

Arhipelagul Gulag

[2]

Alexandr Soljenițin

Alexandr Soljenițin
ARHIPELAGUL GULAG

1918-1956

ÎNCERCARE DE INVESTIGAȚIE LITERARĂ

Părțile a treia și a patra

Traducere și note ION COVACI

Editura UNIVERS

București, 1997

Partea a TREIA

EXTERMINAREA PRIN MUNCA

„Numai aceia ne pot înțelege, care au mâncat o dată cu noi din același blid.”

(Din scrisoarea unei huțulce, fostă zekă)

*

Ceea ce ar trebui cuprins în această parte este de necuprins. Pentru a concepe și a pricepe acest sălbatic adevăr, trebuie să-ți fi tîrît vieți de-a rîndul zilele prin lagăre, prin aceste locuri unde, fără o înlesnire cît de cît, nu apuci să supraviețuiești nici măcar unei singure condamnări, căci lagărele au fost născocite pentru exterminare.

Urmarea: toți cei ce au sorbit pînă la fund, cei ce au gustat mai din plin sunt în mormînt; ei nu vor vorbi niciodată. Esențialul despre lagărele Arhipelagului nu va fi spus de nimeni, nicicînd.

Și este mult peste puterile unui condei solitar întreaga întindere a aces-tei istorii și a acestui adevăr. În ce mă privește, m-am învrednicit doar de o fantă prin care se poate întrezări Arhipelagul, nicidecum de o ve-dere din turn. Dar, din fericire, au mai ieșit la suprafață cîteva cărți și altele vor continua să apară. Poate că parcurgînd Povestirile din Kolîma ale lui Șalamov cititorul va simți mai aievea necruțătorul duh al Arhipe-lagului și limitele deznădejzii omenești.

Dar pentru a afla gustul mării e de ajuns și o singură înghițitură.

Capitolul 1

DEGETELE AUROREI

DEGETELE trandafirii ale zeiței Eos, cea atît de des invocată de Homer și pe care romanii o numeau Aurora, au mîngîiat și primii zori ai Arhipe-lagului.

Cînd compatrioții noștri au aflat de la BBC că, potrivit cercetărilor lui M. Mihailov, în țara noastră existau lagăre de concentrare încă din 1921, mulți dintre noi (și mulți oameni din Occident) au fost siderați: atît de de-vreme? Chiar din 1921?

Firește că nu! Firește, Mihailov greșea, în 1921, ele, lagărele de concentrare, erau în plină activitate (organizarea lor era deja în curs de fi-nalizare). Mult mai corect ar fi să spunem că Arhipelagul a luat naștere sub salvele „Aurorei”.

Și cum ar fi putut să fie altfel? Să ne gîndim puțin.

Oare nu ne-au învățat Marx și Lenin că vechiul mecanism de constrîngere trebuie distrus și, în locul lui, creat de îndată unul nou? Or, meca-nismul de constrîngere include: armata (și nu ne miră faptul că la înce-putul anului 1918 Armata Roșie era deja creată); poliția (înnoită și trans-formată în miliție încă înainte de restructurarea armatei); tribunalele (de la 24 noiembrie 1917) și închisorile. De ce, o dată instaurată dictatura proletariatului, ar fi trebuit să se tărăgăneze crearea unui nou tip de pușcărie?

Ce mai, a zăbovi îndeobște cu pușcăria, fie ea veche sau nouă, nu se putea cu nici un chip. Încă în primele luni de după revoluția din octom-brie, Lenin cerea „cele mai hotărîte și mai draconice măsuri pentru întărirea disciplinei”*. Or, cum să iei măsuri draconice fără pușcării?

Ce putea aduce nou, în această materie, statul proletar? Ilici căuta căi nebătătorite. În decembrie 1919, el preconizează o suită de pedepse ce includea „confiscarea întregii averi..., privarea de libertate, expedierea pe front și la muncă forțată, pentru toți cei ce încalcă prezenta lege”.** Se poate constata prin urmare că ideea de frontispiciu a Arhipelagului – munca forțată - a fost avansată încă în prima lună de după octombrie.

De altfel, Vladimir Ilici nu s-a putut abține să reflecteze asupra viitorului sistem represiv încă pe cînd mai ședea, pașnic, la taclale

cu prietenul lui Zinoviev pe înmiresmatele finețe din Razliv, în zumzet de bondari.

*Lenin, Sobranie socinenii (Opere), ed a 5-a, vol. 36, p. 217.

**Ibidem, vol. 33, p.176.

N.B.: Notele din subsolul paginii, marcate cu asterisc, aparțin autorului. Explicațiile abrevierilor și cuvintelor derivate (cu excepția celor ce figurează în volumul I), precum și notele traducătorului, numerotate în cadrul fiecărui capitol, sunt amplasate la sfârșitul volumului. Reamintim că în versiunea românească s-a respectat maniera, uneori originală, a autorului de a ortografia o seamă de cuvinte, sintagme, denumiri de instituții, evenimente, precum și noțiuni specifice universului sovietic și gulagovist (n. t.).

Încă pe atunci, el estima, liniștindu-ne, că „reprimarea minorității exploa-tatorilor de către majoritatea foștilor robi salariați este, relativ, un lucru atît de lesnicios, simplu și firesc, încît va cere mult mai puțin sînge... și va costa umanitatea mult mai puțin decît reprimarea anterioară a majo-rității de către minoritate”*.

Ei bine, cît ne-a costat această reprimare „relativ lesnicioasă” de la în-ceputul revoluției din octombrie? După calculele profesorului de sta-tistică din emigrație LA. Kurganov, din 1917 pînă în 1959, fără a pune la socoteală pierderile pricinuite de război, numai lichidările teroriste, re-presiunile, foametea, mortalitatea sporită din lagăre, plus deficitul de populație creat prin scăderea natalității, ne-au costat... 66,7 milioane de vieți omenești (iar fără acest din urmă deficit - 55 de milioane). Șaizeci și șase de milioane! Cincizeci și cinci!

Rus ori străin - cum să nu-ți pierzi graiul?

Desigur, nu băgăm mîna-n foc pentru cifrele profesorului Kurganov, dar altele, oficiale, nu avem la dispoziție. De îndată ce vor fi tipărite cele ofi-ciale, specialiștii le vor putea supune unei analize critice comparative, (încă de pe acum, au început să apară unele cercetări, bazate pe se-cretoasa și lacunara statistică sovietică, - dar înfricoșătoarele cohorte ale celor uciși rămîn aceleași.)

Interesante ar putea fi și cifrele ce urmează:

Ce organigramă avea aparatul central al temutei Secții a III-a, întinsă ca o cingătoare peste toată marea literatură rusă? La înființare - 16 oa-meni; în plină activitate - 45. Față de personalul unei secții guberniale a CEKA din fundul provinciei, e o cifră pur și simplu ridicolă. Ori: cîți deți-nuți politici a găsit în țarista închisoare a Popoarelor revoluția din fe-bruarie? (E momentul să ne amintim că, printre „deținuții politici” din ve-chea Rusie, se numărau și expropriatorii, tîlharii și asasinii politici.) Undeva, toate aceste cifre există. Se pare că numai la Krestî(1) erau peste 50, încă 63 la Schlisselburg, vreo cîteva sute s-au întors din de-portare și din ocnele Siberiei (din Centrala Alexandrovsk au fost elibe-rați circa 200) și apoi - cîți vor mai fi zăcut în fiecare închisoare guber-nială! Interesant - cîți? Iată o cifră pentru Tambov, extrasă din ziarele lo-cale ale vremii. Revoluția din februarie, deschizînd larg porțile închisorii din Tambov, a găsit acolo 7 (șapte) persoane. La cea din Irkutsk, mult mai mulți - 20. (E de prisos să mai amintim că, din

februarie și pînă în iulie 1917, nimeni nu a fost băgat la pușcărie pentru motive politice, iar după iulie au stat la închisoare tot doar indivizi izolați, în condiții cît se poate de lejere.)

Care a fost nenorocirea: cum primul guvern sovietic era unul de coaliție, o parte dintre comisariatele poporului au trebuit date socialiștilor-revolu-

*Ibidem p.90.

ționari de stînga și, din nefericire, printre acestea a încăput pe mîna lor și comisariatul poporului pentru justiție. Ghidat de putredele concepții mic-burgheze despre libertate, acesta aproape că a dus la ruină sis-temul punitiv; s-au dat sentințe mult prea blînde, iar principiul înaintat al muncii forțate a fost, practic, ignorat. În februarie 1918, președintele SNK, tovarășul Lenin, cerea creșterea numărului penitenciarelor și in-tensificarea reprimării penale*, iar în mai, trecînd deja la directive con-crete, dădea indicația** ca, pentru mită, să se administreze nu mai puțin de zece ani închisoare, plus zece ani de muncă forțată, adică, în total, douăzeci. O asemenea scală va fi putut părea, la început, pesimistă: cum, chiar și peste 20 de ani va mai fi necesară munca forțată? Dar noi știm că munca forțată s-a dovedit a fi o măsură cît se poate de viabilă și că ea este foarte populară chiar după 50 de ani.

Personalul închisorilor a rămas, încă multe luni după octombrie, cel de pe vremea țarismului, atît că au fost numiți comisari ai penitenciarelor. Luîndu-și nasul la purtare, temnicerii și-au organizat propriul sindicat („Uniunea personalului din penitenciare”) și au instaurat în administrația închisorilor principiul eligibilității! Nici deținuții nu s-au lăsat mai prejos; și ei aveau propria lor autoconducere. (Circulara NKIU din 24.04.18: oriunde este posibil, deținuții trebuie antrenați la autocontrol și auto-supraveghere). O asemenea emancipare a deținuților („libertinaj anar-hist”) nu corespundea, firește, obiectivelor dictaturii clasei de avangardă și nici nu contribuia la curățirea pămîntului rusesc de insectele dăunătoare. (Ce să mai vorbim, dacă nici nu fuseseră închise capelele închi-sorilor și, duminica, arestații noștri, sovietici, se duceau cu plăcere în lă-cașul Domnului, fie și numai ca să se dezmoștească.)

Firește, nici temnicerii țariști nu erau iremediabil pierduți pentru proleta-riat: cum-necum, ei dețineau o specializare importantă pentru

obiectivele imediate ale revoluției. De aceea urmau „să fie selecționate din administrația penitenciară persoanele nu pe de-a-ntregul anchilozate și abrutizate de moravurile temnițelor țariste (ce înseamnă „nu pe de-a-n-tregul”? cum se poate determina acest lucru? Întrebînd dacă au uitat sau nu „Doamne, ocrotește-l pe țar”?) și susceptibile de a fi folosite pentru soluționarea noilor sarcini”.*** (Bunăoară, pronunță clar „Da, să trăiți!”, „Nu, să trăiți!” și răsucesc fulgerător cheia în broască?) Bi-neînțeleș, chiar și clădirile închisorilor, celulele, gratiile și lacătele, deși la prima vedere păreau să fi rămas aceleași, acest lucru nu putea înșela decît o privire superficială: în realitate, ele dobîndiseră un nou conținut de clasă, o înaltă semnificație revoluționară.

*Ibidem, vol. 54, p. 391.

** Ibidem, vol. 50, p. 70.

***Culegerea Sovetskaia Iustiția (Justiția sovietică), Moscova, 1919, p. 20.

Și totuși, deprinderea tribunalelor - deprindere ce a dăinuit pînă la jumătatea anului 1918 - de a pronunța, în virtutea inerției, condamnări „la în-chisoare” și iarăși „la închisoare” încetineea sfărîmarea vechiului meca-nism statal în materie penitenciară.

La mijlocul anului 1918, mai exact la 6 iulie, a avut loc un eveniment a cărui însemnătate nu toți o sesizează, eveniment cunoscut superficial sub formula „înăbușirea rebeliunii socialiștilor-revoluționari de stînga”. În realitate, a fost o lovitură de stat, cu nimic mai prejos decît cea din 25 octombrie. La 25 octombrie fusese proclamată puterea Sovietelor de Deputați, botezată, tocmai de aceea, putere sovietică. Dar, în primele luni, această nouă putere a fost substanțial umbrită de faptul că în sînul ei erau reprezentate și alte partide, în afară de cel al bolșevicilor. Cu toate că guvernul de coaliție fusese alcătuit doar din bolșevici și soci-aliști-revoluționari de stînga, în componența Congreselor panruse (II, III, IV) și a VȚIK-urilor alese de acestea mai nimereau și reprezentanți ai altor partide socialiste - socialiști-revoluționari, social-democrați, anar-hiști, popular-socialiști. Ceea ce conferea amintitelor VȚIK-uri caracterul nesănătos de „parlamente socialiste”. Dar, în primele luni ale anului 1918, printr-o serie de măsuri hotărîte, (susținute de socialiștii-revoluționari de stînga), reprezentanții celorlalte partide socialiste au fost fie excluși din VȚIK-uri (prin propria decizie a acestora - procedură par-

lamentară originală), fie împiedicați să fie aleși în ele. Ultimul partid alo-gen, ce alcătuia o treime din parlament (la al V-lea Congres al Sovie-telor), erau socialiștii-revoluționari de stînga. Venise, în sfîrșit, vremea ca bolșevicii să se debaraseze și de ei. La 6 iulie 1918, toți, pînă la unul, au fost excluși din VTİK și SNK. Din acel moment, puterea So-vietelor de Deputați (prin tradiție denumită sovietică) a încetat să se mai opună voinței partidului bolșevicilor, îmbrăcînd formele Democrației de Tip Nou.

Abia începînd din această zi istorică s-a putut declanșa cu adevărat restructurarea vechiului mecanism penitenciar și crearea Arhipelagului.*

Cît despre orientarea ce trebuia imprimată acestei mult dorite restructurări, ea era încă de mult lesne de sesizat. Nu arătase încă Marx, în „Critica programului de la Gotha”, că unicul mijloc de reeducare a deți-nuților îl constituie munca productivă? Bineînțeles, cum avea să explice, mult mai tîrziu, Vîșinski, „nu acea muncă al cărei rezultat este secă-tuirea intelectului și sufletului uman”, ci „magicianul care, scoțîndu-i pe

*În limbajul de lemn și, totodată, patetic al lui Vîșinski: „Procesul, unic în lume, de însemnătate istorică mondială, al creării, pe ruinele sistemului închisorilor burgheze, aceste „case ale morții”, construite de exploatatori pentru oamenii muncii, a unor instituții noi, avînd un nou conținut social”. (Culegerea Ot tiurem k vospitatelritm ucirejdeniiam (De la închisori la instituțiile de reeducare), Editura „Sovetskoe zakonodatelstvo” (Legislația sovietică), Moscova, 1934, p. 5).

oameni din neant și nimicnicie, îi transformă în eroi”.* De ce deținutul nostru nu trebuie să stea la taifas în celulă ori să frunzărească o cărțu-lie, ci trebuie să muncească? Pe simplu motiv că, în Republica Sovie-telor, nu e loc pentru „trîndăvia silită”, acest „parazitism impus”, care a putut exista doar în orînduirea țaristă - ea însăși parazitară - bunăoară la Schlisselburg. O asemenea inactivitate a deținuților ar fi venit pur și simplu în contradicție cu principiile orînduirii muncitorești din Republica Sovietelor, consacrate în Constituția din 10.07.18: „Cine nu muncește nu mănîncă”. În consecință, dacă deținuții nu ar fi antrenați în muncă, ar trebui, în termenii noii Constituții, să li se taie rația de pîine.

Serviciul Punitiv Central al NKIU, înființat în mai 1918 (și condus deja de bolșevici, întrucît după pacea de la Brest socialiștii-revoluționari de stînga părăsiseră guvernul), i-a expediat numaidecît

pe zekii(2) de atunci la muncă („a început să organizeze munca productivă”). Pe plan legislativ, însă, inovația a fost consacrată abia după lovitura de stat din iulie, și anume la 28 iulie 1918, în „Instrucțiunile provizorii privind pri-varea de libertate” (ele au rămas în vigoare de-a lungul întregului război civil, până în noiembrie 1920): „Deținuții condamnați la pedepse priva-tive de libertate și apti de muncă vor executa, obligatoriu, munci fizice”).

Se poate afirma că aceste Instrucțiuni, promulgate la 23 iulie 1918 (la nouă luni după revoluția din octombrie), reprezintă piatra de temelie a lagărelor, actul de naștere al Arhipelagului (Cine va cârți, așadar, că nașterea lui a fost prematură?)

Necesitatea muncii forțate a deținuților (necesitate oricum clară pentru toți) a mai fost explicată la Congresul al VII-lea Panunional al Soviete-lor: „Munca reprezintă modalitatea cea mai eficientă de a paraliza influența pervertitoare... a interminabilelor discuții dintre deținuți, în cursul cărora cei experimentați îi instruiesc pe novici”.^{**}

Cum foarte de curînd își făcuseră debutul și subotnicele comuniste, același NKIU arăta că „este necesar ca (deținuții) să fie deprinși cu munca comunistă, colectivă”.^{***} Așadar, deja însuși spiritul subotnicelor comuniste trebuia preluat în lagărele de muncă forțată.

După cum se poate vedea, această epocă pripită a îngrămădit la mal o sumedenie de probleme, a căror soluționare avea să revină deceniilor următoare.

La Congresul al VIII-lea al RKP(b), din martie 1919, bazele „politicii privind reeducarea prin muncă” au fost incluse în noul program al parti-

* Culegerea Ot tiurem k vospitatelritm ucirejdeniiam (De la închisori la instituțiile de reeducare), Editura „Sovetskoe zakonodatelstvo” (Legislația sovietică), Moscova, 1934, p. 10).

** Otciot NKIU Vsesoiuznotnn Siezdu Sovetov (Raportul NKIU la Congresul Panunional al Sovietelor), p. 9.

*** Materiali NKIU (Materiale ale NKIU), ed. a VII-a, p. 137.

dului. Dar consacrarea organizatorică deplină a rețelei de lagăre avea să coincidă strict cu primele subotnice comuniste (12 aprilie - 17 mai 1919): Hotărârile VȚIK privind lagărele de muncă forțată au fost adoptate la 15 aprilie și 17 mai 1919.* Potrivit acestora, lagăre de mun-că forțată urmau să fie organizate neîntârziat (prin eforturile secțiilor gu-berniale ale CEKA) în fiecare oraș gubernial (după

împrejurări - în peri-metrul oraşului, într-o mînăstire, ori în vreun fost conac din apropiere) şi în cîteva judeţe (pentru moment, nu în toate). Capacitatea fiecărui lagăr trebuia să fie de cel puţin 300 de persoane (pentru ca, prin munca deî-nuţilor, să se poată amortiza atît cheltuielile cu paza, cît şi cele admi-nistrative). Lagărele urmau să se afle în subordinea Serviciilor Punitive Guberniale.

Şi totuşi, lagărele de muncă forţată nu au fost primele lagăre din RSFSR. Cititorul, care a dat de mai multe ori, în sentinţele tribunalelor (Partea întîi, cap.8), peste formula „lagăr de concentrare”, va fi crezut cumva că am greşit, că foloseam, din nebăgare de seamă, o ter-minologie ulterioară acelei epoci? Nu.

În august 1918, cu cîteva zile înainte a atentatului comis de Fanny Ka-plan, într-o telegramă pentru Evghenia Bosh** şi comitetul executiv gu-bernal Penza (care nu izbutiseră să vină de hac unei răscoale ţără-neşti), Vladimir Ilici scria: „Indivizii dubioşi (nu vinovaţi, ci dubioşi - A. S.) să fie internaţi într-un lagăr de concentrare din afara oraşului”.*** Şi, în plus, „...să se aplice o teroare de masă necruţătoare” (decretul privind teroarea nu apăruse încă).

Iar la 5 septembrie 1918, la vreo zece zile după această telegramă, a fost promulgat Decretul SNK privind Teroarea Roşie, semnat de Petrov-ski, Kurski şi V. Bouci-Bruevici. În afară de indicaţiile privind execuţiile în masă prin împuşcare, acest decret prevedea textual: „apărarea Re-publicii Sovietice de duşmanii de clasă prin izolarea acestora în lagăre de concentrare”.****

Aşadar, iată unde - într-o scrisoare a lui Lenin, iar apoi într-un decret al SNK - a fost găsit, pentru a fi preluat şi consacrat de îndată, acest ter-men -lagăr de concentrare — unul din termenii majori ai secolului al XX-lea, hărăzit unui mare viitor internaţional! Şi iată cînd - în august şi sep-tembrie 1918. Cuvîntul în sine mai fusese utilizat, în primul război mon-dial, dar cu referire la prizonierii de război şi străinii indezirabili. Aici el este folosit pentru întîia oară cu trimitere la cetăţenii propriei ţări.

*Sobranie uzakonenii RSFSR za 1919 (Colecţia de Acte legislative ale RSFSR pe anul 1919), nr. 12, p. 124 şi nr. 20, p. 235.

**Acestei cucoane, astăzi uitată, i se încredinţase în acei ani (pe linia ȚK şi CEKA) soarta întregii gubernii Penza.

***Lenin, Ed. cit., pp. 143-144.

****„Colecţia de Acte Legislative ale RSFSR pe anul 1918”, nr. 65, art. 710.

Transferul de sens este limpede: lagărul de concentrare pentru prizonieri nu este o închisoare, ci un loc indispensabil pentru concentrarea preventivă a acestora. Ei bine, iată că și pentru compatrioții dubioși se preconizau acum concentrări preventive extrajudiciare. Energica minte leninistă, imaginînd garduri de sîrmă ghimpată împrejurul unor oameni nejudecați, a găsit numaidecît și sintagma potrivită -lagăre de concen-trare.

De altfel, mai-marele tribunalelor militare revoluționare așa și scria: „Internarea în lagăre de concentrare dobîndește caracterul izolării prizo-nierilor de război" *. Adică, pe șleau: prin dreptul capturării, cu toate tră-săturile acțiunilor militare - dar împotriva propriului popor.

Și dacă lagărele de muncă forțată ale NKIU intrau în clasa „locurilor co-mune de detenție", lagărele de concentrare nu aveau nimic de a face cu un „loc comun": ele se aflau în directa subordonare a CEKA, fiind re-zervate elementelor deosebit de ostile și ostatecilor. Desigur, ulterior, în lagărele de concentrare se putea eșua și prin intermediul tribunalelor, dar, bineînțeles, ceea ce conta de fapt nu era condamnarea, ci criteriul ostilității**. Pentru o evadare din lagărul de concentrare, termenul de detenție era multiplicat (tot fără judecată) de zece ori! (în tonul epocii, nu-i așa? „Zece pentru unul!", „O sută pentru unul!")(3) A doua evadare atrăgea împușcarea (pedeapsă aplicată, firește, cu regularitate).

În Ucraina, lagărele de concentrare au fost înființate cu o anumită întîr-ziere, abia în 1920.

Rădăcinile lagărelor sunt adînci, numai că nu le mai știm locul și urma. Despre cele mai multe dintre primele lagăre de concentrare nu mai are cine să vorbească. Doar din ultimele mărturii ale celor ce au supravie-țuit dintre primii pensionari ai acestor lagăre dacă se poate alege și salva cîte ceva.

Amplasamentul preferat de autorități pentru lagărele de concentrare erau fostele mînăstiri: ziduri groase de jur împrejur, clădiri trainice și, pe deasupra - goale (căci monahii nu sunt oameni, oricum trebuiau dați pe ușa afară). Lîngă Moscova, bunăoară, s-au înființat lagăre la mînăstirile Andronikovski, Novospasski, Ivanovski. În numărul din 6 septembrie 1918 al „Gazetei roșii" din Petrograd, citim că primul lagăr de con-centrare „va fi organizat la Nijni Novgorod, într-o mînăstire de maici acum pustie... Pentru început, se preconizează

să fie trimiși la Nijni Novgorod, în lagărul de concentrare, 5 mii de oameni" (s. n. - A. S.).

La Reavăn, lagărul de concentrare a fost amplasat tot într-o fostă mî-năstire de maici (Kazanski). Iată ce se relatează despre el. Erau inter-

* K. H. Danișevski, *Revoliucionnîe Voennîe Tribunalî* (Tribunalele Militare Revoluționare), publicație a Tribunalului Revoluționar al Republicii, Moscova, 1920, p. 40.

**Culegerea De la închisori.. ..

nați aici negustori, preoți, „prizonieri de război” (așa erau numiți ofițerii capturați, care nu slujiseră în Armata Roșie). Dar și lume fel de fel: tol-stoistul I. E-v, al cărui proces ne este deja cunoscut, a nimerit tot aici). În cadrul lagărului funcționau ateliere - de țesătorie, de croitorie, de ciz-mărie și se executau (în 1921 erau deja botezate așa) - „munci comu-ne” - de reparații și construcții în oraș. Cei internați erau scoși la lucru sub escortă, dar unii meșteri - în funcție de natura lucrărilor - erau lăsați să iasă și fără pază; acestora oamenii le mai dădeau de mîncare prin casele lor. Populația din Reazau manifesta multă compasiune pentru privați („privați de libertate”, și nu deținuți, aceasta era denumirea lor oficială). Coloanelor în trecere li se dădea de pomană (pesmeți, sfeclă fiartă, cartofi). Escorta nu împiedica aceste acte de caritate și privații împărțeau totul frățeste. (La fiecare pas - obiceiuri care nu sunt de-ale noastre, o ideologie care nu e de-a noastră). Cei mai norocoși dintre privați erau afectați, ca specialiști, pe lîngă cîte o întreprindere (E-v, bu-năoară, la Căile Ferate) - caz în care primeau permise de circulație în oraș (dar de înnoptat trebuiau să înnopteze în lagăr).

Hrana în lagărul de concentrare consta din (1921): o jumătate de funt de pîine (plus încă o jumătate de funt pentru cei care-și făceau norma), dimineața și seara – un crop, în timpul zilei - cîte un polonic de zămîrcă, de zeamă lungă, în care înotau cîteva zeci de grăunțe și coji de cartofi.

Mai animau viața lagărului, pe de o parte, denunțurile provocatorilor (și arestările ce urmau), pe de altă parte - cercul dramatic și corul. Se dădeau concerte pentru locuitorii din Reazan în fosta casă a adunării nobililor, iar orchestra de suflători a „privaților” cînta în parcul orașului. „Privații” își făceau tot mai multe cunoștințe printre orășeni, se contura o apropiere tot mai strînsă între ei și populație,

ceea ce a sfârșit prin a de-veni intolerabil-așa că „prizonierii” au început să fie expediați în Lagă-rele cu Destinație Specială din Nord. Lipsa de fermitate și regimul relativ blînd din lagărele de concentrare se explicau tocmai prin faptul că acestea se aflau în miezul vieții civile. De aceea s-au și dovedit necesare lagărele speciale din Nord. (Lagărele de concentrare au fost desființate după 1922).

Această auroră a lagărelor merită privită atent, pentru a i se distinge toate reflexele.

La sfârșitul războiului civil, din pricina cîrtelilor soldățimii ținute mai de-parte sub drapel, cele două armate muncitorești create de Troțki(4) au trebuit desființate, ceea ce a dus, în chip firesc, la creșterea rolului lagă-relor de muncă forțată în structura RSFSR. Spre sfârșitul anului 1920, potrivit unor surse din ȚGAOR, în RSFSR existau 84 de lagăre în 43 de gubernii.* Dacă ar fi să dăm crezare unei statistici oficiale (deși ținută

*ȚGAOR, fondul 393, registrul 13, dosarul I v, fila 111.

secretă), în acestea erau internate pe atunci 25 336 de persoane, în afară de cei 24 400 de „prizonieri din războiul civil”.* Ambele cifre, mai cu seamă a doua, mi se par substanțial diminuate, însă, dacă luăm în considerare faptul că aici nu intră cei internați în sistemul CEKA, în ca-drul căruia, prin descongestionarea închisorilor, scufundarea barjelor și alte forme de exterminare în masă, numărătoarea a reînceput de multe ori de la zero și iarăși de la zero - ele ar putea fi și exacte. Oricum, ulte-rrior toate pierderile au fost recuperate.

Primele lagăre de muncă forțată apar astăzi ca niște entități impalpabile. Cei ce au fost închiși în ele n-au povestit, se pare, nimic nimănui - nu există nici un fel de mărturii. Scrierile beletristice și memorialistica, vorbind despre comunismul de război, pomenesc despre execuții și în-chisori, dar nu spun nimic despre lagăre. Ele nu se întrezăresc nici mă-car printre rînduri, nici măcar în subtext. Unde erau aceste lagăre?... Cum se numeau?... Cum arătau?...

Instrucțiunile din 23 iulie 1918 aveau defectul capital (sesizat de toți ju-riștii) că nu suflau o vorbă despre diferențierea de clasă între deținuți, din care s-ar fi putut deduce că unii trebuiau tratați mai bine, iar alții mai rău. Dar ele prescriau regimul de muncă, singurul element ce ne permi-te astăzi să ne facem, cît de cît, o imagine.

Ziua de muncă era stabilită la 8 ore. În febra inovațiilor, se hotărîse ca pentru orice muncă execu-tată de deținuți, excluzînd corvezile din interiorul lagărului, să se plă-tească (ce monstruozitate! pana refuză să o transcrie) ... 100%, potrivit tarifelor practicate de sindicatele respectivelor ramuri. (Prin Constituție te obligau să muncești, dar aveau de gînd să și plătească după Consti-tuție - nimic de zis). E drept, din retribuție se scădea costul întreținerii lagărului și a pazei. Cei „conștiincioși”, beneficiau de un privilegiu: ei puteau locui în apartamente private, prezentîndu-se în lagăr numai la muncă. Pentru „hărnicie deosebită”, se promitea eliberarea înainte de termen. Dar, în general, instrucțiunile nu conțineau indicații amănunțite privind regimul. Fiecare lagăr proceda după cum îi era voia. „În peri-oada edificării noii puteri și avînd în vedere supraaglomerarea considerabilă a spațiilor de detenție, (s. n. - A. S.) nu era cazul să se insiste asupra regimului, cînd întreaga atenție era concentrată asupra des-congestionării închisorilor.** Citești aceste cuvinte ca pe niște cunei-forme babiloniene. Cîte întrebări dintr-o dată: ce se petrecea în nenoro-citele acelea de închisori? „Regimul nostru penitenciar este revoltător... Cea mai scurtă detenție se transformă într-un calvar”.*** Care erau cau-zele sociale ale unei asemenea supraaglomerări? Prin „descongestio-

* ȚGAOR, fond 393, reg. 13, dos. I v, fila 112.

** „Materiale ale NKIU”, 1920, fascicula VII.

*** „Materiale ale NKIU”, 1920, fasc. VII.

nare” trebuie să înțelegem execuții în masă, ori expedierea deținuților în diferite lagăre?

Și ce înseamnă că nu era cazul să se insiste asupra regimului? Înseam-nă că NKIU n-avea de gînd să-l mai apere pe deținut de arbitrarul co-mandantului de lagăr - nu e singura interpretare posibilă? Cum nu exis-tau instrucțiuni privind regimul, în anii concepției juridice revoluționare, fiecare individ cu apucături despotice putea face cu deținutul ce voia??

Din modica statistică (oferită de aceeași culegere De la închisori...) aflăm că în lagăre se prestau mai cu seamă munci fizice grele. În 1919, doar 2,5% dintre deținuți lucrau în ateliere meșteșugărești; în 1920 - 10%. Este cunoscut, de asemenea, faptul că, la sfîrșitul anului 1918, Serviciul Punitiv Central (brr, ce denumire! - te ia cu frig)

întreprindea demersuri pentru înființarea unor colonii agricole. Se mai știe că, la Moscova, au fost alcătuite din deținuți câteva brigăzi „de șoc”, pentru re-pararea instalațiilor de apă, încălzire și canalizare în clădirile națio-nalizate ale orașului. (Vasăzică, acești deținuți - fără escortă, după cum ar fi normal să se creadă - bîntuiau cu ditamai cheile de lăcătușerie, aparate de sudură și țevi prin Moscova, pe coridoarele instituțiilor ofici-ale, prin apartamentele mărimilor vremii, chemați prin telefon de soțiile acestora, pentru reparații - și uite că nu sunt pomeniți în nici un fel de memorii, nu figurează în nici o piesă de teatru, în nici un film.) Dar dacă printre deținuți nu se găseau asemenea specialiști? Se poate presu-pune că se făcea în așa fel încît să se găsească.

Alte informații despre sistemul de închisori și lagăre, așa cum era el în 1922, ne oferă raportul - din fericire, păstrat - pe care l-a prezentat la cel de al X-lea Congres al Sovietelor șeful tuturor locurilor de detenție din RSFSR, tovarășul Schirvindt.* În acel an, pentru întâia oară, toate locurile de detenție ale NKIU și NKVD (cu excepția locurilor speciale de detenție ale GPU) au fost concentrate sub jurisdicția unică a Direcției Generale a Locurilor de Detenție (GUMZak) și plasate sub aripa tovară-șului Dzerjinski. (Care, avînd sub cealaltă aripă locurile de detenție ale GPU, a vrut, insațiabil, să le dregătorească pe toate.) GUMZak reunea 330 de locuri de detenție, ce găzduiau 80-81 de mii de persoane private de libertate - număr sporit față de 1920 - „în acest an, se constată o creștere permanentă a populației penitenciare”. Dar din aceeași broșură aflăm (p. 40) că, punînd la socoteală și clienții GPU, niciodată nu s-au înregistrat mai puțin de 150 de mii de deținuți, iar uneori numărul lor ajungea la 195 de mii. „Populația penitenciară devine tot mai stabilă cantitativ (p. 10), „numărul celor ce parvin prin tribunalele revoluționare nu numai că nu scade, ci chiar manifestă o anumită tendință de crește-

* Penitentiarnoe delo v 1922 godu (Problema penitenciară în anul 1922), Moscova, Tipo-grafia închisorii guberniale Taganka din Moscova.

re” (p. 13). Iar în regiunile unde, recent, avuseseră loc tulburări - în gu-berniile centrale ale zonei de cernoziom, în Siberia, pe Don și în Cauca-zul de Nord - numărul celor aflați sub anchetă reprezenta 41-

43% din cifra totală a deținuților, ceea ce indică o frumoasă perspectivă de ex-pansiune a lagărelor.

În 1922, sistemul GUMZak includea: casele de reeducare prin muncă (adică închisorile cu regim de urgență), spațiile de detenție preventivă (pentru anchetă), închisorile de tranzit, cele pentru carantină și izolare (Orlovskaja „nu-i mai poate adăposti pe toți deținuții recalcitranți”, așa că a fost repusă în funcțiune închisoarea Krestî, ale cărei porți fuseseră cu atîta impetuozitate deschise în februarie 1917), coloniile agricole (unde terenul era curățat de arbuști și buturugi prin mijloace manuale), casele de corecție pentru minori și - lagărele de concentrare. O indus-trie penitenciară în floare - ce mai! În închisori, „la fiecare cinci locuri re-vin 6 persoane și ceva, dar există case de detenție unde la fiecare loc revin mai mult de 3 persoane” (p. 8).

Despre clădirile închisorilor și lagărelor aflăm că s-au degradat în așa măsură, încît nu mai satisfac nici măcar exigențele sanitare elementare, că sunt „într-o stare atît de precară, încît... unele corpuri și chiar case de reeducare întregi au trebuit să fie dezafectate” (p. 17). Despre hrănă: „În 1921, locurile de detenție au avut de traversat o situație dificilă: nu s-au putut asigura rațiile de hrană pentru toți deținuții.” În 1922, datorită trecerii la finanțarea din bugetele locale, „situația materială a spațiilor de detenție trebuie considerată aproape catastrofală” (p. 2), co-mitetele guberniale au ajuns chiar să refuze acoperirea integrală a rațiilor pentru deținuți. La începutul anului, pentru 150-195 de mii de deținuți, Gosplanul a prevăzut doar 100 de mii de rații, baremurile de hrană au fost diminuate, unele alimente nu s-au mai distribuit defel (trei pă-trimi dintre deținuți au primit mai puțin de 1500 de calorii pe zi), iar de la 1 decembrie 1922, toate locurile de detenție, în afară de 15, cele de im-portanță unională, au fost complet eliminate din programul de aprovizi-onare cu alimente. „Deținuții suferă de foame” (p.41).

Statul își dorea, își dorea să aibă un Arhipelag, dar n-avea cu ce să - l hrănească!

Tarifele pentru lucrări fuseseră deja reduse. „Aprovizionarea materială a fost deosebit de nesatisfăcătoare... Este de așteptat ca ea să devină catastrofală” (p. 42). „Aproape pretutindeni se resimte o acută penurie de combustibil. Mortalitatea pe întregul GUMZak

reprezenta, în octombrie 1922, nu mai puțin de 1 %. Aceasta înseamnă că, în decursul iernii, aveau să moară peste 6% dintre deținuți, poate chiar 10%?

Toate acestea nu puteau să nu aibă repercusiuni și asupra pazei. „Cea mai mare parte a personalului de supraveghere fuge, literalmente, de la slujbă, iar unii gardieni se dedau la speculă și fac afaceri cu deținuții” (p. 43) - și câți dintre ei îi mai și jefuiesc! Se constată „înmulțirea considera-bilă a delictelor de serviciu în rândul personalului, împins la aceasta de foame.” Mulți au trecut la munci mai bine plătite. „Există case de reedu-care unde au rămas doar comandantul și un singur gardian” (ne putem imagina cât de inapt pentru orice altceva) și a trebuit să fie antrenați la activitatea de supraveghere deținuții înșiși - cei cu o comportare model”.

De ce tărie de caracter cu adevărat dzerjinskiană, de câtă credință în cauza punițiunii comuniste a fost nevoie pentru ca acest Arhipelag muri-bund nu numai să nu fie desființat, prin trimiterea deținuților pe la casele lor, ci chiar propulsat spre un viitor luminos !

Ce se întâmplă în continuare? În octombrie 1923, deja la începutul ani-lor fără de nori ai NEP-ului (și încă destul de departe de cultul persona-lității erau internate: în 355 de lagăre - 68 297 persoane private de liber-tate, în 207 case de reeducare - 48163, în 105 case de detenție și în-chisori - 16 765, în 35 de colonii agricole - 2328, plus 1041 minori și bol-navi.*

Și toate astea fără lagărele GPU! Îmbucurătoare creștere! Cîrtitorii s-au acoperit de rușine. Partidul a avut din nou dreptate: deținuții nu numai că n-au dat ortul popii, dar numărul lor aproape că s-a dublat, iar cel al locurilor de detenție a crescut chiar de peste două ori, nu s-a dărîmat nimic.

Încă o statistică sugestivă: supraaglomerarea lagărelor (creșterea nu-mărului de deținuți devansa dinamica organizării lagărelor). La 100 de locuri bugetare, reveneau, în 1924 - 112 deținuți, în 1925 - 120, în 1926 -132, în 1927 - 177.** Cine a făcut pușcărie își dă seama foarte bine ce însemna pentru viața de zi cu zi din lagăr (priciuri, străchini la bucătărie, pufoaice) un loc pentru 1,77 deținuți.

Prin dezvoltarea sistemului de lagăre, s-a declanșat o curajoasă „luptă cu fetișismul penitenciar” din toate țările lumii, inclusiv din vechea Ru-sie, unde regimul nu s-a învrednicit să nascocoască

altceva decît închi-sori și iarăși închisori. („Guvernul țarist, care a transformat întreaga țară într-o imensă temniță, își dezvoltă sistemul penitenciar cu un soi de cinism rafinat"). ***

Deși, pînă în 1924, nici în Arhipelag n-au existat suficiente „simple co-lonii de muncă", în acești ani, predomină „spațiile de detenție închise", al căror număr nu avea să scadă, de altfel, nici ulterior, (într-un raport din 1924, Krîlenko cere sporirea numărului de izolatoare cu destinație specială -pentru cei ce nu erau oameni ai muncii și pentru cei deosebit de periculoși din rindul oamenilor muncii (printre care avea să se prenu-mere, probabil, mai tîrziu, Krîlenko însuși). Această formulare, a cărei

* ȚGAOR, fond. 393, reg. 39, dos. 48, filele 13, 14.

** A. A. Herzensohn, Borba s prestupnostiiu v RSFSR (Combaterea criminalității în RSFSR), „Iuridiceskoe izdatelstvo" (Editura Juridică), Moscova, 1928, p. 103.

*** Culegerea De la închisori..., p. 431.

paternitate îi aparține, avea să intre ca atare în Codul reeducării prin muncă din 1924.)

Iar în pragul „perioadei de reconstrucție" (așadar, începînd din 1927), „rolul lagărelor - ce credeți? acum, după toate victoriile repurtate? - ... crește, ca mijloc de luptă împotriva celor mai periculoase elemente osti-le, a sabotorilor, chiaburimii, a propagandei contrarevoluționare".*

Așadar, Arhipelagul nu va fi absorbit de abisurile mării. Arhipelagul va trăi!

Întocmai cum, la apariția oricărui Arhipelag, înainte ca imaginea unei noi lumi să se înfățișeze privirii noastre, undeva în adînc au loc impor-tante deplasări ale unor roci de rezistență, și la crearea GULag-ului s-au produs dislocări și redefiniri majore, cvasiinaccesibile intelectului nostru. La început, un talmeș-balmeș primitiv: locurile de detenție sunt guvernate de trei autorități: VCEKA - tov. Dzerjinski, NKVD - tov. Petrovski și NKIU - tov. Kurski; în interiorul NKVD - ba GUMZak (Direcția Generală a Locurilor de Detenție, imediat după octombrie 1917), ba GUPR (Direcția Generală pentru Muncă Forțată), ba din nou GUMZak; la NKIU - Direcția Penitenciarelor (decembrie 1917), apoi Serviciul Punitiv Central (mai 1918) cu o rețea de secții guberniale, care țineau chiar congrese (septembrie 1920), rebotezată apoi, ca să sune mai acătării, în Serviciul Central pentru Reeducarea prin Muncă (1921).

Se înțelege de la sine că o asemenea diseminare nu servea cauza pu-nițiunii reeducative și Dzerjinski se bate pentru o conducere unică. Toc-mai la timp, se produce, aproape pe neobservate, contopirea VCEKA cu NKVD: de la 16 martie 1919, Dzerjinski devine, prin cumul, și co-misar pentru afacerile interne. Iar în 1922, așa cum am mai spus, el obține trecerea la NKVD, adică în mîna lui, și a tuturor locurilor de detenție ale NKIU (25.06.1922).

În paralel, a fost reorganizată și paza lagărelor. La început, aceasta că-dea în sarcina trupelor VOHR (Paza Internă a Republicii), apoi a celor din VNUS (Serviciul interior); în 1919, ele s-au contopit cu corpul VCEKA**, iar președinte al Consiliului lor Militar a devenit același Dzer-jinski. (Și cu toate acestea, cu toate acestea, pînă în 1924 se primeau sistematic plîngerii în legătură cu frecvența în creștere a evadărilor și starea precară a disciplinei personalului.*** Abia în iunie 1924, printr-un decret al VŢIK-SNK, în corpul Gărzii de Escortă a fost introdusă disciplina militară, iar completarea acesteia cu efective a revenit Comisariatului Poporului pentru Marina Militară.****

*I. L. Averbah, Ot prestupleniia k trudu (De la infracțiune la muncă), sub redacția lui Vîșinski, Editura „Sovetskoe zakonodatelstvo” (Legislația sovietică), 1936.

**Revista „Vlast' sovetov” („Puterea sovietelor”), 1919, nr. 11, pp. 6-7.

***ŢGAOR, fond. 393, reg. 47, dos. 89, f. 11.

****ŢGAOR, fond. 393, reg. 53, dos. 141, ff. I, 3, 4.

Și tot în paralel au fost create, în 1922, Biroul central pentru înregistrări dactiloscopice și Crescătoria centrală de cîini de pază și urmărire.

Între timp, GUMZak-ul este rebotezat în GUITU, apoi în GUITL OGPU, al cărei șef devine și șeful Trupelor de Escortă ale URSS.

Cîte frămîntări! Cîte scări, cabinete, santinele, permise de trecere, ștampile și tăblițe indicatoare!

Din GUITL, progenitura GUMZak-ului se și trage GULag-ul nostru!

Capitolul 2

ARHIPELAGUL SE NAȘTE DIN MARE

PE MAREA ALBĂ, unde vreme de jumătate de an nopțile sunt albe, în-sula Mare Solovki își înalță din ape bisericile albe, împresurate de zidu-rile de piatră ale Kremlinului, roșii-ruginii din pricina lichenilor

aclimati-zați aici, iar pescărușii alb-cenușii planează neconținut, cloncănind, deasupra Kremlinului.

„În această limpezime, ai zice că nu există păcat... Aici, natura pare a nu fi evoluat încă pînă la a cunoaște păcatul" - așa vedea insulele Solovki Prișvin(1).*

Fără noi s-au înălțat din mare aceste insule, fără noi au apărut pe întin-sul lor cele două sute de bălți cu pește, fără noi s-au umplut de cocoși sălbatici, iepuri și reni, căci vulpi, lupi și alte fiare prădalnice n-au existat aici nicicînd.

Ghețarii se apropiau și se îndepărtau, blocurile eratice de granit se în-grămădeau în jurul lacurilor; lacurile înghețau în gerul nopților de iarnă, marea vuia răscolită de vînt, acoperindu-se cu sloiuri, iar uneori cu în-tinderi compacte de gheață; aurorele boreale acopereau jumătate de cer; și din nou se făcea ziuă, și din nou vremea se încălzea; brazii creș-teau, îngroșîndu-și trunchiurile; păsările cloncăneau și țipau, renii tineri răgeau - planeta se rotea cu întreaga ei istorie mondială, împărății se înălțau și se prăbușeau, dar aici tot nu existau fiare prădalnice și nici oameni.

Uneori debarcau aici navigatori din Novgorod, care au și inclus insula în platina(2) Obonejsk. Mai poposeau pe insulă și karelieni. La jumătate de veac după bătălia de la Kulikovo și cu o jumătate de mileniu înainte de GPU, au traversat marea de sidef, într-o luntrișoară, monahii Savvati și Zosima, care au socotit drept sfînt acest ostrov fără animale de pra-dă. Ei au și pus temeliile mînăstirii Solovki. De atunci au fost durate aici catedralele Uspenski și Preobrajenski, biserica Useknovenie pe colina Sekirnaia, și încă douăzeci de biserici, și încă douăzeci de capele, schitul Golgofski, schitul Troițki, schitul Savvatievski, schitul Muksalmski și puzderia de refugii singuratice pentru asceți și schimnici, în colțuri re-trase. S-a semănat muncă multă aici - mai întîi de către monahii înșși,

*Numai monahii de aici i se păreau păcătoși. Era anul de grație 1908 și concepțiile libe-rale de atunci nu îngăduiau să scrii un singur cuvînt aprobator despre clerici. Dar nouă, celor ce am străbătut Arhipelagul, aceiași monahi aveau să ne apară ca niște îngeri. Avînd posibilitatea să înfulece cît le era voia, la schitul Golgofsko-Raspiatski chiar și de pește, mîncare de post, își îngăduiau să se atingă numai la marile praznice. Avînd puțința să doarmă pe săturate, își petreceau nopțile veghind și (la același schit) citeau cît era ziulica de lungă, și anul de lung, și viața

de lungă psaltirea, pomenindu-i pe toți creștinii pravoslavnici, vii sau morți. De parcă ar fi presimțit ce avea să fie aici mai târziu.

apoi și de către țăranii aparținători mînuștirii. Insulele au fost legate în-tre ele prin zeci de canale. Apa din lac a fost adusă la mînăstire prin apeducte din lemn. Dar lucrul cel mai uimitor este digul Muksalma (sec. XIX), înălțat pe bancuri de nisip din blocuri de piatră pe care ai fi jurat că nimeni nu le poate clinti din loc. Pe Bolșaiia și Malaia Muksalma au început să pască turme bogate: monahilor le plăcea să se îngrijească de animale, fie ele domestice ori sălbatice. Pămîntul de pe Solovki s-a dovedit a fi nu numai sfînt, ci și mănăs, putînd hrăni multe mii de oa-meni.* În grădini se cultivau verze dulci, albe și îndesate (cocenilor li se zicea „mere de Solovki”). Toate legumele se produceau pe insulă - și ce legume! - existau chiar sere de flori, inclusiv de trandafiri. An de an dă-deau în pîrg bostănăriile. A luat avînt meșteșugul pescuitului - cu năvo-dul pe mare și cu undița în „juvelnicele mitropolitane”. De-a lungul seco-lelor și deceniilor, localnicii și-au construit propriile mori pentru propriile cereale, propriile joagăre, propriile vase în propriile ateliere de ceramică, propria turnătorie și propria fierărie, propria legătorie de cărți, pro-priul atelier de pielărie și propria căruțarie, ba chiar și propria centrală electrică. Și cărămizile cu profile complicate, și micile nave maritime de care aveau trebuință localnicii și le-au făcut cu mîna lor. Numai că nici o dezvoltare în sînul unui popor nu s-a produs încă nici-cînd, nu se produce - și oare se va produce vreodată? - fără a fi însoțită de ideea militară și ideea penitenciară.

Ideea militară. Nu se poate ca niște monahi zărghiți să pur și simplu tră-iască pe o pur și simplu insulă. Insula e situată la granița Marelui Impe-riu, așadar, va avea de luptat cu suedezii, cu danezii, cu englezii, așa-dar, trebuie durată aici o cetate cu ziduri de opt metri grosime și cu opt turnuri, și în ziduri trebuie tăiate metereze înguste, iar în clopotnița bise-ricii trebuie instalat un post de observație. (Și într-adevăr, mînăstirea a trebuit să-i înfrunte pe englezi în 1808 și 1854 - și a rezistat; în lupta cu nikonienii, din 1667, Kremlinul a fost predat unui boier de la curtea țaru-lui de către monahul Teoctist, care a deschis o intrare secretă.)

Ideea penitenciară. Se poate ceva mai grozav? Pe o insulă izolată, ziduri zdravene de piatră! - un loc ideal pentru a-i priponi pe cei mai

temuți răufăcători, iar paza se asigură la fața locului. Noi nu vă îpie-dicăm să vă mîntuiți sufletele, în schimb voi păziți-ne ocnașii. (Cîte cre-dințe a spulberat, în istoria umanității, acest cumul penitenciar, la care s-au pretat unele mînăstiri creștine!)

Se va fi gîndit la toate astea Savvati, cînd a debarcat pe sfînta insulă?

Au fost internați aici eretici eclesiastici și eretici politici. Aici au fost în-

*Specialiștii în istoria tehnicii afirmă că Filip Kolîciiov(3) (care-și ridicase glasul împotriva lui Ivan cel Groaznic) a introdus la Solovki o tehnică agricolă cu care, după trei secole, n-ar avea de ce să-ți fie rușine să te duci oriunde în lume.

temnițați Avraam Palițîn(4) (care a și murit pe insulă) și unchiul lui Puș-kin, P. Hannibal(5) - pentru că simpatizase cu decembriștii. La adînci bătrîneți, a fost adus pe Solovki Kalnișevski, ultimul hatman al oastei zaporojene, care nu a fost eliberat decît după o îndelungată detenție, avînd peste 100 de ani.

Dar aceștia toți aproape că pot fi înșiruiți pe nume.*

Peste vechea istorie a închisorii mînăstirești Solovki a fost aruncată, de-ja în epoca sovietelor, cînd insula devenise lagăr, mantia unui mit la modă, care, însă, a izbutit să-i inducă în eroare pe autorii de îndreptare și descrieri istorice. Și acum în unele cărți se poate citi că în închi-soarea Solovki se practica tortura, că aici ar fi existat și cîrlige pentru stîlpii de caznă, și bice, că s-ar fi recurs și la arderea cu fierul roșu. Dar toate acestea țin de arsenalul interogatoriilor din temnițele preeli-sabetane(6) ori ale inchiziției apusene, nu au nimic de a face cu tem-nițele mînăstirești din Rusia îndeobște și au fost atribuite închisorii de aici de un cercetător sperjur și ignorant.

Veteranii lagărului Solovki îl țin bine minte - era Ivanov histrionul, supra-numit în lagăr „bacilul antireligios”. Înainte vreme slujise ca poslușnic pe lîngă arhiepiscopul de Novgorod și fusese arestat pentru că vînduse odoare mînăstirești suedezilor. Pe Solovki a eșuat prin 1925 și numai-decît a început să se agite, căutînd o cale ca să scape de muncă și de moarte. S-a specializat în propaganda antireligioasă printre deținuți, de-venind, firește, colaborator al ISC (Secția de anchetă și informații, cum cu toată franchetea se numea acel organism insular). Nu s-a mulțumit, însă, cu atît: a reușit să îmbrobodească Direcția lagărului emițînd ipo-teza că monahii ar fi

îngropat aici mari comori, drept care a fost înființată, sub conducerea lui, o comisie de săpături. Comisia a scurmat pământul vreme de mai multe luni, dar - vai! - monahii au dezmințit prezumțiile psihologice ale bacilului antireligios: nu îngropaseră nici un fel de comoară. Atunci, ca să iasă, totuși, cumva basma curată, Ivanov s-a apucat să răstălmăcească destinația incintelor subterane ale mînăstirii - cămări și încăperi cu rosturi gospodărești ori de apărare, susținînd sus și tare că fuseseră celule sau camere de tortură. Instrumentele de tortură nu putuseră, firește, să se păstreze vreme de atîtea veacuri, dar un cîrlig, bunăoară, (de agățat șunci) atesta, incontestabil, faptul că aici fusese un stîlp de caznă. Cum în ce privește secolul al XIX-lea era mai greu să se justifice absența oricărei urme de schingiuri, s-a conchis că,

*O închisoare de stat a existat pe Solovki din 1718. În anii '80 ai secolului al XIX-lea, comandantul districtului militar Sankt-Petersburg, marele duce Vladimir Alexandrovici, vizitînd insula, a găsit că garnizoana existentă aici era de prisos, și a retras soldații de pe insulă. Din 1903, închisoarea de pe Solovki și-a încetat existența. (A. S. Prugavin, Monastîrskie tiurmî v borbe s sektantstvom (închisorile mînăstirești în luptă cu sectele religioase), Editura Posrednik, pp. 78, 81).

„începînd din secolul trecut, regimul închisorii Solovki a fost considerabil îmblînzit”. „Descoperirile” bacilului antireligios se asortau de minune cu paleta de culori a vremii, consolidîndu-i întrucîtva pe șefii deziluzionați, așa că au fost publicate în revista lagărului, „Insulele Solovki”, apoi tipărite separat în tipografia locală, aruncîndu-se astfel, cu succes, o perdea de fum peste adevărul istoric. (Această punere la cale a fost considerată foarte binevenită, pentru că prospera mînăstire Solovki se bucura, în preajma revoluției, de mare faimă și era venerată pe tot întinsul Rusiei).

Dar cînd puterea a trecut în mîinile oamenilor muncii, ce era de făcut cu monahii, acești obscuranțiști înrăiți? Li s-au expediat comisari, conducători socialmente verificați, mînăstirea a fost declarată sovhoz, iar monahilor li s-a poruncit să se roage mai puțin și să trudească mai mult spre binele muncitorilor și țăranilor. Monahii munceau și scrumbiile nes-pus de gustoase pe care le pescuiau, cu știința lor aparte de a arunca năvoadele tocmai acolo și atunci cînd trebuia, erau expediate la Mosco-va, pentru a fi servite la mesele Kremlinului.

Numai că nenumăratele odoare adunate de mînăstire, mai cu seamă în sacristie, nu puteau să nu-i ispitească pe unii dintre ştabii şi activişti nou-veniţi. În loc să treacă în mîinile muncitorilor (adică ale lor), odoa-rele zăceau aici ca un inventar religios mort. Şi atunci, în oarecare con-tradicţie cu codul penal, dar în deplină concordanţă cu spiritul general al exproprierii valorilor dobîndite fără muncă, mînăstirea a fost incendiată (25 mai 1923), cu care ocazie o serie de clădiri au suferit stricăciuni. Din sacristie au dispărut numeroase odoare şi - lucrul cel mai important - au ars toate registrele de evidenţă, aşa că nu s-a mai putut stabili ce şi cît anume se dusesse pe apa sîmbetei.*

Fără a mai face nici o anchetă, ce ne suflă nouă conştiinţa revoluţionară (flerul?) - cine ar fi putut pune la cale incendierea averii mînăstireşti, da-că nu întunecata haită a monahilor? Aşa că ia să-i azvîrlim noi pe conti-nent, iar pe Solovki să concentrăm Lagărele cu Destinaţie Specială din Nord. Monahi de optzeci şi chiar de o sută de ani i-au implorat în ge-nunchi să-i lase să moară pe „pămîntul sfînt”, dar, cu inflexibilitate pro-letară, au fost alungaţi cu toţii, în afară de cei indispensabili: artelele pescăreşti** şi specialiştii zootehnişti de pe Muksalma; plus părintele Metodi, cel care pregăteşte varza murată; plus părintele Samson de la turnătorie şi alţi asemenea folositori părinţi. (Acestora li s-a repartizat un

*„Bacilul antireligios” a invocat şi acest incendiu pentru a explica de ce sunt atît de anevoios de găsit astăzi dovezile materiale ale existenţei „sacilor de piatră” şi uneltelor de tortură.

**Acestea au fost mutate de pe Solovki abia prin 1930, şi de atunci pescuitul a încetat: nimeni nu mai putea descoperi în mare acele faimoase scrumbii, de parcă le-ar fi pierit urma.

colţişor al Kremlinului, într-o aripă separată de lagăr, cu ieşire prin Poar-ta Pescarilor. Li s-a spus comună de muncă şi, din milă pentru deplina întunecare a minţii lor, li s-a lăsat, ca lăcaş de rugăciune, capela Sf. Onufrie, din cimitir.

Astfel s-a adevărit unul din proverbele preferate ale deţinuţilor: „locul sfînt pustiu nu rămîne”. Dangătul clopotelor a amuţit, s-au stins cande-lele şi lumînările cît statul de om, din biserici nu mai răzbătea zvonul li-turghiilor şi al slujbelor nocturne, nu se mai murmura zi şi noapte psal-tirea, iconostasele au fost dărîmate (nu şi cel din biserica Preobra-jenski), în schimb - cekişti aroganţi, cu mantale

lungi pînă-n călcîie și manșete negre, cu benzi la fel de negre, fără stele, la chipie - semnele distinctive ale unității Solovki; ei și-au făcut apariția în iunie 1923, pentru a făuri un lagăr de exemplară severitate, mîndria Republicii munci-torești-țărănești.

Cu tot caracterul lor de clasă, lagărele de concentrare începuseră să fie considerate, la vremea aceea, insuficient de severe. Încă în 1921, au fost înființate, sub administrația CEKA, Lagărele cu Destinație Specială din Nord - SLON. Primele asemenea lagăre au fost organizate la Pertominsk, Holmogorî și în imediata apropiere a orașului Arhanghelsk.* Dar, după cît se pare, aceste locuri erau considerate greu de păzit și lipsite de perspectivă pentru concentrarea unor mase mari de deținuți. Și, în chip firesc, privirile autorităților au alunecat în ve-cinătate, spre gospodăria deja pusă la punct și clădirile de piatră de pe insulele Solovki, aflate la douăzeci și patru de kilometri de uscat, destul de aproape pentru temniceri, destul de departe pentru fugari și vreme de jumătate de an fără legătură cu continentul - o nucă mai tare decît Sahalinul.

Ce trebuie înțeles prin Destinație Specială încă nu se preciza și nu se comenta în Instrucțiuni, însă primului șef al lagărului de pe Solovki, Eichmans, lucrurile i se explicaseră, firește, la Lubianka, prin viu grai. Iar el, odată ajuns pe insulă, le-a explicat, la rîndul său, colaboratorilor apropiați.

Astăzi, pe foștii zeki, și chiar pe oamenii simpli ai anilor '60, povestea in-sulei Solovki s-ar putea să nici nu-i impresioneze. Dar să se imagineze cititorul un om din Rusia cehoviană și postcehoviană, un om din Secolul de Argint al culturii noastre, cum au fost supranumiți anii 1910, educat în acele vremuri, fie și zdruncinat de războiul civil, dar totuși deprins cu felul cum se hrăneau, cum se îmbrăcau și cum comunicau între ei oa-

*Revista „Slovețkie ostrova” („Insulele Solovki”), 1930, nr. 2-3, p. 55, citind din raportul șefului SLON, tovarășul Nogtev, la Kem. Cînd li se arată, astăzi, la gurile Ovinei, așa-numitul „lagăr al guvernului Ceaikovski”(7), excursioniștii trebuie să știe că acesta este unul din primele „lagăre cu destinație specială din Nord” ale CEKA.

menii din acea epocă, și abia apoi să intre pe porțile lagărului Solovki, prin tranzitul din Kem, o insulă mohorîță, zisă Insula Popilor, fără un arbore, fără un tufiș măcar, legată de continent printr-un dig .

Primul lucru pe care-l va vedea în acest obor golaș și murdar va fi compania de carantină (deținuții erau, pe vremea aceea, împărțiți în „companii”, încă nu fusese inventată „brigada”) îmbrăcată... în saci, da, în saci obișnuiți: picioarele ies de jos ca dintr-o fustă, iar pentru cap și brațe în pîn-ză sunt practicate găuri (pare o născocire incredibilă, dar te pui cu in-ventivitatea rusului!?). Novicele va evita această vestimentație, el mai are încă propriile lui haine, dar, înainte de a apuca să examineze mai cu de-amănuntul sacii aceia, îl va vedea pe legendarul rotmistru Kuril-ko.**

Kurilko (întocmai ca și schimbul lui, Beloborodov) își face apariția dina-intea coloanei de deținuți în aceeași lungă manta cekistă, cu lugubre manșete negre. Pe vechiul postav de uniformă rusesc ele arată sinistru, ca un fel de prevestire a morții. Aburcîndu-se pe un butoi ori pe alt eșa-fodaj aflat la îndemînă, Kurilko se stropșește la noii veniți cu o neaș-teptată și șfichiuitoare mînie: „E-e-ei! Atenție! Aici nu-i republică so-vi-e-tică, ci so-lo-vietică! Băgați la cap: încă nici picior de procuror n-a călcat pe pămîntul solovietic și nici n-o să calce prea curînd! Mai aflați că n-ați fost trimiși aici pentru reeducare! Nu poți lipi cocoșatul de zid! Regula-mentul? Îți ordon „drepti!” - iei poziția de drepti; „culcat!” - iei poziția culcat! Cît despre scrisorile pe care le veți trimite acasă - sunt bine, sănătos și de toate mulțumit! Punct!...”

Muți de uimire, nobili cu renume, intelectuali din capitală, preoți ortodocși și musulmani, oameni cu chipuri oacheșe din Asia Centrală ascultă ce n-au auzit, n-au văzut și n-au citit nicicînd și niciunde. Iar Kurilko, el, care n-a strălucit defel în războiul civil, dar își înscrie, prin acest istoric discurs de recepție, numele în analele întregii Rusii, se ambalează, excitîndu-se tot mai mult la fiecare răcnet, la fiecare întor-

*În finlandeză, acest loc se numește Vegheraska. adică „sălașul vrăjitoarelor”.

**Povestea acestui Kurilko stîrnește interesul. Poate cineva o să încerce vreodată să-i sta-bilească identitatea, în anii revoluției, nu era mare lucru să-ți însușești numele și rangul oricui. Dar iată două indicii, pe care mi le-au furnizat cititorii, pentru orice eventualitate. Un colonel Kurilko a comandat, încă înainte de 1914, regimentul 16 de pușcași siberieni; la sfîrșitul războiului era general. Contuzionat într-o bătălie, primise Spada de aur, crucea Sfîntul Gheorghe și numeroase alte ordine. Fiul lui, Igor, încă pe cînd mai făcea parte din corpul I de cadeți din Moscova, a plecat pe front, unde a luptat, fiind decorat cu medalia și apoi crucea

Sfântul Gheorghe. În primăvara lui 1915, a absolvit cursul intensiv la colegiul Alexandrovski, cu gradul de sublocotenent. Al doilea indiciu: un colonel Kurilko s-a numărat printre capii organizației clandestine a gardiștilor albi din Moscova, în vara lui 1919. Organizația a căzut. Au urmat execuții în masă (pînă la 7 000 de oameni?), dar Ivan Alexeev (tatăl corespondentului meu) și fratele profesorului universitar I. Ilin, cunoscuți numai de Kurilko, nu au fost deconspirați de acesta și au scăpat teferi.

sătură de cuvînt ce i se pare găsită la țanc - și mereu altele și altele îi vin pe limbă, șlefuiindu-se din mers.

Și, autoadmirîndu-se și zbierînd cît îl țin bojocii (iar în sinea lui spunîndu-și, poate, cu bucurie răutăcioasă: unde ați stat pitiți, mă, raliașilor, cînd noi ne băteam cu bolșevicii? V-ați închipuit că puteți sta ascunși prin cine știe ce găuri pînă trece furtuna? Ei bine, uite că v-au găbjit și v-au adus aici! Acuma n-aveți decît s-o luați pe coajă pentru neutralita-tea voastră împutită!), Kurilko începe instrucția:

— Compania I carantină, bună ziua! (Trebuia răspuns scurt: „Ziua!...”). - Slab, încă o dată! Compania I carantină, bună ziua!... Slab!... Trebuie un „Ziua!” de să se-audă pe Solovki, pînă dincolo de strîmtoare! Cu do-uă sute de oameni care strigă trebuie să se dărîme zidurile! Încă o dată! Compania I carantină, bună ziua!

După ce-i face pe toți să strige cum vrea el - și pe mulți să cadă de-a-n picioarele istoviți de atîta țipat - Kurilko trece la exercițiul următor, alergarea împrejurul stîlpului:

— Genunchii mai sus!... Sus genunchii!

Nici lui Kurilko nu îi e ușor, și el arată ca un actor de tragedie către actul cinci, înainte de ultima crimă. Și, acelor oameni care cad, acelor oameni căzuți deja și întinși pe pămînt, cu un ultim horcăit, după o jumătate de ceas de instrucție, le făgăduiește, într-o spovedanie de pură esență solovceană:

— O să vă fac să sugeți mucii morților!

Și toate acestea sunt doar un prim exercițiu, de încălzire, din cele meni-te să frîngă voința noilor sosiți. În baraca din scînduri negre, putrede și puturoase, li se va ordona să doarmă „pe-o coastă”, ceea ce e încă viață dulce, căci numai cei ce vor avea cu ce să-i ungă pe șefii de grupă vor fi înghesuiți pe priciuri. Ceilalți își vor petrece noaptea stînd în pi-cioare, între priciuri (iar cel pedepsit va fi plantat între hîrdău și perete, pentru ca toți să-și facă nevoile sub nasul lui).

Și toate acestea se întâmplă în binecuvîntații ani de dinainte de „Marea Cotitură”, de dinainte de „cult”, de dinainte de „deformări”, de dinainte de „încălcări”, în anii O Mie Nouă Sute Douăzeci și Trei - O Mie Nouă Sute Douăzeci și Cinci... (Din 1927 va interveni o schimbare: pe priciuri vor fi instalați deținuții de drept comun, care-i vor „împușca” cu păduchi smulși de pe propria piele pe intelectualii înșirați pe interval în capul oaselor.)

În așteptarea vaporului Gleb Boki,* deținuții vor mai avea de tras în

*Numit astfel în onoarea președintelui troikăi moscovite a OGPU, un student neterminat:

„Era student, student la Mine.

Dar socoteala nu-i mergea prea bine”.

(Dintr-o „epigramă amicală” apărută în revista „Insulele Solovki”, 1929, Nr. 1. Cenzura, neghioabă, nu a sesizat la ce dădea drumul.)

tranzitul de la Kem. Cîte unul va fi pus să alerge în jurul stîlpului strigînd întruna: „Sunt puturos, la greu nu duc, ba și pe alții îi încurc”, iar unui inginer care căzuse cărînd hîrdăul și se năclăise din cap pînă-n pi-cioare, nu i se va îngădui să intre în baracă - va fi lăsat să înghețe în scîrnă. Apoi, zbieratul șefului de escortă: „în echipa asta, nimeni nu rămîne în urmă! Escorta trage fără avertisment! Înainte, marș!”. Iar apoi, zăngănind închizătoarele: „Ne călcați pe nervi?” - și, în plină iarnă, vor fi puși să alerge pe gheață tîrînd după ei bărcile cu care aveau să tra-verseze ochiurile de apă. Iar dacă înghețul nu va fi venit încă, vor fi co-borîți în hala vaporului și înghesuiți cu atîta sălbăticie, încît pînă la So-lovki vreo cîtiva se vor fi sufocat cu siguranță, nemaipucînd să vadă mînăstirea cea albă ca zăpada, împresurată de ziduri cenușii.

În primele ore petrecute pe Solovki, novicele va încerca, poate, pe pro-pria-i piele, și farsa numită baie de recepție: s-a dezbrăcat, primul băieș va răsuci mătura în butia cu săpun verde și-l va mînji pe novice cu ea; al doilea îl va expedia cu un ghiont undeva în jos, pe o scîndură încli-nată sau o scară; acolo, buimac, va primi în față o găleată cu apă deșertată de al treilea, iar al patrulea îl va ejecta în camera de reechi-pare, unde „bulendrele” îi vor fi fost deja azvîrlite de sus, claie peste grămadă. (În această farsă se întrevade întreg GULAG-ul! și cadența lui, și prețul omului.)

Așa îngurgitează novicele prima înghițitură de spirit solovcean - un spirit încă necunoscut de restul țării, dar care este viitorul spirit al

Arhipe-lagului, creat acum, pe insulele Solovki.

Și aici novicele va vedea oameni îmbrăcați în saci; ori purtând haine obișnuite, „civile”, care mai noi, care mai jerpelite; ori scurte vătuite, de croială aparte, cusute aici, pe Solovki, din resturi de mantale (e un pri-vilegiu, semnul că ești cineva, așa sunt îmbrăcați cei din administrația lagărului), ca și șepcile „Solovki”, din același material. Brusc, își face apariția printre deținuți un cetățean... în frac!, ceea ce, însă, nu miră pe nimeni, nimeni nu se întoarce, nimeni nu pufnește în râs. (Căci fiecare poartă ce are. Ăsta, sărmanul, a fost arestat în restaurantul „Metropol”, așa că nu-i rămîne decît să-și ispășească termenul de condamnare în frac.)

„Visul multor deținuți” - astfel numește revista „Insulele Solovki” (1930, Nr. 1) obținerea de îmbrăcăminte standard.* Numai în colonia de copii toată lumea primește haine. Dar femeilor, bunăoară, nu li se dau nici

*Cu anii, toate valorile se răstoarnă cu susul în jos, și ceea ce era socotit un privilegiu într-un lagăr cu Destinație Specială din anii '20 - a purta uniforma administrației - va deveni o corvoadă într-un lagăr special din anii '40; aici, un privilegiu va fi să nu porți uniformă, ci să ai măcar un lucrător de-al tău, fie și o căciulă. Cauza nu e doar economică, poartă și amprenta timpului: un deceniu arborează drept ideal apropierea de general, următorul - îndepărtarea de el.

Ienjerie, nici ciorapi, nici măcar o basma de pus pe cap - te-au înșăfăcat,

cumătră dragă, în rochie de vară, n-ai decît să o porți cît e iarna polară de lungă. Se întîmplă ca mulți deținuți să stea în barăcile companiilor numai în cămașă și izmene, neputînd fi expediați la lucru.

Această uniformă a administrației e la atît de mare preț pe Solovki, încît nimănui nu i se va părea bizară ori barbară o scenă ca următoarea: în plină iarnă, un deținut se dezbracă și se descaltă lîngă Kremlin, își pre-dă cu grijă efectele și aleargă, gol-pușcă, două sute de metri spre un alt ciopor de oameni, unde primește alte haine. Asta înseamnă că e trans-ferat vremelnice de la Direcția Kremlinului la Direcția ramificației feroviare Filimonovo*, dar dacă-l predai cu îmbrăcăminte cu tot, beneficiarii s-ar putea să nu le mai restituie, ori să le schimbe, să te ducă cu preșul, adică.

Iată o altă scenă hibernală - aceleași moravuri, deși cauza e alta. Laza-retul secției sanitare e considerat insalubru și s-a primit ordin

să fie spă-lat de sus și pînă jos cu apă clocotită. Dar ce te faci cu bolnavii? Toate încăperile din Kremlin sunt ticsite, densitatea populației pe Arhipelagul Solovki o întrece pe cea a Belgiei (cum va fi fiind ea atunci în Kremlinul din Solovki?). Așa că toți bolnavii sunt scoși, pe pături, în zăpadă, pentru trei ceasuri. Odată igienizarea terminată, sunt tîrîți îndărăt.

N-am uitat, sper, că novicele nostru e un produs al educației din Secolul de Argint? El nu știe încă nimic nici despre Al doilea război mondial, nici despre Buchenwald. El îi vede pe șefii de grupă, în scurte din stofă de manta, salutîndu-se unul pe altul și salutîndu-și superiorii cu toată rigoa-rea militară, apoi îi vede tot pe ei urmărindu-și muncitorii din subordine cu niște pari lungi, jarchine (există deja și verbul, binecunoscut tuturor, a jărchini). Mai vede și cum săniile și căruțele sunt trase nu de cai, ci de oameni (înhămați mai mulți la un atelaj) și că pentru asta există, de asemenea, un cuvînt special - vridlo.(8)

Iar de la alți băștinași de pe Solovki va afla lucruri și mai înfricoșătoare decît cele pe care le-a văzut cu ochii. I se va șopti funestul cuvînt Sekir-ka(9). E vorba de colina Sekirnaia. În biserica de acolo, jos și la etaj, sunt amenajate carceri. Regimul de carceră e următorul: din perete în perete sunt fixate prăjini de grosimea unui braț și deținuților pedepsiți li se ordonă să rămîină așezați toată ziua pe prăjinile acelea. (Noaptea se culcă pe podea, dar unul peste altul, căci și aici e supraaglomerație.) Prăjinile sunt plasate la o înălțime care nu-ți îngăduie să atingi cu tălpile dușumeaua. Nu-i ușor să-ți păstrezi echilibrul și, din zori pînă-n seară, arestatul nu face altceva decît să încerce să nu cadă. Căci de îndată ce a căzut, dau năvală gardienii și-l iau la bătaie. Ori: deținutul e scos afa-ră, în capul unei scări cu 365 de trepte abrupte (construită de monahi,

*A fost prelungită pînă aici linia de cale ferată Staraia Rusa-Novgorod.

de la biserică și pînă pe malul lacului, amenajat tot de monahi); i se lea-gă în spinare, pe lung, în chip de povară, un bălan (o bîrnă) cît el de mare și e împins în jos (treptele sunt atît de abrupte, încît omul cu bîrna în spinare nu-și poate menține echilibrul nici măcar pe cele două mici paliere).

Dar pentru prăjinici nu-i nevoie să urci pînă pe Sekirka, ele există și în carceri din Kremlin, întotdeauna ticsite. Aici mai poți fi plantat în

picioa-re pe un bolovan cu colțuri ascuțite, pe care, la fel, n-ai cum să-ți menții echilibrul. Iar vara - pe „buturugi” - adică gol-pușcă la cheremul țin-țarilor. Numai că, în acest caz, cel pedepsit ar trebui supravegheat; mai bine-l legi, tot cum l-a făcut mă-sa, de un copac - atunci țințarii îi vin singuri de hac. Iar pe timp de iarnă, dacă-l scoți pe deținut gol în ger, mai întâi îi torni în cap o găleată cu apă. Ori: companii întregi sunt cul-cate în zăpadă pentru te miri ce nesupunere. Ori: omul e cufundat pînă în gît în mocirla de la marginea lacului și ținut acolo. Altă corecție: se înhamă un cal între două hulube, de hulube se leagă picioarele vinovatului, pe cal încălecă un gardian și-l aleargă prin ciaturile din rariștea pădurii pînă cînd gemetele și urletele dindărăt se sting.

Novicele e strivit psihic încă înainte de a-și începe viața solovceană - cei trei nesfîrșiți ani de condamnare. Dar cititorul se va pripi arătînd cu degetul - iată un sistem patent de anihilare, un lagăr al morții. Ei nu, nu suntem atît de rudimentari! În această primă zonă experimentală, așa cum va fi ulterior în toate, și în cea mai cuprinzătoare dintre ele - în URSS - noi nu acționăm fățiș, nu: ci interstițial și complex - de aceea totul va fi atît de eficace și de durabil.

În poarta Kremlinului își face apariția deodată un individ semeț, călare pe un țăp, în spinarea căruia se ține cu vădită gravitate, și nimeni nu rî-de de el. Cine să fie? Și de ce călare pe țăp? E Degtiariov, odinioară dresor de cai (a nu se confunda cu Degtiariov, comandantul trupelor de pe Arhipelagul Solovki); a cerut să i se dea un cal, dar pe Solovki sunt foarte puțini cai, așa că i s-a dat un țăp. De ce această onoare? E șeful Pepinierii Dendrologice. Crește arbori exotici. Aici, pe Solovki.

De la acest cavalier pe țăp începe fantasticul solovcean. De ce arbori exotici pe Solovki, unde pînă și ancestrala și chibzuia gospodărie legumicolă a monahilor a fost devastată, iar legumele sunt pe sponci? Ei bine, arborii exotici la limita Cercului Polar sunt necesari pentru a de-monstra că și noi, pe Solovki, asemeni întregii Republici Sovietice, transformăm lumea, construim o viață nouă. Dar de unde semințe, de unde bani? Tocmai: pentru pepiniera dendrologică există fonduri, ele nu se găsesc doar cînd e vorba de alimentația

muncitorilor folosiți la dobo-rîrea arborilor (căci alimentația nu se asigură încă după bareme, ci du-pă resursele existente).

Dar săpăturile arheologice? Exact, avem o Comisie de Săpături, care lucrează. E important să ne cunoaștem trecutul.

În fața Administrației lagărului e un rond, în mijlocul căruia a fost așezat un elefant simpatic, iar pe valtrapul lui - un „U” - adică U-SLON.(10) Același rebus - pe bonurile solovcene, care servesc drept monedă în acest stat septentrional. Ce simpatică mascaradă domestică! De fapt, totul e atît de nostim aici! Așadar, bufonul de Kurilko n-a vrut decît să ne sperie?

Circulația monetară s-a menținut stabilă vreme de mulți ani în lagărele GPU. Bancnotele speciale contribuiau la izolarea și mai temeinică a acestor locuri de detenție. La sosirea în lagăr, chiar și funcționarii de toate rangurile din administrație și escortă - cu atît mai mult deținuții - erau obligați să predea toți banii sovietici pe care-i aveau asupra lor, primind în schimb niște carnete cu „chitanțe de decont” (din hîrtie densă, cu filigran), avînd valori de 2, 5, 20 și 50 de copeici sau 1, 3 și 5 ruble. Emisiile diverșilor ani se distingeau prin semnăturile diferiților membri ai Colegiului OGPU: G. Boki, L. Kogan ori M. Berman. Deținerea ilicită de monedă publică în lagăr se pedepsea cu împruș-carea. (Unul din rosturile acestei severități era acela de a îngreua eva-darea.) Pe teritoriul tuturor lagărelor GPU, pentru orice fel de plăți se foloseau aceste chitanțe. La eliberare (dacă aceasta mai survenea vreo-dată...), posesorul le schimba din nou în monedă publică. După 1932, cînd sistemul de lagăre a proliferat masiv, toate aceste chitanțe au fost scoase din uz. (Precizări comunicate de MM. Bîkov.)

Există chiar și o revistă a lagărului, numită la început tot „Elefantul” (apare din 1924; primele numere dactilografiate; începînd cu Nr. 9 tipărită în tipografia mînăstirii), și devenită din 1925 „Insulele Solovki” (s-o rupem cu blestematul trecut monastic!). Începînd din 1926 - abonamente în toată țara, mare tiraj, mare succes! Căci în anii '20 exis-tența lagărului Solovki nu numai că nu era ținută în secret, dimpotrivă, numele lui îți bîzîia tot timpul în urechi. Pe Solovki se miza deschis, au-toritățile se mîndreau pe față cu Solovki (aveau curajul să se mîn-drească!), el era pomenit în cîntecele sovietice și devenise subiect de simpatice șarje în cupletele de estradă. Căci

clasele dispăreau (unde?) și lagărul ar fi urmat să-și trăiască, la rîndul lui, curînd, sfîrșitul.

Revista e supusă unei cenzuri de ochii lumii, deținuții (Glubokovski) scriu poezioare umoristice despre Troika GPU - și trece! Apoi, de pe scena teatrului insular, ele îi sunt cîntate în față lui Gleb Boki, tocmai sosit în vizită:

„Cadouri ne-au promis, să ne ia ochii,

Vul, Vasiliev, Feldman și Boki...”-

iar șefilor le place! (Și chiar că e măgulitor! Tu ești un student neterminat și deodată - pac! - drept în istorie.) Refrenul:

„Celor care ne-au trimis aici

Le-am păstrat cîte un loc pe prici.

Trei-patru anișori de priponire,

Și veți avea o dulce amintire!”

- stîrnește hohote de rîs! (Cine să ghicească aici o prorocie?...)

În 1927, revista și-a întrerupt apariția: regimul o cotise - nu-i mai ardea de asemenea glume. Pentru ca ulterior, în 1929, după importante evenimente petrecute pe Solovki și trecerea tuturor lagărelor în regim de reeducare, să reapară, supraviețuind pînă în 1932.

Iar obraznicătura de Sepcinski, fiul unui general pus la zid, atîrnă deasupra porții de intrare o placardă:

„Solovki - muncitorilor și țăranilor!”

(Altă prorocie! - numai că asta n-a mai plăcut: au mirosit tîlcul și au da-t-o jos.)

Actorii din trupa dramatică poartă costume croite din odăjdii bisericești. „Șinele trosnesc”. Perechi scālîmbe dansînd foxtrot pe scenă (putredul Occident) și o triumfătoare forjă roșie pictată pe fundal (Noi).

Fantastică lume! Nu, e clar că nemernicul de Kurilko glumea!...

Mai există și Societatea Etnografică Solovki, care publică studii și cercetări proprii. Irepetabila arhitectură a secolului al XVI-lea și fauna insulară fac obiectul unor lucrări scrise cu asemenea lux de detalii, cu atîta acribie științifică și aplicație la obiect, încît ai zice ca e vorba de niște savanți excentrici, atrași pe insulă de pasiunea lor științifică, și nu de prizonieri care au cunoscut deja Lubianka și tremură de spaimă că vor ajunge pe Colina Sekirka, pradă roiurilor de țîntări, ori

că vor fi atâr-nați de hulube. Sălbăticiunile și păsările de pe Solovki sunt parcă în ton cu blajinii etnografi: încă n-au fost împușcate pe capete, încă n-au fost expulzate, nu par nici măcar speriate. În 1928, iepurii mai ieșeau în în-crezătoare cîrduri la margine de drum, urmărind, cu ochii plini de curiozitate, deținuții escortați spre insula Anzer.

Cum se face că iepurii n-au fost exterminați? Novicelui i se va desluși că sălbăticiunile și păsările n-au de ce se teme aici, pentru că există un ordin al GPU: „Economisiți cartușele! E interzis să se tragă, dacă ținta nu este un deținut!”

Așadar, toată sperietura a fost doar o glumă. Dar deodată - strigăte de „Faceți loc!”, „Faceți loc!” explodează în plină zi în curtea Kremlinului, la fel de ticsită ca prospectul Nevski - trei tineri cu mutre de filfizoni drogați (primul dintre ei sparge gloata de deținuți nu cu jarchina, ci cu cravașa) tîrăsc de subțiori, în pas alert, un individ numai în cămașă și izmene, cu

mîinile și picioarele atîrnînd neputincioase - e un spectacol de groază să-i privești chipul curgînd, lichefiat parcă. Îl tîrăsc sub clopotniță. Acolo, sub arcadă, spre porțița joasă de la baza turnului. E împins prin ușița aceea și împușcat în ceafă. Dincolo de prag sunt trepte ce coboară în pantă abruptă și cadavrul se va prăvăli în beciul de jos. Pot fi împușcați, într-o tranșă, 7-8 oameni. Apoi vor fi trimiși aici deținuți să scoată leșu-rile și femei (mame și fiice ale celor fugiți la Constantine pol(11), enoria-șe care au refuzat să se lepede de credința lor și să se lase despărțite de copii) să spele treptele *

Bine, dar nu se putea opera noaptea, pe tăcute? De ce pe tăcute? Ar fi fost un cartuș irosit. În aglomerația din faptil zilei, glonțul are valoare educativă, împușcă parcă zece în loc de unul.

Dar execuțiile se făceau și altfel - direct în cimitirul Sf. Onufrie, în spa-tele barăcii femeilor (fosta casă de oaspeți pentru peregrini) și aleea ca-re duce spre baraca aceea așa se și numea: aleea împușcaților. Iarna, se putea vedea cum e dus într-acolo un om desculț, numai în cămașă și izmene (nu pentru tortură! - ca să nu se piardă îmbrăcămintea și încălțărilor), avînd mîinile legate la spate cu sîrmă ghimpată.** Condam-natul trece mîndru, ținîndu-se drept și fumîndu-și, numai cu buzele, fără ajutorul mîinilor, ultima țigară din

viață. (După ținuta asta puteau fi recunoscuți fără greș ofițerii, oameni cu cîte șapte ani de front la activ.

Întrebat de dispecer(12) ce profesie are, un băiețandru de 18 ani, fiul istoricului V. A. Potto, va ridica din umeri: „mitralior”. Fraged cum era și în plin război civil, nu apucase să-și însușească alta.)

O lume fantastică! Se întîmplă cîteodată și așa ceva. Multe se repetă în istorie, dar există și combinații irepetabile, compacte în spațiu și timp. Așa a fost NEP-ul nostru. Așa au fost și începuturile lagărului Solovki.

Un număr foarte mic de cekiști (și aceea, pesemne, trimiși aici în regim cvasidisiplinar), douăzeci pînă la patruzeci de indivizi, au debarcat aici pentru a ține la respect mii, multe mii de oameni. La început erau aștep-tați mai puțini deținuți, dar Moscova turna, turna, turna. În prima jumă-tate de an, pînă prin decembrie 1923, se adunaseră deja peste 2 000 de prizonieri. Iar în 1928, numai în compania a 13-a (munci comune) ul-timul din coloană răspundea la apel „376! Rînd de zece!” - ceea ce însemna 3 760 de oameni - și la fel de numeroasă era și compania a 12-a și încă mai numeroasă „compania a 17-a”, cum erau numiți cei ajunși în gropile comune. Și, în afară de Kremlin, mai existau și taberele de muncă: Savvatievo, Filimonovo, Muksalma, Troițkaia, Zaicki(13) (insulele Zaiatkie). În 1928, efectivul de deținuți ajunsese la circa șai-zeci de mii. Și cîți dintre ei vor fi fost „mitralieri” - soldați cărora, după ani de front, războiul le intrase în sînge? Din 1926 va începe și afluxul

*Acum, pe pietrele peste care a fost tîrît deținutul acela, în această parte a curții, ferită de vînt, veseli turiști veniți să vadă faimoasa insulă ȋopăie ceasuri în șir jucînd volei. Ei nu știu. Și dacă ar ști? Ar ȋopăi, cu siguranță, la fel.

De altfel, ghizii cărora le-a scăpat vreo vorbă despre faptul că aici a funcționat nu numai o mînăstire, ci și un lagăr au fost dați afară. Iar turiștii nu sunt lăsați să treacă dincolo de Insula Mare, ca să nu vadă nici Sekirka, nici chiar schitul Troițki (căci s-au păstrat pînă astăzi multe gratii de temniță, iar în uși se mai văd urmele ferestruicilor prin care cei încarcerați primeau mîncarea) si nici schitul Savvatievski (unde mai există, de pildă, o carceră subterană în care, chiar si cînd afară e arșiță, îngheți în mai puțin de un minut).

**Stil solovcean reluat în pădurea Katin. Cineva își va fi amintit - tradiția? Ori propria experiență?

de recidiviști înrăiți, de toate soiurile. Cum puteau fi ȋinuți în frîu și îm-piedicați să se răscoale?

Numai prin groază! Numai cu Sekirka! Cu jarchinele! cu țințarii! Cu hu-lubele! Cu execuțiile în plină zi! Moscova expediază transport după transport, fără să-i pese ce forțe sunt disponibile la fața locului, dar și fără a-i lega de mâini pe cekiști cu cine știe ce reguli ipocrite: tot ce se face pentru menținerea ordinii e bun făcut și, într-adevăr, nici picior de procuror nu va călca pe pământul solovcean.

Iar în al doilea rînd, un zăbranic străveziu cu gablonțuri: epoca egalității, Noile Solovki! Autoescortă! Autosupraveghere! Autocontrol! Coman-danți de companie, plutonieri, șefi de grupă - toți din rîndul deținuților. Autoactivitate de amatori și autodistracție!

Iar sub teroare și sub zăbranic - cine? Ce fel de oameni? Aristocrați de viță veche. Militari de carieră. Filosofi. Savanți. Artiști. Actori. Liceeni.

Iată cîteva nume de solovceni, păstrate de memoria celor ce au scăpat cu viață: Șirinskaia-Șahmatova, Șeremetieva, Sahovskaia, Fitzum, I.S. Delvig, Bagratuni, Assoțiani-Eristov, Hocheron de la Fosse, Sicvers, G. M. Osorghin, Klodt, N.N. Bahrusin, Aksakov, Komarovski, P. M. Voci-kov, Vadbolski, Vonlearlearski, V. Levasov, O. V. Volkov, V. Lozino-Lo-zinski, D. Gudovici, Taube, V.S. Muromțev, fostul lider al Cadeților Ne-krasov, finanțistul prof. univ. Ozerov, juristul prof. univ. A. B. Borodin, psihologul prof. univ. A. P. Suhanov, filosoful prof. univ. A. A. Meyer, prof. univ. S. A. Askoldov, E. N. Danzas, teozoful Moebus, istoricii N. P. Antiferov, M. D. Prisiolkov, G. O. Cordon, A. L. Zaozerski, P. G. Vasenko, istoricii literari D. S. Lihaciov și Zeitlin, lingvistul LE. Anicikov, orientalistul N. V. Pigulevskaia, ornitologul G. Poleakov, pictorii Braz, P. F. Smotrițki, actorii L. D. Kalugin (Alexandrinka), B. Glubokovski, V. L. Korolenko (nepotul celebrului scriitor). În anii '30, spre sfîrșitul lagărului Solovki, aici a fost închis și părintele Pavel Florenski.(14)

Oameni care, prin educație și prin tradiție, erau prea mîndri ca să se arate deprimăți ori terorizați, ca să se vaiete ori să se plîngă de vitregia soartei, fie și față de prieteni. De bonton era să primești totul cu zîm-betul pe buze, chiar condamnarea la moarte. Să ai aerul că toată această temniță polară asurzită de urletul mării ar fi fost un mic incident neplăcut la un picnic. Să glumești. Să-ți bați joc de temniciperi.

De aici elefantul pe chitanțele de decont și în mijlocul rondului. De aici ȋapul pe post de cal. În compania a 7-a i-au strîns pe actori? Atunci comandant să fie Kunst(15). Dacă există un Berri-lagoda, el va fi șeful atelierului de stors bace.(16) De aici bancurile pe seama nățăfleților de la cenzura revistei. De aici, cupletele ironice. Gheorghe Mihailovici Osor-ghin are propria lui butadă: „Commeut vous portez-vous (cum vă simțiți) pe insula asta? „A lagher com a lagher...”(17) Tocmai această zefleMEA, independența ostentativă a spiritului aristocratic îi iritau cel mai mult pe temnicerii semiîndobitociți de pe Solovki. În afară de fețele bisericești, nimeni n-avea voie să calce în ultima bise-rică activă a mînăstirii. Osorghin, profitînd de faptul că lucra la infirmă-rie, se strecoară pe furiș la slujba de Paști, îi duce episcopului Piotr Vo-ronejski, care fusese expediat pe Anzer așa bolnav de tifos exantematic cum era, mantia și Sfintele Daruri. Denunțat, e băgat la carceră și con-damnat la moarte. În aceeași zi, debarcă pe Solovki tînăra lui soție (nici el n-avea mai mult de patruzeci de ani). Osorghin îi roagă pe temniceri să nu-i întunece femeii bucuria acelei vizite. Făgăduiește că n-o s-o la-se să rămînă mai mult de trei zile, iar după plecarea ei n-aveau decît să-l împuște. Și iată ce înseamnă ținuta pe care anatema aruncată asu-pa aristocrației ne face s-o uităm - pe noi, cei ce scîncim la fiecă mă-runt ghinion, la fiecă înțepătură: să petreci trei zile și trei nopți cu soția, dar să n-o lași să simtă nimic. Nici o aluzie, în nici o frază! Să nu ți se frîngă, nici măcar pentru o clipă, glasul! Să nu ți se împăienjenească ochii! O singură dată numai (soția lui mai trăiește și-și amintește scena), în cursul unei plimbări pe malul lacului Sviatoe, întorcîndu-se pe neaș-teptate spre el, l-a văzut cum își cuprindea între palme chipul schimo-nosit de durere. - „Ce-i cu tine?” - „Nimic!” s-a înseninat el pe dată. Ea ar fi putut să mai rămînă - el a convins-o să plece. Un semn al acelor vremi: a convins-o și să ducă acasă îmbrăcăminteA călduroasă, pretin-zînd că, oricum, pentru iarna următoare, avea să primească haine de la infirmerie; erau lucrurile lui cele mai de preț: le-a lăsat familiei. Cînd vaporul s-a desprins de lîngă debarcader, Osorghin a lăsat capul în jos. Peste zece minute se dezbrăca pentru execuție. Dar cineva a trebuit, totuși, să-i dăruiască aceste trei zile. Aceste trei zile ale lui Osorghin, ca și alte cazuri, arată în ce măsură regimul de

la Solovki nu era încă supt sub carapacea sistemului. În atmosfera lagă-rului par a se fi îngemănat în chip straniu cruzimea atroce și o ignoranță aproape blajină: unde vor duce toate astea? Care dintre caracteristicile lagărului solovcean vor deveni mlădițe ale marelui Arhipelag și care dintre ele aveau să se usuce după prima înmugurire? Căci, totuși, pe Solovki nu exista, deocamdată, convingerea generală și fermă că în cuptoarele acestui Auschwitz polar se aprinsese deja focul și că gurile lor erau deschise pentru toți cei ce apucaseră să fie debarcați aici. (Or, așa a fost!...) Dezorienta, într-o oarecare măsură, și faptul că termenele de condamnare erau foarte scurte: rareori zece ani, nu prea mulți - cu cinci, încolo - toți cu câte trei ani. Nu se ghicise încă jocul de-a șoare-cele cu pisica la care se deda regimul: înșfacă-l și dă-i drumul, înșfa- că-l și dă-i drumul! Și această patriarhală ignoranță - unde ne vor duce toate astea? - nu se putea să nu-și pună amprenta pe comportamentul gardienilor recrutați dintre deținuți, ba, într-o oarecare măsură, și pe cel al temnicerilor.

Oricât de răspicat sunau preceptele doctrinei de clasă - declarate, afișa-te pretutindeni, nicicînd disimulate - potrivit cărora stîrpirea era singurul destin pe care-l merita dușmanul, exterminarea concretă a unui om viu, cu două picioare, cu păr, ochi, gură, gît și umeri, era un lucru inima-ginabil. Se putea admite că vor fi nimicite clasele, dar oamenii ce alcă-tuiau aceste clase ar fi trebuit - nu-i așa? - să rămîină teferi. Rusul, cres-cut sub pulpana altor principii, pe cît de generoase, pe atît de difuze, nu putea distinge exact, de parcă ar fi purtat niște ochelari prost aleși, tex-tele acestei doctrine atroce. Abia ieri luaseră sfîrșit lunile și anii de te-roare fățișă, dar lui, totuși, nu-i venea să creadă!

Aici, pe cele dintîi insule ale Arhipelagului, se transmisese și descumpă-nirea generală din acei ani pestriți - mijlocul deceniului al treilea, cînd întreaga țară nu apucase încă să se dumirească: oare totul era interzis? ori, dimpotrivă, abia acum totul era permis? Rusia mai credea atît de mult în frazele sforăitoare! Numai cîteva capete încruntate calculaseră deja și știau cînd și cum totul se va împlini cu asupra de măsură.

Cupolele au fost mușcate de foc, dar fundațiile sunt eterne... Un pămînt făcut să rodească la capătul lumii - și iată-l lăsat în paragină.

Culorile schimbătoare ale mării neliniștite. Lacuri cristaline. Sălbăticiuni încreză-toare. Oameni neîndurători. Albatroși migrează spre golful Biscaya, la iernat, ducînd cu ei toate tainele primei insule a Arhipelagului. Dar ei nu le vor dezvălui nimănui pe plajele nepăsătoare, nu le vor dezvălui nimă-nui în Europa.

O lume fantastică... Și una dintre primele fantezii efemere: lagărul e condus, în parte, de gardiști albi. Așadar, Kurilko nu era o figură chiar întîmplătoare.

Iată cum stau lucrurile. În întreg Kremlinul există un singur cekist: ofițerul de serviciu pe lagăr. Asigurarea santinelor la poartă (turnuri de pa-ză nu există), a posturilor de supraveghere pe celelalte insule, ca și capturarea evadaților, revin escortei. Pentru escortă sunt recrutați, în afară de civili(18), asasini de drept comun, falsificatori de bani și alți in-fractori (însă nu și hoți). Dar cine se va ocupa de toată organizarea in-ternă, de Secția administrativă, cine va comanda companiile și grupele? Că doar nu preoții, nu sectanții, nu nepmanii(19), nu oamenii de știință și nici studenții (studenții sunt destul de numeroși aici, dar un chipiu studentesc pe capul unui solovcean e o provocare, o impertinență, un stigmat și o invitație la împușcare). Cei mai potriviți ar fi foștii militari. Or, ce militari vei găsi aici, dacă nu ofițeri albi? Și uite-așa, fără nici un fel de convenție subterană și probabil fără vreun plan prestabilit, se înfiripă colaborarea dinte cekiști și gardiștii albi.

Unde le-a dispărut - și unora, și altora - principialitatea? E uluitor? E scandalos? - numai pentru cel ce e deprins cu analiza socială de clasă și nu poate judeca altfel. Or, pentru un asemenea analist, totul pe lume stîrnește mirarea, căci lumea și oamenii nu vor încăpea nicicînd în jgheaburile lui preconceptuate.

Cît despre temnicerii solovceni, ei vor angaja și pe dracul gol, din moment ce li se refuză cererile de personal roșu. Directivă: deținuții să se autocontroleze (să se autoopreseze). Cui e mai bine să i se încre-dințeze o asemenea misiune?

Ei bine, eternilor ofițeri - faimosului „os soldătesc”. Cum să nu-și asume ei măcar organizarea vieții de lagăr (a opresiunii din lagăr)? Pot ei privi cu mîinile în sîn cum se vîră în treabă niște nepricepuți și niște indo-lenți? Despre ce fac epoleții din sufletul omului am mai vorbit în această carte. (Un bob zăbavă: nu e departe vremea cînd și

comandanții roșii vor fi puși la popreală; o să-i vedeți dînd năvală la autoescortă, întinzînd mîinile după pușca aceea de sperietoare, numai să cîștige încrederea autorităților!... Am mai spus: dar dacă ne-ar striga Maliuta Skuratov?...) Și apoi gardiștii albi își vor fi spus, în sinea lor, și ceva de genul ăsta: eh, oricum ne-am dus pe copcă, totul s-a dus pe copcă, așa că puțin ne pasă! Ori: „cu cît e mai rău, cu atît e mai bine” - o să vă ajutăm să trîntiți un lagăr atît de feroce, cum în Rusia noastră n-a existat de cînd lumea: să vi se ducă buhul de cît de barbari sunteți. Ori: toți ai noștri au accep-tat să colaboreze: eu ce-oi fi, popă, să fac pe contabilul la magazie?

Și totuși, cea mai mare fantezie solovceană nu în asta consta, ci în faptul că, după ce și-au adjudecat Secția Administrativă, gardiștii albi au declanșat o dispută cu cekiștii! Chipurile, lagărul o fi el al vostru pe dinafară, dar pe dinăuntru e al nostru. În consecință, cine și unde va lucra stabilește Secția Administrativă. Noi nu ne vîrîm nasul în afară, voi nu vi-l vîrîți înăuntru.

Ba bine că nu! Tocmai pe dinăuntru trebuia împînzit lagărul cu ciripitori ai Secției de Anchetă și Informații! Asta era prima și cea mai temută putere în lagăr - ISC. (Existau chiar operi(20) recrutați dintre deținuți - iată încununarea autosupravegherii!) Și tocmai ISC a pornit războiul îm-potriva AC-ului albgardist. Toate celelalte secții – cultural - educativă, sanitară - care aveau să însemne atît de mult în viitoarele lagăre, erau aici firave și jalnice. Lîncezea și Secția economică - în frunte cu N. Frenkel, care ar fi trebuit să se ocupe de „comerțul” cu lumea exterioară și de o inexistentă „industrie”. Căile redresării ei nu se întrezăreau încă. Două forțe se confruntau - ISC și AC. Totul începea de la tranzitul din Kem: un novice, ca poetul Al. Iaroslavski, bunăoară, se apropia de șeful de grupă și-i șoptea ceva la ureche. Șeful de grupă, rostind cuvintele sacadat, militărește, răcnea: „Ai fost secret, vei fi patent! ”.

Secția de Anchetă și Informații patrona Sekirka, denunțurile, carcerele, dosarele personale ale deținuților. De ea depindeau eliberările înainte de termen și execuțiile, ea se ocupa de cenzurarea scrisorilor și contro-lul pachetelor, în competența Secției Administrative intrau repartizările la lucru, deplasările pe insulă și etapările.

Secția Administrativă îi demasca pe ciripitori, trecându-i pe listele celor ce aveau să fie expediați cu proxima etapă. Ciripitorii erau vînați; ei fu-geau și se ascundeau în sediul ISC, dar erau găsiți și acolo, oamenii administrației spărgeau ușile ISC, îi umflau și-i țirau la convoaiele pre-gătite pentru etapare.*

(Erau expediați pe insula Kond și la tăieri de pădure. Fantasticul conti-nua și aici: demascați și pierduți, ei scoteau pe Kond gazeta de perete „Ciripitorul”, unde, cu trist umor, continuau să se demaște reciproc, re-proșîndu-și, de data asta, „excesul de zel” etc.)

La rîndul ei, ISC se răzbuna pe cei mai zeloși colaboratori ai AC, întocmindu-le dosare, prelungindu-le termenele, expediindu-i pe Sekirka. Dar răfuiala era îngreuiată de faptul că, în interpretarea acelor ani, un seksot(21) deconspirat (art. 121 CP: „dezvăluirea, de către funcționarul public, a unor informații nedestinate publicității” - indiferent de intențio-nalitate și de cît era împricinatul de „funcționar”) era considerat infractor și ISC n-avea cum să-l apere și să-l scoată basma curată pe denun-țătorul demascat. Ai fost prins -descurcă-te singur. Expedierea pe Kond era o acțiune cvasilegală.

Punctul culminant al „războiului” dintre ISC și AC l-a constituit un caz din 1927, cînd albgardiștii au năvălit în sediul ISC, au spart seiful, de unde au extras, făcîndu-le publice, listele complete ale ciripitorilor – seksoți pierduți din acest moment pentru totdeauna! Ulterior, AC a înce-put să se anemieze pe măsură ce treceau anii: numărul ofițerilor scă-dea, în locul lor fiind plasați tot mai mulți delincvenți de drept comun (bunăoară, „ciubarovți” -numiți astfel după răsunătorul proces al violatorilor din Leningrad.22). Și, treptat, a fost anihilată.**

De fapt, din 1930 a început o nouă eră a lagărelor; în care Solovki nu mai era Solovki, ci un „lagăr de reeducare prin muncă” oarecare. Pe cer se înălța steaua neagră a ideologului acelei ere, Naftali Frenkel, și for-mula lui devenise legea supremă a Arhipelagului:

„De la deținut trebuie luat tot ce se poate lua în primele trei luni; după trei luni, nu mai avem nevoie de el!”

Unde sunt acei Savvati, Zosima și Gherman? Cui i-a dat prin cap o ne-ghiobie ca asta - să trăiești lîngă Cercul Polar, unde nu se pot crește animale domestice, unde nu se poate pescui, unde nu se pot cultiva cereale și legume?

O, meșteri ai părăginirii unui pământ înfloritor! Să aduci atât de repede -într-un an, doi - o gospodărie monastică model la deplină și ireversibilă ruină! Cum s-a obținut un asemenea rezultat? Jefuind și cărînd în afa-

*E interesant de observat că, în zorii Arhipelagului, se începe tocmai cu lucrul la care ne vom întoarce și noi în lagărele speciale de mai târziu: cu atacul împotriva ciripitorilor.

**Pînă în 1972, pe cerdacul schitului Savvatievski zăcea un manuscris - jurnalul unui zek din anii '20 (pesemne un polit, pentru că se descria acolo alimentația politicilor). Pe una din primele pagini era menționat atentatul săvîrsit de un tînăr albgardist asupra unui general cekist Mai departe n-a citit nimeni: manuscrisul a fost confiscat de KGB.

ră? Ori prăduind totul pe loc? Avînd la dispoziție mii de brațe de muncă nefolosite, să nu smulgi pământului nici un rod!

Rezervate pentru nedeținuți: laptele, smîntîna, carnea proaspătă și mi-nunata varză a părintelui Metodi. Pentru deținuți: batog putred, sărat ori uscat; zeamă lungă, cu arpacaș ori crupe de grîu, fără o urmă de cartof, niciodată ciorbă sau borș. De unde scorbutul - pînă și „companiile pen-tru munci de birou” sunt năpădite de bube, ca să nu mai vorbim de cele de la comune... Din taberele de muncă îndepărtate se întorceau „etape patrupede” (într-adevăr: de la debarcader, deținuții se țirau spre lagăr în patru labe).

Din banii primiți prin mandat de acasă, ai voie să cheltuiești lunar 9 ruble - există o prăvălioară în capela lui Gherman. Pachete - unul pe lună, și acela e deschis de ISC și, dacă nu-i ungi, te anunță că la o bu-nă parte din cele ce ți s-au trimis n-ai dreptul, bunăoară la crupe. În ca-pela Nikolskaia și în biserica Uspenski priciurile cresc pînă la patru eta-je. Nici compania a 13-a, în aripa de lîngă biserica Preobrajenski, nu trăiește mai în voie. Imaginați-vă, chiar lîngă poarta bisericii, o gloată compactă: trei mii cinci sute de oameni întorși de la muncă se înghe-sue „spre casă”. Pentru a ajunge la cazanul cu apă clocotită se stă la coadă un ceas. Sîmbăta, apelurile de seară se prelungesc pînă noap-tea tîrziu (întocmai ca slujbele bisericesti de odinioară...) Cu igiena cor-porală e, bineînțeles, strictete mare: vor, nu vor, toți sunt tunși la zero și li se taie bărbile (inclusiv preoților). Se taie și din poalele veșmintelor lungi (îndeosebi ale raselor călugărești), căci ele sunt principalele surse de contaminare (dar cekiștii poartă mantale lungi pînă la călcîie). E

drept, iarna, bolnavii și bătrânii, care zac pe priciuri numai în cămăși și izmene ori în saci, n-au cum să ajungă din barăci la baie, așa că pă-duchii îi mănîncă. (Morții sunt ascunși o vreme sub priciuri, pentru a se obține, pe seama lor, o porție în plus, deși asta e departe de a fi avan-tajos pentru cei vii: de pe cadavrul care se răcește, păduchii migrează pe trupurile calde ale supraviețuitorilor.) În Kremlin există o Secție sani-tară mizerabilă și un spital la fel de mizerabil, dar în adîncul insulei - nici un fel de asistență sanitară.

Excepție face schitul Golgofsko-Raspiatski de pe Anzer, o tabără de muncă disciplinară, unde tratamentul se face prin... suprimare. Acolo, în capela Golgofskaia, zac, murind curînd de inaniție ori din pricina trata-mentului dur, clerici ajunși numai piele și os, sifilitici, bătrîni invalizi și tineri delincvenți de drept comun. La rugămintea muribunzilor și pentru a-și ușura existența, doctorul de la Golgofskaia le face deținuților fără speranță de însănătoșire injecții cu stricnina; iarna, leșuri hirsute, numai în rufăria de corp, zac în biserică îndelung. Apoi sunt duse în pridvor și sprijinite de perete - așa ocupă loc mai puțin - iar cînd sunt scoase de-a binelea afară, sunt împinse de-a dura de pe colina Golgofskaia.

Denumirea colinei și a schitului e neobișnuită, ea nu se întîlnește nicăieri altundeva. Potrivit tradiției (manuscris din secolul al XVIII-lea, Biblioteca Publică de Stat, fondul Solovki), la 18 iunie 1712, iero-monahului Iov i s-ar fi arătat, la poalele acestei coline, într-o noapte de veghe și rugăciune, Maica Domnului „în cerească slavă” și i-ar fi spus: „Această colină se va numi de acum înainte Golgofskaia, și pe ea se vor înălța o biserică și schitul Raspiatski. Și ninsă va fi ea de suferinți fără număr.” Au botezat-o și au construit așa cum li s-a spus, dar vreme de peste două sute de ani prevestirea a părut fără sens, nimeni nu ve-dea cum avea să se împlinească. După lagărul Solovki, nu se mai poate spune așa ceva.

Cei ce au ajuns acolo prin 1975 spun că biserica e dărîmată (în anii '60 încă mai era în picioare), dar o parte din ziduri s-a păstrat și pe unele dintre ele se mai disting urme de picturi murale.

La un moment dat (în 1928), la Kem a izbucnit o epidemie de tifos. Au murit 60% din cei aflați acolo, dar tifosul s-a extins și pe Insula mare, unde în sala „de teatru” neîncălzită zăceau sute de tifici deodată. Și cu sutele au ajuns în cimitir. (Ca să nu se încurce

evidențele, dispecerii îi scriau fiecăruia numele de familie pe braț, și cei în curs de însănătoșire își schimbau termenele de condamnare cu muribunzii încarcerați pe ter-mene scurte, modificându-și inscripția de pe braț.) Iar în 1929, când au început să fie expediați cu miile pe Solovki „basmaci”, adică asiatici ca-re nu acceptaseră puterea sovietică, aceștia au adus cu ei o molimă ca-re făcea ca trupul omului să se acopere cu plăgi negre și moartea celor contaminați era sigură. Nu putea fi vorba de ciumă ori de vărsat negru, cum credeau solovcenii, pentru că aceste două maladii fuseseră eradicat în Republica Sovietelor, așa că bolii i s-a spus „tifos asiatic”.

Nimeni nu știa cum s-o trateze, așa că era combătută în felul următor: când în celulă se declara vreun caz, aceasta era încuiată și nimeni nu mai era lăsat să iasă de acolo; celor sechestrați li se strecura doar ceva mîncare prin ușă - pînă se curățau cu toții.

Cît de interesați am fi, din punct de vedere științific, să stabilim faptul că Arhipelagul nu se recunoștea încă în Solovki, că progenitura nu-și ghi-cea încă năravul din fire! Iar apoi să urmărim cum, treptat, acest nărav iese la iveală. Dar - vai! - nu așa stăteau lucrurile! Cu toate că nu avu-sese de la cine învăța și al cui exemplu să-l urmeze, cu toate că nu avea nici un fel de ereditate, Arhipelagul și-a descoperit și și-a mani-festat foarte curînd viitoarea personalitate. Avea să datoreze lagărului Solovki atît de mult din viitoarea lui experiență! Exista deja formula „a scoate de la muncile comune”. Toți deținuții dormeau pe priciuri, iar cîte unii pe scînduri goale montate pe capre; companii întregi în biserici, iar alții - cîte 20 în celulă, iar uneori doar cîte patru, cinci. Unii își cunoșteau și drepturile: să examineze ultimul transport de femei și să-și aleagă una (pentru mii de bărbați, erau la început o sută cincizeci - două sute, apoi mai multe.) Deja începuse lupta pentru locuri calde, obținute prin servilism și trădare. Kontrikii(23) fuseseră deja scoși de la muncile de birou, pentru ca apoi să fie aduși îndărăt, pentru că deținuții de drept comun mai mult încurcau lucrurile. Văzduhul lagărului era înțesat de permanente zvonuri lugubre. Se întronase deja o regulă supremă de conduită: să n-ai încredere în nimeni! (Ceea ce congela și înlătura mentalitatea „sufletului bun” din Secolul de Argint.)

Și civilii începuseră să se dedulcească la viața de lagăr, ciupind tot ce se putea. Familiile lor obținuseră dreptul la bucătărese neplătite

din la-găr, angajații civili puteau cere oricînd să li se trimită un om la spart lemne, o spălătoreasă, un croitor, un frizer. Eichmans aranjase să i se construiască, aici, lîngă Cercul Polar, o vilă. Pe cai mari pornise și Po-tiomkin, fost vagmistru de dragoni, apoi comunist, cekist și ajuns în cele din urmă șef al tranzitului din Kem. Deschisese acolo un restaurant, unde orchestra era alcătuită din studenți de la conservator, iar chel-nerițele purtau rochii de mătase. Tovarășii musafiri de la Direcția Gene-rală a Lagărelor, veniți dintr-o Moscovă unde totul se dădea pe cartelă, puteau cheful regește aici la începutul anilor '30: la masă servea prin-țesa Șahovskaia, iar nota de plată era simbolică – vreo treizeci de co-peici, acolo, restul - în contul lagărului. Numai că Kremlinul de pe Insula mare nu înseamnă lagărul în întregul lui. Adevăratul Solovki nu e nici măcar la schituri (unde, după plecarea socialiștilor(24), au fost amena-jate tabere de muncă), ci la exploatările forestiere și în taberele înde-părtate. Dar tocmai despre aceste locuri din fundul lumii e, astăzi, cel mai greu de aflat ceva, pentru că tocmai cei expediați acolo s-au prăpă-dit cu toții. Se știe că, încă de pe atunci: toamna, deținuții nu erau lăsați să-și usuce hainele; iarna, cînd veneau marile zăpezi, nu li se dădeau îmbrăcăminte și încălțăminte călduroase; ziua de muncă depindea de normă, adică lua sfîrșit atunci cînd se îndeplinea norma, iar dacă nu se îndeplinea, în noaptea aceea echipa nici nu mai ajungea sub un acope-riș. Și încă de pe atunci se „inaugurau” noi tabere, expediindu-se sute de deținuți în locuri complet neamenajate, unde nu călcase picior de om.

Dar se pare că pe Solovki, în primii ani, expedierea la munci istovitoare și normele supradimensionate erau mai mult efectul unor accese de fu-rie intermitente, nu deveniseră încă un sistem de constrîngere, econo-mia țării nu conta încă pe ele, nu erau luate în calcul la aprobarea cinci-nalelor. În primii ani, SLON nu avea, după cît se pare, un plan econo-mic ferm, cu indicatori stabiliți din exterior, și nici nu se calculase cîte zile muncă-om erau necesare pentru gospodăria propriu-zisă a lagă-rului. De aceea se și puteau schimba cu atîta ușurință, de azi pe mîine, muncile cu rost economic în pedepse: să cari apă dintr-o copcă în alta ori să muți bîrne dintr-un loc în altul și îndărăt. Era multă cruzime în asta, da, însă și ceva patriarhal. Cînd anihilarea prin muncă va deveni un sistem deliberat,

faimoasele pedepse locale - a-l scoate pe deținut ud în ger ori a-l lega de o buturugă lăsându-l pradă țințarilor - aveau să fie deja un lux, o irosire zadarnică a energiei tortionare.

Există o cifră oficială: pînă în 1929, în RSFSR au fost „cuprinși” în muncă numai între 34 și 41 la sută din totalul deținuților* (nici nu se putea altfel, cu asemenea șomaj în țară). E drept, sunt avute în vedere doar muncile „externe”, nu și activitățile gospodărești din lagărul propriu-zis. Dar nici acestea nu ajung pentru a acoperi restul de 60-65 de procente. Amintitul raport n-avea cum să nu se facă simțit și pe Solovki. E sigur că, în anii '20, aici au existat mulți deținuți fără vreo muncă per-manentă (în parte și pentru că nu aveau cu ce se îmbrăca) ori cu funcții întru totul simbolice.

Acei primi ani ai primului cincinal, care a zguduit întreaga țară, a zguduit și lagărul Solovki. Noul (din 1930) șef al USLON-ului, Nogtiov, (același Nogtiov, comandantul schitului Savvatievski, care-i împușcase pe soci-alști) raporta „civililor” din orașul Kem, „în rumoarea sălii uimite”, cifre ca acestea: „Fără a lua în considerare propriile exploatare forestiere ale USLON, al căror număr crește într-un ritm cu totul excepțional” numai pentru a onora comenzile „externe” ale Jelles și Karelles, USLON a livrat în 1926 o producție de 63 mii ruble, în 1929 - de 2 milioane 355 mii ruble (de 37 de ori mai mult!), iar în 1930 - una de trei ori mai mare. Se efectuaseră, de asemenea, în ținutul Karelo-Murmansk, lucrări de construcții rutiere a căror valoare a reprezentat în 1926 - 105 mii ruble, iar în 1930 - 6 milioane, adică de 57 ori mai mult.**

Dosnicul lagăr Solovki de odinioară, unde nu se știa cum trebuie exterminați deținuții, își trăia, așadar, sfîrșitul. Magicianul muncă sărise în ajutor!

Prin același tranzit din Kem, prin care fusese burdușit la înființare, lagărul Solovki, ajuns acum la maturitate, a început, la sfîrșitul anilor '20 să se extindă în sens invers, pe continent. Și cea mai grea încercare care-i putea aștepta acum pe deținuți era tocmai expedierea în aceste tabere de muncă continentale. Înainte vreme, pe continent aparțineau de Solovki doar Soroka și tîrgușorul Sumski - posesiuni de coastă ale mînăstirii. Acum, buhăitul elefant(25) uitase de fruntariile mînăstirești.

De la Kem spre apus, peste mlaștini, deținuții începuseră construcția drumului de pământ Kem-Uhta, proiect considerat cîndva aproape irealizabil.*** Vara deținuții se înecau, iarna degerau. Față de acest șantier, solovcenii manifestau o spaimă ce friza panica și deasupra curții Krem-linului stăruia îndelung ecoul amenințării răstite: „Ce, ți s-a făcut de Uh-ta ?”

*De la închisori..., p. 115.

*Revista „Insulele Solovki”, 1930, Nr. 2-3, pp. 56-57.

** Revista „Insulele Solovki”, 1930, Nr. 2-3, pp. 56-57.

Un al doilea traiect asemănător a fost cel spre Parandovo (de la Med-vejegorsk). Aici, cekistul Gașidze ordona să se implanteze în stîncă explozibil, urca pe stîncă aceea un număr de kaeri și apoi se delecta urmărind prin binoclu cum sărea totul în aer.

Se povestește că în decembrie 1928, la Krasnaia Gora (în Karelia), ca pedeapsă (nu făcuseră norma) deținuții au fost lăsați să petreacă noaptea în pădure și 150 de oameni au murit degerați. Era un procedeu obișnuit pe Solovki, așa că nu există vreun temei de îndoială.

Mai greu de crezut e o altă relatare, potrivit căreia pe traiectul Kem-Uhta, lîngă cătunul Kut, în februarie 1929, o companie de circa 100 de deținuți pentru neîndeplinirea normei, a fost împinsă într-un foc aprins în pădure și toți zekii au ars de vii!

Despre acest lucru mi-a vorbit un singur om, aflat atunci prin apropiere: prof. univ. Dmitri Pavlovici Kallistov, veteran de pe Solovki, mort de cu-rînd. Da, n-am adunat mărturii încrucișate despre acest episod (și, pe-semne, nimeni n-o să mai adune vreodată - despre multe lucruri nu se va putea consemna nici măcar o singură mărturie). Dar cei care-i lasă pe oameni să degere și-i aruncă în aer - de ce n-ar putea să-i și ardă de vii? Numai pentru că, tehnic, e mai dificil?

Cei ce preferă să dea crezare nu unor oameni în carne și oase, ci literei tipărite, n-au decît să citească relatarea despre construcția unui drum de către același USLON, cu aceeași zeki, în același an, dar de data asta în peninsula Kola:

„Cu mari dificultăți a fost construit drumul de pământ din valea râului Belaia, pe malul lacului Budiary, pînă la colina Kukisvumciur (Apatitî(26)) pe o distanță de 27 kilometri, acoperindu-se mlaștinile –

acope-rindu-se cu ce credeți? Aproape că-ți vine cuvîntul pe limbă, nu-i așa, dar, de, nu pe hîrtie... - cu trunchiuri de arbori și rambleuri de nisip, netezindu-se relieful capricios al dealurilor pietroase, ale căror pante se surpau." Ulterior, USLON a construit acolo și o cale ferată - „11 kilometri într-o singură lună de iarnă... - (de ce într-o lună? Și de ce nu se puteau amîna lucrările pînă-n vară?) -... Obiectivul părea irealizabil. 300 000 de metri cubi de pămînt (dincolo de Cercul Polar! iarna! acela mai e pămînt? e ceva mai rău decît orice granit) au trebuit dislocați exclusiv prin mijloace manuale - cu tîrnăcopul, ranga și lopata. (Măcar mănuși le-or fi dat?) Numeroasele poduri întîrziu înaintarea lucrărilor. S-a muncit cîte trei schimburi pe zi, spărgîndu-se noaptea polară cu lumina petromaxurilor, defrișîndu-se brădetul, smulgîndu-se din rădăcină butu-rugile, în bătaia viscolului, care îngrămădea în drum nămeți mai mari decît un stat de om.. .”*

*G. Fridman, Skazocinaia bîl (Poveste adevărată), revista „Insulele Solovki”, 1930, Nr.4, pp. 43-44.

Recitiți. Acum închideți ochii. Și acum imaginați-vă: dumneavoastră, un orășean neajutorat, fervent admirator al lui Cehov - în acest infern de gheață! Dumneavoastră, un turkmen cu tichie brodată, în această noap-te biciuită de viscol! Dezrădăcinînd buturugi!

Aceste lucruri se întîmplau în minunații și luminoșii ani '20, înainte de orice „cult al personalității”, cînd rasele albă, galbenă, neagră și brună ale planetei priveau spre țara noastră ca spre făclia libertății.*

Aceste lucruri se întîmplau în anii cînd pe scenă se cîntau nostime cuplete despre Solovki.

Așa, pe nesimțite - prin sarcini de producție - s-a destrămat ideea inițială de a crea pe insule un lagăr izolat cu destinație specială.

Arhipelagul, născut și maturizat pe Solovki, își începea progresiunea malefică pe harta țării.

O problemă se punea: să i se aștearnă dinainte teritoriul acestei țări, fă-ră a-i permite, totodată, să o cucerească, să o contamineze, să și-o aproprieze, să o asimileze. Fiecare insuliță, fiecare ieșind al Arhipelagu-lui trebuiau înconjurată de ostilitatea sparge-valului sovietic. Aceste do-ua lumi puteau să se interstratifice, dar nu și să se contamineze.

Căci raportul lui Nogtirov „în rumoarea sălii uimite” a fost prezentat, nu-i așa, în vederea unei rezoluții, rezoluția oamenilor muncii din Kem (apoi - la gazetă! apoi - afișe pînă în ultimul cătun!):

„... ascuțirea luptei de clasă în interiorul URSS... și primejdia de război, mai iminentă ca niciodată**... reclamă din partea organelor OGPU și USLON o și mai mare coeziune cu oamenii muncii, o și mai mare vigilență... Prin organizarea opiniei publice... trebuie combătute... orice cîr-dășie între cetățenii liberi și deținuți, oferirea de adăpost evadaților, cumpărarea de la deținuți de lucruri furate și aparținînd Statului, răspîndirea de către adversarii de clasă a feluritelor zvonuri dușmănoase pe seama USLON.”

„Zvonuri dușmănoase” despre ce? Despre faptul că oamenii zac în la-găr fără nici o vină. Și despre felul cum li se împruținează zilele acolo.

Și alt punct al rezoluției: „... fiecare cetățean e dator să aducă fără întârziere la cunoștința...”***

Ticăloșii de civili! Se împrietenesc cu zekii, îi adăpostesc pe evadați! Iată un pericol îngrozitor. Dacă nu se pune capăt la toate astea, nu va exista nici un fel de Arhipelag. Și țara se va duce pe copcă. Și revoluția se va duce pe copcă.

Și drept răspuns, împotriva „zvonurilor dușmănoase” se lansează zvonuri cinstite, progresiste: că în lagăre sunt trimiși doar ucigași și viola-

* O, Bertrand Russell! O, Hewlett Johnson (27) O, unde era conștiința voastră înflăcărată pe atunci?

** Revista „Insulele Solovki.”, 1930, nr.2-3,.

*** Ibidem, p. 60.

tori, că fiecare evadat e un bandit primejdios! Zăvorîți-vă în case, stați cu frica-n sîn, apărați-vă copiii! Vînați-i, denunțați-i. Veniți în ajutorul organelor OGPU. Iar dacă cineva nu le acordă sprijin, „aduceți la cunoștință” !

Acum, o dată cu expansiunea Arhipelagului, evadările s-au înmulțit: ta-berele de muncă la exploatarea forestieră și la construcția de drumuri sunt ele aducătoare de moarte, dar nu e mai puțin adevărat că evadatul are sub tălpi un întreg continent, o speranță, totuși. De fapt, gîndul la evadare îi excita pe deținuți și pe vremea cînd SLON era încă doar o insulă izolată. Credulii așteptau să le treacă cei trei ani de condamnare, dar mințile mai clarvăzătoare pricepuseră deja

că nici peste trei și nici peste douăzeci și trei de ani n-au să mai vadă libertatea. Așadar, șansa de a fi din nou liber sta numai în evadare.

Dar cum să evadezi de pe Solovki? Vreme de jumătate de an, marea e sub gheață - dar nu o gheață compactă, din loc în loc sunt desfundături, și te doboară viscolul, și te mușcă gerul, și de jur împrejur - numai ceață și negură. Iar primăvara și cea mai mare parte din vară nopțile sunt albe. De pe vedetele ce patrulează în permanență se vede pînă hăt de-parte. Numai o dată cu prelungirea nopților, vara tîrziu și toamna, înce-pe sezonul favorabil. Și nu pentru o evadare din Kremlin, firește, ci din taberele de muncă, unde cei ce au avut libertate de mișcare și timp și-au încropit, undeva în pădure, lîngă țărm, o lotcă sau o plută și o șterg noaptea (uneori pur și simplu călare pe un buștean), la voia ha-zardului, sperînd cel mai mult că vor da peste un vapor străin. Agitația gardienilor, ieșirea precipitată a vedetelor în larg erau pentru zeki semn sigur că avusese loc o evadare și o veselă înfrigurare îi cuprindea pe solovceni, de parcă ei înșiși ar fi fost cei evadați. Întrebări șoptite: încă nu i-au prins? Încă nu i-au descoperit?... Foarte probabil, mulți se îne-cau, fără să ajungă niciunde. Cîte unul, poate, reușea să atingă țărmul Kareliei - și acela se ascundea, rămînînd mai tăcut ca un mort.

O celebră evadare în Anglia a avut loc de pe Kem. Temerarul (numele lui ne este necunoscut, ca să vedeți ce orizont documentar avem!) știa englezește, dar ascunsese cu grijă acest lucru. A izbutit să se strecoare la încărcarea unui transport de lemn de pe Kem și a căzut la înțelegere cu englezii. Escorta a descoperit lipsa la apel, vaporul a fost reținut pen-tru aproape o săptămînă și percheziționat de mai multe ori, dar evadatul - ia-l de unde nu-i. (Se pare că la fiecare percheziție ce venea de pe țărm, marinarii îl coborau peste bordul opus, cu lanțul ancorei, sub apă, unde el aștepta, cu un tub de respirat între dinți, pînă trecea primejdia.) Cum pentru reținerea vaporului se plăteau despăgubiri uriașe, autori-tățile au decis, în disperare de cauză, că deținutul se îne-case și au dat drumul navei. Și tot pe mare a reușit să evadeze grupul lui Bessonov, alcătuit din 5 persoane (Bessonov, Malzagov, Malbrodski, Sazonov și Pribludin).

Si au început să apară în Anglia cărți, pare-se chiar în mai multe ediții (I. D. Bessonov, „Cele 26 de închisori ale mele și cum am evadat de pe Solovki”).*

Cartea lui Bessonov a stupefiat Europa. Și, firește, autorul evadat a fost învinuit de exagerări. În plus, prietenii Noii Societăți nu trebuiau să dea crezare acestei înșăilări calomnioase, pentru că ea venea în contra-dicție cu binecunoscuta deja descriere a paradisului de pe Solovki în gazeta nemțească „Rote-Fahne”(28) (nădăjduim că, ulterior, corespondentul ziarului a făcut el însuși un sejur pe Arhipelag), precum și cu albumele despre Solovki difuzate de reprezentanțele sovietice în Euro-pa: hîrtie excelentă, fotografii veridice ale unor celule confortabile. (Nadejda Surovțeva, o comunistă de-a noastră din Austria, a primit de la reprezentanța din Viena un asemenea album, dezmințind apoi cu in-dignare calomniile care circulau în Europa. La ora aceea, sora viitorului ei soț ispășea o condamnare pe Solovki, iar peste doi ani Surovțeva în-săși avea să-și facă plimbarea „în cîrd”, la izolatorul din Iaroslavl.)

Calomnie-calomnie, dar, oricum, o breșă supărătoare. Și o comisie a VTIC sub președinția tov. Solz(29), „conștiința partidului”, a fost trimisă urgent să vadă ce se întîmplă în acest nenorocit de lagăr (căci, pasă-mite, ei nu știau nimic!...) Dar comisia a inspectat numai calea ferată Murmansk-Leningrad. Și nici acolo n-a făcut vreo ispravă. În ce privește insulele, s-a socotit oportun ca acolo să fie trimis - pardon, să fie rugat să facă o vizită - marele scriitor proletar Maxim Gorki, tocmai reîntors în patria sa proletară. Mărturia lui avea să constituie, cu siguranță, cea mai eficace dezmințire a acelor mîrșave mistificări fabricate în străină-tate.

Devansînd evenimentul, zvonul a ajuns la Solovki; inimile deținuților au prins să bată mai tare, gardienii să se agite. Trebuie să-i cunoști pe deținuți, ca să-ți poți imagina febra acelei așteptări. În cuibul fărădelegii, al samavolniciei și tăcerii răzbate șoimul! Vestitorul furtunii!(30), primul dintre scriitorii ruși: ei, ăsta o să le-o plesnească! ăsta o să le arate el lor! Tătucul, da, el o să ne apere. Gorki era așteptat aproape ca o am-nistie generală.

Și autoritățile lagărului aveau emoții. Cum au putut, au mai dosit gunoiul după ușă, au mai cîrpit pe ici, pe colo, de ochii lumii. Au fost expediate etape după etape în taberele de muncă îndepărtate,

pentru ca în Krem-lin să rămână lume cât mai puțină; la infirmerie, mulți bolnavi au fost externați și s-a făcut curățenie. A fost trântit și un „bulevard” din brazi fără rădăcină (în câteva zile nu aveau să se usuce!) până la colonia de copii deschisă cu trei luni în urmă, mîndria USLON-ului, unde toți puștii erau îmbrăcați, unde nu existau copii socialmente străini și unde Gorki

*Nici pe acestea nu le-ați citit, sir Bertrand Russel?

va dori, desigur, să vadă cum sunt educați minorii și cum sunt ei salvați pentru viitoarea viață în socialism.

Le-a scăpat, însă, tranzitul din Kem: pe Insula Popilor un lot de deținuți îmbrăcați numai în cămăși și izmene ori în saci tocmai încărcau vaporul „Gleb Boki”, când și-a făcut apariția suita lui Gorki, care urma să se îm-barce pe același vapor. Inventatori și minți acerbe! Iată o problemă demnă de voi: o insulă golașă, nici un tufiș, nici un ascunziș, iar la trei sute de pași se arată suita lui Gorki: ce soluție propuneți? Unde să pitești scîrnăvia asta, cum să-i ascunzi pe acești nenorociți vîrîți în saci? Toată expediția Umanistului o să-și piardă orice sens, dacă el o să-i va-dă pe ăștia. Bineînțeles, el o să se străduiască să nu-i vadă, dar ajuta-ți-l, totuși, puțin! Să-i îneci în mare? - or să se zvîrcolească în apă. Să-i îngropi în pămînt? - nu mai e timp... Nu, doar un destoinic fiu al Arhipelagului poate găsi soluția. Un dispecer răcnește comanda: „Lasă lucrul! Adunarea! Mișcă! Și mai strîns! Toată lumea se așează pe pămînt! Rămîneți așa!” - și se aruncă peste ei o foaie de cort. „Primul care mișcă e un om mort!”. Și fostul docher urcă pe scară, admiră de pe punte peisajul - mai era un ceas pînă la plecare - și nu vede nimic...

Era 20 iunie 1929. Celebrul scriitor coboară pe debarcader în Golful Belșugului. Alături de el, noră-sa, drapată din cap pînă-n picioare în pie-le (chipiu negru de piele, scurtă de piele, pantaloni de piele vîrîți în ciz-me înalte de piele, bine mulate pe picior): un simbol viu - OGPU umăr la umăr cu literatura rusă.

Înconjurat de ofițeri din corpul de comandă al GPU, Gorki parcurge cu pași repezi și mari câteva coridoare. Ușile tuturor încăperilor sunt larg deschise, el nu intră în nici una. La infirmerie i se înșiră dinainte, pe do-uă rînduri, medicii și surorile în halate imaculate; nici nu se uită la ei, trece mai departe. Apoi, cekîștii din USLON îl duc, neînfricați, pe Sekir-ka. Și ce credeți? În carcere - nici un fel de

aglomerație și mai cu sea-mă, nici un fel de prăjini. Pe lavițe șed grupuri de şuți (erau deja mulți pe Solovki) și toți... citesc ziare! Nici unul nu cutează să se ridice în picioare și să formuleze vreo plîngere, dar ceva tot au născocit: țin ziarele cu fundul în sus. Gorki se apropie de unul și, fără o vorbă, îi întoarce ziarul în poziția normală. S-a prins! A înțeles! Așadar, n-o să lase lucrurile așa! O să ne ia apărarea!*

*însoțitoarea lui Gorki, damesa în ținută GPU, cocheta și ea cu condeiul și iată ce avea să scrie: „Vizită pe Solovki, pentru a cunoaște viața lagărului. Scurt popas la muzeu... Toți urcăm pe colina Sekirka. Extraordinară vedere spre lac. Apa - de un albastru închis și rece, de jur împrejur - pădurea, o pădure ce pare vrăjită: cînd urcă soarele și lumina se schimbă, vîrfurile brazilor scînteiază, iar lacul cristalin pare cuprins de flăcări. Pace și amețitoare frumusețe. La întoarcere, trecem pe la exploatarea de turbă. Seara - concert. Ne ospătăm cu scrumbii de Solovki, nu prea mari, dar cu o carne nemaipomenit de moale și de gustoasă - ți se topește în gură." M. Gorki i sîn (M. Gorki și fiul), Editura „Nauka” („Știință”), 1971, p. 276).

Urmează colonia de copii. Ce bine sunt instalați puștii! - fiecare cu pătuțul lui, pe salteluța lui, par ușor intimidați, dar mulțumiți. Și deodată, un băiețandru de 14 ani vorbește: „Ascultă, Gorki! Tot ce vezi nu-i ade-vărat. Vrei să afli adevărul?” Da, încuviințează scriitorul din cap. Da, vrea să afle adevărul. (Ah, băiete, ce-ți veni să umbrești prosperitatea abia așezată a patriarhului literar? Palat la Moscova, o proprietate în Podmoskovie...) Tuturor li se ordonă să iasă - și copiilor, și chiar înso-țitorilor de la GPU, și, vreme de un ceas și jumătate, băiatul îi povestește totul, de-a fir-a-păr, acelui lungan bătrîn. Gorki iese din baracă avînd ochii înlăcrimați. I se pune la dispoziție o caleașca pentru a mer-ge să ia masa la vila șefului de lagăr. Copiii năvălesc îndărăt în baracă. „De țințarei i-ai spus? - „I-am spus!” - „De prăjini i-ai spus?” - „I-am spus!” - „De vridle i-ai spus?” - „I-am spus!” - Dar cum îi împing pe sca-ră în jos? Dar de saci? Dar cum îi țin noptile în ger?...” Tot-tot-tot îi spusese băiatul iubitor de adevăr!

Dar nici măcar numele nu i-l vom afla.

La 22 iunie, deja după convorbirea cu băiatul acela, Gorki lasă următoarele rînduri în „Cartea de impresii”, special broșată pentru această ocazie:

„Nu sunt în stare să exprim în cîteva cuvinte ceea ce simt. Nu vreau - și ar fi chiar rușinos (!) - să emit elogii stereotipe la adresa

uimitoarei ener-gii a unor oameni care, rămînînd vigilenți și neobosiți străjeri ai revolu-ției, știu, totodată, să fie extraordinar de curajoși făuritori de civilizație"*.

Pe 23, Gorki pleacă. Nici nu apucă vaporul să se desprindă bine de mal și băiatul e împușcat. (Sufletologul! Marele cunoscător de oameni! - Cum a putut să nu-l ia pe băiatul acela cu el?!)

Astfel i se induce tinerei generații credința în libertate.

Se spune că acolo, în sferele înalte, corifeul literar ar fi dat îndărăt, că n-ar fi vrut să publice panegirice la adresa USLON. Se poate, Alexei Maximo viei?... Cum vom apărea în ochii Europei burgheze? Chiar acum, chiar în acest moment, atît de periculos și de dificil! A, regimul de lagăr? Regimul îl remediem noi, nu vă faceți griji.

Și s-a publicat și s-a răspublicat în marea presă liberă, a noastră și occidentală, din partea Șoimului-Albatros, că e păcat să se facă o speri-etoare din lagărul de la Solovki, unde deținuții o duc minunat și se ree-ducă minunat.

Arhipelagul...

Și, muribund, a binecuvîntat(31)

Comportarea jalnică a lui Gorki după întoarcerea din Italia si pînă la *Revista „Insulele Solovki”, 1929, Nr. 7, p. 3. (în volumele de Opere ale lui Gorki această însemnare nu există).

moarte eu o puneam pe seama rătăcirilor lui și a slăbiciunii de minte. Dar corespondența anilor '20, publicată recent, incită la o explicație de mult mai joasă condiție: interesul. Ajuns la Sorrento, Gorki a fost uimit nevăzînd în jurul lui nici un fel de glorie mondială, iar mai apoi — nici bani (or, numai servitorii lui alcătuiau o veritabilă curte). Era clar că pen-tru a obține bani si pentru a-și revigora gloria trebuia să se întoarcă în Uniune, acceptînd toate condițiile. Așa a ajuns prizonier voluntar al lui lagoda. Iar Stalin a încercat să-l ucidă din exces de prudență: Gorki ar fi proslăvit cu aceeași seninătate și anul '37.

Cît despre regim, zis și făcut Regimul a fost remediat în sensul că în compania a 11-a, cea de la carceră, deținuții stăteau acum cu săptămînile în picioare înghesuiți unul într-altul. La Solovki a fost trimisă o comisie - nu o comisie Solz, ci una de anchetă și represalii. Ea a făcut cercetări și (cu sprijinul ISC-ului local) a ajuns la concluzia că

vinovați de toate cruzimile regimului de la Solovki sunt albgardiștii (Secția Admi-nistrativă) și în general aristocrații, iar în parte studenții (aceiași care, încă în secolul trecut, provocau incendii la Sankt-Petersburg(32)). Căzuse la tanc și evadarea, prostească și eșuată, pusă la cale de Kojevnikov(33) (fost ministru al Republicii Extrem-orientale(34)), - care se smintise - împreună cu un anume Șepcinski și cu Degtiariov, dreso-rul de cai, evadare extinsă la proporțiile unei fantastice conspirații a alb-gardiștilor, care, chipurile, ar fi intenționat să pună mîna pe vapor și să fugă pe mare - drept care au început arestările și, cu toate că nimeni nu se recunoștea părtaș la conspirația aceea, arestările nu mai conteneau, iar dosarul creștea zi de zi.

În total, și-au propus cifra de „300”. Cifra a fost realizată. Și în noaptea de 14 spre 15 octombrie 1929, după ce toți deținuții au fost dispersați și zăvorîți în celule, Sfintele Porți, de obicei închise, au fost deschise pen-tru a se scurta drumul spre cimitir. Grupuri-grupuri au fost conduse în- tr-acolo toată noaptea. (Și fiecare grup era însoțit de urletul deznădăj-duit al cîinelui Black, legat pe undeva, care, sărmanul, credea că tocmai în grupul acela îl duc pe stăpînul lui, Bagratuni. După urletele cîinelui se numărau grupurile în companii, căci, din pricina vîntului puternic, împuș-căturile se auzeau mai prost. Aceste urlete i-au înverșunat pe călăi în-tr-atît, încît a doua zi a fost împușcat și Black și apoi toți cîinii din cauza lui Black.)

Plutonul de execuție era compus din cei trei filfizoni drogați, șeful Gărzii, Degtiariov, și... șeful Secției Cultural-Educative, Uspenski. (Combinația poate produce mirare numai la o privire superficială. Acest Uspenski avea o biografie cum s-ar zice tipică, adică nu dintre cele mai răspîndi-te, dar care concentrează esența epocii. Era fiu de preot și așa îl găsisese revoluția. Ce-l aștepta? Chestionare de completat, tot felul de îngrădiri, deportări, persecuții. Nu prea ai cum te fofila, nu-ți poți schimba tatăl. Dar Uspenski a găsit soluția: și-a ucis tatăl, declarînd autorităților că a făcut acest lucru din ură de clasă. Sănătos simțămînt, asta deja aproa-pe că nu mai e crimă. I s-a dat o condamnare blîndă, în lagăr a dat-o numaidecît pe activitatea cultural-educativă. Curînd a fost eliberat, și iată-l șeful - civil - al KVC Solovki. Cît despre seria asta de execuții, că o fi cerut el însuși să ia parte, că i s-o fi pretins să-și confirme poziția de clasă - nu se știe.

La sfârșitul acelei nopți a fost văzut cum, ridicându-și câte un picior deasupra chiuvetei, își spăla carîmbii cizmelor, năclăiți de sînge.

Au tras beți, aiurea - chiar și dimineața, groapa aceea uriașă, acoperită în pripă cu pămînt, mai mișca încă.

Toată luna octombrie și o parte din noiembrie au fost aduse, pentru execuții, grupuri suplimentare de pe continent. Într-unul dintre ele a fost împușcat și Kurilko.

După un timp, întreg acest cimitir a fost netezit de deținuți, în acordurile orchestrei*.

După aceste execuții, conducerea SLON a fost schimbată: în locul lui Eichmaus a venit Zarin, moment considerat inaugural pentru era unei noi ordini pe Solovki.

Iată în ce consta ea. În vara anului 1930 au fost aduși pe insulă vreo cî-teva zeci de „adevărați ortodocși”, așa-ziși „sectanți”. În țară existau, sub diferite denumiri, numeroase comunități ortodoxe ce-și însușiseră chemarea lui Tihon din 1918 - prin care se arunca anatema asupra pu-terii sovietice - iar apoi, în pofida cotiturii produse la centru, nu mai abdicaseră de la această tăgăduire. Acești „imiaslavîi”(35) respingeau tot ce venea de la Anticristul: nu acceptau nici un fel de act eliberat de soviete, nu semnau nici un document și nu se atingeau de banii emiși de noua putere. Starostele acestor rezistenți, acum prizoniți, era un bă-trîn de optzeci de ani, cu barbă albă, orb și purtînd un toiag lung. Pentru orice om instruit era clar că fanaticii ăștia n-au ce căuta în socialism, unde se învîrt o groază de hîrtii, și că, de fapt, cel mai bun lucru pe care îl aveau de făcut era să moară. Așa că au fost expediați pe insula Malii Zaiatki - cea mai mică din arhipelagul Solovki - nisipoasă, golașă și pustie, mai păstrînd doar o cocioabă unde se adăposteau în nopțile de vară foștii monahi-pescari. Autoritățile lagărului s-au declarat dispuse să le dea rația de hrană pe două luni, cu condiția ca fiecare dintre ei să semneze într-un borderou. Au refuzat, bineînțeles, cu toții. E momentul

*Platoul, aflat la 300 de metri de Sfintele Porți (îi duceau de-a lungul zidului Kremlinului, pînă la capăt și apoi mai departe, fără a coti), avea o suprafață mare, 80/80, și era un teren defrișat, tocmai bun pentru construcții. În vara lui 1975, s-a săpat aici o groapă de fundație pentru locuințe, și excavatorul scotea din pămînt numai oase. Turiștii (printre ei și foști zeki, care știau despre ce era vorba) adunau de pe jos craniile. Se ridicase deja o parte din fundament, dar în jurul lui tot mai

zăceau o grămadă de coaste, clavicule, maxilare, omoplați, oase iliace, tibii, falange și vertebre).

cînd intervine nepotolita Anna Skripnikova, care, la vremea aceea, în pofida tinereții ei și a tinereții puterii sovietice înseși, era deja la a patra arestare. Fata s-a pus pe alergat între contabilitate, dispecerat și însuși șeful de lagăr, cel însărcinat să instaureze un regim umanitar. La înce-put i-a rugat să aibă milă de ei, apoi a cerut să fie trimisă și ea împreună cu „sectanții” pe insula Malîi Zaiatki, în chip de socotitoare, obligîndu-se să le împartă rația zilnică și să țină toată evidența. Cererea ei nu contravenea, pare-se, prin nimic sistemului din lagăr, dar a fost respin-să. „Bine, dar nebunilor li se dă de mîncare fără să li se ceară vreo semnătură de primire!” — a strigat Anna. Zarin s-a mulțumit să rînjeas-că. Însă dispecera i-a răspuns: „Poate că e indicația Moscovei, noi nu știm...” (Și firește că era indicația Moscovei! - cine și-ar fi asumat, altfel, responsabilitatea? Cei fără Dumnezeu puseseră bine la cale lichidarea acestor credincioși, dar, cum un asemenea plan nu putea fi îndeplinit în dens populată Rusie Centrală, îi expediaseră aici.) Și au fost trimiși pe Zaiatki fără hrană. După două luni (exact după două luni, căci trebuia să li se propună să semneze pentru următoarele două) temnicerii au debarcat pe Malîi Zaiatki, unde au găsit doar leșuri ciugulite de păsări. Toți erau acolo, nimeni nu evadase.

Cine se va apuca acum să-i caute pe vinovați? În anii '60 ai gloriosului nostru veac?

Între altele fie spus, și Zarin a fost destituit curînd (Și se pare că a încasat 10 ani.) pentru liberalism.

Începînd de la sfîrșitul anilor '20, fizionomia lagărului Solovki s-a schim-bat. Dintr-o capcană silențioasă pentru kaeri sortiți pieirii el s-a transformat tot mai mult într-un gen nou pe atunci, dar vechi deja pentru noi, de lagăr „de reeducare prin muncă”. pentru deținuți de drept comun. În țară creștea rapid numărul persoanelor „deosebit de periculoase din rîndul oamenilor muncii” și pe Solovki erau expediați tot mai mulți de-lincvenți și lepădături de toată mîna. Pe pămîntul solovcean debarcau tîlhari înrăiți și proaspeți pupili ai Codului Penal. Tot aici a fost deversat un mare val de hoațe și prostituate (întîlnindu-se în tranzitul din Kem, cele dintîi le strigau suratelor din

cealaltă branșă: „Furăm, dar pe bani nu ne dăm!” Răspunsul venea prompt și vioi: „Ce pe bani am dat nu-i lucru furat!”). În întreaga țară se declanșase (nu și în ziare, desigur) lup-ta cu prostituția și fetele erau umflate în toate marile orașe, li se stanțau câte trei ani și multe dintre ele erau expediate pe Solovki. Teoria spunea clar că munca cinstită avea să le îndrepte cât ai zice pește. Dar, cram-ponându-se cu încăpăținare, nu se știe din ce motiv, de profesiunea lor socialmente degradantă, prostituatele, încă în drum spre lagăr, se ofe-reau să spele dușumelele în cazarmele escortei, trăgînd după ele cîr-duri de ostași ai Armatei Roșii și subminînd astfel regulamentul trupelor de escortă. La fel de ușor se împrieteneau și cu gardienii - nu pe gratis, firește. Și mai bine se aranjau pe Solovki, unde domnea o crîncenă foa-mete de femei. Li se puneau la dispoziție cele mai bune camere, fiecare zi le aducea câte un obiect vestimentar nou și alte cadouri - „măi-cuțete”(36) și celelalte kaerce mai cîștigau un ban de la ele brodîndu-le cămășile de noapte - și, la expirarea termenului, mai bogate ca oricînd înainte, cu geamantanele doldora de mătăsuri, se întorceau în Uniune să înceapă o viață cinstită.

Plus șuții, care încingeau aprige jocuri de cărți. Hoățele găseau că era profitabil să nască pe Solovki: cum în lagăr nu exista creșă, pe seama copilului puteau scăpa de muncă pentru întreagă scurta lor condam-nare. (Pînă atunci, kaercele evitaseră să se preteze la așa ceva.)

La 12 martie 1929, pe Solovki a sosit și primul grup de minori, pentru ca apoi să se toarne și să se tot toarne la puștime (fără excepție, sub 16 ani). La început au fost cazați în colonia de copii de lîngă Kremlin, cea cu pătuțurile și salteluțele de fațadă. Își ascundeau hainele primite de la Administrație și țipau că n-au în ce ieși la muncă. Apoi au fost împrăștiati pe la taberele de muncă din păduri, de unde se zburătăceau în toate direcțiile, schimbîndu-și între ei numele și termenele; era teva-tură, nu glumă să-i prinzi și să-i identifiți.

Sosirea unui contingent socialmente sănătos revigora Secția Cultural-Educativă. Se racolau voluntari pentru lichidarea analfabetismului (dar șuții n-aveau nevoie de așa ceva ca să deosebească o pică de o treflă), a fost instalată o placardă cu lozinca „Fiecare deținut - un participant activ la construcția

socialistă!", ba s-a inventat și un termen special - „reforjare”(37) (da, chiar aici a fost inventat).

Era deja septembrie 1930, ȚK lansase către toți oamenii muncii apelul de a intensifica întrecerea socialistă și mișcarea frunțașilor în producție - cum ar fi putut deținuții să rămână pe de lături? (Cînd pretutindeni oamenii liberi erau transformați în vite de povară, nu deținuții erau cei din-tîi care trebuiau puși să tragă la jug?)

Pentru perioada ce urmează, datele noastre provin nu de la oameni vii, ci din cartea savantei juriste Ida Averbah*, și de aceea îi sugerăm citito-rului să le împartă la șaisprezece, la două sute cincizeci și șase, iar pe alocuri chiar să le atașeze semnul minus.

În toamna lui 1930, pe Solovki a fost înființat statul-major al întrecerii socialiste și al mișcării frunțașilor în producție. Brusc, recidiviști înrăiți, ucigași și spărgători „s-au metamorfozat în gospodari grijulii, maiștri pri-cepuți și activiști culturali dintre cei mai capabili" (G. Andreev își amin-tește - pumni în gură și figură: „Scoate cubii(38), contrule!"). Neapucînd bine să termine de citit apelul ȚK, hoții și bandiții au dat de pămînt cu șișurile și cărțile de joc, arzînd de nerăbdare să înființeze în lagăr o co-mună. S-a pus pe hîrtie un statut care prevedea că poate fi membru al

*I.L. Averbah, Ed. cit.

comunei orice persoană provenită din rîndul țăranilor săraci și mijlocași sau din mediul muncitoresc (or, toți borfașii erau înregistrați la Secția de Evidență și Repartizare ca „foști muncitori" - aproape că se împlinea lozinca lui Șepcinski „Solovki - muncitorilor și țăranilor!" - ceea ce nu era niciodată cazul Cincizeci și Optilor. (Altă propunere a comunarzilor: să se facă suma tuturor condamnărilor, rezultatul să se împartă la numărul deținuților, calculîndu-se astfel termenul de condamnare mediu și, la expirarea lui, să fie eliberați toți o dată. Dar, oricît de comunistă era ideea, cekiștii au considerat-o imatură din punct de vedere politic.) Lozincile comunei din Solovki erau: „Să ne plătim datoria față de clasa muncitoare!", ba și mai frumos: „De la noi - totul, nouă - nimic!" (Lozinca asta, deja întru totul matură, era, cu siguranță, demnă de a fi extinsă la scară unională.) Pentru acei membri ai comunei care se făceau vinovați cu ceva s-a născocit o pedeapsă atroce: să li se interzică să iasă la lucru! (Nici că se poate pedeapsă mai aspră pentru un hoț!!)

Autoritățile lagărului, mai puțin înfierbântate decât activiștii Secției cultu-ral-educative, nu se prea bizuiau pe entuziasmul interlop, ci aplicau principiul leninist „La muncă-record - aprovizionare-record!” Drept care comunarzii au fost mutați în cazarmе separate, li s-au dat așternuturi mai puțin ferfenițite, haine mai călduroase și mîncare mai bună (pe seama celorlalți, se înțelege). Ceea ce le-a plăcut foarte comunarzilor, care au stipulat interdicția, din acel moment, a oricărei separări ori excluderi a vreunui membru al comunei.

Comuna le-a plăcut și necomunarzilor, toți se repezeau să depună ce-reri de primire. Numai că hotărîrea a fost să nu fie primiți, ci să se înființeze „colectivele muncitorești” 2, 3, 4, care nu mai beneficiau de asemenea privilegii, însă Cincizeci și Opții nu erau primiți nici în aceste colective, deși cei mai emancipați exponenți ai pegrei îi dăscăleau prin intermediul gazetei: e timpul, pasămite, de mult e timpul să se înțeleagă că lagărul e o școală a muncii!

Și raport după raport zbura cu avionul spre GULag: miracolul de la So-lovki! O impetuoasă mutație în comportamentul lumii interlope! Întreaga energie a universului infrațional - canalizată spre mișcarea fruntașilor, spre întrecerea socialistă, spre realizarea planului de producție și finan-ciar! GULag-ul jubila și valorifica experiența înaintată. Și uite-așa a început să se trăiască pe Solovki: o parte din lagăr - în colectivele mun-citorești, unde indicele de realizare a planului nu numai că a crescut, s-a dublat! (KVC pune-a acest lucru pe seama influenței colectivului, dar noi știm că totul nu era decât o tuhtă obișnuită de lagăr*.

*Mi se reproșează că ar trebui să scriu tuFta, cum e corect în argoul borfașilor, pe cîtă vreme tuHta nu ar fi decât o pronunție țărănească, așa cum e, bunăoară, H din Hviodor. Dar mie chiar asta îmi place: tuHta sună rusește, pe cînd tuFta mi se pare ceva cu totul străin. Cuvîntul e adus în limbă de hoți, dar de la ei l-a învățat întregul popor rus, așa că să rămînă tuHta.

Cealaltă parte a lagărului - „neorganizată” (și nehrănită, și neîmbrăcată, și pusă la muncile cele mai grele) - nu-și îndeplinea normele.

În februarie 1931, conferința brigăzilor de șoc de pe Solovki a decis: „să se răspundă printr-un puternic avînt al întrecerii socialiste la noile ca-lomnii ale capitaliștilor privind munca forțată în URSS”. În martie, numărul brigăzilor de șoc ajunsese deja la 136. Dar iată că, în aprilie, se cere, cu totul pe neașteptate, efectuarea unei epurări

generale, într-o cît „elemente străine clasei muncitoare s-au infiltrat în rîndul lor pentru a le descompune”. (Iată o enigmă: Cincizeci și Optii erau respinși încă din prag; așadar, cine să le descompună? Lucrurile trebuie înțelese în sen-sul că se descoperise tuhta. Mîncarăm-băurăm și ne veselirăm, ne tre-zirăm, adunarăm și lăcrămarăm; unii trebuiau izgoniți, pentru ca restul să pună osul la treabă.)

Între timp, îndărătul acestei vesele zarve se desfășura munca tăcută de expediere a etapelor: din materna tumoare solovceană, Cincizeci și Optii erau trimiși în depărtările morții, să deschidă noi lagăre.

Se spune că o barjă supraîncărcată cu deținuți (oare numai una?) s-a scufundat (oare întîmplător?).

Iar de pe Anzer parte dintre deținuți erau expediați cîte unul, în taină. Paza se minuna: ce-i cu zekii ăștia atît de secreți?*

Privește, cititorule, harta Nordului rusesc. Calea maritimă de la Solovki spre Siberia trece pe lîngă Malaia Zemlea. O dată pe an (în iunie-iulie) pleacă într-acolo caravane de nave precedate de un spărgător de ghea-ță, ducînd în lagăre noi zeki și provizii pentru următoarele douăspre-zece luni. Și pe Novaia Zemlea au existat, vreme de mulți ani, lagăre, și încă dintre cele mai înfricoșătoare, pentru că aici deținuții erau închiși „fără drept de corespondență”. De aici nu s-a întors niciodată nici măcar un singur zek. Ce făceau nefericiții aceia acolo, ce minereau, ce con-struiau, cum trăiau, cum mureau nu știm nici pînă astăzi...

Dar o mărturie va trebui să apară cîndva!

* În 1975, pe Solovki mai trăiau: Erșihin, fost paznic în lagăr; soția lui, fostă membră a troikăi din Kem. Belicikin, Tretiakov, Șimonaev, foști gardieni. Iar fiul gardianului Cebotariov ajunsese președintele Consiliului Executiv al insulei.

Capitolul 3

ARHIPELAGUL FACE METASTAZE

FIREȘTE, Arhipelagul nu s-a dezvoltat de la sine, ci cot la cot cu întrea-ga țară. Cîtă vreme în țară a fost șomaj, nu s-a dezlănțuit nici goana du-pă mîna de lucru a deținuților, iar arestările se derulau nu ca o mobili-zare a forței de muncă, ci ca o degajare de teren. Dar cînd s-a pus la cale omogenizarea, într-un uriaș malaxor, a tuturor celor o sută cinci-zeci de milioane de suflete din țară, cînd planul superindustrializării a fost respins în favoarea cursei forțate pentru

super-super-super-industrializare, cînd deja fuseseră proiectate și deschiaburirea, și gigan-ticele lucrări publice ale primului cincinal, atunci, în ajunul Anului Marii Brambureli, s-a schimbat și concepția despre Arhipelag, și Arhipelagul în întregul său.

La 26 martie 1928, Sovnarkom-ul (așadar, încă sub președinția lui Rî-kov) a examinat stadiul politicii represive și starea locurilor de detenție din țară. Politica represivă a fost considerată insuficient de energică. Hotărîrea adoptată* prevedea ca împotriva dușmanilor de clasă și a ele-mentelor străine prin natura lor de clasă să se aplice măsuri severe de represiune și să se înăsprească regimul lagărelor. În plus: să se orga-nizeze munca forțată în așa fel, încît deținuții să nu cîștige nimic, dar să aducă statului profit economic. Și: „să se considere, în continuare, drept o necesitate creșterea capacității coloniilor de muncă”. Altfel spus, se preconiza pur și simplu organizarea unui număr mai mare de lagăre în perspectiva masivelor valuri de arestări plănuite. (Aceeiași necesitate economică fusese prevăzută și de Troțki, numai că el nu făcea decît să reitereze ideea armatei muncitorești, cu mobilizare obligatorie. Ce mi-e cu piatra de cap, ce mi-e cu capul de piatră. Dar, fie din dorința de a -l contrazice o dată în plus pe veșnicul lui oponent, fie pentru a curma cu mai multă hotărâre afluxul de petiții și nădejdea oamenilor de a se reîn-toarce acasă, Stalin a preferat să-i treacă pe ostașii armatei munci-torești prin mașina de tocat penitenciară.) Cum șomajul în țară era pe cale de a fi resorbit, extinderea lagărelor dobîndea o rațiune economică.

Dacă în 1923 pe Solovki erau internate mai puțin de 3000 de persoane, în 1930 numărul deținuților ajunsese la circa 50 000, plus 30 000 la Kem. Din 1928, cancerul solovcean a început să se extindă, mai întîi în Karelia, la construcția de drumuri și la tăierile de pădure pentru export. Cu aceeași disponibilitate, SLON a început să „vîndă” ingineri: aceștia erau trimiși, fără escortă, la lucru oriunde în Nord, iar salariul lor se vărsa în contul lagărului.

Către 1929, pe toată întinderea căii ferate Murmansk, de la Lodeinoe *ȚGAOR, fond 393, reg. 78, dos. 65, ff. 369-372.

Pole pînă la Taibola, își făcuseră apariția lagpunkte(1) aflate în subordinea SLON. În 1930, la Lodeinoe Pole s-a constituit, devenind curînd destul de viguros pentru a sta pe propriile lui

picioare, SvirLag-ul, iar la Kotlas - KotLag-ul. Din 1931, cu centrul la Medvejegorsk, a început să prindă contur BelBaltLag-ul*, care, în următorii doi ani, avea să consacre faima Arhipelagului pentru vecii vecilor și pe toate cele cinci continente.

Și celulele maligne proliferau, proliferau. Într-o parte, le stătea în cale marea, în cealaltă - granița finlandeză, dar nimic nu împiedica implan-tarea unui lagăr lîngă Krasnaia Vișera și, mai cu seamă, nici un obsta-col nu le bloca expansiunea spre est, în Nordul rusesc. Foarte curînd, au început lucrările la drumul Soroka-Kotlas („Ciocaboca la Soroka" - îl tachinau solovcenii pe S. Alîmov(2), care, însă, a ținut-o pe a lui și om s-a făcut - a devenit poet-textier.) Ajunse la Severnaia Dvina, celulele lagărogene au format SevDvinLag-ul. Și trecînd fluviul, au înaintat im-petuos spre Urali. În 1931, aici s-a constituit Secția SLON din Uralii de Nord, care, curînd, avea să prăsească lagărele autonome SolikamLag și SevUralLag. Lagărul de la Beriozniki a început construcția unui mare, și la vremea lui faimos, combinat chimic. În vara lui 1929, din Solovki a fost trimisă spre rîul Cibiș, fără escortă, o expediție alcătuită din deținuți sub conducerea geologului M.V. Rușcinski, pentru a investiga posibili-tățile de exploatare a petrolului, descoperit acolo încă în anii '80 ai se-colului al XIX-lea. Expediția a fost încununată de succes și la Uhta s-a întemeiat un nou lagăr - UhtLag-ul. Dar nici el n-a încremenit pe loc, ci a metastazat rapid spre nord-est, anexînd Peciora și metamorfozîndu-se în UhtPeciLag. Curînd avea să dețină subdiviziuni la Uhta, Peciora, Inta și Vorkuta - toate pietre de temelie pentru viitoare mari lagăre auto-nome.

Și, cu siguranță, am omis multe altele.

Valorificarea unui teritoriu nordic de asemenea întindere și lipsit de dru-muri practicabile impunea construcția unei căi ferate: de la Kotlas la Vorkuta, via Kneaj-Pogost și Ropcea. De unde necesitatea de a înființa două lagăre autonome, de data asta cu profil feroviar: SevJelDorLag - pe tronsonul de la Kotlas la fluviul Peciora și PeciorLag (a nu se con-funda cu lagărul industrial UstPeciLag) - pe porțiunea dintre fluviul Pe-ciora și Vorkuta. (E drept, construcția acestor căi ferate a durat mult. Tronsonul Vîm, dintre Kneaj-Pogost și Ropcea, a fost terminat în 1938, dar linia în ansamblul ei a devenit operațională abia la sfîrșitul anului

1942.)

*Asta e data oficială, de fapt lucrurile au demarat din 1930, însă perioada de organizare a fost trecută sub tăcere, pentru scurtarea termenelor, splendoarea rapoartelor și pentru istorie. Altă tuhtă...

Astfel, din adîncurile tundrei și taigalei, s-au ridicat sute de noi insule, unele de mărime mijlocie, altele mici. Din mers, în ordine de bătaie, s-a constituit, deopotrivă, și noua organizare a Arhipelagului: Direcții ale la-gărelor, secții ale lagărelor, lagpunte (OLP - lagpunte speciale, auto-nome, KOLP - lagpunte cu comandant(3), GOLP - lagpunte avansate(4)), tabere (și ele „în deplasare” sau „în semideplasare”). Plus: în Direcții - Sectoare, în Sectoare - Secții: I - Producție, II - Evidență și Repartizare (URC), III - Operativă - CEKA. (În disertațiile din epocă se putea citi: „Se conturează, pentru viitor, pro-filul unor instituții educative destinate cîtorva indivizi, membri nediscipli-nați ai societății fără clase” (culegerea De la închisori..., p. 429). Într-a-devăr: nu mai există clase, nu mai există nici infractori, nu-i așa? Dar parcă ți se taie răsuflarea: ca mîine vom avea o societate fără clase și nimeni nu va mai sta la răcoare?... Ei, nu - cîțiva indivizi, nedisciplinați, vor mai sta... Societate fără clase, dar nu fără bulău.)

Așadar, întreaga parte nordică a Arhipelagului e progenitura lagărului Solovki. Dar nu numai a lui! La augusta chemare a puterii sovietice, la-gărele și coloniile de reeducare și muncă se îmbuobiau pe tot cuprinsul necuprinsei noastre țări. Fiecare regiune își prăsea propriile ITL și ITK. Sîrmele ghimpate alergau și nu se mai opreau, milioane de kilometri de sîrmă ghimpată întretăindu-se, împletindu-se, scînteind vesele din țepi de-a lungul căilor ferate și șoselelor, în împrejurimile orașelor. Și capi-șoanele monstruoaselor foișoare de pază ale lagărelor au devenit trăsă-tura definitorie a peisajului țării, numai printr-un uimitor concurs de îm-prejurări absentă de pe pînzele picturilor și din cadrele filmelor.

Așa cum era obiceiul încă de pe vremea războiului civil, pentru necesitățile lagărelor au fost intens mobilizate clădirile mînăstirilor, prin în-săși condiția lor, ideal adaptate unor scopuri de izolare. Mînăstirea Bori-soglebsk din Torjok a fost afectată unui centru de tranzit (care există și astăzi), mînăstirea Valdai (vizavi de viitoarea vilă a lui Jdanov, situată dincolo de lac) - unei colonii pentru minori,

Nilova Pustîn, de pe insula Stolbnoi (lacul Seligher), - unui lagăr, schimnicia Sarov - rețelei de lagăre Potma, și enumerarea ar putea continua la nesfârșit. Au apărut lagăre în Donbas, în bazinele inferior, mijlociu și superior ale Volgăi, în Uralul Central și meridional, în Transcaucazia, în Kazahstanul central, în Asia Centrală, în Siberia și în Extremul Orient. Cifre oficiale atestă că, în 1932, suprafața coloniilor agricole de reeducare prin muncă însuma în RSFSR 253 mii de hectare, iar în Ucraina - 56 mii hectare*. Dacă socotim, în medie, cîte o mie de hectare pentru o colonie, vom afla că numai „gospodăriile agricole”, considerate lagăre secundare și avînd regim privilegiat, erau deja (fără a lua în calcul părțile mărginașe

*De la închisori..., pp. 136, 137.

ale țării) peste trei sute!

Repartizarea deținuților în lagăre mai apropiate sau mai îndepărtate a fost reglementată cu ușurință prin hotărîrea TIK și SNK din 06.11.29. (Mereu dăm peste cîte o aniversare...(5)) Această hotărîre desființa regimul anterior de „izolare severă” (care impieta asupra muncii con-structive) și stabilea ca în locurile de detenție comune (apropiate) să fie expediați cei condamnați la mai puțin de trei ani închisoare, lagărele îndepărtate* fiind rezervate deținuților cu termene de condamnare între trei și zece ani. Cum Cincizeci și Optii nu încasau aproape niciodată mai puțin de trei ani, tocmai ei au fost trimiși buluc în Nord și în Siberia, ca să le valorifice bogățiile și să moară. Iar noi, în acest timp, defilam în bubuit de tobe!

Pe Arhipelag dăinuie legenda încăpățînată că „lagărele au fost inven-tate de Frenkel ”.

Cred că această născocire nepatriotică și chiar vexantă pentru putere a fost îndeajuns dezmințită de conținutul capitolelor anterioare. Deși cu mijloace modice, sper că am izbutit să demonstrăm că lagărele de represiune, ca și cele de muncă, au luat naștere încă din 1918. Nu era nevoie de nici un Frenkel pentru a se ajunge la ideea că deținuții nu tre-buie să-și piardă vremea cu meditații de ordin moral (scopul politicii so-vietice de reeducare prin muncă nu este defel recuperarea individuală în accepția ei tradițională), ci trebuie să muncească, și anume cu niște norme zdravene, aproape irealizabile. Înainte de apariția oricărui Frenkel

se spunea deja: „reeducare prin muncă” (și se înțelegea, încă de la Eichmans, „exterminare prin muncă”).

De fapt, nu era nevoie nici măcar de gândirea dialectică modernă ca să se ajungă la utilizarea deținuților pentru munci grele. În regiuni slab populate, încă în 1890, la ministerul căilor de comunicație a apărut ideea de a-i antrena pe deportații și ocnașii din ținutul Amurului la construcția unei căi ferate. Numai ocnașii au fost siliți; celor cu domiciliu forțat și deportaților pe linie administrativă li s-a permis să lucreze pe șan-tierul feroviar în schimbul reducerii termenului cu o treime sau chiar la jumătate (în treacăt fie spus, ei preferau ca, evadînd, să scape de toată condamnarea dintr-un foc). Între anii 1896-1900, pe tronsonul Baikal au lucrat peste o mie cinci sute de ocnași și 2500 de deportați cu domiciliu forțat.

Dar, în general vorbind, în ocnele rusești din secolul al XIX-lea, s-a manifestat o tendință opusă: munca devenea din ce în ce mai puțin obligatorie, exploatarea deținuților era pe cale de dispariție. Către 1890, chiar și ocna Kara devenise un loc de detenție sedentară, deținuții nu

* Sobranie zakonov SSSR (Repertoriul de Legi ale URSS), 1929, Nr. 72.

mai erau scoși la muncă. Tot cam pe atunci a fost îmblînzit regimul de muncă și la Akatui (P. Iakubovici). Așa că antrenarea ocnașilor la construcția liniei Baikal a fost mai degrabă o necesitate vremelnică. Nu se observă aici fenomenul „celor două coarne” sau o parabolă, ca în cazul temnițelor de urgență. (Partea. Întîi, capitolul 9): ramura unblînzirii și ramura înăsprii?

Cît despre concepția că o muncă rațională (și, bineînțeles, nu extenuantă) îl ajută pe infractor să-și corijeze comportamentul, ea era cunoscută încă pe cînd Marx nici nu se născuse, iar în administrarea penitenciarelor rusești se practica încă din secolul trecut. P. Kurlov, care a fost o vreme și șef al unei administrații penitenciare, atestă că: în 1907 munca deținuților era organizată pe scară largă; obiectele lucrate de ei se distingeau prin faptul că erau ieftine; ele ofereau deținuților o ocupație productivă, asigurîndu-le, totodată, pentru momentul cînd aveau să iasă din închisoare, anumite mijloace bănești și deprinderi necesare în diferite meserii.

Și totuși, Frenkel a devenit, într-adevăr, nervul Arhipelagului. El făcea parte din stirpea acelor indivizi norocoși, pe care Istoria îi

așteaptă și-i cheamă înfometată. Lagăre au existat, fără îndoială, și pînă la Frenkel, dar ele nu îmbrăcaseră încă acea formă definitivă și coerentă, care conferă perfecțiune. Orice proroc adevărat apare atunci cînd devine imperios necesar. Frenkel și-a făcut intrarea pe Arhipelag chiar la începutul epocii metastazelor.

Naftali Aronovici Freukel, evreu turc, s-a născut la Constantinopol. După absolvirea Institutului comercial, s-a ocupat de negoțul cu lemn. A întemeiat o firmă la Mariupol și, curînd, a devenit milionar: „regele lemnului în bazinul Mării Negre”. Avea propriile lui vapoare și chiar scotea la Mariupol propria lui gazetă, „Kopeika”, a cărei misiune era denigrarea și hărțuirea concurenților. În timpul primului război mondial, Frenkel s-a lansat într-o serie de operații speculative, făcînd trafic de arme prin Gallipoli. În 1916, presimțind furtuna ce avea să răvășească Rusia, și-a transferat, încă înainte de revoluția din februarie, capitalurile în Turcia și, pe urma lor, în 1917 a plecat el însuși la Constantinopol.

Ar fi putut continua să ducă aceeași dulce-înfrigurată viață de comerciant, fără să cunoască amarul nenorocirii și fără să ajungă o legendă. Dar o forță fatală îl atrăgea spre puterea roșie, (în trecut fie spus, chiar din februarie 1917, mulți emigranți, deși nu erau defel revoluționari, s-au repezit să se întoarcă în Rusia punînd apoi umărul, cu un sîrg sinistru, la consolidarea noii puteri în toate stadiile revoluției.) Nu e verificat zvonul că în acei ani, la Constantinopol, devine rezident al serviciilor de informații sovietice (poate pe considerente ideologice, altminteri e greu de imaginat la ce i-ar fi putut servi așa ceva). Dar este într-un tot exact că în anii NEP-ului debarcă în URSS, unde, din însărcinarea secretă a GPU, pune pe picioare, ca din proprie inițiativă, o bursă neagră pentru cumpărarea de aur și valori în schimbul rublelor sovietice de hîrtie (un precursor al „campaniei aurifere”(6) declanșate de GPU și Torgsin). Oamenii de afaceri și agenții de bursă îl cunoșteau bine încă din alte vremuri și aurul începe să curgă la GPU. Însă după o vreme tranzacțiile sunt stopate și, drept recunoștință, GPU îl bagă la țuhaus. Orice naș își are nașul.

Dar neobositul și neranchinosul Frenkel are grijă, încă la Lubianka ori în drum spre Solovki, să facă să parvină niște declarații în sferele înalte. Pesemne, văzîndu-se prins în capcană, se decisese să

abordeze și această nouă turnură existențială ca un om de afaceri. E adus pe So-lovki în 1927, dar e separat numaidecît de restul etapei, cazat într-o gheretă de piatră în afara incintei mînăstirii, i se pune la dispoziție o ordonanță și este autorizat să se deplaseze liber pe insulă. Așa cum am mai menționat, Frenkel devine șeful Secției economice (privilegiu al civi-lilor) și emite faimoasa lui teză potrivit căreia de la deținut trebuie obți-nut totul în primele trei luni, ulterior atît el, cît și cadavrul lui devenind inutile. În 1928 îl aflăm deja la Kem. Aici pune pe roate o prosperă gos-podărie anexă. Toate pieile adunate decenii de-a rîndul de către mo-nahi, și care stăteau degeaba în magaziiile mînăstirii, sunt transportate prin grija lui la Kem; tot el îi concentrează aici pe deținuții cojocari și cizmari și începe să furnizeze încălțăminte de ultima modă și obiecte de marochinărie unui magazin de prezentare de pe Kuznețki Most(7) (ma-gazinul e gestionat de GPU, în al cărui buzunar intră și banii, dar da-mesele care cumpără pantofi ignoră acest lucru; chiar și cînd vor fi tîrîte pe Arhipelag nu vor pricepe mișmașul, n-o să le ducă mintea).

Prin 1929, din Moscova e trimis după Frenkel un avion care îl aduce la o întîlnire cu Stalin. Cel Mai Bun Prieten al deținuților (și Cel Mai Bun Prieten al cekiștilor) are o interesantă întrevvedere de trei ceasuri cu Frenkel. Stenograma acestei convorbiri nu va fi făcută publică nicicînd, pentru că pur și simplu n-a existat nicicînd, dar e limpede că Frenkel desfășoară, în fața Părintelui Popoarelor, perspectivele orbitoare ale construirii socialismului prin munca deținuților. Multe dintre contururile geografiei Arhipelagului, pe care cu peniță ascultătoare le descriem acum, au fost trasate de el, cu îndrăznețe trăsături de condei, pe o har-tă a Uniunii, în pufăitul de pipă al interlocutorului său. Tocmai Frenkel și, în mod sigur, tocmai cu această ocazie, este cel care propune insti-tuirea unui sistem atotcuprinzător de evidență în lagăre, cu introducerea grupurilor A-B-C-D, care să nu lase vreo porțiță de scăpare nici șefului de lagăr și nici, cu atît mai puțin, deținuților: orice deținut care nu execută munci în gospodăria internă a lagărului (B), nu e înregistrat ca fiind bolnav (C) și nu se află la carceră (D) trebuie, zi de zi, pe parcursul întregii condamnări, să tragă în jug (A). Istoria mondială a ocnei n-a mai cunoscut o asemenea universalitate! Tocmai Frenkel și tocmai în

cadrul acestei convorbiri avansează ideea de a se renunța la sistemul reacți-onar care consta în alimentația nediferențiată a deținuților și preconizează un sistem unic, pentru întregul Arhipelag, de redistribuire a mize-relor componente ce alcătuiau rația de hrană: scala pîinii și scala fierturii. Sistem împrumutat, de altfel, de la eschimoși, care țin peștele atîr-nat de o prăjină dinaintea cîinilor pentru a-i face să alerge mai cu sîrg. Tot el propune și introducerea dispensei(8) și eliberarea înainte de termen, în chip de recompensă pentru conștiinciozitate în muncă. Probabil aici se stabilește și care va fi primul cîmp experimental - grandiosul Belomorstroi, unde întreprinzătorul traficant de valută va fi numit în cu-rînd nu șef de șantier și nici șef de lagăr, ci într-o funcție special inven-tată pentru el, aceea de „șef de lucrări”, de principal băgător de seamă pe cîmpul de bătălie al muncii.

Dar iată-l și pe el în persoană. Saturația cu crîncenă ură împotriva spe-ciei umane i se citește pe chip. Dar curînd, într-o carte despre Belomor, arzînd de dorința de a-l ridica în slăvi pe Frenkel, un scriitor sovietic îl va prezenta astfel: „Cu bastonul în mîină, își făcea apariția pe traseu ba ici, ba colo, se apropia tăcut de cîte un sector de lucru și se oprea, sprijinit în baston, picior peste picior, rămînînd acolo ceasuri de-a rîndul... Ochi de anchetator și procuror, buzele unui sceptic și ale unui satiric... Pe cît de autoritar, pe atît de orgolios, el consideră că lucrul capital pentru un șef este puterea, absolută, imuabilă și discreționară. Dacă pentru această putere e necesar să fii temut, ei bine, n-au decît să se teamă”. Ba chiar găsește cu cale să-i admire „necruțătorul sarcasm și răceala de gheață; orice simțămînt omenesc pare a-i fi străin acestui conducător”.*

Ultima frază ni se pare se pare definitorie atît pentru caracterul, cît și pentru biografia lui Frenkel.

În preajma deschiderii șantierului Belomor este eliberat. Pentru Belomorkanal primește ordinul „Lenin” și e numit șef de șantier la BAMLag („Magistrala Baikal-Amur” e o denumire din viitor: în anii '30, BAMLag-ul desăvîrșea construcția celei de-a doua linii a Magistralei Siberiene, pe porțiunea unde ea nu exista încă). Cu aceasta, cariera lui Naftali Frenkel este departe de a se fi încheiat, dar ni se pare mai potrivit să încheiem povestirea în capitolul următor.

Întreagă lunga istorie a Arhipelagului n-a avut, vreme de jumătate de veac, nici un fel de ecou în scrierile publice din URSS. Aici și-a vîrît coada aceeași malefică întîmplare, prin care nici un foișor de pază din lagăre n-a ajuns nici în cadrele filmelor, nici pe pînzele pictorilor.

*Belomorsko-Baltiiskii kanal imeni Stalina (Canalul „Stalin” Marea Albă - Marea Baltică. Istoria unui șantier). Gosizdat (Editura de stat), Istoriia fabrik i zavodov (Istoria fabricilor și uzinelor), 1934, pp. 213, 216.

Dar nu așa stau lucrurile cu Belomorkanal-ul și Volgokanal-ul. Despre fiecare dintre ele ne stă la dispoziție cîte o carte și cel puțin acest capi-tol îl putem scrie pornind de la o mărturie documentară sovietică.

În cercetările îngrijite există regula ca, înainte de a se folosi un izvor, să i se dea o caracterizare. Vom face și noi acest lucru.

Iată, îl avem în fața noastră, pe masă, acest volum aproape de dimen-siunile unei evanghelii bisericești, avînd pe coperta cartonată baso-relieful Semizeului. Cartea Canalul «Stalin» Marea Albă-Marea Baltică a fost publicată de Gosizdat în 1934 și este dedicată de autori celui de al XVII-lea congres al partidului, probabil că în preajma congresului a și apărut. E o ramificație a Istoriei fabricilor și uzinelor, inițiată de Gorki(9) Redactorii ei sunt Maxim Gorki, L.L. Averbah și S.G. Firin. Ultimul e puțin cunoscut în cercurile literare. Să oferim, așadar, o explicație: Semion Firin, în pofida tinereții sale, era director adjunct al GULag-ului. Măcinat de ambiții autoricești, a scris despre Belomor și o broșură pro-prie, editată aparte. Leopold Leonidovici Averbah (fratele Idei Averbah, pe care am mai întîlnit-o în această carte) stă la polul opus - nimeni nu era mai cunoscut ca el în literatura sovietică: redactor-șef al revistei „Na literaturnom postu”, (10) cel mai aprig în ciomăgirea scriitorilor și, între altele, nepot al lui Sverdlov.*

Istoria cărții este următoarea: la 17 august 1933 a avut loc excursia a o sută douăzeci de scriitori, întreprinsă cu vaporul pe canalul abia termi-nat. Deținutul D. P. Vitkovski, șef de lucrări, a fost martorul episodului care urmează, consumat la ecluzarea vaporului: literații în costume al-be, masați pe punte, făceau semne deținuților din perimetrul ecluzei (să notăm că acolo erau deja mai mulți lucrători de la exploatare decît mun-citori pe șantier). Unul dintre deținuți a fost

întrebat, în prezența auto-rităților canalului: „Vă iubiți canalul? Iubiți munca pe care o faceți? Cre-deți că aici, pe șantier, felul dumneavoastră de a fi s-a schimbat în bi-ne? Se preocupă conducerea îndeajuns de condițiile de viață ale deți-nuților?”. Întrebări au fost multe, dar toate cu același iz și toate aruncate peste bastingaj, și toate în prezența autorităților, și toate numai pe parcursul ecluzării vaporului. După călătorie, 84 de scriitori au reușit, într-un fel sau altul, să se eschiveze de la opera colectivă inițiată de Gorki (dar poate că vor fi scris altundeva versuri și reportaje entuziaste), însă

******Minunata familie a Sverdlovilor a rămas cumva în umbra istoriei revoluționare, datorită morții timpurii a lui Iakov, care, însă, a apucat să se implice cu succes în execuțiile noas-tre, fără a ocoli nici familia țarului. Dar iată-i pe drăgălașii lui nepoți, ba a avut și un fiu, Andrei, un anchetator-călău ieșit din comun (amator, între altele, de a se preface arestat și a se instala în celulă pe post de cloșcă). Iar nevasta lui Sverdlov, Klavdia Novgorodțe-va, păstra acasă fondul de partid, alcătuit din diamantele și pietrele scumpe adunate de bolșevici prin jaf în timpul revoluției. Banda Politbiuro își pregătise această rezervă pentru cazul când ar fi căzut de la putere și ar fi trebuit să părăsească în grabă edificiile publice.

restul de 36 au alcătuit un colectiv de autori. La capătul unei munci în-tense, desfășurate în toamna și iarna anului 1933, ei au pus pe masa editurii această operă cu adevărat unică.

Cartea a fost editată ca pentru eternitate, să citească posteritatea și să se minuneze. Dar un fatal concurs de împrejurări a făcut ca, după doi-trei ani, majoritatea conducătorilor glorificați în text și imortalizați în foto-grafiile incluse în volum să fie demascați ca dușmani ai poporului. Bine-înțeles, întreg tirajul a fost scos din biblioteci și distrus. Mulți deținători individuali au distrus, la rîndul lor, cartea în 1937, neavînd chef să înca-seze pentru ea niște ani de pușcărie. Foarte puține exemplare au ră-mas intacte și speranțe de reeditare nu există: cu atît mai greu apasă pe umerii noștri sarcina de a nu lăsa să se piardă, pentru compatrioți, ideile directoare și faptele cuprinse în această operă. Drept este și să păstrăm, pentru istoria literaturii, numele autorilor. Fie și numai pe aces-tea: Maxim Gorki - Viktor Șklovski(11) - Vsevolod Ivanov(12) - Vera Inber(13) - Valentin Kataev(14) - Mihail Zoșcenko(15) – Lapin(16) și Hațrevin - L. Nikulin(17) - Kornei Zelinski(18) - Bruno Iasenski(19) (capi-tolul „Să

zdrobim definitiv dușmanul de clasă"). - E. Gabrilovici(20) -A. Tihonov(21) - Alexei Tolstoi - K. Finn(22).

Necesitatea acestei cărți pentru deținuții care au construit canalul este explicată de Gorki în felul următor: „Ostașii armatei canalului* nu au bagajul trebuincios de cuvinte" pentru a exprima simțămintele complexe ale reforjării, or, scriitorii au un asemenea bagaj, și vor să le dea o mînă de ajutor. Aceeași necesitate, de data asta pentru scriitori, este explica-tă astfel: „După ce au văzut canalul... mulți oameni de litere s-au reîn-tors cu o încărcătură emoțională deosebită, ceea ce va exercita o influ-ență foarte benefică asupra muncii lor... Acum, în literatură își va face apariția o stare de spirit care o va împinge înainte, ridicînd-o la nivelul mărețelor noastre înfăptuiri" (s. n. - A. S. Acest nivel e sesizabil pînă astăzi în literatura sovietică). Cît despre necesitatea cărții pentru mili-oanele de cititori (dintre care mulți nu vor întîrzia să ajungă pe Arhi-pelag), ea era de la sine înțeleasă.

Dar care este punctul de vedere al colectivului de autori asupra subiectului? Întîi de toate, convingerea că toate sentințele erau drepte și că toți cei expediați la canal erau vinovați. Ba cuvîntul „convingere" e prea sărac: pentru autori, o asemenea problemă n-ar trebui nici să se pună, necum să mai fie și discutată. Pentru ei, totul e clar ca lumina zilei. Punîndu-și la bătaie tot repertoriul de cuvinte și imagini, ei încearcă să ne inculce toate legendele mizantropice ale anilor '30. Cuvîntul „sabo-tor" e văzut de autori ca esență a condiției inginerești. Și agronomii care

*Se va fi hotărît să-i numească astfel pentru a le ridica moralul (ori în cinstea armatei muncitorești, care n-a apucat să existe?).

se pronunțaseră împotriva însămîntărilor premature (în zăpadă, poate, sau în mocirlă?), și irigatorii care aduseseră apa în Asia - Centrală erau, în ochii lor, sabotori ireductibili. În toate capitolele cărții, acești scriitori vorbesc despre breasla inginerilor numai cu condescendență, ca des-pre o specie tarată și de joasă condiție. La pagina 125, cartea învinu-iește o bună parte a inginerimii prerevoluționare de șarlatanie. Asta nu mai e o acuzație individuală. Nicidecum. (Să înțelegem că inginerii sabotaseră și țarismul?) Și aceste lucruri sunt scrise de acești oameni, dintre care nici unul nu e

capabil măcar să extragă o simplă rădăcină pătrată (ceea ce fac, la circ, unii cai).

Autorii ne repetă toate zvonurile aiuristice ale acelor ani, dîndu-le drept certitudini istorice: în cantinele uzinale, muncitoarele sunt otrăvite cu șo-ricioaică; dacă într-un sovhoz laptele se acrește, avem de a face nu cu o indolență prostească, ci cu un plan al dușmanului de a face țara să crape de foame (textual). Într-o manieră generalizantă și impersonală, ei scriu despre un sinistru și colectiv chiabur, care „s-a strecurat în fabri-că și aruncă un șurub în strung”. Ce vreți, avem în față niște cunos-cători ai sufletului omenesc, cărora le e ușor să-și imagineze așa ceva: scapă omul, prin cine știe ce minune, de deportarea în tundră, fuge la oraș, ajunge, printr-o minune și mai mare - cînd deja era muritor de foa-me - într-o fabrică și uite că, în loc să-și hrănească familia, aruncă un șurub în strung!

Dimpotrivă, autorii nu pot și nu vor să-și stăpînească admirația față de dirigitorii lucrărilor de la canal, amploiați pe care, în pofida faptului că e vorba de anii '30, continuă cu îndărătnicie să-i numească cekiști(23), silindu-ne și pe noi să folosim acest termen. Ei se arată entuziasmați nu numai de inteligența, voința și organizarea lor, ci și de esența lor umană superioară, privindu-i ca pe niște făpturi nemaivăzute. Semnificativ este, între altele, episodul cu Iakov Rappoport. Potrivit autorilor, acest student avorton al Universității din Drept, evacuat la Voronej și devenit, în noua patrie, vicepreședinte al Cekăi guberniale, iar apoi director adjunct al întregului Belomorstroi, inspectînd șantierul, rămîne nemulțumit de felul cum muncitorii împingeau roabele și-i pune inginerului coordonator ni-micitoare întrebare: îți mai amintești cît face cosinus de patruzeci și cinci de grade? Inginerul, uluit și rușinat de erudiția lui Rappoport, își corijază de îndată indicațiile lui de sabotor și împingerea roabelor înce-pe să se desfășoare la un înalt nivel tehnic. Prin asemenea anecdote, autorii nu numai că-și condimentează artistic expunerea, dar ne și înalță pe crestele științei.

Și cu cît amploiatul ocupă un post mai înalt, cu atît mai admirativ e descris de autori. Laude nemăsurate i se aștern la picioare șefului GULag-ului, Matvei Bermann*; multe elogi entuziaste îi revin lui Lazar Kogan,

*M. Bermann - M. Bormann, din nou doar o literă diferență... Eichmans - Eichmann...

fost anarhist, trecut în 1918 în tabăra bolșevicilor învingători - unde și-a dovedit loialitatea ca șef al Serviciului Special al Armatei a 9-a, apoi ca adjunct al comandantului trupelor OGPU, unul din organizatorii GULag-ului - și ajuns acum șef al întregului șantier Belomorstroi. Cu atât mai mult autorii nu pot decât să-și însușească aprecierile tovarășului Kogan la adresa comisarului de fier: „Tovarășul lagoda este marele nostru conducător, îndrumătorul nostru de zi cu zi.” (Asta a dus cartea la pieire mai mult ca orice! Osanalele la adresa lui Heinrich lagoda și portretul lui au fost rupte chiar și din exemplarul ce ni s-a păstrat, și a trebuit să um-blăm mult și bine după fotografia comisarului de fier.)

Și mai abitir cultivau acest ton broșurile editate în lagăr. De pildă: „La ecluza nr. 3 au sosit oaspeți de seamă (portretele lor atârnav în fiecare baracă) - tovarășii Kaganovici, lagoda și Bermann. Oamenii au început să lucreze mai cu sîrg. Acolo sus se zîmbea, și zîmbetul acela li s-a transmis sutelor de oameni ce lucrau la groapa de fundație.”*

Ca și în cîntecele agreeate de autoritățile lagărului:

„Însuși lagoda ne-ndrumă și ne-nvață ,
Cu mîină sigură și ochi pătrunzător.”

Extazul general față de regimul de viață din lagăr îi conduce pe autori la panegiricul ce urmează: „În orice colț al Uniunii te-ar arunca soarta, fie și într-o așezare îndepărtată și obscură, vezi cum fiecare organizație a OGPU poartă pecetea ordinii, ... exactității și conștiinciozității.” Dar ce organizație a OGPU e aceea care a ajuns în fundul Rusiei? - numai la-gărul. Lagărul ca făclie a progresului - iată nivelul izvorului nostru isto-ric.

Asupra chestiunii s-a pronunțat și patronul ediției. Luînd cuvîntul la ulti-ma întîlnire a constructorilor de la Belomorstroi, ținută la 25.08.33 în orașul Dimitrov (se mutaseră deja la Volgokanal), Gorki a spus: „Urmă-resc încă din 1928 felul cum OGPU îi reeducă pe oameni.” (Asta în-seamnă înainte de Solovki, înainte de băiatul împușcat: de cum pusese piciorul în Uniune, și începuse să urmărească.) Și, abia stăpînindu-și la-crimile, s-a adresat cekiștilor prezenți: „Draci împielițați, nici nu știți ce ați făcut...” Și autorii observă: la care

cekiștii au zîmbit numai. (Ei știau foarte bine ce făcuseră...) Despre modestia excesivă a cekiștilor, Gorki scrie și în cuprinsul cărții. (Această aversiune a lor pentru publicitate e, într-adevăr, o particularitate înduioșătoare.)

Autorii colectivi nu se mulțumesc să treacă sub tăcere decesele de la Belomorkanal, altfel spus, nu se mulțumesc să aplice rețeta lașă a ju-mătăților de adevăr, ci scriu negru pe alb (p. 190) că nimeni nu moare

* I. Kuzemko, 3-i şliuz, (Ecluza a 3-a), Editura Secţiei cultural-educative din Dmitlag, 1935. „A nu se difuza în afara lagărului”. Pentru raritatea ediţiei, se poate recomanda şi o altă combinaţie: Kaganovici, lagoda şi Hrusciiov inspectează lagărele de la Belomorkanal, D. D. Runes, Despotism, NY, 1963, p. 262.

pe şantier. (Pesemne, modul lor de calcul e următorul: o sută de mii la începutul lucrărilor, o sută de mii la sfârşit. Prin urmare, toţi sunt vii. Se scapă din vedere doar convoaiele înghiţite de şantier în două ierni cumplite. Dar asta e deja de nivelul cosinusului acelor ingineri potlo-gari.)

Autorii nu cunosc nimic mai însufleţitor decît această muncă de lagăr. În munca silită ei văd una din formele cele mai înalte ale creaţiei pasionate şi conştiente. Iată baza teoretică a reeducării: „Infractorii sunt un produs al condiţiilor mizere din trecut, dar ţara noastră e frumoasă, puternică şi mărinimoasă, trebuie s-o înfrumuseţăm”. Dacă ar fi să le dăm crezare, toţi aceşti oameni aduşi cu forţa la canal nu şi-ar fi găsit niciodată dru-mul în viaţă dacă guvernânţii nu le-ar fi poruncit să unească Marea Albă cu Marea Baltică. Căci, nu-i aşa, „materia primă umană se prelucrează mult mai anevoios decît lemnul” - ce limbă! ce profunzime! Cine a spus asta? - Gorki o spune într-un pasaj din carte, veştejind „păienjenişul de vorbe goale al umanismului”. Iar Zoşcenko, din străfundurile meditaţiei, scrie: „Reforjarea nu e dorinţa de a trage şi a scăpa (existau, totuşi, asemenea suspiciuni? - A.S.), e realmente o schimbare de mentalitate, mîndria de a fi constructor”. O, inginer al sufletului omenesc! Ai împins vreodată o roabă, şi cu raţie disciplinară pe deasupra?...

Această carte demnă de cea mai înaltă stimă, o glorie a literaturii sovietice, ne va sluji drept ghid în reflecţiile noastre despre canal.

Cum se face că pentru cea dintîi mare construcţie a Arhipelagului a fost ales Belomorkanal-ul? Să fi fost constrîns oare Stalin de o necesitate economică ori militară imperioasă? În faţa obiectivului finalizat, ne încu-metăm să răspundem răspicat că nu. Să-l fi devorat într-atît nobilul spi-rit al competiţiei, încît să se ia la întrecere cu Petru cel Mare, care şi-a tîrît la propriu flota pe acest traseu(24), ori cu împăratul Pavel, sub domnia căruia fusese avansată pentru întîia oară ideea construirii unui asemenea canal? Mai mult ca sigur, înţeleptul înţelepţilor habar n-avea de toate astea. Ceea ce voia Stalin era să aibă undeva un mare şantier unde lucrările să fie făcute

de către deținuți, care să înghită multe mâini de lucru și multe vieți (surplusul rezultat după deschiaburire), care să ofere siguranța unei uriașe camere de gazare, dar să fie mai ieftină și care, în același timp, să lase istoriei un grandios monument al domniei lui, ceva de genul piramidelor. În perimetrul lui istoric favorit, în Orientul sclavagist, de la care Stalin a supt cel mai mult în viață, era la mare preț ideea de a construi canale gigantice. Și eu aproape că văd aievea cum, privind cu drag harta Nordului Rusiei europene, unde era concentrată la vremea aceea cea mai mare parte a lagărelor, Stăpînul a trasat, în cen-trul acestui ținut, cu vîrful muștiucului pipei, o linie de la mare la mare.

O dată construcția anunțată, ea trebuia declarată neapărat urgentă. Căci în țara noastră nu se făcea în acei ani nimic neurgent. Dacă n-ar fi fost urgentă, nimeni n-ar fi crezut în însemnătatea ei vitală, or, toată lumea, pînă și deținuții, murind sub roaba răsturnată, trebuia să creadă în această însemnătate. Dacă n-ar fi fost urgentă, ei n-ar fi murit și n-ar fi curățat terenul pentru noua societate.

„Canalul trebuie să fie construit într-un termen scurt și să coste ieftin -aceasta e indicația tovarășului Stalin.” (Or, cine a trăit în acei ani știe ce însemna o Indicație a Tovarășului Stalin!) Douăzeci de luni! - iată cît le-a dat Marele Conducător infractorilor săi și pentru canal, și pentru reeducare: din septembrie 1931 pînă în aprilie 1933. Nici măcar doi ani întregi nu le-a putut da, într-atît era de grăbit. Canalul Panama, în lun-gime de 80 km, s-a construit în 28 de ani, Suezul - de 160 km, în 10 ani, Canalul Marea Albă-Marea Baltică - în mai puțin de 2 ani. Nu e is-pititor? Trebuiau dislocați două milioane și jumătate de metri cubi de sol stîncos, iar ansamblul lucrărilor de terasament urma să atingă 21 milioane de metri cubi. Plus aglomerările de pietre eratice din teren. Plus mlaștinile. Șapte ecluze pe „Scara Povenet”, douăsprezece ecluze la coborîrea spre Marea Albă. 15 baraje, 12 guri de evacuare, 49 de diguri, 33 de canale secundare. Lucrări de betonare - 390 mii de metri cubi, cofraje - 921 de mii de metri cubi.* Și nici o legătură cu Dne-prostoi(25)-ul, pentru care s-a acordat un termen lung și valută. Belo-morstroi-ul a fost încredințat OGPU și nu va primi nici o copeică valută!

Totul devine, sub ochii noștri, din ce în ce mai clar: canalul le este atît de necesar lui Stalin și țării, încît nu i se va acorda nici o copeică

valută. Vor lucra acolo, simultan, o sută de mii de deținuți - ce capital ar putea fi mai prețios ? Și în douăzeci de luni să predați canalul! Nici o zi în plus!

Măcar îți poți descărca furia pe acești ingineri sabotori. Inginerii spun: trebuie construit în beton. Răspunsul cekiștilor: n-avem cînd. Inginerii: avem nevoie de mult fier. Cekiștii: puneți lemn în loc! Inginerii: avem nevoie de tractoare, macarale, mașini pentru construcții! Cekiștii: nu veți primi nimic din toate astea, nici o copeică valută, faceți totul manual!

E ceea ce cartea numește „îndrăzneată formulare cekistă a sarcinilor tehnice”.** Cu alte cuvinte, cosinusul lui Rappoport... (în paranteză fie spus, în diferite ediții ale cărții acest cosinus e diferit.)

Suntem atît de grăbiți, încît pentru acest proiect septentrional aducem oameni din Tașkent, hidrotehnicienii și specialiști în irigații din Asia Cen-trală (băgați la răcoare tocmai la timp). Pentru ei se înființează pe Intra-rea Furkasov (în spatele închisorii Bolșaiia Lubianka) un Birou de Pro-iectare Special (din nou „special”, cuvîntul lor preferat !).*** (între altele

*Postanovlenie soveta Narodnîh Komissarov (Hotărîrea Consiliului Comisarilor Poporului), Moscova, Kremlin, 02.08.33, Canalul „Stalin” Marea Albă-Marea Baltică, p. 401.

** Canalul „Stalin ” Marea Albă - Marea Baltică, p. 82.

*** Așadar, una din primele șarașki - insule ale Paradisului. Tot aici e pomenită încă una: Biroul de Proiectare Special de la uzina din Ijora, care a construit primul mare bluming.

cekistul Ivancenko îl întreabă pe inginerul Jurin: „La ce bun să vă mai bateți capul, cînd există proiectul canalului Volga-Don? Construiți după el.”)

Suntem atît de grăbiți, încît inginerii încep să lucreze la proiect încă înainte de prospectarea terenului! Expediem fulger în Karelia echipe de prospectare. Nici un proiectant n-are voie să iasă din perimetrul biroului, cu atît mai puțin pentru a merge în Karelia (vigilență). De unde febrile schimburi de telegrame: ce cotă e aici? ce sol e acolo?

Suntem atît de grăbiți, încît convoaiele cu zeki sosesc unul după altul pe viitorul traseu, unde, însă, nu există nici baracamente, nici aprovizio-nare, nici unelte, nici un plan exact - ce anume trebuie să facă acolo? Nu există baracamente, în schimb a început deja toamna boreală. Nu există unelte, dar prima lună din cele douăzeci

s-a dus. (Plus cîteva luni - tuhte din perioada de organizare - care nu vor fi înregistrate nicăieri.)

Suntem atît de grăbiți, încît inginerii ajunși în sfîrșit pe traseu nu au hîrti-e Whatman, liniare, piuneze(!), și nici măcar lumină în baracamente. Se lucrează la flacăra opaițelor, ca în războiul civil! - se extaziază autorii noștri.

Pe tonul vesel al unor mucaliți căzuți în frenezie ni se povestește că: niște femei au venit în rochii de mătase și -pac! - se trezesc puse la roa-bă! Și „cine cu cine nu se întîlnește în Tunguda: foști studenți, espe-rantiști, camarazi de arme din gărzile albe" ! Camarazii din gărzile albe se întîlniseră deja pe Solovki (ori și mai devreme, pe ambarcațiunile cu care au ajuns pe fundul Mării Albe sau al Mării Caspice), dar pentru informația că acum studenții și esperantiștii primesc și ei roabe la Belo-mor trebuie să le mulțumim autorilor. Aproape înecîndu-se de rîs, iată-i pe autori povestindu-ne si cum din lagărele de la Krosnovodsk, din Stalinabad și Samarkand sunt aduși turkmeni și tadjici cu burnuzuri de Buhara și turbane: gerurile kareliene -asta da surpriză pentru basmaci!

Norma zilnică: doi metri cubi de rocă granitică de concasat și de cărat cu roaba la o sută de metri distanță! Asta cînd ninsorile nu mai con-tenesc și acoperă tot șantierul, iar roabele se dau de-a berbeleacul la vale, în zăpadă.

Dar să le dăm cuvîntul autorilor: pe scîndurile ude, roaba se clătina, se răsturna, „omul cu o asemenea roabă semăna cu un cal între hulube (pp. 112-113); chiar dacă solul nu e stîncos, ci doar înghețat, „încărcarea unei roabe durează o oră". Și o imagine de ansamblu: „Monstruoasa văgăună acoperită de zăpadă era plină de oameni și bolovani. Oamenii alergau de colo-colo, împiedicîndu-se de pietroaie. Cîte doi, cîte trei se aplecau și, înșfăcînd un bolovan, se căzneau să-l ridice de la pămînt. Bolovanul nu se clintea. Atunci era chemat un al patrulea, un al cincilea..." Dar iată că le sare în ajutor tehnica gloriosului nostru veac: „Bolovanii din groapa de fundație sunt trași afară cu o plasă atîrnată de o funie", care „se înfășoară pe un tambur învîrtit de un cal!" ! Ori un alt utilaj - „cumpăna de lemn" pentru ridicarea pietrelor. Și alte cîteva din primele mijloace mecanice de la Belomorstroi: 5 veacuri în urmă, 15 veacuri în urmă?

Ăștia sunt sabotori? Ăștia sunt ingineri geniali! Azvîrliți din secolul XX în era cavernelor - și uite că se descurcă!

Principalul mijloc de transport la Belomorstroi? - camionul cu cai, aflăm din carte. Mai există și fordurile Belomor! Adică niște platforme grele de lemn puse pe patru butuci rotunzi (tăvălugi) - doi cai trag un asemenea

„ford” și cară bolovanii. Roaba e deplasată în doi - pe pante o trage în sus „cîrligarul”. Dar cum să dobori arborii, fără ferăstraie și topoare? Șpilul nostru rezolvă și asta: peste trunchiurile arborilor se petrec funii, apoi brigăzile trag de acele funii pe rînd, în direcții diferite - zdruncină arborii! Șpilul nostru rezolvă totul! - De ce? Deoarece canalul se con-struiește la inițiativa și din însărcinarea tovarășului Stalin, scriu ziarele și repetă radioul în fiecare zi.

Tablou: un cîmp de bătălie și pe cîmp, „în mantale lungi, fumurii ori în scurte de piele” - cekiștii. Sunt numai 37 la o sută de mii de deținuți, dar toată lumea îi iubește și dragostea asta mișcă blocurile eratice ale Ka-reliei. Iată-i, s-au oprit - tovarășul Frenkel arată ceva cu mîna, tovarășul Firin plescăie din buze, tovarășul Uspenski (paricidul? călăul de pe Solovki?) nu spune nimic și soarta a mii de oameni e hotărîtă pentru noaptea geroasă ce se anunță ori pentru întreagă această lună polară.

Grandoarea construcției constă tocmai în faptul că ea se înfăptuiește în absența oricărei tehnici moderne și a oricăror furnituri din țară. „Acestea nu sunt ritmurile capitalismului euroamerican în declin. Sunt ritmurile socialismului!” - se împăunează autorii (p. 356). (În anii '60, vom afla că asta se cheamă Marele Salt). Întreaga carte ridică în slăvi tocmai înapo-ierea tehnică și artizanatul. Nu există macarale? Vom avea, de fabri-cație proprie! Și se încropesc așa-numitele derriki - macarale din lemn, pentru care numai piesele supuse frecării, singurele metalice, sunt turnate tot aici, pe șantier. „Canalul are propria lui industrie!” - jubilează autorii. Chiar și roțile pentru roabe sunt turnate în cubilouri artizanale.

Canalul prezenta o asemenea urgență pentru țară, încît nu s-a găsit ci-ne să producă roți de roabe! Ar fi fost o comandă peste puteri pentru uzinele Leningradului!

Nu, am fost nedrept - această bizară construcție în plin secol XX, un canal continental făcut „cu roaba și tîrnăcopul”, nu e drept să fie

com-parată cu piramidele egiptene: căci piramidele au fost construite cu mij-loacele tehnice contemporane lor. În vreme ce tehnica noastră era cu patruzeci de veacuri în urmă!

În asta și consta mașina noastră de exterminare. Pentru camere de gazare n-aveam gaz.

Pas de fă inginerie în asemenea condiții! Toate digurile - de pământ, deversoarele - din lemn. Pământul crapă unde nu te aștepți. Cu ce să -l tasezi? Sunt expediați pe dig cai târînd după ei tăvălugi. (Numai la cai și la deținuți nu se zgîrcesc Stalin și țara - calul e un animal chiaburesc și soarta lui e, de asemeni, pecetluită). Foarte greu de protejat împotriva infiltrațiilor sunt și porțiunile din pământ consolidat cu lemn. Fierul tre-buie înlocuit cu lemn! Și inginerul Maslov inventează porțile de ecluză romboidale din lemn. Nu există beton pentru pereții ecluzelor! Cu ce să îi consolidăm? Inginerii își aduc aminte de anticele gabioane rusești – niște cilindri din prăjini de lemn înalți de 15 metri și umpluți pe dinăuntru cu pământ și piatră. Tehnică din era cavelor, dar răspundere ca pentru secolul XX: crapă undeva - capul pe butuc.

Scrisoare a comisarului de fier lagoda către inginerul principal Hrustaliov: „Din rapoartele ce îmi parvin (de la turnători și de la troika Kogan-Frenkel-Firin), rezultă că nu simțiți și nu manifestați energia și in-teresul indispensabile muncii. Vă ordon să-mi răspundeți imediat dacă aveți intenția să puneți osul la treabă (asta da limbă!)... și să-i deter-minați să lucreze conștiincios pe acei ingineri care sabotează și submi-nează...” Ce poate răspunde inginerul-șef? Omul vrea să trăiască... „îmi recunosc indulgența criminală... îmi reproșez lipsa de fermitate de care am dat dovadă...”

Între timp, în urechi îți răsună neconținut: „Canalul se construiește din inițiativa și din însărcinarea tovarășului Stalin!” „Radio în baracamente, pe traseu, pe malul unui pîrîu, într-o izbă kareliană, pe un camion, un radio care nu doarme nici zi, nici noapte (imaginați-vă!) - aceste nenu-mărate guri negre, măști negre fără ochi (ce plastic!) - strigă fără odihnă ce gîndesc despre canal cekiștii din întreaga țară, ce a spus partidul.” Gîndește la fel! Gîndește la fel! „Natura preschimbînd, vom fi liberi pe pământ!” Trăiască întrecerea socialistă și mișcarea fruntașilor în pro-ducție! Întreceri între brigăzi! Întreceri între falange (250 - 300 de oa-meni)! Întreceri între

colectivele muncitorești! Întrecere între ecluze! În sfârșit, și vohriștii(26) intră în întrecere cu zekii (p. 153)!?...

Dar baza sunt, firește, socialmente apropiatii, adică șuții! (Aceste noți-uni s-au contopit deja la canal.) Înduișat pînă la lacrimi, Gorki le strigă de la tribună: „Orice capitalist fură mai mult decît voi toți la un loc!” (p. 392). Borfașii rag, măguliți. „Si lacrimi mari se prefiră din ochii unui fost hoț de buzunare”. Se mizează pe utilizarea, în interesul șantierului, a ceea ce se numește „romantismul delincvenților”. Cum să nu fii flatat? la cuvîntul un tîlhar, dintre cei instalați în prezidiul adunării: „N-am primit pîine cîte două zile la rînd, dar asta nu ne înspăimîntă. (Căci ei găsesc oricînd pe cine să jecmănească.) Ceea ce ne place e că ni se vorbește ca unor oameni (inginerii nu se pot lăuda cu așa ceva). Sunt aici niște stînci atît de afurisite, că ni se rup tîrnăcoapele. Nu-i nimic, ne descur-căm!” (Cum se descurcă? Cine le descurcă?...)

E o teorie de clasă aici: în lagăr trebuie să te bizui pe cei din clasa ta împotriva celorlalți, în cazul Belomor-ului nu ni se spune cum erau hră-niți brigadierii, dar despre Beriozniki există o mărturie (I.D. T.): bucătărie specială pentru brigadieri (borfași, unul și unul), iar rația - mai bună decît cea din armată. Ca să aibă pumnii zdraveni și să știe pentru ce să-i pună în acțiune...

În lagpunktul 2 se fură ca-n codru, gamelele și cartelele pentru fiertură sunt smulse pur și simplu din mîna deținuților, dar pentru atîta lucru șuții nu sunt coborîți de pe panoul frunțașilor: asta nu le umbrește imaginea socială și nici avîntul productiv. Mîncarea se aduce la punctele de lucru sleită. Din uscătorii se fură hainele - nu-i nimic, ne descurcăm! Povenet, „e un orășel disciplinar - haos și debandadă”. Pîinea nu se coace aici, e adusă din Kem (uitați-vă pe hartă). Pe porțiunea Sijnea, rația de hrană e ciuntită, în barăci e frig, oamenii s-au umplut de păduchi, mulți sunt caliciți - nu-i nimic, ne descurcăm! Canalul se construiește din iniția-tiva... Pretutindenii, KVB-uri - posturi de luptă cultural-educative! (Orice huligan, abia eșuat în lagăr, ajunge cît ai bate din palme educator.) Să se creeze o atmosferă de permanentă alarmă de luptă! Brusc, se anun-ță noapte de asalt - împotriva birocrăției! Seara, la sfîrșitul zilei de mun-că, educatorii culturali năvălesc în birourile administrației și le iau cu asalt. Brusc, o spargere (nu a digului, a normelor) la secția Tunguda!

La asalt! Hotărîre: se dublează normele de lucru! Nici mai mult, nici mai puțin! (p. 302). Brusc, o brigadă depășește norma zilnică, uite-așa, din senin, cu 852%! Pricepe, dacă poți! La un moment dat, se proclamă pretutindeni ziua recordurilor! O lovitură aplicată subminatorilor de rit-muri! Într-o brigadă se distribuie „plăcinte premiale”. Dar de ce mutre atît de acre? O clipă atît de rîvnită - și nici un fel de bucurie pe chipuri...

Aparent, totul merge strună. În vara lui 1932, lagoda inspectează șantierul și rămîne mulțumit, tăicuțul. Dar în decembrie, tot el izbește o telegramă: normele nu se îndeplinesc, să se pună de îndată capăt acestei hoinăreli fără rost a mii de oameni (asta e de crezut! asta se vede!). Colectivele muncitorești abia se tîrăsc spre punctele de lucru, ba încă și cu drapele decolorate. Potrivit rapoartelor, cubajul de pămînt extras s-a realizat de mai multe ori sută la sută - iar canalul tot nu e terminat! Lucrători tîndălăi umplu gabioanele nu cu pămînt și piatră, ci cu gheață! Care gheață primăvara se topește și se produc infiltrații! Noi lozinci ale educatorilor: „Tufta* e cea mai primejdioasă armă a contra-revoluției!” (Or, la tuhte, tocmai borfașii sunt neîntrecuți: gheață în cofra-je în loc de piatră - le recunosc stilul, e mîna lor!). Altă lozincă: „Tuftaciul - dușman de clasă!” -și şuții sunt cei însărcinați să demaște tuhta, să controleze randamentul brigăzilor de kaeri! (Cel mai bun mijloc de a-ți adjudeca roadele muncii kaerilor.) „Tufta e o tentativă de a submina întreaga politică a GPU de reeducare prin muncă!” - iată, așadar, ce es-

* Scriu cu „f” numai pentru că e un citat.

te aceasta îngrozitoare tuhtă. „Tufta este un furt din proprietatea socialistă!” În februarie 1933, inginerii eliberați înainte de termen sunt privați din nou de libertate drept pedeapsă pentru tuhta descoperită pe șantier.

Asemenea avînt, atîta entuziasm - și deodată tuhta asta! De unde așa ceva? De ce or fi născocit-o deținuții?... Clar: mizează pe restaurarea capitalismului. Din nou mîna neagră a emigrației albe.

La începutul lui 1933, un nou ordin al lui lagoda: toate direcțiile se vor numi de acum înainte state majore ale fronturilor de luptă! 50% din aparat - la muncile de șantier! (Dar sunt lopeți îndeajuns?...) Se va lucra în trei schimburi (noaptea e aproape polară)! Hrana se va distribui direct pe șantier (sleită)! Pentru tuhtă - tribunalul!

În ianuarie - Asaltul cumpenei apelor! Toate falangele, cu bucătării și cu tot calabalâcul, într-un singur loc! Nu sunt corturi destule pentru toți, oa-menii dorm în zăpadă - nu-i nimic, ne descurcăm! Canalul se constru-iește din inițiativa...

De la Moscova - ordinul nr. 1: „Pînă la încheierea construcției se decre-tează asalt general! La sfîrșitul zilei de muncă sunt expediate pe șantier dactilografele, funcționarele de la birouri, spălătoresele.

În februarie - interzicerea vizitelor pe întreg BelBaltLag-ul - primejdie de tifos exantematic ori presiune asupra zekilor - nu se știe.

În aprilie - asalt neînterupt vreme de 48 de ore - ura-a! - treizeci de mii de oameni nu pun pleoapă pe pleoapă!

Și, la 1 mai 1933, lagoda raportează multiubitului său Dascăl: canalul e gata la termenul stabilit.

În iulie 1933, Stalin, Vorosilov și Kirov întreprind o agreabilă promenadă cu vaporul pentru a inspecta canalul. Există o fotografie - tustrei sunt așezați pe punte în fotolii împletite, „glumesc, rîd, fumează”. (De fapt, Kirov e deja condamnat, dar nu știe acest lucru).

În august, călătoria celor 120 de scriitori.

Cum pentru deservirea canalului nu exista personal la fața locului, sunt expediați aici țărani deschiaburiți, „strămutați cu regim special”, însuși Berman a stabilit amplasamentele pentru așezările lor.

Cei mai mulți dintre „ostașii armatei canalului” au fost duși să-l construiască pe următorul - canalul Moscova-Volga.*

Dar să Lăsăm deoparte hlizitul Volum Colectiv.

Oricît de sumbre li se vor fi părut Insulele Solovki, solovcenii etapați la

*La întrunirea din august a constructorilor canalului, L. Kogan proclama: „Nu e departe acea întrunire, care va fi și cea din urmă în sistemul lagărelor. Nu sunt departe anul, luna și ziua, cînd nu vor mai fi necesare nici un fel de lagăre de reeducare prin muncă.” Întrucît a fost fără îndoială împușcat, n-a mai avut cum să afle cît de amarnic greșea Ori poate că nici el nu credea în ceea ce spunea?

Belomor ca să-și termine condamnarea (iar unii și viața), au simțit abia aici că se isprăvise cu gluma, abia aici au descoperit adevăratul lagăr, pe care, treptat, aveam să -l descoperim cu toții. În locul calmului de pe Solovki -nesfîrșitul lătrat al sudalmelor și zarva furioasă a disputelor de tot felul, amestecate cu propaganda educativă. Chiar și în barăcile lagpunktului de la Medvejegorsk, unde

se afla Direcția BelBaltLagului, se dormea pe așa-zisele vagonki(27) (deja inventate), pe care se înghesuiau nu cîte patru, ci cîte opt oameni (pe fiecare scîndură cîte doi, fiecare cu picioarele la capul celuilalt). În locul clădirilor de piatră ale mînăstirii, baracamente temporare în care răzbătea vîntul sau corturi, sau pur și simplu zăpada. Pînă și cei transferați de la Beriozniki, unde se lucra tot cîte 12 ore pe zi, găseau că aici era mai greu. Zile ale recor-durilor. Nopti de asalt. „De la noi - totul, nouă - nimic"... în buluceala și harababura ce izbucneau la pușcarea stîncilor mulți oameni schilodiți, unii răniți mortal. Fiertură sleită, înghițită între două blocuri eratice. Cum era munca - am văzut deja. Cît despre mîncare, cum putea fi mîncarea în anii 1931-1933? Skripnikova povestește că pînă și la cantina din Medvejegorsk, pentru salariații civili, se servea o zeamă tulbure cu cîte-va capete de hamsii și crupe de mei.* Hainele - ale tale, ferfenițite de atîta purtat. Și o singură vorbă îți răsuna în auz, - formulă de adresare și ordin răstit: „Davai!... Davai!... Davai!..."

Se spune că în prima iarnă, 1931-1932, au murit o sută de mii de oameni, cifră egală cu efectivul permanent al canalului. Și de ce n-am cre-de că întocmai așa a fost? E mai degrabă o subevaluare: în condiții si-milare, în lagărele din anii războiului mortalitatea de 1% pe zi era un lu-cru banal, cunoscut de toată lumea. Așa că la Belomor o sută de mii se putuseră curăța în ceva mai mult de trei luni. Or, mai venea o iarnă, mai era și răstimpul de pînă la ea. Fără teamă de exagerare se poate pre-supune că au murit chiar trei sute de mii de oameni.

Tocmai avînd în vedere această împrăștiere a efectivului pe seama deceselor, înlocuirea permanentă a zekilor morți cu alți zeki, vii, nu tre-buie să ne mirăm aflînd că, la începutul anului 1933, cifra totală a deți-nuților din lagăre putea încă să nu depășească un milion. „Instrucțiunile" secrete semnate de Stalin și Molotov la 8 mai 1933 avansează cifra de 800 de mii.**

*De altfel, tot ea își amintește că refugiații din Ucraina veneau la Medvejegorsk să-și găsească ceva de lucru pe lîngă lagăr, pentru a nu muri de foame. Zekii îi chemau și, de acolo din zonă, le dădeau cîte ceva de-ale gurii. Foarte verosimil. Numai că nu toți au izbutit să scape din Ucraina.

**Instrucțiia vsem partiino-sovetskim rabotnikam i vsem organam OGPU, suda i prokura-turî (Instrucțiuni pentru toți activiștii de partid și ai sovietelor, pentru toate organele OGPU, ale judecătorilor și procuraturii), 08.05.1933. Arhiva Comitetului

Regional Smolensk al VKP(b). Publicată de „Soțialisticeskii vestnik” („Mesagerul socialist”), New York-Paris, 1955, nr. 4 (681), p. 52.

D. P. Vitkovski, solovcean care a lucrat la Belomor ca șef de șantier și care tocmai prin tuhtă, adică prin raportarea de lucrări nerealizate, a salvat multe vieți, descrie („ O jumătate de viață”, Samizdat) următorul tablou crepuscular:

„La sfârșitul zilei de muncă, pe șantier rămân morții. Zăpada le acoperă, încetul cu încetul, chipurile. Unul - chircit sub o roabă răsturnată, cu mâinile vîrîte în mîneci și înghețat în această poziție. Altul - cu capul între genunchi. Alți doi - degerați, cu spinările lipite una de alta. Flăcăi de la țară - cei mai buni lucrători pe care ți i-ai putea imagina. Sunt ex-pediați la canal cu zecile de mii și autoritățile au grijă ca nimeni să nu nimerească în același lagpunkt cu vreo rudă: îi despart. Din capul locu-lui li se dă o asemenea normă de galeți și blocuri eratice, cu care n-ar putea-o scoate la capăt nici vara. Nimeni nu-i povățuiește, nimeni nu-i îndrumă și ei trag din răsupteri, ca în sat, se topesc pe picioare și iată-i înghețînd îmbrățișați, doi cîte doi. Noaptea vin cu săniile să-i ridice. Cînd căraușii aruncă leșurile în sanie, se aude un trosnet ca de lemn.

Pînă vara, din cadavrele neridicate la timp rămîn doar oasele, care sunt aruncate în betoniere o dată cu pietrișul. Și astfel ajung în betonul ultimei ecluze, de lîngă orașul Belomorsk, unde vor rămîne pentru vecie.”

Să mai adăugăm că diriguitorii șantierului l-au depășit în materie de cruzime pe Stăpînul însuși. Deși spusese că nu va aloca „nici o copeică

valută”, Stalin a aprobat, totuși, 400 de milioane de ruble sovietice. Dar conducerea șantierului, din exces de zel, a cheltuit din aceste fonduri mai puțin de o pătrime - 95 de milioane 300 de mii de ruble.*

Buletinul șapirografiât al lagărului ne anunță, înecîndu-se de emoție, că numeroși ostași ai armatei canalului „resimțind un fior estetic” față de grandioasa construcție, în timpul lor liber (și, se înțelege, fără a primi o coajă de pîine în plus), încastrează în pereții albiei pietricele numai pen-tru frumusețe.

Inspirați ar fi fost dacă ar fi încrustat pe taluzurile canalului numele tre-pădușilor lui Stalin și ai lui lagoda, principalii vătăfi ai Belomorului, șase nume de ucigași plătiți, înscriind în dreptul lor cîte vreo

patruzeci de mii de vieți omenești: Semion Firin - Matvei Bermann - Naftali Frenkel - Lazar Kogan - Iakov Rappoport - Serghei Juk.

Și poate că ar mai trebui adăugat șeful VOHR de la BelBaltLag - Brodski. Și curatorul canalului din partea VTIK - Solz.

Plus numele fiecăruia din cei 37 de cekiști de pe Canal.

Plus numele celor 36 de scriitori care au glorificat Belomor-ul.** Fără a-l

*A. Prussak, Iz istorii Belomorkanala (Din istoria canalului Belomor), „Voprosi istorii” 1945, Nr. 2, p. 143.

**Printre ei și Alexei N. Tolstoi, care, parcurgînd traseul canalului (trebuia să-și răscumpere într-un fel privilegiile), a povestit „cu pasiune și inspirație cele văzute, uita pe Pogodin(28).

Pentru ca excursioniștii care vizitează canalul cu vapoarele să le citească și să cadă pe gânduri.

Necazul e că nu există excursioniști.

Cum nu există?

Uite-așa. Nici vapoare nu există. Nici o linie de transport în funcțiune.

În 1966, cînd tocmai terminam această carte, am vrut și eu să străbat marele Belomor, să-l văd cu proprii mei ochi. Chipurile, concurînd cu cei o sută douăzeci. Imposibil. Nimic nu circulă. Poate dacă obții autorizația de a urca pe o navă de mărfuri. Or, acolo ți se verifică actele. Și, cum numele meu e deja luat în colimator, aș stîrni numaidecît suspiciuni: ce caut acolo? Așa că, de dragul cărții, mai bine mă las păgubaș.

Și totuși, pe ici, pe colo, am fost. Mai întîi - Medvejegorskul. Se mai păstrează multe din baracamentele acelei epoci. Și un majestuos hotel, cu un turn din sticlă de cinci etaje. Oricum, aici e poarta de intrare a Canalului! Și orașul va geme de oaspeți - străini și autohtoni... Cum a rămas pustiu cu anii, hotelul a fost transformat în internat.

Un drum la Povenet. Păduri debile, pietre la tot pasul, blocuri eratice. De la Povenet ajung numaidecît la canal și urmez îndelung firul apei, strecurîndu-mă cît mai aproape de ecluze, să le văd și eu. Zone interzi-se, pază somnolentă. Dar pe alocuri ecluzele se pot vedea foarte bine. Pereții sunt cei de odinioară, făcuți din gabioane, le recunosc din des-crieri. Doar porțile romboidale ale lui Maslov au fost înlocuite cu altele, metalice, și nu mai sunt manevrate manual.

Dar de ce atîta liniște? Picioar de om, nici un fel de trafic pe canal sau la ecluze. Nicăieri nu se vede roind personalul de deservire. Acolo unde 30 de mii de oameni n-au pus pleoapă pe pleoapă, dorm acum cu toții și ziua în amiaza mare. Nu răsună sirenele vapoarelor. Nu se deschid porțile ecluzei. Și e o frumoasă zi de iunie - ce se întîmplă?...

Am trecut de toate cele cinci ecluze ale „scării” Povenet; după a cincea m-am așezat pe mal. Reprodus pe toate pachetele de țigări(29), atît de absolut indispensabil țării, de ce taci, Măreț Canal? Un tip în civil se apropie, ochi iscoditori. Eu, inocent: de la cine s-ar pu-tea cumpăra ceva pește? Cum se poate face o plimbare pe canal?

Aflu că era șeful postului de pază de la ecluză. De ce, zic, nu există tra- fic de pasageri? - Ei, și dumneata, se miră el, așa ceva nu se poate: ar da năvală, numaidecît, americanii, înainte de război a mai fost ceva mișcare, după - nu. - Ei și, n-au decît să poftească. - Crezi că le putem

imaginînd... perspective ispititoare, aproape fantastice și totuși realiste, de dezvoltare a regiunii, punînd în istorisirea lui întreaga flacără a talentului și fanteziei scriitoricești. Vorbea aproape cu răsuflarea tăiată despre truda constructorilor canalului, despre tehnica modernă (s. n. - A.S.)...” Bogdanov-Beriozovski, Vstrechi (Intîlniri), Editura Iskusstvo (Arta), Moscova, 1967. —...,

arăta așa ceva? - Dar de ce nu circulă chiar nimic și nimeni? - Se circu-lă. Dar puțin. Vezi mata, adîncimea e mică, cinci metri. Au vrut să-l reconstruiască, dar, pesemne, mai degrabă o să facă lîngă el altul, ca lumea.

Eh, șefule dragă, asta știm și noi, încă de mult: în 1934, cînd abia apu-caseră să fie împărțite toate medaliile, exista deja un proiect de reconstrucție. Primul punct: adîncirea canalului. Al doilea: să se construiască, paralel cu actualele ecluze, o întreagă anfiladă de ecluze pentru nave oceanice. Repede-repejor - iese pruncul chior. Din pricina acelu ter-men, din pricina acelor norme s-a trișat la stabilirea adîncimii, de unde reducerea capacității canalului: căci niște metri cubi de tuhtă trebuiau raportați, pentru a hrăni oamenii. (Foarte curînd, această tuhtă a fost pusă în cîrca inginerilor, cărora li s-a mai administrat cîte un decar.) Și cînd te gîndești că 80 de kilometri de linie din calea ferată Murmansk au fost deplasați, pentru a se elibera traseul. Bine măcar că nu s-au făcut cheltuieli pentru

roțile de roabe. De fapt, ce să transporti și unde? Bun, s-a tăiat pădurea de pe maluri, dar acum ce să mai transporti? Lemnul din Arhanghelsk la Leningrad? Dar lemnul poate fi cumpărat foarte bine și la Arhanghelsk ceea ce și fac străinii de când e lumea. Unde mai pui că vreme de jumătate de an, dacă nu mai mult, canalul e sub gheață. De ce era nevoie de el? Ah, da, din rațiuni militare. Ca să poată fi tran-sferată flota.

— E atît de puțin adînc, oftează șeful postului de pază, că nici măcar submarinele nu pot trece deplasîndu-se cu propriile lor motoare. Le urcă pe barje și așa le cară.

Și atunci crucișătoarele?... O, tiran solitar! O, dement noctambul(30)! În ce aiurare ți s-au năzărit toate astea?

Și unde dădeai zor, sceleratule? Douăzeci de luni: ce te frigea, ce te înghimpa? Un sfert de milion de oameni ar fi putut să rămînă în viață. Bun, esperantiștii îți stăteau în gît; dar feciorii de țărani - cîte servicii ți-ar fi putut aduce! De cîte ori i-ai fi ridicat la atac: pentru patrie, pentru Stalin!

— A costat mult, îi spun individului.

— În schimb, l-am dat gata repede! răspunde el sigur pe sine. Sta-ți-ar pe oseminte!...

Îmi amintesc o falnică fotografie din volumul despre Belomor. O veche troiță rusească transformată în reazem pentru cabluri electrice. Sta-v-ar pe oseminte... În ziua aceea am petrecut pe traseul canalului opt cea-suri, în acest răstimp, o singură barjă autopropulsată a trecut dinspre Povenet spre Soroka și o alta, de același tip, dinspre Soroka spre Po-venet. Purtau numere diferite și numai după numere le-am deosebit. Căci încărcătura era exact aceeași: bușteni de brad, deja stătuți, numai buni pentru foc.

Făcînd scăderea, obținem zero.

Și ținem minte două sute cinci zeci de mii.

Iar după Belomor a urmat canalul Moscova-Volga, toți au fost mutați imediat acolo - și nefericiții lucrători, și Firin, pe post de comandant de lagăr, și Kogan, ca șef de șantier. (Ordinele „Lenin” pentru Belomor i-au găsit pe amîndoi la noul obiectiv.)

Cel puțin canalul ăsta s-a dovedit necesar. Dar el a continuat cu cinste, îmbogățindu-le chiar, toate tradițiile Belomor-ului și, poposind

aici, vom înțelege mai bine prin ce se distingea Arhipelagul din perioada metasta-zelor galopante de stagnantul Solovki. Iată unde le-a fost dat zekilor să își aducă aminte cu regret de taciturnul și crâncenul lagăr insular. Acum nu numai că ți se cerea să te spetești, spărgînd cu tîrnăcopul tot mai greu bolovanii îndărătnici. Nu: înainte de a-ți lua zilele, ți se strecurau mai întîi în piept, percheziționîndu-ți sufletul.

Lucrul cel mai cumplit la aceste canale: fiecăruia i se cerea să mai și la-tre. Mieriilor, ți se pretindea să te prefaci socialmente activ. Cu limba împleticindu-ți-se de foame, trebuia să iei cuvîntul, cerînd depășirea planurilor! Și demascarea saboturilor! Și combaterea cu strășnicie a propagandei dușmănoase, a zvonurilor chiaburești (toate zvonurile care circulau în lagăr erau „chiaburești”). Și să bagi de seamă ca nu cumva șerpii dizgrației autorităților să se încolăcească în jurul tău, aducîndu-ți o nouă condamnare.

Parcurgînd astăzi aceste cărți nerușinate, în care viața unor oameni sortiți pieirii e descrisă atît de curgător și cu atîta entuziasm, mai că nu îți vine să crezi că așa ceva a fost scris cu seriozitate și luat în serios. (De fapt, prevăzătorul Glavlit(31) a și distrus tirajele: și în acest caz, am avut noroc de unul dintre ultimele exemplare existente.)

Acum, Virgiliul nostru va fi sîrguincioasa discipolă a lui Vîșinski, Ida Averbah.

Chiar și cînd răsucești un simplu șurub pentru lemn, la început trebuie să-ți dai puțin silința: să nu-i înclini axul, să nu deviezi. Dar de cum a prins cît de cît, poți chiar să-ți eliberezi o mîină și să-l înșurubezi fluie-rînd.

Citim în Vîșinski: „Tocmai datorită vocației educative, ITL-ul nostru este principal opus închisorii burgheze, unde domnește violența pură”.* „În opoziție cu practica din statele burgheze, la noi violența joacă doar un rol secundar în combaterea criminalității, centrul de greutate constă în luarea măsurilor organizatorice și de asigurare materială, acțiunile culturale-instructive și politico-educative.”** (Trebuie să-ți încrunți creierii bine de tot ca să nu-ți scape chestia asta: în loc de bîță - scala rației de

*Prefața lui Vîșinski la culegerea De la închisori...

** Ibidem.

pîine plus propaganda.) Și iată că deja „... succesele socialismului exercită și ele o influență magică (cîtă cizelare: „magică!) asupra luptei împotriva criminalității.”*

Pe urmele maestrului său, Averbah ne explică la rîndul ei: obiectivul pe care și-l propune politica sovietică de reeducare prin muncă este „trans-formarea celui mai mizerabil material uman (mai țineți minte „materia primă”! dar de „insecte” vă mai aduceți aminte?) în constructori integri, activi și conștienți ai socialismului”.

Numai că rămîne acel mic coeficient... Un sfert de milion din mizerabilul material s-a dus pe lumea cealaltă, în vreme ce doar 12,5 mii de constructori activi și conștienți au fost eliberați înainte de termen (Belomor)...

Dar parcă deja cel de-al VIII-lea congres al partidului hotărîse, - în 1919, cînd încă eram în plin război civil, cînd sub zidurile Orelului era așteptat Denikin, cînd Kronstadt-ul și răscoala de la Tambov(32) erau încă sub orizont - să se înlocuiască sistemul punitiv (adică, în general, să nu mai fie pedepsit nimeni?) cu un sistem educațional!

„Forțat” adaugă acum Averbah. Și întreabă retoric (rezervîndu-ne deja un răspuns nimicitor): cum asta? Cum poate fi remodelată o conștiință în favoarea socialismului, cînd, încă în libertate fiind, ea s-a impregnat de ostilitate la adresa lui, iar constrîngerile din lagăr sunt resimțite ca o manifestare de violență și nu pot decît să intensifice această ostilitate?

Iar noi și cititorii suntem în impas: căci are dreptate, nu-i așa?...

Nu ne-a dus mintea defel, și acuș o să ne orbească: munca productivă conștientă cu țel înalt! - iată cine va remodela orice conștiință ostilă ori oscilantă. Iar pentru aceasta, vedeți dumneavoastră, e necesară „con-centrarea lucrărilor la obiective gigantice, care să frapeze imaginația prin grandoearea lor”! (Ah, iată vasăzică pentru ce Belomor-ul, iar noi, fleții, n-am priceput nimic...) Prin aceasta se realizează „concretetea, eficacitatea și patosul construcției”. Și mai trebuie, obligatoriu, „o muncă pornită de la zero și dusă pînă la terminarea obiectivului”, pentru ca „fiecare deținut din lagăr” (care n-a crăpat încă) „să simtă rezonanța po-litică a propriei lui munci, faptul că întreaga țară e interesată în eforturile lui”.

Observați cît de ușor a început deja să intre șurubul? Puțin cîș, poate, dar irezistibil? Tătucul a trasat o linie pe hartă cu muștiucul

pipei; cît despre inventarea unei motivații - asta-i grija lui? Oricînd se va găsi o Averbah: „Andrei Ianuarievici(33), uite ce idee mi-a venit, ce ziceți, n-ar trebui s-o dezvolt într-o carte?”

Dar asta e floare la ureche. Deținutul, încă înainte de a ieși din lagăr, trebuie „să fie educat în spiritul celor mai înaintate forme socialiste de

*Ibidem.

muncă”.

Și cum se poate face chestia asta?... Șurubul s-a înțepenit.

Ah, că grei mai suntem de cap! Prin întrecerea socialistă și mișcarea frunțașilor în producție!! Ce mileniu ziceați că-i pe-afară, prieteni? (34) „Nu orice fel de muncă, ci o muncă eroică!” (Ordinul OGPU Nr. 190).

Întrecere pentru drapelul roșu transmisibil al statului-major central! Al statului-major raional! Al statului-major sectorial!

Întreceri între lagpunte, șantiere, brigăzi! „O dată cu drapelul roșu transmisibil se atribuie și o orchestră de suflători! - ea le va cînta cîști-gătorilor pe parcursul programului de lucru și al excelentelor mese.” Excelenta masă nu se vede în fotografie, în schimb puteți vedea un pro-iector. E pentru schimbul de noapte, căci Volgokanalul se construiește 24 de ore din 24.* În fiecare brigadă de zeki există o troică pentru urmă-rirea întrecerii. Bilanțuri și rezoluții! Rezoluții și bilanțuri! Bilanțul asal-tului la batardou pe primele cinci zile! Pe următoarele cinci zile! Gazeta lagărului se numește „Reforjarea”. Deviza ei este „Să ne înecăm tre-cutul pe fundul canalului!” Chemarea ei: „Să lucrăm fără zile libere!” Entuziasm general, asentiment general! Un frunțaș între frunțași a spus: „Bineînțeles! Despre ce zile libere poate fi vorba? Volga n-are zile libere, acuș-acuș se revarsă.” Dar Mississippi are zile libere? - Puneți mîna pe el, e un agent al chiaburimii! Un angajament între multe altele: fiecare membru al colectivului își va menaja sănătatea”. Cîtă omenie! Nu, iată de ce - „pentru a se reduce numărul de absențe de la lucru”. „Să nu ne îmbolnăvim și să nu cerem scutiri!” Panouri roșii. Panouri negre. Panouri cu indicatori: zile rămase pînă la predarea obiectivului; ce s-a făcut ieri, ce - astăzi. Cărți de onoare, în fiecare baracă -diplome de onoare, „oglinzi ale reforjării”, grafice, diagrame (cîți pierde-vară nu-mai ca să le confecționeze și să le atîrne!).

Fiecare deținut trebuie să fie la curent cu planurile de producție! Și fiecare deținut trebuie să fie la cu-rent cu întreaga viață politică a țării! Consecință: înainte de plecarea la lucru (pe seama timpului liber al deținuților, firește) - cinci minute pentru probleme de producție; la întoarcerea în lagăr (cînd abia te mai ții pe pi-cioare) - cinci minute de informare politică. După masa de prînz, pentru ca nu cumva deținuții să se împrăștie prin cine știe ce cotloane ori să tragă cîte-un pui de somn - citirea ziarului! Dacă țara e îndopată cu cele Șase Condiții ale tovarășului Stalin - și deținuții sunt obligați să le tocească, pînă le învață pe de rost!** Dacă în țară se aplică Hotărîrea

*Orchestra a fost folosită și în alte lagăre: e plasată pe mal, unde cîntă zile și nopți la rînd, în vreme ce deținuții, într-un singur schimb nesfîrșit, fără odihnă, descarcă lemnul dintr-o barjă. I.D.T. a fost instrumentist într-o orchestră la Belomor și-și amintește că deținuții care lucrau nu puteau să-i sufere pe orchestrași (căci aceștia erau scoși de la muncile comune, aveau cușete separate și uniforme militare. Li se striga: „Puturoșilor! Trîntorilor! Veniți încoace și puneți osul!”).

*Trebuie remarcat că intelectualii strecurați în funcții de conducere se prevalau cu abilitate SNK privind desfacerea contractului de muncă pentru absențe nemo-tivate, în lagăr - muncă de lămurire: fiecare refractar(35) și simulant de astăzi va fi, după eliberare, stigmatizat de oprobriul maselor din Uniu-nea Sovietică. Și încă ceva: pentru a obține titlul de fruntaș (și, deci, un supliment de hrană) nu ajunge să ai realizări în muncă! Mai trebuie: a) să citești ziarele, b) să-ți iubești canalul, c) să știi explica însemnătatea lui.

Și - miracol! O, miracol! O, schimbare la față și înălțare la cer! - Fruntașul în producție nu mai resimte munca și disciplina ca pe ceva impus dinafară, ci ca pe „o necesitate interioară”! (Păi, sigur, păi, firește, căci nici libertatea nu e libertate, ci zăbrele înțelese.(36)) Noi forme socia-liste de stimulare: conferirea insinelor de fruntaș. Și ce credeți, ce cre-deți? Insigna de fruntaș prețuiește, în ochii muncitorului, mai mult decît rația de hrană!" Da, mai mult decît rația de hrană! Brigăzi întregi „ies din proprie inițiativă la lucru cu două ceasuri înainte de apel" (ah, ce imper-tinență! Și ce se face cu escorta?) „și rămîn pe șantier după încheierea zilei de muncă"! Furtună? -muncesc pe furtună! (Căci escorta tot nu le dă voie să se întoarcă în baracamente). Uite ce înseamnă a munci conștient.

O, patos! O, chibrituri! Se credea că veți arde decenii la rînd...

Cît despre tehnică, în bună parte o cunoaștem de la Belomor: pe pante, în fața roabei se înhamă „cîrligarul”, altminteri cum să ajungi cu ea sus? Ivan Nemțov se hotărăște, din senin, să lucreze cît cinci ! Zis și făcut: scoate într-un schimb... 55 de metri cubi de pămînt!** (Să facem socoteala: asta înseamnă 5 metri cubi pe oră, adică un metru cub în 12 minute - încercați, fie și cu cel mai docil dintre soluri!) Alertă: pompe ioc, bazinul nu e gata -opriți apa cu mîinile goale! Și femeile? Femeile ridică singure pietroaie de cîte 4 puduri!** Roabele se răstoarnă, pietrele zboară în capetele și în picioarele oamenilor. Nu-i nimic, ne descurcăm \ Cînd „pînă la brîu în apă”, cînd „62 de ore de muncă neîntreruptă”, cînd „vreme de trei zile, 500 de oameni au spart cu tîrnăcopul pămîntul înghețat”, și pînă la urmă tot fără folos. Nu-i nimic, ne descurcăm!

Lîngă Moscova, înarmați cu arșee, Noi fericirii i-am tăiat alee!

Ah, această „veselă tensiune de un gen atît de aparte” adusă de la Belomor! „Porneau la asalt cu năvalnice cîntece vesele”...

Pe ploaie, pe ger, în marș la apel!

Dar iată-le, surprinse de obiectivul fotografic, și pe fruntașe tocmai au

de aceste „condiții”: „Deplina valorificare a competenței specialiștilor”? - atunci scoateți-i pe ingineri de la muncile comune. „Combaterea fluctuației forței de muncă”? -interziceți etapările!

**I. Kuzemko, Ecluza a 3-a, Dmitlag, 1935.

***Broșura Kanaloarmeika (Ostașele armatei canalului), Dmitlag, 1935. („Difuzarea în afara lagărului - interzisă.”)

sosit la o adunare. În dreapta, la marginea peronului - șeful escortei, în stînga lui - un soldat din escortă. Chipuri nu prea însuflețite și nu prea fericite, deși acestor femei nu ar fi trebuit să le stea gîndul nici la copii, nici la căminul lor, ci doar la canalul pe care-l îndrăgiseră atît de mult. E destul de frig, sunt încălțate care cu pîslari, care cu cizme, cizmele cu care veniseră de acasă, firește, iar a doua din stînga, din primul rînd, e o hoată în pantofi furați: unde să se fudulească și ea, dacă nu la adu-nare? Iată și o altă asemenea întrunire. Pe placardă: „Vom lega prin muncă Moscova de Volga. Să o facem înainte de termen, ieftin și te-meinic!” Cît despre felul cum pot fi împăcate toate astea, n-au decît să își bată capul inginerii. Se poate vedea cu ușurință că umbrele de zîm-bet de pe chipuri sunt pentru aparat, de fapt din fotografie ne privesc niște femei obosite zdravăn, cărora

numai de discursuri nu le arde și tot ce așteaptă de la adunarea asta este să mănînce și ele pe săturate mă-car o dată. Multe chipuri simple, de țărânci. Iar în mijloc se fandosește un gealat din paza internă, un „autogardian”, un luda - din atitudinea căruia se ghicește cît de mult și-a dorit să apară în poză. Dar iată (f. 26) și o brigadă fruntașă, complet echipată tehnic, ca să vedeți cît de falsă e afirmația că punem totul în mișcare cu propriul nostru abur!*

Am avut și un mic necaz: „după terminarea Belomor-ului, diferite ziare au publicat un număr excesiv de articole triumfaliste, care au paralizat efectul de intimidare al lagărelor... în prezentarea Belomor-ului s-a forțat nota de așa manieră, încît noii-sosiți la canalul Moscova-Volga se aș-teptau să găsească aici rîuri de lapte cu maluri de cremă și formulau fa-ță de administrație cereri incredibile” (că doar n-or fi cerut schimburi cu-rate!). Așa că mințiți, fraților, dar cu măsură. „Deasupra noastră mai flu-tură și azi stindardul Belomor-ului”, scrie gazeta „Reforjarea”. Uite un text cumpătat. Atît ajunge.

De altfel și la Belomor, și la Volgokanal s-a înțeles că „întrecerile și mișcarea fruntașilor în producție din lagăre trebuie puse în legătură cu întreg sistemul de privilegii”, pentru ca acestea „să stimuleze mișcarea fruntașilor”. „Principala bază a întrecerii trebuie să fie cointeresarea materială (?! ce-i asta, deraiem? o întoarcem cu o sută optzeci de gra-de? Provocare! Țineți-vă mai zdravăn de bare!). Și se instituie urmă-toarea organizare: de indicatorii de producție depind: hrana! și cazarea! și îmbrăcăminte! și lenjeria de pat și frecvența băilor (cine muncește prost n-are decît să umble în zdrențe și plin de păduchi!) și eliberarea anticipată! și odihna! și vizitele! De exemplu, conferirea insignei de frun-

taș e o formă pur socialistă de stimulare. Dar ia să dea insigna aceea

*Fotografiile invocate se află în cartea Idei Averbah, care ne avertizează că volumul nu conține imagini cu chiaburi și sabotori (adică fotografii ale celor mai harnici țărani și ale intelectualilor), căci, spune ea, „încă n-a sosit timpul” pentru ei. Din păcate, nici nu va sosi vreodată. Mortul de la groapă nu se mai întoarce.

dreptul la o vizită lungă și peste rînd, să vedeți cum ajunge imediat mai de preț decît rația de hrană...

„Dacă în țară, potrivit constituției sovietice, se aplică principiul cine nu muncește nu mănîncă, de ce ar trebui plasați deținuții din lagăre într-o situație privilegiată?” (Cea mai mare dificultate în organizarea

lagărelor: să nu le lași să devină spații privilegiate!) Scala Dmitlagului (de la ora-șul Dimitrov): marmită disciplinară - o apă tulbure; rație disciplinară - trei sute de grame de pâine. Îndeplinirea sută la sută a normei dă dreptul la opt sute de grame de pâine, plus posibilitatea de a mai cumpăra o sută de grame de la chioșc. Și uite-așa „asumarea disciplinei începe din motive egoiste (interesul de a-ți îmbunătăți rația), culminând cu coin-teresarea socialistă în obținerea steagului roșu de fruntaș,,!

Dar principalul sunt dispensele! Dispensele! (Pentru o zi muncită, se scade mai mult de o zi din condamnare.) Statele majore ale întrecerii întocmesc pentru fiecare deținut o caracterizare. Pentru dispensă nu ajunge să depășești norma, trebuie să prestezi și muncă obștească! Iar celor care au fost înainte elemente nemuncitorești - să li se reducă dis-pensa, să li se acorde una mizeră. Căci „e posibil ca ei să arboreze doar o mască, fără să se fi reeducat cu adevărat! Aceștia trebuie să pe-treacă în lagăr un timp mai îndelungat, ca să poată fi verificați." (De pildă, individul urcă o roabă la deal, dar asta nu înseamnă că muncește: e doar o mască?)

Dar ce se întâmplă cu cei eliberați înainte de termen? Cum ce? Se auto-permanentizează! Au îndrăgit prea mult canalul, ca să-l părăsească! „Sunt atât de pasionați de munca lor, încât, odată eliberați, rămân de bu-năvoie pe șantier, la lucrările de excavații, până la terminarea construc-ției".* (Să împingi, de bunăvoie, o roabă încărcată la deal! E de crezut ce spune autoarea? Sigur. Căci pe buletin ți se aplică o ștampilă: „fost în lagărele OGPU". Și nu mai găsești nicăieri de lucru.)

Dar ce e asta?... Mașina de produs triluri de privighetoare e în pană și, în așteptarea momentului când va fi repusă în funcțiune, auzim suflarea ostenită a adevărului: „chiar și lumea interlopă e antrenată în întrecere doar în proporție de 60% (dacă nici hoții nu se mai întrec între ei!...); „adesea deținuții consideră că privilegiile și recompensele sunt acordate pe nedrept"; „caracterizările sunt întocmite după șablon"; „potrivit carac-terizărilor, de foarte multe ori (!) un planton oarecare trece drept un să-pător de frunte, primind dispensa corespunzătoare, în vreme ce adevă-ratul fruntaș rămîne fără dispensă"**. Pe mulți(!) îi cuprinde deznădej-

*I.L. Averbah, Op. cit., p. 164.

**Cum la noi totul se întoarce cu josul în sus, chiar și recompensele aveau uneori repercusiuni absurde. Fierarului Paramonov, într-un lagăr din regiunea Arhanghelsk, - i se reduseseră, pentru muncă exemplară, doi ani din decar. Optarul rămas a expirat în anii războiului și, fiind Cincizeci și Opt, Paramonov nu a fost eliberat, ci ținut în lagăr „pînă la o dea.*

Dar trilurile se revarsă iar, și ce timbru metalic! Cel mai important stimu-lent l-ați uitat? - „aplicarea dură, fără cruțare, a sancțiunilor disciplinare"! Ordinul OGPU din 28.11.33 (asta la începutul iernii, pentru ca deținuții să nu-și facă iluzii!): „Toți trîntorii și simulanții incorigibili vor fi expediați în lagărele îndepărtate din Nord cu ridicarea completă a dreptului la pri-vilegii. Refractarii înrăiți și provocatorii vor fi deferiți tribunalelor de la-găr. Pentru cea mai mică tentativă de subminare a disciplinei, deținuții vor fi privați de privilegiile și avantajele obținute anterior." (Bunăoară, tentativa de a te încălzi lîngă un foc...)

Și totuși, adevăratul chichirez iar ne-a scăpat, cîtă incoerență! Am spus totul, afară de ceea ce era esențial. Ascultați! Ascultați! „Colectivismul reprezintă principiul și metoda politicii sovietice de reeducare prin mun-că." Căci sunt necesare, nu-i așa, „curele de transmisie între adminis-trație și mase". „Numai bizuindu-se pe colective, numeroasa adminis-trație a lagărelor poate remodela conștiința deținuților". „De la formele inferioare - răspunderea colectivă, la cele superioare: un titlu de onoare, un titlu de glorie, un titlu de vitejie și eroism!" (îi reproșăm adeseori lim-bii noastre că, pasămite, o dată cu trecerea secolelor, devine tot mai palidă. Dar dacă stai și te gîndești -nu-i adevărat! Ea se înnobilează! Cum se spunea odinioară, birjărește - hamuri? Acum - curele de trans-misie! Odinioară - cîrdășie, cam mirosea a grajd. Acum - răspundere colectivă.)

„Brigada reprezintă principala formă de reeducare" (dintr-un ordin pe Dmitlag, 1Q33). „Ea înseamnă - încredere în colectiv, lucru imposibil în capitalism!" (Dar perfect posibil în feudalism: a zbîrcit-o vreunul dintr-un sat, dezbrăcați-i pe toți și ardeți-i cu cnutul. Și totuși, ce nobil sună: în-credere în colectiv...) „Ceea ce înseamnă implicarea deținuților în opera de reeducare." „Ceea ce înseamnă îmbogățirea psihologică a indivi-dului, sub influența colectivității"! (Ce vocabular!

Cu această îmbogățire psihologică, Averbah ne pălește drept în moalele capului! Uite ce înseamnă un om învățat.) „Colectivul face să crească simțămîntul dem-nității umane al fiecărui deținut și astfel face inutilă aplicarea represiunii morale”!

Nu ne rămîne decît să-i spunem mersi: la treizeci de ani după Ida Aver-

nouă decizie specială” (din nou cuvîntul special). Cînd s-a terminat războiul, cei din lotul lui Paramonov, care își ispășiseră decarii, au fost eliberați. Iar el s-a mai canonit încă vreun an. Procurorul îi citise plîngerea, dar n-a putut face nimic: precedentă „decizie

specială”, era încă în vigoare pe întreg teritoriul Arhipelagului.

* De, nu degeaba cea de a V-a Conferință a lucrătorilor din domeniul justiției, din 1931, a condamnat acest mișmaș: „Recurgerea pe scară largă și fără nici un fel de justificare la eliberarea condiționată înainte de termen și la dispensele pentru muncă... face ca sentințele tribunalelor să devină nereale, duce la subminarea represiunii penale și la devieri de la linia politică de clasă”.

bah, am avut și eu prilejul să spun două vorbe despre brigăzi, pur și simplu despre felul cum merg lucrurile într-o asemenea formațiune de muncă, și în Occident oamenii m-au înțeles anapoda, într-o manieră cu totul deformată: „Brigada reprezintă principala contribuție a comu-nismului la știința punițiunii (ceea ce, de fapt, e adevărat, asta spune și Averbah)... Brigada este un organism colectiv care trăiește, muncește, mănîncă, doarme și suferă într-o necruțătoare simbioză silită.”*

O, fără brigadă încă se mai poate supraviețui în lagăr! Fără brigadă ai propria ta personalitate, îți poți alege singur linia de conduită. Fără brigadă poți măcar muri cu demnitate; în brigadă nu vei fi lăsat nici să mori, decît ca un nemernic, în patru labe. De șeful lagărului, de șeful de echipă, de gardian, de escortă - de toți te mai poți ascunde, ici furînd o clipă de odihnă, colo trăgînd mai încet, dincolo ridicînd o povară mai ușorică. Dar de curelele de transmisie - de colegii de brigadă, n-ai nici ascunziș, nici scăpare, nici parte de milă... Nu poți să nu vrei să mun-cești, nu poți prefera, în loc de muncă, moartea prin inaniție cu con-știința că ești un politic. Nu: o dată ce ai părăsit perimetrul zonei și ai fost înregistrat la ieșire, tot ce va face brigada astăzi se va împărți nu la 25, ci la 26, și bilanțul procentual al brigăzii va scădea, din cauza ta, de la 123 la 119, de la marmita-record la cea obișnuită, toți vor pierde cîte o lingură de grăunțe fierte și cîte o

sută de grame de pîine. Așa că vei fi urmărit de colegi mai abitir decît de către orice supraveghetori! Și pum-nul brigadierului te va aduce pe brazdă mai repede decît întregul Comi-sariat poporului pentru afacerile interne!

În asta și constă implicarea în reeducare, în asta și constă îmbogățirea psihologică a individului sub influența colectivității.

Acum pentru noi totul e limpede ca apa de izvor, dar la Volgokanal nici inițiatorilor nu le venea să creadă ce zgardă eficace descoperiseră. În viziunea lor, brigada obișnuită, pentru toți deținuții, era pe ultimul plan, numai colectivul muncitoresc era considerat drept cea mai înaltă onoare și cel mai puternic stimulent. Chiar și în mai 1934, jumătate dintre zekii Dmitlag-ului erau „neorganizati”, .. nu fuseseră primiți în colectivele muncitorești! Erau acceptați doar în „artelele muncitorești”, și încă nu toți: preoții, sectanții și credincioșii îndeobște nu erau primiți (decît dacă se lepădau de religie - căci merita, nu-i așa? - și atunci cu o lună de zile perioadă de probă). Cincizeci și Optii începuseră să fie admiși, cam în silă, în colectivele muncitorești, dar numai cei cu termene sub cinci ani. Fiecare colectiv avea un președinte și un consiliu; democrație - absolut nelimitată: adunările generale se țineau numai cu aprobarea Secției cul-tural-educative și în prezența educatorului companiei (căci încă mai existau și companii!). Bineînțeles, colectivele erau alimentate cu totul *Ernst Pawel, The Triumph of Survival, - „The Nation”, 1963, 2 Febr.

altfel decît strînsura: celor mai bune colective li se atribuia cîte o grădi-nă de legume în perimetrul lagărului (nu separat, oamenilor, ci ca în col-hozuri, pentru a se mai adăuga ceva la cazanul comun). Colectivul era divizat în secții, care, de cum prindeau o oră liberă, se ocupau ba cu ve-rificarea felului cum erau asigurate condițiile materiale de viață în lagăr, ba cu cercetarea furturilor și a deteriorării avutului public, ba cu editarea gazetelor de perete, ba cu anchetarea celor ce încălcaseră disciplina. La adunările colectivului se dezbăteau, ore în șir, cu toată seriozitatea, probleme de genul: cum poate fi reforjat puturosul de Vovka? dar simu-lantul Grișka? Colectivul avea dreptul să facă excluseri și să ceară anu-larea dispensei pentru cei excluși, dar, și mai severă, administrația dizolva colective întregi pentru „perpetuarea tradițiilor infracționale”

(adică neacceptarea modului de viață colectivist). Dar cele mai captivante erau epurările periodice ale colectivelor:

- de leneși, de elemente nedemne, de bîrfitori (adică de cei care pre-zentau colectivele muncitorești ca pe niște organizații de spionaj reci-proc) și de agentura infiltrată a dușmanului de clasă. Bunăoară, se des-coperea că vreunul își ascundea originea chiaburească (pentru care, de fapt, și nimerise în lagăr)

- ei bine, individul era înfierat și epurat - dar nu din lagăr, ci din colectivul muncitoresc. (Pictori realiști! O, dăruți-ne acest tablou: „Epurare într-un colectiv muncitoresc”. Cranii rase, chipuri istovite cu expresii pîn-ditoare și zdrențe pe trupuri - și acești oratori încrîncenați! Iată de unde se poate extrage o veritabilă tipologie! Iar pentru cei cărora le e greu să și-o reprezinte - nici o pagubă: în libertate era la fel. Și, mai recent, în China, așîșderea.) Dar ascultați: „în prealabil, fiecare deținut era pus la curent cu motivele și scopurile epurării. Apoi, fiecare membru dădea seama în fața colectivului”*.

Și, în plus - demascarea falșilor fruntași! Dar alegerea consiliilor cultura-le! Dar avertismentele pentru cei ce-și lichidau cu prea multă înceti-neală analfabetismul! Dar ședințele de alfabetizare în sine: „nu - si-n - tem - robi!! robi - nu - sun-tem!” Dar cîntecele?

„Aici, din smîrcuri o să se ridice / Patria noastră ferice!”

sau - stînd parcă să-ți izbucnească din piept:

„Fie cîntarea cît de măiestrită, / Noi știm: nicicînd nu vom putea cînta
Această țară neasemuită, / Patria muncii - țara mea și-a ta”**.

*Toate citatele fără trimitere din acest capitol sunt luate din cartea Idei Averbah. Dar uneori am legat unele fraze dispartate ori am omis prolixitățile insuportabile - căci ea, în disertație, avea motive s-o lungească, în vreme ce noi ducem lipsă de spațiu. Dar sensul nu a fost niciodată denaturat.

** Pesennîie sborniki Dmitlaga (Culegere de cîntece din Dmitlag), 1935. Cît despre muzică, ea era denumită Muzica armatei canalului și din juriile concursurilor făceau parte compozitori aflați în libertate ca Șostakovici, Kabalevsk^{P7}, Schechter⁸...

Acestea toate și înseamnă, în limbajul de lagăr, a lătra. Asemenea lu-cruri îți strivesc sufletul într-atît, încît vei sfîrși prin a plînge după rot-mistrul Kurilko, după scurta alee a împușcaților, după franca strîmbătaie solovceană.

Dumnezeule! Pe fundul cărui canal vom putea îneca acest trecut??!

ARHIPELAGUL ÎMPIETREȘTE

DAR OROLOGIUL istoriei suna.

În 1933, la plenara din ianuarie a ȚC și ȚKK, prefirînd deja în minte cifre practice - cîte bipede din această țară mai trebuiau încă și încă scoase din circulație - Marele Conducător anunța că atît de mult promisa de că-tre Lenin și atît de mult dorita de către umaniști dispariție a statului „se va produce nu prin slăbirea puterii de stat, ci prin maxima ei conso-lidare, necesară pentru lichidarea ultimelor rămășițe ale claselor anta-goniste...” (s.n. -A.S.). Și, cum acestea își trăiau ultimele zile „apelînd la păturile înapoiate ale populației și mobilizîndu-le împotriva Puterii Sovi-etice”, - păturile înapoiate putînd cuprinde în sînul lor și orice individ ce nu aparține unei clase agonizante - „vrem să isprăvim cu aceste ele-mente într-un timp scurt și fără sacrificii deosebite”.* (Cum anume „fără sacrificii deosebite” Părintele nu a explicat).

Teza era atît de neașteptată în genialitatea ei, încît nu oricărui creier de duzină îi era dat să priceapă, dar Vișinski se afla la postul lui de trepă-duș și a preluat ideea din zbor: „Prin maxima consolidare a instituțiilor de reeducare prin muncă”!**

Intrarea în socialism prin maxima consolidare a închisorilor! Nu e o vor-bă de duh dintr-o revistă umoristică, o spune însuși procurorul general al Uniunii Sovietice! Încît „mănușile din piele de arici” n-au trebuit să aștepte apariția lui Ejov(1).

Al doilea cincinal, cine mai ține minte (dar la noi nimeni nu ține minte ni-mic! memoria e punctul cel mai slab al rusului, îndeosebi memoria rău-lui), al doilea cincinal prevedea, printre strălucitele lui obiective (neîn-deplinite pînă astăzi) și „extirparea rămășițelor capitaliste din conștiința oamenilor”. Așadar, și susamintita extirpare trebuia terminată pînă în 1938. Judecați și singuri: cum puteau fi ele, rămășițele, extirpate într-un termen atît de scurt?

„În pragul celui de-al doilea cincinal, spațiile sovietice privative de liber-tate nu numai că nu-și pierd însemnătatea, dimpotrivă, importanța lor crește și mai mult.” (Nu trecuse nici măcar un an de la previziunea lui Kogan că lagărele vor dispărea cu desăvîrșire. Dar el, firește, nu cunoș-tea plenara din ianuarie.) „În epoca trecerii la socialism, rolul instituțiilor de reeducare, ca instrumente ale dictaturii proletarietului, ca organisme de represiune, ca mijloace de

constrângere și educare (constrângerea apare deja pe primul loc), trebuie să sporească și să se intensifice și mai mult."*

*Stalin, Socineniia (Opere), Moscova, 1951, voi. 13. pp. 211-212.

**Culegerea De la închisori..., prefața.

***Culegerea De la închisori..., p. 449. Unul dintre autori este Apeter, noul șef al GULag.

(Altminteri, cadrele NKVD ce să facă în socialism? Să piară?)

Cine va putea reproșa Teoriei de Avangardă că a rămas în urma practicii? Totul era scris negru pe alb, numai că noi nu știam încă să citim. Anul 1937 a fost prezis și fundamentat în mod public.

Dar ce s-a întâmplat în realitate cu Arhipelagul în 1937? În concordanță cu ideile lui Vîșinski, Arhipelagul „s-a consolidat” substanțial: populația lui a înregistrat o creștere bruscă, însă, contrar unor opinii cu arie de răspîndire destul de largă, această creștere este departe de a se fi produs doar pe seama celor arestați în 1937 din rîndul cetățenilor aflați în libertate: au fost convertiți în zeki „strămutați! cu regim special”, reziduurile colectivizării și deschiaturii, cei ce izbutiseră să supra-viețuiască în taiga și în tundră, ruinați, fără adăpost, fără gospodărie, fără unelte. Datorită vivacității speciei țărănești, și acești supraviețuitori reprezentau, încă, milioane. Și iată că „așezările speciale” ale stră-mutaților au încetat să mai fie ce erau, dar asta nu pentru că locuitorii lor ar fi fost trimiși pe meleagurile de baștină sau în lumea largă; nu: au fost vărsați grămadă în GULAG. Așezările lor au fost înconjurte cu sîrmă ghimpată, dacă aceasta nu exista deja, devenind lagpunkte (în-tregul combinat Norilsk a apărut în acest fel), iar cu timpul locuitorii uno-ra dintre ele au fost etapați în alte lagăre, avînd de-acum regim de zeki (copiii - în casele de copii). Tocmai acest adaos de multe milioane - din nou pe seama țăranilor! - a și constituit principalul aflux pe Arhipelag în 1937. Cu toate că în mediul sătesc propriu-zis nu s-au făcut, în acel an, arestări atît de masive ca în orașe, în ansamblu populația Arhipelagului a devenit abundent rurală, după cum își amintesc martorii.

Arhipelagul luase proporții gigantice, dar regimul lui mai putea fi oare înăsprit? Ei bine, s-a văzut că da. O mîină păroasă a smuls toate măr-gelele și fundulițele. Colectivele muncitorești? Dizolvate! Ce invenție mai e și asta-autoadministrarea lagărelor? Oricum, ceva mai eficace decît brigada nu se poate inventa. Ce informări politice?

Dați-le naibii. Dacă vi se trimit deținuți, e ca să-i puneți la muncă - nu-i nevoie să mai și înțeleagă. La Uhta s-a proclamat „lichidarea ultimelor vagonki”! Gre-șeală politică! - ce, vreți să-i culcăm pe dormeze? Înghesuiți-i pe vagon-ki - și încă doi pe fiecare scîndură! Dispense? Dispensele sunt primele care trebuie desființate! Adică tribunalele să lucreze în gol? Dar cele acordate deja? Să fie anulate. În unele lagăre se mai acordă dreptul de a primi vizite ale rudelor? Să fie interzise pretutindeni. La cutare închi-soare, cadavrul unui preot a fost predat rudelor pentru a fi înmormîntat în libertate? V-ați pierdut mințile? Oferiți un pretext pentru manifestări antisovietice. Cei vinovați să fie sancționați exemplar! Să fie clar pentru toată lumea: cadavrele deținuților aparțin GULAG-ului, iar mormintele sunt strict secrete! Cursuri tehnico-profesionale pentru deținuți? Se desființează. N-aveau decît să-și facă studiile cînd încă erau liberi. Care

VȚIK, ce hotărâre VȚIK? E semnată de Kalinin?... Noi nu mai suntem GPU, suntem NKVD. Cînd au să iasă din pușcărie, n-au decît să-i in-struiască ei, dacă vor. Grafice, diagrame? Dați-le jos și văruiți pereții. Puteți să nici nu-i văruiți. Ce-i cu borderoul ăsta? Salarii pentru deținuți? Circulara GUMZak din 25.11.26 - douăzeci și cinci la sută din retribuția unui muncitor cu aceeași calificare din industria de stat? Gura! Faceți-l bucăți-bucățele! Ori rămîneți chiar voi fără leafă! Deținuți - și să-i mai și plătim? Să zică mersi că nu i-am împușcat. Codul reeducării prin muncă din 1933? Să fie uitat o dată pentru totdeauna și scos din seifurile tutu-ror lagărelor! „Orice derogare de la codul unional al muncii... numai cu acordul VȚSPS?” Noi să ne ducem la VȚSPS! ? Ce-i aia VȚSPS? - suflă o dată - și nu-i! Articolul 75 - „în cazul muncilor mai grele, rația se mă-rește”? Stînga-mprejur! În cazul muncilor mai ușoare, se micșorează. Așa fondurile vor rămîne intacte.

Codul reeducării prin muncă, cu cele cîteva sute de articole ale lui, a fost înghițit ca de un rechin: nu numai că n-a mai fost văzut vreme de douăzeci și cinci de ani după aceea, dar nimeni nici nu bănuia că există așa ceva.

Arhipelagul a fost scuturat temeinic și s-a conchis că, încă de la Solovki, și cu atît mai mult în epoca marilor canale, întreaga mașină a lagărelor o luase razna. Era momentul să fie pusă la punct.

În primul rînd, paza nu făcea două parale. Astea numai lagăre nu erau: în foișoarele de pază - santinele numai pe timpul nopții; la postul de gardă - un singur gardian neînarmat, pe care-l puteai îndupleca să te lase să ieși la o plimbare; erau tolerate. Pentru iluminarea lagărelor, felinare cu gaz; cîteva zeci de deținuți erau însoțiți la muncă de un singur gardian. Drept care electricieni politicește verificați au fost aduși să instaleze de-a lungul zonelor rețele electrice. Gardienii din pază au fost trecuți sub incidența unui regulament militar și li s-a făcut pregătire militară. În organigrama obligatorie au fost incluși cîinii de pază, cu însoțitorii, dresorii și regulamentul lor propriu. Lagărele dobîndiseră, în sfîrșit, aspectul întru totul modern care ne este cunoscut.

Nu e locul să enumerăm aici toate detaliile vieții de zi cu zi în care s-au făcut simțite strîngerea șurubului și înăsprirea regimului lagărelor. Și cîte fisuri s-au descoperit, prin care țara mai putea arunca o privire pe Arhipelag. Toate aceste legături au fost întrerupte, fisurile au fost astu-pate, ultimele „comisii de supraveghere” rămase pe ici, pe colo au fost dizolvate.

Ne va fi greu să găsim în carte un alt loc unde să explicăm ce erau aceste comisii. Așa că inserăm aici o lungă, notă pentru cei curioși.

Ipocrita societate burgheză găsise că era cazul să urmărească starea locurilor de detenție și maniera în care se derula corijarea deținuților. În Rusia țaristă existau „societăți de tutelă penitenciară”, care-și propu-neau „ameliorarea condiției fizice și morale a arestaților”, comitete de binefacere pentru deținuți și societăți de patronare a închisorilor. Cît despre închisorile americane, comisiile de supraveghere, alcătuite din reprezentanți ai opiniei publice, se bucurau încă în anii '20 și '30, de drepturi largi, mergînd pînă la a impune eliberarea înainte de termen (nu să facă demersuri, ci să obțină eliberarea propriu-zisă, fără jude-cată). La care juriștii noștri dialectici fac nimerita observație că „nu tre-buie uitat din reprezentanții căror clase sunt alcătuite comisiile: ele adoptă hotărîri în conformitate cu interesele lor de clasă”.

La noi e altă mîncare de pește. Chiar primele „Instrucțiuni provizorii” din 23.07.18, în virtutea cărora au fost înființate cele dintîi lagăre, pre-vedeau crearea Comisiilor de repartizare de pe lîngă Serviciile punitive guberniale. Repartizarea consta în faptul că toți deținuții

erau împărțiți în șapte categorii privative de libertate, instituite în tînăra RSFSR. Această activitate (care, într-un fel, se substituia tribunalelor) era soco-tită atît de importantă, încît Comisariatul Poporului pentru Justiție o ca-racteriza, într-o dare de seamă din anul 1920, ca fiind „nervul activității punitive”. Comisiile aveau o componentă foarte democratică: în 1922, bunăoară, ele erau alcătuite dintr-o Troikă: șeful Direcției guberniale a NKVD, un membru al prezidiului tribunalului gubernial și mai-marele locurilor de detenție din gubernia respectivă. Ulterior li s-a adăugat cîte un reprezentant de la Inspecția muncitorească-ță-rănească gubernială și, respectiv, Consiliul sindical gubernial. Dar, încă în 1929, comisiile stîrniseră o adîncă nemulțumire: ele acordau eliberări înainte de termen și privilegii unor elemente străine prin natura lor de clasă. „A fost o prac-tică oportunistă de dreapta a conducerii NKVD.” Drept care comisiile de repartizare au fost, în același an al Marii Cotituri, suprimate, locul lor fiind luat de Comisiile de supraveghere, ai căror președinți erau numiți de tribunale, avînd următoarea componentă: șeful de lagăr, un procuror și reprezentanții opiniei publice, cîte unul din partea personalului de supraveghere, a miliției, a consiliului executiv raional si a comsomolului. Cum bine remarcă juriștii noștri, nu trebuie uitat din reprezentanții căror clase... Ah, iertare, m-a luat pana pe dinainte... Comisiile de supraveghere aveau însărcinarea: din partea NKVD - să rezolve proble-ma dispenselor și eliberărilor înainte de termen, iar din partea VŢIK, (adică a parlamentului) să urmărească, în subsidiar, și realizarea planu-lui economic și financiar.

Ei bine, aceste comisii de supraveghere au și fost, la începutul celui de-al doilea cincinal, dizolvate. Cinstit vorbind, nici un deținut nu a plîns după ele.

Cîte ceva și despre clase, dacă tot veni vorba. Unul dintre autorii acele-iași culegeri - Șestakova - ajunge, pe baza unor materiale documentare din anii '20 și de la începutul anilor '30, „la strania concluzie privind compoziția socială similară a populației penitenciare din statele bur-gheze și din țara noastră”. Spre marea ei uimire, Șestakova constată că și acolo, și aici fac pușcărie... oameni ai muncii. Mă rog, aici trebuie să existe o explicație dialectică, numai că ea n-a găsit-o. Să adăugăm, din partea noastră, că această

„stranie analogie" a fost doar puțin zdruncinată în anii '37— '38, când, pe lângă imensul puhoi țărănesc, în lagăre s-a înregistrat un masiv aflux de persoane cu înalte funcții publice. Dar foarte curînd proporția a fost restabilită. Toate marile valuri, de multe milioane de suflete, din anii războiului și de după război, au fost numai valuri de oameni ai muncii.

Totodată, „falangele" din lagăre, cu toate că în ele, pasămite, se între-zăreau sclipirile socialismului, au fost, pentru a se marca deosebirea față de Franco, rebotezate „coloane". Secția operativă, care pînă atunci nu se ocupase decît de muncile comune și de realizarea planului, a do-bîndit o funcție de conducere de-sine-stătătoare, în detrimentul oricărei activități productive, al oricărui personal specializat. Nu au fost desfiin-țate, e drept, secțiile cultural - educative, în parte și pentru că ele făceau mai comodă colectarea de denunțuri și contactarea ciripitorilor.

Și o cortină de fier a căzut în jurul Arhipelagului. Nimeni, în afară de ofi-țerii și sergenții NKVD, nu mai putea intra ori ieși prin postul de gardă al lagărului. S-a instaurat acea ordine armonioasă, pe care zekii se vor obișnui curînd să o considere singura imaginabilă și pe care noi înșine o vom descrie în această parte a cărții - deja debarasată de orice stampe purpurii și gîndită mai mult pentru muncă decît pentru „ree-ducare".

Și atunci să vedeți cum lupii și-au rînjit colții! Și atunci să vedeți cum s-au căscat abisurile Arhipelagului!

— În cutii de conserve te încalț, și tot o să ieși la lucru!

— Nu am cîte traverse trebuie - vă pun pe voi în loc!

Atunci, după ce traversau Siberia în eșaloane de marfă cu mitraliere pe fiecare al treilea acoperiș de vagon, Cincizeci și Opții erau îmbrînciți în gropi de fundație, ca să poată fi păziți mai ușor. Atunci, încă înainte de a fi răsunat primul foc de armă din Al Doilea Război Mondial, când încă întreaga Europă dansa foxtrot - în centrul de repartiție de la Mariinsk (punct de tranzit intern al lagărelor Mariinsk) deținuții nu mai apucau să își strivească păduchii, ci doar să și-i dea jos de pe haine cu măturici din tulpini de pelin. A izbucnit o epidemie de tifos, care în scurtă vreme a făcut 15 000 (cincisprezece mii) de victime; morții au fost azvîrliți în- tr-un șanț - închirciți, goi, căci, pentru economie, fuseseră smulse de pe ei chiar și izmenele aduse

de acasă. (Despre tifosul care a bîntuit în tranzitul Vladivostok am mai vorbit.)

La o singură achiziție din anii trecuți nu a renunțat GULAG-ul: încurajarea pegrei, a borfașilor. Borfașilor li se încredințau cu și mai multă consecvență toate „pîrgiile de comandă” din lagăr. Borfașii erau asmuțiți cu și mai multă consecvență împotriva Cincizeci și Optilor, îngăduindu-li-se să-i jefuiască, să-i maltrateze, să-i sugrume. Șuții au devenit un fel de poliție internă a lagărelor, batalioanele lor de asalt, (în anii războiului, în numeroase lagăre corpul de pază a fost complet desființat, iar misiunea lui a fost încredințată comandaturii - „șuților hîrșiți”, jigodiilor - și jigodiile operau mult mai bine decît supraveghetorii, căci lor nu le era interzisă nici un fel de molestare).

Se spune că, în februarie-martie 1938, tuturor serviciilor NKVD li s-a di-fuzat o instrucțiune secretă: să fie redus numărul deținuților! (nu prin eliberarea lor, firește). Nu văd nimic imposibil în asta: era o instrucțiune logică, pentru că deja nu mai ajungeau nici spațiile de cazare, nici îmbrăcămintea, nici hrana. GULAG-ul era excedat.

Atunci au căzut pe capete la pat, sortiți să putrezească, bolnavii de pe-lagră. Atunci șefii escortelor își verificau abilitatea de țintași cu focuri de pușcă mitralieră trase asupra deținuților ce se împiedicau în mers. Atunci, în fiecare dimineață, deținuții de serviciu pe lagăr cărau morții în stive, ca pe bușteni, la postul de gardă.

Pe Kolîma, acest Pol al frigului și atrocității din Arhipelag, aceeași cotitură s-a făcut cu o brutalitate demnă de un Pol.

Potrivit amintirilor lui Ivan Semionovici Karpunici-Braven (fostul coman-dant al diviziei 40 și al corpului de armată 12, care a murit de curînd, lă-sînd în urmă o seamă de manuscrise neterminate și răzlețe), pe Kolîma s-a instituit cel mai atroce regim de alimentație, muncă și pedepse. De-ținuții flămînzeau atît de cumplit, încît la izvorul Zarosși au mîncat leșul unui cal, care după ce zăcuse, în iulie, mai mult de o săptămînă, duh-nea, colcăind de muște și viermi. La mina Utin, zekii au mîncat o jumă-tate de butoi de solidal, un lubrifiant adus pentru roțile roabelor. La Mîl-ga se hrăneau cu licheni, ca renii. - Cînd trecătorile erau blocate de nă-meți, la minele îndepărtate se dădea doar cîte o sută de grame de pîine pe zi, fără ca rațiile nedistribuite să mai fie recuperate vreodată.- Mulți

mierlitori(2), incapabili să se țină pe picioare, erau tîrîți la lucru în sănii trase de alți mierlitori, ceva mai puțin ramoliți. Deținuții care rămîneau în urma coloanei erau bătuti cu ciomege și hărtăniți de cîini. La lucru, pe un ger de minus 45 de grade, zekii n-aveau voie să-și aprindă un foc și să se încălzească (șuților le era îngăduit). Karpunici a încercat pe propria-i piele „forajul manual la rece”, cu o foreză din oțel de doi metri, ca și transportul „turbelor” (pămînt amestecat cu pietriș și pietre eratice), la 50 de grade sub zero, cu sănii la care erau înhămați cîte patru oameni (săniile erau făcute din lemn încă verde și lăturoaie; îi însoțea, mîinîndu-i cu parul, ca pe vite, un al cincilea, un borfaș „responsabil cu realizarea planului”. - Pe cei ce nu-și îndeplineau normele (ce înseamnă că nu și le îndeplineau? Tot ce lucrau Cincizeci și Optii era trecut fraudulos la activul borfașilor) șeful lagpunktului, Zeldin, îi pedepsea în felul următor: iarna, în abataj, erau dezbrăcați la piele, udați bine cu apă rece, după care n-aveau decît să alerge așa pînă în lagăr; vara, după inevitabila despuiere, li se legau mîinile la spate de o prăjină comună și, astfel imobilizați, erau expuși norilor de țințari (gardianul avea plasă de protecție). În sfîrșit, deținuții erau pur și simplu bătuti cu patul puștii și apoi azvîrliți la izolator.

Pe Mîlga (o anexă a OLP-ului Elgheii), unde șef era unul Gavrik, pentru femeile care nu-și îndeplineau norma, aceste pedepse erau mai blînde: iarna - pur și simplu un cort neîncălzit (din care, însă, măcar puteai ieși, alergînd, ca să te încălzești, în jurul lui), iar vara - în fînețe, la cheremul țințarilor, într-o colibă din nuiete neapărată în nici un fel (amintirile fostei deținute Sliozberg).

Nimic nou în toate astea, mi se va obiecta, și nici un fel de progres: o întoarcere primitivă de la zgomotos-educați vele canale, la sincerul Solovki. Aș! Dar dacă e o triadă hegeliană: Solovki-Belomor-Kolîma? Teză-antiteză-sinteză? O negare - dar o negare îmbogățită - a negației?

Bunăoară, caretele morții parcă nu existau pe Solovki? Iată cum se pe-treceau lucrurile, după cum povestește în amintirile lui Karpunici, la izvorul Maris (kilometrul 66 al traseului Srednekan). Vreo zece zile, șeful răbda neîndeplinirea normei. Abia în a zecea zi îi băga pe deținuți la izolator, cu rație disciplinară, dar continuînd să îi scoată la lucru. Pe cei care nici acum nu-și făceau normele, îi aștepta careta:

o cușcă de 5x3x1,8 metri, din trunchiuri brute, fixate împreună cu scoabe de construcție, pusă pe o sanie tractată. O ușiță, ferestre defel, iar înăuntru nimic, nici un fel de pat. Seara, cei mai vinovați, îndobitociți deja și indi-ferenți, erau scoși din izolatorul disciplinar, înghesuiți în caretă, închiși cu un lacăt enorm și duși cu tractorul la 3-4 kilometri de lagăr, într-un defileu. Dinăuntru răsunau strigăte disperate, dar tractorul se decupla de sanie și pleca. După o zi și o noapte, se deschidea lacătul și cadavrele erau azvîrlite afară. Viscolul avea să le acopere curînd.

Vara, în subtaberele de lucru, izolatorul era adeseori o simplă groapă săpată în pămîntul înghețat (de felul celor în care iakuții își păstrează cu succes proaspete rezervele de pește și carne). Groapa era astupată cu bușteni și, dacă nu se săpase destul de adînc, deținutul nici nu se putea ridica în picioare cît era de lung, ci stătea aplecat, cu sudoarea curgîndu-i rîuri pe trup. (Să se așeze, firește, nu era chip din pricina înghesuiei.)

În Lagpunktul Expediționar al Direcției Sud, neîndeplinirea normei se pedepsea și mai simplu: șeful OIP-ului, Grigoriev, venea la mină înar-mat cu pistolul, împușcînd zilnic doi-trei codași (amintirile lui Thomas Sgovio).

Sub aspect exterior, înăsprirea regimului pe Kolîma a fost marcată de faptul că șef al USVITLagului (Direcția lagărelor din Nord-Est) a fost numit Garanin, iar șef al Dalstroï-ului, în locul comandantului diviziei de pușcași letoni E. Berzin - Pavlov. (De fapt, niște permutări întru totul inutile, făcute din cauza suspiciunii lui Stalin. De ce nu ar fi putut satisface noile exigențe vechiul cekist Berzin și compania? Cînd ar fi fost să se tragă, nici lor nu le-ar fi tremurat mîna.)

Atunci au fost anulate (pentru Cincizeci și Opți) și ultimele zile de odihnă (erau prevăzute trei pe lună, dar se dădeau cu țîrîita, iar pe timp de iarnă, cînd se stătea prost cu normele, nu se dădeau deloc), progra-mul de lucru a fost prelungit, vara, la paisprezece ore, zilele cu geruri de 45 și 50 de grade au fost declarate lucrătoare, întocmindu-se pro-cese-verbale de scutire doar pentru cele în care temperatura cobora sub 55 de grade. Prin abuzul unor șefi, oamenii erau scoși la lucru și pe geruri de 60 de grade. (De altfel, mulți kolîmezi nici nu-și amintesc să fi văzut vreun termometru în lagpuntele lor.) La mina Gornîi, refractarii erau legați cu funia de

săanii (din nou un plagiat după Solovki) și tîrîți așa pînă la mină. Și se mai instituisse ca regulă pe Kolîma că escorta nu are doar sarcina de a-i păzi pur și simplu pe deținuți, ci răspunde de înde-plinirea planului, așadar, nu trebuie să moțăie, ci să-i îmboldească fără întrerupere.

Să nu uităm scorbutul, care n-avea nevoie de nici un fel de șefi ca să-i secere pe oameni.

Dar toate acestea li s-au părut autorităților prea puțin, un regim insuficient de dur, numărul deținuților nu scădea îndeajuns. Și au început „execuțiile Garanin” - asasinatelor fățișe. Uneori în duduitul tractoarelor, alteori și fără. Numeroase lagpunkte au ajuns faimoase prin execuțiile și imensele lor gropi comune: și Orotukanul, și izvorul Poliarnîi, și Svisto-pleasul, și Annușka, și chiar lagărul agricol Dukcea. Dar cele mai ilustre în materie rămîn mina Zolotistîi (șef de lagpunkt Petrov, ofițeri operativi Zelenkov și Anisimov, șef de mină Barkalov, șeful secției raionale a NKVD - Burov) și Serpantinka. La Zolotistîi brigăzile erau scoase din abataj ziua în amiaza mare, deschizîndu-se focul asupra lor, la grămadă. (Asta nu pentru a se înlocui execuțiile nocturne; acelea erau alte loturi.) Lui Nikolai Andreevici Aglanov, șeful luglag-ului, îi plăcea ca, făcîndu-și apariția la apel, să aleagă cîte o brigadă mai recalcitrantă; or-dona ca deținuții să fie duși undeva mai la o parte și-și descărca el în-suși pistolul în oamenii speriați și înghesuți, însoțindu-și împușcăturile cu strigăte de bucurie. Cadavrele nu erau îngropate. Abia în mai, cînd se descompuneau, nevolnici rămași în viață erau chemați să le îngroa-pe, pentru o rație suplimentară, dreasă chiar și cu puțin spirt. La Serpan-tinka erau împușcați în fiecare zi cîte 30-50 de oameni, într-un șopron din apropierea izolatorului. Apoi cadavrele erau cărate cu săanii trase de tractoare în spatele vulcanului noroios. Tractoriștii, încărcătorii de cada-vre și groparii locuiau într-o baracă separată. După împușcarea lui Ga-ranin, au fost împușcați și ei, pînă la unul. Tot aici se folosea și o altă tehnică: deținutul era dus lîngă un puț de exploatare adînc și împușcat în ureche sau în ceafă. (Nimeni nu pomenește de vreo rezistență.) Serpantinka a fost închisă, izolatorul în chestiune a fost ras de pe suprafața pămîntului, ca și tot ce amintea de execuții: chiar și puțurile

cu pricina au fost astupate.* La minele unde execuțiile nu se făceau pe față, numele de familie ale celor uciși erau citite public ori trecute cu majuscule pe mici afișe, avînd în dreptul lor motivația, scrisă cu minus-cule: „pentru agitație contrarevoluționară”, „pentru ultragiurea escortei”, „pentru neîndeplinirea normei”.

Execuțiile erau suspendate la răstimpuri pentru că planul la extracția de aur se ducea de rîpă, iar Marea Ohotsk, înghețată, nu permitea adu-cerea unor noi loturi de deținuți. (M.I. Kononenko, de pildă, a așteptat pe Serpantinka mai bine de jumătate de an să fie împușcat, dar a ră-mas în viață.)

Înăsprirea regimului s-a făcut simțită și prin majorarea termenelor de condamnare. Gavrik, pe Mîlga, regiza cu asemenea ocazii un adevărat spectacol: gardieni călări mergeau înainte cu făclii în mînă (era noapte polară), tîrînd după ei prin zăpadă deținuții legați cu funii, ca să ia cunoștință de noile lor dosare, la secția raională a NKVD (30 de kilo-metri). În alte lagpunte lucrurile se petreceau cît se poate de prozaic: Secțiile de cercetări penale răsfoiau cartotecile: cei cărora le expirau curînd condamnările nechibzuit de scurte erau convocați în pachete de cîte 80-100 de oameni o dată și li se trîntea cîte un nou decar (R.V. Retz).

Eu aproape că exclud Kolîma din cuprinsul acestei cărți. Kolîma repre-zintă, pe Arhipelag, un continent aparte și merită să i se consacre istori-siri aparte. De altfel, Kolîma a și avut „noroc”: acolo a supraviețuit Var-lam Șalamov, care a scris deja, despre cele îndurate, destul de mult; acolo au supraviețuit Evghenia Ghinzburg, O. Sliozberg, N. Surovțeva, N. Grankina și alții - și toți și-au scris memoriile.** Îmi voi îngădui doar să inserez aici cîteva rînduri scrise de V. Șalamov despre execuțiile Ga-ranin:

„Multe luni la rînd, zi și noapte, la apelurile de dimineată și de seară, ni se citeau ordine conținînd liste nesfîrșite cu împușcați. Pe gerul de 50 de grade sub zero, fanfara alcătuită din deținuți de drept comun cînta înainte și după citirea fiecărui ordin. Făclii cu benzină, fumegînde, sfîși-au bezna... Hîrtia subțire pe care era scris ordinul se acoperea cu brumă, și acela dintre șefi care-i dădea citire mătura fulgii de pe foaie cu mîneca, pentru a putea distinge și răcni următorul nume de împușcat” Așa a încheiat Arhipelagul cel de al doilea cincinal, intrînd,

*În 1954, la Serpantinka au fost descoperite zăcămintele industriale de aur (anterior nu se știa de existența lor). Și a trebuit să se minerească printre oseminte omenești: aurul e mai scump.

** Cum se explică o asemenea abundență, în vreme ce memorii nekolîmeze aproape că nu există? Oare pentru că pe Kolîma a fost dusă într-adevăr floarea lumii penitenciare? Sau, oricît ar părea de straniu, pentru că în lagărele „apropiate” mortalitatea era mai mare?

care va să zică, în socialism.

Izbucnirea războiului a zguduit autoritățile insulare; desfășurarea lui a fost la început de așa natură, încît putea antrena naufragiul întregului Arhipelag, dacă nu chiar și tragerea la răspundere a aparatului diriguitor de către cei puși la muncă. Judecînd după impresiile zekilor din diferite lagăre, această turnură a evenimentelor i-a determinat pe patroni să adopte două atitudini diferite. Unii, mai prevăzători ori mai lași, au îm-blînzit regimul, începînd să le vorbească deținuților aproape curtenitor, mai cu seamă în primele săptămîni, marcate de înfrîngeri militare. Alții, mai îndărătnici și mai înrăiți, au găsit cu cale să le administreze Cinci-zeci și Optîlor un tratament și mai dur, și mai feroce, ca pentru a-i face să întrevadă moartea înainte de orice eliberare. În majoritatea lagărelor, deținuții nici n-au fost anunțați la 22 iunie că începuse războiul - predilecția noastră irepresibilă pentru secretoșenie și minciună! - zekii au aflat vestea abia luni, 23 iunie, de la cei cu dispensă de escortă ori de la civili. În lagărele unde exista radioficare (Ust-Vîm, multe locuri din Kolîma), ea a fost suspendată pe toată perioada insucceselor noastre militare. În același Ustvîmlag, deținuților li s-a interzis pe neașteptate să trimită scrisori acasă (dar de primit puteau primi), încît unele rude au dedus că destinatarii fuseseră împușcați. În unele lagăre (presimțindu-se, instinctual, orientarea viitoarei politici penitenciare) Cincizeci și Optîi au fost izolați de „comuni” în zone speciale, păzite cu strășnicie; în foi-șoarele de pază au fost instalate mitraliere, ba uneori zekilor încolonați pentru apel li se vorbea cam așa: „Sunteți ostateci aici! (Ah, cum mai fîsîie încă șampania războiului civil! Cît de greu se uită asemenea vorbe și cît de iute vin pe limbă!) Dacă Stalingradul cade, vă împușcăm pe toți!”. Vă puteți imagina starea de spirit a zekilor cînd încercau să afle ce spuneau buletinele de știri -mai rezistă Stalingradul, ori a fost făcut una cu

pământul? Pe Kolîma, în asemenea zone speciale au fost concentrați nemții, polonezii și crema Cincizeci și Optilor. Dar marea majoritate a polonezilor au început să fie, aproape imediat (august 1941), eliberați.*

Pretutindeni pe Arhipelag (odată deschise plicurile cu instrucțiuni pentru caz de mobilizare), încă din primele zile de război s-a sistat eliberarea Cincizeci și Optilor. S-au înregistrat chiar cazuri când oameni deja eliberați au fost întorși din drum. La Uhta, la 23 iunie, un grup de eliberați se afla deja în afara zonei, așteptând trenul, când escorta i-a silit să se întoarcă în lagăr, mai și răcnind la ei: „Din cauza voastră a început răz-

*Din Zolotistîi au fost puși în libertate 186 de polonezi (din cei două mii o sută aduși aici cu un an în urmă.) Ei au nimerit în armata lui Sikorski, în Occident, unde, pesemne, au povestit destule despre mina aceea. În iunie 1942, lagărul a fost desființat.

boiul!" Karpunici a primit foaia de eliberare pe 23 iulie dimineața, dar nu a apucat să treacă de postul de gardă al lagărului: a fost deposedat de ea prin viclenie: „la arată-ne-o și nouă!" Le-a arătat-o, și a rămas în lagăr încă 5 ani. Adică pînă la o nouă dispoziție specială. (Războiul se sfîrșise deja, dar în multe lagăre era interzis și să te duci la Secția de cercetări penale ca să întrebi cînd vei fi, totuși, eliberat. Explicația e că, după război, cîtăva vreme Arhipelagul a dus lipsă de oameni și nume-roase direcții locale, chiar și după ce Moscova autorizase eliberările, emiteau propriile lor „dispoziții speciale", pentru a-și conserva forța de muncă. Tocmai în acest fel a fost reținută la Karlag E.M. Orlova, care nu a mai apucat să-și vadă mama pe patul de moarte.)

O dată cu începutul războiului (în conformitate, pesemne, cu aceleași instrucțiuni pentru caz de mobilizare), în lagăre au fost reduse rațiile de hrană. Cu fiecare an, se înrăutățeau și alimentele însele: legumele au fost înlocuite cu sfeclă furajeră, crupele - cu borceag și tărîțe. (Kolîma era aprovizionată din America⁽³⁾ și acolo, dimpotrivă, pe alocuri a apă-rut pîinea albă.) Dar la exploatările importante, din pricina anemierii arestaților, scăderea productivității a fost atît de drastică (de 5 pînă la 10 ori), încît s-a socotit oportun să fie reintroduse normele de alimentație de dinainte de război. Multe unități productive din lagăre primeau comenzi pentru apărare și directorii descurcăreți ai unor asemenea fă-bricuțe reușeau să le

asigure zekilor cantități suplimentare de alimente pe seama gospodăriilor anexe. Unde se plătea vreo retribuție, la prețurile de piață din timpul războiului ea însemna (30 de ruble) mai puțin de un kilogram de cartofi pe lună.

Dacă l-ai fi întrebat pe vreun deținut din lagăr de pe vremea războiului care e țelul lui cel mai înalt, final și cu desăvârșire de neatins, ți-ar fi răs-puns: „să mănînc o dată pîine neagră pe săturate și să mor”. În anii de război, aici au fost îngropați nu mai puțini oameni decît pe front, numai că n-au fost celebrați de poeți. L.A. Komogor, făcînd parte dintr-o „echi-pă de debili”, a prestat, toată iarna anului 1941-42, această muncă ușoară: împacheta în astereli funerare din patru scînduri cîte doi morți, goi, unul cu picioarele la capul celuilalt - 30 de lăzi pe zi. (Pesemne, lagărul era unul „apropiat”, de mai trebuiau și împachetați.)

Primele luni de după invazie au trecut, și țara a început să se adapteze la viața de război: cine trebuia - pleca pe front, cine trebuia - se fofila în spatele frontului, cine trebuia - stătea la cîrmă și se dregea după beție. Așa și în lagăre. S-a văzut că sperietura fusese de pomană, că totul stă trainic la locul lui și că mașinăria, o dată pornită, va strivi fără greș orice îi stă în cale. Cei care la început cochetaseră cu zekii au fost cuprinși de turbare, nemaicunoscînd nici măsură, nici opreliști. Era clar că forme-le vieții de lagăr fuseseră bine statornicite de la bun început și aveau să rămînă așa pe vecie.

Dacă șapte epoci ale lagărelor își vor disputa în fața dumneavoastră înțîietatea: care anume a fost cea mai cumplită pentru oameni, acordați preferință perioadei războiului. De altfel, așa se și spune: cine n-a făcut lagăr în timpul războiului nu știe ce-i lagărul.

Iarna '41-'42, lagpunktul Veatlag: numai în barăcile inginerilor și tehnicienilor și în atelierele mecanice mai licăresc cîteva scînteii de viață; restul - un cimitir înghețat (și Veatlag-ul se ocupă tocmai de aprovizionarea căii ferate Perm cu lemne de foc).

Iată ce înseamnă lagărele din timpul războiului: muncă mai multă - mîn-care mai puțină - combustibil mai puțin - îmbrăcăminte mai proastă - legi mai feroce - pedepse mai aspre, dar nici asta nu e încă totul. Protestele în exterior le-au fost interzise dintotdeauna zekilor, dar răz-boiul i-a lăsat și fără dreptul de a se plînge în interiorul lagărului. Orice lepădătură cu epoleți, care se ascundea de front, îi

putea bîîi degetul sub nas, dăscălindu- te: „Dar pe front cum mor oamenii?... Dar în țară cum se lucrează?... Dar la Leningrad cîta pîine se dă?...” Și, nici măcar în sinea ta, n-aveai ce să-i răspunzi. Da, și pe front oamenii mureau, acoperiți de zăpadă. Da, și în țară oamenii se speteau muncind și flă-mînzeau. (Și frontul muncii din țară, unde erau aduse cu forța din sate fetele nemăritate, cu tăierile lui de pădure, cu cele șapte sute de grame de pîine ale lui și cu spălătura de vase numită mîncare caldă, era demn de orice lagăr.) Da, în Leningradul blocat, rația de hrană era și mai mică decît cea din carcerile lagărelor. În timpul războiului, tumoarea cance-roasă a Arhipelagului s-a comportat ca (ori s-a dat drept) un organ necesar și important al organismului rus - căci și ea lucra pentru front! și de ea depindea victoria! - și toate acestea aruncau o falsă lumină justificatoare asupra valurilor de sîrmă ghimpată, asupra cetățeanului gar-dian care-ți făcea cu degetul, încît, devenit o celulă putredă a acestei tumori, erai lipsit și de ultima plăcere — aceea de a muri blestemînd— .

Pentru Cincizeci și Opti, lagărele din timpul războiului au fost deosebit de crîncene datorită administrării celui de al doilea termen, amenințare ce le atîrna deasupra capetelor mai cumplită decît orice tăiș de secure. Pentru a se salva de front, ofițerii operativi descopereau în pustietățile pămîntului, în subtaberele de muncă ale lagărelor, conspirații cu com-plicitatea burgheziei mondiale, planuri de revoltă armată și evadări în masă. „Marile scule” ale GULag-ului, ca Iakov Moiseevici Moroz, tartorul de la Uhtpecilag, încurajau în mod deosebit în lagărele lor activitatea de anchetă judiciară. (Oare nu pentru că el însuși fusese odinioară anche-tator? Dar la un interogatoriu omorîse un arestat, încasase un decar de drept comun, o muncă administrativă în lagăr, iar apoi fusese amnis-tiat.) La Uhtpecilag curgeau ca dintr-un sac fără fund condamnările la împușcare și la 20 de ani: „pentru instigare la evadare”, „pentru sabo-taj”. Fără a mai vorbi de cei pentru care n-a fost nevoie de nici un tribunal, de cei al căror destin era decis de configurații astrale: Sikorski i-a dispăcut prin ceva lui Stalin, și, într-o noapte, treizeci de polonezi au fost înșfăcați de pe Elghen și împușcați.

Au fost mulți zeki - nu e o născocire, ci purul adevăr - care încă din pri-mele zile de război au depus cereri, rugînd să fie trimiși pe front.

Avînd pe limbă gustul celei mai dense concentrații de duhoare pestilențială pe care o pot exala lagărele, iată-i cerînd să fie trimiși pe front, ca să apere acest sistem și să moară pentru el într-o companie disciplinară! („Iar dacă rămîn în viață, mă voi întoarce să-mi ispășesc condamnarea pînă la capăt"...) Ortodocșii ne asigură astăzi că ei au fost aceia. Au fost și dintre ei (și dintre troțkiștii care supraviețuisera execuțiilor), dar nu prea mulți: în cea mai mare parte ei se aciuiseră (nu fără concursul auto-rităților comuniste) prin ungherele călduțe ale lagărelor, unde se putea reflecta, judeca, rememora și aștepta. Or, într-o companie disciplinară nu era chip să-ți păstrezi capul pe umeri mai mult de trei zile. Nu era un elan ideologic, ci o chemare a inimii, foarte în firea rusului: mai bine să mori la aer curat, decît în văgăuna asta împutită! Să te desfășori în voie, să fii pentru scurtă vreme „ca toți ceilalți", nu un decăzut din drep-turile civile. Să scapi de stătuta disperare de aici, de spectrul celui de-al doilea termen, de această moarte mută. Iar pentru alții și mai simplu, dar cîtuși de puțin dezonorant: acolo, pe front, cu moartea mai vedem noi cum o să fie, dar pînă una alta te îmbracă, îți dau de mîncare, poate și ceva de băut, te plimbă cu trenul, te mai poți uita pe geamul vago-nului, poți schimba ocheade cu fetele prin gări. Mai era și blajina iertă-ciune: cît de urît v-ați purtat voi - iar noi, uite!

Dar statul nu vedea nici un sens economic sau organizatoric în aceste rocade gratuite: unii din lagăr pe front, alții de pe front în lagăr. Pentru fiecare era hotărît un cerc al vieții și al morții; dacă din primul ciur ai căzut neghină, neghină trebuia să crape. Uneori erau luați pe front „comuni" cu condamnări scurte, dar nu în companii disciplinare, firește, ci în armata obișnuită, activă. Foarte rar, dar s-au înregistrat cazuri cînd au fost acceptați și Cincizeci și Opti. Dar Gorșunov Vladimir Serghe-evici, bunăoară, scos din lagăr în '43 pentru a fi trimis pe front, la sfîrșitul războiului a fost expediat îndărăt cu o condamnare suplimentară. Erau deja stigmatizați, și pentru cekistul din unitatea militară era mai simplu să-i cășuneze pe ei, decît pe vreo prospătură.

Pe de altă parte, autoritățile din lagăre nici nu neglijau cu totul acest imbold patriotic. Cu cei de la tăierile din pădure nu prea aveau spor, dar apelurile de genul „Să dăm cărbune peste plan - luminează pentru

Leningrad!", „Să ajutăm unitățile de gardă de pe front livrînd mai multe mine!" - prindeau pe alocuri, spun martorii oculari. Arseni Farmakov, om respectat și cît se poate de echilibrat din fire, povestește că în lagărul lui se muncea cu multă însuflețire pentru front; avea de gînd să și scrie despre asta. Zekii s-au simțit jigniți cînd li s-a interzis să colecteze bani

pentru o coloană de tancuri („Djidinet").*

Cît despre recompense, ele sunt binecunoscute, au fost anunțate imediat după război: pentru dezertori, șuți și borfași - amnistia; Cincizeci și Optii - în Lagărele Speciale.

Și cu cît se apropia sfîrșitul războiului, cu atît mai crîncen devenea regi-mul pentru Cincizeci și Opti. Pentru a demonstra acest lucru nu e nevo-ie să ne aventurăm pînă la capătul lumii - în lagărele din Kolîma ori de la Djida. Chiar la porțile Moscovei, aproape în perimetrul orașului, la Hovrino, funcționa o mică fabrică ținînd de Direcția economică a NKVD, iar pe lîngă fabrică un lagăr cu regim sever comandat de Mamulov - un tartor atotputernic, pentru că fratele lui era șeful de cabinet al lui Beria. Acest Mamulov înșfăca pe cine îi tuna din tranzitul de la Krasnaia Pres-nea, iar în micul lui lagăr impunea ce regim îi plăcea. Bunăoară, întîl-nirile cu rudele (larg autorizate în toate lagărele din apropierea Mosco-vei) se desfășurau prin două rînduri de grilaje, ca la închisoare. Și în cazarme domnea aceeași rînduială de pușcărie: becuri puternice arzînd zi și noapte, supravegherea neînteruptă a somnului, pentru ca în nopți-le friguroase oamenii să nu se acopere cu pufoaicele (aceștia erau tre-ziți), în carcere - cimentul gol și altceva nimic, tot ca în orice închisoare care se respectă. Dar nici o pedeapsă administrată unui deținut nu-i făcea plăcere, dacă pe deasupra și înainte de a o pune în aplicare nu-i scotea vinovatului borșul pe nas. Foarte la modă erau în lagărul lui și in-cursiunile nocturne ale gardienilor (bărbați) în baracamentele femeilor, de cîte 450 de locuri. Năvăleau pe neașteptate cu chiote sălbatice și răcnind comanda: „Dre-e-pți, lîngă paturi!". Femeile, pe jumătate dez-brăcate, săreau de pe priciuri și gardienii le percheziționau pe ele însele și așternuturile lor cu meticuloasă grijă, necesară pentru descoperirea unui ac sau a unui bilețel de amor. Pentru orice obiect nepermis – car-cera. În schimbul de noapte, mecanicul-șef, Șklinik, bîntuia prin ateliere încovoiat ca o

gorilă, și, de cum băga de seamă că vreunul ațipea, își scutura capul de somn ori închidea pentru o clipă ochii, își făcea vînt și azvîrlea după el cu o piesă brută, cu un clește sau cu o bucată de fier.

Acesta era regimul cucerit de zekii din lagărul Hovrino prin munca lor pentru front: de-a lungul întregului război aici s-au fabricat mine. Pentru acest profil, mica uzină fusese adaptată și utilată de un inginer din rîn-dul deținuților (din păcate, martorii nu-și pot aminti cum îl chema, dar numele lui cu siguranță nu va pieri), care înființase și un birou de pro-

*Acest lucru necesită o explicație complexă, ca și întregul război sovieto-german. Deceniile trec unul după altul. Nici nu apucăm bine să ne regăsim și să ne înțelegem pe noi înșine într-un strat temporal, cînd - ca o altă cenușă - se așterne următorul. Nici într-un deceniu nu a existat libertatea informației și informație nepoluată și - între două șo-curio-oamenii nu apucau să înțeleagă nici propria lor viață, nici viața celorlalți, nici evenimentele.

iectare. Inginerul fusese închis în temeiul articolului 58 și făcea parte din acea specie de oameni detestabilă pentru Mamulov, care nu renunța la opiniile și convingerile lor. Și pe acest nemernic Mamulov trebuia să-l rabde! Dar la noi nu există oameni de neînlocuit! Și cînd producția a fost pusă cît de cît pe picioare, peste inginerul nostru, de față cu pro-iectanții din birou (intenționat de față cu ei! - să știe toți, să povestească! - ei bine, iată că noi chiar asta facem) au dat năvală Mamulov și încă doi gealați, l-au înșfăcat de barbă, l-au trîntit pe podea, l-au izbit cu cizmele pînă l-au umplut de sînge, după care l-au expediat la Butîrki, unde avea să se aleagă cu o nouă condamnare, pentru afirmații politice indezirabile.

Acest lagăr mic și drăguț era situat la cincisprezece minute de mers cu trenul electric de Gara Leningrad. Apropierea e tristă, dar există.

(Zekii novici care eșuau în lagărele din apropierea Moscovei se cram-ponau de ele, fie că aveau, fie că n-aveau rude în Capitală: aici ți se părea, totuși, că nu te rupi de lume, dispărînd în bezna aceea îndepărtată și fără întoarcere, că ești, de bine de rău, la liziera civilizației. Dar nu era decît o autoamăgire. În aceste lagăre și alimentația era mai proastă, sub pretextul că majoritatea deținuților primeau pachete, ba nu se dă-dea nici măcar lenjerie. Și, lucrul cel mai rău, veșnic deconcertante tine-te(4) despre etape îndepărtate se învolburau deasupra acestor lagăre; o viață agitată, pe muchie de

cuțit: nu puteai fi sigur că vei petrece în același loc nici măcar că următoarele douăzeci și patru de ore.)

În asemenea forme împietreau insulele Arhipelagului, dar nu trebuie crezut că, împietrind, ele încetau să mai dea naștere la metastaze.

În 1939, în ajunul războiului cu Finlanda, lagărul Solovki, această alma mater a Arhipelagului, situat acum prea aproape de Occident, a fost strămutat pe căile maritime nordice, deținuții ajungând care pe Novaia Zemlea, care la gurile Eniseiului, unde s-au vărsat în nou-creatul No-rilLag, ce a ajuns curînd să găzduiască 75 000 de oameni. Atît de ma-lign a fost Solovki, încît chiar murind a mai produs o ultimă metastază - și ce metastază!

De anii din preajma războiului ține și cucerirea de către Arhipelag a deșerturilor nepopulate din Kazahstan. Se întinde ca o caracatiță cuibul lagărelor din Karaganda, se implantează fecunde metastaze în Djez-kazganul cel cu otrăvitoare ape cuprifere, în Mointî, în Balhaș. E semă-nat cu lagăre și nordul Kazahstanului.

Neoplasme se tumefiază în regiunea Novosibirsk (lagărele Mariinsk), în ținutul Krasnoiarsk (lagărele din Kansk, KrasLagul) în Hakassia, în Bureat-Mongolia, în Uzbekistan, pînă și în Gornaia Șoria.

Nu conțin să prolifereze feblețea Arhipelagului, Nordul rusesc (Ust-VîmLag, NîrobLag, UsolLag), și Uralul (Ivdellag).

În această enumerare sunt multe omisiuni. A fost de ajuns să scriu „UsolLag”, ca să-mi aduc aminte că și la Usolie, lîngă Irkutsk, exista un lagăr.

Dar pur și simplu nu era regiune din ținuturile Celeabinskului ori Kuibî-șevului care să nu-și prăsească propriile lagăre.

Metoda transformării așezărilor țărănești în lagăre a fost aplicată și după deportarea nemților din Povoljie(5): sate întregi, așa cum erau, au fost înglobate în zone, devenind lagăre agricole. (Lagărele agricole Kamensk, dintre Kamîșin și Engels).

Îi prezentăm cititorului scuze pentru numeroasele lacune ale acestui ca-pitol: peste o întreagă epocă a Arhipelagului am aruncat doar o mică punte șubredă, pur și simplu pentru că n-am izbutit să adunăm mai mult material. Iar chestionare prin radio n-am avut cum difuza.

Aici, pe firmamentul Arhipelagului descrie din nou o buclă sofisticată steaua purpurie a lui Naftali Frenkel.

Masochistul an 1937(6), nu l-a ocolit nici pe Frenkel: comandant al BAMLag-ului, general NKVD, Frenkel e băgat din nou la Lubianka, închisoare pe care o cunoștea deja. Dar Naftali nu ostenește să rîvnească la un post în care să-și poată demonstra fidelitatea, nici înțeleptul Dascăl să caute asemenea slujbași. Începe rușinosul și dezastuosul război cu Finlanda. Stalin își dă seama că nu e pregătit, că nu are căi de comunicație cu armata pe care o azvîrlise în zăpezile Kare-liei. Își amintește de inventivul Frenkel și cere să-i fie adus: acum, imediat, în această iarnă cumplită, fără nici un fel de pregătiri, fără a dispune nici de planuri, nici de depozite, nici de drumuri pentru trans-portul auto, trebuie construite în Karelia trei căi ferate - una de rocadă și două de acces - care să fie gata în trei luni, căci e rușinos pentru o ma-re putere să aibă de furcă atîta vreme cu mopsul finlandez. Pur episod de basm: împăratul cel rău îi comandă vrăjitorului cel rău ceva ireali-zabil și inimaginabil. Și marele conducător al socialismului întreabă: „Se poate?” Iar radiosul comerciant și traficant de valută răspunde: „Da!”

Dar pune propriile lui condiții:

1) complet detașat de GULAG, să se întemeieze un nou imperiu zek, un nou Arhipelag, autonom, GULJDS (guljedees) - Direcția Generală a Lagărelor de Construcții Feroviare, iar în fruntea acestui Arhipelag să fie pus el, Frenkel;

2) toate resursele pe care va pune ochii să fie la dispoziția lui (nu mai suntem la Belomor!);

3) pe timpul acestui travaliu în regim de urgență, GULJDS părăsește sistemul socialist, cu evidențele lui care scot din răbdări pe oricine. Frenkel nu dă socoteală nimănui. El nu întinde corturi, nu amenajează lagpunkte. Nici un fel de rații, „mese” și „marmite”. (Mese și marmite propuse pentru întâia oară tocmai de el! Numai un geniu abrogă legile altui geniu!). El trîntește grămadă în nămeți alimente dintre cele mai bune, scurte îmblănite și pîslari, fiecare zek îmbracă ce pofteste și se ghidește cît vrea. Doar mahorca și spirtul vor rămîne în mîinile ajutoarelor lui și vor trebui cîștigate prin muncă!

Marele Strateg e de acord. Și GULJDS-ul e creat! Sciziune pe Arhipelag? Aș: Arhipelagul nu face decît să devină mai puternic și mai populat, apropiindu-și țara în ritm și mai alert.

Cu căile ferate careliene Frenkel nu ajunge totuși, la potou; Stalin hotărâște să încheie războiul prin remiză. Dar GULJDS-ul se consolidează și crește. El primește noi și noi comenzi (deja cu evidențele și rînduiri obișnuite): o linie de rocadă de-a lungul frontierei persane, apoi linia ce urmează cursul Volgăi de la Sîzran la Stalingrad, apoi „Calea moartă”, de la Salehard la Igarka, și BAM-ul propriu-zis: de la Taișet la Bratsk și mai departe.

Mai mult, ideea lui Frenkel face mai fecundă însăși dezvoltarea GULag-ului: se consideră oportun ca și GULag-ul să fie structurat pe Direcții lu-crative. Întocmai cum Sovnarkomul e alcătuit din comisariate ale popo-rului, GULag-ul își înființează, pentru imperiul său, propriile ministere:

GlavLesLag, GlavPromStroi, GULGMP (Direcția Generală a Lagărelor din Industria Extractivă Metalurgică).

Și deodată - războiul. Toate aceste ministere ale GULag-ului sunt eva-cuate în diferite orașe. GULag-ul însuși eșuează la Ufa, GULJDS - la Viatka. Legătura dintre orașele provinciale nu mai e la fel de sigură ca legătura radială cu Moscova, și pentru întreagă prima jumătate a războiului GULag-ul pare a se dezintegra: centrala încetează să mai guverneze tot Arhipelagul, urmînd ca fiecare teritoriu periferic al aces-tuia să cadă în subordinea Direcției evacuate acolo. Astfel Frenkel ajun-ge să conducă din Kirov(7) întreg Nord-Estul rusesc (pentru că, de fapt, în afară de Arhipelag, acolo nici nu mai era aproape nimic). Dar greșesc cei care vor vedea în acest tablou ceva de genul dezagregării Imperiului Roman; Arhipelagul se va recompune după război într-un organism și mai viguros.

Frenkel își amintește vechi amiciții: el îl convoacă, numindu-l pe un post suspus din GULJDS, pe Buhaļțev - redactorul-șef al galbenei sale gaze-te „Kopeika” din Mariupolul prerevoluționar, ai cărui confrăți jurnaliști fie fuseseră împușcați, fie erau risipiți în cele patru zări.

Frenkel avea aptitudini remarcabile, și nu numai pe tărîm comercial sau organizatoric. Aruncîndu-și privirea pe o coloană de cifre, era capabil să le facă suma în minte, îi plăcea să se laude că recunoaște după chipuri 40 de mii de deținuți, putînd debita pe loc numele, prenumele, numele patronimic, articolul de cod penal și

condamnarea fiecăruia (în lagărele lui exista regula de a se raporta aceste date personale la apropierea marilor șefi). Se descurca întotdeauna fără inginer-șef. Când i se pre-zenta planul unei stații de cale ferată, se grăbea să descopere o gre-șeală, mototolea hîrtia, i-o trîntea în față subordonatului cu pricina și spunea: „Ești un măgar, domnule, nu un proiectant!" Avea un glas fon-făit, dar vorbea, de regulă, calm. Ca statură, era mai degrabă scund. Purta o căciulă caucaziană de general, albastră pe față și roșie pe dos, și, întotdeauna, o tunică de croială militară - un fel univoc de a spune că el era om de stat și nu intelectual. Își făcea veacul, ca odinioară Troțki, într-un tren care bătea tronsoanele de construcții risipite pe mari dis-tanțe și cei din caracuda indigenă convocați la ședințe în vagonul lui, epatați de scaunele vieneze și mobila capitonată de acolo, erau cu atît mai intimidati de reproșurile și ordinele șefului. Nu intra niciodată în vreo baracă, nu-și băga nasul în asemenea duhoare - cerea și prețin-dea numai muncă. Îi făcea o plăcere deosebită să telefoneze la diferite obiective noaptea, alimentînd astfel legenda că nu doarme niciodată. (De altfel, pe vremea lui Stalin, mulți înalți dregători deprinseseră acest nărav.)

N-a mai fost băgat la pușcărie. A ajuns adjunctul lui Kaganovici, însărcinat cu problemele construcțiilor capitale feroviare, și a murit la Moscova în anii '50, avînd gradul de general-locotenent. S-a stins de bătrînețe, în pace și onor.

Cred că a urît această țară.

Capitolul 5

PE CE SE SPRIJINĂ ARHIPELAGUL

A FOST ODATA, în Extremul Orient, un oraș purtînd lealul nume Țesa-revici. Revoluția l-a rebotezat în Svobodnîi(1). Cazacii de pe Amur care trăiau acolo au fost dispersați și orașul devenise pustiu. Trebuia repo-pulat. A fost repopulat: cu deținuți și cu cekiștii care-i păzeau, întreg orașul Svobodnîi a devenit lagăr (BAMlag).

Viața creează ea însăși simboluri.

Lagărele nu sunt doar „fața nevăzută" a vieții noastre de după revoluție. Amploarea pe care au căpătat-o a făcut din ele nu un aspect, nu o fațe-tă, ci un fel de ficat al evenimentelor. Rareori jumătatea noastră de veac s-a afirmat, pe vreun alt tărîm, cu atîta consecvență și atît de pînă la capăt

Așa cum fiecare punct e creat de intersectarea a cel puțin două drepte și fiecare eveniment de interferență a cel puțin două necesități. Și la sistemul lagărelor ne-a dus o necesitate economică - necesitate care, lăsată în voia ei, putea conduce tot atât de bine și la crearea armatei muncitorești, numai că s-a interferat cu foarte oportuna fundamentare teoretică a lagărelor. Ele s-au potrivit de parcă erau făcute una pentru alta: șurubul în canelură, capul - în adâncitură.

Și așa s-a născut Arhipelagul.

Necesitatea economică s-a manifestat, ca întotdeauna, pe cât de cinic, pe atât de rapace: statul, hotărât să se pună pe picioare într-un termen scurt (și aici termenul era cel care conta, în proporție de trei la unu, ca la Belomor!), fără a consuma nimic venit din exterior, avea nevoie de o forță de muncă:

- a) cât mai ieftină, ba, dacă se putea, gratuită;
- b) necapricioasă, pregătită în orice moment să fie transferată dintr-un loc în altul, fără legături de familie, nepretinzînd nici locuințe amenajate, nici școli, nici spitale, iar pentru o vreme - nici bucătării, nici băi publice.

O asemenea forță de muncă putea se putea obține numai prin înghițirea propriilor copii.

Cît privește fundamentarea teoretică, ea nu s-ar fi putut statua cu atîta coerență în pripa acelor ani, dacă nu ar fi fost inițiată încă în secolul trecut. Engels descoperise că omul nu era produsul apariției ideii morale, și nici al gândirii, ci al muncii fortuite și fără sens: maimuța ia o piatră în mînă - și așa a început totul. Iar Marx, referindu-se la vremuri mai apropiate (Critica programului de la Gotha), a proclamat, cu aceeași siguranță de sine, că unicul mijloc de reeducare a delincvenților (e adevărat, de drept comun; nu-l ducea mintea că discipolii lui aveau să-i includă pe deținuții politici printre delincvenți) rezida nu în reflecțiile solitare, nu în autoanaliza morală, nu în căință, nu în traversarea an-goasei (care nu erau decît suprastructură), ci în munca productivă. În viața lui nu pusese mîna pe un tîrnăcop, în viața lui nu împinsese o roabă, nu săpase la cărbune, nu doborîse arbori, nu știm dacă se pri-cepea măcar să taie lemne - dar iată că a așternut toate astea pe hîrtie și hîrtia nu s-a împotrivit.

Pentru continuatori a fost, aşadar, floare la ureche să afirme că a-l sili pe deţinut să trudească zi de zi (uneori cîte 14 ore, ca în abatajele Kolîmei) e uman şi duce la corijarea lui. Dimpotrivă, a-i limita detenţia la dimensiunile unei celule, plus curtea închisorii şi grădina de legume, a-i da posibilitatea ca, în toţi aceşti ani, să citească nişte cărţi, să scrie, să mediteze şi să discute cu ceilalţi deţinuţi înseamnă a-l trata „ca pe o vită” (aceeaşi Critică).

E drept, în zilele fierbinţi de după Octombrie, nimeni nu se încurca în asemenea subtilităţi; şi mai uman părea pur şi simplu să i se tragă indi-vidului un glonte în tîmplă. Iar cei care nu erau împuşcaţi, ci expediaţi în primele lagăre, nu erau priponiţi acolo pentru corijare, ci pentru neutra-lizare, pentru izolare.

Fapt este că au existat şi pe atunci minţi preocupate de teoria repressiunii, ca Piotr Stucika(2), iar în „Principiile directe ale dreptului penal al RSFSR” din 1919 a fost redefinită însăşi noţiunea de pedeapsă. Pedeapsa, se afirma foarte frust aici, nu este nici răzbunare (statul muncitoresc-ţărănesc nu se răzbună pe delincvent), nici răscumpărarea unei vinovăţii (nu poate exista vinovăţie individuală, există doar o cauzalitate de clasă), ci este o măsură de protecţie pentru salvagardarea orînduirii sociale - o măsură de apărare socială.

Dacă avem de a face cu o „măsură de apărare socială”, atunci e limpede - la război ca la război - că individul trebuie ori împuşcat, ori ţinut în puşcărie. Numai că în această viziune ideea reeducării, pe care, în acelaşi an 1919, tocmai bătuse monedă Congresul al VIII-lea al partidului, îşi cam pierdea din strălucire. Şi, mai cu seamă, devenea de neînţeles: ce să reeduci dacă nu există vină? Căci cauzalitatea de clasă nu putea fi reeducată, nu-i aşa?

Între timp războiul civil s-a terminat. În 1922 au fost promulgate primele coduri sovietice. În 1923 a avut loc „congresul lucrătorilor din peniten-ciare”. În 1924 au fost elaborate noile „Principii fundamentale ale legis-laţiei penale” - temelia noului Cod Penal din 1926 (care ne-a şi ros cea-fa vreme de treizeci şi cinci de ani), dar proaspăt descoperitele principii, cum că nu există „vină” şi „pedeapsă”, ci „pericol social” şi „apărare socială”, au fost păstrate... O abordare mai practică, nimic de zis. O asemenea teorie îţi permite să arestezi orice individ, ţinîndu-l ostatec pe motiv că e „persoană

suspec-tă" (telegrama lui Lenin către Evghenia Bosch(3)), chiar să deporți popoare întregi, considerate periculoase (exemplele sunt cunoscute(4)), dar trebuie să fii un jongleur de prima mână pentru ca, în aceste condiții, să mai și eșafodezi și să păstrezi cu lustrul neatins teoria „reeducării”.

Dar jongleuri existau, teoria exista, și lagărele însele au fost botezate tocmai „de reeducare”. Ceea ce ne oferă posibilitatea să cităm abundent.

Vîșinski: „întreaga politică penală sovietică se întemeiază pe îmbinarea dialectică (!) a principiului reprimării și constrîngerii cu principiul convingerii și reeducării.”* „Toate instituțiile penitenciare burgheze caută să-l «frîngă» pe delincvent supunîndu-l unor suferințe fizice și morale” (de fapt, ele vor să-l «corijeze»). „Dar, spre deosebire de pedeapsa burgheză, la noi suferințele deținuților nu reprezintă un scop, ci un mijloc. (S-ar zice că nici acolo nu prea par a fi un scop, ci tot un mijloc. - A.S.) Sco-pul nostru este reeducarea efectivă, pentru ca din lagăre să iasă oa-meni ai muncii conștienți”.

S-a înțeles? Fie și prin constrîngere, noi, totuși, corijăm (și, după cum se vede, tot prin suferință), numai că nu se știe ce anume.

Și numaidecît, pe o pagină învecinată:

„Cu ajutorul constrîngerii revoluționare, lagărele de reeducare prin muncă localizează și neutralizează elementele criminale din vechea societate”.** (Totul e din vechea societate! Și în 1952 totul va fi „din vechea societate”. Tot mortu-i vinovat!).

Cum - despre reeducare nici o vorbuliță? Localizăm și neutralizăm?

Și, în același an (1934):

„Sarcina bivalentă a reprimării: constrîngere plus reeducarea celor ce pot fi reeducați.”

A celor ce pot fi reeducați. Rezultă că reeducarea nu e pentru toți.

Pentru ca, ulterior, autorii mai mărunți să zburde ca un citat luat de-a gata Dumnezeu știe de unde: „reeducarea reeducabililor”, „reeducarea reeducabililor”.

Și cei nereeducabili? În groapa comună? Pe lună (Kolîma)? La Schmidt(5) (Norilsk)?

Chiar și codului reeducării prin muncă din 1924 juriștii lui Vîșinski îi re-proșează, de la înălțimea anului 1934, „o concepție falsă privind

reeducarea generală" a delincvenților. Căci acest cod nu suflă o vorbă despre exterminare.

Nimeni nu a promis că vor fi reeducați Cincizeci și Optii.

De aceea am și intitulat această parte a cărții „Exterminarea prin mun-că". Așa cum am simțit-o noi, pe pielea noastră.

Și dacă unele citate din juriști se cam bat cap în cap, sculați-l din mor-mînt pe Stucika, chemați-l la ordine pe Vîșinski și n-au decît să se des-curce. Eu n-am nici în clin, nici în mîneacă.

*Prefața lui Vîșinski la cartea Idei Averbach De la infracțiune la muncă, p.VI.

**Ibidem, p. VII.

Abia de cînd scriu această carte m-am apucat să-i răsfoiesc pe prede-cesori, asta profitînd de ajutorul unor oameni inimoși, căci izvoarele sunt de negăsit. În lagăr, cărînd buștenii plini de glod, noi nici nu bănu-iam că există astfel de cărți. Că viața noastră atîrnă nu de bunul-plac al cetățeanului gardian, ci de un mitic cod al muncii deținuților: auzind așa ceva, nu numai noi am fi zis că e vorba de un zvon dubios, de o tinetă, dar nici măcar maiorul, șeful OLP-ului, n-ar fi crezut pentru nimic în lu-me. Editate într-un tiraj confidențial, de uz intern, neținute în mîină de ni-meni, era greu de spus dacă atari opuri se mai păstrau prin seifurile GULag-ului ori fuseseră arse pînă la unul ca materiale diversioniste. Nici un citat din ele atîrnat la „colțurile" cultural-educative, nici o cifră proclamată de pe podiumurile de scînduri: cîte ore numără ziua de muncă? La cîte zile libere ai dreptul pe lună? Munca se plătește, sau nu? Pentru mutilări se prevede ceva? Chiar și băieții ar fi pufnit în rîs, dacă ți-ar fi dat prin cap să pui o asemenea întrebare.

Dacă cineva cunoștea și citea asemenea uvraje umanitare, aceia erau diplomații noștri. Ei da, căci fluturau acele cărțulii la mesele de confe-rințe. Păi cum! Eu abia am pus mîna pe cîteva citate, și mai că-mi dau lacrimile:

- în „Principiile directeoare", 1919: din moment ce pedeapsa nu este răz bunare, trebuie excluse orice forme de persecuție;
- în 1920: se interzice tutuirea deținuților. (Dar, iertați-mi expresia, „...te-n gură!" e voie?);
- codul reeducării prin muncă din 1924, articolul 49 - „regimul trebuie să excludă orice mijloace de persecuție, interzicîndu-se cu

desăvîrșire: cătușele, carcera(!), izolarea strict individuală, privarea de hrană, întrevederile prin grilaje".

Și gata. Dispoziții ulterioare nu există: pentru diplomați astea sunt de ajuns, GULAG-ul nici de astea n-are nevoie.

Mai era în codul penal din 1926 un articol, 9, de care întîmplător aflasem și pe care l-am învățat pe de rost:

„Măsurile de apărare socială nu pot avea drept scop provocarea de suferințe fizice ori înjosirea demnității umane și nu-și propun să constituie o răzbunare și o pedeapsă."

O, limpezime de cristal! Amator de a-mi angaja șefii pe terenul legalității, le turuiam acest articol în fiecare colț de lagăr și toți gardienii făceau ochii cît cepele de uimire și indignare. Erau printre ei slujbași hîr-șiți, cu stagii de cîte douăzeci de ani, pe cale de a ieși la pensie - dar nu auziseră în viața lor de nici un Articol nouă, de altfel nici nu ținuseră vreodată Codul Penal în mîină.

O, „administrație inteligentă, clarvăzătoare și umană de sus și pînă jos!" - cum a scris în „Life" președintele Tribunalului Suprem din statul New York, Leibowitz, revenit dintr-o vizită pe GULAG.

„Ispășindu-și termenul de condamnare, deținutul își păstrează sentimentul demnității perso-nale" - iată ce a înțeles, iată ce a văzut.

O, stat New York, ferece de tine dacă ai un asin atît de sagace în chip de judecător!

Ah, străini ghiftuiți, indolenți, miopi și iresponsabili, înarmați cu carnețele de note și pixuri - începînd cu corespondenții de presă care, încă la Kem, le puneau deținuților întrebări de față cu autoritățile lagărului - cît rău ne-ați făcut în vanitatea voastră de a străluci prin înțelegerea unor lucruri din care nu pricepeați o iotă!

„Demnitate personală!" La cei condamnați fără judecată? La cei care, în gări, sunt puși să se așeze cu fundul în mocirlă? La cel care, auzind șuieratul biciuștii cetățeanului gardian, rade cu unghiile pămîntul urinat de acesta și-l duce deoparte, ca să nu fie băgat la carceră? La acele femei cultivate care s-au pricopsit cu înalta favoare de a spăla izmenele și a hrăni purceii șefului de lagpunkt! Și care, la primul lui gest de beți-van, iau poziții accesibile, pentru ca a doua zi să nu fie trimise să crape la muncile comune?

... Focule, focule! Vreascurile trosnesc și vîntul nocturn al toamnei tîrzii face flăcările să zburde. Zona e cufundată în beznă, sunt singur

lîngă foc, dacă vreau, pot să-mi mai aduc căzături din locurile unde au lucrat dulgherii. Mă aflu într-o zonă privilegiată, atît de privilegiată, încît mă simt de parcă aş fi liber, pe o insulă a paradisului, în „șarașka” de la Marfino din cele mai liberale vremuri ale ei. Nimeni nu mă supraveghează, nu mă trimite în celulă, nu mă gonește de lîngă foc. Mi-am pus pufoaica pe umeri, căci totuși e cam frig, din pricina vîntului pătrunzător.

Dar ea - de cîte ceasuri stă dreptî în bătaia vîntului, cu mîinile lipite de corp, cu capul plecat, ba plîngînd, ba înghețînd nemișcată? Uneori se roagă din nou, cu glas tînguitor:

— Cetățene șef!... Iertați-mă. Fiți bun, iertați-mă, n-am să mai fac... Vîntul îmi aduce scîncetul ei atît de aproape, de parcă s-ar tîngui la ure-chea mea. În postul de gardă, cetățeanul șef își umple godinul cu lemne și nu răspunde.

E postul de gardă al lagărului din vecinătate, de unde muncitorii vin să ne instaleze o conductă de apă și să repare clădirea dărăpănată a se-minarului. Despărțită de mine prin mai multe împletituri de sîrmă ghim-pată, la doi pași de postul de gardă, sub felinarul cu lumină vie, stă abă-tută o fetișcană pedepsită; vîntul îi smucește fusta cenușie, de lagăr, șfichiindu-i cu suflarea lui înghețată picioarele și capul învelit într-o nă-framă subțire. În timpul zilei, cînd săpaseră în curtea noastră șanțul acela, fusese cald. Și o altă fată, lăsîndu-se să alunece în rîpă, se stre-curase tîrîș pînă la șoseaua Vladîkinskoe și evadase, profitînd de faptul că paza era cam căscată. Iar pe șosea circulă un autobuz de călători din Moscova. Cînd și-au dat seama, prinde-o dacă mai poți. S-a dat alarma, curînd și-a făcut apariția un maior negricios și furibund, urlînd că, pentru evadarea asta, dacă fugara nu va fi prinsă, întregul lagăr va fi privat de vizite și de pachete vreme de o lună încheiată. Femeile din brigadă turbaseră, țipau, mai cu seamă una, care-și mai și rotea în orbi-te ochii plini de ură: „S-o prindă, ticăloasa! Și s-o tundă - cranț! cranț! - cu foarfecă în fața coloanei!” (Nu era invenția ei, așa sunt pedepsite femeile în GULAG.) Iar fetișcana asta spusese oftînd: „Măcar de s-ar distra și pentru noi acolo, în libertate!” Un gardian o auzise și uite că acum era pedepsită: toți fuseseră duși în lagăr, în vreme ce pe ea o pu-seseră să stea „dreptî” în fața postului de gardă. Asta se întîmplase pe la șase seara, acum era unsprezece

noaptea, încercase să tropăie din cînd în cînd, ca să se mai încălzească, dar „șeful” își scotea capul pe ușă și răcnea: „Stai drept, c..., altfel o să fie și mai rău!” Acum nu se mai mișca, plîngea numai.

— Iertați-mă, cetățene șef!... Lăsați-mă în lagăr, n-am să mai fac!... Dar nici la poarta lagărului nimeni n-o să spună: E o sfîntă! Să intre!...(6)

O țin atît de tîrziu acolo, pentru că a doua zi e duminică și nu vor avea nevoie de ea la lucru.

O fetișcană blondă, simplă, fără școală, închisă pentru cine știe ce papi-otă de ață. Ce gînd primejdios ai rostit, fetițo!... Vor să-ți dea o lecție pentru toată viața.

Focule, focule!... Pe front, ne uitam în foc să vedem cum va fi viața du-pă Victorie... Vîntul smulge din flăcări o coajă de copac arzîndă.

Acestui foc și ție, fetițo, vă făgăduiesc: întreaga lume va citi despre as-ta.

Acțiunea se desfășoară la sfîrșitul anului 1947, în ajunul celei de-a trei-zecea aniversări a lui Octombrie, în cetatea noastră de scaun, Mosco-va, care tocmai sărbătorise împlinirea a opt sute de ani de atrocități(7). La doi kilometri de expoziția unională agricolă. Și la nici un kilometru de Casa de creație a iobagilor din Ostankino.

Iobagii!... Nu întîmplător comparația asta le-a venit în minte multora cînd s-a făcut timpul să mai și gîndească. Nu anumite particularități, în-treaga rațiune de a fi a iobăgiei și a Arhipelagului e una și aceeași: sunt rînduieli sociale gîndite pentru exploatarea forțată și nemiloasă a muncii gratuite a milioane de robi. Șase zile pe săptămîină, iar uneori chiar șap-te, băștinașii Arhipelagului erau scoși la o clacă istovitoare, fără nici un folos pentru ei. Nu li se lăsa, ca să muncească pentru ei înșiși, nici o zi din cinci, nici una din șapte, căci pentru întreținerea lor era alocată o „mensualitate”(8) în natură - rația de lagăr. La fel ca iobagii, zekii erau împărțiți în clăcași (grupa „A”) și rîndași (grupa „B”), aceștia din urmă aflați nemijlocit în serviciul boierului (șeful lagpunktului) și al domeniului (zonei). Drept nevolnici (grupa „C”) erau recunoscuți doar cei care nu se mai puteau ridica de pe cuptor (prici). Existau, de asemenea, pedepse pentru cei recalcitranți (grupa „D”), cu deosebirea că moșierul,

acționînd în propriul lui interes, porunceă pedepse prin care se pierdeau mai puține zile de lucru - cîteva bice aplicate în grajd (carceră nu avea) - în vreme ce șeful lagpunktului, urmînd dispozițiile date de stat, îl bagă pe culpabil la Șlzo (izolator disciplinar) sau la BUR (baraca specială, cu regim înăsprit). Întocmai ca și boierul, șeful lagărului putea lua orice iobag să-i fie lacheu, bucătar, frizer ori saltimbanc (putea înjgheba și un teatru de iobagi, dacă i se năzărea) și orice iobagă să-i slujească de chelăreasă, de ibovnică ori pur și simplu ca servitoare. Întocmai ca și boierul, șeful de lagăr putea să-și facă de cap, dîndu-și frîu liber năra-vului. (Șeful lagărului din Himki a văzut la un moment dat o deținută care-și usca la soare pletele lungi, de culoarea inului, răsfirate după ce le spălase; s-a înfuriat cine știe de ce și a aruncat scurt: „Tundeți-o!” A fost tunsă pe loc. 1945.) Cînd se schimba moșierul ori șeful lagărului, toți iobagii îl așteptau umili pe cel nou, dînd în bobi pe seama deprin-derilor pe care le va fi avînd și lăsîndu-se dinainte în puterea lui. Inca-pabil să anticipeze voința stăpînului, iobagul se gîndea prea puțin la ziua de mîine - zekul la fel. Iobagul nu se putea căsători fără voia boie-rului - cu atît mai puțin zekul, care numai obținînd indulgența coman-dantului putea spera să trăiască alături de o soție, firește, tot din lagăr. Întocmai cum iobagul nu-și alegea condiția de rob, nefiind vinovat de starea socială a celor ce-l aduseseră pe lume, nici deținutul nu și-o ale-gea, și el eșua pe Arhipelag prin pur hazard. Această similitudine a fost încă de mult sesizată de limba rusă: „Ați dat de mîncare la oameni?”, „Ați scos oamenii la lucru?”, „Cîți oameni ai?”, „Trimite-mi și mie un om!” Oameni, oameni... Despre cine e vorba? În acești termeni se vorbea despre iobagi, în acești termeni se vorbește despre deținuți.* Căci nu poți spune, referindu-te la ofițeri sau la perso-nalul de conducere, „Cîți oameni ai?” - nimeni n-o să te înțeleagă.

Dar, ni se va obiecta, asemănările cu iobagii nu sunt, totuși, atît de mul-te. Mai numeroase sunt deosebiri.

De acord: deosebiri sunt mai numeroase. Dar, surprinzător, toate deo-sebirile sunt în avantajul iobăgiei! Toate deosebiri sunt în detrimentul Arhipelagului GULAG!

Iobagii nu munceau mai mult de o zi lumină. Zekii - pe întuneric încep lucrul, pe întuneric îl termină (și încă nici nu-l termină

întotdeauna). Pentru iobagi duminica e sfântă, plus cele douăsprezece mari sărbători, plus hramurile, plus trei zile de Crăciun (că doar umblau cu colindul!). Deținutul, în ajunul fiecărei duminici, se întreabă cu temătoare îndoială: ne-or da-o? nu ne-or da-o? Iar sărbători n-are îndeobște (cum n-are Volga zile libere...): aceste 1 Mai și 7 Noiembrie sunt mai mult un cal-var, cu percheziții și regim special, decât sărbători (iar unii zeki sunt bă-

*Și, firește, despre colhoznici și salahori, dar nu vom dezvolta, acum, această comparație.

gați la carceră, an de an, tocmai în aceste zile). Pentru iobagi, Crăciunul și Pastele erau sărbători adevărate; cît despre perchezițiile per-sonale ba după muncă, ba dimineața, ba noaptea, - („Drepti, lîngă priciuri!") - nici nu știau ce sunt acelea. Iobagii locuiau în izbe statornice, pe care le socoteau ale lor, și seara, lungindu-se pe cuptor, pe laiță, pe pat - știau: uite, ăsta e locul meu, aici am dormit ieri, aici o să dorm și mîine. Deținutul nu știe în ce baracă va ajunge a doua zi (ba chiar, în-torcîndu-se de la lucru, nu e sigur că și astăzi va dormi în același loc). Nu are priciul „lui", vagonka „lui". Unde au să-l mîne, acolo o să doarmă. Clăcașul avea calul lui, plugul lui de lemn, toporul, coasa, co-șul, fusul, vasele, straietele lui. Chiar și rîndașii, scrie Herzen,* aveau întotdeauna cîteva bulendre pe care le lăsau moștenire celor apropiați și care nu erau aproape niciodată confiscate de boier. Zekul e obligat să predea îmbrăcăminte și încălțăminte de iarnă - primăvara, pe cea de vară - toamna, iar la inventarizări i se scutură traista, și fiecare cîrpă în plus e luată la magazia lagărului. Nu are dreptul nici la un briceguț sau o strachină, iar ca animale domestice -doar la păduchi. Din cînd în cînd, iobagul mai arunca o vîrșă, prindea niște pești. Deținutul pescu-iește doar cu lingura în fiertură. Iobagul avea pe lîngă casă ba o văcuță, Burionușka, ba o capră ori cîteva păsări. Zekul nu ajunge în veci să-și mînjească buzele cu lapte, iar ouă nu vede cu zecile de ani, mai că nu le-ar recunoaște văzîndu-le.

În cea mai mare parte din istoria ei, Rusia nu a cunoscut foametea, „în Rusia nimeni nu moare de foame", spune o zicală. Or, zicătorile nu se nasc din vînt. Iobagii erau robi, dar erau sătui.** Arhipelagul a trăit decenii de-a rîndul înlănțuit de o foamete cumplită; zekii se încăierau pentru o coadă de scrumbie din coșul de gunoi. De

Crăciun și de Paște, cel mai amărît țaran iobag se înfrupta dintr-o bucată de slănină. Deținu-tul din lagăr, fie el și fruntaș între fruntași, ajunge la o felie de slănină doar dacă primește pachet.

Iobagii trăiau cu familiile lor. Vânzarea ori schimbul de iobagi separați de familiile lor era socotită de toată lumea o barbarie, și literatura rusă o

*A.I. Herzen, K staromu tovarișciu (Scrisori către un vechi camarad), Socineniia (Opere), Izdatelstvo Akademii Nauk (Editura Academiei de Științe, Moscova), 1960, voi. XX, p. 585.

** Există mărturii în acest sens din toate secolele. În veacul al XV-lea, Iuli Krizanic(9) scrie că țaranii și meșteșugarii Moscoviei sunt mai îndestulați decît cei din Apus, că în Rusia si oamenii cei mai săraci mănîncă o pîine bună, pește, carne. Chiar în vremurile de restriște, „jitnițele cele vechi nu fuseseră secătuite, pe cîmpuri se vedeau șire de grîne și prin curți clăi vechi de patru pîna la zece ani" (Avraam Palișin). În secolul al XVIII-lea, Fonvizin(10), comparînd situația materială a țăranilor ruși cu a celor din Languedoc și din Provence, conchidea: „Judecînd fără părtinire, găsesc starea alor noștri incomparabil mai bună". Iar în secolul al XIX-lea, referindu-se la satele de iobagi, Pușkin scria: „Semne de trudă și belșug vezi pretutindeni".

Înfiera cu indignare. Sute, poate mii (ceea ce e puțin probabil) de iobagi erau ruși de familiile lor. Dar nu milioane. Zekul e despărțit de familie din prima zi de arest și, în jumătate din cazuri, pentru totdeauna. Dacă fiul e arestat o dată cu tatăl (cum povestea Vitkovski) ori soția o dată cu soțul, prima grijă a autorităților e ca nu cumva ei să se întâlnească în același lagpunkt; iar dacă se întîmplă, totuși, să se întâlnească, să fie separați cît mai repede cu putință. La fel, cînd între un zek și o zekă se lega, în lagăr, o iubire efemeră sau adevărată, erau numaidecît băgați la carceră, ruși unul de celălalt, mutați în locuri diferite. Și nici chiar ce-le mai sentimentale damele dedate la condei -de felul lui Șaghinian(11) sau Tess(12) - n-au lăsat să le scape de mila lor măcar o lacrimă tăcută în frumosele lor batistute. (Vezi bine, ele nu știau. Ori credeau că așa trebuie.)

Însăși mutarea iobagilor dintr-un loc în altul nu se făcea în dîrdor: erau lăsați să-și strîngă calabalîcul, bruma de avut, și să se ducă liniștiți în noua vatră, la cincisprezece ori patruzeci de verste distanță. Pe zeki etaparea îi ia pe sus, ca o vijelie: ai douăzeci sau numai zece minute ca să-ți predai catrafusele, toată viața îți e întoarsă într-o clipă cu josul în sus și ești dus undeva la capătul lumii, poate pentru totdeauna. În întreaga lor viață, iobagii rareori

aveau parte de mai mult de o mutare; cel mai adesea rămîneau la baștină. Or, nu se poate imagina un băști-naș al Arhipelagului care să nu fi cunoscut etapările. Mulți au fost eta-pați de cîte cinci, șapte sau unsprezece ori.

Iobagii izbuteau să scape de sub obroc, băjeneau departe de ochii bles-tematului de boier, făceau negoț, se îmbogățeau, trăiau ca oamenii li-beri. Zekii însă, chiar și cei cu dispensă de escortă, trăiesc în aceeași zonă și dis-de-dimineată aleargă la aceeași exploatare la care sunt conduși în coloană și ceilalți.

Rîndașii erau, în cea mai mare parte, niște paraziți sadea („slugii să-i scuipi în strachină”), trăiau pe seama clăcașilor, dar măcar nu-i diriguiau. Zekul e îngrețoșat cu asupra de măsură și pentru că a ajuns să fie condus și îmboldit de niște mitocani tăntălăi.

În plus, condiția iobagilor era ușurată de faptul că moșierul, vrînd-ne-vrînd, îi cruța: costau bani și prin munca lor îi înmulțeau averea. Comandantul de lagăr nu-i cruță pe deținuți: nu el i-a cumpărat, moște-nire copiilor nu-i lasă, mor unii - vin alții.

Nu, zadarnic ne-am ostenit să-i asemuim pe zekii noștri cu iobagii mo-șierești. Viața acestora din urmă a fost, trebuie să recunoaștem, mult mai așezată și mai omenească. Condiția băștinașilor Arhipelagului se apropie, poate, doar de cea a iobagilor uzinali(13) din Ural, Altai și Ner-cinsk. Ori a colonilor lui Arakceev(14). (Unii vor obiecta că și asta e o apropiere forțată, pentru că în așezările acelea altele erau condițiile na-turale, oamenii trăiau cu familia lor, aveau sărbători. Doar sclavia din Orientul Antic e o comparație viabilă.)

Și doar un singur avantaj, unul singur, al deținuților față de iobagi îmi vine în minte: deținutul ajunge pe Arhipelag, chiar dacă la o vîrstă fra-gedă, de 12-15 ani, oricum nu prin naștere! Oricum, înainte de a fi bă-gat la pușcărie apucă să guste și cîteva ani de libertate. Cît despre avantajul condamnării limitate, stabilite de tribunal, față de iobăgia pe viață a țăranilor, acesta e valabil doar cu o mulțime de rezerve: dacă termenul nu e un „pătrar”; dacă articolul nu e 58; dacă nu ești închis „pînă la o nouă dispoziție specială”; dacă nu ți se administrează al doi-lea termen de detenție în lagăr; dacă după ispășirea condamnării nu ești expediat automat în surghiun; dacă, odată eliberat, nu ești retrimis imediat pe Arhipelag ca recidivist. E

un asemenea baraj de condiționări, încît ne putem aduce aminte că uneori și boierul mai elibera cîte un iobag, din capriciu...

Iată de ce, cînd „împăratul Mihail” ne-a spus la Lubianka anecdota care circula printre muncitorii moscoviți, că sigla VKP(b) se descifrează ca A Doua Iobăgie (bolșevică)(15), interpretarea nu ni s-a părut comică, ci fatidică.

Comuniștii erau în căutarea unui nou stimulent pentru munca socială. S-a crezut că un asemenea rol ar putea să joace conștiinciozitatea și entuziasmul, dublate de o dezinteresare absolută. De aceea a fost luată în brațe cu atîta ardoare „măreața inițiativă” a subotnicelor. Dar ea s-a dovedit a fi nu începutul unei noi ere, ci puseul spasmodic de abnegație al uneia dintre ultimele generații ale revoluției. Din documentele arhivei guberniale Tambov, datînd din 1921, rezultă că, încă de pe atunci, mulți membri de partid căutau să se sustragă de la subotnice, motiv pentru care prezența la acestea a început să fie consemnată în fișele individuale de evidență. Vreo zece ani elanul a mai durat, pentru com-somoliști și pentru noi, pionierii. Apoi ni s-a acrit și nouă.

Ce era de făcut? Unde se putea găsi un nou stimulent? Banii, salarizarea în acord, primele? Dar astea trăsneau a un capitalism cald încă, și erau necesare o lungă perioadă de timp, o nouă generație pentru ca acest iz să înceteze a mai irita nările și pentru ca pomeniții stimulenți să poată fi adoptați în liniște sub forma „principiului socialist al cointeresării materiale”.

S-a scotocit mai adînc în sipetul istoriei și s-a descoperit ceea ce Marx numea „constrîngere extraeconomică”. În lagăre și în colhozuri, această găselniță a fost etalată cu toți colții dezveliți.

Apoi a apărut Frenkel, care, întocmai cum diavolul presară o pulbere otrăvitoare în cazanul dat în clocot, a adăugat sistemul marmitelor.

Era binecunoscut descîntecul de atîtea ori repetat: „în noua orînduire nu-și poate găsi loc nici disciplina bîtei, pe care se baza iobăgia, nici disciplina foamei, pe care se sprijină capitalismul.”

Ei bine, Arhipelagul a izbutit să le îngemăneze de minune.

Și pentru asta au fost de ajuns trei trucuri: 1. Marmitele; 2. Brigada; 3. Dubla conducere. (Dar ultimul nu e obligatoriu: pe Vorkuta, bunăoară, a existat întotdeauna o conducere unică, și treaba mergea.)

Pe aceste trei balene se sprijină Arhipelagul.

Iar dacă le considerăm „curele de transmisie”, datorită lor se învîrte mașinăria.

Despre marmite am mai vorbit. E o redistribuire a pîinii și arpacașului de așa manieră, încît pentru o rație medie de pușcăriaș, acordată în so-cietățile parazitare oricărui deținut care taie frunză la cîini, zekul nostru să trudească pînă se deznoadă. Iar pentru a-și adăuga la rația legitimă încă un coltuc de o sută de grame, să-și verse și ultima picătură de vla-gă, fiind considerat fruntaș. Procentele realizate peste normă dădeau dreptul și la cîteva linguri de terci în plus (luate, anticipat, tot de la tine). O necruțătoare cunoaștere a naturii umane! Nici acele îmbucături de pîine, nici acele găluște de arpacaș nu se puteau compara cu munca depusă pentru a le cîștiga. Dar, avînd sărăcia în sînge, omul nu poate cîntări un lucru și prețul care ce i se pretinde pentru el, punîndu-le pe cele două talgere ale balanței, întocmai cum soldatul, într-un război care-i este străin, se năpustește, pentru un amărît pahar de votcă, la un atac ce-l va costa viața, așa și zekul, pentru aceste firimituri ce-i sunt azvîrlite ca unui cerșetor, alunecînd de pe bușteanul ud, se îmbăiază fără voie în viitura unui rîu siberian ori frămîntă în apa înghețată lutul pentru chirpici, cu picioarele lui goale, care nu vor mai călca nicicînd pămîntul libertății.

Dar nici satanica marmită nu e atotputernică. Nu toți mușcă momeala. Întocmai cum odinioară iobagii învățaseră pe pielea lor că „mai bine mori flămînd, decît la ciocoi asudînd”, și zekii și-au dat pînă la urmă seama că în lagăr nu rația mică te omoară, ci rația mare. Puturoșii! Tonții! Dobitoace fără simțire! Nu vor supliment! Nu vor hrănitoarea noastră pîine frămîntată din barabule, mazăriche și apă! Nu mai vor nici eliberare înainte de termen! Nu mai vor nici panou de onoare! Refuză să se ridice la înălțimea intereselor șantierului și ale țării, refuză să rea-lizeze planurile cincinale, deși planurile cincinale servesc interesele oa-menilor muncii! Se pitesc prin cotloanele minelor, bîntuie pe la etajele neterminate ale clădirilor în construcție, se adăpostesc, bucuroși de ploaie, prin cine știe ce hrube întunecoase, numai să nu muncească!

Căci nu întotdeauna se pot organiza lucrări care să antreneze mase de oameni, cum ar fi cele de la cariera de piatră de lîngă Iaroslavl.

Aici sute de zeki sunt înghesuiți pe un spațiu îngust, întotdeauna sub ochii gardienilor: cum încetează careva să miște, vede el pe dracu'. Astea sunt condiții ideale: nimeni nu cutează s-o lase mai moale, să-și mai dezdoaie spinarea, să-și șteargă fruntea de sudoare, pînă cînd pe coli-nă nu se coboară fanionul - semnul convențional al pauzei. Dar ce te faci cu ceilalți?

S-au pus mințile la clocit. Și s-a născocit brigada. Nici nu se putea nu ne dea prin cap, doar era la mintea cocoșului! Nu voiau narodnicii să intre în socialism prin obștile rurale, iar marxiștii, mai apoi, prin „colec-tiv”? Taman cum se scrie pînă astăzi la gazetă: „Esențialul pentru om e munca și, obligatoriu, munca în colectiv” !

Or, în lagăr nu există nimic în afară de muncă, iar de muncit se muncește numai în colectiv. Să fie, așadar, ITL-ul scopul cel mai înalt al umanității? Am și ajuns la potou?

Cît de eficace este brigada pentru îmbogățirea psihologică a membrilor săi, pentru hărțuirea și urmărirea lor, pentru creșterea simțămîntului demnității personale am mai avut prilejul să explicăm (capitolul 3). În consens cu scopurile brigăzii, se stabilesc sarcini și se desemnează brigadierii („mușuroi”, cum li se spune în lagăr) pe măsură. Cu bîta și cu rația, brigadierul trebuie să-și stăpînească brigada în absența oricăror șefi, a gardienilor și a escortei. Șalamov citează cazuri din care se poate vedea cum, în Kolîma, în unul și același sezon, întreg efectivul unei brigăzi se curăța de mai multe ori, în vreme ce brigadierul rămînea neschimbat. La KemerLag, un brigadier de soiul ăsta, Perelomov, nu-și folosea niciodată limba: numai ciomagul. N-am întocmit o listă de ase-menea nume, pentru că ar consuma prea multe pagini. Interesant de notat este că acești brigadierii proveneau cel mai adesea din rîndul bor-fașilor, scuzați, - al lumpenproletariatului.

Dar cu ce nu se obișnuiesc oamenii? Ar fi o incorectitudine grosieră din partea noastră să nu observăm faptul că, uneori, brigada reprezenta și o celulă naturală a societății din lagăr, așa cum e, în libertate, familia. Eu însumi am cunoscut asemenea brigăzi, și nu una singură. E drept, acestea nu erau brigăzi de la muncile comune, unde cineva trebuie să moară, căci altfel ceilalți n-au cum să supraviețuiască. Erau, de regulă, brigăzi specializate: electricieni, strungari și lăcătuși, dulgheri, zugravi. Cu cît efectivul brigăzilor era

mai mic (10-12 oameni), cu atît se mani-festa mai evident înăuntrul lor spiritul de protecție reciprocă și întra-jutorare.*

Pentru o asemenea brigadă și pentru un asemenea rol trebuie și un bri-gadier potrivit: aspru cu măsură; cunoscător al tuturor regulilor morale (imorale) ale GULAG-ului; perspicace și drept cu oamenii din brigadă; avînd propria tehnică de a-i aborda pe șefi: la unii lătrînd răgușit, pe alții luîndu-i cu vorba dulce; făcîndu-se temut de către toți oploșii, neratînd nici un prilej de a smulge pentru brigadă cîte o sută de grame de pîine în plus, niște nădragi vătuiți, cîteva perechi de bocanci. Dar și cu trece-re pe lîngă oploșii influenți, de la care pot fi aflate noutățile lagărului și schimbările ce se profilează la orizont, toate acestea fiindu-i indispensa-

*Același spirit se putea constata și în unele brigăzi mari, cu structură compozită, dar numai în lagărele de la ocne și în condiții deosebite. Despre acest lucru - în Partea a Cincea.

bile pentru a dirigui chibzuit. Cunoscînd temeinic natura lucrărilor, ca și sectoarele avantajoase și dezavantajoase (și știind să le paseze pe acestea din urmă unei brigăzi vecine, dacă o asemenea brigadă există). Cu ochi format pentru tuhtă-intuind unde e mai ușor de trișat în urmă-toarele cinci zile: la norme sau la volum. Și apărîndu-și cu strășnicie tuhta în fața șefului de șantier, cînd acesta își întinde condeiul hulpav să „hăcuiască” borderourile. Avînd și cum și cu ce să-l ungă pe norma-tor. Știind și cine e ciripitorul în brigada lui (iar dacă e unul nu prea isteț și, deci, nici prea periculos, lăsîndu-l în plata Domnului, ca să nu i se strecoare unul și mai rău). Iar în brigadă să știe întotdeauna pe cine să îmbărbăteze cu o privire, cui să-i servească o porție de înjurături înde-sate, cui să-i dea, astăzi, o muncă mai ușoară. Chiar și o asemenea bri-gadă, cu un asemenea brigadier, se sudează greu și supraviețuiește cu greu. Nici cocoleală nu există, dar nici nu cade nimeni lat. Am lucrat și eu la asemenea brigadieri - la Sinebriuhov, la Pavel Boroniuk. Dacă aș sta să-i trec pe o listă, și ea ar ocupa niște pagini. Și din numeroase re-latări rezultă că acești brigadieri gospodari și chibzuiți erau, cel mai adesea, fii de „chiaburi”.

Ce altceva poți face? Dacă brigada ți se impune ineluctabil ca formă de existență, ce altceva poți face? Trebuie să te adaptezi într-un fel, nu-i așa? Munca te ucide, dar și să scapi cu viață poți numai

muncind. (Fi-rește, e o filosofic discutabilă. Mai corect ar fi să răspunzi: nu mă învă-țați voi cum să mor, lăsați-mă să mor în legea mea. Numai că oricum nu au să te lase, asta e...).

Nici ca brigadier nu prea ai de ales: nu face brigada de tăietori de pădu-re cei 55 de „cubi” zilnic - ești băgat la carceră. Nu vrei la carceră – scoate untul din oameni. Dreptatea e întotdeauna de partea celui mai tare.

Cît despre dubla conducere, lagărul are nevoie de ea așa cum cleștele are nevoie și de brațul stîng, și de cel drept, de amîndouă. Dubla con-ducere reprezintă ciocanul și nicovala cu ajutorul cărora autoritățile fac din deținut ceea ce-i trebuie statului, iar dacă, supus acestei prelucrări, zekul se face praf și pulbere, e aruncat la gunoi. Cu toate că întreți-nerea unei conduceri aparte a zonei (a lagărului propriu-zis) încarcă substanțial cheltuielile statului, cu toate că, din tembelism, capriciu sau vigilență, ea îngreuiază și complică adesea procesul de producție, o asemenea conducere e instalată totuși, ceea ce probează că nu e vorba de o scăpare. Dubla conducere înseamnă doi torționari în loc de unul, doi torționari ce acționează cu schimbul și la concurență: care izbuteste să stoarcă de la deținut cel mai mult, dîndu-i cel mai puțin.

Una dintre conduceri are în mîină aparatul de producție, sculele, mijloacele de transport; o nimica toată îi lipsește: forța de muncă. Aceasta îi e adusă în fiecare dimineață din lagăr de către escortă, care o duce în fie-care seară îndărăt (sau face aceste operații la începutul și la sfîrșitul fie-cărui schimb). În cele zece sau douăsprezece ore, cît zekii încap pe mîinile conducerii unității de producție, nu e nevoie să fie educați ori corijați, și chiar dacă se întîmplă să crape în acest răstimp, faptul nu în-durerează nici una din cele două conduceri: morții sunt mai ușor de casat decît niște scînduri care au ars sau cîteva kilograme de firnis furate. Pentru conducerea unității productive important e să-i constrîngă pe deținuți să muncească în fiecare zi cît mai mult, trecîndu-le în fișa de pontaj cît mai puțin, căci trebuie acoperite într-un fel consumurile catastrofale și deficiențele de producție. Căci fură și trusturile, și Direcțiile de construcții-montaj, și șefii de șantier, și șefii de echipă, și magazionerii, și șoferii, și - mai puțin decît toți - zekii, nu pentru sine (căci n-au unde căra ce-au furat), ci pentru mahării lagărului și

pentru escortă. Și mai mult se pierde din cauza gospodăririi nechibzuite și indolente, ca și din pricină că nici zekii nu cruță nimic. Or, o singură cale există pentru a acoperi toate aceste neajunsuri: să plătești sub preț forța de muncă.

În mâinile conducerii lagărului se află numai rabsila(16) (limba știe ce și cum să abrevieze!). Dar acest factor e decisiv. Șefii de lagăre așa și spun: noi le putem forța mîna (șefilor din unitățile productive); oricum nu au unde găsi alți muncitori, (într-adevăr, în taiga, în deșerturi - unde să-i găsești?) Și de aceea se străduiesc să smulgă, pentru mîna lor de lu-cru, cît mai mulți bani, pe care-i predau la vistierie, o parte fiind desti-nată retribuirii conducerii lagărului pentru că îi păzește pe zeki (de pri-mejdia libertății), îi hrănește, îi îmbracă și îi aduce la perfecțiunea morală.

Ca întotdeauna în bine chibzuita noastră orînduire socială, aici se bat cap în cap două planuri: planul de producție, construit pe principiul de a cheltui pentru mîna de lucru cît mai puțin cu putință, și planul MVD de a aduce din producție în lagăr cîștiguri cît mai mari. Unui observator din afară i se va părea straniu: ce-i cu această contrapunere a propriilor planuri? Or, la mijloc e un mare schepsis. Tocmai contrapunerea pla-nurilor îl strivește pe om. E un principiu care depășește rețelele de sîr-mă ghimpată ale Arhipelagului.

Și mai semnificativ e faptul că aceste două conducări nu consumă, una față de cealaltă, nici un fel de ostilitate, cum ar putea sugera perma-nentele lor hîrîieli și trageri reciproce pe sfoară. Cînd e vorba ca deținu-tul să fie strivit cît mai temeinic, ele se aliază foarte strîns. Deși coman-dantul lagărului e ca un tată bun pentru zekii săi, el e gata oricînd să re-cunoască - și să semneze un act în acest sens - că mutilarea s-a pro-dus din vina deținutului însuși, nu din cauza condițiile/ de lucru; nu o țî-ne morțiș că deținuților trebuie să li se asigure îmbrăcăminte de protec-ție ori că de ce adică în cutare atelier nu există ventilație (nu-i - nu-i, ce să-i faci, dificultăți vremelnice: în Leningradul blocat cum a fost?...). Niciodată conducerea lagărului nu va trata cu refuz conducerea unității de producție, cînd aceasta va cere să fie băgat la carceră un brigadier pentru că a fost insolent, un muncitor pentru că a pierdut o lopată, un inginer pentru că nu a executat întocmai un ordin. În așezările

îndepăr-tate, nu acești doi tartori alcătuiesc înalta societate a moșierilor taigo-industriali? Nu nevestele lor își fac, reciproc, vizite? Și dacă, totuși, tuhta din borderouri e întotdeauna umflată, dacă se raportează săparea și astuparea unor șanțuri care n-au brăzdat niciodată fața pământului; repararea unei instalații de încălzire ori a unei mașini niciodată ieșite din funcțiune; înlocuirea unor stâlpi zdraveni, în stare să reziste încă zece ani, mișmașul ăsta nu se face la instigația conducerii lagărului, liniștită că banii îi vor curge în pungă într-un fel sau altul, ci de către deținuții înșiși (brigadieri, normatori, șefi de echipă), căci așa sunt toate normele statului: ele nu sunt gândite pentru telurica viață reală, ci pentru cine știe ce ideal selenar. Un om conștiincios, plesnind de sănă-tate, sătul și pus pe muncă nu poate îndeplini aceste norme! Ce să mai pretinzi atunci de la bietul deținut vlăguit, scheletic, flămînd și opresat? Normarea practică de stat imaginează o producție care nu poate exis-ta pe pămînt, și prin asta amintește de realismul socialist din beletristi-că. Dar dacă, ulterior, cărțile nevîndute sunt date la tocat, tuhta industrială e mai greu de acoperit. Nu însă și imposibil.

În vârtejul grabei lor necurmăte, directorului și șefului de lucrări tuhta le scapă; ei nu apucă să o descopere. Iar șefii de echipă civili sunt ori ne-instruiți, ori beți, ori binevoitori cu zekii (gîndindu-se că și brigadierul acestora îi va ajuta în clipele grele). Și apoi, dacă s-au „halit” cîteva pro-cente, acolo, oricum nu poți recupera pîinea dintr-un stomac. Cît despre reviziile contabile și inventarieri, se știe cît sunt de lăleite. Ele dezvăluie tuhta cu o întîrziere de luni și ani, cînd banii pentru lucrarea respectivă s-au evaporat de mult și nu-ți mai rămîne decît ori să-l bagi în tribunal pe careva dintre civili, ori să mușamalizezi lucrurile și să treci totul la pierderi.

Trei balene au fost așezate la temelia Arhipelagului de către Stăpînire: marmitele, brigada și dubla conducere. A patra și cea mai importantă balenă - tuhta - e opera băștinașilor și a vieții înseși.

Pentru tuhta e nevoie de brigadieri perseverenți și întreprinzători, dar și mai necesari, și mai importanți sunt maiștrii și inginerii din rîndul deținu-ților. Șefi de echipă, normatori, planificatori, economiști - și numărul lor a fost mare, căci în pustietățile acelea civili nu se înghesuie. Unii zeki s-au sălbăticit în aceste locuri, întrecîndu-i în ferocitate pe civili, năpăs-tuindu-și camaradul arestat ca și ei și

călcînd pe cadavre pentru a obține propria eliberare înainte de termen. Alții, dimpotrivă, și-au păstrat conștiința clară a apartenenței la patria lor - Arhipelagul, introducînd o chibzuită măsură în diriguirea producției și o tot atît de bine măsurată tuhta în evidențe. Se puneau astfel în mare primejdie: riscau nu să primească o nouă condamnare, căci oricum erau înjugați la termene grele, pe un articol-beton; riscau să-și piardă locul, să-i mînie pe dumnezeii lagărelor, să nimerească într-o etapă funestă și astfel să piară fără urmă. Dîrzenia și inteligența lor erau cu atît mai lăudabile, cu cît îi ajutau să supraviețuiască și pe frații lor.

Un asemenea om a fost, de pildă, Vasili Grigorievici Vlasov, deja cunoscut nouă din procesul de la Kadîi. În toată lunga lui condamnare (a stat în pușcărie nouăsprezece ani fără întrerupere) și-a păstrat aceeași îndărătnică verticalitate pe care a manifestat-o la judecată și de la înălți-mea căreia și-a bătut joc de Kalinin și de grațierea acordată de el. În toți acești ani, cînd, sfrijit de foame, a tras la jugul muncilor comune, s-a simțit nu un țap ispășitor, ci un adevărat deținut politic și chiar un „revo-luționar”, cum mărturisea în convorbirile lui intime. Și cînd, mulțumită ascuțitului simț gospodăresc pe care-l avea de la natură și care-i supli-nea studiile economice neterminate, a ocupat vremelnice funcții de oplo-șit în sfera producției, a văzut în asta nu numai o șansă de a-și amîna clipa morții, ci și o posibilitate de a încărca astfel căruța, încît băieții să tragă mai ușor.

În anii '40, la una din exploatările forestiere din Ust-Vîm (UstVîmLagul făcea excepție de la schema comună în sensul că avea o conducere unică: lagărul însuși executa tăierile de pădure, ținea evidența și purta răspunderea în fața Ministerului Industrii Forestiere), Vlasov cumula funcțiile de normator și planificator. Toate scriptele erau pe mîna lui și, iarna, pentru a veni în ajutorul zekilor din exploatație, trecea în contul brigăzilor cubaje suplimentare. Una dintre ierni a fost deosebit de aspră, băieții abia izbuteau să facă planul în proporție de 60%, dar primeau ca pentru 125% și, pe seama rațiilor suplimentare, au ieșit cu bine din iarnă, iar lucrările nu s-au oprit nici măcar pentru o zi. Numai că trans-portul buștenilor „tăiați” (pe hîrtie) întîrzia foarte mult și la urechile co-mandantului de lagăr au început să ajungă zvonuri supărătoare. În martie, acesta a

trimis o comisie alcătuită din șefi de echipă, care au descoperit o lipsă de opt mii de metri cubi de bușteni! Furios, comandantul lagărului l-a chemat pe Vlasov. Acesta l-a ascultat, după care i-a spus: „Trage-le, șefule, la fiecare cîte cinci zile; sunt niște tîrîie-brîu. Le-a fost lene să se afunde în pădure, pentru că acolo nămeții sunt mari. Fă o comisie nouă și pune-mă pe mine președinte." Cu troika lui din oameni de comitet, Vlasov a întocmit un act, „regăsind" tot lemnul lipsă. Pentru o vreme, comandantul s-a potolit, dar în mai i-a luat iar la rost: se transportă lemn puțin, ăi de sus cer socoteală. L-a chemat din nou pe Vlasov. Vlasov, mic de stat, dar întotdeauna mîndru ca un cocoș, nici măcar n-a mai scăldat-o: lemnul nu există. „Cum ai cutezat să faci un act fals, tara-ra-ra-ram?!" „Păi, era mai bine să vă bage pe dumneavoastră la zdup? Opt mii de metri cubi înseamnă pentru civili un „decar"; chiar și unui cekist cum sunteți dumneavoastră tot i s-ar fi izbit cinci ani." Comandantul l-a scăldat într-un potop de înjurături, dar era prea tîrziu să-l pedepsească: el însuși atîrna acum de Vlasov. „— Ce facem?" „— Așteptăm pînă cînd toate drumurile se fac chiseliță." Curînd, toate drumurile au devenit impracticabile, nu tu drum de iarnă, nu tu drum de vară, și Vlasov i-a adus șefului la semnat, ca să expedie-ze apoi mai departe, la Direcție, o adresă amănunțit fundamentată teh-nic, în care se explica faptul că, avînd în vedere tăierile masive din iar-na trecută, opt mii de metri cubi de bușteni nu au apucat să fie expediați pe drumul de sănii. Iar a-i transporta prin pădurea mlăștinoasă era pes-te puțință. Urmau calcule din care reieșea cît ar costa construirea unui drum din grinzi, rezultînd că transportul pe această cale a celor opt mii de metri cubi de lemn ar fi fost mai scump decît valoarea lui intrinsecă. Iar peste un an, după ce vor fi zăcut în mlaștină o vară și o toamnă, buștenii nu vor mai corespunde condițiilor contractuale și beneficiarii nu-i vor accepta decît ca lemne de foc. Direcția a fost de acord cu per-tinenta argumentație - pe care o putea prezenta fără jenă oricărei alte comisii - și a trecut cei opt mii de metri cubi la pierderi.

Astfel aceste trunchiuri tăiate, mîncate, trecute la scăzămînt au prins din nou rădăcini, zvonind din cetinile verzi. De altfel, nici statul n-a plătit prea mult pentru acești steri fictivi: cîteva sute de pîini negre, lipicioase și mustind de apă. Cele o mie de trunchiuri și o sută de

vieți salvate nu au fost trecute în coloana beneficiilor: asemenea bunuri n-au avut nicio-dată preț pe Arhipelag.

Pesemne nu numai Vlasov s-a priceput să trișeze în felul ăsta, căci, începînd din 1947, la toate exploatarea forestiere a fost introdus un sistem nou: echipe integrate și brigăzi integrate. Tăietorii de pădure și că-răușii alcătuiau acum o singură echipă, iar în contul brigăzilor se înre-gistra nu volumul de bușteni tăiați, ci lemnul ajuns la patinoar, pe malul rîului flotabil, de unde primăvara era transportat mai departe cu plutele.

Și ce credeți? S-a isprăvit cu tuhta? Cîtuși de puțin! Ba chiar o regăsim mai înfloritoare ca oricînd! Tuhta proliferază inevitabil, pe măsură ce crește numărul muncitorilor ce se hrănesc de pe urma ei. Pentru aceia dintre cititori pe care subiectul nu-i plictisește, să intrăm puțin în detalii:

1. Plutăritul, începînd de la patinoar, nu mai poate fi încredințat deținuților (Cine să-i escorteze de-a lungul rîului? Vigilență). De aceea, la patinoar, lemnul e preluat de la delegatul lagărului (unul pentru toate brigăzile) de recepționarul centrului de dirijare a plutăritului, alcătuit din muncitori civili. Credeți că acest recepționar o să pună piciorul în prag? Nici pomeneală. Delegatul lagărului tuhtește cît încapă, ca să poată hrăni brigăzile tăietorilor de pădure, și recepționarul centrului închide ochii.

2. Și iată de ce. Muncitorii civili ai centrului de dirijare trebuie și ei hrăniți, căci și normele lor sunt supradimensionate. Tot acest lemn fictiv e înregistrat în borderourile centrului, ca lemn plutit.

3. La punctul de colectare, unde se adună tot lemnul trimis cu plutele de la toate sectoarele de tăiere, e amplasată așa-numita bursă, un de-pozit de tranzit, unde buștenii sunt trași din apă la mal. Această muncă revine tot deținuților, aceluiași UstVîmLag (cele 52 de insule ale Ust-VîmLag-ului sunt răspîndite pe o suprafață de 250 kilometri pătrați -Arhipelag, nu glumă!). Delegatul centrului de dirijare e liniștit: recepționarul lagărului preia acum îndărăt toată tuhta: în al doilea rînd, pentru a nu-și trage pe sfoară lagărul, care predase acei bușteni la centrul de dirijare, iar în primul rînd pentru ca, din aceeași tuhta, să-i hrănească pe deținuții săi, cei care scot buștenii din apă (căci și ei au niște norme fan-tastice, și lor le arde buza să cîștige coltucul suplimentar)! E momentul cînd recepționarul trebuie să

asude puțin pentru obște: el are nu numai de luat în primire lemnul în unități volumetrice, ci și de înregistrat toți buștenii, reali și fictivi, după diametru și lungime. Iată un adevărat părin-te care-și hrănește familia! (Vlasov a lucrat și pe un asemenea post.)

4. După bursă urmează fabrica, unde buștenii sunt transformați în che-restea. Muncitorii sunt tot zeki. Brigăzile se hrănesc pe seama volu-mului de lemn rotund prelucrat și buștenii raportați fictiv, prin tuhta, sunt cum nu se poate mai bineveniți pentru a spori acest volum.

5. În aval, urmează antrepozitul de produse finite, unde, potrivit norme-lor impuse de stat, trebuie să ajungă 65% din lemnul rotund preluat de fabrica de cherestea.

Așadar, și 65% din tuhtă intră, pe nevăzute, în antrepozit (și, mitic, pro-ducția fabricii de cherestea este și ea înregistrată pe sortodimensiuni: lătunoaie, lemn util, grosimea scîndurilor, scînduri fasonate, nefasona-te...) Stivuitorii mănîncă și ei o pîine pe seama acestei tuhte.

Dar ce se întîmplă mai departe? Tuhta a rămas proptită între pereții an-trepozitului. Acesta e păzit de VOHR, aici nu se mai permit pierderi necontrolate. Cine și cum va răspunde acum pentru tuhtă?

E momentul cînd în ajutorul mărețului principiu al tuhtei vine un alt mă-reț principiu al Arhipelagului: principiul gumilasticului, adică al tărăgănărilor de tot felul. Odată înregistrată, tuhtă se reportează dintr-un an în altul. La inventarierea care se fac în aceste pustietăți sălbatice ale Arhi-pelagului, toți sunt de aceeași parte, toți cunosc melodia. Numai de dra-gul de a număra, nimeni n-o să ia în mîină scîndură cu scîndură. Din fericire, an de an, mari cantități de tuhtă „se degradează” din pricina condițiilor de depozitare: sunt trecute la pierderi. Sigur, cîte un șef de depozit mai zboară din slujbă, fiind trimis la munca de jos, ca normator. Dar cîtă nație a mîncat o bucată de pîine!

Altă mutare deșteaptă: cînd cherestea se încarcă în vagoane pentru beneficiari (recepționeri nu există, vagoanele vor fi expediate pe baza unor dispoziții de livrare), se încarcă și tuhtă, adică se trec în actele însoțitoare cantități în plus (ocazie cu care, să notăm, își mai dreg rația și brigăzile de încărcători). Calea ferată pune plomba, ea n-are nici în clin, nici în mîneacă. După nu știu cîtă vreme, undeva

la Armavir sau la Krivoi Rog se scoate plomba și se face recepția, înregistrându-se intrările fizice. Dacă lipsurile sunt moderate, toate aceste discrepanțe volu-metrice se adună undeva într-o rubrică, și e treaba Gosplan-ului să des-curce lucrurile. Dacă s-a întrecut măsura, beneficiarul trimite UstVîm-Lagului o reclamație, dar aceste reclamații se mișcă între milioane de alte hîrtoage, sunt încopciate în cine știe ce dosar și cu timpul devin caduce: nu pot rezista încăpățînării speciei umane de a trăi. (Cît despre expedierea retur a unui vagon, nici un Armavir nu se va încumeta să facă așa ceva: în sud nu există lemn.)

Să mai notăm că și statul, în speță Ministerul Industriei Forestiere, folo-sește masiv, în situațiile pe care le înaintează, aceste cifre fictive privind lemnul tăiat și prelucrat. Și pentru minister ele sunt cît se poate de bine venite*.

Dar lucrul cel mai uimitor e următorul: din pricina tuței care însoțește fiecare etapă de mișcare a lemnului, ar trebui, finalmente, să se resimtă un deficit. În realitate, de-a lungul sezonului de vară, recepționarul bur-sei izbuteste să încarce scriptele cu atîta tuhtă, încît spre toamnă cen-trul de dirijare a plutăritului înregistrează, la zăgazurile plutitoare, sur-plusuri reale de lemn! Acestea au scăpat neatinse, normele s-au „înde-plinit” și fără ele. Or, buștenii nu pot fi lăsați acolo, altminteri în primă-vara următoare ar trebui bombardați din avion. Drept care, spre sfîrșitul toamnei, acestui lemn „de prisos”, i se dă drumul să plutească pe rîu în jos, pierzîndu-se în Marea Albă! Uluitor? Stupefiant? Dar nu e singurul loc unde se întîmplă așa ceva. Și la Unjlag, în antrepozite rămînea întotdeauna lemn „în plus”, care nu ajunsese în vagoane și nici nu era înregistrat nicăieri!... Și după închi-derea definitivă a ultimului antrepozit, locul era vizitat ani de-a rîndul de echipe de la OLP-urile învecinate, venite să ia, pentru foc, buștenii uscați, rămași fără stăpîn, lemn de mină decojit, tăiat și prelucrat cu atîta trudă.

Pentru ca plutașii civili să nu se aleagă cu asemenea surplusuri, lag-punk-tul Talaga, din regiunea Arhanghelsk, trimitea grupuri de borfași care interceptau și deturnau plutele, adică furau pentru lagăr buștenii tăiați de același lagăr, dar aflați pentru moment în răspunderea civililor. Și an de an se programa confecționarea de mobilă din... lemn furat

Și toate acestea sunt tertipuri născocite pentru a supraviețui, nicidecum pentru a îmbogăți pe cineva, nicidecum pentru a spolia statul.

Statul nu are dreptul să devină atât de feroce, încât să-și împingă supușii la fraudă.

Deținuții o spun verde: N-ar fi fost tuhta și-amonalul(17), nu s-ar fi făcut

Canalul.

Pe toate acestea se sprijină Arhipelagul.

*Prin urmare, și tuhtă, la fel ca multe alte probleme ale Arhipelagului, nu se limitează la acesta, ci dobândește anvergură unională.

Capitolul 6

AU ADUS FASCIȘTI!

— AU ADUS FASCIȘTI! Au adus fasciști! strigau surescitați, alergînd prin lagăr, tineri zeki - băieți și fete - cînd cele două camioane ale noas-tre, încărcate fiecare cu cîte treizeci de fasciști, au pătruns în perimetrul de forma unui pătrat nu prea mare al lagărului Novîi Ierusalim(1).

Tocmai trăiserăm una din orele stelare ale vieții noastre - ora cît durase drumul de la Krasnaia Presnea pînă aici, o etapare apropiată, cum se spune. Deși eram înghesuiți în caroserii, așezați turcește, ale noastre fuseseră tot văzduhul, toată viteza, toate culorile. O, splendoare uitată a lumii! Tramvaie roșii, troleibuze albastre, oameni în straie albe sau pes-trițe - oare văd ei, îmbulzindu-se la urcare, aceste culori? Ba astăzi, 14 august, cine știe de ce, pe toți stîlpii și pe toate casele erau arborate steaguri și stegulețe. Pesemne vreo sărbătoare neașteptată a coincis cu sărbătoarea ieșirii noastre din închisoare, (în ziua aceea se anunțase capitularea Japoniei, sfîrșitul războiului de șapte zile.) Pe șoseaua Volokolamskului, fuioare de miresme emanînd din fînul proaspăt cosit și din prospețimea luncilor în pragul înserării ne învăluiseră capetele tunse chilug. Această adiere a luncilor - cine o poate inspira cu mai multă lă-comie ca un prizonier? Verdele frust ne orbea ochii deprinși cu cenu-șiul, cu nesfîrșitul cenușiu. Eu, Gammerov și Ingal nimeriserăm în ace-eași etapă și, așezați unul lîngă altul, ni se părea că facem o veselă es-capadă la vreo vilă. Nimic sumbru nu ne putea aștepta la capătul aces-tei călătorii vrăjite. Și iată-ne ajunși. Sărim din caroserii, ne destindem picioarele și spinările amorțite și facem ochii roată. Zona de la Novîi Ierusalim ne place, e chiar încîntătoare: gardul ce o înconjoară nu e din scînduri, ci din sîrmă ghimpată împletită, și de jur împrejur se dăruiește privirii ținu-tul Zvenigorodskului, vălurit, viu, presărat cu sate și pîlcuri de vile. Și noi ne simțim de parcă am face parte din aceste vesele împrejurimi, le pri-vim aidoma celor veniți aici să se odihnească și să se distreze, ba chiar ținutul ni se pare mai întins (ochii ni se deprinseseră cu pereții plați, cu paturile plate, cu îngustimea celulei) și chiar mai savuros: frunzarele, pale acum, în august, ne orbesc, ori poate că farmecul vine din faptul că soarele coboară spre asfințit

— Sunteți fasciști? Voi toți sunteți fasciști? ne întreabă cu speranță în glas, apropiindu-se, zekii. Și încredințându-se că da, suntem fasciști, se îndepărtează numaidecât, în fugă. Din alte puncte de vedere nu prezentăm interes.

(Noi știm deja că „fasciști” e porecla Cincizeci și Optilor, dată de agerii șuți și foarte agreată de stăpânire: și „kaeri” suna bine, dar cu timpul cu-vîntul s-a cam veștejit, trebuia o danga proprie.)

După un parcurs în asemenea viteză plin aerul proaspăt, aici parcă ne e mai cald și de aceea ne simțim și mai bine. Privirile noastre mai rătăcesc încă prin mica zonă: corpul de cărămidă, cu un cat, al băbaților, cel din lemn, cu mezanin, al femeilor și șoproanele dărăpănate, deja întru totul rustice, ale serviciilor auxiliare; în depărtare - umbrele pre-lungi și cernite aruncate pretutindeni de arbori și case; coșul înalt al fabricii de cărămidă și ferestrele care tocmai încep să se lumineze în cele două corpuri ale clădirii.

— S-ar zice că nici nu-i rău aici... vorbim între noi, încercînd să ne con-vingem unul pe altul și pe noi înșine.

Un băiețandru, avînd pe chip expresia ager-pînditoare și ostilă pe care începem să o remarcăm nu numai la el, a zăbovit lîngă noi mai înde-lung. Examinîndu-i cu interes pe fasciști, își trăsese chipiul negru, po-nosit pe ochi și asculta, cu mîinile în buzunare, trîncăneala noastră.

— N-nu-i rău! pufni într-un sfîrșit și pieptul îi tresaltă. Schimonosindu-și buzele, ne privi încă o dată, plin de dispreț, și spuse apăsător: Z-zdroabă! A-aici o să c-crăpați! Și, trăgînd un scuipat la picioarele noastre, se în-depărtă, îi era scîrbă să mai asculte asemenea tonți.

Inimile ni s-au strîns.

Prima noapte în lagăr!... Deja ești în cădere, simți că aluneci pe ceva neted și șlefuit - jos, tot mai jos, dar undeva trebuie să mai fie un ciot salvator de care să te agăți, trebuie să mai fie, însă nu știi unde e. În sufletul tău reînvie tot ce e mai rău din ceea ce te-a învățat viața: sen-zația de eternă suspiciune, de sinistru, de lipicios și de crunt, inoculată de cozile nesfîrșite și de nedreptatea sfruntată a celor puternici. Un rău ațîțat și răscolit în sufletul tău și de zvonurile ce premurg internarea în lagăr: Numai să nu ajungi la „comune” ! Lagărul e un imperiu al lupilor! Te mănîncă de viu! Aici, dacă te-ai

poticnit, ești călcat în picioare! Mort, copt, numai să nu ajungi la „comune” ! Dar cum să nu ajungi? Încotro să o apuci? Trebuie uns cineva! Cineva trebuie uns! Dar cine? Dar cu ce? Dar cum?

Nu trece nici un ceas și unul din cei veniți o dată cu noi în etapă se în-toarce de undeva cu o expresie reținut-radioasă pe chip: a fost numit inginer-constructor pe întreaga zonă. Altul: i s-a îngăduit să deschidă la fabrică o frizerie pentru civili. Și încă unul: a întâlnit pe cineva cunoscut și o să lucreze la secția plan. Simți un ghimpe în inimă: astea toate - pe seama ta! Ei o să trăiască bine-mersi în birouri și frizerii. Iar tu vei pieri. Vei pieri.

Zona. Două sute de pași de la o sîrmă ghimpată la altă sîrmă ghimpată, și de nici una n-ai voie să te apropii prea mult. Da, de jur împrejur vor străluci colinele verzi ale Zvenigorodskului, iar aici - bucătăria unde se crapă de foame, hruba de piatră a Șlzo, etajera sărăcăcioasă de deasupra sobei pentru „gătīt individual”, micul șopron al băii, ghereta cenușie a latrinei dărăpănate, cu scînduri putrede și - nici o scăpare, finis. Poate că, în viața ta, această insuliță e ultimul petic de pămînt pe care ți-e hărăzit să calci.

În camere - vagonki fără așternuturi. Vagonka este o invenție a Arhipelagului, o înșăilare pe care băștinașii ar trebui, chipurile, să doarmă. Ceva ce nu se mai poate vedea nicăieri în lume: patru panouri de lemn, pe două etaje, așezate pe doi piloni în formă de cruce, unul la cap și altul la picioare. Te răsucești în somn, îi bălăngăni pe tustrei ceilalți.

Saltele în lagărul ăsta nu se dau, nici saci ca să-i umpli cu ceva și să-i folosești drept saltele. Cuvîntul „așternuturi” e necunoscut băștinașilor de pe insula Novîi Ierusalim: nu se dau pături, nu se împart și nu se spală cearșafuri: îți așterni numai ceea ce, dacă ai fost prevăzător, ți-ai adus cu tine. Și cuvîntul „pernă” este necunoscut intendenței acestui la-găr; pernele sunt numai individuale și pot fi văzute doar la femei și la borfași. Seara, cînd te întinzi pe scîndura goală, te poți descălța, dar bagă de seamă: bocancii tăi au să facă picioare. Mai bine dormi încăl-țat. Nu-ți împrăștia nici hainele: au să facă și ele picioare. Cînd ieși di-mineața la lucru, nu trebuie să lași nimic în baracă: ce au să cruțe şuții vor umfla gardienii pe motiv că nu e permis. În zori, după ce deținuții pleacă la lucru, camera e ca un loc de unde niște nomazi și-au

ridicat tabăra. Ba e chiar mai curată: nu rămân nici vetrele focurilor, nici oase de fiară dezgolate. Încăperea e pustie, goală-goluță. Ar putea fi cazați aici alții peste zi. Nici panoul de scînduri pe care ai dormit nu se deosebește cu nimic de ale celorlalți. Toate sunt goale, înnegrite de rapăn și roase la muchii.

Dar nici la lucru nu poți lua cu tine nimic. Dimineața, strînge-ți bulendrele, fă coadă la magazia de efecte personale și îndeasă-le într-o vali-ză ori într-un sac. Te întorci de la lucru - stai la coadă tot acolo și ia-ți ceea ce crezi că o să-ți fie de trebuință peste noapte. Și nu greși, că a doua oară nu mai ajungi la magazie.

Și tot așa - zece ani. Fruntea sus!

Schimbul de dimineață revine în lagăr la trei după-amiază. Se spală, mănîncă, stă la coadă la magazie și deodată sună apelul. Toată sufla-rea lagărului se aliniază și un gardian analfabet, cu o tăbliță de placaj în mîină, trece prin fața coloanelor molfăind un creion între buze, încre-țindu-și fruntea a încordare și șopotind fără încetare ceva. Numără de cîteva ori rîndurile și coloanele, apoi inspectează de cîteva ori toate camerele, lăsîndu-i pe deținuți în formație. Ba o sfeclește la aritmetică, ba încurcă socoteala: cîți sunt bolnavi, cîți sunt băgați la Șlzo „fără scoatere la lucru”. Această deșartă pierdere de vreme se prelungește în cel mai bun caz un ceas, uneori un ceas și jumătate. Simțămîntul de neputință și umilință e greu de suportat mai cu seamă pentru cei care prețuiesc timpul - necesitate nu prea răspîndită în poporul nostru și defel groapă zekilor - pentru cei care vor să apuce să facă ceva chiar și în lagăr. „În front” nu se poate citi. Amicii mei, Gammerov și Ingal, stau cu ochii închiși, compunînd fie versuri, fie proză, fie scrisori, dar nici așa nu vei fi lăsat să stai în coloană, căci dai impresia că dormi și astfel ofensezi apelul. În plus, urechile nu ți-s astupate, așa că sudalmele, glumele proaste și searbăda pălăvrăgeală din jur se revarsă asupra ta fără cruțare. (Suntem în 1945. Deja s-a realizat fisiunea atomului, curînd se va constitui ca știință cibernetica, iar aici intelectualii cu frunți palide stau smirnă - „Nu mișca în front!” - așteptînd ca un idol roșcat și cretin să-și încheie leneșul bilanț șoptit.) Apelul s-a isprăvit, acum, la cinci și jumătate, oamenii ar putea să se culce (căci scurtă a fost noaptea trecută, iar cea viitoare se poate dovedi și mai scurtă), dar peste o oră e cina - timpul se face fărîme.

Administrația lagărului e atât de indolentă și de puțină la minte, încât nici vrea, nici îi da prin cap să-i plaseze pe muncitorii din cele trei schimburi în camere diferite. La opt, după cină, schimbul întâi ar putea să se liniștească în sfârșit, dar nu-l lasă neastîmpărul celor sătui și încă neos-teniți, iar borfașii, pe saltelele lor, abia încep jocul de cărți, vociferînd și întrecîndu-se în show-uri teatrale. Un șuț, azerbaidjan după chip, mi-mînd excesiv o incursiune furișă, înconjoară încăperea hopăind de pe o vagonka pe alta, pe panourile de sus, peste trupurile zekilor trudiți și răgînd: „Așa s-a dus Napoleon la Moscova după tutun!” Pricopsindu-se cu tabacul rîvnit, se întoarce pe aceeași cale, călcînd și sărînd peste oameni: „Așa a fugit Napoleon la Paris!” Fiecare găselniță a borfașilor e atât de năucitoare, de șocantă, încât nu facem decît să ne uităm la ei cu gurile căscate. Pe la nouă seara, șirurile de vagonki se clatină din nou: începe să se vînzolească, tropăind, strîngîndu-și catrafusele ca să le predea la magazie, schimbul de noapte. Pe la zece se pleacă la lucru; acum în sfârșit, ai să poți dormi! De unde: la unsprezece se întorc cei din schimbul doi: acum tropăie și te zdruncină ei, se spală, se duc să-și ridice lucrurile de la magazie, cinează. Abia pe la unsprezece și jumă-tate lagărul adoarme, vlăguit.

Dar la patru și un sfert un melodios zvon metalic se înalță deasupra micului nostru lagăr și a colhozurilor somnoroase din împrejurimi, unde bătrînii își mai aduc bine aminte dangătul clopotelor de la Istra. Poate că și clopotul nostru din lagăr, cu glas argintiu, e tot de la mînăstire și nu și-a pierdut obiceiul ca, la primul cîntat al cocoșilor, să-i deștepte pe monahi pentru o nouă zi de rugăciune și de muncă. „Schimbul unu, scularea!” strigă gardianul din încăpere în încăpere. Buimac de somn, cu pleoapele abia dezlipite - ce să te mai speli! Nici de îmbrăcat nu e cazul, căci ai dormit gata echipat. Așadar - pușcă la can-tină. Intri, clătînîndu-te încă de somn. Fiecare dintre cei ce se îmbulzesc acolo știe precis ce vrea: unii se înghesuie la rația de pîine, alții la fier-tură. Numai tu rătăcești ca un lunatic sub becurile chioare, nevăzînd prin aburii de fiertură unde se dă una și unde alta. În sfârșit, ai intrat în posesia celor cinci sute cincizeci de grame de pîine, demne de un fes-tin, și a unui blid de lut cu ceva fierbinte și negru. E o ciorbă neagră, de urzici. Zdrențele negre ale frunzelor fierte înoată într-o apă chioară, întunecată. Nu tu pește, nu

tu carne, nu tu o urmă de grăsime. Nici chiar sare: fierbînd, urzicile înghit toată sarea, așa că ea nici nu se mai pune în cazan: dacă tutunul e aurul lagărului, sarea e argintul: bucătarii o drămuiesc cu grijă. O turbureală grețoasă - zeamă de urzici nesărată! Rupt de foame și tot nu te-nduri s-o îngurgitezi.

Ridică-ți privirea. Nu spre cer, spre tavan. Ochii ți s-au obișnuit deja cu lumina ternă și poți distinge, de-a lungul peretelui, lozinca scrisă cu litere de culoare roșie - atît de dragă inimii lor - pe hîrtie de tapet: „Cine nu muncește nu mănîncă!”

Și un tremur îți urcă în piept. O, înțelepți de la Secția Cultural-Educati-vă! Cît de satisfăcuți ați fost alegînd această măreață deviză evanghe-lică și comunistă pentru o cantină de lagăr! Dar în Evanghelia după Matei stă scris: „Demn este robul de hrana lui”. Dar în Deuteronom stă scris: „Nu pune zăbală boului care treieră grînele”.

Voi ați adăugat semnul exclamării. Mulțumiri din partea boului care tre-ieră! De acum voi ști că-mi puneți jug pe grumazul sfrijit nu de nevoie, că mă gîtuiți nu din pură lăcomie, ci în numele unui eclatant principiu al societății de mîine! Numai că, în lagăr, nu-i văd mîncînd pe cei ce mun-cesc. Numai că, în lagăr, nu-i văd flămînzind pe cei ce nu muncesc.

Se luminează de zi. Cerul zorilor de august pălește. Deja se disting doar stelele cele mai strălucitoare. La Sud-Vest, deasupra fabricii unde ne vor duce curînd - Procion și Sirius, alfele Cîinelui Mic și Cîinelui Mare. Suntem părăsiți de toți și de toate, chiar și cerul e de conivență cu temnicerii: cîini pe cer, ca și pe Pămînt, în lesele escortei, lătrînd ca turbați, smucindu-se și săltînd pe două picioare, gata să se năpusteas-că la noi. Sunt bine dresați să muște carne de om.

Prima zi de lagăr! Nici dușmanului meu cel mai aprig nu-i doresc o asemenea zi. Straturile creierului se dislocă, nemaîncăpînd atîta urgie. Ce mă mai așteaptă? Ce-o să se aleagă din mine? Îți sună și îți răsună în minte, căci novicilor li se dau și munci dintre cele mai absurde, numai ca să facă și ei ceva, pînă li se va găsi un rost. O zi nesfîrșită. Cari târgi ori împingi roabe, și la fiecare roabă răsturnată ziua scade doar cu cinci sau zece minute, și mintea ți-e slobodă,

slobodă pentru un singur lucru - să te gîndești și să te tot gîndești: ce mă mai așteaptă? ce-o să se aleagă din mine?

Ne dăm seama de absurditatea trambalării acestui moloz, încercăm să mai schimbăm cîte o vorbă printre curse. Ni se pare că suntem istoviți după primele roabe, că ne-am vărsat în ele toate puterile; cum o să le împingem opt ani la rînd? Încercăm să discutăm despre ceva cu sens, ceva din care să putem simți că mai avem energie și personalitate. Ingal povestește despre înmormîntarea lui Tîneanov, al cărui discipol se socoate, și încingem o dispută despre romanele istorice: cum își poate asuma cineva îndrăzneala de a scrie așa ceva? Căci romanul istoric e o carte despre ceea ce autorul n-a văzut niciodată. Profitînd de distanțarea și maturitatea pe care i le oferă timpul său, autorul se poate auto-sugestiona cît dorește că a înțeles lucrurile temeinic, numai că să le re trăiască n-are cum: așadar, romanul istoric e în primul rînd roman fantastic?

Dar iată că proaspăta etapă e convocată în grupuri la birou, pentru repartizare, și toți lăsăm tărgile din mîini. Ingal a izbutit încă de ieri să-și facă niște relații și uite că el, literatul, e trimis la contabilitatea fabricii, cu toate că se încurcă în cifre de mai mare rîsul Și în viața lui n-a pus mîna pe o abacă. Gammerov să-l omori și nu e în stare să se milogească și să se țină scai. Va rămîne salahor. Vine, se lungește pe iarbă, și în acest ultim ceas cînd încă nu trebuie să facă pe salahorul, îmi povestește despre poetul proscris Pavel Vasiliev(2), de care nici măcar nu auzisem vreodată. Cînd au izbutit băieții ăștia să citească și să învețe atîtea?

Plimb între dinți un fir de iarbă și stau în cumpănă: pe ce să o dau? Pe matematică, ori pe ofițerie? Să mă țin cu mîndrie deoparte, ca Boris, nu pot. Cîndva mi s-au insuflat și alte idealuri, dar, din anii '30, duritatea vieții ne-a proiectat pe toți într-o singură direcție: să te zbați și să răzbați.

Aproape din reflex, cînd am trecut pragul biroului în care mă aștepta directorul fabricii, mi-am îndreptat poalele bluzei militare sub centura lată de ofițer (intenționat mă pusesem azi la patru ace: n-aveam nici un chef să trag la roabă.) Gulerul tare era încopciat cu grijă.

— Ofițer? m-a ghicit numaidecît directorul.

— Da, să trăiți!

— Experiență în munca cu oamenii*?

— Am.

— Ce ai comandat?

— Un divizion de artilerie. (Mințeam, în treacăt fie spus: o baterie mi s-a părut prea puțin.)

S-a uitat la mine și încrezător, și nu prea.

— Dar aici o să faci față? E greu aici.

— Cred că am să mă descurc. (Habar n-aveam la ce mă înjug. Deviza -să te zbați și să răzbați!)

Și-a mijit ochii și a stat o clipă pe gânduri. (Mă cîntărea, întrebîndu-se cît sunt de pregătit să mă transform în dulău și cît de zdravene îmi sunt fălcile.)

— Bine. Vei fi maestru pe schimb la cariera de lut.

Și un alt fost ofițer, Nikolai Akimov, a fost numit maestru la carieră. Am

*Din nou oamenii, observați?

ieșit din birou parcă înrudiți într-un fel și bucuroși. Chiar să ne fi spus ci-neva, n-am fi putut realiza pe atunci că ne băgaserăm slugi, făcînd o alegere tipică pentru militarii aflați la începutul condamnării. Pe chipul simplu, lipsit de orice aer intelectual al lui Akimov se vedea că e un băiat cu fire deschisă și un bun soldat.

— Ce ne tot sperie directorul ăsta? Cu douăzeci de oameni să n-o scoți la capăt? Nu-i teren minat, nu-ți cad bombe în cap - de ce n-ar merge căruța?

Voiam să reînviem în noi siguranța de pe front. Zeki mucoși, nu ne dă-deam seama că Arhipelagul n-are nimic de a face cu frontul, nu intuiam cu cît e mai greu războiul lui de asediu, decît cel presărat cu explozii pe care-l trăiserăm.

În armată poate comanda orice zevzec, orice nulitate, succesul lui fiind direct proporțional cu postul pe care-l ocupă. Dacă un comandant de pluton trebuie să fie și ager la minte, și neobosit, și viteaz, să știe citi în inima soldatului, pentru cîte un mareșal e de ajuns să bombăne tot tim-pul, să înjure vîrtos și să știe să se iscălească. Restul îl fac alții pentru el, chiar și planul operațiunii i-l aduce pe tavă secția operativă a statului-major, vreun ofițer căpățînos al cărui nume nici nu-l cunoaște. Soldații execută ordinele nu pentru că sunt convinși de oportunitatea lor (ba, adesea, cu totul dimpotrivă), ci pentru că ordinele se transmit de sus în jos pe cale

ierarhică, sunt ordinele unei mașini și celui ce nu le execută și se ia capul.

Dar pe Arhipelag, pentru un zek pus să comande alți zeki, lucrurile nu stau nici pe departe așa. Nici un fel de ierarhie cu epoleți aurii nu stă în spatele tău și nu-ți potentează ordinele: ea te trădează și te dă în gât de îndată ce nu ești în stare să aduci la îndeplinire acele ordine prin pro-pria ta forță și pricepere. Iar pricepere aici înseamnă: ori pumnul, ori șantajul necruțător cu foamea, ori o cunoaștere atât de profundă a Arhi-pelagului, încât fiecare deținut să vadă în ordinul tău unica lui șansă de salvare.

O sevă verzuie și polară trebuie să-ți înlocuiască sîngele cald din vene: abia atunci ai să le poți comanda zekilor.

Se întîmplase ca tocmai în zilele acelea să fie extrasă de la Șlzo și adu-să la carieră, ca la munca cea mai grea, o brigadă disciplinară, un grup de borfași care, cu puțin timp în urmă, mai că nu-l omorîseră pe șeful lagpunktu-lui (de fapt, nu avuseseră de gînd să -l omoare, nu erau atât de tîmpiți, voiseră doar să-l sperie, ca să-i trimită îndărăt la Presnea: Novîi Ierusalim li se părea un loc de pierzanie, unde nu prea poți prinde osînză.) Mi-au fost aduși spre sfîrșitul schimbului. Au ochit în carieră un locșor mai liniștit și s-au întins la soare, expunîndu-și brațele groase și scurte, picioarele, burduhanele și piepturile tatuate; se bronzau plini de încîntare, după umeda hrubă de la Șlzo. M-am apropiat de ei în ținuta mea militară, invitîndu-i răspicat și corect să treacă la lucru. Soarele îi făcuse blajini, așa că s-au mărginit să pufnească în rîs și să mă expedi-eze la origine. M-am burzului, m-am fîstîcit și am plecat, cum se spune, cu mîinile goale. În armată aș fi început prin a comanda „Drepti!”, dar aici era limpede că dacă vreunul s-ar fi ridicat în picioare, ar fi făcut-o numai ca să-mi împlînte un șisș între coaste. În vreme ce-mi spărgeam capul gîndindu-mă ce să fac (restul carierei văzuse scena și putea lăsa, de asemenea, lucrul), schimbul s-a terminat. Numai datorită acestei îm-prejurări pot scrie astăzi un studiu despre Arhipelag.

Am fost schimbat de Akimov. Borfașii continuau să se prăjească la soa-re. Le-a spus o dată, a doua oară a răcnit cu glas de comandă (poate chiar „Drepti!”), a treia oară i-a amenințat cu șeful de lagăr: borfașii l-au luat la goană, l-au trîntit la pămînt într-una din gropile carierei și i-au strivit cu o rangă ficatul. A fost dus direct de la fabrică

la spitalul peni-tenciar regional. Astfel și-a terminat serviciul de comandant, poate și condamnarea și chiar viața. (Pesemne, directorul ne și numise tocmai ca să ne facă sacul de bătaie al acelor borfași.)

Cît despre scurta mea carieră la carieră, ea a durat cu cîteva zile mai mult decît a lui Akimov, numai că mi-a adus nu satisfacție, așa cum speram, ci doar o neconținută apăsare pe suflet. La șase dimineața in-tram în zona de lucru mai posomorit decît dacă ar fi trebuit să trag eu însumi la lopată, mă tîram prin carieră cu desăvîrșire pierdut, urînd-o și pe ea, și rolul pe care-l aveam de jucat acolo.

De la atelierul de presare umedă la carieră ducea o cale ferată îngustă, pentru vagonete. În locul unde se termina suprafața netedă și cele două șine coborau spre carieră, se afla un vinci instalat pe o platformă. Acest vinci cu motor era una din puținele minuni ale mecanizării din întreaga fabrică. Pe toată distanța de la carieră la vinci și apoi de la vinci la fa-brică, vagonetele trebuiau împinse de pălmași(3). Numai la urcuș, pe panta de la ieșirea din carieră, erau trase cu vinciul. Cariera ocupa un colț retras al zonei aparținătoare fabricii. Era o întindere parcelată de rambleuri de pămînt ramificate și mărginite de rîpe, iar între ele se înăl-țau, pe alocuri, movile încă neatinse. Stratul de argilă începea chiar de la suprafață și nu era prea gros. S-ar fi putut, probabil, ataca și în adîn-cime, și masivele laterale, dar nimeni nu știa cum, nimeni nu întocmise un plan de exploatare, și toate lucrările erau conduse de un brigadier din schimbul unu, Barinov - un tînăr moscovit cam insolent de felul lui, deținut de drept comun, chipeș la înfățișare. Barinov se mulțumea să exploateze cariera în locurile unde era cel mai practic, punea oamenii să sape în porțiunile cele mai accesibile, acolo unde, lucrînd cît mai puțin, se putea încărcă în vagonete argilă cît mai multă. Prea adînc nu se avîntau, ca să nu trebuiască apoi să împingă vagonetele pe pante prea abrupte. Tot Barinov îi comanda, de fapt, și pe cei optsprezece-douăzeci de oameni care lucrau în schimbul meu la carieră. Era unicul stăpîn adevărat al schimbului: își cunoștea bine băieții, el îi hrănea, adi-că se zbătea să obțină pentru ei rații mai mari, el era cel care, în fiecare zi, hotăra cu înțelepciune cîte vagonete trebuie scoase, ca să nu fie nici prea puțin, nici prea mult.

Barinov îmi plăcea, și dacă am fi nimerit un-deva într-o închisoare pe priciuri alăturate, am fi dus o viață veselă îm-preună. De fapt, ne-am fi înțeles și aici, ar fi fost suficient să vin și să-i spun, ca să rîdem apoi împreună, că, uite, directorul mă numise pe post de ajutor de băgător de seamă, și cînd colo eu habar n-aveam cu ce se mănîncă chestia asta. Dar educația de ofițer nu-mi permitea o aseme-nea abordare. Așa că am încercat să mă port server, cerînd supunere, deși nu numai el, întreaga brigadă vedea că, de fapt, sunt la fel de mus-că-n zer ca un instructor raional în campania de semănături. Barinov era furios că i se pusese un staroste pe cap și nu o dată mă executa foarte abil în fața brigăzii. De cum spuneam că trebuie făcut ceva, îmi demonstra numaidecît că nu se poate. Dimpotrivă, strigînd cît îl ținea gura „Meștere! Meștere!", mă făcea să alerg prin toate colțurile carierei, ca să-mi ceară indicații: cum să se degajeze vechea cale ferată pentru vagonete și să se amplaseze una nouă; cum să se fixeze pe osie o roa-tă sărită; sau că, uite, vinciul s-a defectat și ce ne facem noi acum; sau unde să se ducă la ascuțit hîrlețele tocite. Cum, confruntate cu zefleme-lele lui, ambițiile mele de comandă scădeau pe zi ce trecea, ajunsesem să fiu bucuros dacă, dimineața, le spunea băieților unde să sape (ceea ce nu făcea întotdeauna), nemaideranjîndu-mă cu întrebările lui supără-toare. În asemenea momente mă retrăgeam pe tăcute, ascunzîndu-mă de su-bordonați și de șefi după grămezile înalte de pămînt dislocat, mă așe-zam pe jos și rămîneam nemișcat, pe gînduri. Cugetul meu era înmăr-murit după numai cîteva zile de lagăr. O, asta nu e închisoare! Închisori-le sunt aripi, închisorile sunt cutii cu gînduri. A flămînzi într-o închisoare, angajînd controverse cu colegii de celulă, e ușor și vesel. Dar ia încear-că aici - să flămînzești, să te spetești și să taci zece ani: încearcă asta! Un pinion de oțel mă apucase deja, gata să mă strivească. Neajutorat, nu știam cum anume, dar voiam să mă smulg dintre dinții lui. Să-mi trag răsuflarea. Să-mi vin în fire. Să-mi ridic fruntea și să văd: dincolo de sîrma ghimpată, peste vîlcea, e un colnic și pe colnic un sătuc - vreo zece case. Răsărind, soarele îl învăluie în raze dulci. Chiar lîngă noi -și nu e lagăr! (De fapt, satul e tot un lagăr, dar să uităm de asta.) Vreme îndelungată nu se vede acolo nici o mișcare, apoi trece o femeie cu o vadră în mîină, un băiețaș aleargă prin lobodă spre uliță. Cîntă un co-coș, muge o vacă

- totul se aude distinct aici, în carieră. Schelălăie un câine - ce glas încântător! - ăsta nu e dulău de escortă!*

*Cînd se discută acordurile de dezarmare generală, mă întreb întotdeauna de ce pe lista armelor interzise nu sunt trecuți zăvozii de pază: ei le fac oamenilor viața mai amară decît rachetele.

Și fiecare sunet venit de acolo, și însăși nemișcarea aceluia sătuc fac să mi se prelingă în suflet o pace sfîntă. Și sunt sigur că, dacă cineva mi-ar spune acum: „Poftim, ești liber! Dar vei trăi pînă la moarte în acest sat. Leapădă-te de orașe și de lumea toată, de visele tale înaripate, de cre-zurile tale, de adevăr - leapădă-te de toate și trăiește în satul acesta (dar fără colhoz!), contemplînd, în fiecare dimineață, răsăritul soarelui și ascultînd cîntatul cocoșilor. Te învoiești?”, aş răspunde: „O, nu numai că mă învoiesc, dar, Doamne, rogu-te dăruiește-mi o astfel de viață! Nu voi putea îndura lagărul. Simt asta!”

Din cealaltă parte a fabricii, nevăzută mie acum, se aude cum aleargă spre Rjev un tren de călători, în carieră se strigă: „Oploșitul!” Fiecare tren e cunoscut aici, după ele se măsoară timpul. „Oploșitul” înseamnă că e nouă fără un sfert: la nouă sunt aduși din lagăr la fabrică - separat, în afara schimburilor - oploșiții, adică funcționarii de la birouri și șefii mai mărunți numiți din rîndul deținuților. Cel mai iubit dintre trenuri e cel de unu și jumătate, „Părintele”: la scurtă vreme după ce trece el, lăsăm lucrul și mergem la masă.

O dată cu oploșiții, iar uneori, cînd inima îi plînge după muncă, e adusă la atelier, de o escortă specială, și șefa mea, zekă, Olga Petrovna Ma-tronina. Oftez, ies din ascunziș și o iau de-a lungul șinelor spre atelierul de presare umedă.

Fabrica de cărămidă e alcătuită din două ateliere: unul de presare ume-dă, altul de presare uscată. Cariera noastră deservește doar presarea umedă, iar șefa presării umede e Matronina, inginer specialist în silice. Cîte parale face ca ingineră nu știu, dar e o muiere vanitoasă și îndă-rătnică. O dîrzo-loială dintre cei pe care-i mai întîlnisem prin celule, nu prea des (îndeobște, sunt puțin la număr), dar la înălțimea sideală a cărora nu izbutisem să mă mențin în zbor. Pe baza articolului-siglă CIS, ca membră de familie a unui împușcat, primise opt ani prin OSO și acum își făcea ultimele luni de pușcărie. În realitate, pe toată durata războiului nu fusese eliberat

nici un politic și ea însăși avea să fie reținută pînă la faimoasa Dispoziție specială. Dar nici acest lucru nu aruncă vreo umbră asupra stării ei de spirit: ea servește partidul, puțin importă dacă în libertate sau în lagăr. E din braniștea bolșevică. Poartă, în lagăr, un batic roșu și numai roșu, deși e trecută bine de patruzeci (ni-meni nu poartă în fabrică asemenea baticuri - nici fetele din lagăr, nici comsomolis-tele civile). Nu consumă nici un fel de resentimente nici pentru că i-au împușcat bărbatul, nici pentru cei opt ani de pușcărie pe care i-a făcut ea însăși. Toate aceste abuzuri au fost puse la cale, după opinia ei, de unii acoliți ai lui lagoda și Ejov(4), dar de cînd cu tovarășul Beria, oamenii sunt întemnițați numai pe drept. Văzîndu-mă în uniformă de ofițer sovietic, s-a grăbit să-mi declare, de îndată ce am făcut cunoștință: „Cei care m-au trimis în lagăr se pot convinge acum că sunt o comunistă dintre cele mai ortodoxe!”. Cu puțin timp în urmă, îi trimisese o scrisoare lui Kalinin, din care le citează tuturor celor ce vor ori sunt si-liți să o asculte: „Anii lungi de închisoare nu mi-au frînt voința de a lupta pentru puterea sovietică, pentru industria sovietică.”

Între altele, cînd Akimov a venit să-i raporteze că borfașii nu-i dădeau ascultare, nu s-a deranjat să le explice personal acestor socialmente apropiați nocivitatea comportamentului lor, ci l-a beștelit pe el: „N-ai de-cît să-i forțezi: de-aia ești pus acolo!” După ce Akimov a fost snopit, Ma-tronina n-a stat să se lupte mai departe, s-a mărginit să ceară în scris conducerii lagărului: „Rog ca acest contingent să nu ne mai fie trimis.” Cu senină indiferență le tratează și pe fetele care lucrează în atelierul ei cîte opt ore în șir, ca niște automate: opt ceasuri fără întrerupere ace-leași mișcări la conveier. „Ce să-i faci, spune ea, pentru mecanizare pri-oritare sunt alte sectoare, mai importante.” Ieri, sîmbătă, s-a răspîndit zvonul că astăzi iar nu vom avea duminica liberă (ceea ce s-a și întîmplat). Fetele-automate s-au strîns cîrd în jurul ei, jeluindu-se amar: „Ol-ga Petrovna! Cum, iar ni se taie duminica? E a treia la rînd! Doar răz-boiul s-a terminat!” Și-a repezit cu indignare îndărăt chipul negricios, înrămat în batic roșu, un chip nici de femeie, nici de bărbat, și s-a strop-șit la ele: „Fetelor, putem avea noi pre-ten-ție la duminici? La Moscova construcția stagnează din lipsă de cărămizi!!” (Adică-telea, cu toate că, firește, habar n-avea la ce șantier anume sunt cărate

cărămizile noas-tre, ea vedea cu ochii minții o generică măreață construcție, iar fetelor, meschine cum erau, le ardea să se laie.)

Mie Matronina îmi pretinsese să dublez numărul de vagonete descăr-cate pe schimb. Nu făcuse nici un fel de evaluări: ce forță de muncă există, în ce stare sunt vagonetele, care e capacitatea de prelucrarea a atelierului, ceruse scurt: să se dubleze! (Și cum altfel, decît cu pumnul, ar fi putut dubla numărul de vagonete un om abia venit din exterior și străin de meserie?) Nu dublasem nimic, de fapt cît am fost eu acolo randamentul nu s-a mărit nici măcar cu un vagonet, și Matronina, intra-tabilă, mă beștelea de față cu Barinov și cu muncitorii, căci în capul ei de muiere nu încăpea ceea ce știe și ultimul sergent: că nici măcar pe un fruntaș n-ai voie să-l admonestezi în fața soldaților de rînd. Și iată că într-o bună zi, recunoscîndu-mi deplina înfrîngere la carieră, așadar și incapacitatea de a dirija, mă înființez la Matronina și o rog cît se poate de blajin:

— Olga Petrovna! Sunt bun la matematică, știu să calculez foarte repe-de. Am auzit că, la atelier, aveți nevoie de un socotitor. Luați-mă pe mine!

— Socotitor?! se indignează ea în vreme ce chipul aspru i se face și mai întunecat, iar colțurile baticului roșu i se bălăngănesc după ceafă. Pe post de socotitor pot să pun orice fetișcană; noi avem nevoie de co-mandanți de producție! Cu cîte vagonete ați rămas datori schimbul ăș-ta? Ești liber! Și, ca o nouă Pallas Athena, mă expediază cu mîna întin-să la carieră.

A doua zi se desființează însăși funcția de maistru la carieră, sunt con-cediat, dar nu pur și simplu, ci cu sete de răzbunare. Matronina îl cheamă pe Barinov și-i ordonă:

— Înmînează-i un tîrnăcop și fii cu ochii pe el! Să umple șase vagonete pe schimb! Să pună osul!

Și pe loc, în ținuta mea de ofițer, cu care mă mîndresc atît de mult, sunt trimis să sap la argilă. Barinov e vesel, îmi prevăzuse dizgrația.

Dacă aș fi înțeles mai bine legătura surdă, anticipativă dintre toate eve-nimentele din lagăr, mi-aș fi putut da seama ce mă așteaptă încă de ieri. La cantina din Novîi Ierusalim era un ghișeu de distribuție special - pentru ITR („personalul tehnico-ingineresc”), de unde își luau mîncarea inginerii, contabilii și... cizmarii. După ce

fusesem numit maistru la carieră, însușindu-mi tabieturile lagărului, mă înființam la ghișeul cu pri-cina și ceream să fiu servit de acolo. Bucătăresele se codeau, spu-nîndu-mi că încă nu eram pe lista ITR, dar de fiecare dată îmi dădeau de mîncare, mai apoi chiar fără comentarii, încît eu însumi am început să cred că fusesem trecut pe listă. Așa cum am priceput după aceea, reconstituind, la început bucătăresele nu știuseră de unde să mă ia: abia venit, s-a și cocoțat pe un post de maistru; se ține cu nasul pe sus, umblă în uniformă. Un tip ca ăsta - mai știi? - poate ajunge peste o săp-tămîină maistru principal, ori contabil-șef pe zonă, ori doctor (în lagăr orice e cu putință!) și atunci încăpem pe mîinile lui. Și cu toate că, în realitate, fabrica abia mă pune la încercare și nu eram trecut pe nici o listă, bucătăria, pentru orice eventualitate, mă hrănea în regim privi-legiat. Dar cu o zi înainte de prăbușire, cînd la fabrică încă nici nu se știa nimic, bucătăria lagărului aflase deja totul și-mi trîntise ușița ghișeului în nas: mă dovedisem a fi un fraier oareșicare. Acest mărunț epi-sod închide în sine văzduhul lumii lagărelor.

Această atît de frecventă rîvnă omenească de a ieși în evidență prin vestimentație nu face, de fapt, decît să ne despoaie, mai ales sub privi-rile agere ale lagărului. Ni se pare că ne îmbrăcăm, cînd în realitate ne dezgolim, arătînd cîte parale facem. Nu-mi dădusem seama că unifor-ma mea militară echivala cu baticul roșu al Matroninei. Dar un ochi nea-dormit înregistrase din ascunzișul lui toate acestea. A fost trimis după mine un planton. Locotenentul vă cheamă uite-acolo, în biroul acela.

Tînărul locotenent se arată plăcut la vorbă, în odaia confortabilă și cura-tă suntem numai noi doi. Prin fereastră răzbat razele asfințitului de soa-re, vîntul înfoaie perdeaua. Mă invită să iau loc. Îmi propune, Dumne-zeu știe pentru ce, să-mi scriu autobiografia, și nici nu mi-ar fi putut face o propunere mai agreabilă. După procesele-verbale de la anchetă, unde mă autoacoperisem de bale ca defăimător al regimului sovietic, după umilînța dubelor și tranzitelor, după atîtea escorte și necurmata supraveghere din închisoare, după ce pegra și opoșiții refuzaseră să vadă în mine un fost căpitan al Armatei Sovietice, uite că eram așezat pe un scaun și, nezorit de nimeni, sub privirile binevoitoare ale unui lo-cotenent simpatic, consemnam îngrijit, cu cerneală strălucitoare, pe o foaie de hîrtie excelentă,

netedă, de negăsit în lagăr, faptul că fusesem căpitan și comandasem o baterie, că promisem cutare și cutare deco-rație. Și simplul fapt că scriam făcea, ai fi zis, să se reinstaleze înlăun-trul meu propria-mi personalitate, „eu” meu. (Da, subiectul gnoseologic „eu” ! Și încă eu eram, orice s-ar spune, un om de formație universitară, un civil, ajuns accidental în armată. Să ne imaginăm cât de adânc înră-dăcinată e această nevoie de respect în sufletul unui ofițer de carieră.) Și locotenentul, citindu-mi autobiografia, pare satisfăcut. „Așadar, sun-teți un om sovietic, nu-i așa?” Sigur că sunt, firește că sunt, de ce să nu fiu? Ce plăcut e să redevii om sovietic - te simți pe jumătate liber.

Locotenentul mă roagă să trec pe la el peste cinci zile. În aceste cinci zile sunt nevoit să mă despart de uniforma mea militară, căci nu e po-trivită ca să trag cu ea la lopată. Îmi vîr bluza și pantalonii în valiză și obțin de la magazie niște trențe peticite și decolorate, care păreau să fi fost spălate după ce zăcuseră un an într-o ladă de gunoi. E un pas important, deși nu-mi dau seama: încă n-am suflet, dar uite că încep să am piele de zek. Ras în cap, chinuit de foame și hărțuit de dușmani, curînd voi avea și privirea unui zek: nesinceră, circumspectă, scormo-nitoare.

Cu asemenea înfățișare mă înființez peste cinci zile la ofițerul operativ, fără a fi priceput încă unde bătea. Nu-l găsesc, însă, la birou. În general, nu mai vine prin lagăr. (El știe deja, dar noi nu știm: peste o săptămînă lagărul va fi reformat, vom fi trimiși cu toții care încotro, iar în locul nostru vor fi aduși nemți). Ratez, așadar, întîlnirea stabilită cu locotenentul.

Am stat de vorbă cu Gammerov și Ingal, încercînd să ghicim de ce m-o fi pus operul să-mi scriu autobiografia, și nu ne-am dat seama, copii ce eram, că asta era prima gheară de răpitoare înfiptă în cuibul nostru. De fapt, planul era cât se poate de străveziu: cu noua etapă fuseseră aduși trei tineri, care tot timpul şușotesc ceva între ei, discută în contra-dictoriu, iar unul - cel oacheș, plinuț, cu mustăcioară, care s-a aciuat la contabilitate, noaptea nu doarme, ci, acolo pe piciul lui, tot scrie ceva, scrie și ascunde. Firește pot fi trimiși doi-trei gardieni să-i smulgă foile alea, dar ca să nu-l speriem, e mai simplu să aflăm totul de la cel care umblă în pantaloni de

uniformă. Țsta pare a fi un om sovietic, un militar, și o să ne ajute în opera noastră de supraveghere spirituală.

Jora Ingal, care nu prea ostenea ziua la munca lui de birou, hotărîse într-adevăr să nu doarmă în primele jumătăți de noapte, păstrîndu-și astfel neîncarcerat spiritul creator. Stă pe panoul de sus al vagonkăi, fă-ră saltea, pernă și pături, cu pufoaica pe el (în odăi răzbate răcoarea nopților de toamnă), încălțat, cu picioarele întinse pe scîndurile goale și spatele sprijinit de perete, și, sugînd din cînd în cînd vîrfurile creionului, privește cu un aer grav foaia de hîrtie din fața lui. (Greu de imaginat o comportare mai nepotrivită într-un lagăr! Dar nici el, nici noi nu știm încă în ce măsură se văd și se urmăresc toate astea.)*

Noaptea scrie, iar peste zi ascunde o nuvelă despre El Campesino, un republican spaniol, fost coleg de celulă, care îl umpluse de admirație prin temeinicia lui țărănească. Povestea lui El Campesino e simplă: du-pă ce războiul cu Franco fusese pierdut, venise în Uniunea Sovietică, unde, după o vreme, fusese băgat la pușcărie.**

Ingal nu e un om cald, la primul imbold inima nu ți se deschide în fața lui (scriu și mă întreb: dar eu cîtă căldură revărsam împrejur?), însă dîrzenia lui e un model demn de urmat. Să fii scriitor într-un lagăr! Cînd-va am să mă ridic și eu la această înălțime, dacă n-am să pier. Dar pînă una-alta, sunt chinuit de gîndul că rătăcesc de ici-colo fără rost, depri-mat după primele zile de săpat la argilă. În seara senină de septembrie, eu și Boris ne-am făcut timp să stăm puțin împreună pe o grămadă de zgură, lîngă intrarea în zonă.

Spre Moscova, la șaizeci de kilometri, salve multicolore de salut incendiază cerul. E „sărbătoarea victoriei asupra Japoniei”. Dar becurile din zonă aruncă o lumină posomorîtă, tulbure. Ferestrele dușmănoase ale fabricii, aprinse și ele. În depărtare, șirag învăluit în mister, așa cum sunt anii și lunile condamnărilor noastre, aleargă luminile de pe stîlpii întinsei zone a lagărului.

Îmbrățișîndu-și genunchii, subțirelul Gammerov, tușind din cînd în cînd, recită:

”De treizeci de ani îmi cresc,/ Iubirea pentru plaiul strămoșesc.

Eu milă de la voi n-aștept.. .(6)

Și nu-mi doresc. ”

„Au adus fasciști! Au adus fasciști!" - aceste strigăte au răsunat nu nu-mai la Novii Ierusalim. Spre sfârșitul verii și în toamna anului 1945, s-a repetat pe toate insulele Arhipelagului. Sosirea noastră, a „fas-ciștilor", le deschidea calea spre libertate celor de drept comun. Aflase-ră că erau amnistiați încă de la 7 iulie - după această dată fuseseră fo-

*După cum povestește Arkadi Belinkov(5) , mai târziu, într-un alt lagăr, Ingal scria la fel, tot timpul, retras pe piciul lui. Zekii au început prin a-l ruga, dar apoi i-au cerut răspicat să le arate ce scrie (poate că erau denunțuri?), însă, văzînd în asta o agresiune asupra creației, numai că venită din partea opusă, el a refuzat! Și a fost stîlcit în bătaie. (Potrivit altei relatări, ar fi fost ucis.)

** El Campesino înseamnă „Țăranul", era o poreclă. De fapt, îl chema Valentin Gonzales. Ingal nu-și va termina, de fapt, niciodată nuvela, pentru că nu va apuca să afle sfârșitul lui El Campesino. Acesta avea să-i supraviețuiască autorului. Am auzit că ar fi izbutit să scoată un grup de zeki dintr-un lagăr de pe teritoriul Turkmeniei, trecîndu-i peste munți în Iran. Ba chiar că ar fi publicat și el o carte despre lagărele sovietice.

tografați, li se întocmiseră adeverințele de eliberare, li se făcuse lichi-darea la contabilitate - dar vreo lună, pe alocuri chiar două, ba uneori și trei, zekii amnistiați au mai fiert îndărătul sîrmei ghimpate pe care o urau atît de mult: autoritățile n-aveau cu cine să-i înlocuiască.

N-aveau cu cine să-i înlocuiască! Iar noi, născuți orbi, primăvara și vara toată, mai îndrăzniserăm, în celulele noastre coșcovite, să sperăm la o amnistie! Să sperăm că lui Stalin i se va face milă de noi!... Că „va avea în vedere Victoria"!... Că, omițîndu-ne în prima amnistie, din iulie, va de-creta apoi o a doua, specială, pentru politici... (Se dădeau chiar detalii: că decretul de amnistie e gata pregătit, că se află pe masa lui Stalin, ră-mînînd doar să fie semnat, numai că el e în concediu. Incorrigibilul popor aștepta o amnistie veritabilă, incorrigibilul popor credea!...) Dar dacă noi vom fi grațiați, cine va coborî în mine? Cine va intra cu ferăstraiele în păduri? Cine va arde cărămizi și va face din ele ziduri? Comuniștii s-au învrednicit să creeze un asemenea sistem, încît la primul gest de generozitate, foametea, pustiul și paragina ar fi cuprins toate întinderile țării.

„Au adus fasciști!" Deținuții de drept comun, care ne urîseră ori ne disprețuiseră dintotdeauna, ne priveau acum aproape cu drag, pentru că noi eram schimbul mult așteptat. Și acei prizonieri de război, care în captivitatea germană aflaseră că nu există pe lume

nație mai disprețuită, mai abandonată, mai înstrăinată și mai inutilă decât cea rusă, des-cinzînd acum din vagoanele lor roșii ori din autocamioane pe pămîntul rusesc, descopereau că, și în sînul acestui popor respins de toți, ei erau tusea și junghiul.

Iată ce a însemnat, în realitate, marea amnistie stalinistă „nemai-văzută pe fața lumii”. Într-adevăr, unde în lume s-a mai văzut o amnistie care să nu-i includă pe deținuții politici?

Ea îi elibera pe Cincizeci și Optii cu mai puțin de trei ani, termen care nu se dădea aproape nimănui, vizînd abia o jumătate de procent din totalul celor căzuți sub incidența acestui articol. Dar și în acest număr în-fim de cazuri, spiritul intransigent al amnistiei strivea litera ei atenuantă. Am cunoscut un băiat, Matiușin îl chema pare-mi-se (era pictor în micul lagăr de la Bariera Kaluga(7)), care se alesese cu articolul 58-l-b, pen-tru că se lăsase luat prizonier, condamnare primită foarte de timpuriu, cred că spre sfîrșitul anului 1941, cînd încă nu se hotărîse cum trebuie tratat un asemenea delict, cît anume să se dea pentru el. Matiușin încasase pentru prizonierat doar trei ani, caz nemaiîntîlnit. La sfîrșitul condamnării nu fusese, bineînțeles, eliberat, ci amînat pînă la adop-tarea Dispoziției Speciale. Dar uite că tunase amnistia! Matiușin a înce-put să solicite (nici gînd să pretindă) eliberarea. Vreme de aproape cinci luni, pînă în decembrie 1945, cinovnicii speriați de la secția de evidență și repartizare l-au refuzat. În sfîrșit, a fost lăsat să plece acasă, în regi-unea Kursk. A circulat zvonul (un altul ar fi și greu de crezut) că, foarte curînd, a fost umflat din nou și i s-a ajustat termenul pînă la concurența unui decar. Era inadmisibil să profite de faptul că, în primă instanță, nimerise peste un complet de judecată distrat!

Au fost eliberați pe capete toți cei ce jefuiseră apartamente, smulseseră hainele de pe trecători, violaseră, corupseseră minori, înșelaseră cum-părătorii, se dedaseră la acte de huliganism, schilodiseră oameni lipsiți de apărare, braconaseră în păduri și pe lacuri, practicaseră poligamia, extorcarea de fonduri și șantajul, luaseră mită, escrocaseră, calomni-aseră, făcuseră denunțuri false (ăștia în general nu făceau purici în puș-cărie), traficantii de droguri, proxeneții, cei vinovați de omoruri prin im-prudență ori neglijență (n-am făcut decât să enumăr articolele de cod penal căzute sub incidența amnistiei, nici o figură de stil).

După toate astea, pas de mai pretinde poporului moralitate!...

Le-au fost reduse termenele la jumătate: delapidatorilor, falsificatorilor de acte publice și cartele de pîine, speculanților și spoliatorilor statului (pe cei care vîrau mîna în buzunarul statului Stalin rămăsese, totuși, su-părat).

Dar nimic nu le otrăvea mai mult sufletul foștilor combatanți și prizonieri decît absolvirea generală a dezertorilor din timpul războiului! Toți lașii care fugiseră din unități și de pe front, nu se prezentaseră la punctele de încorporare, se ascunseseră cu anii la mama acasă prin poduri și pivnițe, după cuptor (Întotdeauna la mama! În neveste, de regulă, de-zertorii n-aveau încredere), necutezînd, ani de-a rîndul, să pronunțe un cuvîntel cu voce tare, prefăcîndu-se în fiare gîrbove și hirsute - toți aceștia, cu singura condiție de a fi fost capturați ori de a se fi prezentat de bunăvoie pînă în ziua amnistiei, erau declarați acum cetățeni sovi-etici fără cazier, nepătați, cu toate drepturile intacte! (Iată cînd s-a ade-verit vechea zicală: fuga-i rușinoasă, dar sănătoasă).

Cît despre cei ce nu se pierduseră cu firea și nu dăduseră bir cu fugiții, ci își puseseră pieptul pavăză patriei și plătiseră pentru asta cu prizo-nieratul, pentru ei, în concepția Comandantului Suprem, nu exista ier-tare.

Consuma oare Stalin o anumită afinitate cu dezertorii? Își amintea oare propria repulsie pentru slujba de simplu soldat, jalnica lui recrutare din iarna lui 1917? Ori considera că, pentru domnia lui, lașii nu erau pri-mejdioși, primejdioși erau doar cei curajoși? Căci, chiar din perspectiva lui Stalin, părea cum nu se poate mai nechibzuit să-i amnistiezi pe dezertori: el însuși arăta poporului său cum era cel mai simplu și mai sigur să-și salveze pielea într-un viitor război.*

Într-o altă carte(8), am povestit istoria doctorului Zubov și a soției lui:

*De fapt, prin asta se făcea și un fel de dreptate istorică: se plătea o veche datorie față de dezertările de pe front, fără de care bolșevicii nici n-ar fi ajuns la putere.

pentru că bătrînica ascunsese în casă un dezertor pripășit pe acolo, de-zertor care ulterior îi denunțase, soții Zubov au încasat, fiecare, cîte ze-ce ani pe baza articolului 58. În opinia tribunalului, vina lor consta nu atît în adăpostirea unui dezertor, cît în faptul că o făcuseră absolut de-zinteresat: n-aveau nici o legătură de rudenie cu individul, așadar, era vorba de o subversiune anti-sovietică! Prin amnistia

stalinistă, dezer-torul a fost eliberat fără a fi ispășit nici măcar trei ani, încît curînd a și uitat acest mărunț episod din viața lui. Nu același lucru s-a întîmplat cu Zubovii! Fiecare din ei a zăcut cîte zece ani bătuți pe muchie prin lagăre (dintre care patru în lagăre speciale), apoi cîte alți patru ani - fără nici o judecată - în deportare. Au fost eliberați numai pentru că se desființase însăși deportarea, dar n-au fost reabilitați nici atunci, nici după șaispre-zece, nici chiar după nouăsprezece ani, ceea ce i-a împiedicat să se întoarcă în casa lor de lîngă Moscova, ca să-și sfîrșească zilele în pace!

În 1958, Procuratura Militară Generală a URSS le-a răspuns: vinovăția dumneavoastră a fost dovedită și nu există temeiuri pentru o rejude-care. Abia în 1962, după 20 de ani, s-a renunțat la capetele de acuzare potrivit articolului 58-10 (conspirație antisovietică) și 58-11 („organizație” alcătuită din soț și soție). Iar pe baza articolului 193-17-7-g (favorizarea dezertorului) li s-a stabilit o condamnare de 5 ani și s-a aplicat (după douăzeci de ani!) amnistia stalinistă. Chiar așa li s-a comunicat, negru pe alb, celor doi bătrîni sfărîmați, în 1962: „dt. la 7 iulie 1945, sunteți considerați eliberați, cu radiera cazierului judiciar”!

Iată de ce se teme și de ce nu se teme ranchiunoasa, răzbunătoarea și intratabila Lege.

După amnistie, KVC-urile și-au înmuiat și reînmuiat pensulele în vop-sea, umplînd arcadele și pereții interiori ai lagărelor cu lozinci ultra-giante: „Pentru cea mai cuprinzătoare amnistie, să răspundem parti-dului iubit și guvernului prin dublarea productivității muncii!”

Amnistiați fuseseră criminalii și borfașii, ei plecaseră, iar sarcina de a răspunde prin dublarea productivității le revenea politicilor. Simțul umo-rului nu prea lumina mințile stăpînirii.

Imediat după sosirea noastră, a „fasciștilor”, la Novîi Ierusalim au înce-put să se facă, zilnic, eliberări. Ieri încă le mai văzuseși pe aceste femei în zonă - hidoase, zdrențăroase, spurcate la gură - și deodată, ce me-tamorfoză! Spălate, coafate, în rochii cu picățele ori în dungii, apărute de cine știe de unde, sau cu jachete pe braț, se îndreaptă modeste spre gară. Cine va putea ghici, în tren, cît de meșteșugit știu să îndeplinească înjurăturile cele mai obscene?

Dar iată că ies pe poartă şuții și bălțații (cei ce se străduiesc să le calce pe urme). Ei nu-și leapădă manierele deșucheate nici acum:

se scălîm-băie, ȗopăie, le fac semne celor rămaşi, îi strigă, iar fîrtaţii lor le răspund urlînd de la ferestre. Paza nu se amestecă - borfaşilor orice le este per-mis. Unul, nu lipsit de inventivitate, se aşază nonşalant pe valiză, îşi pune pălăria pe-o ureche şi, răsfrîngîndu-şi poalele sacoului sfeterisit pe la vreun tranzit ori cîştigat la cărţi, cîntă la mandolină o serenadă de adio pentru lagăr, ceva din repertoriul lor imbecil, de borfaşi. Hohote.

Cei eliberaţi mai trec încă multă vreme pe poteca ce dă ocol unei părţi din lagăr, iar apoi mai departe, pe cîmp. Şi împletiturile de sîrmă ghim-pată nu ne împiedică să-i vedem şi să-i tot vedem plecînd. Astăzi încă, aceşti hoţi se vor vîntura pe bulevardele Moscovei, poate chiar în prima săptămîină au să tragă o raită (au să jefuiască un apartament) ori, într-o noapte întunecoasă, au să-ţi dezbrace în plină stradă soţia, sora sau fiica.

Cît despre voi, bandă de fascişti (şi Matronina e o fascistă!), pînă una-alta dublaţi productivitatea muncii!

Din pricina amnistiei, pretutindenii lipseau braţele de muncă şi se făceau tot felul de permutări. Pentru scurtă vreme am fost şi eu scos de la cari-eră şi „aruncat în luptă” la atelier, unde am putut urmări cu de-amă-nuntul mecanizarea Matroninei. Toţi aveau de tras din greu aici, dar ab-solut uimitoare era o fetişcană - o adevărată eroină a muncii, însă nepotrivită pentru gazetele noastre. Postul, funcţia ei în atelier nu pur-tau nici o denumire, dar după ceea ce făcea i s-ar fi putut spune „rîndui-toare superioară”. Lîngă banda rulantă care aducea de la presă cără-mizile decupate şi umede (abia croite din lut, sunt foarte grele) stăteau două fete - rînduitoarea inferioară şi „servanta”. Acestea nu trebuiau să se încovoae, doar să-şi răsucească torsul, şi într-un unghi nu prea mare. Dar rînduitoarea superioară, stînd pe soclul ei ca o regină a ateli-erului, trebuia, în permanenţă: să se aplece; să ridice cărămida umedă aşezată la picioarele ei de către servanta; fără a o scăpa din mîini, să o ridice pînă la nivelul brîului şi chiar pînă la al umerilor; fără să-şi schim-be poziţia picioarelor, să se răsucească în unghi drept (ba la dreapta, ba la stînga, în funcţie de vagonetul ce urma la încărcat); şi să înşire cărămizile pe cele cinci etajere, cîte douăsprezece pe fiecare. Mişcările ei nu cunoşteau întrerupere, repaos, schimbare, se

succedau într-un ra-pid tempo gimnastic -și asta un întreg schimb de opt ore, dacă nu cum-va se defecta presa. I se serveau și i se tot serveau - jumătate din cărămizile produse de atelier într-un schimb. Jos, fetele mai făceau cu schimbul, pe ea n-o schimba nimeni timp de opt ceasuri. După cinci minute de asemenea muncă, după atâtea răsuciri ale capului și torsului, ar fi trebuit ca lumea să se învîrtă cu ea. Dar, în prima jumătate a schimbului, fata încă mai izbutea să și zîmbească (de vorbit nu se pu-tea vorbi din cauza zgomotului făcut de presă). Îi plăcea, poate, că era înălțată pe pedestalul acela, ca o regină a frumuseții, și că toată lumea putea să-i vadă picioarele desculțe, goale și puternice sub fusta sufle-cată, să-i contemple talia suplă, de balerină.

Pentru această muncă primea cea mai mare rație din lagăr: trei sute de grame de pîine în plus (în total 850 de grame), iar la cină, în afară de ciorba tuciurie cuvenită tuturor - „rația de stahanovist”: trei porții jalnice de griș fiert în apă, atît de minuscule încît abia acopereau fundul străchinii de lut.

„Noi muncim pentru bani, voi pentru pîine: nu e un secret”, îmi spusese mecanicul civil, cu chipul mînjit de ulei, care repara presa. Iar vagonetele încărcate le împingeam noi, eu și colegul meu Punin, un ciung din Altai. Erau ca un fel de turnulețe înalte, instabile pentru că, din pricina celor zece etajere cu douăsprezece cărămizi fiecare, centrul de greutate se ridica foarte sus. Un asemenea vagonet cu echilibru precar, ca un picior de raft supraîncărcat cu cărți, trebuia împins pe șine cu mînă de fier, în linie dreaptă: ridicat pe un cărucior-platformă (zis schabibUnn) și fixat pe acesta; apoi, tot în linie dreaptă, căruciorul tre-buia tras de-a lungul camerelor de uscare. După ce te opreai în fața uneia dintre ele, vagonetul trebuia coborît de pe cărucior, răsucit și îm-pins în cameră. Fiecare cameră era un fel de coridor lung și îngust, de-a lungul pereților căruia se înșirau zece cavități cu zece panouri. Rapid și precis, vagonetul trebuia împins în cavitate, acolo coborîtă o pîrghie de manevră, așezate toate cele zece etajere de cărămizi pe cele zece panouri, eliberate cele zece perechi de labe de fier, după care trebuia ieșit în viteză cu vagonetul gol. Toată invenția asta era, pare-se, nemțească, din secolul trecut (vagonetul avea nume nemțesc); dar nemții prevăzuseră nu numai ca șinele să suporte vagonetul, ci și podeaua

greutatea împingătorului. Or, la noi, scîndurile erau putrede, rupte, iar mie îmi tot aluneca piciorul și cădeam. Prevăzuseră, cu siguranță, și o ventilație pentru camerele acelea, care însă nu exista, și pînă terminam eu acolo toată tevatura cu așezarea cărămizilor (miș-cările îmi deviau adesea, etajerele se agătau, nu se fixau ca lumea, cărămizile umede îmi alunecau în cap), înghițeam atîta oxid de carbon, încît ieșeam cu traheea iritată.

Așa că n-am prea plîns după atelier, cînd am fost expediat din nou la carieră. Se intrase în criză de săpători, căci și aceștia erau eliberați. A fost trimis la carieră și Boris Gammerov, așa că lucram împreună. Nor-ma era cea știută: într-un schimb, un om trebuia să extragă, să încarce și să împingă pînă la vinci șase vagonete (șase metri cubi) de argilă. Pentru doi reveneau douăsprezece. Pe vreme uscată, eu și Gammerov dacă scoteam cinci. Dar a început ploaia mărunță de toamnă - burnița. O zi, două, trei, toate fără vînt -burnița cădea fără să se întetească și fără să stea. Nu era o ploaie torențială, și nimeni nu și-ar fi asumat răs-punderea de a opri lucrările în exterior. „Pe șantier nu plouă niciodată!” - e o faimoasă lozincă a GULAG-ului. Dar la Novîi Ierusalim nu se dau, cine știe de ce, nici pufoaice, așa că sub ploicică asta anostă, în cariera roșcată, ne bălăcim și ne mînjim îmbrăcați cu vechile noastre mantale de pe front, care, după trei zile, s-au îmbibat fiecare cu cîte o găleată de apă. Nici încălțăminte nu se dă din lagăr, drept care ne prăpădim, tîrîn-du-le prin mocirlă, ultimele cizme de pe front.

În prima zi încă mai glumim:

— Nu găsești, Boris, că, dacă ne-ar vedea, baronul Tusenbach(9) ar crăpa de invidie? Tot visa el să muncească la o fabrică de cărămidă, îți amintești? Să fie atît de trudit, încît ajuns acasă să cadă de-a-n picioa-relea și să adoarmă pe loc. Presupunea, pesemne, că acasă hainele îi vor fi puse la uscat, că îl așteptau un pat și două feluri de mîncare cal-dă.

Dar după ce împingem două vagonete, lovind supărat cu lopata în tabla de fier a celui de-al treilea (argila se desprindea greu), îi spun, deja cu iritare în glas:

— la zi, dar de ce, dracu' să le pieptene, n-aveau stare alea trei surori? Că nimeni nu le punea, duminica, să adune cu copiii fier vechi?! Lunea, nimeni nu le cerea conspecte după Cartea Sfîntă?!

Nu le impunea ni-meni să facă dirigenție pe daiboj și nici nu erau alergate din bloc în bloc să alfabetizeze națiunea?!

Și după încă un vagonet:

— Toți ăștia, domnule, bat apa-n piuă: ard de nerăbdare să munceas-că! Să muncească! Să muncească! Da' munciți, lua-v-ar mama dracu-lui, cine vă oprește? Va fi o viață atît de fericită! Atît de! Atît de! Cît de? Ia să vă mîne cu dulăii spre viața asta fericită, ați vedea voi!...

Boris e mai slab ca mine, abia reușește să întoarcă lopata îngreunată de argila lipicioasă și s-o ridice pînă la muchia vagonetului. Cu toate acestea, e a doua zi de cînd încearcă să ne mențină la nivelul lui Vladimir Soloviov. Mă taie și aici - a citit deja atît de mult din Soloviov, iar eu nici un rînd, din pricina funcțiilor lui Bessel.

Ce-și amintește îmi spune, și eu încerc să memorez, dar de pomană, nu-mi stă mintea la asemenea lucruri acum.

Nu: cum să faci economie de viață și totuși să răzbați spre adevăr? Și de ce ar trebui să te prăbușești în fundul lagărului ca să-ți conștientizezi mizeria?

Zice:

— Vladimir Soloviov ne învață să ne bucurăm trecînd în moarte. Mai rău ca aici n-o fi nici acolo.

Ce-i drept...

Încărcăm cît putem. Rație disciplinară? Disciplinară fie și dracu' să vă ia! Mîntuim ziua și ne tîrîm spre lagăr. Dar nimic îmbucurător nu ne aș-teaptă acolo: de trei ori pe zi, aceeași fiertură neagră și nesărată din frunze de urzică și, o singură dată, un polonicele de terci subțire, a treia parte dintr-un litru. Rația de pîine ne-au și ciuntit-o deja, ni se dau 450 de grame, iar seara nici o firimitură. Și din nou în ploaie, la apel. Și din nou dormim pe aceleași priciuri goale, cu hainele ude pe noi, mînjiți cu argilă, și din nou înghețăm, pentru că în barăci nu se face foc.

A doua zi, țîrîie și tot țîrîie peste capetele noastre aceeași burniță. Cari-era e, de la un cap la altul, numai glod, ne împotmolim în ea cu totul. Oricît ai lua pe lopată, oricît ai izbi-o de muchia vagonetului, argila nu se desprinde de pe ea. De fiecare dată, trebuie să te întinzi, împingînd cu mîna argila de pe lopată în vagonet. Atunci ne

dăm seama că ne chinuim de pomană. Azvîrlim lopețile cît colo și începem să adunăm pur și simplu cu mîinile argila clefăitoare de sub picioarele noastre, aruncînd-o în vagonet.

Borea tușește, i-a rămas în plămîni o schijă de la un proiectil de tanc nemțesc. E slăbănog și galfăd, i s-au ascuțit, ca unui mort, nasul, ure-chile, oasele feței. Mă uit la el și-mi spun că nu știu dacă o să mai apu-ce să ierneze în lagăr.

Încă mai încercăm să uităm unde suntem și să ne ridicăm deasupra situației, exersîndu-ne gîndirea. Dar deja nu mai merge nici cu filosofia, nici cu literatura. Mîinile ni s-au făcut la fel de grele ca lopețile și atîrnă. Boris propune:

— Nu e bine: discutînd, cheltuim multă energie. Hai să tăcem și să gîn-dim cu folos. Bunăoară să compunem versuri, în minte.

Tresar: mai poate scrie versuri? Umbra morții, dar și umbra unui îndă-rătnic talent îi învăluie fruntea galbenă și îngustă!*

Așa că păstrăm tăcerea și încercăm argilă cu mîinile. Plouă fără istov... Dar nu numai că nu suntem scoși din carieră; își face apariția Matro-nina, aruncînd tăioase flăcări pe sub pleoape (și-a pus o glugă neagră peste baticul roșu) și, de pe buza rîpei, îi ordonă ceva brigadierului, ară-tînd cu mîinile spre diferite colțuri ale carierei. Aflăm că astăzi brigada nu va înceta lucrul la sfîrșitul schimbului, la ora două, ci va fi ținută în carieră pînă la îndeplinirea normei. Abia atunci se vor da și masa de prînz, și cina.

La Moscova, construcția stagnează din lipsa de cărămizi.

Dar Matronina pleacă și ploaia se întetește. Bălți blond-roșcate se alcătuiesc pretutindeni pe stratul de argilă, inclusiv în vagonetul nostru. Roșcați ne sunt carîmbii cizmelor, mantalele ni s-au umplut și ele de pe-te roșcate. Mîinile ne-au înțepenit din pricina argilei reci, deja nici cu ele nu mai putem arunca nimic în vagonet. Așa că abandonăm această ocupație zadarnică, ne cățărăm undeva mai sus, pe un petic de iarbă, și ne așezăm acolo cu capetele plecate și cu gulerele mantalelor trase peste ceafă.

*În iarna aceluiași an, Gammerov a murit în spitalul de la Butîrki, de epuizare fizică și tuberculoză. Cinstesc în el un poet care n-a fost lăsat să scoată nici măcar un sunet. A fost un om de mare altitudine spirituală, și versurile lui mi s-au părut atunci foarte viguroase. Dar n-am ținut minte nici unul, și acum n-am de unde le aduna pentru ca, fie și numai din aceste pietricele, să-i ridic un monument funerar.

De departe am părea două pietroaie roșcate în mijlocul cîmpului.

Undeva, colegii noștri de generație învață pe la Sorbone și Oxforduri, joacă tenis în vastul lor timp liber, dezbat, în cafenele studentești, pro-blemele mapamondului. Publică deja, expun tablouri. Se dau de ceasul morții să găsească modalități noi de a deforma lumea nu îndeajuns de originală ce-i înconjoară. Sunt supărați pe clasici, că au epuizat subiec-tele și tematica. Sunt supărați pe guvernele și reacționarii lor că nu vor să priceapă și să preia experiența sovietică de avangardă. Deapănă in-terviuri în microfoanele radioreporterilor, ascultându-și propriul glas și explicînd cu cochetărie ce voiau să spună în ultima sau prima lor carte. Emit judecăți categorice despre orice pe lumea asta, dar mai cu seamă despre prosperitatea și suprema echitate din țara noastră. Numai cînd-va, la bătrînețe, alcătuiind enciclopedii, se vor mira negăsind nume ru-sești de valoare pentru a ilustra literele noastre, toate literele noastre...

Ploaia ne răpăie pe cefe, frisoane reci ne cutremură spinările umede.

Privim împrejur. Vagonete încărcate numai pe jumătate ori zăcînd într-o rîină. Toți au plecat. Nimeni în toată cariera, nimeni pe tot cîmpul de din-colo de zonă. Sub vălul cenușiu - satul în sacralitatea lui, cocoșii toți s-au pitit și ei prin cotloane ferite de ploaie.

Ne luăm lopețile, ca să nu ni se fure - sunt înregistrate pe numele noastre - și, tîrîndu-le după noi ca pe niște roabe grele, mergem, ocolind atelierul Matroninei, pînă la șopronul unde, împrejurul cuptoarelor Hoffmann în care se ard cărămizile, șerpuiesc niște galerii părăsite. E curent aici și e frig, dar nu plouă. Ne așezăm în colb sub o arcadă de cărămidă și stăm acolo.

Nu departe de noi se înalță o grămadă mare de cărbune. Doi zeki scor-monesc în ea, caută ceva cu înfrigurare. Cînd găsesc, încearcă acel ceva cu dinții, apoi îl vîră într-o traistă. Apoi se așază și mănîncă din bucata aceea neagră-cenușie.

— Ce mîncăți, băieți?

— Argilă de mare. Nu e interzisă de medici. Bine nu-ți face, da' nici rău. Molfăi un chil pe zi, ca adaos la rație și, chipurile, te-ai ghiftuit. Căutați și voi. E cîtă vrei prin cărbune...

Nici pînă seara, cariera nu îndeplinește norma. Matronina poruncește să fim ținuți acolo și peste noapte. Dar uite că becurile se

sting pretu-tindenii, e o pană de curent, zona rămîne fără lumină și suntem convo-cați cu toții la postul de gardă. Ni se ordonă să ne ținem de mîini și, cu escortă întărită, în lătrat de cîini și de înjurături, suntem conduși în zona de locuit. E beznă în jur. Înaintăm fără să vedem unde-i apă, unde uscat, fleșcăind prin noroi, poticnindu-ne și trăgîndu-ne unul pe altul.

Și în zona de locuit e întuneric, se zărește doar gura sobei pentru „gătit individual”, răspîndind o roșatică lumină de iad. Și la cantină - două lămpi cu gaz lîngă ghișee: nu poți reciti lozinca, nu poți vedea în stra-chină porția dublă de zămîrcă de urzici: o leorpăi pe pipăite.

Și mîine va fi la fel, și în fiecare zi de-acum încolo: șase vagonete de ar-gilă roșcată, trei polonice de zeamă-nnegurată. Slăbiserăm noi și în închisoare, dar aici ne sfrijim vîzînd cu ochii. În capete parcă tot timpul ne țiue ceva. Curînd ne va cuprinde acea plăcută stare de sfîrșeală, în care e mai ușor să cedezi decît să lupți.

În barăci - beznă s-o tai cu cuțitul. Ne lungim în hainele ude pe scîndu-rile goale și ni se pare că dacă nu ne dezbrăcăm defel o să ne fie mai cald, ca sub o compresă.

Ochii larg deschiși spre plafonul negru, spre cerul negru.

O, Doamne, Dumnezeule! Sub ploaia de obuze și bombe, te-am rugat să mă scapi cu viață. Acum te rog să mă mîntui cu moarte...

Capitolul 7

VIAȚA DE ZI CU ZI A BĂȘTINAȘILOR

A POVESTI despre viața exterioară monotonă a băștinașilor Arhipela-gului pare cît se poate de lesne și de la îndemîna oricui. Dar și cît se poate de dificil, totodată. Ca în toate cazurile de acest gen, povestirea trebuie să cuprindă viața cotidiană începînd dintr-o dimineață și pînă în dimineața următoare, dintr-o iarnă și pînă în iarna următoare, de la naș-tere (sosirea în primul lagăr) și pînă la moarte (moarte). Și trebuie vorbit despre toate-toate insulele și insulițele deodată.

Firește, nimeni nu poate îmbrățișa o asemenea materie; de fapt, și de parcurs tomuri întregi cred că ar fi plicticos.

Viața băștinașilor înseamnă muncă, muncă, muncă; frig, foame și vicleșug. Munca asta se desfășoară, pentru cei ce n-au izbutit să dea din coate și să se aciuiască în vreun locșor călduț, la muncile

comune, cele care înalță din pământ socialismul, iar pe noi ne vîră în pământ.

Genurile de munci comune nu pot fi enumerate, ți-ai toci limba turuindu-le pînă la capăt. Să împingi roaba („mașina OSO, hurducată - două mînere și o roată”(1)). Să cari tărgi. Să descarci cărămizi cu mîinile goale (primul strat de piele se desprinde de pe degete ca luat de vînt). Să cari cărămizi în spinare cu „capra” (un soi de coș prins pe spate cu băieri). Să spargi în cariere blocuri de piatră și cărbune, să extragi argi-lă și nisip. Să sfărîmi cu tîrnăcopul șase metri cubi de rocă auriferă și să-i cari la rampa de spălare. Să scurmi pur și simplu pământul (sol sili-cos, iarna: pe șantierul de construcție al drumului Taișet-Abakan, la 40 de grade sub zero, să disloci cu tîrnăcopul și lopata 4 metri cubi). Să tai la cărbune sub pământ. Să extragi, tot din subteran, minereu de plumb sau de cupru. Mai poți și macină minereu de cupru (gust dulceag în gură, nasul îți curge tot timpul). Poți impregna cu creozot traverse (și propriul corp, din cap pînă-n picioare). Poți să sapi tuneluri pentru căi ferate. Să împrăști pietriș pe drumuri. Poți să scoți, cufundat pînă la brîu în mocirlă, turbă din mlaștini. Poți topi minereu. Poți turna metal. Poți cosi iarba de pe movile în lunci inundate (cu picioarele pînă aproa-pe de genunchi în apă). Poți să fii grăjdar ori căruțaș (și să-ți pui și ție, din traista calului, puțin ovăz în gamelă, că, de, calul e al statului, un sac cu iarbă, se descurcă el, de fapt n-are decît să și crape). Îndeobște, în „gospodăriile agricole” poți face toate muncile țărănești (și nici că există loc mai bun ca ăsta: pământului tot îi mai smulgi ceva și pentru tine).

Dar mama tuturor muncilor e pădurea noastră rusă, cu trunchiuri într-a-devăr de aur (căci pe seama lor se obține aur). Cea mai veche dintre muncile Arhipelagului e tăierea de pădure. Ea îi cheamă pe toți, încă-pîndu-i pe toți, nu e interzisă nici măcar invalizilor (ciungii, în echipe de cîte trei oameni, sunt trimiși să bătătorească zăpada înaltă de jumătate de metru). Omățul -pînă la piept. Tu - tăietor de pădure, întîi bătătorești omățul împrejurul trunchiului. Îl dobori. Apoi, răzbătînd cu greu prin troiene, tai toate crengile, (pe care trebuie să le mai și imobilizezi în zăpadă și să ajungi cu toporul la ele). Apoi, tîrîndu-le prin aceeași zăpadă afinată, aduni ramurile în grămezi, ca să le arzi (or, ele abia dacă fumegă, nu ard). Tai trunchiurile cu

ferăstrăul, la dimensiune, și le steruiești. Norma zilnică e de cinci steri de căciulă, iar pentru doi - zece steri. (La Burepolom era de șapte steri, numai că buștenii groși mai trebuiau și crăpați în două). Mîinile nu mai pot ridica toporul, picioarele, țepene, refuză să te mai asculte.

În anii războiului (cu rațiile de pe vremea aceea) zekii spuneau că trei săptămîni la tăiat de pădure înseamnă împușcare uscată.

Vei ajunge să urăști pădurea, această podoabă a pămîntului, preamă-rită în versuri și proză. O viață întreagă te vei cutremura de dezgust pă-șind pe sub coroana unui pin sau a unui mesteacăn. Decenii de-acum încolo, abia închizînd ochii, vei revedea buștenii de brad și plop tremu-rător pe care i-ai tîrît în spinare sute de metri pînă la vagon, afundîndu-te în omăt, gata să cazi, dar agățîndu-te și nelăsîndu-i să-ți alunece de pe umeri de teamă că n-ai să-i mai poți urni din zăpada terciuită.

În Rusia prerevoluționară, muncile de ocnă au fost reglementate, dece-nii de-a rîndul, printr-un Decret din 1869, adoptat pentru nepușcăriași. La angajare se ținea seama de forța fizică a muncitorului și de nivelul deprinderilor dobîndite (se mai poate crede așa ceva astăzi?!). Ziua de muncă era stabilită la 7 ore (!) iarna și 12,5 ore vara. La cumplita ocnă din Akatui (P. F. Iakubovici, în anii 1890) sarcinile de lucru erau lesne de îndeplinit pentru toți, în afară de el. Vara, ziua lor de muncă, inclusiv deplasarea, însuma 8 ore, din octombrie - 7 ore, iar iarna - numai 6. (Asta înaintea oricărei lupte pentru ziua de muncă de opt ore!). Cît des-pre ocna de la Omsk, unde a fost Dostoievski, acolo îndeobște se ar-dea gazul, după cum cu ușurință poate constata oricare cititor. Se mun-cea după cum aveai chef, cu fasoane, ba stăpînirea îi mai și îmbrăca pe ocnași în straie albe - scurtă și pantaloni! Pas de mai zi ceva! La noi, în lagăre, așa se și spune cînd munca e floare la ureche sau nu mai ai nimic de făcut: „guler alb ne lipsește”. Iar ei aveau pînă și scurte albe! După muncă, ocnașii din „Casa morților” se preumblau îndelung prin curtea temniței, așadar, numai epuizați nu erau. De altfel, cenzura a în-ceput prin a refuza să dea drumul Amintirilor din Casa morților de tea-mă că viața ușoară înfățișată de Dostoievski nu va mai descuraja de-lincvența. Și Dostoievski a adăugat, pentru cenzură, pagini noi, în

care arăta că viața la ocnă e totuși grea! * La noi, doar oploșiții se plimbau

*Pisma I. A. Gruzdeva k Gorkomu (Scrisorile lui LA. Gruzdev către Gorki). Arhiv Gorkogo (Arhiva Gorki), voi. XI, Moscova, 1966, p. 157.

prin lagăr duminica, și ei cu oarecare jenă. Pe marginea însemnărilor Mariei Volkonskaia(2), Șalamov notează că la Nercinsk, pentru decem-briști, norma zilnică de muncă era să extragă trei puduri de minereu de om (patruzeci și opt de kilograme! - le ridici de jos printr-o mișcare!), în vreme ce norma lui Șalamov, pe Kolîma, era de opt sute de puduri. Și mai scrie Șalamov că, uneori, ziua lor de muncă se prelungea, vara, pînă la 16 ore! Nu știu cum e cu cele șaisprezece ore, dar treisprezece pe zi au făcut mulți - la terasamentele executate de Karlag, ca și la ex-ploatările forestiere din Nord - și e vorba de treisprezece ore efective, fără cei cinci kilometri de drum prin pădure dus și întors. De fapt, face să vorbim de durata zilei de lucru? Norma bătea de departe orice dura-tă și, cînd o brigadă nu-și îndeplinea norma, se schimba la timp numai escorta, zekii rămîneau în pădure pînă la miezul nopții, la lumina reflec-toarelor, pentru ca abia în zori să revină în lagăr, să-și înghită cina o dată cu micul dejun, după care - din nou în pădure.*

N-are cine povesti despre aceste lucruri: cei ce le-au trăit sunt morți cu toții.

Pentru a se încărca normele, demonstrîndu-se că puteau fi îndeplinite, se folosea și procedeul următor: se consemna în acte că în zilele cu ge-ruri de peste 50 de grade programul de producție fusese suspendat, dar în realitate deținuții erau scoși la muncă, și ceea ce se putea stoarce din ei în aceste zile se defalca pe celelalte, mărindu-se astfel procen-tajul de realizare a normelor. (Cei degenerați într-o zi ca asta erau înre-gistrați de complezenta secție sanitară ca decedați din alte motive. Cît despre cei ce rămîneau în urmă pe drumul de întoarcere, incapabili să meargă mai departe ori tîrîndu-se în patru labe cu cîte un tendon rupt, aceștia erau împușcați de escortă, pentru ca nu cumva să evadeze pînă s-ar fi reîntors să-i culeagă.)

Cum erau hrăniți deținuții pentru toate acestea? Se turna apă în cazan, se aruncau în ea, în cel mai bun caz, niște cartofi sfrijiți și necurățați, iar dacă nu - varză putredă, frunze de sfeclă, tot felul de

resturi. Ba încă - măzăriche și tărîțe, la astea nu se zgîrceau. (Iar în locurile unde apa însăși era puțină, ca în lagpunktul Samarka de lângă Karaganda, zekii primeau doar cîte un blid de zămîrcă pe zi și cîte două căni de apă sărată și tulbure.) Ceea ce e cît de cît comestibil se fură întotdeauna și negreșit pentru autorități (v. cap. 9), pentru oploșiți și borfași; bucătarii trăiesc cu frica-n sîn, căci numai prin docilitate își pot păstra postul.

Magazia de alimente eliberează și o anumită cantitate de grăsimi, „sub-

*Cei care încarcă normele în industrie încă se mai pot autoamăgi că o fac în virtutea progreselor tehnologiei, dar cei ce măresc normele fizice sunt călăi între călăi: căci nu se poate crede, cu seriozitate, că în socialism omul a crescut în înălțime de două ori și are mușchii de două ori mai groși. Iată oamenii care ar trebui judecați! Și trimiși să facă acele norme.

produse" de măcelărie (adică măruntaie, nu carne adevărată), mazăre, crupe, dar foarte puțin din toate acestea ajunge în craterul cazanului. Prin locurile mai retrase, se întîmpla chiar ca autoritățile să șter-pelească sarea, pentru propriile murături (În 1940, la calea ferată Kot-las-Vorkuta, și pîinea, și fiertura erau nesărate.) Cu cît un aliment e mai rău, cu atît mai mare e cantitatea în care el ajunge la deținuți. Carnea cailor căzuți de epuizare pe altarul muncii ajungea cîteodată în blidele zekilor și, cu toate că nu se putea mesteca, asemenea masă era soco-tită un adevărat ospăț. Ivan Dobreak își amintește: „Cît am stat în lagăr, mi-am îndesat pe gîtlej destulă carne de delfin, morsă, focă, focă-urs și alte dihănii marine, (îl întrerup: carne de balenă noi am mîncat chiar și la Moscova, la Bariera Kaluga.) Excrementele de animale nu-mi făceau greață. Răscoagele, lichenii, romanița erau, pentru mine, cele mai gus-toase feluri de mîncare". (Cu astea, pesemne, își completa rația.)

E imposibil să hrănești, cu rațiile GULAG-ului, un om care lucrează treisprezece și chiar numai zece ore în ger. Cu atît mai mult cînd magazia mai e și prădată. Iată momentul cînd plonjează în cazanul cu apă cloco-tită satanicul făcăleț al lui Frenkel, care permite hrănirea unor deținuți pe seama altora. „Marmitele" sunt diferențiate: pentru cei care fac (fiecare lagăr are propriul său sistem de calcul), să zicem, mai puțin de 30% din normă - marmită de carceră: 300 de grame de pîine și un blid de zămîrcă pe zi; de la 30% la 80% - marmită disciplinară: 400 de grame de pîine și două blide de

zămîrcă; de la 80% pînă la 100% - marmită de producție: 500-600 de grame de pîine și trei blide de zămîrcă; urmează marmitele pentru fruntași, care sunt și ele diferite: 700-800 de grame de pîine și, în plus, un terci, două terciuri sau „premi-alul” - un fel de pogace de secară, neagră și amară, cu mazăre.

Și pentru toată această apăraie, care nu poate acoperi pierderile de energie ale organismului, oamenii își torturează mușchii muncind peste puterile lor, iar fruntașii și stahanoviștii dau ortul popii mai curînd decît refractarii. Bătrînii lup de lagăr știu bine acest lucru și spun: „pentru-o lingură de terci, la muncă să nu te-ntreci!”. Dacă ai norocul să rămîi pe prici ca „necorespunzător îmbrăcat”, primești cele 600 de grame garan-tate. Odată echipat corespunzător sezonului (expresie celebră) și scos pe traseu, poți să te deșeli dînd cu barosul și, lucrînd pe sol înghețat, cu mai mult de trei sute de grame nu te alegi.

Dar nu-i la voia zekului să rămînă pe prici... Ba încă mai și aleargă la apel, ca să nu rămînă ultimul, (în unele perioade, în unele lagăre, ultimul era împușcat.)

Desigur, nu pretutindeni și nu întotdeauna mîncarea era atît de proastă. Dar cifrele pe care le-am dat sunt tipice: e hrana care se distribuia la KrasLag în timpul războiului. Pe Vorkuta se dădea, tot în acele vremuri, rație de miner, probabil cea mai mare din GULAG (căci cărbunele ex-tras aici încălzea eroica Moscovă): pentru 80% din normă în subteran și pentru 100% la suprafață - un kilogram și trei sute de grame de pîine.

Dar înainte de revoluție? La cea mai înspăimîntătoare ocnă, fatala Aka-tui, pentru o zi nelucrată (petrecută „pe prici”), se dădeau două funturi și jumătate de pîine (un kilogram!) și 32 de zolotnice de carne - 133 de grame ! Pentru o zi de muncă - trei funturi de pîine și 48 de zolotnice (200 de grame) de carne: nu e mai mult decît rația pe care o primeam noi pe front?

Pe vremea aceea, deținuții duceau ciubere întregi de fiertură și cașă la cotețele pentru porcii gardienilor, cît despre terciul de hrișcă (! – nicio-dată văzut pe GULAG), P. Iakubovici îl găsea „indescriptibil de res-pingător la gust”. Primejdia morții de inaniție nu-i pîndea nici pe ocnașii lui Dostoievski. De unde așa ceva, dacă prin curtea închisorii („în zonă”) se preumblau gîște, și deținuții nu le suceau gîtul?* La

ocnașii lui Dostoievski pîinea stătea pe masă, la discreție, de Crăciun li se dădea cîte un funt de carne de vită, iar unt pentru cașă - din belșug. Pe Sahalin, dețî-nușii care lucrau în mine și „drumarii” primeau pe zi, în lunile cele mai dure ca regim de muncă: 4 funturi de pîine (un kilogram și șase sute de grame!), 400 de grame de carne și un sfert de kilogram de crupe! Și conștiinciosul Cehov se apucă să cerceteze dacă aceste rații erau cu adevărat îndestulătoare sau - trecute prin brutării și bucătării proaste - nu erau de ajuns? Dacă ar fi aruncat o privire în strachina unui muncitor din lagărele noastre, pesemne și-ar fi dat duhul pe loc.

Ce fantezie ar fi putut prevedea, la începutul secolului, că „peste treizeci-patruzeci de ani”, nu numai pe Sahalin, ci în întregul Arhipelag, oa-menii se vor bucura de o pîine și mai umedă, și mai plină de impurități, și mai necoaptă, frămîntată din dracu'-știe ce și că șapte sute de grame de asemenea pîine vor fi socotite o rație de invidiat, „pentru fruntași” ?

Nu, mai mult! Că în întreaga Rusie colhoznicii vor invidia și această rație de pușcărie! „Noi nici atîta n-avem!...”

Chiar și la minele țariste din Nercinsk se dădeau „prime pentru silință”, indemnizații suplimentare pentru tot ce se lucra peste sarcinile (întot-deauna moderate) fixate de oficialități. În lagărele noastre, în cei mai mulți din ani de existență ai Arhipelagului, nu s-a plătit pentru muncă nici un ban, ori doar atît cît să-ți ajungă pentru săpun și pastă de dinți. Numai în rarele lagăre și în rarele perioade în care, din rațiuni oculte, se introducea autogestiunea (și între a opta și a patra parte din retribuția reală revenea deținutului), zekii și-au putut cumpăra pîine, carne și za-hăr și-o, minune! - pe masa de la cantină se putea întîmpla să rămîină o coajă de pîine care vreme de cinci minute n-a fost înșfăcată de nimeni.

*Raportate la starea de lucruri din multe lagăre grele, reproșurile pe care mi le-a făcut Șalamov sunt îndreptățite: „Și ce-i cu acel motan al spitalului, care se tot preumblă prin cartea dumatăle? Cum de încă n-a fost omorît și mîncat?... Și de ce Ivan Denisovici poartă asupra lui o lingură, cînd se știe că tot ce se gătește în lagăr se poate da de dușcă?”(3)

Cum sunt îmbrăcați și cum sunt încălțați băștinașii noștri?

Toate arhipelagurile sunt ca arhipelagurile: împrejur plescăie oceanul albastru, pe insule cresc cocotieri și administrația nu cheltuie un ban pentru îmbrăcăminte băștinașilor: ei umblă desculți și aproape goi.

Dar arhipelagul nostru blestemat nici nu poate fi imaginat sub un soare to-rid: e veșnic acoperit de zăpadă și biciuit de viscole. Și gloata celor zece-douăsprezece milioane de pușcăriași trebuie îmbrăcată și încălțată-tă.

Din fericire, născuți în afara Arhipelagului, ei nu ajung aici chiar despu-iați. Pot fi lăsați să umble și în ceea ce au pe ei - mai exact, în ceea ce îi lasă socialmente apropiatii - nu însă fără a se ciupi o bucată, ca semn al apartenenței la Arhipelag, așa cum se crestează urechea berbecului: mantalelor li se retează, strîmb, poalele, bonetelor tip Budionnîi li se face un cep în partea de sus, pentru aerisirea creștetelor. Numai că îmbrăcămintea adusă din exterior nu e veșnică, iar încălțăminte se fa-ce ferfeniță într-o săptămînă din pricina buturugilor și cioturilor de pe Arhipelag. Și băștinașii trebuie îmbrăcați, cu toate că n-au cum plăti pentru asta.

Cîndva toate acestea vor apărea pe scenele și ecranele Rusiei! Vestoane de o culoare, mîneci de alta. Ori vestoane atît de peticite, încît nu se mai poate distinge care a fost țesătura inițială. Ori vestoanele, cu zdrențele întinzîndu-se în vînt ca niște limbi de foc. Ori cîte un petic pe pantaloni tăiat din ambalajul de pînză al cine știe cărui pachet, pe care vreme îndelungată se mai poate citi un colț de adresă, scrisă cu creionul chimic.*

Iar în picioare - încercatele opinci rusești, numai că deținuții n-au pentru ele obiele ca lumea. Ori o bucată de anvelopă, prinsă de piciorul des-culț cu sîrmă sau cablu electric. (Nevoia învață pe om...) Dacă din aceste bucăți de anvelopă, legate la capete cu sîrmă, se fac niște încăl-țări în formă de lotcă, iată și celebrele „CTZ-uri” (Uzinele de tractoare din Celeabinsk). Ori „pîslarii” cusuți din rămășițele unor pufoaice vechi și rupte, avînd în chip de tălpi un strat de pîslă și unul de cauciuc.** Dimineața, la apel, ascultîndu-i pe deținuții care se plîng că le e frig, șe-ful OLP-ului le răspunde cu gulaghistă istețime:

— Am o gîscă acasă, care umblă toată iarna desculță și nu se plînge; e drept că picioarele i-s roșii. Or, văd că voi toți aveți opinci. Pe ecrane vor apărea și chipurile cenușiu-bronzate ale zekilor. Ochi lă-crămoși, cu pleoapele înroșite. Buze livide și crăpate, tivite cu spuzituri. Bărbi sure, nerase. În plină iarnă - chipie avînd atașate apărătoare pen-

*La Akatui, deținuților li se dădeau șube.

**Nici Dostoievski, nici Cehov, nici P. Iakubovici nu ne spun ce purtau în picioare deținuții la vremea lor. Oricum, se vede că erau încălțați, altminteri autorii citați ar fi scris despre asta.

tru urechi, cusute cu ață.

Vă recunosc: sunteți voi, locuitorii Arhipelagului meu!

Dar oricât ar fi de lungă ziua de muncă, într-un târziu deținuții se reîntorc, totuși, în baracă.

Baracă? Uneori un bordei săpat în pământ. Iar în Nord - cel mai adesea un cort, e drept, acoperit cu pământ și căptușit, de bine de rău, cu scîn-duri. Nu arareori, în loc de lumină electrică - lămpi cu gaz, dar și opaițe, dar și feștile de vată îmbibate cu untură de pește. (La Ust-Vîm nu s-a văzut gaz lampant vreme de doi ani. Chiar baraca Direcției era ilumina-tă cu ulei de la magazia de alimente.) E trista lumină în care vom arun-ca o privire asupra acestei lumi de pierzanie.

Priciuri pe două etaje; priciuri pe trei etaje; semn de lux - vagonki. Scîn-duri cel mai adesea goale, fără nimic pe ele. În unele tabere de muncă se fură atît de temeinic (lucrurile furate fiind valorificate apoi prin inter-mediul civililor), încît nici de la magazie nu se mai dă nimic, nici din bu-lendrelle personale nu se lasă nimic în baracă: deținuții își duc cu ei la lucru și gamelele, și cănille de tablă (și chiar rucsacurile, cu ele în spi-nare sapă apoi pământul), cei care au pături și le petrec peste grumaz (un cadru de film!), ori le lasă la vreun oploșit cunoscut, într-o baracă păzită. Ziua, baraca e atît de pustie, încît ai zice că e nelocuită. Peste noapte, ar trebui să-ți dai hainele de lucru umede la uscătorie (și uscă-torie există), dar ai rămîne dezbrăcat și ai îngheța pe scîndurile goale. Așa că îți usuci straielle pe tine. Noaptea, din pricina gerului, căciula ți se lipește de peretele barăcii, iar femeilor - părul. Chiar și opincile oa-menii și le pitesc sub cap, ca să nu li se fure din picioare (Burepolom, în anii războiului), în mijlocul barăcii, un butoi de benzină transformat în godin, care, dacă e încins, e bine, căci atunci mirosul obielelor aburinde inundă toată baraca, dacă nu - lemnele ude nu ard în el. Unele barăci sunt năpădite de insecte în asemenea hal, încît patru zile de dezinsec-ție cu sulf nu au nici un efect, iar vara, dacă zekii ies să doarmă în zonă, pe pământ, ploșnițele se tîrăsc după ei, găsindu-i și acolo. Iar

păduchii sunt nimiciți prin fierberea lenjeriei în marmitele pentru mîncare.

Toate acestea au devenit posibile doar într-un stat socialist din secolul al XX-lea. Nu există termeni de comparație cu însemnările despre tem-nițe din secolul trecut. Autorii lor nu au descris asemenea lucruri.

Ar mai fi de povestit cum bucățile de pîine pentru brigadă sunt aduse la cantină de către zekii cei mai zdraveni, înarmați cu ciomege, căci alt-minteri coșul ar fi înșfăcat și răsturnat pe jos, după care ar urma iureșul asupra pîinii. Cum pachetele sunt smulse din mîini chiar la ieșirea din magazia pentru colete. Adăugați spaima permanentă că autoritățile vor suspenda ziua liberă (ce să mai vorbim de anii războiului, dacă la „sov-hozul Uhta” fuseseră suprimate cu un an înainte, iar în Karlag nu s-au pomenit zile de odihnă în întreaga perioadă 1937-1945). Și peste toate acestea - veșnica nestatornicie a vieții de lagăr, frisonul schimbărilor: ba zvonuri despre etapare, ba etaparea însăși (ocna lui Dostoievski nu cu-noștea etapările, oamenii făceau cîte zece și cîte douăzeci de ani în același penitenciar, ceea ce e cu totul altă viață); ba cine știe ce obscur și neașteptat mixaj de „contingente”; ba deplasări forțate „în interesul producției”; ba trecerea prin diferite comisii; ba inventare, ba percheziții-surpriză în timpul nopții, cu dezbrăcare la piele și scotocirea tuturor amărîtelor de bulendre personale; plus perchezițiile „la sînge” în preajma zilelor de 1 mai și 7 noiembrie (în ocnele din secolul trecut, nu se pomenea așa ceva de Crăciun și de Paște). Și, de trei ori pe lună, ritua-lul devastator al băilor. (Ca să nu repet un lucru cunoscut, n-am să-l descriu aici: există un consistent studiu a lui Șalamov, există relatarea lui Dombrovski.)

Și apoi permanenta și cleioasa indistinție (pentru un intelectual chinuitoare), sentimentul că nu ai personalitate, că ești doar un membru al brigăzii, că ești silit tot anul și de-a lungul întregii condamnări să faci nu ceea ce ai hotărît tu însuși, ci ceea ce impun interesele acelei brigăzi.

Și luați seamă că tot ceea ce s-a spus se referă la un lagăr staționar, existent nu de un an, doi. Or, cîndva, cineva (cine alții, dacă nu neferi-ciții noștri frați de suferință) a trebuit să amenajeze aceste lagăre: să intre în pădurea înghețată și înzăpezită, să întindă sîrma

ghimpată din arbore în arbore. Iar cine va fi supraviețuit pînă la primele barăci - să le vadă atribuite gardienilor. În noiembrie 1941, în apropierea gării Reșotî s-a deschis primul OLP al Kraslag-ului (zece ani mai tîrziu vor fi șapte-sprezece). Au fost aduși aici 250 de combatanți, scoși din armată pen-tru fortificarea ei morală. Oamenii au doborât copaci, au înălțat izbe din bîrne, dar de acoperit n-au avut cu ce le acoperi, așa că au trăit sub cerul liber, încălzindu-se la sobe de tuci. Pîinea li se aducea înghețată: o spărgeau cu toporul, o împărțeau în grămăjoare și o mînceau des-picată, fărîmițată, strivită. Mai primeau și niște salmonid sărat din bel-șug. Simțeau cum gura le lua foc și-și potoleau arsura din gîtleje cu ză-padă.

(Cînd pomeniți eroii războiului de apărare, nu-i uitați nici pe aceștia...)

Aceasta e viața de zi cu zi a Arhipelagului meu.

Filosofii, psihologii, medicii și scriitorii ar putea întreprinde în lagărele noastre o analiză mai amănunțită și mai complexă ca oriunde a proce-sului aparte de obturare a orizontului intelectual și spiritual al ființei umane, de reducere a omului la condiția de animal, ca și a modalităților de a-l sili pe om să moară cu zile. Numai că psihologilor ajunși în lagăr nu le ardea de observații științifice: erau aspirați ei înșiși de același vîr-tej care preface personalitatea umană în scîrnă și scrum.

Ortodocșii de partid care au supraviețuit lagărelor îmi trimit acum obi-ecții elevate: cît de meschin simt și gîndesc personajele în O zi din viața lui Ivan Denisovicil Unde sunt dureroasele lor reflecții despre mersul is-toriei? (Între altele, acolo pot fi găsite și de acestea). Mereu rația de pîi-ne și fiertura; or, există suplicii mult mai cumplite decît foamea!

Ah, într-adevăr? Ah, există suplicii mult mai cumplite (supliciile gîndirii ortodoxe)? Oploșiți pe la secțiile sanitare și pe la magazii, n-ați știut ce e foamea, domnilor bungînditori(4) ortodocși!

Sunt secole de cînd s-a descoperit că Foamea guvernează lumea. (Și tocmai pe Foame, pe ipoteza că flămînzii se vor răscula inevitabil împo-triva celor sătui e construită, de altfel, întreaga voastră Teorie de Avan-gardă. Și nici măcar nu-i adevărat: se răzvrătesc doar cei pe jumătate înfometați; celor cu adevărat flămînzi nu le arde de

răscoală.) Orice flă-mînd, cu excepția cazului cînd s-a hotărît să moară de bunăvoie, e gu-vernât de Foame. Foamea care-l silește pe omul cinstit să întindă mîna ca să fure („foamea-i soră cu timarul”). Foamea care-l face pe omul cel mai dezinteresat să se uite cu pizmă în blidul altuia, să măsoare, cu du-rere în priviri, rația de pîine a vecinului. Foamea care-ți întunecă mintea și nu-ți îngăduie să-ți abați gîndul, să cugeti la nimic altceva, să vorbești despre nimic altceva, decît despre mîncare, mîncare, mîncare. Foamea de care nu poți scăpa nici în somn: în vis - vezi mîncare; în insomnie - vezi mîncare. Și curînd nu mai rămîne decît insomnia. Foamea la capă-tul căreia, cînd e îndelungată, nici nu te mai poți sătura: omul se trans-formă într-o țeavă cu sens unic și alimentele ies din el exact sub forma în care au fost înghițite.

Așa cum nimic din ceea ce adăpostește viață nu poate exista fără a-și expurga reziduurile, nici Arhipelagul nu și-ar fi putut perpetua viermuiala fără a depune la fund principalul lui deșeu - mierlitorii. Și tot ce a con-struit Arhipelagul e stors din mușchii mierlitorilor (înainte ca ei să fi devenit mierlitori).

Și asemenea imagini trebuie să mai vadă lumina ecranului rus: cum mierlitorii, urmărindu-și cu priviri geloase concurenții, fac de strajă lîngă cerdacul bucătăriei așteptînd momentul cînd resturile vor fi duse la groapa cu lături. Cum se năpustesc și se bat între ei pentru un cap de pește, un os, o coajă de legumă. Și cum un mierlitor moare ucis în această încăierare. Și cum apoi ei spală, fierb și mănîncă acele gunoa-ie. (Iar dacă sunt mai curioși, camera-manii pot continua filmările și arăta cum, în 1947, la Dolinka, țărăncile basarabene, proaspăt aduse din libertate, se aruncau mînate de aceeași rîvnă asupra lăturilor deja inspectate de mierlitori.) Ecranul va arăta cum sub păturile staționarului zac niște oase încă unite prin articulații murind aproape în nemișcare, și cum leșurile sunt duse apoi să fie îngropate. Îndeobște, cît de simplu moare omul: vorbea și a amuțit, mergea pe drum și deodată s-a pră-bușit. „Fuse și se duse”. Cum (în lagpunktele Unja sau Nukșa) un dis-pecer socialmente apropiat și spurcat la gură trage de picioare un deți-nut de pe prici, ca să-l oblige să iasă la apel, și cum acela e deja mort. Capul i se izbește de podea: „Ai mierlit-o, tîrîtură!”. Și-l mai împunge o dată, plin de veselie, cu vîrfurile bocancului, (În aceste lagpunkte nu

exis-ta, în timpul războiului, nici un fel de personal sanitar, nici măcar un infirmier, în consecință nu existau nici bolnavi, iar cei care se prefăceau că sunt suferinzi erau duși în pădure de subțiori de către colegi, care mai luau cu ei cîte o scîndură și niște funie, ca să-i poată aduce mai ușor îndărăt pe cei care încă n-ar fi murit în pădure. Bolnavul era așezat lîngă un foc și toți - deținuți și escortă - erau interesați ca el să dea ortul popii cît mai repede.)

Ceea ce nu va capta ecranul ne va fi descris de înceata și atenta proză; ea va distinge aceste nuanțe ale drumului spre moarte numite ba scor-but, ba pelagră, ba edem hipoalbuminic, ba distrofie alimentară. Dacă după mușcătură pe pîine rămîne sînge, e scorbut. Încep să cadă dinții, să putrezească gingiile, pe picioare apar ulceratii, țesuturile se desprind bucăți-bucăți. Omul începe să duhnească a cadavru, picioarele îl lasă din pricina tumefacțiilor. Asemenea indivizi nu sunt primiți în staționar și se tîrăsc în patru labe prin zonă. Dacă omului i se înnegrește chipul ca după o expunere îndelungată la soare, dacă pielea de pe față i se co-jește și îl chinuie diareea, e pelagră. Trebuie găsit un mijloc de a opri diareea: unii iau miere, cîte trei linguri pe zi, alții spun că dacă mănînci scrumbie pe săturate hrana începe să se mențină în stomac. Dar de un-de scrumbie? Omul slăbește, slăbește, și cu atît mai repede, cu cît e mai bine făcut. Iată-l deja atît de nevolnic, încît nu se mai poate aburca la al doilea etaj al priciului, nu poate trece peste un buștean întîlnit în cale: trebuie să-și ridice fiecare picior cu ambele mîini ori să se tîrască peste bușteanul acela în patru labe. Diareea smulge din om și puterea, și orice interes pentru cei din jur, pentru viață, pentru sine însuși.

Bolnavul surzește, se abrutizează, își pierde capacitatea de a plînge, chiar cînd e tîrît pe zăpadă în urma unei sănii. Moartea nu-l mai înspăi-mîntă, îl cuprinde o stare de abandon euforic. A depășit toate frontie-rele, a uitat numele soției și numele copiilor, propriul lui nume. Uneori corpul celui ce moare de foame e năpădit de umflături negre-albăstrii, cu vîrfuri purulente. Ele îi acoperă chipul, mîinile, picioarele, trunchiul, chiar și scrotul. Nici nu le poți atinge, atît sunt de dureroase. Cînd se coc, se sparg și din ele se prelinge un gînj de puroi, ca un vierme. Omul putrezește de viu.

Dacă pe chipul vecinului tău de prici se plimbă, nedumeriți, păduchi negri care, în mod normal, viețuiesc la rădăcina părului, e semn sigur de moarte.

Ptiu, ce naturalism! La ce bun să mai povestești asemenea lucruri?

În general - ne spun acum cei ce n-au trăit toate astea pe pielea lor, cei ce îi executau pe alții ori se spălau pe mâini, ori se făceau că plouă - de ce să ne amintim de toate astea? De ce să zgîndărim vechile răni? (Rănilor!!)

La această întrebare i-a răspuns încă Lev Tolstoi lui Biriukov(5) (Con-vorbiri cu Tolstoi): „Cum adică, de ce să vorbim? Dacă am avut o boală grea, de care m-am tratat, vindecându-mă definitiv, voi vorbi întotdeauna cu bucurie despre acest lucru. Într-un singur caz n-am să po-menesc de ea: dacă sunt la fel de bolnav, ba chiar mai rău, și vreau să mă înșel pe mine însumi. Când ne amintim trecutul și-l privim în față, violența săvârșită astăzi se dezvăluie și ea.”

Vreau să închei aceste pagini despre mierlitori cu povestirea lui N.K. G. despre inginerul Lev Nikolaevici (prenumele e sigur în onoarea lui Tolstoi!) E., un teoretician al chestiunii, care găsea în această formă de existență cea mai comodă modalitate de a-și păstra viața.

Iată cu ce se ocupă inginerul E. Într-un colț mai retras al zonei, într-o duminică toridă: o făptură humanoidă stă așezată într-o mică vîlcea, pe marginea unei gropi în care, peste turbă, bălțește o apă brună. Împrejurul gropii sunt împrăștiate capete de scrumbii, oase de pește, zgîrciuri, coji de pîine, cocoloașe de terci, coji de cartofi ude și alte res-turi cărora cu greu le-ai putea găsi un nume. Pe o bucată de tablă arde un foc nu prea mare, deasupra căruia atîrnă o gamelă soldățească în-negrită de fum, cu o zeamă înăuntru. Masa pare a fi gata! Cu o lingură de lemn, mierlitorul începe să mănînce poșirca neagră din gamelă, acompaniind fiecare sorbitură ba cu o coajă de cartof, ba cu un zgîrci, ba cu un cap de scrumbie. Mestecă îndelung, cu voită grijă (nenoro-cirea tuturor mierlitorilor e că înghit în grabă, pe nemestecate). Nasul i se distinge cu greu printre smocurile de păr sur ce i-au năpădit obrajii, bărbia, ceafa. Nasul și fruntea, cu aspect de ceară brună, îi sunt pe alocuri cojite. Ochii îi lăcrimează și clipesc aproape fără încetare.

Simțind că se apropie cineva, mierlitorul adună repede tot ce n-a izbutit încă să mănînce, strînge gamela la piept, se lipește de pămînt

și se face rotocol, ca un arici. Acum poți să-l lovești, să-l împingi cu piciorul, el va rămîne lipit de pămînt, nu se va mișca și nu va lăsa gamela din mîini.

N.K. G. îi vorbește prietenos și ariciul se desface puțin, își dă seama că nu va fi bătut și nici nu i se va lua gamela. Intră în vorbă. Sunt amîndoi ingineri (N.K. G. geolog, E. - chimist) și iată-l pe E. expunîndu-i lui N.K. G. credința lui. Operînd cu formulele încă neuitate ale compuşilor chi-mici, el demonstrează că toate substanțele nutritive necesare corpului pot fi obținute și din resturi, atîta doar că trebuie să-ți înfrîngi greața și să-ți concentrezi toate eforturile pentru a le extrage.

În pofida arșitei, E. poartă cîteva rînduri de haine, toate răpănoase. (Și pentru asta există un temei: E. a stabilit experimental că în hainele foar-te murdare păduchii și ploșnițele nu se mai cuibăresc, de parcă le-ar fi scîrbă. De aceea una din rufele pe care le poartă pe dedesubt e făcută chiar dintr-o cîrpă de șters luată dintr-un atelier.)

Iată ținuta lui: o șapcă militară cu aspect de coif, din cele care se purtau în armata lui Budionnîi, cu un muc negru de lumînare în loc de vîrf și acoperită cu pete roșcate. De urechile ca de elefant, soioase, ale șepcii s-au lipit ici fire de fîn, colo smocuri de cîlți. Din hainele de deasupra, la spate și în părți, atîrnă, ca niște limbi, trențe rupte. Petice, nenumărate petice. Un strat de gudron pe o coastă. Vatelina desprinsă din căptu-șeală atîrnă în ciucuri din poala pufoaicei. Ambele mîneci sunt sfîșiate pînă la cot și cînd mierlitorul își ridică brațele, pare un liliac cu aripile desfăcute. În picioare poartă opinci în formă de lotcă, încleiate din bucăți de anvelope roșii.

De ce e îmbrăcat atît de călduros? În primul rînd, vara e scurtă și iarna lungă. Toate astea trebuie păstrate pentru cînd va veni frigul, și unde să le păstrezi dacă nu chiar pe tine? În al doilea rînd, lucru esențial, E. își creează astfel la suprafața corpului straturi moi, perne de aer, ca să nu simtă durerea loviturilor. A fost bătut și cu picioarele, și cu bîta, dar nu are vînatăi. E singurul lui mijloc de apărare. Trebuie numai să apuci în-totdeauna să sesizezi la timp cine vrea să te lovească, să te trîntești la pămînt, să-ți strîngi genunchii peste burtă, protejînd-o, să-ți apleci capul în piept și să-l aperi cu mînecile bine căptușite. Atunci toate loviturile a-ting locuri elastice. Și ca bătaia să nu dureze prea mult, trebuie să-i dai repede agresorului simțămîntul

victoriei: drept care E. s-a învățat să gu-ițe fără istov, ca un porc înjunghiat, încă de la prima lovitură, deși nu simte nici un fel de durere. (În lagăr, oamenilor le place foarte mult să-i bată pe cei slabi, și nu numai dispecerilor și brigadierilor, ci și zekilor de rînd, care fac acest lucru ca să nu se simtă cu totul nevolnici. Ce putem face, dacă oamenii nu capătă încredere în forțele lor, decît comițînd violențe?) Și E. consideră că a descoperit un mod de viață întru totul suportabil și rațional, care, între altele, nici nu-l obligă să-și păteze conștiința. El nu face rău nimănui.

Speră să supraviețuiască pînă cînd își va fi ispășit condamnarea.

Interviul cu mierlitorul a luat sfîrșit.

Veteranul kolîmcean Thomas Sgovio (italian din Buffalo) remarcă: „Mierlitori deveneau cel mai adesea intelectualii; toți mierlitorii pe care i-am cunoscut făceau parte din intelighenție. N-am văzut niciodată de-venind mierlitor un simplu țaran rus.”

Se prea poate să fie o observație corectă. Țăranul știe una și bună: munca. Ea îl salvează, ea îl omoară. Or, intelectualul nu are, uneori, altă cale de scăpare decît să devină mierlitor și chiar un virtuos teoretician în materie, aidoma lui E.

În ilustra noastră patrie, cărțile cele mai importante și mai curajoase nu ajung să fie citite de către contemporani și să-și exercite la timp înrîurirea dorită asupra felului de a gîndi al oamenilor (unele pentru că sunt interzise, prigonite, necunoscute, altele pentru că cititorilor instruiți li se inoculează anticipat o aversiune față de ele). Și dacă scriu această carte, o fac numai din conștiința unei datorii - pentru că în mîinile mele s-au acumulat prea multe relatări și amintiri, pe care nu le pot lăsa să se piardă. Nu sper să o văd cu propriii mei ochi tipărită pe undeva; nu trag prea mare nădejde că va fi citită de cei care au izbutit să-și extragă scheletele din Arhipelag; nu cred defel că ea va apuca să explice ade-vărul istoriei noastre într-un moment cînd încă se va mai putea drege ceva. Chiar în toiul muncii asupra acestei cărți, am avut parte de cea mai teribilă zguduire din viața mea: dragonul s-a arătat pentru o clipă, trecîndu-și limba roșie și zgrunțuroasă peste romanul pe care îl scrise-sem(6), peste alte cîteva lucruri mai vechi și retrăgîndu-se apoi, pentru o vreme, după perdea. Dar eu îi aud răsuflarea și știu că are colții ațintiți către

gîtlejul meu, numai că încă nu s-au împlinit toate soroacele. Și, cu sufletul răvășit, mă căznesc să închei acest studiu, pentru ca măcar el să scape de colții dragonului. În zilele cînd Șolohov, care a încetat de mult să mai fie un scriitor, părăsea țara scriitorilor martirizați și arestați pentru a merge să-și primească premiul Nobel, eu căutam un adăpost în care să scap de copoi, cîștigînd, pentru pana mea clandestină și gîfîită, timp ca să termin această carte.

Dar uite că m-am lansat într-o divagație: de fapt, voiam să spun că la noi cărțile cele mai bune rămîn necunoscute contemporanilor și că poa-te îmi pierd timpul repetînd pe cineva; poate că pe undeva există lu-crarea tăinuită a altui autor care, dacă aș cunoaște-o, mi-ar permite să o scurtez pe a mea. Dar în șapte ani de libertate clorotică și debilă, cîte ceva a ieșit, totuși, la iveală; capul unui înotător a zărit pe mare, în aurora zorilor, un alt cap, scoțînd un strigăt răgușit. Așa am aflat de cele șaizeci de povestiri din lagăr ale lui Șalamov și de studiul lui despre bor-fași.

Vreau sa declar aici că, în afara unor elemente particulare, între noi nu au apărut niciodată interpretări diferite în prezentarea Arhipelagului. În ansamblu, aprecierile noastre despre toate aspectele vieții de aici coin-cid. Experiența de lagăr a lui Șalamov a fost mai îndelungată și mai du-ră decît a mea și recunosc aici cu respect că nu mie, ci tocmai lui i-a fost dat să cunoască acele abisuri ale abrutizării și deznădejdiei, spre care ne împingea întreaga viață de lagăr.

Acest lucru nu-mi interzice, însă, să-l contrazic în punctele care ne se-pară. Unul dintre aceste puncte e secția sanitară. Despre toate reali-tățile lagărului Șalamov vorbește cu ură și venin (și are dreptate!), nu-mai pentru secția sanitară face, invariabil, o excepție vădit părtinitoare. El întreține, dacă nu chiar o creează, legenda rolului binefăcător al sec-ției sanitare. El susține că, în vreme ce totul în lagăr este împotriva deți-nutului, medicul, și numai medicul, îl poate ajuta.

Dar a putea ajuta încă nu înseamnă a ajuta. De ajutat te poate ajuta, dacă vrea, și șeful de șantier, și normatorul, și contabilul, și magazine-rul, și bucătarul, și plantonul, și dispecerul, dar mulți sunt cei care chiar o fac?

Poate că pînă în 1932, cînd personalul sanitar din lagăre era încă su-bordonat Comisariatului Poporului pentru Ocrotirea Sănătății, medicii puteau fi medici. Dar în 1932 ei au trecut cu toții sub pulpana GULAG-ului și scopul lor a devenit acela de a sprijini opresiunea și de juca rolul de gropari. Din acest moment - nu vorbesc aici de cazurile fericite ale unor medici cu suflet mare - cine ar fi menținut această secție pe Arhi-pelag, dacă ea nu ar fi concurat la atingerea țelului comun?

Cînd comandantul și un brigadier ciomăgesc un mierlitor pentru că re-fuză să iasă la lucru, și-l aranjează atît de bine, încît își linge rănile ca un cîine și zace două zile și două nopți în nesimțire la carceră (Babici), iar apoi vreme de două luni nu se poate ridica de pe prici, nu secția sanitară (OLP-ul, lagărele Djida) este cea care refuză să dreseze un proces-verbal atestînd că bolnavul a fost victima unei molestări, iar apoi refuză și să-l trateze?

Și cine, dacă nu secția sanitară, contrasemnează fiecare ordin de izola-re la carceră? (De altfel, să nu uităm că stăpînirea nu prea are nevoie de acest aviz medical. Într-un lagăr din apropiere de Indighirka, era an-gajat pe post de catapasmă (felcer - și cuvîntul folosit în lagăr nu e întîmplător) un civil pe nume S.A. Cebotariov. El nu semna nici un ordin de izolare la carceră emis de șeful OLP-ului, întrucît considera că într-o asemenea carceră nu puteau fi ținuți nici măcar cîinii, necum oamenii: soba îl încălzea doar pe gardianul din coridor. Ei și? Se lipseau fără păs de semnătura lui.)

Cînd, din vina șefului de șantier sau a maistrului, lipsa mănușilor de protecție provoacă un accident mortal, cine dacă nu asistentul medical și secția sanitară semnează un proces-verbal cum că zekul a murit de infarct? (Ceea ce înseamnă că totul poate rămîne așa cum e și că mîi-ne n-au decît să moară alții. Altminteri, de mîine pe asistent îl paște abatajul. Ba poate că și pe medic.)

La comisiile trimestriale - aceste comedii în cadrul cărora se face, chi-purile, examenul medical al întregii populații din lagăr și se dau califica-tive pentru TFT, SFT, LFT, IFT (muncă fizică grea, mijlocie, ușoară, individuală) - mulți sunt medicii cu inimă bună care-i fac obiecții hainului șef al secției sanitare, șef care-și menține postul numai pentru că fur-nizează coloane de zeki pentru munca grea?

Dar poate că secția sanitară s-a arătat milostivă măcar față de cei care și-au sacrificat o parte din propriul corp ca să salveze restul? Toți cu-nosc legea, ea nu se aplică doar într-un lagpunkt oarecare: deținuților care au recurs la autoamputări, automutilări sau așa-numiților ajus-tări(7) nu li se acordă nici un fel de asistență medicală! Ordinul este al administrației, dar cine sunt cei care nu acordă? Medicii... O capsulă fulminantă te-a lăsat fără patru degete, fugi la spital - nu capeți nici măcar o fașă: n-ai decît să crapi, jigodie! Încă de la Volgokanal, pe vre-mea entuziasmului întrecerilor generale, au început, brusc și inexplicabil (?) să se înmulțească ajustările. Explicația a fost găsită instantaneu: uneltirile dușmanului de clasă. Și cum - să-i mai și tratezi? (Desigur, totul depinde de istețimea celui ce se pretează la așa ceva: poți să te aranjezi singur în așa fel, încît nimeni să nu te poată dovedi. Hans Bernstein și-a opărit abil mîna printr-o cîrpă, salvîndu-și astfel viața. Un altul își lasă, abil, mîna să-i degere fără mînușă ori urinează în pîslar și iese în ger. Dar nu poți calcula totul: te alegi cu o cangrenă și s-a terminat cu tine. Uneori devii ajutor fără voie: plăgile persistente pe care Babici le avea din pricina scorbutului au fost luate drept simptome de sifilis, analiza sîngelui nu s-a putut face pentru că nu era unde, iar el în-suși a mințit bucuros că și el, și toate neamurile lui suferiseră de frenție. A fost trecut în zona celor cu boli venerice, cîștigînd astfel timp în cursa cu moartea.)

Ori: s-a văzut o zi de la Dumnezeu în care secția sanitară să le dea scutire tuturor celor care erau bolnavi? Nu obliga ea zilnic un anumit nu-măr de deținuți cît se poate de bolnavi să iasă din zonă? Eroul și ma-rele comic al poporului zek Piotr Kișkin nu reușea să se facă internat în spital de către medicul Suleimanov pentru că diareea lui nu cores-pundea normelor în vigoare: obligatoriu din jumătate în jumătate de ceas și obligatoriu cu sînge. Atunci, în vreme ce coloana era escortată spre locul de muncă, Kișkin s-a pus în văzul tuturor, riscînd să se aleagă cu un glonte în ceafă. Dar escorta s-a dovedit mai milostivă decît medicul: a oprit o mașină care tocmai trecea și l-a expedit pe Kișkin la spital. Mi se va obiecta, desigur, că secția sanitară era silită să contingenteze strict grupa „C” - a bolnavilor spitalizați și ambulatorii.* Explicații există în fiecare caz, dar în fiecare caz rămîne și cruzimea, care nu poate fi anulată prin

considerații de genul că, „în schimb, altora”, în același moment, cineva le-a făcut un bine.

Să mai adăugăm la toate acestea îngrozitoarele puncte spitalicești, de genul celui din lagpunktul 2 de la Krivoșceokovo: o cămăruță pentru consultații, un closet și sala staționarului. Closetul duhnește și duhoarea umple tot spitalul, dar umblătoarea e problema? În fiecare pat sunt câte doi diareici și pe podea, între paturi, așijderea. Cei prea slăbiți se scapă

*Medicii eludau această dispoziție cum puteau. La OLP-ul din Sîm s-a organizat o semispitalizare: mierlitorii dormeau pe hainele lor marinărești cu glugă, ieșeau la curățat zăpada, dar primeau mîncare de la spital. Șeful de punct sanitar A.M. Statnikov, un civil, ocolea contingentarea grupei „C” în felul următor: reducea serviciile spitalicești în zonele de lucru, dar extindea OLP-urile-spital, adică pe cele destinate exclusiv bolnavilor. În hîrtille oficiale ale GULAG-ului chiar se cerea uneori „ameliorarea capacităților fizice ale z/k”, dar fără să se asigure mijloace pentru vreo ameliorare. De fapt, complexitatea acestor subterfugii imaginate de către medicii onești demonstrează că secțiile sanitare nu aveau posibilitatea de a opri procesul de exterminare.

chiar în paturi. Nici lenjerie, nici medicamente (anii 1948-49). Staționarul e condus de un student din anul trei de la Medicină (căptușit cu articolul 58), care a ajuns la disperare, dar nu poate face nimic. Sanitarii care aduc mîncarea sunt niște vlăjgani zdraveni și grași: se hrănesc pe seama bolnavilor, furînd din rația de spital. Cine i-a plasat în locul ăsta avantajos? Vreun cumătru, cu siguranță. Studentul nu are puterea să-i dea afară și să apere rația bolnavilor. Dar medicii - cîți dintre ei aveau această putere?...*

Ori poate că în vreun lagăr secția sanitară a avut posibilitatea de a se bate pentru ca bolnavilor să li se asigure o hrană cu adevărat ome-nească? Pentru ca măcar să nu vadă, seara, întorcîndu-se de la lucru, aceste „brigăzi cu orbul găinilor” - șiruri de deținuți care se întorceau de la lucru ținîndu-se, ca orbii, unul de altul? Nu. Dacă printr-o minune ci-neva izbutea să obțină o ameliorare a hranei, aceea era administrația unităților de producție, pentru că avea nevoie de muncitori valizi. Nici-decum secția sanitară.

Nimeni nu-i învinuiește de toate acestea pe medici (cu toate că, adevărat, rezistența lor e fragilă, din teama că vor fi trimiși la muncile comu-ne), dar nu e nevoie nici de o legendă despre vocația salvatoare a secției sanitare. Ca orice altă ramură a lagărului, secția

sanitară e o pro-genitură a diavolului și prin venele ei curge sângele diavolului.

Ținînd-o mai departe pe a lui, Șalamov scrie că, în lagăr, secția sanitară e singura nădejde a deținutului, care pe munca brațelor lui nu poate miza: munca înseamnă moarte, „în lagăr, te omoară nu rația mică, ci rația mare”.

Zicala, e adevărată: rația mare ucide. Un singur sezon la căratul buș-tenilor termină pe orice lucrător, oricît de zdravăn ar fi el. După care i se acordă o invaliditate temporară: 400 de grame de pîine și rația de fiertură cea mai subțire. În decurs de o iarnă, majoritatea mor (de exem-plu, să zicem 725 din 800). Ceilalți trec la „muncă ușoară” și mor acolo.

Dar ce altă soluție îi putem propune lui Ivan Denisovici, dacă nu e ac-ceptat nici ca felcer, nici ca sanitar, dacă nimeni nu-i dă o scutire de muncă nici măcar pentru o zi? Dacă are prea puțină învățatură și prea multă conștiință ca se aranjeze ca oploșit în zonă? Îi rămîne altă cale, decît să se bizuie pe propriile lui brațe? Punctul de odihnă (OP)? Automutilarea? Un proces-verbal de deces?

Să-i dăm cuvîntul lui, căci el a cîntărit toate aceste soluții: vreme a avut destulă.

„OP-ul e un fel de casă de odihnă a lagărului. Cu zecile de ani zekii se spetesc, fără a ști ce e acela concediu, și deodată - OP-ul pentru două

*Dostoievski s-a internat la spital fără nici o dificultate. Ba, la ei, secția sanitară era aceeași pentru deținuți și pentru escortă. Subdezvoltare!

săptămîni. Aici ești hrănit mult mai bine, nimeni nu te scoate din zonă, iar în zonă muncești trei-patru ceasuri pe zi, vorba vine: mărunțești pia-tră, mături sau dregi una, alta. Dacă în lagăr sunt vreo cinci sute de oa-meni, se deschide un OP pentru cincisprezece. Într-un an și ceva, dacă ar fi pe cinstite, toți ar putea fi trecuți prin OP. Dar cum în lagăr nu exis-tă nicăieri dreptate, în privința OP-ului există și mai puțină. E deschis pe tăcute, cum te-ar mușca un cîine de gleznă, cu lista pentru trei serii deja întocmită, și e închis tot fără veste, înainte de a fi funcționat măcar o ju-mătate de an. Și se aciuează aici contabilii, frizerii, cizmarii, croitorii – întreaga aristocrație, la care se mai adaugă, de ochii lumii, cîțiva mun-citori adevărați, chipurile - fruntași în producție. Ba croitorul Behrenblum îți

mai și rîde în nas: eu, zice, i-am făcut o șubă unui civil, pentru care în casa lagărului aterizează o mie de ruble, iar tu, fraiere, rostogolești buș-teni o lună de zile și de pe urma ta nu se aleg nici măcar o sută de ruble: atunci, mă rog, cine e fruntaș în producție? Cine să fie trimis la OP? Te tot frămîntî: cum ai face să ajungi și tu la OP, să-ți mai tragi pu-țîn sufletul, cînd colo ei l-au și închis - trosc! - și gata! Și lucrul cel mai supărător - măcar de s-ar consemna la dosar că în anul cutare deținutul cutare a fost la OP, că tot stau acolo degeaba atîția contabili. Aș, nu se consemnează. Pentru că nu le convine. La anul vor redeschide OP-ul și din nou Behrenblum va fi în prima serie, iar ție iar o să-ți scape de sub nas. În zece ani au să te trambaleze prin zece lagăre, în al zecelea an ai să te rogi să fii trimis și tu măcar o dată într-un OP, să vezi dacă pe-reții sunt văruiți ca lumea, că tot n-ai călcat pe acolo cît ți-a fost con-damnarea de lungă - dar cum le vei putea dovedi?

Nu, mai bine să nu-ți otrăvești sufletul cu OP-ul.

Altceva e ajustarea: să te calicești în așa fel, încît să rămîi și în viață, și invalid. Cum se spune: un minut de răbdare - un an de vindecare. Să-ți rupi piciorul și să ai grijă ca oasele să se lipească la loc anapoda. Să bei apă sărată, ca să te umfli. Ori să fumezi frunzulițe de ceai - asta distruge inima. Zeama de tutun stătută e bună ca să-ți faci praf plămînii. Numai să nu întreci măsura, sărind peste invaliditate direct în groapă. Dar cine cunoaște măsura?...

Invaliditatea are multe părți bune: te poți aranja ba la sala cazanelor de apă caldă, ba la atelierul de cusut pîslari. Însă lucrul cel mai important pe care oamenii inteligenți îl pot obține prin invaliditate este instrumen-tarea. Dar cu instrumentarea asta, făcută și ea în valuri, e mai rău decît cu OP-ul. Se întrunește o comisie care-i examinează pe invalizi, și pen-tru cei mai prăpădiți se întocmește un act: la data de, cutare a fost calificat, avînd în vedere starea sănătății, drept inapt pentru continuarea ispășirii pedepsei, solicităm eliberarea înainte de termen.

O solicită, și atîta tot! În vreme ce hîrtia asta se tîrăște pe scara ierarhi-că pînă sus și îndărăt, tu poți da ortul popii. S-au văzut multe asemenea cazuri. Stăpînirea e parșivă: îi instrumentează numai pe cei care mai au o lună de trăit.* Și pe cei care plătesc bine: o

coinculpată în dosarul Kalikman a sfeterisit o jumătate de milion de ruble, a dat șpagă o sută de mii și uite-o liberă. Nu ca proștii de noi. Într-o vreme, circula prin baraca noastră o carte, studenții o citeau, în colțul lor, cu glas tare. Era povestea unui tip care se învățase de un mili-on și care, trăind sub regimul sovietic, nu știa ce să facă cu banii: chi-purile, n-ai ce cumpăra cu ei, poți muri de foame cu milionul în buzunar(8). Rîdeam și noi: asta să le-o spună lui mutu', că noi am petrecut pînă la poarta lagărului nu unul singur dintre milionarii ăștia... Poate că sănătatea de la Dumnezeu n-o cumperi cu un milion, dar libertatea se cumpără, și puterea se cumpără, și oamenii se cumpără cu mațe cu tot. Și o-ho-ho! Cîți milionari s-au prăsit pe afară, atîta că nu se suie pe ca-să și nu dau din aripi.

În orice caz, pentru Cincizeci și Opți nu există instrumentare. De cînd există lagărele, numai de trei ori s-au eliberat, după cum se spune, certificate pentru Alineatul Zece; treaba a durat cîte o lună și - zdrang! - s-au tras obloanele. Nici bani nu primește nimeni de la dușmanii popo-rului: ar însemna să-și riște pielea. De fapt, ei nici n-au bani, politiciii.

”— Care ei, Ivan Denisîci?

— Ei, adică noi...”

Dar există o eliberare anticipată, pe care nici o caschetă albastră nu i-o poate lua deținutului. Această eliberare e moartea.

Moartea e principala producție a Arhipelagului, o producție constantă și de nimeni contingentată.

Din toamna lui 1938 și pînă în februarie 1939, numai în lagpunktele Ust-Vîm, din 550 de oameni au murit 385. Unele brigăzi (Ogurțova) au pierit în întregime, cu brigadieri cu tot. În toamna anului 1941, Peciorlag-ul (lagăr feroviar) avea un efectiv scriptic de 50 de mii de deținuți. În pri-măvara lui 1942 rămăseseră 10 *mii*. În acest răstimp nu a fost expedia-tă din lagăr nici o etapă. Atunci unde au dispărut cei patruzeci de mii lip-să? Am scris „mii” cu italice, dar de ce? Am aflat aceste cifre întîm-plător, de la un deținut care a avut, pe vremea aceea, acces la ele, dar cum stau lucrurile pe ansamblul lagărelor, pe toți anii, nu se poate afla, nu se poate face totalul. În nucleul central al lagărului Burepolom, în barăcile mierlitorilor, în februarie 1943, mureau curent, pe noapte, doi-sprezece oameni din cincizeci

și niciodată mai puțin de patru. A doua zi dimineața, locurile lor erau ocupate de alți mierlitori, care trăgeau nădej-de să se întrezeze aici cu zeamă de mei și patru sute de grame de pîi-

*În povestirea Bunicii, publicată de fostul zek Oleg Volkov, cîțiva moșnegi „instrumentați” sunt dați afară din lagăr, numai că n-au unde se duce, așa că se instalează tot în apropierea lagărului, ca să moară uitați de lume, după ce au rămas fără rație și fără adăpost.

ne.

Cadavrele uscate ale celor morți de pelagră (fără fese, iar femeile și fă-ră sîni), ca și cele putrede ale scorbuticilor, erau controlate într-o însă-ilare din bîrne care servea drept morgă, iar uneori sub cerul liber. Arare-ori operația asta avea ceva comun cu o autopsie medicală – deschi-derea corpului de la gît pînă la pubis, fracturarea unui picior, dezmem-brarea oaselor craniului. Cel mai adesea nu un anatomist, ci un soldat din escortă verifica dacă un zek e mort de-a binelea ori se preface. Pentru asta, cadavrului i se străpungea trunchiul cu baioneta ori i se spărgea capul cu un baros. După care de degetul mare de la piciorul drept al mortului se agăța o plăcuță de lemn cu numărul dosarului peni-tenciar la care figura în scriptele lagărului.

La început, oamenii erau îngropați cu lenjeria de corp pe ei; apoi au în-ceput să-i îmbrace cu ce se găsea mai rău, lucruri trecute pe la trei pur-tători, sure de soioase ce erau. În cele din urmă s-a introdus o regulă generală: să nu se irosească lenjeria (care mai putea fi folosită pentru cei vii) și morții să fie îngropați goi.

A fost o vreme cînd în Rusia nu se concepea îngropăciune fără coș-ciug. Cei din urmă argați, cerșetori și vagabonzi erau înmormîntați în coșciuge. Și ocnașii de pe Sahalin și de la Akatui așijderea. Dar pe Ar-hipelag asta ar fi însemnat cheltuieli neproductive de material lemnos și de muncă însumînd milioane. Cînd la Inta, după război, un maestru frun-taș de la combinatul de prelucrare a lemnului a fost îngropat în coșciug, s-a dat prin KVC indicația să se ducă muncă de lămurire: munciți bine, și veți fi și voi îngropați în coșciuge de lemn!

Evacuarea morților se făcea cu căruța ori cu săniile, după sezon. Uneori, pentru comoditate, se puneau pe ele cîte un lădoi pentru șase persoane, alteori mîinile și picioarele morților erau legate cu sfoară, ca să nu se bălăngăne. După care erau trîntiți pe atelaje ca niște bușteni și acoperiți cu o rogojină. Dacă se dispunea de amonal, o

brigadă spe-cială de gropari pușca în gheață gropi pentru morminte. Dacă nu, se săpau gropi comune, după natura terenului: mari, pentru mai mulți, și mici, pentru câte patru. (Primăvara, din gropile mici duhoarea se întinde pînă în lagăr și mierlitorii sunt trimiși să le adîncească)

În schimb, nimeni nu ne va acuza că am folosit camere de gazare.

Lenjeria, încălțăările, trențele morților sunt repuse în circuit, pentru cei în-că vii. Dar dosarele penitenciare rămîn, și sunt multe. Cînd nu mai au unde să le țină, sunt arse. Vezi într-o zi (lagpunktul lavas, Dubrovlag, 1959) cum o basculantă a tras de trei ori lîngă sala cazanelor, descăr-cînd mormane de dosare. Zekii de prisos au fost trimiși la plimbare, iar fochiștii, sub supravegherea gardienilor, le-au ars pe toate.

Unde se dispunea de mai mult timp liber - la Kenghir, de pildă - pe mo-vilițele de deasupra gropilor se înfîcea cîte un mic stîlp și însuși repre-zentantul URC scria, cu un aer grav, pe ei numerele de inventar ale ce-lor îngropați. Între altele, tot la Kenghir s-a înregistrat un act subversiv: cineva le-a arătat mamelor și soțiilor venite la poarta lagărului unde e ci-mitirul. Ele s-au dus acolo și au plîns. Atunci comandantul Steplag-ului, tovarășul colonel Ceciov, a dat ordin să se doboare stîlpii și să se ni-veleze mormintele cu buldozerele, dacă oamenii nu știu să prețuiască o faptă bună.

În acest fel, stimată cititoare, au fost înmormîntați tatăl tău, soțul tău, fratele tău.

Acesta e capătul drumului pentru un băștinaș al Arhipelagului, aici se încheie viața lui de zi cu zi.

De fapt, cum zicea Pavel Bîkov:

— Cît încă după moarte n-au trecut 24 de ore, nu fi sigur că totul s-a sfîrșit.

— la zi, Ivan Denisovici, despre ce n-am povestit încă? Din viața noastră de zi cu zi?

„O-ho-ho! Încă nici n-am început. Ca să terminăm, ne-ar trebui tot atîția ani, cîți am stat acolo. Ar mai fi atîtea de povestit... Cum un deținut din coloană s-a aplecat după un chiștoc de țigară și escorta la împușcat pe loc.. . * Cum invalizii de la bucătărie înghițeau cartofii cruzi: odată fierți, duși sunt... Cum ceaiul, în lagăr, ține loc de bani. Cum se droghează deținuții cu ceai: cincizeci de grame într-un pahar, și creierul ți se umple de vedenii. Dar de drogat se droghează mai mult borfașii: ei cumpără ceai de la civili pe bani furați...

Cum trăiește, în general, un zek!... Dacă nu știe să facă din păr de cîine sită de mătase, n-are cum supraviețui. Zekul trebuie să se gîndească și în somn cum o să se descurce mîine. Dacă ai dibuit ceva, dacă ai găsit vreo porțiță - gura! Gura, că altfel află vecinii și te calcă în picioare. În lagăr, legea e asta: pentru toți oricum nu ajunge, așa că ai grijă să-ți ajungă ție.

Pe de o parte, așa e, și totuși, ca pretutindeni unde trăiesc oameni, și în lagăr există prietenie. Nu vechi prietenii - coinculpați, amici încă din viața de afară - ci o prietenie legată aici. Doi oameni ale căror suflete s-au apropiat, și acum nu mai au secrete unul față de celălalt. Cama-razi. Ce au pun la un loc, ce n-au împart pe din două. Ce-i drept, rația de pîine - care e vitală - o păstrează fiecare pentru sine, dar în rest tot ce se poate procura se fierbe în aceeași gamelă și se mănîncă din ace-eeși gamelă.**

Camaraderia poate fi de scurtă durată, dar poate fi și lungă... Poate fi

*Pe vremea lui Dostoievski, puteai să ieși din coloană ca să ceri de pomană, în coloană se vorbea și se cînta.

**Nu știu de ce, în ocna lui Dostoievski „nu exista prietenie între deținuți”, nu se pomenește de doi ocnași care să fi împărțit mîncarea.

zidită pe loialitate, dar și pe înșelăciune. Cumătrul abia așteaptă să se strecoare, ca șarpele, într-un asemenea tandem. Căci, aplecați asupra gamelei comune, oameni își spun, pe șoptite, totul.

Bătrînii zeki recunosc și foștii deținuți spun că tocmai acela te vinde ca-re a mîncat din aceeași gamelă cu tine.

Și asta e adevărat, în parte...

Dar cel mai bun lucru este să ai nu un camarad, ci o camaradă. O fe-meie din lagăr, o zekă. Cum se spune, să te însoțești. Pentru un tînăr e bine să se poată f... undeva, într-un ascunziș - are inima mai ușoară du-pă aceea. Dar nu e rău nici dacă ești bătrîn și slab. Tu faci

rost de cîte ceva, mai cîştigi un ban, ea îţi spală cămaşa, o aduce în baracă şi ţi-o pune sub pernă - nimeni nu rîde: e soaţa ta. Tot ea găteşte, vă aşezaţi pe prici unul lîngă celălalt şi mîncăţi. Şi dacă eşti bătrîn, tare te mai un-ge la inimă această căsătorie de lagăr călduţă şi un pic amară. O pri-veşti prin aburii din gamelă: are riduri pe faţă, ai şi tu. Amîndoi sunteţi îmbrăcaţi în hainele sure de lagăr, pufoaicele vi-s mînjite cu rugină, cu argilă, cu var, cu gips, cu ulei de maşină. N-ai cunoscut-o nicicînd îna-inte, n-ai călcat niciodată prin locurile ei de baştină. Vorbeşte altfel decît oamenii de pe la voi. Are copii acasă, şi tu ai. Soţul ei a rămas singur şi umblă după muieri, şi soţia ta a rămas singură, dar nu calcă strîmb: opt ani, zece ani, toată lumea vrea să-şi trăiască viaţa, în vreme ce femeia asta a ta, din lagăr, tîrăşte după ea acelaşi lanţ ca şi tine, şi nu se plînge.

Trăim - nu suntem oameni, murim - nu vom fi părinţi...

Erau şi zeki pe care soţiile lor legiuite mai veneau să-i vadă. După lagăr şi după inima şefului, erau lăsaţi să stea împreună vreo douăzeci de mi-nute, la postul de gardă. Ba uneori şi cîte o noapte sau două, într-o co-cioabă separată. Cu condiţia ca deţinutul să-şi fi depăşit norma cu cinci-zeci la sută. De fapt, întîlnirile astea nu fac decît să-ţi otrăvească sufle-tul. De ce s-o dezmierzi şi să vorbeşti cu ea de una, de alta, cînd veţi rămîne despărţiţi încă ani şi ani? Bărbaţii au inima ruptă în două. Cu fe-meile lor din lagăr e mai simplu: uite, ne-a mai rămas o ulcică de crupe; săptămîna viitoare, cică, au să ne dea zahăr caramelizat. Nu alb, se-n-ţelege, bestiile... Dar într-o bună zi lăcătuşului Rodicev i-a venit nevasta şi, ca un făcut, aseară, soaţa din lagăr, în focul dezmierdărilor, l-a muş-cat de gît. A înjurat cu năduf Rodicev - tocmai acum şi-a găsit să vină? - Şi puşcă la secţia sanitară să-i acopere vînátaia cu bandaj: o să-i spună nevestei că a răcit la gît.

Ce fel de femei sunt în lagăr? Există hoaţe, există tîrfe, există politice, dar cele mai multe sunt femei liniştite, ajunse aici din pricina Decretului. După Decret, în lagăre se tot toarnă la femei pentru furt din avutul ob-ştesc. Cu cine sunt burduşite toate fabricile după război? Cu femei şi cu fete. Cine-i hrăneşte şi-i îmbracă pe cei de acasă? Tot ele. Dar cu ce? Nevoia nu cunoaşte lege. Aşa că şterpelesc: îşi umplu buzunarele cu smîntîină, scot din fabrică pîini ascunse între picioare, îşi înfăşoară cio-rapi în jurul brîului ori, mai

sigur: vin la lucru cu picioarele goale în pan-tofi, aici își trag pe ele o pereche de ciorapi noi, ciordiți, iar acasă îi spa-lă și - la talcioc cu ei. Fiecare poartă ce agonisește, îți pitești, de pildă, o papiotă de ață între sîni. Paznicii sunt cumpărați cu toții, că și ei trebuie să trăiască, se fac numai că te controlează. Dar dacă pică un control adevărat, pentru papiota aia de doi bani - zece ani! Exact ca pentru tră-darea de țară. Și mii dintre ele au fost prinse cu papiote.

Fiecare șterpelește după cum îi îngăduie slujba. Nastika Gurkina își găsisse o slujbă bună: lucra la vagoanele pentru bagaje. Femeia a cumpă-nit bine: omul sovietic e cărpănos, pentru un prosop îți sare în gît Așa că nu se atingea de geamantanele sovietice, le curăța numai pe cele ale străinilor. Unui străin, zice ea, nici nu-i dă prin cap să verifice la timp, iar cînd bagă de seamă, nu-și pierde vremea trimițînd plîngeri, tra-ge un scuipat - pungașii ăștia de rusnaci! - și își vede de drum.

Sitariov, un contabil bătrîn, o mustra pe Nastea: «Cum nu ți-a fost ruși-ne, măi, cur spurcat?! Nu te-ai gîndit la onoarea Rusiei?» Ea de colo: «Mai tacă-ți fleanca aia cufurită! Tu de ce nu te gîndeai la Victorie cînd îi trimiteai pe ofițeri să doarmă pe cuptor?» (Sitariov fusese, pe vremea războiului, contabil într-un spital. La externare ofițerii îl ungeau gras, și el le trîntea în certificate o perioadă de convalescență la fel de grasă. Caz grav. A fost condamnat la împușcare, abia apoi i-au comutat pe-deapsa la zece ani).

Firește, erau băgate la zdup și tot felul de amărîte. Una promise cinci ani pentru escrocherie: soțul îi murise pe la mijlocul lunii, dar ea nu predase cartela lui de pîine decît la sfîrșitul lunii: avea doi copii. O turnaseră ve-cinii, din invidie. A făcut patru ani, de ultimul a scăpat-o amnistia.

S-au văzut și cazuri ca acesta: casa a fost distrusă de o bombă, soția și copiii au fost omorîți, dar soțul a rămas în viață. Toate cartelele au ars, dar soțul, zdruncinat de pe urma șocului, a trăit 13 zile, pînă la sfîrșitul lunii, flămînd, n-a cerut cartelă nouă. S-a bănuir că rămăsese cu toate cartelele întregi. I s-au dat trei ani. A făcut un an și jumătate."

— Așteaptă, Ivan Denisovici, așteaptă puțin: despre asta - altă dată. O soață, zici? Să te însoțești, adică?... Tîrăște după ea același lanț ca și tine, și nu se plînge?...

Capitolul 8

FEMEIA ÎN LAGĂR

ÎNCĂ DIN TIMPUL anchetei, cum să nu te gîndești la ele? Erau alături, undeva în celulele învecinate, în aceeași închisoare, supuse aceluiasi regim, cum puteau îndura ele, femei slabe, această anchetă insupor-tabilă?

Din coridor nu răzbate nici un sunet, nu le poți distinge pașii ori foșnetul rochiilor. Dar uite că gardianul de la Butîrki își face de lucru mai mult ca de obicei cu broasca, lasă pentru o jumătate de minut celula bărbaților în lumina coridorului mărginit de ferestre și, pe sub botnița uneia dintre ele, în grădinița verde de jos, pe un colț de asfalt, vedem deodată, înși-ruite tot cîte două în coloană, așteptînd să li se deschidă poarta, glezne și pantofi de femei - numai glezne și pantofi, dar pe tocuri înalte! Și ceea ce simțim e ca un tutti al orchestrei în Tristan și holda de Wagner. Gardianul ne-a închis deja în celulă, dar umblăm de colo-colo strălu-minați și înnegurați, ni le imaginăm celeste și murind strivite de descu-rajare. Ce fac ele? Ce fac!...

Dar, după cît se pare, nu o duc mai greu, poate chiar suferă mai puțin. Amintirile femeilor despre anchetă nu mi-au furnizat încă nici un ele-ment din care să pot trage concluzia că ele ar fi fost mai descurajate ori mai demoralizate decît noi. Medicul ginecolog N.I. Zubov, care a făcut el însuși zece ani și, în lagăre, a tratat și a ținut permanent sub obser-vație femei, spune, e drept, că, statistic, femeia reacționează mai prompt și mai puternic la arest și la principala lui consecință - pierderea familiei. Ea suferă o traumă morală și acest lucru antrenează cel mai adesea întreruperea funcțiilor feminine vulnerabile.

Pe mine, în schimb, în amintirile femeilor despre perioada anchetei mă frapează tocmai fleacurile, din punctul de vedere al unui deținut (dar nicidecum din cel al unei femei), la care se puteau gîndi în acele împre-jurări. Nadia Surovțeva, frumoasă și încă tînără, și-a pus în grabă cio-rapi desperecheați cînd a fost adusă la interogatoriu, și uite că, în biroul anchetatorului, e stînjenită la gîndul că acesta se uită la picioarele ei. Ai zice că, la urma urmei, dracu' să-l pieptene, doar n-a venit cu el la tea-tru, și apoi ea e aproape doctor (după standardele occidentale) în filo-sofie și un virulent om politic. Cînd

colo, poftim! Alexandra Ostrețova, închisă la Bolșaiia Lubianka în 1943, mi-a povestit mai apoi, în lagăr, că ea și colegile ei de celulă se țineau deseori de șotii acolo: ba câte una se pitea sub masă, și anchetatorul, speriat, intra să o caute pe cea care lipsea; ba se rușau cu sfeclă și ieșeau așa la plimbarea din curtea închi-sorii; ba, convocată ea însăși la interogatoriu, purta dezbateri aprinse cu colegile de celulă asupra toaletei în care urma să se înfățișeze: să își pună o rochie mai simplă, sau rochie de seară? E drept că, pe vremea aceea, Ostrețova era o ștrengărită răsfățată, iar colega ei de celulă era la fel de tânăra Mira Uborevici.

Ulterior, în curtea închisorii Krasnaia Presnea, m-am nimerit alături de o coloană de femei proaspăt condamnate, ca și noi, și am constatat cu uimire că toate erau mai puțin slabe, mai puțin epuizate și mai puțin palide decât noi. Rația - aceeași pentru toți - și încercările din închisoare sunt, în general vorbind, mai ușor suportate de femei. Dar pentru noi toți, și pentru femei îndeosebi, închisoarea e încă floare la ureche. Proba cea dură e lagărul. Acolo e locul unde se va frînge, ori, împămîntenindu-se și renăscînd, se va adapta.

În lagăr, dimpotrivă, totul e mai greu de îndurat pentru femei decât pentru noi. Începînd cu murdăria. (Prevăzînd acest lucru, N.I. P.-va și-a as-cuțit în celulă o lingură de aluminiu. Ca să se sinucidă, credeți? Nu, ca să-și reteze cosițele. Ceea ce a și făcut.) Deja exasperată de mizeria din tranzite și din timpul etapărilor, ea nu va găsi curățenie nici în lagăr. Într-un lagăr mediu, dacă face parte dintr-o brigadă feminină și, deci, trăiește în baraca brigăzii, nu se poate simți aproape niciodată curată cu adevărat, nu poate face rost de apă caldă (uneori de nici un fel de apă: în lagpunktul I de la Krivoșceokovo, pe timp de iarnă nu te puteai spăla nicăieri: pretutindeni numai gheață, pe care n-aveai unde s-o to-pești). Femeia n-are nici un mijloc legal de a-și procura nici cîrpe, nici tifon. Ce să mai vorbim de spălarea lenjeriei!...

Baie? Aș! Cu baie și începe instalarea în lagăr, dacă lăsăm la o parte debarcarea în zăpadă după călătoria în vagoanele pentru vite și trece-rea cu bocceaua în spinare printre șirurile de soldați din escortă însoțiți de cîini. Tocmai în baie din lagăr sunt examinate femeile despuiate ca o marfă dintr-o prăvălie. Că este apă la baie sau nu, dar controlul anti-păduchi, raderea subțiorilor și a pubisurilor

oferă frizerilor, care nu sunt ultimii aristocrați din zonă, posibilitatea de a pipăi în voie femeile nou-venite. Foarte curînd le vor examina și ceilalți oploșiți - e o tradiție care dăinuie încă de pe Solovki, numai că pe atunci, la începuturile Arhipela-gului, se mai păstra o jenă din alte timpuri și femeile erau studiate pe cînd îndeplineau, îmbrăcate, feluritele corvezi. Dar Arhipelagul împietri-se și procedura devenise mai impudică. Fedot S. și soția lui (a fost des-tinul lor să se cunoască în asemenea împrejurări !) își amintesc acum rîzînd, cum oploșii se înșiruiau pe cele două laturi ale unui coridor în-gust, iar nou-venitele erau trecute prin acest coridor goale, nu toate deodată, ci una cîte una. Apoi oploșii hotărau între ei cum să și le repartizeze. (Potrivit unei statistici din anii '20, raportul femeii-bărbați în populația penitenciară era de 1 la 6*. După decretele din anii '30 și '40, balanța s-a mai echilibrat, dar nu într-atît, încît femeile să nu fie ținute la

*Culegerea De la închisori..., p. 358.

preț, mai cu seamă cele atrăgătoare). În unele lagăre, procedura rămă-sese, chipurile, decentă: femeile sunt duse în barăci, unde după o vre-me își fac intrarea, ghiftuiți și în pufoaice noi (în lagăr, o haină nez-drențuită și neslinoasă te face numaidecît un arbitru al eleganței!), oplo-șiții plini de sine și neobrazăți. Se așază pe priciuri, intră în vorbă. Te in-vită să le faci o vizită. Or, ei nu sunt cazați în baracamentele comune, ci în „cabine” pentru numai cîțiva oameni. Au acolo și reșou electric, și ti-gaie. Ba chiar și cartofi prăjiți-visul umanității! Prima oară, te duci numai ca să te regalezi și tu un pic, să faci o comparație și să vezi care e mă-sura lucrurilor în lagăr. Cei mai nerăbdători cer și plata imediat după cartofii prăjiți, cei mai reținuți te conduc la baracă și, pe drum, îți explică ce viitor te așteaptă. Aranjează-te, fetițo, aranjează-te în zonă, cîtă vre-me ai o ofertă de gentleman. Și curățenie, și posibilitatea de a-ți spăla desuurile, și o muncă mai puțin obositoare - pe toate le poți avea.

În acest sens se consideră că femeii „îi e mai ușor” în lagăr, îi e mai ușor să-și conserve viața ca atare. Din perspectiva „urii sexuale” cu ca-re unii mierlitori le privesc pe femeile care n-au decăzut încă pînă la groapa cu lături, e firesc să gîndești că femeii îi e mai ușor în lagăr, de vreme ce se satură cu o rație mai mică și, deci, are șansa de a scăpa de foame și a rămîne în viață. Pentru cel cu mațele

veșnic fripte, aripile foamei acoperă întregul univers, nimic altceva nu există pe lume.

E adevărat, există femei care, prin firea lor, și în viața de afară, anga-jează mai ușor raporturi cu bărbații, fără să aleagă prea mult. În fața acestora, bineînțeles, lagărul așterne multe căi lesnicioase.

Particularitățile individuale nu se defalcă pur și simplu pe articolele Co-dului Penal, dar cu siguranță nu vom greși spunând că majoritatea fe-meilor de sub incidența lui Cincizeci și Opt nu sunt din această plăma-dă. Pentru unele, acest pas rămîne, de la început pînă la sfîrșit, mai in-suportabil decît moartea Altele se aricesc, ezită, se jenează (le mai reți-ne și rușinea față de colegele lor) și pînă să se hotărască, împăcîndu-se cu ideea, e prea tîrziu: nu mai sunt la preț pe piața lagărului.

Căci oferta nu e pentru fiecare.

Multe cedează încă din prima zi. Orizontul ce li se deschide în față e prea amenințător, nelăsîndu-le nici o speranță. Și fac o asemenea ale-gere nu numai femei măritate, mame cu copii, ci și niște aproape fete. Și tocmai fetele foarte tinere sunt cele care, sufocate de cruzimea vieții din lagăr, ajung curînd cele mai dezmațate.

A, nu vrei? Pas de nu. Trage pe tine pantalonii și pufoaica. Și, informă, butucănoasă pe dinafară și costelivă pe dinăuntru, tîrăște-te pînă în pă-dure. Ai să vii în patru labe la ușa lor, să te rogi.

Dacă ai ajuns în lagăr bine conservată fizic și ai făcut pasul înțelept în-că din primele zile, te aranjezi pentru multă vreme la secția sanitară, la bucătărie, la contabilitate, la croitorie sau la spălătorie, și anii vor trece fără mari necazuri, aproape ca în viața normală. Dacă se întîmplă să fii transferată, vei ajunge și în noul lagăr înfloritoare, vei ști și acolo ce ai de făcut încă din primele zile. O mișcare dintre cele mai inspirate este să te aranjezi servitoare la vreun șef. Cînd o etapă proaspătă a adus-o în lagăr pe I.N., o femeie trupeșă și arătoasă, ani de zile fericita nevastă a unui ofițer sus-pus în armată, șeful URC a pus numaidecît ochii pe ea, acordîndu-i înalta cinste de a freca podelele în biroul domniei sale. Așa că și-a început condamnarea ușor, perfect conștientă că dăduse norocul peste ea.

Ce contează că acolo, în libertate, ai iubit pe cineva și că voiai să-i ră-mîi credincioasă? Ce preț are, pentru un bărbat, fidelitatea unei moar-te? „Cui o să-i mai trebuiești, cînd vei ieși de aici? ” - iată

cuvintele care răsună neconținut în barăcile femeilor. Trăsăturile ți se înăspresc, îmbă-trînești, ultimii tăi ani vor trece pustii și lipsiți de bucurie. Nu-i mai inteligent să te grăbești să smulgi ceva și din această viață cîinoasă?

O atare atitudine e înlesnită și de faptul că aici nimeni nu condamnă pe nimeni. „Aici toți trăiesc așa”.

Îți dezleagă mîinile și ideea că viața ta nu mai are nici un sens, nici un țel.

Cele care nu cedează din primul moment se vor răzgîndi ori vor fi silite să cedeze, totuși. Chiar și cele mai îndărătnice, dacă sunt arătoase, vor fi date pe brazda: predă-te!

În micul lagăr de la Bariera Kaluga (Moscova) aveam o fată semeață, M., locotenent, trăgătoare de elită, frumoasă ca o prințesă din povești: buze de un roșu aprins, ținută de lebadă, părul ca pana corbului.* Își pusese în gînd să o cumpere magazinierul Isaak Berschader, un bătrîn slinos și gras, oricum respingător la vedere, iar pentru ea, cu frumu-sețea și grația ei, cu viața curajoasă de care tocmai se despărțise, înde-osebi. El era un ciot bătrîn și putred, ea - un plop fremătător. Dar ghiujul a încercuit-o atît de strîns, încît nu i-a mai lăsat loc să respire. Nu numai că a expediat-o la muncile comune (toți oploșii erau în cîrdășie și-l ajutau să-și ducă la bun sfîrșit asediul), expunînd-o tracasărilor corpului de gardieni (căci și acesta era la mîna lui), ci a și amenințat-o cu etapa-rea iminentă într-un loc uitat de Dumnezeu. Și într-o seară, după ce în lagăr s-au stins luminile, mi-a fost dat mie însumi să văd, în semiîn-tunericul palid așternut peste împrejurimi de zăpadă și cer, cum M. s-a strecurat ca o umbră din baraca femeilor și, cu capul plecat, a trecut pragul magaziei nesățiosului Berschader. După asta, a fost aranjată confortabil în zonă.

M.N., o femeie deja în floarea vîrstei, desenatoare tehnică în viața de pînă atunci, mamă a doi copii, cu soțul mort în pușcărie, era deja la ca-

*Am prezentat-o (în piesa Republica Muncii) sub numele de Grania Zubina, numai că acolo i-am rezervat o soartă mult mai bună decît a avut în realitate.

pățul puterilor după munca în brigada feminină la doborît de arbori, dar încă refuza să cedeze, deși ajunsese la limita ireversibilului. Picioarele i se umflaseră. La întoarcerea de la muncă se tîra în

coada coloanei și escorta o îmboldea cu patul puștii. Nu mai știi prin ce împrejurare, a ră-mas pentru o zi în zonă. S-a întâmplat bucătarul: hai pînă în boxă la mi-ne, te satur de o să mă pomenești. S-a dus. I s-a pus în față o ditamai tigaia plină cu cartofi prăjiți și friptură de porc. Femeia a mîncat tot. Dar după răsplată i s-a făcut rău și a vomat cartofii aceia. Bucătarul s-a pus pe înjurat: „Ca să vezi ce prințesă!” Dar după aceea, încet-încet, M.N. s-a obișnuit. Și-a găsit și un locșor mai călduț în lagăr. Seara, cînd se dădea vreun film, de-acum ea era aceea care-și alegea bărbatul pentru noaptea care urma.

Cea care așteaptă prea mult ajunge să se tîrască singură spre baraca bărbaților și să se ofere deja nu oploșitilor, ci oricui, trecînd printre șiru-rile de priciuri și repetînd monoton: „juma' de chil... juma' de chil...” Și, dacă-și găsește vreun salvator care s-o urmeze cu rația de pîine în mî-nă, odată ajunsă în baracă la ea, își înconjoară vagonka din trei părți cu cearșafuri și, în această șatră, în această colibă (de aici și cuvîntul „coli-bară”), își cîștigă bucata de pîine. Dacă n-o prinde gardianul înainte.

Vagonka ferită de ochii vecinilor cu tot felul de cîrpe e un tablou clasic de lagăr. Dar se poate și mai simplu. Din nou lagpunktul I din Krivoș-ceokovo, în anii 1947-1949. (Noi îl cunoaștem pe acesta, dar cîte vor fi fost la fel?) Borfași, drept comun, minori, invalizi, femei tinere și mătu-șici fanate - toți claie peste grămadă. Există o singură baracă pentru fe-mei, dar de cinci sute de locuri. O murdărie indescriptibilă, fără termen de comparație, totul lăsat de izbeliște, duhoare, vagonki fără urmă de așternuturi. Există o interdicție oficială pentru bărbați de a intra acolo, dar nimeni nu o respectă și nu se face nici un control. Nu numai bărbații bat calea într-acolo, ci și chiștocii, băieți de 12-13 ani vin să învețe. Încep prin a căsca pur și simplu ochii: aici nu există nici un fel de falsă pudoare: n-au destule cîrpe ori n-au timp, dar nici o vagonka nu e ferită de ochi străini și, bineînțelese, niciodată nu se stinge lumina. Totul se petrece cu cea mai naturală simplitate, la vedere și în mai multe locuri deodată. Numai bătrînețea ori vreo infirmitate săritoare în ochi pot pro-teja o femeie - nimic altceva. A fi atrăgătoare e un blestem: una ca asta are neconținut cîte un musafir pe vagonka, e permanent asediată, amenințată cu bătaia și cu șişul și nădejdea ei e nu să reziste, ci să

ce-deze cu cap, alegându-și unul care, pe urmă, prin teroarea numelui și a cuțitului său, să o apere de ceilalți, de următorii, de această coadă laco-mă și de acești puțoi înnebuniți de tot ce văd și respiră. Și apoi - numai de bărbați trebuie să se apere? Numai mucoșii sunt înnebuniți? Dar femeile care, de la doi pași, văd asta zi de zi, dar nu sunt întrebate de bărbați? Aceste femei explodează și ele într-o bună zi, otrăvite de frus-trare, și se năpustesc să le bată pe vecinele mai norocoase.

Bolile venerice se întind peste lagpunkt repede ca o molimă. Umblă zvonul că jumătate din femei sunt deja contaminate, dar bărbații n-au altă ieșire: șirul celor ce comandă și al celor care cer șerpuiește către același prag. Și numai cei mai prevăzători, cum e acordeonistul K., om cu acces la secția sanitară, consultă de fiecare dată, pentru sine și pen-tru prietenii lui, lista secretă a venericelor, ca să n-o sfeclească.

Dar pe Kolîma? Acolo femeia e în general o raritate, devenind cu atât mai mult obiect de vrajbă și dispută. Acolo ferească Dumnezeu ca fe-meia să iasă în calea vreunui bărbat, fie el un soldat din escortă, un civil sau un deținut. Pe Kolîma s-a născut expresia tramvai pentru violul în grup. E. Olițkaia povestește cum într-o bună zi șoferul le-a pierdut la cărți pe toate, un întreg camion de femei etapate la Elghen, și, abătîn-du-se din drum, le-a dus pentru o noapte la baraca muncitorilor con-structori cu dispensă de escortă care lucrau în apropiere.

Și munca? Într-o brigadă mixtă, femeia mai are încă niște mici avantaje, i se dă o muncă mai ușoară. Dar dacă întreaga brigadă e alcătuită din femei, nu există îndurare: scoate metri cubi! Or, lagpunkte întregi sunt rezervate exclusiv femeilor: ele sunt și tăietori de pădure, și terasieri, și brichetieri. Numai la minele de cupru și wolfram nu erau trimise femei. Iată „punktul 29” din componența Karlag-ului: câte femei sunt aici? Nici mai mult, nici mai puțin de șase mii !* Ce munci au de efectuat? Elena O. lucrează ca încărcător: cară saci de optzeci și chiar o sută de kilo-grame. Drept că e ajutată să-i aburce pe umăr și că, în tinerețe, a fost gimnastă. (Elena Prokofieva Cebotariova și-a petrecut și ea cei zece ani lucrînd ca încărcător.)

În lagpunktele pentru femei se instaurează moravuri de o cruzime ce nu are nimic feminin: cît e ziua de lungă trebuie să fii gata să împrști cu sudălmă murdare, să sari la bătaie, să n-ai nici mamă, nici tată, alt-minteri nu se poate trăi. (Dar, observă inginerul Pustover-Prohorov, ca-re avea dispensă de escortă, femeile luate dintr-o asemenea coloană ca servitoare, ori ca să facă munci decente, devin numaidecît liniștite și foarte harnice. El a văzut asemenea coloane la BAM, în decursul lucră-rilor pentru dublarea căii ferate transsiberiene, în anii '30. Iată un epi-sod: într-o zi foarte caldă, trei sute de femei au rugat escorta să le lase să se scalde într-o viroagă inundată. Escorta nu le-a dat voie. Atunci femeile s-au dezbrăcat toate, fără excepție, în pielea goală și s-au întins

*Asta ca o contribuție la studiul problemei privind numărul de zeki pe Arhipelag. Cine cunoștea acest număr - 29? Era el ultimul din componența Karlag-ului? Și cîți oameni erau în celelalte lagpunktel Cine are timp - să facă înmulțirea! Dar cine a auzit de nu știu care sector 5 al complexului hidroenergetic Rîbinsk? Or, acolo erau mai mult de zece barăci și, dacă socotim gradul de ocupare cel mai blînd - cinci sute de persoane într-o baracă -, tot se adună vreo șase mii bune. Potrivit amintirilor lui Loșcinin, erau peste Zece mii de oameni în sectorul acela.

să se bronzeze în vîzul pasagerilor din trenuri. Cîtă vreme treceau nu-mai trenuri locale, sovietice, nu era cine știe ce problemă, dar tocmai se aștepta un expres internațional, cu străini. Femeile refuzau să se su-pună ordinului de a se îmbrăca. Atunci a fost chemată o mașină de pompieri care, cu ajutorul tulumbelor, le-au silit să încheie partida de nudism.)

Iată un exemplu de muncă feminină la Krivoșceokovo. La fabrica de că-rămidă, cînd se termină exploatarea unui sector al carierei, planșeul din lemn rotund care în timpul excavațiilor servește de acoperămînt este lăsat să cadă în cavitate (înainte de a se începe exploatarea, el e instalat la suprafață). Acum, buștenii grei și umezi trebuie scoși din groapa adîncă de vreo 10-12 metri. Cum? Cu mijloace mecanice, va spune cititorul. Ba bine că nu! Femeile din brigadă coboară două cabluri, fiecare dintre ele petrecut cu porțiunea din mijloc pe sub unul din cele două capete ale bușteanului, și, în două șiruri paralele de edecari (potrivindu-și pașii ca să nu scape bușteanul, caz în care ar trebui să o ia de la început), trag de cîte un capăt al fiecărui cablu și astfel ridică bușteanul. Apoi, douăzeci o dată, iau cîte un asemenea buștean pe

umeri și, comandate printr-un potop de înjurături obscene de brigadiera lor spurcată la gură, cară bușteanul la noul amplasament și-l lasă acolo. Ar trebui un tractor, o să ziceți? Dar, mă rog frumos, de unde să iei un tractor, cînd scena se petrece în 1948? O macara, veți spune? Ați uitat de „magicianul muncă” al lui Vîșinski, cel care „îi scoate pe oameni din neant și nimicnicie transformîndu-i în eroi?” Cu macara, ce să mai facă magicianul? Cu macara, toate aceste femei ar rămîne în neant.

Trupul se sleiește supus la o asemenea muncă, și tot ce e feminin în femeie, permanent ori o dată pe lună, dispare. Dacă mai apucă proxima comisie, femeia ce se va dezbrăca în fața medicilor va fi cu totul alta decît cea pe care o priveau lingîndu-se pe buze oploșitii adunați în co-ridorul ce ducea la baie: nu mai are vîrstă; umerii îi ies în afară făcînd unghiuri ascuțite, sînii îi atîrnă ca niște săculeți deșerți; pliuri de piele descărnată pe fesele plate; deasupra genunchilor mușchi atît de firavi, încît prin golul rămas poate trece capul unei oi și chiar o minge de fotbal; glasul - aspru și răgușit, pe chip se insinuează deja bronzul pela-grei. (Iar după cîteva luni de muncă la doborît de arbori, spun gineco-logii, devine iminentă degenerescenta și prăbușirea unui organ mult mai important.)

Magicianul muncă!...

Nicăieri în viață nu există egalitate, și în lagăr cu atît mai puțin. În pro-ducție, pe șantiere și în fabrici, nu toate aveau același destin fără spe-ranță. Uneori, cu cît erau mai tinere, cu atît o duceau mai bine. Îmi aduc aminte de Napolnaia, o fetișcană de nouăsprezece ani, cu un trup ca de piatră și obraji roșii de țărăncuță, în micul lagăr de la Bariera Kaluga, Napolnaia era macaragiu pe o macara-turn. Se cățăra spre cabină ca o maimuță, uneori se aventura, fără rost, chiar mai sus, de unde striga peste tot șantierul „Ho-ho-o-o!”. Comunica urlînd, din cabina ei, cu șeful de șantier, un civil, și cu șefii de echipă, căci nu i se instalase telefon. Aveai impresia că pentru ea totul e amuzant și vesel, că lagărul nu e lagăr, că azi-mîine o să ceară primirea în comsomol. Le zîmbea tuturor cu o drăgălășenie de negăsit în lagăr. Era pontată permanent cu 140%, primea cea mai mare rație din lagăr și nu se temea de nimeni (mă rog, în afară de cumătru): șeful de șantier n-ar fi permis nimănui să-i facă vreun rău. Un singur lucru nu știu: cum a izbutit să învețe în lagăr me-seria de

macaragiu? Postul acela i s-o fi dat așa, pe ochi frumoși? De altfel, făcea pușcărie pe baza unui articol anodin, de drept comun. Plesnea de viață, și poziția dobândită îi îngăduia să iubească nu de nevoie, ci după dorința inimii.

Ceva asemănător povestește și Sacikova, arestată la 19 ani. A fost tri-misă într-o colonie agricolă, unde întotdeauna se dă mai multă mîncare și de aceea viața e mai ușoară. „Alergam cîntînd de la o secerătoare la alta, învățasem să leg snopii." Dacă nu există o altă tinerețe decît cea din lagăr, te distrezi aici-unde altundeva? Apoi a fost dusă în tundră, lîn-gă Norilsk. Și acesta i s-a părut „un fel de oraș din basme, visat în copi-lărie". După ce și-a ispășit condamnarea, a rămas acolo ca angajată ci-vilă, „îmi aduc aminte, mergeam prin viscol și parcă mă cuprinsese un fel de voioasă sfidare, înaintam cu brațele desfăcute, luptîndu-mă cu ra-falele de vînt și cîntînd «Mi-e inima ușoară de cîntecul vesel», con-templam apele îngemănate ale aurorei boreale, mă trînteam în zăpadă și priveam înaltul cerului, îmi venea să cînt de să audă tot Norilskul, să afle toți că nu cei cinci ani de lagăr nu m-au înfrînt pe mine, ci eu i-am înfrînt pe ei, că s-a terminat cu sîrma ghimpată, priciurile și escorta. Voiam să iubesc! Să fac ceva pentru oameni, ca răul să nu mai existe pe pămînt"

De, mulți voiau asta.

Sacikova n-a izbutit să ne izbăvească de rău: lagărele continuă să exis-te. Ea, însă, a avut noroc: nu cinci ani, cinci săptămîni sunt de ajuns ca să nimicești o femeie și tot ce e omenesc într-un om.

Aceste două cazuri sunt singurele pe care le pot opune altor mii de destine, toate lipsite de bucurie și demnitate.

Și, sigur, unde dacă nu în lagăr să-ți trăiești prima iubire, cînd ai fost bă-gată la pușcărie (pe un articol politic!) la cincisprezece ani, pe cînd erai în clasa a opta, ca Nina Peregud? Cum să nu te îndrăgostești de frumo-sul cîntăreț de jaz Vasili Kozmin, care pînă nu demult, în libertate, era idolul întregului oraș, iar ție ți se părea, în nimbul lui de glorie, inac-cesibil? Și Nina scrie textul Ram alb de liliac, iar Vasili îl pune pe note și îl cîntă pentru ea prin toată zona (au fost despărțiți, și uite că el e din nou inaccesibil).

Fetițele din baraca de la Krivoșceokovo purtau și ele flori prinse în păr - semn al căsătoriei după tipicul din lagăr ori, poate, al iubirii?

Legislația exterioară (exterioară GULAG-ului) părea să încurajeze amorurile din lagăr. Decretul unional din 08.07.44 privind întărirea legăturilor matrimoniale era secondat de o hotărîre oficioasă a SNK și de o instrucțiune a NKIU din 27.11.44, care obliga tribunalul ca, de îndată ce un om sovietic liber își exprima o asemenea dorință, să-l despartă fără crîcnet de jumătatea aflată în detenție, gest stimulat și prin scutirea de orice fel de taxe pentru eliberarea hotărîrii de divorț, (În plus, nimeni nu era obligat prin lege să-l anunțe pe celălalt - consortul sau consoarta absentă - despre divorțul pronunțat!) Implicit, cetățencele și cetățenii erau îndemnați să-și abandoneze cît mai rapid soții sau soțiile aflate în nenorocire, iar deținuții - să uite cît mai temeinic faptul că erau căsăto-riți. Nu mai era doar stupid și antisocialist, ci devenea chiar ilegal pentru o soție să sufere pentru că era despărțită de soțul ei, dacă acesta rămă-sese în libertate. (Zoia Iakușeva, arestată din cauza soțului ei, ca fiind CIS, s-a trezit în următoarea situație: după vreo trei ani, soțul ei a fost eliberat ca specialist de mare valoare, fără ca el să pună drept condiție ultimativă eliberarea soției. Și femeia a tras toți cei opt ani încasați de pe urma lui...)

Să uiți de căsătorie - da, însă instrucțiunile dinăuntrul GULAG-ului condamnau și excesele în materie de amor ca acte de sabotaj îndreptate împotriva planului de producție. Căci, odată împrăștiate prin punctele de lucru, aceste femei lipsite de conștiință, uitînd de datoria lor față de stat și față de Arhipelag, erau gata să se trîntească pe spate oriunde: pe pămîntul gol, pe o grămadă de draniță, de pietriș, de nisip sau de spân, iar planul se ducea de rîpă! Și ștăbimea din lagăr rămînea fără prime! În plus, unele deținute cloceau în secret mîrșava idee de a rămîne gra-vide, pentru ca, sub pretextul acestei gravidități, profitînd de umanismul legilor noastre, să ciupească vreo cîteva luni din condamnarea uneori scurtă - de trei sau cinci ani - luni în care să nu muncească. De aceea instrucțiunile GULAG-ului cereau separarea imediată a perechilor prin-se în flagrant delict de concubinaj și etaparea celui mai puțin prețios din tandem. (Bineînțeles, asta nu amintea prin nimic de cei din Saltîciha, care-și trimiteau fetele iobage în sate îndepărtate.)

Această poezie de cotlon le scotea peri albi și gardienilor. Noaptea, cînd ar fi putut sforăi și el puțin la postul de gardă, cetățeanul

gardian era nevoit să bîntuie cu lanterna în mîină, vînînd aceste muieri sfruntate, pripăşite cu bucle goale pe priciurile din baraca bărbatilor şi bărbatii fu-rişaţi în barăcile femeilor. Ca să nu mai vorbim de propriile lui pro-pensiuni zgîndărite (căci nici cetăţeanul gardian nu e de lemn) şi de cor-voada de a o conduce pe vinovată la carceră, ori de a-şi pierde noaptea făcîndu-i morală, explicîndu-i de ce conduita ei era reprobabilă şi apoi de a mai şi scrie un raport (ceea ce, dacă n-ai studii superioare, e chiar chinul de pe lume).

Frustrate de tot ceea ce umple viaţa unei femei şi a unei fiinţe umane în general: familie, maternitate, un cerc de prieteni, o muncă devenită familiară ori poate chiar interesantă, ba unele şi de satisfacţii oferite de artă sau de cărţi, şi, în plus, strivite de spaimă, de foame, de uitare şi bestialitate, spre ce se puteau întoarce deţinutele, dacă nu spre amor? Prin Binecuvîntarea lui Dumnezeu, lua naştere o iubire deja aproape necarnală, pentru că prin tufişuri îţi era ruşine, în baracă, de faţă cu toţi, nu se putea, şi apoi nici bărbatul nu era întotdeauna în putere, iar gardi-enii din lagăr te smulgeau din orice ascunziş şi te tîrau la carceră. Dar tocmai pentru că nu era carnală, îşi amintesc acum fostele deţinute, iu-birea din lagăr devenea şi mai profund spirituală. Tocmai de aceea de-venea mai răvăşitoare decît în viaţa normală! Femei care nu mai erau de mult tinere nu dormeau noaptea pentru un surîs întîmplător sau pentru te miri ce atenţie fugară... Şi cu ce forţă se detaşa lumina iubirii pe fondul lugubrei promiscuităţi din lagăr!

„O conspiraţie a fericirii” vedea N. Stolearova pe chipul prietenei sale, artistă din Moscova, şi pe cel al coechipierului ei la cărat de fîn, pe nu-me Osman. Actriţa descoperise că nimeni n-o mai iubise niciodată în acest fel: nici soţul ei, regizor de film, şi nici vreunul din foştii ei admi-ratori. Şi numai de aceea nu pleca de la căratul finului, de la muncile comune.

Mai exista şi riscul - aproape ca în război, aproape că îţi puneai în joc existenţa - ca pentru o singură întîlnire să-ţi pierzi locul într-un lagăr cu care te obişnuiseşi, adică, de fapt, viaţa. O iubire pe tăişul primejdiei, unde caracterele capătă profunzime şi anvergură, unde fiecare pas în-seamnă un sacrificiu - iată o iubire eroică! (Anna Lekhotonen, la Ortan, şi-a pierdut orice sentiment pentru iubitul ei în cele douăzeci de minute în care un soldat îi conducea pe amîndoi la

carceră, iar adoratul ei se ruga umil de iertare.) Unele se lăsau întreținute de opoșiți, ca ibovnice fără iubire, ca să se salveze, altele se duceau la muncile comune și mureau - pentru iubire.

Femei demult trecute de prima tinerețe erau uneori prinse în acest joc periculos, lăsându-i pe gardieni cu gurile căscate: în viața normală, nu le-ar fi dat prin cap să suspecteze o asemenea femeie! Dar aceste fe-me-i căutau de-acum nu pasiunea, ci satisfacerea nevoii lor intime de a se îngriji de cineva, de a încălzi pe cineva, de a se priva pe sine pentru ca el să aibă un pic mai mult de mîncare; de a spăla, de a cîrpi pentru el. Blidul din care mîncau împreună era pentru ei inelul sfînt de cununie. „Ceea ce am nevoie este nu să mă culc cu el, ci, în viața de fiare sălba-tice pe care o ducem, înjurîndu-ne toată ziua în baracă pentru rație ori pentru o bucată de tifon, să mă pot gîndi în sinea mea: astăzi am să-i cos cămașa și o să fierbem împreună cartofi", îi mărturisea una dintre ele doctorului Zubov. Dar bărbatul vrea uneori mai mult, și trebuie să-i cedezi, iar gardienii atîta așteaptă ca să te vîneze... La Unjlag, tușa Polea, spălătoreasă la spital, care rămăsese văduvă încă de tînră și trăise apoi singură o viață întreagă, făcînd pe slujnica la o biserică, a fost găsită într-o noapte cu un bărbat, deja spre sfîrșitul condamnării. „Cum se poate, tușa Polea? s-au minunat doctorii. Si noi, care aveam încredere în dumneata! Acum o să te trimită la muncile comune." „Ce să zic, sunt vinovată, a recunoscut, spășită, bătrînica. După evanghelie, sunt o desfrînată; după legea lagărului..."

Dar în pedepsirea amantilor prinși asupra faptului, întocmai ca și în în-treaga rînduială a Arhipelagului, nu exista imparțialitate. Dacă unul dintre amanți era un opoșit apropiat stăpînirii ori unul pe care munca lui îl făcea indispensabil, autoritățile puteau închide ochii la legătura lui ani de zile. (Cînd la OLP-ul spitalului de femei de la Unjlag își făcea apariția electricianul cu dispensă de escortă de virilitate a căruia rîvneau să be-neficieze toate femeile din rîndul personalului civil, medicul-șef, o civilă, o chema pe intendentă, o zekă, și-i dădea dispoziție: „Lui Musia Buten-ko să i se creeze condiții". Musia Butenko era chiar femeia de dorul că-re-ia electricianul trăgea într-acolo.) Dacă, însă, erau niște zeki insignifianți ori prost văzuți, pedeapsa era promptă și dură.

În lagărul GULJDS din Mongolia (zekii noștri au construit acolo un drum în anii 1947-50), două fete cu dispensă de escortă au fost prinse ca se duceau să-și vadă iubiții din coloana masculină. Un gardian le-a legat de șaua calului și, călare, le-a târît după el prin stepă*.

Nici măcar cei din Saltîciha nu se încumetau să facă așa ceva. Dar se încumetaseră cei din Solovki.

Mereu hăituite, prinse și separate cu forța, ai fi zis că perechile de băștinași nu puteau fi solide. Se cunosc însă cazuri când parteneri într-o asemenea iubire de lagăr, chiar despărțiți, au continuat să-și scrie, iar după eliberare s-au căsătorit. Iată unul dintre ele: un doctor, B.I. Ș., fost conferențiar la un institut de medicină din provincie, pierduse șirul legă-turilor pe care le avusese în lagăr: nu-i scăpase nici o soră de la spital, ba mai înhățase și de pe de lături. Dar iată că a dat peste Z, și caval-cada s-a oprit. Z n-a făcut întrerupere de sarcină și a născut. El a fost eliberat curînd și, neavînd restricții, s-ar fi putut întoarce în orașul lui. Dar a rămas ca angajat civil în lagăr, ca să fie aproape de Z. și de copil. Pierzîndu-și răbdarea, soția lui legitimă a venit în persoană să-l recupereze. Atunci, ca să scape, el s-a refugiat în zonă (unde soția nu putea ajunge) a trăit acolo cu Z., iar nevastei i-a transmis, pe toate căile pe care le avea la dispoziție, că divorțase de ea și că o roagă să nu-l

*Cine va descoperi, astăzi, numele lui? Și cine-l va descoperi pe individul însuși? De altfel, dacă i-ai spune ceva, ar rămîne uimit: ce vină are el? Așa i s-a spus să facă! Și apoi, n-aveau decît să nu umble după bărbați, cățelele dracului! mai caute.

Dar nu numai gardienii și Direcția îi pot separa pe soții din lagăr. Arhi-pelagul e o lume atît de cu josul în sus, încît bărbatul și femeia sunt despărțiți de ceea ce ar trebui să-i unească cel mai mult: nașterea unui copil. Cu o lună înainte de naștere, femeia însărcinată este transferată în alt lagpunkt, unde există un spital pentru deținuți cu secție de ma-ternitate și unde glăscioare irezistibile își strigă refuzul de a fi zeki pen-tru păcatele părinților. După naștere, femeia e trimisă într-un lagpunkt special din apropiere, destinat mamelor zeke, zise în lagăr „mămăițe”, mamki.

Aici trebuie să facem un popas! Aici nu se poate să nu facem un popas! Cîtă zeflemea în acest cuvînt! „La noi nimic nu e adevărat!...”

Limba zekilor iubește foarte mult și cultivă cu obstinație aceste inserții de sufixe depreciative: nu mati (mamă), ci mamka; nu bolnița (spital), ci bolnicika; nu svidanie (vorbitor, vizită), ci svidanka; nu pomilovanie (grațiere), ci pomilovka; nu volnîi (om aflat în libertate, „civil”), ci volneașka; nu jenitisia (a se căsători), ci podjenitisia: nuanța autoironică e aceeași, cu toate că, de această dată, nu transpare într-un sufix. Pînă și cetvertnaia (condamnare la douăzeci și cinci de ani) se vede redusă la cetvertak, adică de la douăzeci și cinci de ani la douăzeci și cinci de copeici.

Prin această îndîrjită deformare a limbii, zekii vor să arate că pe Arhi-pelag nimic nu e autentic, totul e contrafăcut și de cea mai proastă cali-tate. Că ei înșiși nu pun nici un preț pe ceea ce prețuiesc oamenii obiș-nuiți, că își dau seama de caracterul factice atît al îngrijirilor medicale ce li se acordă, cît și al cererilor de grațiere pe care le fac sub constrîngere și fără a crede în ele. Și prin reducerea la douăzeci și cinci de copeici zekul vrea să spună că privește de sus chiar și o condamnare aproape pe viață!

Și cum spuneam, în lagpunktul lor, mămăițele trăiesc și muncesc aștep-tînd momentul cînd vor fi duse sub escortă să dea țiță băștinașilor nou-născuți. În acest moment, copilul nu se mai află la spital, ci într-un „oră-șel al copiilor” sau la „casa papă-lapte”, după expresia preferată de zekii locului. Odată încheiată perioada de alăptare, femeile nu mai au dreptul să-și vadă copiii decît cu titlu de excepție, ca răsplată pentru că sunt „un model de hărnicie și disciplină” (ideea fiind că doar n-o să ți-nem mămăițele pe aproape pentru atîta lucru; ele trebuie trimise să muncească acolo unde cere producția). Nici în vechiul lagpunkt, lîngă „soțul” ei de lagăr, femeia nu mai ajunge, în majoritatea cazurilor. Nici tatăl nu-și vede, de regulă, copilul cîtă vreme se află în lagăr. Micuții, după înțărcare, sunt ținuți în orășelul copiilor încă vreun an de zile, une-ori chiar mai mult (ei sunt hrăniți după aceleași norme ca și copiii liberi, ceea ce le permite zekilor din corpul medical și din personalul de serviciu să-și completeze rația). Unii, departe de mamele lor, nu se pot adapta la alimentația artificială și mor. Cei care supraviețuiesc sunt trimiși, după un an, într-o casă de copii normală. Astfel, fiul unui băș-tinaș și al unei băștinașe, părăsește deocamdată Arhipelagul, nu fără speranța de a se reîntoarce într-o zi în chip de „chiștoc”.

Cei ce s-au ocupat îndeaproape de chestiune spun că nu sunt prea frecvente cazurile cînd, după eliberare, mama își ia odrasla de la casa de copii (deținutele de drept comun niciodată), atît de cumplit e bles-temul ce apasă asupra acestor copii care au inspirat, decontractîndu-și pentru întîia oară plămînzii lor plămîni, aerul fetid al Arhipelagului. Altele își iau copilul, ba chiar trimit dinainte pe cineva să li-l caute, vreo obscură „bunică” (găsită, probabil, pe linie religioasă). În pofida prejudiciului adus educației oficiale și împacîndu-se cu pierderea iremediabilă a ba-nilor cheltuiți pentru întreținerea în maternitate a copilului, pentru conce-diul de naștere al mamelor și pentru „casa papă-lapte”, GULAG-ul îi lasă pe acești copii să plece.

În toți anii - de dinainte și de după război - cînd graviditatea femeii an-trena separarea soților din lagăr, distrugînd această unire atît de greu încropită, atît de grijuliu ascunsă, atît de amenințată din toate direcțiile și oricum fragilă, deținutele s-au străduit să nu aibă copii. Și din nou Arhipelagul s-a dovedit a fi altfel decît lumea din afară: într-o vreme cînd, în exterior, avortul era interzis și pedepsit de lege, fiind extrem de greu accesibil femeilor, aici conducerea lagărelor privea cu îngăduință întreruperile de sarcină ce se practicau constant în spitale: așa era mai bine pentru lagăr.

Dificile pentru orice femeie, dilemele sunt și mai sfîșietoare pentru o zekă: să păstreze copilul sau să nu -l păstreze? Și, dacă-l păstrează, ce se va alege din el? Dacă destinul capricios ce guvernează viața lagăre-lor a făcut să rămîi însărcinată cu un om pe care-l iubeai, cum să te de-cizi pentru avort? Or, nașterea înseamnă despărțire sigură, imediată, și apoi, odată plecată, nu-ți împingi iubitul în brațele altei femei din lagăr? Dar copilul - cum va fi copilul? (Din cauza distrofiei părinților, fătul se naște, adeseori, debil.) Și cînd, după încheierea perioadei de alăptare, te vor expedia departe de micuț (iar tu vei mai avea de ispășit încă mulți ani), o să aibă cineva grijă de el, nu va fi lăsat să moară? Ai să poți, după eliberare, să-ți iei copilul în familia ta (pentru unele, acest lucru este exclus)? Iar dacă nu vei reuși să-l aduci lîngă tine, nu vei suferi apoi o viață întreagă cu gîndul la el (unele - cîtuși de puțin)?

Fără strîngere de inimă își asumau maternitatea femeile care contau pe faptul că, odată eliberate, se vor căsători cu tatăl copilului. Și

uneori aceste speranțe se adevăreau. După ce-și isprăveau condamnările, părinții se uneau în familii adevărate, își asumau maternitatea și cele care ardeau de dorința de a trece prin această experiență, poate sin-gura sclipire de viață adevărată pe care le-o oferea lagărul. (Harbinka Lealea a dat naștere celui de-al doilea copil numai ca să se întoarcă în orașelul copiilor și să-l revadă pe primul! Apoi l-a născut și pe al treilea, ca să-i poată revedea pe primii doi. După ce și-a ispășit cei cinci ani, izbutind să-i păstreze pe tustrei, s-a reîntors împreună cu ei la viața liberă.) Crîncen umilite, femeile din lagăr își apărau, dînd naștere la copii, propria demnitate: pentru o vreme, se simțeau egale cu cele aflate în libertate. Altele își spuneau: „Oi fi eu o pușcăriașă, dar copilul meu e un om liber!” și cereau cu geloză îndîrjire ca odraslele lor să fie hrănite și îngrijite întocmai ca și copiii din viața liberă, în fine, altele, de regulă dintre cele hîrșite prin viața de lagăr și dedulcite la moravurile pegrei, vedeau în maternitate un an de burtă la soare, iar uneori o cale spre anticipată. Acestea nici nu-și considerau copilul ca fiind carne din carnea lor, nu cereau să-l vadă, nu se interesau nici măcar dacă mai e în viață.

Mamele originare din vestul Ucrainei, ca și unele rusoaice de condiție modestă țineau cu tot dinadinsul să-și boteze copii (e vorba de anii de după război). Cruciulița ce simboliza botezul era ori ascunsă iscusit în-tr-un pachet trimis de afară (gardienii n-ar fi lăsat să treacă un obiect atît de contrarevoluționar), ori era fabricată, contra pîine, de vreun meș-ter din lagăr. Ba făceau rost și de o panglicuță pentru cruciulița aceea. Uneori reușeau să coasă chiar și o bonețică rituală. Economiseau zahărul din rație, făceau din te miri ce o plăcintuță și-și invitau prietenele apropiate la botez. Se găsea întotdeauna o cîte o femeie care să spună o rugăciune, copilul era cufundat în apă caldă, se făcea semnul crucii deasupra lui, și radioasa mamă își pofta musafirele la masă.

Uneori mămăițele cu prunci la sîn (dar, firește, nu și pupilele articolului Cincizeci și Opt) beneficiau de amnistii parțiale ori pur și simplu de cîte o dispoziție de eliberare anticipată. Cel mai adesea profitau de aceste amnistii delincvente mărunte ori deținute care cochetau cu lumea pegrei și care, măcar în parte, tocmai pe asta și contaseră. Și foarte adesea, aceste mămăițe, de îndată ce își

primeau, la cel mai apropiat centru raional, buletinul și biletul de tren, își abandonau copilul, devenit nefericit, pe o bancă din gară ori pe primul cerdac întâlnit în cale. (Trebuie avut în vedere și faptul că nu pe toate le așteptau o locuință, o primire plină de simpatie la secția de miliție, dreptul de rezidență într-un oraș, un loc de muncă, și că a doua zi dimineața n-aveau să mai primească de-a gata rația din lagăr. Fără copil le era mai ușor să se reintegreze în viața liberă.) S-a întâmplat ca, în 1954, într-o gară din Tașkent, să-mi petrec noaptea în apropierea unui grup de zeci eliberați din lagăr în virtutea unor dispoziții speciale. Erau vreo treizeci, ocupau un colț întreg din sala de așteptare și erau foarte gălăgioși, arborând o dezinvoltură de semibanditi, ca niște veritabili fii ai GULAG-ului, care știu ce e viața și-i disprețuiesc pe toți fraierii de civili. Bărbații jucau cărți, iar mămăițele dădeau din gură, angajate în cine știe ce sfadă gălăgioasă. Deodată, țipând mai strident decât toate celelalte, o mămaiță a țîșnit de pe loc, și-a înșfăcat copilul de picioare și i-a spart cu zgomot capul de cimentul dușumelei. Întreaga sală de civili a scos un geamăt de oroare: o mamă! Cum poate o mamă să facă așa ceva? ;

...Nu pricepeau că aceea nu era o mamă, ci o mamka.

Tot ceea ce s-a spus pînă acum se referă la lagărele mixte, cu deținuți de ambe sexe, așa cum au fost ele din primii ani ai revoluției și pînă la sfîrșitul celui de al doilea război mondial. În acei ani, în RSFSR exista, pare-se, un singur loc de detenție rezervat exclusiv femeilor, la Novinsk (fosta închisoare pentru femei din Moscova). Experiența nu a fost extinsă și ea însăși nu a durat prea mult.

Dar, cînd s-a văzut teafăr între mormanele de ruine ale războiului pe care era cît pe aci să-l conducă la dezastru, Dascălul și Ctitorul a început să se gîndească la binele supușilor săi. Liberă acum, gîndirea lui găsisese răgaz să le dichisească viața, și tare multe lucruri folositoare și morale a născocit el atunci, printre ele înscriindu-se și separarea sexe-lor masculin și feminin, mai întîi în școli și lagăre (pesemne cu gîndul ca apoi să ferească întreaga lume neîncarcerată).

Așa se face că în 1946 pe Arhipelag a început, iar în 1948 s-a încheiat marea operă de separare totală a femeilor de bărbați.

Deținuții erau expediați pe insule diferite, iar când rămîneau pe aceeași insulă, între zona bărbaților și cea a femeilor se interpunea un prieten încercat al autorităților: sîrma ghimpată.*

Dar, ca multe alte măsuri științific previzionale și fundamentate, și separarea sexelor a avut consecințe neașteptate și chiar opuse rezultatului scontat.

Separarea femeilor a determinat o deteriorare dramatică a situației lor generale în cîmpul muncii. Pînă atunci, în lagpunktele mixte, multe fe-me-i lucraseră ca spălătorese, infirmiere, bucătărese, fochiste la caza-nele cu apă caldă, magazionere sau contabile. Acum ele au fost nevoite să abandoneze toate aceste posturi, iar lagpunktele feminine ofereau mult mai puține asemenea plasamente. Și femeile au fost expediate la „comune”, constituind brigăzi integral feminine, unde munca era deose-bit de istovitoare. A scăpa de „comune”, fie și pentru scurtă vreme, echi-vala cu a-ți salva viața. Și femeile au început să alerge după graviditate, căutînd să exploateze orice întîlnire întîmplătoare, orice atingere. Gravi-ditatea nu mai atrăgea după sine, ca odinioară, riscul despărțirii de soț,

*Multe dintre inițiativele Corifeului nu sunt considerate astăzi atît de perfecte, sunt chiar abolite, dar separarea sexelor pe Arhipelag a rămas bătută în cuie. Pentru că fundamentul ei e profund moral.

căci toate cuplurile fuseseră deja separate în virtutea ucazului înțelep-

ciunii Sale.

Ca urmare, numărul copiilor ajunși la „casa papă-lapte” s-a dublat într-un singur an (Unjlag, 1948: 300 în loc de 150), cu toate că efectivul deținutelor rămăsese constant.

„Ce nume îi vei da fetei tale?” „Olimpiada. La olimpiada artiștilor ama-tori am conceput-o”. Din inerție, se conservaseră aceste forme de ac-tivitate culturală - olimpiadele, vizitele brigăzilor masculine de amatori în lagpunktele femeilor, întîlnirile mixte ale fruntașilor în producție. Se menținuseră și spitalele mixte, care deveneau și ele acum case de ran-devu. Se spune că în lagărul Solilamsk, în 1946, sîrma ghimpată des-părțitoare era fixată doar pe un singur rînd de stîlpi, cu firele mult dis-tanțate (și, firește, fără pază armată). Așa că insațiabili băștinași se plantau lîngă această sîrma, din ambele părți,

femeile luau poziție ca la spălatul podelelor și bărbații le posedau fără a încălca linia interzisă.

Căci nici nemuritorul Eros nu-i de ici, de colo! La mijloc era nu numai calculul rezonabil de a scăpa de „comune”. Zekii simțeau că se trasează o linie de demarcație pentru multă vreme și că linia aceea avea să împietrească, asemenea întregului GULAG.

Dacă înainte de separație era vorba de concubinaje amiabile, de căsă-torii de lagăr și chiar de iubire, acum totul ajunsese pură promiscuitate.

Bineînțeles, nici autoritățile nu dormeau și își corijau din mers previziunile științifice. De ambele părți ale sîrmei ghimpate despărțitoare s-au stabilit zone de interdicție. Ulterior, întrucît s-a constatat că acest baraj era insuficient, între cele două secții ale spitalului a fost ridicat un zid de doi metri înălțime, cu menținerea zonelor de interdicție.

La Kenghir, și această perfecționare s-a dovedit ineficace: îndrăgostiții săreau zidul. Atunci, de ambele părți ale zidului, duminicile au fost de-clarate zile de muncă voluntară (nu se putea afecta pentru așa ceva timpul de producție, și apoi, firește, oamenii caută să-și îndulcească via-ța tocmai în zilele libere), iar zidul însuși a fost ridicat la patru metri înălțime. Hazul este că deținuții mergeau cu plăcere la munca voluntară! Oricum, înainte de plecare puteai face cunoștință cu cineva de dincolo de zid, puteai schimba o vorbă ori puteai stabili modalități de cores-pondență!

Apoi, la Kenghir zidul despărțitor a fost supraînălțat la cinci metri, iar deasupra lui s-a montat sîrmă ghimpată. Și mai apoi, s-a tras un fir de înaltă tensiune (ca să vezi cît de tenace e pîrdalnicul de Cupidon!). În sfîrșit, s-au instalat și foișoare de pază la ambele capete ale zidului. Care zid avea să se distingă printr-un destin aparte în istoria întregului Arhipelag (v. Partea a cincea, cap. 12). Dar și în alte lagăre speciale (Spassk) s-au construit obstacole de acest gen.

Trebuie să ne imaginăm cît de raționali și de consecvenți în gîndire erau acești stăpîni de plantații, dacă socoteau perfect naturală despărți-rea prin sîrmă ghimpată a sclavilor și sclavelor, dar ar fi fost stupefiați cînd li s-ar fi propus să supună acelui-ași tratament propria lor familie.

Zidurile creșteau și Eros era încolțit. Nemaigăsind alte sfere accesibile, el se refugia ori prea sus - într-o corespondență platonice, ori prea jos - în amorul monosexual.

Bilețelele de amor se azvârleau peste zona interzisă ori se lăsau la fabri-că în locuri dinainte convenite. Și adresele scrise pe ele erau stabilite de comun acord, pentru ca, interceptându-le, gardienii să nu poată iden-tifica expeditorul și destinatarul. (Delictul de corespondență se pedep-sea cu încarcerarea la închisoarea lagărului.)

Galia Venediktova își amintește că, uneori, oamenii se cunoșteau nu-mai din scrisori; corespondau fără să se fi văzut nicicând; își luau adio fără să se fi întâlnit vreodată. (Cei ce au purtat o asemenea cores-pondență îi cunosc și dulcele fior, știu și cât era de deznădăduită și de oarbă.) În același lagăr Kenghir, lituaniențele se măritau peste zid cu conaționali pe care nu-i cunoșteau defel: un preot catolic (deținut, fireș-te, purtând aceeași pufoaică de lagăr) atesta în scris că, începînd de astăzi, cutare și cutare sunt uniți pentru totdeauna în fața lui Dumnezeu. În această uniune cu un ocaș necunoscut de dincolo de zid - or, pen-tru catolici, ea era ireversibilă și sacră - eu aud corul îngerilor. E ca o contemplare gratuită a astrelor de pe firmament. E ceva mult prea înalt pentru un secol al calculului meschin și al jazzului țopăitor.

Căsătoriile de la Kenghir au avut, de asemenea, un deznodămînt ieșit din comun. Cerul și-a plecat urechea la rugăciunile înălțate spre el și a intervenit (Partea a Cincea, cap. 12).

Femeile însele (și, deopotrivă, medicii care le-au tratat în zonele sepa-rate) declară că suportau despărțirea mai greu decît bărbații. Erau ex-trem de irascibile și nervoase. Amorul lesbian se propaga cu rapiditate. Femeile tinere și delicate aveau tenul ca de ceară și mari cearcane ne-gre sub ochi. Cele mai zdravene deveneau „bărbați”. Oricît se străduiau supraveghetorii să separe aceste cupluri, le regăseau din nou pe ace-lași prici Atunci unul din cei doi „soți” era expulzat din lagăr. Izbucneau drame fulminante, femeile se aruncau în sîrma ghimpată, sub rafalele de arme automate ale santinelelor.

La secția din Karaganda a Steplag-ului, unde toate femeile erau sub pulpana lui Cincizeci și Opt, multe dintre ele, povestește N.V., așteptau convocarea la ofițerul CEKA cu o strîngere de inimă - nu de

teamă ori de ură pentru ignobilul interogatoriu politic, ci la gândul ca aveau să rămână singure cu acest bărbat, îndărătul unei uși încuiate. Lagărele separate rezervate femeilor trebuiau să asigure același volum de munci comune. E drept, în 1951 s-a interzis folosirea femeilor la tăierile de pădure (pentru că umanitatea intrase a doua jumătate a secolului XX? Puțin probabil!). Dar la Unjlag, de exemplu, lagpunctele masculine nu reușeau nicicum să îndeplinească planul. Și atunci s-a găsit un stimulent: o modalitate de a-i face pe deținuți să plătească prin muncă un lucru acordat gratuit oricărei ființe de pe pământ. Femeile au fost trimise și ele la tăiat de pădure, într-un perimetru unde toți deținuții, bărbați și femei, erau sub paza aceleiași escorte: doar un drum pentru schiuri îi despărțea. Tot ce se tăia aici urma să fie trecut pe seama lag-punktului masculin, dar norma era aceeași pentru femei ca și pentru bărbați. Liubei Berezina, „maistru forestier”, așa i-a și spus un șef cu trei ferestre pe epoleți(1): „Faci norma cu tipele tale, îl ai pe Belenki în cabi-nă!” Dar și deținuții mai zdraveni ori oploșiții din producție, care aveau bani, izbuteau să-i înduplece pe soldații din escortă (căci, cu leafa lor, nici ei nu stăteau pe roze) și, câte un ceas și jumătate (pînă cînd santinelei mituite urma să-i vină schimbul), hălăduiau prin perimetrul rezervat femeilor.

Aveau doar un ceas și jumătate, în pădurea înghețată și înzăpezită, ca să aleagă, să intre în vorbă (dacă nu corespundaseră dinainte), să găsească un cotlon și să-și facă treaba.

Dar de ce să ne amintim de toate acestea? De ce să zgîndărim rănile celor care, în acest timp, trăiau la Moscova și la vilele din împrejurimi, scriau la gazete, țineau cuvîntări de la înălțimea tribunelor, mergeau la stațiuni de odihnă ori făceau voiaje în străinătate?

De ce să ne amintim de toate acestea, dacă și astăzi totul e la fel? Căci de scris se poate scrie numai despre lucruri care „nu se vor mai repeta” ...

Capitolul 9

OPLOȘIȚII

Una DIN PRIMELE noțiuni indigene pe care le află un novice proaspăt so-it în lagăr este aceea de oploșit. Astfel i-au botezat băștinașii, cu brutală ranchiună, pe cei ce s-au învîrtit să nu

împărtășească destinul comun al exterminării: ori au scăpat de muncile comune, ori nici n-au ajuns acolo.

Oploșiții nu sunt puțini pe Arhipelag. Limitați ca număr în zona de locuit prin proporția strict statistică a deținuților din grupa „B”, iar în producție prin statul de funcțiuni, ei depășesc întotdeauna aceste procentaje: datorită, pe de o parte, presiunii prea mari exercitate de cei ce vor să se salveze, pe de altă parte indolenței conducerii lagărelor, incapabilă să se gospodărească folosind un personal restrâns.

Potrivit unei statistici a NKIU din 1933, în sfera deservirii locurilor de de-tenție, incluzînd muncile de întreținere și autosupravegherea, lucrau pe atunci 22% din totalul deținuților. Chiar dacă reducem această cifră la 17-18% (omîțînd autosupravegherea), tot reprezintă o șesime din masa zekilor. Deja e clar că în acest capitol va fi vorba de un fenomen foarte important al vieții în lagăr. Dar oploșiții depășesc cu mult a șasea parte din efectivul deținuților. De fapt, această cifră ia în considerare doar nu-mărul deținuților din zone, dar mai există și cei din producție. Și apoi efectivul oploșiților e fluid și, în decursul existenței lor de lagăr, mult mai mulți deținuți consumă condiția de oploșiți. Esențial rămîne faptul că, printre cei ce au supraviețuit și au apucat eliberarea, oploșiții au o pondere foarte mare. În rîndul supraviețuitorilor unor termene lungi de condamnare pe baza lui Cincizeci și Opt ei reprezintă, cred, nouă zecimi.

Aproape orice zek condamnat la ani lungi de pușcărie, pe care-l felicități pentru că a supraviețuit, e tocmai un oploșit. Ori a fost oploșit o bună parte din termenul de condamnare.

Pentru că lagărele sunt de exterminare, nu trebuie uitat acest lucru. Nici o clasificare existențială nu comportă limite tranșante, ci doar tranziții graduale. Așa și aici: frontierele sunt fluide. De o manieră generală, orice deținut care nu iese din zona de locuit în decursul unei zile de muncă poate fi considerat un oploșit din zonă. Un lucrător din serviciile de intendență are deja viața mult mai ușoară decît un pălmaș de la muncile comune: e scutit de prezența la apelurile de dimineață, de unde și posibilitatea de a se scula și a-și lua micul dejun mult mai tîrziu; nu are de făcut, sub escortă, drumul pînă la locul de muncă și îndărăt; e tratat cu mai puțină severitate, îndură mai puțin frig, se întoarce de la lu-cru mai puțin epuizat. În

plus, ziua lui de muncă ia sfârșit mai devreme; muncește la căldurică, ori poate găsi oricînd un loc unde să se încăl-zească. Și apoi, de regulă, el nu lucrează în brigadă, ci individual, ca specialist calificat, neavîndu-i pe cap și pe camarazi, ci numai pe șefi. Și cum adesea meșterește ceva la comanda personală a acestor șefi, în loc de bobîrnace, se alege cu cîte un mic cadou ori cu o favoare, avînd, în primul rînd, șansa de a se îmbrăca și încălța cît de cît ome-nește. Are și excelente posibilități de a cîștiga cîte ceva executînd co-menzi pentru ceilalți zeki. Pentru ca lucrurile să fie mai clare: lucrătorii din intendența lagărelor sunt, într-un fel, ca meșteșugarii de la curțile boierești. Dacă un lăcătuș, un tîmplar, un sobar încă nu este un oploșit în toată puterea cuvîntului, cizmarul, și cu atît mai mult croitorul, sunt deja oploșiți de înaltă clasă. Cuvîntul „croitor” are, în lagăr, rezonanța și semnificația titlului de conferențiar în viața civilă. (Și dimpotrivă, „confe-rențiar” sună a batjocură, așa că e mai bine să eviți deriziunea, nede-clarîndu-ți gradele universitare, în lagăr, competențele se măsoară pe o scală de valori inversă celei din viața civilă.)

Spălătoreasă, infirmiera, femeia care spală vasele la bucătărie, fochis-tul, băieșii, cei care încălzesc apa, coc pîinea sau fac de planton la ba-răci sunt și ei oploșiți, dar de clasă inferioară. Ei trebuie să lucreze cu mîinile lor, și uneori destul de mult. Dar măcar mănîncă pe săturate.

Adevărații oploșiți ai zonei sunt: bucătarii, cei care porționează pîinea, intendenții, medicii, felcerii, frizerii, „educatorii” KVC, șeful băii, șeful brutăriei, magazionerul-șef, șeful magaziei de colete, responsabilii pe barăci, comandanții, dispecerii, contabilii, conțopiștii de la baraca direc-ției, inginerii din zonă și de la intendență. Toți aceștia nu numai că au burțile pline și haine curate, nu numai că nu-și frîng spinarea ridicînd poveri, dar au și mari puteri asupra lucrurilor trebuincioase omului și, deci, asupra oamenilor. Uneori se întîmplă să lupte grup contra grup, ținînd intriști, se sapă ori se promovează reciproc, se ceartă pentru „da-me”, dar cel mai adesea trăiesc în bună înțelegere, făcînd front comun împotriva plebei, ca un fel de castă privilegiată ce n-are de împărțit cu nimeni nimic, pentru că totul a fost împărțit o dată pentru totdeauna și fiecare trebuie să rămînă în banca lui. Și această clică e cu atît mai pu-ternică în lagăr, cu cît

șeful se bizuie mai mult pe ea, debarasându-se pe sine de orice grijă. Destinele noilor-sosiți, ale proaspeților transferați, ale tuturor pălmașilor sunt în mâinile acestor oploșiți.

În virtutea segregăției de castă pe care o cultivă îndeobște specia uma-nă, foarte curînd, oploșiții încep să strîmbe din nas cînd e vorba să doarmă împreună cu muncitorii obișnuiți, în aceeași baracă, pe aceeași vagonka - în general, pe vagonka, și nu într-un pat - să mănînce la aceeași masă cu ei, să se dezbrace în aceeași baie, să poarte o len-jerie în care a asudat și pe care a deșirat-o un pălmaș oarecare. Drept care se izolează în încăperi mici, de cîte 2-4-8 oameni, unde înfulecă mîncăruri aparte, agrementate cu suplimente ilegale, comentează numi-rile și evenimentele din lagăr, pun la cale destinele oamenilor și ale bri-găzilor, fără riscul de a fi insultați de vreun pălmaș ori de vreun briga-dier, își petrec timpul liber tot aparte (căci ei au timp liber), lenjeria li se schimbă într-un regim special („individual”). În virtutea aceluiași nesăbu-it spirit de castă, se străduiesc să se distingă de masa deținuților și prin vestimentație, numai că posibilitățile sunt reduse. Dacă într-un anumit lagăr predomină pufoaicele sau scurtele negre, ei caută să obțină de la magazie unele albastre, iar dacă predomină cele albastre, îmbracă pu-foaice sau scurte negre. Ori aranjează la croitorie ca, prin adaosuri de petice triunghiulare pe cusătură, să li se lărgască pantalonii strîmți de lagăr.

Oploșiții din producție sunt inginerii, tehnicienii, șefii de lucrări și de echipă, maiștrii, planificatorii, normatorii și, de asemenea, contabilii, se-cretarele, dactilografele. Ceea ce îi deosebește de oploșiții din zonă es-te faptul că sunt obligați să se prezinte la apelul de dimineață, merg la lucru în coloane escortate (de fapt, uneori, au dispensă de escortă). Dar în producție au o poziție privilegiată, care nu pretinde eforturi fizice și nu îi extenuază. Dimpotrivă, de mulți dintre ei depind în mare măsură condițiile de muncă, hrana și viața pălmașilor îndeobște. Deși puțin le-gați de zonele de locuit, ei caută să-și apere și în acest perimetru pozițiile și să obțină o bună parte din privilegiile de care beneficiază oploșiții din zonă, cu toate că niciodată nu ajung să se compare cu aceștia.

Nici aici nu există granițe precise. Dintre oploșiți fac parte și proiectanții, tehnologii, geodezii, mecanicii și mecanicii de

întreținere. Dar aceștia nu mai sunt „comandanți ai producției”, nu împărtășesc puterea care ucide și nu sunt răspunzători pentru moartea unor oameni (decît în măsura în care această moarte e provocată de tehnologia de producție prescrisă sau întreținută de ei). Ei sunt pur și simplu niște pălmași inte-lectuali mai mult sau mai puțin instruiți. Asemenea oricărui zek, la locul de muncă ei dau țepe, trișează conducerea, caută să întindă pe o săp-tămînă ceea ce se poate face într-o jumătate de zi. De regulă, în lagăr ei trăiesc aproape ca pălmașii, adesea sunt constituiți în brigăzi de muncă, numai în zona de producție le e cald și bine: acolo, în birourile și boxele lor, la adăpost de urechile civililor, mai leagă de gard treburile și pun țara la cale, discutînd cîte toate: despre termene, despre trecut și viitor, dar cel mai asiduu despre zvonurile că toți Cincizeci și Optii (iar ei sunt cel mai adesea selectați dintre Cincizeci și Opti) vor fi în curînd dezafecțați și expediați la comune.

Și această perspectivă are o profundă fundamentare științifică: elemen-tele socialmente străine sunt aproape imposibil de corijat, într-atît sunt de inveterați în corupția lor de clasă. Pe majoritatea dintre ei numai mormîntul îi poate corija. Iar dacă o anumită minoritate e, totuși, sus-ceptibilă de a fi corijată, corijarea asta poate fi, desigur, doar rezultatul muncii, al muncii fizice grele (care înlocuiește mașinile), o muncă umili-toare pentru un ofițer ori pentru un gardian din lagăr, dar care, cu toate acestea, cîndva a creat omul din maimuță (iar în lagăr, în mod inex-plicabil, îl retransformă în maimuță). Așadar, iată de ce, nicidecum din răzbunare - ferească Sfîntul! - ci în slaba nădejde de a-i corija pe Cinci-zeci și Opti, în instrucțiunile GULAG-ului se stipulează cu strășnicie (și aceste instrucțiuni sunt, periodic, reînnoite) că persoanele condamnate pe baza lui 58 nu pot ocupa nici un fel de posturi privilegiate, nici în zona de locuit, nici în producție. (La posturile legate într-un fel sau altul de valori materiale au acces numai cei care, în libertate, s-au distins de-ja prin delapidări substanțiale.) Și așa ar fi stat lucrurile - nu credeți, sper, că șefii din lagăr se prăpădesc după Cincizeci și Opti! - dacă nu s-ar fi știut foarte bine că toate celelalte articole luate la un loc nu pro-duc nici o cincime din numărul de specialiști furnizați de 58. Medicii și inginerii sunt, aproape în totalitate, Cincizeci și Opti. De fapt, oameni cinstiți și lucrători buni ca în contingentele Cincizeci

și Opșilor nu pot fi găsiți nici măcar în libertate. Și uite că, în ocultă opoziție cu Unica Teo-rie Științifică, vătafii lagărelor încep să-i plaseze pe Cincizeci și Opți în posturi de opoșiți (în realitate, cele mai grase rămân întotdeauna pe mî-na delincvenților de drept comun, cu care și administrației îi e mai ușor să se înțeleagă, asta lăsînd la o parte faptul că o onestitate excesivă ar sfîrși prin a deveni chiar jenantă). Îi numesc, așadar, însă la fiecare rei-terare a instrucțiunilor (și instrucțiunile se reiterează neconținut), înainte de fiecare inspecție (și inspecțiile vin una după alta), printr-un simplu gest făcut de mîna albă a șefului de lagăr, Cincizeci și Opții sunt azvîr-liți, fără ezitare și regrete, la comune. Fericirea intermediară, construită cu migală luni de-a rîndul, se face țandări într-o singură zi. Dar această restructurare, luată în sine, nu e atît de funestă pentru opoșiții politici ca zvonurile sîcîitoare și extenuante despre iminența ei. Aceste zvonuri le otrăvesc opoșiților întreaga existență. Numai delincvenții de drept co-mun pot savura în liniște deliciile condiției de opoșit. (De altfel, de înda-tă ce se retrage comisia, producția o ia încetul cu încetul la vale și ingi-nerii sunt extrași din nou, ușurel, de la comune și reinstalați în posturile de opoșiți, pentru a fi iarăși măturați înainte de proxima inspecție.)

Dar există Cincizeci și Opți care nu sunt pur și simplu Cincizeci și Opți, căci dosarele lor penitenciare conțin un stigmat aplicat de la Moscova: „va fi utilizat numai la muncile comune”. Mulți kolîmezi purtau, în 1938, acest stigmat. Să obțină un post la spălătorie ori la uscătoria de pîslari era pentru ei un vis irealizabil.

Cum scrie în Manifestul comunist! „Burghezia a derobat de aureola lor sacră toate activitățile care treceau pînă atunci drept venerabile și erau privite cu adînc respect (nici nu e rău spus). Medicul, juristul, preotul, poetul, savantul au fost transformați de ea în muncitori salariați”. Însă măcar erau salariați! Însă măcar erau lăsați să lucreze „în specialitate”! Dar dacă ar fi fost trimiși la comune! La doborît de copaci? Și asta fără bani! Si fără pîine!... E drept, medicii erau rareori expediați la comune: ei tratau și familiile ștabilor, în schimb, „juriștii, preoții, poeții și savanții” putrezeau pe capete la muncile comune: pe posturi de opoșiți n-aveau ce face.

O poziție aparte ocupă în lagăr brigadierii. În sistemul de valori din la-găr, ei nu sun considerați drept opoșiți, dar nici pâlmași nu se

poate spune că sunt. De aceea considerațiile din acest capitol li se aplică, deopotrivă, și lor.

Întocmai ca în luptă, în viața de lagăr n-ai timp să stai în cumpănă: pică un post de oploșit - îl înșfaci.

Dar au trecut ani și decenii, noi am supraviețuit, camarazii noștri au pie-rit. Sub ochii uimiți ai civililor și cei indiferenți ai urmașilor, începem să întredeschidem lumea de acolo, care nu avea în ea nimic omenesc, dar pe care trebuie s-o evaluăm în lumina conștiinței omenești.

Una dintre principalele probleme morale care se pun este cea a oplo-șiților.

Alegîndu-mi eroul pentru o povestire de lagăr, m-am oprit la un păl-maș(1); nici n-aș fi putut proceda altfel, pentru că numai un asemenea om este în stare să vadă toate corelațiile din viața de lagăr (întocmai cum numai un infanterist poate cîntări întreaga povară a războiului, dar nu știu cum se face că nu infanteriștii scriu memorii). Alegerea unui asemenea erou, ca și unele afirmații abrupte din povestirea în cauză i-au nedumerit și chiar vexat pe unii oploșiți. Or, așa cum am mai spus, de supraviețuit au supraviețuit, în proporție de nouăzeci la sută, tocmai, oploșiții. Apăruseră și însemnările unui oploșit (Diakov - însemnări des-pre ceea ce am trăit), care exaltau cu suficiență arta de a te învîrți în propriul tău folos, abilitatea de a supraviețui cu orice preț. (Tocmai o asemenea carte și trebuia să apară înaintea povestirii mele.)

În cele cîteva scurte luni de zile cînd părea posibilă o discuție, s-a iscat ceva în genul unei dezbateri pe tema oploșiților, cu încercări de a pune în general problema moralității poziției de oploșit în lagăre. Dar, la noi, nici o informație n-are șanse să fie clasificată tranșant, nici o dezbatere nu e lăsată să examineze într-adevăr toate fațetele subiectului. Orice tentativă de acest gen e suprimată în germene, pentru ca nici o rază de lumină să nu cadă pe trupul nud al adevărului. Totul se basculează, pentru mulți ani, într-un morman inform, unde zace decenii de-a rîndul, pînă cînd acea grămadă de fiare ruginite nu mai suscită nici un interes și nimeni nu mai poate descurca ce e acolo. Așa și cu dezbaterea des-pre oploșiți: înăbușită

în fașă, ea s-a retras din articolele de revistă în umbra corespondenței particulare.

Distincția dintre oploșit și pălmașul de rînd din lagăr (de altfel nu mai tranșantă decît diferența ce exista între ei în realitate) trebuia făcută, și e foarte bine că a fost făcută o dată cu apariția temei lagărelor, însă în articolul trecut prin cenzură al lui V. Lakșin(2) se face simțită o anume exuberanță terminologică în descrierea muncii din lagăr (un fel de ten-dință de a exalta chestia aia - cum îi spune? - care ne-a creat din mai-muță, dar de fapt ar fi de resortul mașinilor), și articolul în sine. Cu o orientare în general corectă, ca și, în parte, povestirea mea, au stîrnit un val de indignare atît în rîndul foștilor oploșiți, cît și al prietenilor lor intelectuali care nu făcuseră niciodată pușcărie: cum adică, se glorifică munca de sclav (scena „zidăritului” din Ivan Denisovici)!! Cum adică: „în sudoarea frunții îți vei cîștiga pîinea cea de toate zilele” ? Cu alte cuvîn-te, să faci exact ce vrea conducerea lagărului? Or, noi tocmai cu asta ne mîndrim, că ne-am sustras de la munca aceea, că nu ne-am pretat la truda de sclav.

Răspunzînd acum acestor obiecții, oftez la gîndul că nu voi fi citit prea curînd.

După mine, e lipsit de noblețe pentru un intelectual să se declare mîn-dru de faptul că, vedeți dumneavoastră, el nu s-a coborît la munca fizi-că de sclav, reușind să se fofileze îndărătul unui birou. Într-o situație si-milară, intelectualii din secolul trecut și-ar fi îngăduit să facă pe oploșiții numai dacă, o dată cu sine, i-ar fi eliberat de munca de sclav și pe frații lor mai tineri(3). Căci o asemenea soluție - să se aranjeze într-o muncă de birou - nu exista pentru Ivan Denisovici! Cum rămîne, atunci, cu „frații mai mici” ? Frații mai mici au voie, vasăzică, să se preteze la munca de sclav? (Și ce dacă? Doar în colhozuri au voie de mult. Chiar noi i-am vî-rît în ele!) Dar dacă au voie, atunci poate că le permitem - măcar o dată, măcar pentru un ceas-două, înainte de predarea clădirii, cînd văd că au făcut o treabă bună - să găsească și un strop de interes în munca aceea? Căci noi înșine, nu-i așa, încercăm și în lagăr o anume plăcere lăsînd penița să alerge pe hîrtie ori trasînd cu rigla o linie neagră pe foa-ia de calc? Cum ar fi reușit Ivan Denisovici să supraviețuiască zece ani, blestemîndu-și zi și noapte munca? S-ar fi spînzurat de prima bîrnă ce i-ar fi ieșit în cale!

Și ce te faci cu o poveste aproape incredibilă ca aceea a lui Pavel Ciul-penio*, care a făcut șapte ani bătuți pe multe la doborât de arbori (și încă într-un lagpunkt disciplinar)? Cum ar fi putut el să trăiască și să lu-creze în toți acești ani, dacă n-ar fi găsit în munca aceea nici un sens, nimic interesant? S-a ținut pe picioare iată cum: șeful OLP-ului, inte-resat ca puținii lucrători permanenți să aibă o condiție fizică mai de Doamne-ajută (încă un șef ieșit din comun), în primul rînd le dădea fier-tură „cu burta”, iar în al doilea rînd le dădea dreptul să lucreze noaptea la bucătărie doar celor cu producții-record. Era premiul lor!

*„Novîi mir” („Lumea nouă”), 1964, nr.I

După o zi întreagă la doborât de arbori, Ciulpeniov mergea să spele și să umple marmitele, să aprindă focul în sobe, să curețe cartofi, asta pî-nă la două noaptea, apoi mîncea pe săturate și se ducea să doarmă trei ceasuri, fără să-și mai scoată pufoaica. O dată, tot ca recompensă, a fost trimis, pentru o lună, să lucreze la porționarea pîinii. Încă o lună s-a odihnit după o automutilare (cum era un recordman, nimeni nu l-a sus-pectat). Asta e tot. (Desigur, aici sunt și alte explicații, în echipa lor a lu-crat vreme de un an, pe post de vizitiu, o hoața care trăia concomitent cu doi oploșiți: recepționarul și șeful de depozit. De aceea, echipa depă-șea neconținut planul și, lucru esențial, calul lor, Ghercik, mîncea ovăz pe săturate și trăgea zdravăn - căci și calul primea ovăz... în funcție de producția echipei! M-am saturat să tot repet „sărmanii oamenii!”, uite că pot să spun, măcar o dată, „sărmanii cai!”) Și totuși, șapte ani în șir la doborât de copaci sunt o performanță aproape de domeniul mitului! Cum poți face așa ceva șapte ani la rînd fără să prinzi șpilul, fără să-ți pui mintea la contribuție, fără să te pătrunzi de interes pentru munca în si-ne? Numai să mi se fi dat de mîncare, zice Ciulpeniov, că eu de muncit munceam. Firea rusului... Deprinsese tehnica „tăiatului continuu”. Pri-mul copac e doborât în așa fel, încît să se proptească bine în pămînt, să nu rămînă suspendat și să fie ușor de tăiat în bușteni. Apoi toți copacii sunt făcuți să cadă în cruce, unul peste altul, încît crengile să formeze unul sau două ruguri, fără a mai fi tîrîte de ici colo. Știa să ghideze căderea unui copac exact în direcția trebuincioasă. Și cînd a auzit, de la lituanieni, despre tăietorii de pădure canadieni, care fac pariuri înfigînd un par ascuțit în pămînt și

bătîndu-l apoi pînă se înfundă cu lovituri aplicate de copaci în cădere, i s-au aprins ochii: „la să încercăm și noi!” Și au reușit.

Se vede că așa e omul: uneori, chiar și cea mai blestemată și amară muncă o face cu o frenezie semeață, inexplicabilă. Lucrînd eu însumi, vreme de doi ani, cu mîinile mele, am verificat pe cont propriu această stranie facultate: să te lași deodată sedus de munca în sine, neținînd seama că e o muncă de rob, de la care n-ai de așteptat nimic. Clipe stranii pe care le-am trăit și ca zidar (altminteri n-aș fi scris despre asta în nuvela mea), și ca turnător, și ca plutaș, și chiar spărgînd îndîrjit cu barosul fontă veche. Atunci putem, nu-i așa, să-i îngăduim și lui Ivan Denisovici să nu se simtă mereu împovărat de munca lui ineluctabilă, să n-o urască întotdeauna?!

O asemenea îngăduință cred că vom obține. O vom obține, cu condiția obligatorie ca din asta să nu rezulte nici un fel de reproșuri la adresa opoșiților, care nici o clipă nu și-au cîștigat pîinea cu sudoarea frunții.

Cu sudoarea frunții sau fără, dar sigur e că poruncile stăpînirii GULAG-ului le-au îndeplinit cu zel (dacă nu, marș la comune!) și cu ingeniozitate, punînd la bătaie cunoștințele lor de specialitate. Căci toate posturile importante de opoșiți sunt verigi ale conducerii lagărelor și ale producției de lagăr. Ba sunt chiar acele verigi „calificate”, fasonate special, fără de care (dacă toți zekii ar refuza posturile de opoșiți) s-ar dezmembra întregul lanț al exploatării, întregul sistem al lagărelor! Pentru că un asemenea număr de specialiști cu înaltă calificare, ba și dispuși să trăiască ani de zile o viață de cîine, lumea din afară n-ar putea furniza niciodată.

Așadar, de ce n-au refuzat? De ce n-au spart lanțul lui Kașcei?(4)

Posturile de opoșiți sunt posturi-cheie în ecuația exploatării. Normatorii! Dar adjuncții lor, care țin registrele, sunt mai puțin păcătoși? Șefii de șantier! Dar tehnologii vor fi fiind modele de puritate? Ce post de opoșit nu implică obediența față de cei puternici și participarea la sistemul general de constrîngere? Oare e obligatoriu să lucrezi ca educator KVC sau ca ordonanță a cumătrului ca să faci nemijlocit jocul diavolului? Da-că N. lucrează ca dactilografă, dactilografă și atît, dar execută co-menzile administrației lagărului, asta nu înseamnă nimic? Să ne gîndim puțin. Dar șapirografiarea ordinelor? Oricum, n-are nimic de a face cu

prosperitatea zekilor. Operul n-are propria lui dactilografă. Dar uite că trebuie bătute la mașină concluziile actelor de acuzare și sintezele de-nunțurilor la adresa oamenilor încă liberi și a zekilor care vor fi arestați mâine. O să i le dea ei, și ea o să le dactilografieze, fără să-i prevină pe cei amenințați. Dar să nu mergem mai departe-cel din urmă oploșit, lăcătușul de la intendență, nu va executa o comandă de cătușe? Nu va consolida gratiile de la BUR? Ori, ca să rămînem printre conțopiști, planificatorul: un planificator conștiincios nu contribuie la exploatarea planificată?

Eu, unul, nu reușesc să înțeleg prin ce poate fi mai pură și mai nobilă munca de rob intelectuală decît munca de rob fizică.

În consecință, nu sudoarea lui Ivan Denisovici trebuie să ne indigneze mai întîi, ci scîrțîitul ușurel al penițelor dintr-un birou de lagăr!

Ori să luăm propriul meu caz: jumătate din termenul de condamnare am lucrat într-o șarașka, pe una din aceste insule ale Paradisului. Rupți de restul Arhipelagului, noi nu vedeam nemijlocit sclavia ce domnea pe în-tinderile lui, dar oare nu eram tot niște oploșiți? Oare, în sensul cel mai larg, munca noastră științifică nu concura la întărirea aceluiași Minister de Interne și a sistemului de represiune în general?*

Tot răul de pe Arhipelag sau de pe întregul Pămînt nu se face chiar prin

*De altfel, și această problemă excede limitele Arhipelagului; ea înglobează întreaga noastră societate, întreagă pătura cultivată a populației țării - și tehnicienii, și cei din sfera științelor umaniste - n-au fost oare, în aceste decenii, tot niște verigi în lanțul lui Kașcei, tot niște oploșiți în sens generic? Printre cei ce au rămas în viață și au prosperat, chiar printre cei mai onești dintre aceștia, cine ne va putea arăta niște savanți, ori niște compo-zitori, ori niște istorici ai culturii care s-au consacrat organizării vieții publice, făcînd ab-stracție de propria lor existență? noi înșine? Și uite că tăbărim asupra lui Ivan Denisovici: chipurile, de ce

pune cărămidă pe cărămidă. Noi am pus mai multe decît el.

În lagăre, cel mai adesea, se formulează reclamații și reproșuri inverse: că oploșiții trăiesc pe spinarea pălmașilor, că se îngrașă și supraviețu-iesc pe seama lor. Aceste reproșuri îi vizează îndeosebi pe oploșiții din zonă și adesea nu fără temei. Cine îi fură la cîntar din rația de pîine lui Ivan Denisovici? Ori din cea de zahăr, umezindu-l?

Din pricina cui nu ajunge în marmita comună nici urmă de grăsime, carne sau cartofi să-nătoși?

Subiect al unei selecții aparte sunt acei oploșiți din zonă de care depind hrana și îmbrăcămintea. Pentru a obține un asemenea post trebuie să fii răzbătător, viclean, uns cu toate alifiile. Ca să te menții pe el e obliga-toriu să n-ai inimă, să fii surd la glasul conștiinței (și, cel mai adesea, ciripitor). Desigur, orice generalizare ar fi forțată: pot cita din propria-mi memorie exemple opuse, de oploșiți din zonă care erau oameni cinstiți și dezinteresați, și care, de altfel, nu au făcut prea mulți purici în acele posturi, însă despre masa oploșiților pereni din zonă se poate spune fă-ră teama de a greși că ea concentrează în sine, în medie, mai multă co-ruptie și rea intenție decât conține, tot în medie, populația băștinașă. Nu întâmplător stăpînirea îi plasează în asemenea posturi pe toți foștii din propria ogradă, ex-ghebiști și ex-emvediști(5) ajunși deținuți. Dacă, de exemplu, e băgat la zdup șeful secției MVD din districtul Șahtî, el nu va merge la tăiat de pădure, ci va ajunge dispecer la OLP-ul administrativ al UssolLagului. Iar emvedistul Boris Gubanava („De cînd am dat jos cru-cea de pe o biserică, n-am mai avut parte de noroc în viață”) va putea fi regăsit la gara Reșotî, ca bucătar-șef al lagărului. Dar la această cate-gorie se atașează cu ușurință și oameni pe care i-ai crede de cu totul altă factură. Anchetatorul rus din Krasnodon care, sub ocupația germană, a instrumentat dosarul membrilor Tinerei Gărzi* a ajuns un onorabil și respectat dispecer la una din secțiile Oziorlag-ului. Sașa Sidorenko, fost agent secret, arestat de nemți și convins numaidecît să lucreze pentru ei, ajunsese acum magazioner-șef la Kenghir și se delecta răz-bunîndu-se pe prizonierii germani pentru soarta lui. Obosiți după o zi de muncă, abia adormiți după apelul de seară, nemții se trezeau cu el, beat și urlînd sălbatic: „Friților! Achtung! Eu sunt dumnezeul vostru! Cîn-tați pentru mine!” (Nemții, buimaci de somn și speriați, se ridicau în ca-pul oaselor pe priciuri și începeau să-i cînte „Lili Marlin”.) Dar ce fel de oameni au putut să fie acei contabili care i-au dat drumul acasă lui Loș-cinin** numai în cămașă? Sau acel cizmar din Burepolom, care, fără ur-

*Conținutul real al acestui dosar era, pare-se, foarte departe chiar de prima variantă a romanului lui Fadeev(6), dar să nu ne bazăm doar pe niște rumori de lagăr.

**Despre destinul lui neobișnuit (ori poate prea obișnuit) v. Partea a Patra, cap. 4.

mă de remușcare, i-a pretins flămîndului Hans Bernstein cizmele mili-tare nou-nouțe în schimbul unei rații de pîine?

Cînd îi vezi astăzi stînd de vorbă în pridvor, la o țigară, despre viața din lagăr, e greu să-ți dai seama cu cine ai de a face.

E drept, și ei au cîte ceva de spus ca să se justifice (ori să se explice). Iată, de pildă, o patetică scrisoare de la I.F. Lipai:

„Rația deținuților era furată cu cea mai mare nerușinare și fără pic de milă pretutindeni, cu orice ocazie și de către toți. Ceea ce furau opoșiții pentru ei înșiși era o biată găinărie. Iar aceia dintre ei care se pretau la furturi masive erau siliți să o facă. Funcționarii Administrației - civili și deținuți, mai cu seamă în anii războiului, îi storceau pe cei din secții, cei din secții pe cei din lagpunte, iar aceștia din urmă pe cei de la magazii și bucătării, pe seama rației zekilor. Cei mai rapace rechini erau nu opoșiții, ci ștabii civili (Kureaghin, Poisiuișapka, Ignatenko din Sev-DvinLag), care nu furau, ci „cărau” din magazii, și nu cu kilogramul, ci cu sacii și cu butoaiele. Și iarăși nu numai pentru sine - și ei trebuiau să împartă. Iar zekii opoșiți trebuiau să acopere cumva în scripte tot acest jaf. Cei ce nu voiau să o facă erau nu numai dați afară, ci expediați în vreun lagpunkt disciplinar ori cu regim sever. Astfel, efectivul opoșiților, filtrat continuu de către autorități, ajungea să fie alcătuit doar din lași care fugeau de munca fizică, escroci și șuți. Iar dacă cineva era trimis în judecată, aceia erau tot magazionerii și contabilii, în vreme ce ștabii rămîneau neatinși, pentru că ei nu semnaseră nimic. Cît despre eventualele depoziii ale magazionerilor împotriva șefilor, acestea erau con-siderate de către anchetatori simple provocări...”

O imagine destul de verticală...

O femeie pe care o cunoșteam foarte bine, extrem de cinstită, Natalia Milievna Anicikova, a ajuns la un moment dat, prin voia soartei, șefa brutăriei de lagăr. Chiar de la preluarea postului a constatat că din can-titatea de pîine coaptă în fiecare zi (pîinea pentru rațiile deținuților) o anumită parte era trimisă (fără nici un document însoțitor, firește) în afa-ra zonei, serviciu pentru care brutarii primeau de la chioșcul civililor pu-țină dulceață și ceva unt. A interzis această practică, nepermițînd ca pîi-ne-a să părăsească zona, ... și pe dată pîinile au început să iasă necoapte (opera

brutarilor), depozitul să livreze cu întârziere făina, iar șeful OLP-ului (principalul beneficiar!) a refuzat să le dea un cal pentru transportul dus-întors. Anicikova a luptat câteva zile, apoi a sfârșit prin a ceda - și lucrurile au reînceput să meargă strună.

Admițînd că un oploșit din zonă ar fi izbutit să se țină departe de acest jaf generalizat, oricum i-ar fi fost, practic, cu neputință să nu profite de poziția lui privilegiată pentru a obține alte beneficii: OP peste rînd, hrană de la cantina spitalului, îmbrăcăminte mai de Doamne-ajută, lenjerie, un loc mai bun în baracă. Unde e acel oploșit cu aură de sfînt - eu nu cu-nosc și nu-mi pot imagina nici unul - care nu s-a înfruptat nici măcar o singură dată din toate aceste binefaceri aflate chiar sub nasul lui? Dacă n-ar fi făcut-o, ceilalți oploșiți din preajmă ar fi început să se teamă de el și, cu siguranță, l-ar fi dat în gît! Fie și indirect, fie și mijlocit, fie și fără să-și dea seama - treacă de la noi! - fiecare a profitat, ceea ce înseamnă că, într-un fel sau altul, a trăit pe spinarea pălmașilor de rînd.

E greu, foarte greu pentru un oploșit din zonă să rămînă cu conștiința nepătată.

În plus, se pune și problema mijloacelor de care s-a servit pentru a obține postul. Rareori e vorba de o competență incontestabilă, ca în cazul medicilor (ori al celor mai mulți dintre oploșiții din producție). O cale ire-proșabilă este invaliditatea. Dar foarte adesea intervine protecția cu-mătrului. Desigur, există și căi, chipurile, neutre: oamenii se aranjează cu ajutorul unor vechi cunoștințe din pușcărie ori pe seama coeziunii unor colectivități (grupuri naționale cel mai adesea, unele naționalități puțin numeroase erau răzbătătoare în această privință și, de regulă, se instalau cu succes în asemenea posturi, după cum, pe tăcute, și comuniștii se mai trăgeau unii pe alții la mal). Încă o problemă: cînd te-ai ajuns, cum te-ai purtat cu cei din jur, cu ma-sa cenușie a turmei? Cîtă aroganță se poate găsi uneori aici, cîtă bătă-rănie, cît de ușor e să uiți că toți suntem indigeni și trecătoare este pu-terea noastră!

Și, în sfîrșit, întrebarea de căpătîi: dacă nu le-ai făcut nici un rău camarazilor tăi de detenție, le-ai fost cît de cît de ajutor? Ți-ai folosit măcar o dată poziția ca să aperi binele tuturor, ori te-ai gîndit întotdeauna numai la al tău?

Oploșiților din producție ar fi cu totul nedrept să li se reproșeze că sunt niște „îmbuibăți”, că se îngrașă pe seama altora: munca deținuților de rînd nu e plătită, într-adevăr, dar nu pentru că-i hrănește pe oploșiți; nici munca oploșiților nu e plătită - totul alunecă în același sac fără fund. Dar toate celelalte incertitudini morale rămîn: și imposibilitatea aproape totală de a nu profita de favoruri în viața de zi cu zi; și căile de acces, nu întotdeauna curate, la postul de oploșit; și infatuarea. Și îndărătnica întrebare de căpătîi: ai făcut ceva pentru binele comun? Măcar cît de cît? Măcar o dată?

Căci au fost, au fost și dintre aceia care își pot aminti, ca Vasili Vlasov, de faptele pe care le-au săvîrșit în folosul tuturor. Pe asemenea oameni - minți luminate și dibace, care au știut să ocolească samavolnicia lagă-relor orînduind viața colectivității în așa fel încît moartea să nu-i secere pe toți, trăgînd pe sfoară și trustul, și lagărul - pe acești eroi ai Arhipe-lagului, care și-au înțeles funcția nu ca pe o cale de a-și asigura propria îmbuibare, ci ca pe o povară și o datorie față de turma de arestați, pe acești oameni limba refuză să-i numească „oploșiți”. Și cei mai mulți oa-meni de acest fel au fost printre ingineri. Glorie lor!

Nici o glorie pentru ceilalți. Nu există motive pentru a-i înălța pe vreun pedestal. Și n-au de ce se grozăvi în fața lui Ivan Denisovici că s-au sustras muncii umilitoare de rob și n-au rînduit cărămizi cu sudoarea frunții. Și nici măcar nu face să fabricăm demonstrații în sensul că, pa-sămite, noiăștia, deștepții, odată ajunși la muncile comune, trebuie să facem față unui consum dublu de energie: pentru munca în sine și pen-tru combustia psihică, pentru gîndurile și trăirile noastre irepresibile: așadar, e drept ca noi să ne fofilăm de la comune - n-are decît să tragă vulgul. (De altfel, rămîne de văzut dacă într-adevăr avem un consum dublu de energie).

Da, pentru a refuza orice formă de „căpătuire” în lagăr și a lăsa forțele gravitaționale să te antreneze în cădere liberă pînă la fund, trebuie să ai un suflet foarte călit, o conștiință invadată pînă în adîncuri de lumină, o condamnare în cea mai mare parte ispășită și, desigur, să primești pa-chete de acasă, altminteri e curată sinucidere.

Cum zice, cu recunoscătoare culpabilitate, bătrînul zek, D.S. L-v: dacă sunt viu astăzi, înseamnă că azi-noapte un altul a fost trecut în

locul meu pe lista celor ce aveau să fie împușcați; dacă sunt viu astăzi, în-seamnă că altul s-a asfixiat în locul meu în cala de pe fundul vaporului; dacă sunt viu astăzi, înseamnă că am avut parte de cele două sute de grame de pîine în plus care îi lipseau unui camarad acum mort.

Ceea ce am scris nu se vrea un reproș pentru nimeni. În această carte, am îmbrățișat un principiu și mă voi ține de el pînă la capăt: toți cei ce au suferit, toți cei ce au fost oprimați, toți cei ce au fost puși în fața unei crude alegeri e mai bine să fie achitați decît acuzați. Cel mai corect e să fie achitați.

Dar, iertîndu-ți ție însuși alegerea pe care ai făcut-o între pierzanie și salvare, nu ridică, o, rob al uitării, piatra împotriva celui ce a fost pus în fața unei opțiuni și mai înfricoșătoare. Asemenea oameni ai întîlnit deja în această carte. Și vei mai întîlni.

Arhipelagul e o lume fără diplome, o lume unde atestările se fac pe vorbe, pe temeiul a ceea ce fiecare afirmă despre sine. Zekul n-are voie să dețină nici un fel de documente, inclusiv certificate de studii. În drum spre un nou lagpunkt, îți pui mintea la lucru: ce profesii vei avea as-tăzi?

În lagăr, e avantajos să fii infirmier, frizer, acordeonist - nu mă încumet să enumăr funcții mai înalte. Nu pieri nici dacă ești tinichigiu, geamgiu, mecanic auto. Dar vai de tine dacă ai nenorocul să fii genetician ori –fe-rească Sfîntul! - filosof, lingvist ori critic de artă: ești un om mort! Ai să dai în primire, la muncile comune, în primele două săptămîni.

Nu o data am visat să mă proclam infirmier. Cîți literați, cîți filosofi s-au salvat pe Arhipelag urmînd această cale! Dar de fiecare dată am dat în-dărăt: nu atît de teama unui examen, chiar în fața unei comisii din exte-rrior (știind medicină la nivelul unui om cît de cît instruit, ba și o boabă de latină, aș fi izbutit să le arunc praf în ochi, dar mi-era groază să mă imaginez înfigînd acul sub pielea unui om, neștiind cum se face o injec-ție.) Dacă medicația s-ar fi redus la prafuri, mixturi, comprese și ven-tuze, m-aș fi decis.

După experiența de la Novii Ierusalim, care mă făcuse să înțeleg că a fi „comandant de producție” e o ocupație abjectă, cînd am fost transferat în următorul lagăr, la Bariera Kaluga, chiar în Moscova,

am pretins încă din prag, de la postul de gardă, că sunt normator (auzisem acest cuvânt pentru prima oară în lagăr; n-avem nici cea mai vagă idee despre ce ar fi putut însemna normarea, dar speram că avea o contingentă cu mate-matica).

Motivul ce m-a determinat să trag această minciună chiar de la postul de gardă, chiar din prag, este că șeful de sector, sublocotenentul Neve-jin, un cocoșat înalt și ursuz, venise, cu toate că era în puterea nopții, să interogheze noua etapă chiar la postul de gardă: voia să aibă repar-tizările gata încă a doua zi în zori - iată un veritabil model de conștiință profesională! După ce mi-a examinat cu o privire subțiată pantalonii bu-fanți, vîrîți în cizme, mantaua cu poale lungi, chipul ce respira ardoarea de a sluji cu osîrdie, mi-a pus cîteva întrebări despre normare (mi s-a părut că am răspuns abil. Abia ulterior mi-am dat seama că Nevejin mă demascase după primele două vorbe) și încă a doua zi dimineata m-am văzut reținut în zonă - victorie, așadar! După două zile am fost numit... nu normator, nu - noi aspirăm mult mai sus! - ci „șef de producție”, altfel spus, eram mai mare decît dispecerul și șef peste toți brigadierii! Nime-risem din lac în puț. Înaintea mea, nici nu existase o asemenea funcție aici. Trebuie că aveam un aer de cîine ascultător și credincios. Și ce mai dulău ar fi scos din mine Nevejin!

Dar, o dată în plus, cariera mea a capotat. Mîna lui Dumnezeu: în ace-eași săptămînă, Nevejin a fost destituit pentru sustragerea unor materi-ale de construcție. Era un om puternic, cu o privire aproape hipnotică; nici nu avea nevoie să ridice tonul: coloana de zeki îl asculta încreme-nită. Atît în virtutea vîrstei (avea peste cincizeci de ani), cît și a experi-enței de lagăr și a cruzimii de care dădea dovadă, ar fi trebuit să ajungă de mult general NKVD - de fapt se spunea că fusese deja locotenent-colonel - dar nu-și putuse înfrîna patima pentru hoție. Fiind de-al casei, nu i se întocmeau niciodată acte de trimitere în judecată, se mulțumeau doar să-l suspende temporar din funcție și, de fiecare dată; îl retrogra-dau. Ei bine, iată că nu izbutise să se mențină nici în gradul de sublo-cotenent. Locotenentul Mironov, care îi luase locul, n-avea pic de răb-dare pedagogică, iar eu nu puteam înghiți ideea că vor să facă din mine un ciocan pneumatic. Îi dis plăceam lui Mironov în toate privințele, chiar și energicele mele rapoarte erau respinse cu iritare:

— Nici să scrii ca lumea nu ești în stare, ai un stil de talpa-gîștei. Și-mi întindea un raport întocmit de șeful de echipă Pavlov. Citește și învață:

„Din analiza unor fapte privind creșterea nerealizării planului rezultă:

- 1) o cantitate insuficientă de materiale de construcție;
- 2) raportat la aprovizionarea incompletă a brigăzilor cu scule;
- 3) privind organizarea defectuoasă a lucrărilor de către personalul tehnic;
- 4) după cum nu se respectă nici tehnica de protecție a muncii."

Valoarea stilului consta în faptul că de toate era vinovată conducerea producției, în vreme ce Direcția lagărului n-avea nici în clin, nici în mîne-că.

De altfel, prin viu grai, acest Pavlov, fost tanchist (purta și acum cască) se exprima la fel:

„Dacă vă pricepeți la amor, demonstrați-mi ce-i amorul". (Vorbea despre un subiect familiar: femeile care se aflaseră în intimitatea lui îl lăudau în cor; asemenea lucruri nu se prea ascund în lagăr.)

Peste o săptămînă, am fost expedit, acoperit de rușine, la comune, iar în locul meu a fost numit același Vasea Pavlov. Cum nu mă bătusem cu el pentru postul acela și nu mă opusesem în nici un fel destituirii, nici el nu m-a făcut muncitor terasier, ci m-a trimis într-o brigadă de zugravi.

Toată această scurtă istorie a șefiei mele mi-a adus, însă, un avantaj existențial: ca șef de producție, fusesem cazat într-o încăpere specială pentru oploșiți, una din cele două camere privilegiate ale lagărului. Or, Pavlov locuia deja în cealaltă și, cînd am fost scos din pîine, a găsit că e sub demnitatea lui să-mi revendice locul, așa că am rămas, pentru cîteva luni, acolo.

Pe atunci, apreciam numai avantajele materiale ale acelei odăi: în locul instalațiilor de tip vagonka - paturi obișnuite; cîte o noptieră la doi oa-meni și nu un stelaj pentru toată brigada; peste zi, ușa se încuia și pu-teai să-ți lași lucrurile în cameră. În sfîrșit, exista și un reșou electric semilegal, nu erai silit să te înghesui la plita cea mare, comună, din curte. Sclav al trupului meu oprimat și înfricoșat, pe vremea aceea puneam mare preț pe asemenea lucruri.

Dar astăzi, cînd simt imboldul imperios de a scrie despre colegii mei de cameră, îmi dau seama în ce a constatat marea mea reușită:

niciodată în viață, nici în virtutea unei atracții sufletești, nici în labirintul compartimentărilor sociale, nu m-am apropiat, și nu m-aș fi putut apropia de oa-meni ca generalul de aviație Beleaev și emvedistul Zinoviev, care nu era general, dar tot cam pe-acolo.

Acum știu că scriitorul nu trebuie să se lase pradă unor simțăminte ca mînia, repulsia sau disprețul. I-ai retezat-o cuiva, fie și din exasperare? Înseamnă că nu l-ai ascultat pînă la capăt și ai ratat sistemul lui ideatic. Ai evitat pe cineva din repulsie - ai lăsat să alunece pe lîngă tine un caracter ce-ți era cu totul necunoscut, exact personajul de care aveai nevoie. Am realizat cu mare întârziere că, de fapt, în permanență, îmi consacram timpul și atenția celor care mă entuziasmau, erau agreabili ori îmi stîrneau simpatie, ajungînd să văd societatea cum vedeam luna de pe cer - întotdeauna din aceeași parte.

Dar întocmai cum luna, legănîndu-se ușor, ne arată și cîte o părticică din fața ei ascunsă („librația”), această cameră de monștri s-a întredes-chis pentru mine, lăsîndu-mă să văd niște tipuri de oameni a căror exis-tență o ignoram.

Generalul de aviație Alexandr Ivanovici Beleaev (toată suflarea din lagăr așa îi și spunea: „generalul”) nu putea trece neobservat pentru nici un novice, încă din prima zi, de la primul apel. Pe fondul gri-negru al păduchioasei coloane de zeki, el se distingea nu numai prin statură și armonia proporțiilor, ci și prin eleganta manta de piele, cu siguranță din import, cum nu poți vedea nici măcar pe străzile Moscovei (asemenea personaje circulă în automobile) și, încă și mai mult, printr-o atitudine cu totul specială de absență. Chiar și în coloană, în poziție de drepți, el știa să arate că n-avea nimic de a face cu toate aceste lepădături de lagăr îngrămădite în jurul lui și că nici în ceasul morții nu va putea înțelege cum a nimerit acolo. Semeț, își ațîntea privirile undeva deasupra gloa-tei, trecînd parcă în revistă o paradă nevăzută ochilor noștri. Iar cînd în-cepea de-a binelea expedierea la lucru și soldatul de la postul de gardă îl pocnea pe spinare cu tăblița de lemn pe zekul din margine, coman-dînd astfel desprinderea fiecărui rînd de cîte cinci deținuți, Beleaev (în brigada lui de oploșiți din producție) se străduia să nu ajungă ultimul din margine. Iar dacă ajungea totuși, trecînd pe lîngă soldatul de la postul de gardă, tresărea și se încovoia cu un aer dezgustat,

arătându-i cu toată spinarea cât de mult îl disprețuia. Și soldatul nu îndrăznea să-l atingă.

Pe cînd eram încă șef de producție, adică mare mahăr, făcusem cunoștință cu generalul în felul următor: în biroul șantierului, unde el lucra ca ajutor de normator, văzîndu-l că fumează, m-am apropiat să-i cer un foc. L-am rugat politicoș să-mi acorde permisiunea și deja mă apleca-sem peste masa lui. Cu un gest foarte exact, Beleaev și-a îndepărtat țigara de a mea, temîndu-se parcă de o contaminare, a scos o luxoasă brichetă nichelată și a pus-o în fața mea. Îi era mai ușor să mă lase să-i murdăresc ori să-i stric bricheta, decît să se umilească oferindu-mi foc din țigara lui! Am fost tulburat. Și așa făcea cu orice neobrăzat care în-drăznea să-i ceară un foc: îi pune în față bricheta lui scumpă, reducîndu-l astfel, moralmente, la zero și tăindu-i pofta de a mai veni a doua oară. Iar dacă se nimerea să-i ceară cineva foc tocmai cînd el în-suși își aprindea țigara, stinge liniștit bricheta, îi cobora capacul și abia apoi o pune în fața solicitantului. Și toți șefii de echipă civili ori briga-dierii deținuți care se îngrămădeau în birou, dacă n-aveau de la cine alt-cineva cere un foc, preferau să caute un fumător în curte decît să-și aprindă țigara de la el.

Acum, că locuiam în aceeași cameră, ba aveam și paturile unul lîngă al-tul am putut să-mi dau seama că repulsia, disprețul și iritarea erau prin-cipalele simțăminte ce-l stăpîneau în situația lui de deținut. Nu numai că nu călca niciodată pe la cantina lagărului („nici măcar nu știu pe unde se intră!”), dar îi interzisesese vecinului nostru, Prohorov, să-i aducă din mîncarea de acolo orice altceva în afară de rația de pîine. Mai exista oare măcar un singur zek pe Arhipelag care să disprețuiască într-atît amărîta aceea de rație? Beleaev o lua cu precauție, ca pe o broască respingătoare - căci era atinsă de mai multe mîini și cărată prin curte pe tăvi de lemn - și o tăia cu cuțitul din toate cele șase părți, îndepărtînd și coaja, și o parte din miez. Straturile îndepărtate nu le dădea niciodată celor ce i le cereau - Prohorov sau bătrînul planton - ci le azvîrlea el însuși în găleata cu lături. M-am hazardat să-l întreb de ce nu i le dădea lui Prohorov. Și-a înălțat cu mîndrie capul, încununat de un păr alb cu țepi foarte scurți (purta părul atît de scurt, ca să poată fi luat și drept frizură, și drept tunsoare de lagăr): „Colegul meu de celulă de la Lubianka m-a

rugat într-o zi: dați-mi voie să mănînc ce a rămas din su-pa dumneavoastră. Mi s-au întors mâțele pe dos. Am o reacție bolnăvicioasă la umilința umană!" Refuza să le dea pîine acelor oameni înfo-metați, ca să nu-i umilească!

Generalului îi era atît de ușor să-și păstreze această emfază, pentru că la doi pași de postul nostru de gardă era stația troleibuzului 4. În fiecare zi, la ora unu după-amiază, cînd ne întorceam din zona de lucru pentru pauza de masă, din troleibuz cobora, lîngă postul de gardă exterior, soția generalului, aducîndu-i în termosuri mîncare caldă, gătită cu numai un ceas în urmă în bucătăria de acasă. În zilele obișnuite nu li se dădea permisiunea să se întîlnească, termosurile erau transmise prin-tr-un gardian. Dar duminicile rămîneau împreună cîte o jumătate de ceas în clădirea postului de gardă. Se spunea că soția lui pleca totdeauna cu ochii în lacrimi: Alexandr Ivanîci își descărca asupra ei toată fie-rea adunată vreme de o săptămîină în sufletul lui mîndru și suferind.

Beleaev făcuse o observație foarte justă: „în lagăre, e imposibil să-ți păstrezi lucrurile sau alimentele într-un simplu cufăr, închis cu un sim-plu lacăt. Trebuie un cufăr de fier și înșurubat în podea." Dar urmase numaidecît această concluzie: „în lagăr, dintr-o sută de oameni, optzeci sunt canalii!" (nu spusese „nouăzeci și cinci" ca să nu-și piardă și ultimii interlocutori). „O dată ajuns în libertate, dacă am să întîlnesc pe vreunul de-aici și omul acela mi se va arunca de gît, am să-i spun: Ești nebun! Nu te-am văzut în viața mea!"

„Nu știi cît mă face să sufăr viața în comun! îmi spunea (în comun cu șase oameni!). De-aș putea măcar să mănînc de unul singur, răsucind cheia în ușa de două ori!" Insinua oare că ar fi trebuit să ieșim cînd el își lua masa? Tocmai ca să mănînce avea nevoie de singurătate! Oare pentru că mîncarea lui nu se putea compara cu a nici unuia dintre cei din jur, ori din pricina obiceiului, înrădăcinat în cercul lui, de a-și ascun-de opulența de ochii flămînzilor?

În schimb, să stea de vorbă cu noi îi plăcea și nu cred că s-ar fi simțit cu adevărat bine într-o cameră solitară. Dar nu știa să converseze decît unilateral, vorbind tare, sigur de sine și exclusiv despre sine: „De fapt, mi s-a propus un alt lagăr, cu condiții mai confortabile..." (Admit că lor li se propune o alternativă.) „Cu mine nu merge

niciodată așa ceva..." „Știți, eu..." „Cînd am fost eu în Sudanul anglo-egiptean..."

Într-adevăr, călătorise mult și văzuse multe. Avea sub cincizeci de ani și era încă un om în putere. O bizarerie, totuși: general-maior de aviație, nu ne-a povestit niciodată fie și despre o singură misiune de luptă, fie și despre un simplu zbor. În schimb, susținea că fusese șeful misiunii noastre trimise, în timpul războiului, să achiziționeze aeronave în State-le Unite. America îl impresionase vizibil. Avusese ocazia să cumpere acolo și o mulțime de lucruri pentru el însuși. Beleaev nu se cobora să ne explice pentru ce anume fusese închis, dar probabil că era vorba tocmai despre acest periplu american ori de ceea ce povestise în legă-tură cu el. „Oțep* mi-a propus soluția recunoașterii complete. (Adică avocatul repetase propunerea procurorului). I-am spus: N-au decît să îmi dea și dublu, dar eu nu sunt vinovat cu nimic!" Față de putere, e de crezut că, într-adevăr, nu se făcuse vinovat cu nimic: i s-a dat o con-damnare nu dublă, ci înjumătățită - 5 ani: chiar și puștilor de șaisprezece ani slobozi la gură li se dădea mai mult.

Privindu-l și ascultîndu-l, mă gîndeam: și toate astea acum! După ce de-gete butucănoase îi smulseseră epoleții (îl vedeam chircindu-se de oroare), după percheziții, după boxe, după dube, după „mîinile la spa-te!" ! Nu se lăsa contrazis nici măcar în chestiuni mărunte (problemele mari nici nu se demitea să le discute cu noi, nu eram demni de așa ce-va, cu excepția lui Zinoviev). În schimb, n-am remarcat niciodată să-și fi însușit vreo idee care nu fusese emisă de el însuși. Era pur și simplu in-capabil să accepte vreun argument. Știa totul înainte de a asculta argu-mentele noastre. Atunci cum va fi fost pe cînd era șeful misiunii de achi-ziție, mesagerul Sovietelor în Occident? Un sfinx lustruit, impenetrabil, cu chipul alb - simbolul „Noii Rusii", așa cum era văzută ea în Occident. Dar dacă ai fi venit să-i ceri ceva? Permiseunea de a-ți vîrî capul pe ușa cabinetului lui? Ce-ar mai fi răcnit! Cum ți-ar mai fi strîns gîtlejul între canaturi! Multe ar fi fost de înțelese, dacă măcar s-ar fi tras dintr-o familie de militari din tată-n fiu. Dar nu. Acești Himalaya de suficiență Beleaev îi cucerise ca general sovietic din prima generație. Căci, pe vremea răz-boiului civil, în Armata Roșie, nu fusese, în mod sigur, decît un

flăcă-iandru în opinci din coajă de tei, care nu știa nici să se iscălească. Atunci, de unde atîta țîfnă atît de repede?...

*Cunoscut avocat sovietic.

Întotdeauna în cercuri sus-puse - chiar și în tren, chiar și în vilegiatură -, întotdeauna printre oameni din lumea lui, în spatele unor porți ferecate, prin care se răzbătea numai cu permis de intrare. Dar ceilalți militari cu ranguri înalte? Probabil, mai mult îi seamănă, de-cît nu-i seamănă. Și ce s-ar întîmpla dacă adevărul că „suma unghiurilor unui triunghi este egală cu o sută optzeci de grade” și-ar întinde umbra peste vilele lor, peste gradele lor, peste voiajele lor în străinătate? Ei bine, pentru că ai desenat un triunghi, ți-ar pune capul pe bu-tuc! Ar dărima frontoanele triunghiulare ale caselor! Ar da un decret ca unghiurile să fie măsurate numai în radiani!

Alteori mă gîndesc: dar eu? De ce, în douăzeci de ani, nu s-ar fi putut scoate din mine un asemenea general? S-ar fi putut foarte bine.

Și încă, privit mai îndeaproape, Alexandr Ivanîci nici nu-i un om rău. Cînd citește din Gogol, rîde din toată inima. Ba ne face și pe noi să rî-dem, dacă e bine dispus. Are un surîs din colțul gurii, plin de inteligență.

Presupunînd că aș vrea cu tot dinadinsul să-l urăsc. De exemplu acum cînd stăm lungiți alături pe paturile noastre, n-aș reuși. Nu e exclus să devină chiar un om foarte bun. Dar asta după ce va fi suferit. După ce va fi suferit.

Nici Pavel Nikolaevici Zinoviev nu frecventa cantina lagărului, și el ar fi vrut să i se aducă mîncarea în termos. A rămîne în urma lui Beleaev, a fi mai prejos decît acesta era pentru el un ghimpe în inimă. Dar circum-stanțele sunt cele care decid: Beleaev fusese condamnat fără confis-carea averii, în vreme ce Zinoviev se alesese cu o confiscare parțială. Banii, economiile - toate astea i le greblaseră pesemne, rămăsese doar cu un apartament frumos și bine garnisit. Cîte nu ne povestea despre acest apartament! Mereu și îndelung, savurînd fiecare detaliu al băii, intuind cu cîtă delectare trebuia că ascultam și noi povestea aceea. Avea și un aforism: după patruzeci de ani, un om valorează atît cît valorează apartamentul lui! (Aceste povestiri se depanau în absența lui Beleaev, pentru că generalul nici nu l-ar fi ascultat, s-ar fi pus el însuși pe povestit, dacă

nu despre apartamentul lui - căci se socotea un intelectual - de exemplu, despre Sudan, o dată în plus.) Dar, după cum ne spunea Pavel Nikolaevici, soția lui boala, fiică-sa era nevoită să lucreze, așa că n-avea cine să-i aducă termosuri. De fapt, și pachetele ce i se aduceau duminica erau foarte modeste. Se vedea constrâns să-și suporte condiția cu orgoliul unui nobil scăpătat. Nu se cobora, totuși, pînă la a frecventa cantina, disprețuind murdăria ce domnea acolo și promiscuitatea plebei clefăitoare. Îl capacitase pe Prohorov să-i aducă fiertura și terciul aici, în cameră, unde le reîncălzea pe reșou. Și-ar fi tăiat și el, cu dragă inimă, rația de pîine din șase părți, dar alta nu avea, așa că se mulțumea să țină răbdător pîinea deasupra reșoului, prăjind, pe toate cele șase fațete, microbii căzuți de pe mîinile tranșatorului de pîine și ale lui Prohorov. Nu se ducea la cantină și uneori chiar putea renunța la fiertură, însă nu avea destul orgoliu nobiliar ca să se abțină, aici, în cameră, de la o murmurîndă cerșetorie: „N-aș putea să gust și eu o bucățică? E mult de cînd n-am mai mîncat așa ceva...”

În general, atîta vreme cît nimic nu-l călca pe bătătură, era chiar exagerat de blajin și de politicos, o politete care frapa în mod deosebit pe fondul bruscărilor inutile ale lui Beleaev. Închis pe dinăuntru, închis pe dinafară, cu masticăția lui nicicînd grăbită, cu neconținută circum-specție, era leit „omul în carapace” al lui Cehov(7). Asemănarea era atît de frapantă, încît mare lucru nici nu mai trebuia descris, totul era ca în Cehov, atîta doar că Zinoviev nu era institutor, ci general MVD. Să nu te fi pus păcatul să ocupi pentru o clipă reșoul în minutele pe care Pavel Nikolaevici și le rezervase sieși: sub privirea lui viperină, ți-ai fi retras gamela ca ars, iar dacă nu, cu siguranță te-ar fi pus el însuși, cu promptitudine, la punct. La nesfîrșitele apeluri de duminică, în curte, încercasem să iau cu mine cîte o carte (întrucît mă țineam cît mai departe de literatură, cartea era întotdeauna de fizică): mă ascundeam după spî-nările celor din față și citeam. Ah, ce suplicii îi provoca lui Pavel Nikolaevici o asemenea încălcare a disciplinei! Gîndiți-vă și dumneavoastră: citeam în front, în sacrosanctul front. Nu mă admonesta pe față, dar mă săgeta cu asemenea priviri, făcea grimase atît de îndurerate, scotea asemenea gemete și bombănea cu atîta revoltă, încît, cum și celorlalți oploșiți spectacolul lecturilor mele le făcea o cumplită

greață, am fost silit să renunț la cărți și să stau înfipt în curte ca un idiot vreme de un ceas (or, în cameră nu se putea citi, acolo trebuia să asculți ce poveșteau oamenii). Într-o bună zi, una dintre fetele de la contabilitatea șan-tierului a întârziat la apel, reținând pentru cinci minute scoaterea brigăzii de oploșiți în zona de producție, în sensul că brigada noastră, în loc să fie plasată în fruntea coloanei, s-a trezit în coadă. Era un incident obișnuit, nici dispecerul, nici gardianul nu i-au dat nici o atenție, dar Zinoviev, în mantaua lui din postav moale de un bleu aparte, cu cas-cheta lui kaki, de mult văduvită de stea, bine împlîntată pe scăfîrlie și ochi severi îndărătul ochelarilor, a întîmpinat-o pe întârziată cu un șu-ierat de mînie: „De ce mam-ma dracului întârzii! Din cauza ta ne țin pe toți aici!” (Nu mai putea să tacă! Aceste cinci minute îl făcuseră să dea în fier! îl îmbolnăviseră!) Fata s-a răsucit brusc spre el și, cu ochii strălucind de satisfacție, i-a întors-o: „Mă lingăule! Nulitatea dracului! Cicikov(8)! (De ce Cicikov? Pesemne, îl confundase cu Belikov...) Mai tacă-ți fleanca! ..." și dă-i, și mîna, restul fiind la limita obscenității. Se folosisese numai de limba ei sprintenă și bine ascuțită, nu ridicase mîna, dar ai fi zis că-i administrează niște palme nevăzute, căci pete roșii îm-bujorau obrajii mați, de domnișoară, ai lui Pavel Nikolaevici, urechile i se făcuseră purpurii, iar buzele îi tremurau. Era pe punctul de a exploda, dar n-a mai suflat o vorbă, nici n-a ridicat mîna să se apere. În aceeași zi mi s-a plîns: „Cum să o scot la capăt cu rectitudinea incorrigibilă a caracterului meu? Nenorocirea mea e că nici aici nu m-am dezobișnuit de disciplină. Mă simt obligat să fac observații, asta îi disciplînează pe cei din jur”.

Era întotdeauna nervos la apelurile de dimineață - ardea de nerăbdare să alerge la lucru. De îndată ce brigada oploșitorilor era introdusă în zona de producție, îi depășea cu vădită ostentație pe toți ceilalți, care mergeau fără grabă, în dorul lelii, și aproape că alerga pînă la birou. Voia să se facă remarcat de autorități? Asta nu i-ar fi adus cine știe ce avan-taje. Voia să vadă zekii ce împătimit de muncă era el? În parte - da. Însă esențială și vădit sinceră era dorința lui de a se desprinde de gloată, de a ieși din zona lagărului, de a se închide în cămăruța liniștită a secției plan, pentru ca acolo... Acolo să nu aibă nimic comun cu Vasili Vlasov, să nu-și pună mintea la contribuție ca să scoată la liman bri-găzile de lucru, ci să ardă

gazul cât e ziulica de lungă, fumînd și visînd la o nouă amnistie, imaginîndu-se la o altă masă, în alt birou, cu bu-toane de sonerie, cu multe telefoane, cu secretare servile și vizitatori în ținută cazonă.

Puține lucruri avuseserăm ocazia să aflăm despre el. Nu-i plăcea să vorbească despre trecutul lui în MVD, nici despre gradele sau funcțiile pe care le avusese, nici despre natura muncii lui de acolo, într-un cuvînt, obișnuita „reținere” a foștilor emvediști. Dar mantaua lui avea, ca din întîmplare, exact culoarea gri descrisă de autorii „Belomorkanal”-ului și nu-i dăduse prin cap ca, măcar în lagăr, să-și descoase găitanele albastre de la tunică și de la pantaloni. În doi ani de pușcărie, n-avu-sese, pesemne, ocazia să se confrunte cu adevărata clanță a lagărului, să cunoască abisurile Arhipelagului. Lagărul nostru i se atribuisese, bi-neînțeles, la alegere: apartamentul lui era situat la numai cîteva stații de troleibuz, pe undeva prin Piața Kaluga. Și cum nu-și dăduse seama cât de ostil îi era noul lui anturaj, în cameră îl lua uneori gura pe dinainte: lăsase să se înțeleagă că-i cunoștea îndeaproape ba pe Kruglov (care deja nu mai era ministru), ba pe Frenkel, ba pe Zaveneaghin, toți mari mahări în Gulag. Odată a pomenit de faptul că, în timpul războiului, diri-jase construcția unui important tronson al căii ferate Sîzran-Saratov, așadar, în cadrul GULJDS-ului lui Frenkel. Ce însemna că „dirijase”? Ca inginer, nu exista. Așadar, fusese șeful unei Direcții de lagăr? Și de la înălțimea unor asemenea piscuri se prăbușise dureros pînă aproape la condiția de simplu deținut. Era condamnat în temeiul articolului 109, ceea ce, pentru un emvedist, însemna că vîrîse mîna mai adînc decît îi îngăduia gradul. Ca unui fost coleg ce era, i se administraseră 7 ani (așadar, delapidase pentru douăzeci). Amnistia stalinistă îi redusese deja jumătate din condamnarea rămasă, mai avea de făcut doi ani și ceva. Dar el suferea, suferea ca pentru un decar întreg.

Singura fereastră a camerei noastre dădea spre parcul Neskucinîi. Foarte aproape de fereastra aceea și puțin mai jos, fremătau coroanele arborilor. Anotimpurile se succedau: viscole, topirea zăpezilor, primele frunze verzi. Cînd nimic din cameră nu-l irita și Pavel Nikolaevici era doar ușor melancolic, se planta la fereastră și, cu ochii întorși spre parc, intona încetișor, cu glas plăcut:

„O, dormi, dormi somn adînc, inima mea! Nu deștepta zadarnic tot ce-a fost...”

Pas de mai pricepe ceva! Un om cît se poate de agreabil, dacă l-ai fi în-tîlnit într-un salon! Dar cîte gropi comune înțesate cu deținuți semănase de-a lungul căii lui ferate!...

Acel colț din parcul Neskucinîi care se învecina cu lagărul nostru era, datorită unui șir de coline, greu accesibil amatorilor de promenadă și ferit de ochii lumii, dacă făceai abstracție de noi, capetele rase dindă-rătul ferestrelor. La 1 Mai, un locotenent oarecare și-a adus aici iubita, îmbrăcată într-o rochie multicoloră. Se ascunseră, așadar, de indis-creția celor din parc, iar de noi nu se jenau, cum nu te jenezi de privirile unei pisici sau ale unui cîine. Ofițerul își trîntise drăguța în iarbă și fata nu se arăta nici ea a fi dintre cele timide.

„Nu rechemă ce s-a pierdut în zare/ Și nu iubi nicicînd ce-ai mai iubit!”

În general, mica noastră odaie era un model miniatural al societății de afară. Emvedistul și generalul dirijau tot ce mișcă. Numai cu permisiu-nea lor puteam folosi reșoul (proprietatea poporului), și anume doar a-tunci cînd ei n-aveau nevoie de el. Numai ei decideau dacă e cazul sau nu să aerisim, unde să ne punem încălțăminte, unde să ne atîrnăm pantalonii, cînd era momentul să încetăm orice discuție, cînd să dor-mim, cînd să ne trezim. Cîțiva pași mai încolo, pe coridor, era ușa unei încăperi mari, unde bîntuia în voie republica, unde orice tip cu veleități autoritare era expediat „la...” și „în... ”. Aici, în schimb, era un regat al privilegiaților și, dacă țineam la privilegii, trebuia să respectăm, în toate privințele, legalitatea. Ajuns un amărît de zugrav, eu eram redus la tă-cere: devenisem un proletar, care putea fi azvîrlit oricînd în camera co-mună. Mujicul Prohorov, deși avea titlul de „brigadier” al oploșîților din producție, fusese numit în această funcție tocmai ca om de serviciu: să aducă pîinea, să care gamelele, să dea explicații gardienilor și plantoa-nelor, într-un cuvînt, să facă toate treburile murdare (el era cel care le aducea mîncarea celor doi generali). Așa că eram siliți să ne supunem dictatorilor noștri. Dar unde era și ce păzea marea intelighenție rusă?

Doctorul Pravdin (e numele lui real!), neuropatolog, medicul sectorului de lucru, avea șaptezeci de ani. Asta înseamnă că revoluția îl sur-prinsese în al cincilea deceniu al existenței sale,

clădite în cei mai buni ani ai gândirii ruse, în spiritul delicateții, al onestității și al iubirii față de popor. Un enorm cap venerabil, încununat de o claie rebelă de păr argintiu, la care mașina de tuns a lagărului nu îndrăznise să atenteze (privilegiu acordat de șeful secției sanitare). Portretul lui era demn de coperta celei mai bune reviste de medicină din lume. Nici unei țări nu i-ar fi stat rău să aibă un asemenea ministru al sănătății! Nasul mare, conștient de valoarea lui, inspira deplină încredere în diagnosticul stăpînului. Toate gesturile lui respirau demnitate și echilibru. Doctorul era atît de masiv, încît patul lui de metal pentru o singură persoană nu-l încăpea, lăsîndu-l să atîrne pe dinafară.

Nu știi cîte parale făcea ca neuropatolog. E perfect posibil să fi fost și unul bun, dar numai într-o epocă degenerată și curtenitoare, și nici-decum într-un spital de stat, ci la el acasă, dincolo de ușa de stejar pre-văzută cu o tăbliță de alamă, în ticăitul melodios al pendulei, negrăbit de nimeni și nesupus nimănui, în afară de propria lui conștiință. Dar, după stingerea acelor timpuri, ceva îl speriasse de moarte și se vede că pentru totdeauna. Nu știi dacă mai fusese închis, dacă fusese tîrît în fața unui pluton de execuție pe timpul războiului civil (n-ar fi fost de mi-rare), dar și fără să îndrepte țeava unui revolver asupra lui îl înfricoșaseră temeinic. Pentru asta e suficient să lucrezi într-un dispensar un-de ești obligat să tratezi zece bolnavi pe oră, avînd timp doar să tragi cî-te o lovitură de ciocan într-un genunchi; să fi fost membru în VTEK (co-misia de experți în medicina muncii), în comisia pentru stațiunile de odihnă, în comisia medicală a comisariatului militar și pretutindeni să semnezi, să semnezi, să semnezi hîrtii, știind că pentru fiecare sem-nătură poți plăti cu capul, că mulți medici fuseseră deja arestați, alții amenințați cu închisoarea, iar tu ești silit să semnezi la nesfîrșit buletine, concluzii, expertize, certificate, fișe medicale și că fiecare semnă-tură e rezultatul unei zguduirii hamletiene: îl scutești de muncă sau nu ? E apt sau inapt? E bolnav sau sănătos? Bolnavii imploră dintr-o parte, stăpînirea presează din cealaltă, iar doctorul, verde de spaimă, se simte pierdut, tremură frămîntat de dubii și remușcări.

Dar toate acestea le va fi trăit pe cînd era liber; dulci fleacuri! Arestat ca dușman al poporului, terorizat de anchetator pînă a ajunge în

pragul in-farctului (îmi imaginez câți oameni - un întreg institut de medicină – pu-tea trage după el sub imperiul acelei spaima) ce era el acum? Simpla vizită de rutină a șefului infirmeriei OLP, un civil bețiv și decrepit, fără nici o pregătire medicală, îl aducea pe Pravdin într-o asemenea stare de confuzie mentală și îi crea asemenea emoții, încît nici măcar nu mai putea citi pe fișele de spital un text scris rusește. Dubiile lui se înze-ciseră, în lagăr era mai descumpănit ca oricînd, arătîndu-se incapabil să decidă dacă la o temperatură de 37 cu 7 era cazul să dea sau era mai bine să nu dea dispensă pentru o zi de muncă. Dar dacă va fi luat la rost? Și venea să țină consiliu la noi în cameră. Putea trăi liniștit, în stare de echilibru, cel mult 24 de ore. Acele 24 de ore ce urmau după o laudă scăpată în treacăt de șeful lagărului sau chiar de un simplu gardi-an. După un asemenea eveniment, vreme de 24 de ore se simțea oarecum în siguranță, dar a doua zi dimineața inexorabila anxietate i se strecura din nou în suflet. La un moment dat, a trebuit expediată din lagăr o etapă urgentă. Graba era atît de mare, încît n-a mai fost timp să se pună băile în funcțiune (bine măcar că nu i-au vîrît pe bieții oameni sub dușurile cu apă rece ca gheața). Gardianul-șef s-a înființat la Prav-din și i-a transmis ordinul de a certifica în scris că deținuții parcurseseră procedura sanitară reglementară. Ca întotdeauna, Pravdin s-a supus autorităților, dar cu ce urmări!... Ajuns la noi în cameră, a căzut pe pat ca secerat, apăsîndu-și mîinile pe piept în dreptul inimii și gemînd, surd la toate încercările noastre de a-l liniști. În cele din urmă noi am adormit pe rînd, dar el a rămas treaz, fumînd țigară de la țigară și alergînd din cinci în cinci minute la toaletă, pînă cînd, în sfîrșit, după miezul nopții, și-a pus pufoaica pe umeri și, cu chipul descompus, a dat fuga la gar-dianul de serviciu Korotîșka - un pitecantrop analfabet dar cu stea pe chipiu! - să-i ceară sfatul: Ce-l așteaptă acum? Va încasa, oare, pentru această crimă, un al doilea termen sub 58? Ori se vor mulțumi să-l transfere din lagărul acela moscovit într-unul îndepărtat? (Ai lui locuiau la Moscova și-i aduceau pachete consistente, motiv pentru care doc-torul ținea foarte mult să rămînă în micul nostru lagăr.)

Terorizat și strivit moralmente, Pravdin își pierduse orice urmă de energie, chiar și în materie de profilaxie sanitară. Nu mai îndrăzne-a să ia la întrebări nici măcar personalul de la bucătărie, plantoanele

sau infir-mierele din subordinea lui. La cantină era mizerie, la bucătărie vasele se spălau de mîntuială, la infirmerie cearșafurile se scuturau din an în paște - el vedea toate acestea, dar era incapabil să impună o minimă curățenie. Singura lui idee fixă, împărtășită de toată conducerea lagă-rului (distracție cultivată, de altfel, în multe lagăre), era frecarea zilnică a podelelor în camerele de locuit. Această operație se executa fără crîc-nire. Aerul și așternuturile rămîneau veșnic umede din pricina podelelor. Pravdin nu se bucura de respect nici măcar în ochii celui din urmă mierlitor din lagăr. De cînd era zek, numai cine nu voia nu-l jefuise și nu îl excrocasse. Odaia noastră se încuia peste noapte și asta era singura explicație a faptului că lucrurile îi rămăseseră intacte, împrăștiate în ju-rul patului, că mîini intrepide nu goliseră cea mai dezordonată noptieră de pe teritoriul lagărului, din care totul atîrna și cădea.

Pravdin fusese închis pentru 8 ani în temeiul articolului 58, aliniatele 10 și 11, ca politic, agitator și cap de organizație politică, dar ceea ce am descoperit eu în acel cap era o puerilitate de copil arierat. Nici după trei ani de pușcărie nu ajunsese la maturitatea ideilor pe care, în timpul an-chetei, recunoscuse că le profesa. Era convins că toți fuseserăm pripo-niți temporar, în glumă, că se pregătea o mare și generoasă amnistie, că totul se voia doar o învățătură de minte, ca să știm prețui cum se cuvine libertatea și să rămînem veșnic recunoscători Organelor pentru lecția ce ni se administrase. Credea în viitorul prosper al colhozurilor, era convins că Planul Marshall avea un substrat infam, urmărind înfeu-darea Europei, că aliații nu fac decît să țeasă intrigi vizînd declanșarea celui de al treilea război mondial.

Într-o zi - parcă -l văd! - s-a întors în cameră cu chipul luminat, radiind un fel de fericire calmă și blajină, cum se întorc credincioșii de la o mi-nunată slujbă nocturnă. Pe fața lui lătăreață, de om bun la suflet și fără ascunzișuri, ochii mari, cu cearcăne atîrnînde, străluceau de o blîndețe nepămînteană. Ce credeți: tocmai avusese loc o ședință cu opoșiții din zonă, la care șeful lagpunktului, după ce la început urlase și bătuse cu pumnul în masă, se liniștise deodată și declarase că are încredere în ei, ajutoarele lui credincioase. Și Pravdin, înduioșat, ne-a împărtășit impre-sia că: „un veritabil

entuziasm pentru muncă a explodat după aceste cuvinte!" (Să-i dăm generalului ce-i al generalului: a strîmbat din buze cu dispreț).

Doctorul își merita numele!(9) Era un prieten al adevărului, da, iubea adevărul, dar era incapabil să-l înfrunte cu demnitate!

În mica noastră machetă socială, Pravdin întruchipa ridicolul. Dar tre-cînd de la machetă la scara reală, îngheți de groază. Ce proporție din Rusia noastră spirituală a ajuns de această factură? Și asta numai din frică...

Doctorul provenea dintr-un mediu cultivat, se consacrase unei munci in-telectuale, trăise înconjurat de oameni cu minți evolute, dar era el oare cu adevărat un intelectual, adică un individ cu intelect personal?

Cu trecerea anilor, am ajuns să reflectez mai temeinic la acest cuvînt –intelighenția(10). Tuturor ne place foarte mult să fim incluși în această categorie, dar nu toți îi aparținem. Iar în Uniunea Sovietică, sensul ter-menului s-a degradat iremediabil. Sunt considerați ca făcînd parte din intelighenția toți cei ce nu muncesc (și au oroare să muncească) cu bra-țele. Au fost turnați în această categorie, de-a valma, toți birocratii din aparatul de partid și de stat, din armată și syndicate. Toți contabilii și socotitorii, acești sclavi mecanici ai Debitului și Creditului, toți conțopiștii din birouri. Și, cu atît mai mult, toți învățătorii și profesorii (inclusiv cei care nu sunt decît niște manuale vorbitoare, neavînd nici cunoștințe solide, nici o viziune personală asupra procesului educativ). Toți medicii (inclusiv cei capabili doar să-și plimbe stiloul pe o fișă de la căpățîiul bolnavului). Și, deja fără urmă de ezitare, toți cei ce gravitează în jurul redacțiilor, editurilor, studiourilor cinematografice, filarmonicilor, ca să nu mai vorbim de caracuda care publică, toarnă filme ori scîrțîie cu arcușul.

În realitate, nici unul din aceste criterii nu legitimează clasarea unui individ ca făcînd parte din intelighenția. Dacă nu vrem să desființăm aceas-tă noțiune, e bine să n-o demonetizăm. Un intelectual nu se definește prin filiația profesională și ocupație. O bună educație și o familie bună nu produc nici ele, obligatoriu, un intelectual. Intelectualul este un indi-vid ale cărui interese și a cărui voință se concentrează în spațiul spiri-tual al existenței, asta de o manieră stabilă, lipsită de intermitențe, nedeterminată de circumstanțe

exterioare și adeseori dăinuind în pofida lor. Intelectual e acel om, a cărui gândire refuză orice mimetism.

În camera noastră, camera monștrilor, crema intelighenției erau considerați a fi Beleaev și Zinoviev; cât despre șeful de echipă Oracevski și țărănoiul Prohorov, obscur angajat la magazia de scule, ei ofensau simțurile acestor înalte personaje: câtă vreme am fost prim-ministru, ge-neralul și emvedistul încercaseră în repetate rînduri să mă capaciteze să aranjez expulzarea din cameră a ambilor mujici: făpturi murdare, care se trînteau pe pat cu cizmele în picioare, adică totalmente „non-intelectuali” (generalilor le venise ideea strălucită de a se debarasa de cei care-i hrăneau!) Numai că mie îmi plăceau amîndoi - în adîncul su-fletului, și eu sunt un mujic - și în odaie se instaurase un anumit echi-libru. (În scurtă vreme cu siguranță mi-ar fi venit rîndul, generalii ar fi aranjat ei cumva să fiu, la rîndul meu, expulzat.) Înfățișarea lui Oracevski era, într-adevăr, cam din topor, n-avea nimic „intelectual”, în materie de muzică, nu consuma decît cîntece ucrainene, nu auzise în viața lui nici de pictura italiană veche, nici de pictura franceză modernă. Dacă-i plăceau sau nu cărțile nu se poate ști, pentru că în lagărul nostru ele erau inexistente. În controversile abstracte ce se iscau în cameră nu intervenea niciodată. Cele mai pasionate monologuri ale lui Beleaev despre Sudanul anglo-egiptean ori ale lui Zinoviev despre apartamentul lui îl lăsa rece. Își petrecea timpul liber reflectînd tenace, într-o tăcere sumbră, cu călcîiele cizmelor pe speteaza patului și cu tălpile ațintite spre cei doi generali (nicidecum pentru a-i sfida: pur și simplu, în aștept-tarea apelului, ori în pauza de prînz, ori seara, cînd cine știe ce trebu-ință l-ar fi putut determina să mai iasă din cameră, putea omul renunța la plăcerea de a se întinde puțin? Or, scoaterea cizmelor cere timp și migală: amîndouă sunt trase fest peste cele două obiele.) Oracevski rămînea impasibil și la toate accesele de autoflagelare ale doctorului. Dar, după ce tăcea ca mormîntul un ceas sau două, îl auzai declarînd pe un ton tragic, fără nici o legătură cu ceea ce se petrecea în cameră, ceva de genul: „Așa e! Mai degrabă va trece cămila prin urechile acului, decît un Cincizeci și Opt pragul libertății.” Dimpotrivă, în discuțiile de or-din practic, despre însușirile unor obiecte de uz curent ori despre conduita corectă în viața de zi cu zi, se angaja cu toată căpoșenia lui de

hohol, demonstrînd cu vehemență, bunăoară, că pîslarii se strică dacă sunt uscați pe sobă, și că e mai util și mai comod să-i porți toată iarna fără să-i pui la uscat. Așa că, într-adevăr, ce fel de „intelectual” era Ora-cevski?!

Însă, dintre noi toți, el era singurul devotat cu trup și suflet șantierului, singurul capabil să vorbească despre munca lui cu sincer interes, chiar în afara orelor de program. Cînd a auzit că zekii se învredniciseră să prăpădească paravanele de lemn instalate în camere, punîndu-le pur și simplu pe foc, l-am văzut prinzîndu-și capul lui butucănos între palmele lui butucănoase și clătîndu-se ca de o mare durere. Nu putea înțelege acest vandalism al băștinașilor! Poate pentru că se afla în lagăr abia de un an. Pică te miri cine și povestește că un panou de beton a fost scă-pat de la etajul opt întrebări exclamative: „A fost omorît cineva?” Dar Oracevski: „N-ai văzut cum a căzut, ce direcție aveau fisurile?” (Panourile erau turnate după desenele lui, și omul voia să știe dacă pla-sase corect armătura.) În decembrie, pe ger, brigadierii și șefii de echi-pă se refugiaseră în birou, să se încălzească, și-și împărțeau felurite bîrfe din lagăr. Intră Oracevski, își scoate mînușa lui cu un singur deget și, solemn, extrage grijuliu de acolo un fluture de toată frumusețea, portocaliu cu negru, înghețat dar încă în viață: „Uite-l viu la 19 grade sub zero! L-am găsit așezat pe o bîrnă de susținere.”

Toți s-au strîns împrejurul fluturelui. Amuțiți. Acei norocoși dintre noi care vor supraviețui, nu vor fi, după ce-și vor fi ispășit condamnarea, mai vioi decît acest fluture.

Oracevski încasase doar cinci ani, pentru o „crimă facială”(exact ca în Orwell): pentru un zîmbet. Preda la o școală militară de geniu. În cancelarie, arătîndu-i unui coleg un articol din „Pravda”, zîmbise. Cole-gul fusese curînd împușcat, așa că nimeni nu mai putuse afla de ce zîmbise Oracevski. Dar zîmbetul acela fusese văzut, și simplul fapt de a zîmbi avînd în mînă organul central al partidului era un sacrilegiu! În plus, cînd i se propusese să țină o conferință pe teme politice, Oracev-ski declarase că n-are încotro, ordinul e ordin, dar că o să pregătească textul acelei conferințe jără nici un chef. Asta umpluse paharul!

Care din doi - Pravdin sau Oracevski - se apropie mai mult de imaginea unui „intelectual” ?

Să nu-l ocolim nici pe Prohorov. Un țăran îndesat, cu călcătura îndesată, cu privirea îndesată, scăpa un zîmbet numai după ce mai întîi stă-tea puțin pe gînduri. Pe Arhipelag, cei ca el sunt numiți „lupi cenușii”. Nu prea îl trăgea ața să se lipsească pe sine de dragul altora ori să facă vreun bine cuiva. Dar un lucru mi-a plăcut la el de la bun început: le aducea generalilor, lui Zinoviev gamelele, iar lui Beleaev rația de pîine, fără urmă de slugărnice, fără zîmbete sau vorbe de circumstanță, ci cu un fel de maiestate, cu un aer sever, de parcă ar fi vrut să spună că, mă rog, vă fac eu vouă un serviciu, dar nu cumva să mă luați drept un ter-chea-berchea. Ca să-și hrănească trupul lui mare, de muncitor, avea nevoie de multă mîncare. Pentru fiertura și terciul generalului, își îndura resemnat situația umilitoare; știind că era disprețuit, nu răspundea răs-tit, dar nici nu alerga pe vîrfuri (na țîrlah),* Și mai avea aerul că știe el cîte parale facem fiecare, dar încă nu venise vremea să ne-o spună pe șleau. În ce mă privește, eu simțeam în Prohorov un om tăiat în stîncă:

*Expresia este explicată detaliat în capitolul 19.

pe asemenea umeri multe se țin în viața acestui popor. Nu se grăbește să-ți zîmbească, te privește mai degrabă ursuz, dar nici pe bătătură nu te calcă.

Prohorov nu era un Cincizeci și Opt, dar știa ce e viața de-a fir-a-păr. Fusese, vreme de mai mulți ani, președinte de soviet sătesc pe undeva pe lîngă Naro-Fominsk, o funcție în care trebuie să te știi descurca, fă-cînd dovadă de fermitate cu satul, dar și ținînd-o pe-a ta în relațiile cu stăpînirea. Vorbea despre președinția lui cam în următorii termeni:

— A fi patriot înseamnă a merge întotdeauna înaintea plutonului. E clar că tu ești și cel care încasează primul. Ții o expunere la sovietul sătesc și, cu toate că la țară discuțiile se învîrt mai mult în jurul unor lucruri ma-teriale, se găsește un bărbos care te întreabă: „Ce-i aia revoluție per-manentă?” Da' dracu s-o pieptene; știu numai că, la oraș, damele își fac permanent, dar pas de nu-i răspunde, zice că te-ai cocoțat ca vaca-n copac. Păi, zic, asta e o revoluție care se smucește, o cotește și-n labe nu-ți nimerește; du-te la oraș și vezi ce cîrlionți poartă muierile, ca ber-becii. Cînd ai noștri s-au înhăitat cu Macdonaldul(11), am trîntit un ra-port către stăpînire: „Măi tovarăși, zic, jigodiei de pripas pune-i cizma pe grumaz”.

Cu anii, sesizase toată găunoșenia vieții din țară, ajungînd să producă el însuși butaforie. Chema un președinte de colhoz și-i spunea: „Alegi o mulgătoare și faci cum știi ca să ia medalia de aur a expoziției agricole: să scoată vreo șaizeci de litri pe zi!” Și tot colhozul, în păr, se pune pe pregătire recordul: vacilor acelei mulgătoare li se turnau în iesle nutrețuri cu proteine și chiar zahăr. Așa că tot satul știa ce preț putea să aibă ex-poziția aceea. Dar dacă cei sus-puși nu găsesc nimic mai bun de făcut, decît să-și fure singuri căciula, înseamnă că asta și vor.

Cînd frontul s-a apropiat de Naro-Fominsk, lui Prohorov i s-a ordonat să evacueze șeptelul. O măsură care, privită mai îndeaproape, nu era atît împotriva nemților, cît împotriva țăranilor: ei rămîneau pe pămîntul gol-goluț, fără animale de muncă și fără tractoare. Țăranii refuzau să-și dea vitele, săreau la bătaie (gîndindu-se, pesemne și că, sub noua stăpînire, colhozurile aveau să fie desființate, caz în care vitele le-ar fi rămas lor): mai că nu l-au omorît pe Prohorov.

Apoi, frontul s-a rostogolit pînă dincolo de satul lor, unde s-a și oprit pentru toată iarna următoare. Amărit, rămas fără turmă, Prohorov, fost artilerist în războiul din 1914, s-a lipit de o baterie sovietică, făcînd pe servantul pînă a fost trimis la plimbare. În primăvara lui 1942, puterea sovietică s-a reînălțat în raionul lor. Prohorov a devenit din nou președinte de soviet sătesc. Avea acum puterea să se răfuiască cu toți duș-manii, devenind și mai cîinos ca înainte. Și ar fi dus-o bine pînă în ziua de azi. Dar - straniu - n-a vrut. Nu l-a lăsat inima.

Satul era complet ruinat, și președintele a fost pus să împartă tichete pentru pîine. Atît cît să-i poată ține în viață pe sinistrați și pe cei mai flă-mînzii din sat. Dar lui Prohorov i-a fost milă de oameni, a dat tichete peste numărul stabilit și s-a trezit înhățat pe baza legii „șapte pe opt”, pentru zece ani. Macdonaldul i s-a iertat, ca unui mujic fără școală, compasiunea pentru oameni - nu.

În cameră, lui Prohorov îi plăcea, întocmai ca lui Oracevski, să stea ceasuri de-a rîndul lungit pe pat, cu cizmele pe speteaza patului și cu ochii în tavanul scorjit. Vorbea numai cînd generalii lipseau. Unele din reflecțiile și expresiile lui îmi plăceau nespuse:

— Ce e mai greu: să tragi o linie dreaptă, sau una curbă? Pentru o linie dreaptă îți trebuie rechizite; pe cea îmbîrligată o trage și un bețiv

cu piciorul. Așa e și linia vieții.

— Bani sunt, mai nou, cu două etaje. (Uite ce înseamnă o minte ascuțită! Prohorov se referea la faptul că statul ia produsele agricole din col-hoz la un tarif și le revinde oamenilor la cu totul altul. Dar el vedea și mai departe: „etajarea” asta a banilor se face simțită mai peste tot, ne mănîncă viața: statul ne dă bani la baremul etajului unu, dar de plătit noi trebuie să plătim pretutindeni la tariful etajului doi, de unde rezultă că, într-un fel sau altul, trebuie să faci rost de bani la nivelul etajului doi, alt-fel te duci repede de-a dura.)

— Omul nu e diavol, dar nici să trăiești nu te lasă - iată încă unul din proverbele lui Prohorov.

Și cîte altele la fel, rău ce-mi pare că nu le-am notat.

Am numit această odaie camera monștrilor, cu toate că nici pe Proho-rov, nici pe Oracevski nu-i pot socoti monștri, însă, în grupul nostru de șase oameni, majoritatea o alcătuiau monștrii, căci eu însumi ce eram, dacă nu un monstru? În capul meu continuau să plutească, deși ciuruite de-acum și deșirate, frînturi de credințe confuze, speranțe iluzorii, certi-tudini imaginare. Și tocînd zi după zi al doilea an de condamnare, încă tot nu pricepeam ce voia să-mi arate degetul Destinului mie, celui azvîr-lit pe Arhipelag. Continuum să mă abandonez acelei prime idei, super-ficiale și pervertitoare, pe care mi-o inculcase atașatul special de la Presnea: „Numai să nu ajungi la comune. Numai să supraviețuiești!” Evoluția interioară ce avea să mă conducă la muncile comune era lentă și anevoioasă.

Într-o noapte, la postul de gardă al lagărului a oprit o mașină, un gardi-an a intrat în camera noastră, l-a scuturat de umăr pe generalul Belea-ev și i-a ordonat să se pregătească de plecare „cu lucrurile”. Generalul, încă buimac de somn, a fost dus de lîngă noi. A mai reușit, de la Butîrki, să ne trimită un bilețel: „Nu vă pierdeți curajul! (Din pricina plecării lui, pesemne.) Dacă rămîn în viață, am să vă scriu.” (Nu ne-a mai scris, dar pe căi ocolite am aflat noi cîte ceva. Se pare că, în acest lagăr mos-covit, generalul era considerat un pericol. A nimerit la Potma. Acolo, adio termosuri cu supă de acasă, și cred că a renunțat să mai taie pîi-neă din șase părți. Iar peste încă o jumătate de an s-au auzit zvonuri cum că decăzuse rău acolo: căra fiertură pentru alții, ca să poată ajun-ge la cîteva linguri

în plus. Nu știu dacă e adevărat sau nu: cum se spu-ne în lagăr - așa am cumpărat-o, așa o vînd.)

Așa că, bătînd fierul cît era cald, încă de a doua zi dimineața m-am aranjat ajutor de normator în locul generalului, fără a fi apucat să deprind meseria de zugrav. Dar nici normare n-am învățat, mulțumindu-mă să înmulțesc și să împart pe săturate. Această nouă muncă îmi dă-dea și ocazia să bat șantierul în lung și-n lat, și timp să mai poposesc pe planșeul de la etajul șapte, altfel spus, aproape pe acoperiș, de unde în fața ochilor mei de prizonier se desfășura, imensă, Moscova.

Într-o parte se zăreau colinele Vorobiovî(12), încă golașe. Viitorul prospect Lenin abia se contura, nu exista încă. Se vedea, neatinsă, și vila Kanatcikov(13). În cealaltă parte - cupolele de la Novodevicie(14) și Academia Frunze(15), iar departe, în față, dincolo de străzile forfotitoa-re, împresurat de o ceață liliachie, Kremlinul, unde aștepta, gata pregă-tită, rămînînd numai să fie semnată, amnistia pentru noi, deținuții.

Nouă, celor sortiți pieirii, această lume ni se înfățișa ispititoare, o lume a bogăției și gloriei, pe care picioarele noastre aproape că puteau călca, dar care ne rămînea etern inaccesibilă.

Și totuși, oricît de mult jinduiam în sufletul meu de zek necopt să mă văd în „libertate”, orașul acesta nu trezea în sufletul meu invidie și nici dorința de a descinde în zbor pe străzile lui. Întreg răul care ne încătușa era încolăcit aici. O urbe trufașă, care niciodată ca după acest război nu îndreptățise zicala:

Moscova nu crede în lacrimi!

Astăzi, din vreme în vreme, profit de posibilitatea, atît de rară pentru un fost zek, de a vizita lagărul meu! De fiecare dată re trăiesc aceleași emoții. Pentru a judeca viața cu dreaptă măsură, nimic nu poate fi mai folositor decît să replonjezi într-un trecut fără ieșire, să te simți din nou cel de atunci. Pe locul unde erau cantina, scena si KVC-ul, se află acum magazinul „Spartak”. Uite aici, lîngă stația de troleibuz-care a rămas tot acolo - era postul de gardă exterior. La etajul doi, se zărește fereastra camerei monștrilor. Iată și locul de încolonare pentru apel. Aici se deplasa pe șine macaraua-turn a frumoasei Napolnaia. Pe aici M. se strecura, noaptea, la Berschader. Prin curtea asfaltată, oamenii se plim-bă, sporovăind despre una-

alta: ei nu știu că, de fapt, calcă pe cada-vrele noastre. Nu-și pot imagina că această curte nu prea mare a putut fi nu o parte integrantă a Moscovei, aflată la douăzeci de minute de mers cu troleibuzul de centru, ci o insuliță a sălbaticului Arhipelag, mult mai strâns legată de Norilsk și Kolîma, decît de Moscova. Nici eu nu mai pot urca pe acoperișul blocului, pe unde cîndva umblam cu deplină îndrituire, nu mai pot pătrunde în apartamentele unde chiar eu am șpă-cluit ușile și am montat parchetul. Umblu încoace și încolo prin zonă, cu mîinile la spate, exact ca pe atunci, imaginîndu-mi că n-am dreptul să ies - de aici pînă aici și atît - și că nu știu în ce fundătură voi fi expediat chiar mîine. Și aceiași arbori din parcul Neskucinîi, pe care acum nici o zonă nu-i mai desparte de mine, depun mărturie că își amintesc totul, că își amintesc și de mine, că așa a fost.

Refac drumul înainte și îndărăt, din impas în impas, eternul du-te-vino al deținutului, reîntorcîndu-mă invariabil de unde am plecat, și, treptat, toate greutățile vieții de azi încep să se topească, de parcă ar fi de cea-ră.

Nu mă pot abține și mă dedau la un act huliganic: urc scara și, pe per-vazul alb al ferestrei, la doi pași de fostul birou al șefului de lagăr, scriu cu negru: „Sectorul de lagăr 121.”

Cine va trece pe aici va citi și poate va cădea pe gînduri.

Eram noi oploșiți, e adevărat, dar oploșiți din producție, și sanctuarul locului nu era camera noastră, ci una asemănătoare situată cu un etaj mai sus, unde locuiau oploșiții din zonă și de unde un triumvirat alcătuit din contabilul Solomonov, magazinierul Berschader și dispecerul Burstein dirija întregul lagăr. Acolo s-a și decis destituirea lui Pavlov din postul de șef de producție și înlocuirea lui cu Kukos. Și iată că, într-o bună zi, acest nou prim-ministru și-a făcut apariția în camera noastră (între timp, Pravdin, în pofida zelului de care dădea dovadă, fusese gre-blat într-o etapă.) Nici eu n-am mai fost tolerat multă vreme: am fost scos din biroul normatorilor și din cameră (în lagăr, cînd decazi din poziția ta socială pe o vagonka, nu cazi, ci, dimpotrivă, - te înalți), dar, cît am mai rămas, am avut timp să-l observ pe Kukos, care completează în chip fericit micul nostru sociomodel cu o varietate importantă de „intelectual” postrevoluționar.

Alexandr Fiodorovici Kukos, un afacerist de vreo treizeci și cinci de ani, întreprinzător, circumspect și autoritar (ceea ce se cheamă un „strălucit organizator”), inginer constructor de meserie (meserie de care nu prea făcea caz, mulțumindu-se să mînuiască asiduu rigla de calcul), încasa-se zece ani pe baza legii din 7 august, ani din care făcuse deja vreo trei, adaptîndu-se perfect la viața de lagăr și simțindu-se aici la fel de dezinvolt ca în libertate. Muncile comune nu păreau defel să constituie o amenințare pentru el. Cu atît mai puțin era înclinat să deplîngă masa de indivizi fără har, hărăzită tocmai acestor munci. Făcea parte dintre acei deținuți, ale căror acte sunt mai primejdioase pentru zeki decît osîr-dia celor mai aprigi stăpîni ai Arhipelagului: unul ca ăsta, o dată ce te-a înșfăcat de grumaz, nu te mai lasă din strînsoare, nu-l apucă lenea. Se zbătea să obțină reducerea rației (înăsprirea sistemului marmitelor), suspendarea vizitelor, etaparea oricărui recalcitrant, numai pentru a stoarce cît mai mult din deținuți. Atît Direcția lagărului, cît și conducerea producției erau entuziasmate de prestația lui.

Dar lucrul interesant este că toate aceste apucături îi erau vădit familiare încă de dinainte de a fi ajuns în lagăr. Tocmai în libertate învățase el să conducă în acest fel, și iată că metoda lui managerială se dove-dea cum nu se poate mai potrivită pentru lagăr.

Actul cunoașterii e mult înlesnit de analogie. Foarte curînd mi-am dat seama că acest Kukos îmi amintea de cineva. Dar de cine? Ah, da! De Leonid Z-v, colegul meu de celulă de la Lubianka. Și, lucru esențial, nu prin înfățișare, nu, Z-v avea un aer de mistreț, pe cîtă vreme Kukos era bine făcut, înalt, cu alură de gentleman. Dar, o dată puși în balanță, ei lăsau să se întrevadă, îndărătul lor, un întreg curent - acel prim val al noii inginerimi, care aștepta cu nerăbdare să-i disloce pe vechii spețla(16), iar pe mulți dintre ei chiar să-i anihileze. Ceea ce s-a și întîmplat, o dată cu apariția primelor serii de absolvenți ai VTUZ-urilor sovietice! Ca ingineri, ei nu ajungeau nici la călcîiul celor din vechea generație - nici prin amploarea orizontului tehnic, nici prin flerul lor artis-tic, nici prin devoțiunea față de meserie. (Chiar și față de ursul de Ora-cevski, expulzat prompt din cameră, lustruitul Kukos părea un flecar oa-recare.) Cu pretențiile lor de cultură generală, erau de-a dreptul comici. (Kukos spunea: „Cartea mea preferată e Cele trei culori ale timpului de

Stendhal"(17) (! confundînd-o cu o carte despre Stendhal). Foarte nesi-gur pe el cînd se punea problema să calculeze integrala de $x^2 dx$, nu ezita să angajeze cu mine, aruncîndu-se cu capul înainte, controverse acerbe privind orice chestiune de matematici superioare.) Reţinuse între cinci şi zece fraze şcolareşti în limba germană, pe care le exhiba cu sau fără rost. Habar n-avea de engleză, dar se încapăţîna să discute despre ortoepia acestei limbi, deprinsă de el cîndva într-o şuetă de restaurant. Mai avea şi un caiet cu aforisme, pe care le recitea şi le to-cea fără încetare, ca să poată străluci la ocazii.

În schimb, din partea unor oameni ca el, care nu cunoscuseră nicicînd trecutul capitalist, nefiind, aşadar, contaminaţi în nici un fel de racilele lui, se aştepta o puritate republicană, o principialitate de-a noastră, so-vietică. Abia ieşiţi de pe băncile şcolii, mulţi dintre ei erau numiţi în posturi de răspundere, primeau lefuri foarte mari. Pe timp de război Patria îi scutea de front, necerîndu-le altceva decît să lucreze în specia-litatea lor. De aceea erau patrioţi, cu toate că în partid intrau fără trage-re de inimă. Avînd avantajul că nu cunoscuseră teroarea acuzaţiilor de clasă, nu se temeau să greşească în luarea unor decizii, pe care le apărau uneori pînă-n pînzele albe. Din acelaşi motiv, nu le era frică nici de masele muncitoare, dimpotrivă: se arătau faţă de ele foarte voluntari şi cruzi. Cam asta era de capul lor. Nu, încă ceva: se străduiau în fel şi chip să îşi limiteze ziua de muncă la opt ore. După care începeau deliciile vieţii: actriţe, Metropol, Savoy(18). În această privinţă, istorisirile lui Kukos şi Z-v erau uimitor de asemănătoare. Iată-l pe Kukos povestind (nu fără înflorituri, dar esenţialmente veridic, îl crezi imediat) despre o duminică obişnuită din vara anului 1943 - povesteşte şi radiază, retrăind întîm-plările:

— Sîmbătă seara aterizăm la restaurantul „Praga”. Cina! Dumneata ştii ce înseamnă pentru o femeie cina! Unei femei i se absolut fîl-fî-ie şi de micul dejun, şi de masa de prînz şi de munca de peste zi. Ce contează cu adevărat pentru o femeie? Rochia, pantofii şi cina! La „Praga” e camuflaj, dar se poate urca pe acoperiş. Balustrada. Văzduhul înmiresmat al verii. Arbatul(19) adormit în noapte. Alături - o femeie în rochie de mătase (un cuvîntul pe care îl subliniază întotdeauna)! Am chefuit toată noaptea şi acum nu mai bem decît

șampanie! De după tur-nul NKO se înalță, agale, un soare zmeuriu. Raze, ferestre, acoperișuri! Achităm nota. Șoferul, convocat prin telefon, mă așteaptă cu mașina la intrare. Prin geamurile deschise ale automobilului năvălește aerul, înprospătându-ne. Iar la vilă - pădurea de pini! Știi dumneata ce e aia - o pădure de pini dimineața? Cîteva ore de somn cu obloanele trase. Pe la zece ne trezim - razele soarelui răzbat printre șipcile jaluzelelor, în odaie - dulcea dezordine a straielor feminine. Un mic dejun ușor (știi dumneata ce va să zică ușor?), cu vin roșu, pe verandă. Apoi încep să apară amicii: cu toții la rîu, bronzază-te, înoată. Seara - în mașini și acasă. Iar dacă duminica aceea e zi de lucru, după micul dejun, pe la unsprezece, te repezi să mai dirijezi puțin producția.

Ei bine, e posibil să vină vreodată o zi, fie și o singură zi, cînd ne-am putea înțelege unul pe altul ?

E așezat pe patul meu și povestește, cu mîinile în neconținută mișcare, pentru a conferi mai multă precizie detaliilor captivante, legănîndu-și capul sub puterea năvalnicei delectări a amintirilor. Prefir și eu în me-morie, una cîte una, acele teribile duminici ale anului 1943.

4 iulie, în zori, în stînga noastră, pe Arcul de la Kursk, pămîntul a prins să se cutremure. Sub primele raze ale soarelui zmeuriu, citeam deja foi-le volante ce cădeau valuri-valuri din cer: „Predați-vă! Ați cunoscut deja, nu o dată, forța distructivă a ofensivelor germane!”

11 iulie, în zori, mii de şuierături sfîșiau văzduhul deasupra tranșeelor: începuse ofensiva noastră pe direcția Orei.

— „Un mic dejun ușor” ? Firește că știu ce va să zică: în semiîntunericul zorilor, în tranșee, o cutie americană de corned-beef pentru opt oameni și apoi: „Ura! Pentru Patrie! Pentru Stalin!”

Capitolul 10

ÎN LOC DE POLITICI

DAR, în ACEASTĂ lume sinistră, unde fiecare roade pe cine poate, un-de viața și conștiința omului se cumpără pe o rație de pâine cleioasă, ce reprezentau și unde erau politicii - onoarea și lumina tuturor populațiilor penitenciare de pe fața lumii?

Am urmărit deja sistemul prin care „politicii” erau segregati, sufocați și exterminați.

Bun, dar cine le-a luat locul?

Cine să le ia locul. De atunci, noi nu mai avem politici. Si nici nu putem avea. Despre ce fel de „politicii” poate fi vorba, de vreme ce s-a insta-urat justiția universală? În închisorile țariste, am profitat cândva de privi-legiile politicilor, ceea ce ne-a făcut să înțelegem și mai clar că trebuie terminat cu ei o dată pentru totdeauna. Pur și simplu, politicii au fost aboliti. Nu există și nu vor mai exista!

Cît despre cei ce sunt băgați la zdup, ei bine, ăștia sunt kaeri, dușmani ai revoluției. Cu anii, cuvîntul „revoluție” s-a cam stafidit? Atunci să fie „dușmani ai poporului”: sună și mai bine. (Dacă îi vom număra, după trecerea în revistă a Valurilor(1), pe toți cei întemnițați pe baza acestui articol, adăugind și numărul de trei ori mai mare al membrilor de familie - izgoniți, suspectați, umiliți și persecutați - vom fi siliți să constatăm cu surprindere că, pentru întâia oară în istorie, un popor a devenit propriul său dușman, alegîndu-se în schimb cu un prieten de nădejde: poliția politică.)

Se cunoaște anecdota de lagăr, potrivit căreia o femeie din popor, con-damnata și trimisă în lagăr, n-a putut pricepe multă vreme de ce pro-curatorul și judecătorul o făcuseră „milițian călare” (de fapt, cuvîntul folosit fusese „contrarevoluționar”).(2) Cine a stat în lagăr și s-a uitat bine în jur s-a putut încredința că povestea e cît se poate de veridică.

Un croitor, punînd pentru o vreme acul deoparte, îl înfige, ca să nu se rătăcească, într-un ziar atîrnat pe perete, nimerind chiar în ochiul lui Kaganovici. Un client îl vede: 58. 10 ani (terorism).

O vînzătoare, primind marfa de la un furnizor, o înregistrează pe o pagi-nă de ziar, neavînd altă hîrtie la îndemînă. Cifra reprezentînd numărul bucăților de săpun nimerește pe fruntea tovarășului Stalin: 58. 10 ani.

Un tractorist de la MTS Znamensk își garnisește unul dintre bocanci, mai scîlciat, ca să-i țină de cald, cu un afișul electoral al unui candidat pentru Sovietul Suprem. Femeia de serviciu (care răspundea pentru acele afișe) observă că îi lipsea unul și descoperă cine-l subtilizase. KRA, agitație contrarevoluționară, 10 ani.

Responsabilul unui cămin cultural se duce, împreună cu paznicul, să cumpere un bust al tovarășului Stalin. Îl cumpără. Bustul era voluminos și greu. Trebuia pus pe o targa și cărat în doi, dar responsabilul cămi-nului socoate că o asemenea ipostază e sub demnitatea lui: „Îl aduci tu cumva”. Și o ia înainte. Multă vreme, bătrînul paznic nu știe cum s-o scoată la capăt. Să ia bustul subsuoară - nu-l putea cuprinde. Să-l care în brațe - l-ar fi durut șira spinării, căci greutatea l-ar fi împins spre spa-te. În sfîrșit, găsește soluția: își scoate cureaua, o petrece pe după gîtul lui Stalin și străbate cu bustul în cîrcă ulițele satului. Aici nimeni nu mai avea ce crîcni: cazul era clar. 58-8, terorism, 10 ani.

Un marinar îi vinde unui englez o brichetă „Katiușa” (un fitil vîrît într-un capăt de țeava, plus mecanismul de aprindere), ca suvenir, pentru o liră sterlină. Subminarea prestigiului Patriei, 58, 10 ani.

Un ciurdar, scos din fire, își blestemă vaca neascultătoare, făcînd-o „curvă de vită colhoznică”. 58. Condamnat.

Ellocika Svirskiaia cîntă la o serată de amatori un cuplet cu niscaiva alu-zii- Asta e rebeliune în lege. 58, 10 ani.

Un dulgher surdo-mut reușește și el să se aleagă cu o condamnare pentru agitație contrarevoluționară! Cum? Tocmai podea sala unui club. Totul fusese scos în curte, nici un cui, nici un cîrlig nicăieri. Pentru tim-pul cît avea de lucru, omul își aruncă haina și chipiul pe bustul lui Lenin. Cineva intră și îl vede. 58, 10 ani.

Înainte de război, Volgolaș-ul mișuna de asemenea moșnegi analfabeți de prin Tuia, Kaluga și Smolensk. Toți avuseseră parte de articolul 58-10, agitație antisovietică. Cînd trebuiau să se iscălească, puneau o cru-ce. (Relatarea lui Loșcinin.)

Eu însumi, asta după război, am stat la un moment dat în același lagăr cu un anume Maximov, originar din Vetluga. Omul servise, de la înce-putul războiului, într-o unitate de artilerie antiaeriană. Într-o iarnă, politrucul îi adună ca să discute în comun articolul de fond din „Pravda” (16 ianuarie 1942: „Să-i tragem neamțului, în iarna asta, o

asemenea chelfăneală, încît la primăvară să nu se mai poată ridica din țarină!"). E invitat să ia cuvîntul și Maximov, care spune: „Așa e! Trebuie altoiți, por-cii ăștia de cîine, cît mai bate viscolul și ei n-au pîslari, chiar dacă și noi mai umblăm cîteodată în bocanci. La primăvară o să fie mai greu, cu tehnica pe care o au în dotare..." Intervenție aplaudată de politruc, ai fi zis că totul era în regulă. Dar iată că Maximov e convocat la SMERȘ, unde i se administrează 8 ani pentru „proslăvirea tehnicii germane", 58. (Maximov făcuse, în sat, un singur an de școală. Fiul lui, comsomolist, militar în termen, a venit să -l viziteze în lagăr: „Mama să nu afle că ești arestat, i-a spus, scrie-i și tu că ești tot în armată, că încă nu te lasă să pleci". Nevasta îi răspunde la o cutie poștală: „Tot contingentul tău a fost demobilizat; ție de ce nu-ți dau drumul acasă?". Soldatul din escor-tă se uită la Maximov: nebărbierit cu săptămîinile, ca vai de lume, ba pe deasupra și pe jumătate surd „Scrie-i, zice, că te-au făcut gradat și de aia te țin". Pe șantier, careva se supără pe Maximov - surd cum era, omul nostru nu prea înțelegea ce-i spui - și-l repede: „Uite pe cine au stricat bunătate de 58!"

Într-un club de colhoz, puștii ajung de la hîrjoană la bătaie și unul dintre ei agață cu spatele de pe perete nu știu ce afiș, smulgîndu-l. Doi băieți, cei mai mari, sunt condamnați pe baza lui 58. (Potrivit unui Decret din 1935, minorii sunt răspunzători juridic pentru toate infracțiunile, înce-pînd de la vîrsta de 12 ani!) Și părinții lor au încasat-o, chipurile pentru că ei îi învățaseră și-i instigaseră.

Un școlar ciuvaș de șaisprezece ani face o greșeală scriind - în limba rusă, care nu era limba lui maternă - o lozincă pentru gazeta de perete. 58, 5 ani.

Într-un sovhoz, la contabilitate, atîrna citatul: „Viața a devenit mai bună, viața a devenit mai veselă(3). (Stalin)". Careva adaugă cu creionul roșu un pentru. Adică viața a devenit mai veselă pentru Stalin. Nu s-a mai căutat vinovatul. Toată contabilitatea - la zdup.

Sub incidența lui 58 cade, bineînțeles, și colecta făcută într-un atelier pentru ajutorarea soției unui muncitor arestat. (Cum au îndrăznit? La pîrnaie!)

Hessel Bernstein și soția lui Bessceastaia s-au ales cu 58 pentru... o ședință de spiritism la domiciliu. Anchetatorul îl presa: recunoaște, cine a mai participat la conspirație?! (În lagăr se răspîndise zvonul

că Hessel e închis pentru „ghicit” și oploșiții veneau la el cu pîine și tutun: ghi-cește-mi și mie!)

Absurditate? Tembelism? Nonsens? Nici un fel de nonsens: asta și în-seamnă „teroarea ca mijloc de convingere”. Există o zicală: pușcă cio-rile și caragațele, că nu scapă nici rațele. Trage în tot ce mișcă: pînă la urmă nimerești și pe cine trebuie. Sensul primar al teroarei de masă tocmai în asta și rezidă: ne vor cădea în labe și vor pieri și cei atît de puternici și de bine ascunși, încît unul cîte unul nu pot fi vînați.

Și cîte acuzații, care de care mai stupide, nu s-au inventat pentru a se motiva condamnarea unor persoane arestate întîmplător ori aflate în vi-zorul aparatului represiv!

Grigori Efimovici Gheneralov (originar din regiunea Smolensk) e inculpat pentru „beție din ură față de poporul sovietic” (în realitate, omul bea pentru că nu se înțelegea cu nevasta) - 8 ani.

Irina Tucinskaia (logodnica fiului lui Sofronițki) e arestată la ieșirea din biserică (se hotărîse arestarea întregii familii) și inculpată pentru că, în strană, „se rugase pentru moartea lui Stalin” (cine ar fi putut auzi rugă-ciunea aceea?!): terorism, 25 de ani.

Alexandr Babici e inculpat pentru că „în 1916 a acționat împotriva pu-terii sovietice (!!) în cadrul armatei turce” (în realitate, luptase ca voluntar rus pe frontul turc). Întrucît e acuzat și că intenționase să predea nemților, în 1941, spărgătorul de gheață „Sadko” (la bordul căruia fuse-se luat ca pasager) e condamnat la împușcare. (Pedeapsa a fost comu-tată la un decar. Mort în lagăr.)

Serghei Stepanovici Fiodorov, inginer artilerist, e inculpat pentru „subminarea, cu intenții de sabotaj, a proiectelor tinerilor ingineri”. Acești activiști ai Komsomolului neavînd, pasămite, timp liber suficient ca să-și finalizeze planșele. (Ceea ce n-a împiedicat transferarea inveteratului sabotor Fiodorov, ca expert, de la închisoarea Krestî la o uzină mili-tară.)

Ignatovski, membru corespondent al Academiei de Științe, e arestat la Leningrad în 1941 și acuzat că, pe cînd lucra la uzinele Zeiss, în anul 1908(!), fusese recrutat de serviciile de informații germane dîndu-i-se strania însărcinare ca, în proximal război (care interesa acea generație a agenților de informații), să nu facă spionaj, rezervîndu-se pentru ur-mătorul. De aceea el slujește cu credință

tătuclui țar în primul război mondial, apoi puterii sovietice, pune la punct singura uzină de mecanică optică din țară (GOMZ), aranjează să fie ales membru al Academiei de Științe, și abia acum, la începutul celui de al doilea război, e capturat, neutralizat și împușcat!

De fapt, ani de zile nici n-a fost nevoie de acuzații fanteziste. Există un set standard, foarte simplu, de capete de acuzare, din care anchetatorul nu trebuia să se obosească decât să extragă unul sau două, aplicându-le ca pe niște timbre pe un plic:

- discreditarea Conducătorului;
- atitudine negativă față de înființarea colhozurilor;
- atitudine negativă față de împrumuturile de stat(4) (ce om cu mintea întreagă le-ar fi putut agreea?!);
- atitudine negativă față de Constituția stalinistă;
- atitudine negativă față de o măsură adoptată de partid (cea mai recentă);
- simpatie față de Troțki;
- simpatie față de Statele Unite;
- etc., etc., etc.

Aplicarea acestor timbre cu diferite valori era o treabă monotonă, care nu cerea nici un fel de artă. Ca să nu piardă vremea, anchetatorul avea nevoie doar să i se furnizeze la momentul oportun câte o nouă victimă. Aceste victime erau selectate pe contingente de către ofițerii operativi din raioanele administrative, din unitățile militare, din întreprinderile de transport și instituțiile de învățământ. Pentru ca nici ofițerii operativi să nu aibă prea multă bătaie de cap, denunțurile erau cât se poate de bine venite.

În lupta pe care oamenii o duceau unii împotriva altora, denunțurile re-prezentau o superarmă, un fel de raze ale morții: ajungea să îndrepti o rază invizibilă asupra dușmanului, și acesta cădea secerat. Nu se înregistrează rateuri. N-am reținut nume pentru a exemplifica asemenea cazuri, dar pot afirma că în închisoare am auzit sumedenie de relatări ilu-strînd recurgerea la denunțuri pînă și pentru tranșarea unor rivalități amoroase: bărbatul se descotorosea astfel de o soție indezirabilă, soția de o amantă, și invers - amanta de soție, ori ibovnica se răzbuna pe ibovnic pentru că acesta refuza să-și abandoneze consoarta.

Dintre timbre, preferatul anchetatorilor era punctul zece, agitația contra-revoluționară (rebotezată în antisovietică). Dacă nepoții noștri vor citi cândva dosarele de anchetă și judiciare din perioada stalinistă, vor fi ui-miți de infatigabila inventivitate a promotorilor propagandei antisovietice. Erau în stare să facă propagandă cu un ac și cu un chipiu rupt, cu podele spălate (v. mai jos) ori rufe nespălate, cu un zîmbet ori cu ab-sența acestuia, cu o privire prea expresivă ori prea impenetrabilă, cu gânduri mute în cutia craniană, cu însemnări în jurnalele intime, cu bile-țele de amor, cu mîzgăleli pe pereții closetelor. Propagandă pe șosele, pe un drum de țară, la un incendiu, în piață, la bucătărie, la măsuța de ceai din sufragerie ori în pat, la ureche. Numai invincibila structură a socialismului a putut ține piept presiunii unei asemenea propagande!

Pe Arhipelag, deținuților le place să spună, în glumă, că nu toate articolele codului penal sunt accesibile. Cutare ar fi vrut el să încalce legea privind proprietatea socialistă, dar n-a fost lăsat să se apropie de zisa proprietate. Altul ar fi săvîrșit fără să clipească o delapidare, dar n-a re-ușit să se angajeze casier. Ca să comiți un omor, ai nevoie măcar de un cuțit, ca să deții ilegal o armă, trebuie întîi s-o procuri, ca să faci sa-criticări ilegale de animale, trebuie mai întîi să le ai. Nici articolul 58 nu e chiar atît de accesibil: cum să-ți trădezi patria potrivit alineatului I-b, dacă nu ești în armată? Cum să te înhăitezi cu burghezia mondială, în termenii alineatului 4, dacă locuiești la Hantî-Maniisk? Cum să submi-nezi industria și transporturile de stat (alineatul 7), dacă lucrezi ca fri-zer? Dacă n-ai măcar o amărîță de auto-clavă medicală care să facă explozie (cazul inginerului chimist Ciudakov, 1948, „diversiune")?

Dar alineatul 10 al articolului 58 e la îndemîna tuturor. El e accesibil bă-trînelor gîrbove și școlarilor de doisprezece ani, oamenilor căsătoriți și celibatarilor, femeilor însărcinate și fecioarelor, sportivilor și ologilor, be-țivilor și abstenenților, văzătorilor și nevăzătorilor, proprietarilor de auto-mobile și cerșetorilor. Cu alineatul 10 te poți procopsi iarna la fel de bi-ne ca vara, într-o zi de lucru ca și duminica, la revărsatul zorilor și seara tîrziu, la serviciu și acasă, într-o stație de metrou, în casa scărilor, în adînc de codru, într-un antract sau în timpul unei eclipse de soare.

Singurul care se putea măsura prin accesibilitate cu articolul zece e alineatul 12, nedenunțarea, cu alte cuvinte „ai știut și n-ai spus”. Toți cei enumerați mai sus se puteau căptuși cu acest alineat în aceleași con-diții, cu înlesnirea că pentru a cădea sub incidența lui nu era nevoie nici măcar să deschizi gura ori să pui mîna pe stilou. Un alineat care te pă-lea în plină inacțiune! Iar termenul de condamnare era același: 10 ani plus 5 de „botniță”(5).

Desigur, după război, alineatul I al articolului 58, „trădare de patrie”, nu mai putea nici el trece drept greu accesibil. Aveau dreptul la el nu nu-mai toți foștii prizonieri de război, nu numai cei ce nimeriseră sub ocu-pație, ci chiar și persoanele care întârziaseră să se evacueze din regi-unile amenințate, manifestîndu-și astfel intenția de a-și trăda patria. (Profesorul de matematică Juravski a solicitat, pentru a părăsi Lenin-gradul, trei locuri în avion: pentru soție, pentru cumnata lui bolnavă și pentru sine însuși. I s-au oferit două (fără cumnată). Omul și-a expediat din oraș soția și cumnata, el a rămas pe loc. Autoritățile n-au putut inter-preta acest gest altfel decît în sensul că profesorul îi aștepta pe nemți. 58-1-a, cu aplicarea articolului 19, 10 ani.)

Prin comparație cu croitorul, paznicul de club, marinarul sau vetlujeanul - amărîții citați adineauri, cei ce urmează vor lăsa impresia că și-au meritat din plin condamnările:

— estonianul Enseld, sosit la Leningrad din Estonia încă independentă. I se confiscă o scrisoare, redactată în limba rusă. De la cine? Pentru ci-ne? „Sunt un om cinstit - nu vă pot spune”. (Era scrisoarea lui V. Cernov(6) adresată unor rude.) Aha, nemernicule, ești om cinstit, vasă-zică? Ia poftim pe Solovki!... Dar el măcar avea asupra-i scrisoarea aceea, nu-i așa?

— Gricevski. Tată a doi ofițeri combatanți, ajunge în timpul războiului, în cadrul mobilizării pentru muncă, la o exploatație de turbă, unde înjură zămîrca (dar de înjurat a înjurat-o, măcar a deschis gura!). 58-10, 10 ani binemeritați. (A murit scotocind după coji de cartofi în groapa cu lă-turi a lagărului. În buzunarul lui soios a fost găsită fotografia unuia dintre băieți, cu pieptul plin de decorații.)

— Nesterovski, profesor de engleză. Acasă la el, la o ceașcă de ceai, le povestește soției și celei mai bune prietene a acesteia (dar le-a po-vestit, e adevărat!) cîtă sărăcie și foamete era în regiunea Privoljie, din spatele frontului, de unde tocmai se întorsese. Prietena

cea mai bună îi înfundă pe ambii soți: lui alineatul 10, ei alineatul 12, amîndurora cîte 10 ani. (Dar apartamentul? Nu știu: poate prietenei?)

— Reabinin N.I. în 1941, în timpul retragerii trupelor noastre, declară franc și cu glas tare că ar fi fost cazul să intonăm mai rar cîntecul acela „nu ne-atingi - nu te atingem; ne atingi - te spulberăm”. Pentru un ticălos ca ăsta, și glonțul e prea puțin; cînd colo i-au izbit numai 10 ani!

— Reunov și Tretiuhin, comuniști, se agită ca înțepați de o viespe: de ce nu se convoacă de atîta vreme congresul partidului, încălcîndu-se statutul(7) (de parcă era treaba lor, matracucile dracului!...) Cîte un de-car de căciulă.

— Fania Efimovna Epstein, consternată de crimele lui Troțki, întrebă la o ședință de partid: „Atunci, cum de i s-a îngăduit să părăsească Uniunea Sovietică?” (De parcă partidul trebuie să-i dea ei raportul. Poate că Iosif Vissarionovici și-a mușcat unghiile!) Pentru această întrebare absurdă a primit pe merit (și a ispășit) trei termene de condamnare la rînd. (Deși nici un anchetator și nici un procuror nu i-a putut explica în ce consta vina ei.)

Cînd auzi de crimele proletarei Grușa, pur și simplu ți se face părul mă-ciucă. Vreme de douăzeci și trei de ani, cît a lucrat la fabrica de sticlă, vecinii n-au văzut la ea vreo icoană. Și uite că, în ajunul sosirii nemților, își atîrnă icoana pe perete (bieteii femeii pur și simplu încetase să-i mai fie teamă, se știe că deținătorii de icoane era persecutați), ba, după cum a remarcat în mod special ancheta declanșată după denunțul ve-cinelor, freacă și podelele! (Iar nemții n-au mai venit.) În plus, găsește pe lîngă casă un frumos manifest german, cu poză, și-l pune într-o mică vază, pe comodă. Și totuși, umana noastră justiție, luînd în considerare originea ei proletară, îi dă Grușei numai 8 ani de lagăr și trei ani privare de drepturile civile. Între timp, soțul îi moare pe front Fiică-sa era elevă la o școală profesională și, cum cadrele nu încetau s-o strîngă cu ușa: „unde e maică-ta?”, se otrăvește. (Ce s-a întîmplat după moartea fiicei sale, Grușa nu apuca niciodată să povestească: o podidea plînsul și pleca.)

Dar ce merită Ghennadi Sorokin, student în anul trei la Institutul peda-gogic din Celeabinsk, care a îndrăznit să publice într-o revistă

studen-țească două articole proprii? Tarif mic: 10 ani.

Dar recitarea poeziilor lui Esenin? Cum la noi totul se uită foarte repe-de, curînd o să ni se spună: „Nu-i adevărat Esenin a fost dintotdeauna un poet popular și respectat”. Or, Esenin a fost un poet contrare-voluționar, iar versurile lui - literatură interzisă. Lui M.I. Potapov i se pre-zintă, la GB-ul din Reazan, următoarea acuzație: „Cum ai cutezat să-l ridici în slăvi (înainte de război) pe Esenin, cînd Iosif Vissarionovici a spus că poetul cel mai bun și mai talentat e Maiakovski? Asta arată că, în adîncul sufletului, dumneata colcăi de simțăminte antisovietice”!

O lepră antisovietică patentă s-a arătat a fi aviatorul acela civil, pilot Il pe un Douglas. Nu numai că se găsesc la el operele complete ale lui Esenin; nu se mulțumește să spună că în Prusia Orientală, înainte de sosirea noastră, oamenii aveau gospodării solide și trăiau în belșug. La o discuție organizată în unitatea lui de aviație, se lansează într-o dis-pută publică cu Ehrenburg pe tema Germaniei. (Avînd în vedere poziția de atunci a lui Ehrenburg, e de presupus că pilotul propunea o atitudine mai blîndă față de nemți.) O discuție și - din senin - dispută publică! Tribunal, 10 ani și 5 de botniță.

În memoriile lui Ehrenburg nu găsești nici urmă de asemenea evenimente futele. De altminteri, el putea să nici nu știe că preopinentul lui fu-sese băgat la mititica, îi răspunsese atunci cit se poate de partinic, si ui-tase. Ehrenburg susține că el însuși „a scăpat teafăr pentru că a avut noroc la loterie”. Loterie-loterie, dar cu numerele însemnate. Dacă împrejurul tău erau ridicați tot mai mulți prieteni, trebuia să încetezi la timp să-i mai cauți la telefon. Dacă oiștea o cotea, trebuia să te ră-sucești după ea. Cît despre ura pentru nemți, Ehrenburg o împinsese atît de aproape de sminteală, încît Stalin însuși sfîrșise prin a-l plesni peste degete. Dacă simți, la sfîrșitul vieții, că ai ajutat la înstăpînirea minciunii, nu prin memorii trebuie să încerci să te justifici: fă-o prin curajul sacrificiului.

I. F. Lipai înființase, în raionul lui, un colhoz cu un an înainte de a se fi primit ordin de la partid, și un colhoz pe baze întru totul voluntare! Ei bi-ne, cum putea împluternicitul GPU Ovseannikov să tolereze o aseme-nea mașinație ostilă? N-am nevoie de binele tău, mie să-mi faci răul meu! Colhozul a fost declarat chiaburesc, iar Lipai, coada de topor a chiaburilor, a fost tîrît ani de zile din pușcărie în pușcărie...

F.V. Șavrin, muncitor, pomenește cu glas tare, la o ședință de partid, de „testamentul lui Lenin”(8). Ceva mai îngrozitor nici că se poate imagina, ăsta e vrăjmaș jurat! Dinții rămași intacti după anchetă i-a pierdut în pri-mul an pe Kolîma.

Ca să vedeți ce criminali feroși furniza articolul 58. Dar mai erau și alții, pișicheri cu apucături clandestine. De exemplu, Peretz Herzenberg din Riga. Într-o bună zi, se mută fără veste în Republica Sovietică Litua-niană, unde se înregistrează ca fiind de origine poloneză, când, de fapt, era evreu leton. Nemaipomenit de scandaloasă e, în cazul lui, intenția de a trage pe sfoară statul în care a văzut lumina zilei. Ce credea el - că o să-l lăsăm să treacă în Polonia, de unde, apoi, să o șteargă în Israel. Nu, pușor: nu ți-a plăcut la Riga, marș în GULAG. Trădare intenționată de patrie, 10 ani.

Unii izbutesc să se ascundă prin cotloane cu anii. În 1937, printre muncitorii de la uzinele „Bolșevik” (Leningrad) a fost descoperit un grup de foști elevi la FZO care participaseră la o adunare unde luase cuvântul Zinoviev. (S-a găsit lista participanților, atașată la procesul-verbal.) Și au ascuns acest lucru vreme de opt ani, infiltrându-se în rândurile pro-letariatului. Toți au fost arestați și împușcați. Inculpați în nu știu ce caz, au fost băgați la pușcărie frații Starostinîie, tustrei fotbaliști, și frații Zna-menski, fondişti - nici gloria sportivă nu i-a salvat.

Marx a spus: „Statul se automutilează când face dintr-un cetățean un criminal”.* Și a explicat în termeni foarte mișcători cum statul trebuie să vadă în orice individ care încalcă legea și un om cu sînge cald în vine, și un soldat capabil să-și apere patria, și un membru al unei comunități, și un tată de familie, „a cărei existență e sacră”, și, înainte de toate, un cetățean. Dar juriștii noștri n-au timp să-l citească pe Marx; dacă vrea, n-are decît să citească el instrucțiunile noastre.

Parcă-i aud pe unii cititori exclamînd: Nu-și dă seama că toate pomelni-

*Marx și Engels, *Sobranie socinenii* (Opere), voi. I, p. 233, ed. 1928.

cele astea sunt monstruoase? Absurde? Incredibile? Că Europa nu va crede?

Europa sigur că nu va crede. Pînă cînd nu va fi zekuit ea însăși, nu va crede. A crezut în revistele noastre cu hîrtie lucioasă, altceva nu-i poți băga în tărtăcuță.

Cu cincizeci de ani în urmă, nici noi n-am fi crezut, în ruptul capului. Nici chiar acum o sută de ani n-am fi crezut

În Rusia de odinioară, deținuții politici și filistinii erau poli opuși ai socie-tății. Cu greu se puteau găsi moduri de a trăi și gîndi care să se excludă atît de radical unul pe altul.

În URSS, filistinii au început să fie „greblați” ca „politici”.

Și de aceea politici au devenit totuna cu filistinii.

Jumătate din Arhipelag era populată de Cincizeci și Opti. Politici nu existau... (Dacă ar fi existat un asemenea număr de politici adevărați, nu vă spun pe ce bancă s-ar fi regăsit de mult cei aflați la putere!)

Cincizeci și Opt îi înghițea fără fasoane pe toți cei pentru care nu se găsea din primul foc un articol de drept comun. Ca urmare, în GULAG era un talmeș-balmeș și o împeștrițeală de neînchipuit.

De exemplu, un tînăr american însurat cu o sovietică și arestat în prima noapte petrecută în afara ambasadei americane (Morris Gershman). Ori un fost partizan siberian, Muraviov, celebru pentru răfuielile lui cu albi (se răzbuna pe ei pentru moartea fratelui său): din 1930, n-a mai scăpat din ghearele GPU (totul a început de la o poveste cu aur), și-a pierdut sănătatea, dinții din gură, mințile și chiar numele (devenise Fox). Ori acel intendent militar sovietic nărvit la hoție care, pentru a scăpa de pedeapsa penală, s-a refugiat în partea apuseană a Austriei, unde, însă -ironia soartei! - n-a găsit teren de aplicație pentru talentele sale. Birocrat obtuz, a rîvnit și acolo la o poziție înaltă, dar cum să ajungă la ea într-o societate bazată pe competiția competențelor? A hotărît să se întoarcă în patrie. Aici a primit 25 de ani prin cumul — pentru delapidare și ca suspect de spionaj. Și omul a fost bucuros: se simțea la el acasă!

Asemenea exemple se pot găsi cu duiumul. Încadrarea în Cincizeci și Opt era cel mai simplu mijloc de a îngropa un om, de a-l scoate din circulație prompt și pentru totdeauna.

Sub incidența aceluiași articol intrau, la grămadă, membrii de familie, mai cu seamă soțiile, așa-numiții CIS. Astăzi suntem deprinși cu

ideea că erau băgate la pușcărie, ca fiind CIS, nevestele înalților demnitari de partid. Or, de fapt, acest obicei se statornicise cu mult înainte. La fel au fost epurate și familiile nobiliare, și familiile unor intelectuali cu notorietate, și cele ale unor reputați clerici. (Asta chiar și în anii '50: istoricul H-țev a încasat, pentru erori „de fond” într-una din cărțile sale, 25 de ani. Dar cu nevastă-sa ce facem? Un decar. Nici bătrîna lui mamă, de 75 de ani, și nici fiică-sa - 15 ani - nu pot fi lăsate de izbeliște. Și tuspatru au fost expediați în lagăre separate, fără drept de a cores-ponda între ei.)

Pe măsură ce creștea numărul oamenilor pașnici, liniștiți, străini de politică și chiar analfabeți, care stătuseră cumiști în banca lor, dar căro-ra el le strivea acum existența, Articolul 58 se scufunda tot mai mult în cenușiu și anodin, pierzîndu-și orice urmă de semnificație politică și păstorind o turmă pierdută de oameni pierduți.

Dar nu e suficient să spunem din cine era compus Cincizeci și Opt; și mai important este de știut ce fel de tratament atrăgea el în lagăr.

Încă din primii ani de după revoluție, această clientelă a fost strînsă în-tr-un cerc de fier, atît prin regimul disciplinar, cît și prin formulările juriș-tilor.

Examinînd ordinul VCEKA nr. 10 din 08.01.21, vom constata că numai un muncitor sau un țăran nu putea fi arestat fără motive temeinice. Prin urmare, un intelectual putea fi încarcerat, de exemplu, din antipatie. Ascultîndu-l pe Krîlenko la Congresul al V-lea al lucrătorilor din justiție, din 1924, vom afla că „în ceea ce-i privește pe condamnații din rîndul elementelor ostile prin apartenența lor de clasă... reeducarea lor e inoperantă și fără obiect”. La începutul anilor '30, ni se va aminti o dată în plus că reducerea pedepselor aplicate elementelor străine prin apar-tenența lor de clasă reprezintă o practică oportunistă de dreapta. Și la fel de „oportunistă e directiva potrivit căreia în închisoare toți sunt egali, că lupta de clasă, chipurile, încetează o dată cu pronunțarea sentinței, moment din care inamicul de clasă ar începe să se corijeze”.*

Dacă punem toate astea cap la cap, iată ce rezultă: de arestat vă pu-tem aresta fără nici un motiv, de reeducat n-are nici un sens să încer-căm, în lagăr o să vă rezervăm o poziție umilitoare și o să vă tocăm mărunt cu lupta de clasă.

Dar ce va să însemne asta - luptă de clasă în lagăr? Căci, într-adevăr, s-ar zice că toții arestații ar trebui să fie egali. Ei nu, luați-o mai ușurel, asta e o manieră burgheză de a vedea lucrurile! Dacă am retras celor condamnați pe baza unui articol politic dreptul de a fi deținuți separat de „comuni”, am făcut-o tocmai pentru a li-i așeza pe grumaz pe aceștia din urmă! (Acest tratament a fost inventat de cei care, în închisorile țariste, au înțeles ce forță poate dobîndi o posibilă alianță a politicilor, protestul lor comun și primejdia pe care ar reprezenta-o ele pentru regim.)

Dar iat-o, la țanc, pe Ida Averbah, ea ne va explica numai decît cum stau lucrurile: „Munca de educație și reeducare politică începe prin stratificarea deținuților după apartenența lor de clasă”. „Trebuie să ne sprijinim pe păturile cele mai apropiate de proletariat”.** (Dar cine sunt ăștia,

*Culegerea De la închisori..., p. 384.

**I. Averbah, Op. cit., p. 35.

„apropiații”? Păi, foștii „muncitori”, adică șuții. Ei și trebuie asmuțiți împotriva Cincizeci și Optilor!) „...Reeducarea este imposibilă fără ațîțarea pasiunilor de clasă”.

Așa că, atunci cînd întreaga noastră existență era lăsată la cheremul șuților, nu era vorba de arbitrarul șefilor indolenți ai unor lagpunkte uitate de Dumnezeu, ci efectul unei înalte Teorii!

„Abordarea diferențiată, de clasă, a regimului de detenție... acțiunea administrativă continuă asupra elementelor de clasă ostile”: voi, cei care vă tîrîți termenele interminabile zgribuliți în pufoaicele zdrențuite și cu capetele plecate, puteți să vă imaginați ce înseamnă „acțiunea administrativă continuă” asupra voastră?

În aceeași minunată carte, putem citi chiar o enumerare a procedeelelor susceptibile de a crea în lagăre, pentru Cincizeci și Opti, condiții insuportabile. Nimic nu lipsește. Nu sunt suficiente reducerea numărului de vizite, pachete, scrisori, limitarea dreptului de petiționare, de deplasare în perimetrul (!) lagărului. La toate acestea trebuie adăugată crearea de brigăzi speciale din elemente de clasă ostile, care să muncească în condiții mai grele (vă explic eu despre ce e vorba: adică să fie es-crocate la calcularea rezultatelor în producție), iar cînd nu-și îndeplinesc norma, acest lucru trebuie declarat drept subversiune a inamicului de clasă. (De aici executarea

prin împușcare, pe Kolîma, a unor brigăzi întregi.) Se oferă și ingenioase sugestii: chiaburii și elementele chiabu-rești (adică cei mai vrednici țărani, închiși în lagăre, care și în somn se văd la sapă și la seceriș) să nu fie trimiși la muncile câmpului! Elementelor de clasă ostile cu înaltă calificare (inginerilor, adică) să nu li se încredințeze nici un fel de posturi de răspundere „fără o verificare prealabilă”. (Dar cine, în lagăr, este calificat să-i verifice pe ingineri? Pesemne cavaleria ușoară a KVC, ceva de genul hunveibinilor.) Cum această sugestie e dificil de aplicat în cazul canalelor, căci ecluzele nu se proiectează singure și nici șantierul nu se deschide de la sine, Averbach recomandă pe un ton frizând implorarea: măcar în primele șase luni de lagăr specialiștii să fie expediați la muncile comune! (De mai mult nici nu e nevoie, ca să se curețe.) Atunci, zice ea, netrăind în baraca privilegiată a intelectualilor, specialiștii „suferă influența colectivității”, „con-trarevoluționarii își dau seama că masele sunt împotriva lor și îi disprețuiesc”.

Apoi, pentru cine stăpânește instrumentele ideologiei de clasă, totul poate fi întors cu ușurință pe dos. Careva îi instalează pe „foști” și pe intelectuali în posturi de opoziți? Înseamnă că, implicit, „îi supune la muncile cele mai grele pe deținuții proveniți din rîndul oamenilor muncii”. Dacă la magazia lagărului lucrează un fost ofițer și îmbrăcămintea se dovedește a fi insuficientă, înseamnă că el „refuză conștient” să o elibereze. Dacă se găsește careva să-i avertizeze pe recordmani: „Aveți grijă: ceilalți n-o să poată ține pasul cu voi!”, acela e, firește, dușman de clasă! Dacă un hoț se îmbată, comite o tentativă de evadare ori cine știe ce pungășie, i se deslușește că nu e vina lui, că dușmanul de clasă e cel care l-a împins să bea, l-a instigat să evadeze ori l-a învățat să fure (un intelectual învățînd un hoț să fure! - și așa ceva se scrie cu toată seriozitatea în 1936). Iar dacă se întâmplă ca însuși „elementul străin” să obțină „rezultate bune în producție”, e limpede că acționează astfel „în scopuri de camuflaj” !

Și cerul se închide. Muncii ori nu muncii, ne iubiți ori nu ne iubiți, noi vă urîm și vă vom anihila cu mâinile șuților.

Și Piotr Nikolaevici Ptițin (un Cincizeci și Opt) oftează: „Or, adevărații criminali sunt incapabili să muncească onest. Tocmai omul nevinovat

se dedică muncii cu toată ființa lui, pînă la ultima suflare, în asta constă drama: dușmanul poporului e prietenul poporului".

Dar sacrificiul tău e neavenit.

„Sunt nevinovat!” - iată primul simțămînt trăit de tot acest erzaț politic cu care au fost înfundate lagărele. Este, probabil, un eveniment nemai-înlînit în istoria penitenciară mondială ca milioane de arestați să aibă conștiința că sunt inocenți, că toți sunt inocenți și nici unul nu e culpabil. (Dostoievski, la ocnă, a avut un singur camarad nevinovat!)

Numai că aceste gloate de oameni întîmplători, ajunși îndărătul valurilor de sîrmă ghimpată nu în virtutea convingerilor lor, ci printr-un bobîrnac al destinului, erau departe de a extrage tărie sufletească din conștiința inocenței lor. Ea nu făcea, probabil, decît să-i deprime și mai mult, rele-vîndu-le absurditatea situației în care se găseau. Mai atașați de viața lor anterioară decît de vreo convingere, oricare ar fi fost aceea, ei nu manifestau nici un fel de disponibilitate pentru sacrificiu, nici un fel de uni-tate, nici un fel de spirit combativ. Încă din închisoare, celule întregi de asemenea deținuți cădeau în puterea a doi-trei borfași cu caș la gură. Ajungeau în lagăre cu moralul deja totalmente distrus, nefiind în stare decît să aplece grumazul sub ciomagul vreunui dispecer, al vreunui bor-faș ori sub pumnul brigadierului, numai buni să-și însușească filosofia de lagăr (disocierea, fiecare pentru sine, toată lumea înșală pe toată lumea) și limbajul de lagăr.

Abia sosită într-un lagăr comun, E. Olițkaia a încercat, în 1938, un sim-țămînt de uimire contemplînd, cu ochii unei încercate militante socia-liste, care cunoscuse insulele Solovki și izolatoarele disciplinare, spec-tacolul oferit de acești Cincizeci și Opti. Pe vremuri, așa cum își mai amintea foarte bine, politiciii împărțeau totul; acum, fiecare trăia și mes-teca pentru sine și chiar „politicii” se pretau la traficul cu obiecte de îm-brăcăminte și rații de pîine!...

Drojdie politică - iată cum îi numea (ne numea) Anna Skripnikova. Ea însăși avusese parte, încă în 1925, de următoarea lecție: s-a plîns an-chetatorului că pe colegele ei de celulă comandantul Lubiankăi le tră-gea de păr. Anchetatorul, izbucnind în rîs, a întrebat-o: „Și cu dumneata se poartă la fel?” - „Nu, dar le batjocorește pe colegele mele!” Și atunci anchetatorul a exclamat pe un ton

povătuitor: „Mă umple groaza cînd te aud protestînd! Mai lasă naibii chichițele astea de doi bani ale inte-lighenției ruse! Sunt de mult desuete. Ocupă-te numai de dumneata! Altminteri, o să ai multe de îndurat”.

Or, ăsta e principiul de căpătîi al borfașilor: nu tu ești cel ofticat - nu fă valuri!" Anchetatorul de la Lubianka, în 1925, avea deja filosofie de bor-faș!

Iată de ce, la întrebarea șocantă pentru urechile cultivate: „Poate un po-litic să fure?", noi răspundem: „De ce nu?"

„Poate și să denunțe?" - „Cu ce-i el mai breaz decît alții?"

Iar cînd, referitor la Ivan Denisovici, mi se obiectează cu naivitate: cum se face că la dumneata politiciii se exprimă folosind vocabularul borfa-șilor? - ei bine, răspund: Dacă pe Arhipelag alt limbaj nu există?! Credeți că drojdia politică poate opune propriul său limbaj celui folosit de drojdia crimei?

De fapt, politicilor li se vîră cu insistență în cap că sunt criminali, cei mai abominabili dintre criminali: chipurile, la noi cine nu e criminal nici nu ajunge la pușcărie!

Cincizeci și Optîlor li s-a frînt coloana vertebrală și nu mai există politici. Deversați în albia de porci a Arhipelagului, ei au fost trimiși să moară pe cîmpul muncii, urlîndu-li-se în urechi minciuna, prăsită în lagăre, că fie-care e dușmanul fiecăruia!

Mai e o zicală care spune: cînd te ia cu foame, să vezi cum prinzi glas. Numai că băștinașii noștri n-au prins glas. Nici măcar de foame.

Și cît de puțin, cît de puțin le-ar fi trebuit ca să se salveze! Atîta doar: să nu mai țină la viață, o viață oricum pierdută, și să se unească.

Așa ceva le-a reușit cîteodată unor grupuri compacte de străini, bună-oară japonezilor. În 1947, la Revuci, un lagpunkt disciplinar ținînd de lagărele Krasnoiarsk, au fost aduși vreo patruzeci de ofițeri japonezi, așa-ziși „criminali de război" (deși e greu de imaginat cu ce se făcuseră vinovați față de noi). Ger de crăpau pietrele. Muncă la doborît de arbori, peste puteri chiar și pentru ruși. Recalcitranții* l-au dezbrăcat încă din primele zile pe careva dintre ofițeri, le-au furat de cîteva ori targa cu ra-țiile de pîine. Perplecși, japonezii au așteptat intervenția autorităților, ca-re însă nu s-au sinchisit defel. Atunci brigadierul japonezilor, colonelul Kondo, însoțit de alți doi ofițeri, cei

mai mari în grad, s-au înființat într-o seară în biroul șefului de lagpunkt și l-au avertizat (vorbeau rusește la perfecție) că, dacă actele arbitrare la adresa lor nu încetează, a doua zi

*În limba rusă, otritalovka. Deținuți care -l iau pe „nu” în brațe, refuzând să îndeplinească orice exigență a conducerii lagărului privind regimul de viață și de muncă. De obicei, ei alcătuiesc nucleul dur al pегrei.

În zori doi ofițeri, voluntari, își vor face harakiri. Și acesta urma să fie doar începutul. Șeful lagpunktului (o brută pe nume Egorov, fost comisar politic de regiment) și-a dat seama numaidecât că un asemenea bucluc l-ar putea face s-o încurce electric. Vreme de două zile, brigada japoneză n-a mai fost scoasă la lucru, a primit hrană conform normativelor, iar apoi a fost transferată din lagpunktul disciplinar.

Cît de puțin trebuie pentru luptă și victorie! Atîta doar - să nu ții la viață, o viață deja pierdută.

Dar, amalgamați neconținut cu pегra și cu deținuții de drept comun, Cincizeci și Opții noștri n-au fost lăsați niciodată să rămînă numai între ei: asta ca să nu ne privim în ochi și să realizăm într-o bună zi cine suntem. Iar acele capete limpezi, cu verb ardent și inimi tari, care ar fi putut deveni lideri ai închisorilor și lagărelor, aceștia, bisecunoscuți da-torită mențiunilor speciale din dosare, au fost din capul locului izolați, li s-a pus căluș la gură, au înfundat izolatoarele disciplinare ori au fost împușcați prin pivnițe.

Dar, în virtutea unei particularități capitale a vieții, relevantă încă de taoism, trebuie să ne așteptăm ca momentul dispariției politicilor să coincidă cu momentul reapariției lor.

Mă voi încumeta acum să afirm că în epoca sovietică nu numai că au existat politici, dar:

- 1) Ei au fost mult mai mulți decît pe vremea țarismului și
- 2) Au dat dovadă de mai multă fermitate și de mai mult curaj decît revo-luționarii de altădată.

Această afirmație pare a veni în contradicție cu cele spuse anterior, dar nu așa stau lucrurile. Politicii din Rusia țaristă beneficiau de o poziție avantajoasă, fiind mereu în văzul lumii și avînd șansa de a produce ecouri instantanee în societate și în presă. Am văzut deja

(Partea întâi, cap. 12) că în Rusia Sovietică socialiștii au avut de întâmpinat dificultăți mult mai mari.

Categoria politicilor era alcătuită acum nu numai din socialiști. Numai că, deversați cu hîrdăul într-un ocean de cincisprezece milioane de deți-nuți de drept comun, ei, acești politici, nu mai puteau fi văzuți și auziți de către noi. Erau muți. Mai muți decît toți ceilalți Peștii erau imaginea lor în oglindă.

Peștii, simbolul primilor creștini. Și tot creștinii reprezentau principalul lor detașament. Zgrunțuroși, fără prea multă școală, neștiind să vor-bească de la tribune ori să redacteze un apel clandestin (de altminteri religia lor nu reclama defel asemenea dexterități), ei se duceau în lagă-re la martiriu și la moarte, numai ca să nu-și renege credința. Ei știau foarte bine pentru ce erau acolo și rămîneau neclintiți în convingerile lor! Sunt, poate, singurii la care n-a prins filosofia și nici măcar limbajul lagărelor. Și ăștia nu sunt politici? Cu siguranță, asemenea oameni nu pot fi socotiți ca făcînd parte din drojdia societății.

În rîndurile lor erau foarte multe femei. Taoismul spune că tocmai cînd se năruie credința, atunci își fac apariția adevărații credincioși. Îndărătul rînjetelor ce se lăteau pe fețe la trecerea preoților ortodocși, al miorlă-iturilor comsomoliste din noaptea învierii, al fluierăturilor scoase de bor-fași în închisorile de tranzit, noi n-am știut să vedem adevărul că, în sî-nul păcătoasei biserici ortodoxe, crescuseră, totuși, fiice demne de pri-mele veacuri ale creștinismului, surori ale celor azvîrlite în arene, pradă leilor.

Creștini au fost mulți în lagăre - convoaie și gropi comune - cine va nu-măra aceste milioane? Ei au pierit neștiuți de nimeni, luminînd, ca niște candelă, doar imediata lor proximitate. Au fost cei mai buni creștini ai Rusiei. Cei mai răi au tremurat, au renegat ori s-au pitit prin cotloane.

Și asta nu înseamnă mai mulți. A cunoscut vreodată Rusia țaristă atîția politici? Ea, care nici nu știa să numere cu zecile de mii?

Dar sistemul de anihilare a lucrat atît de curat și de fără martori, încît ra-reori iese la lumină cîte o istorisire despre unul sau despre altul.

Arhiereul Preobrajenski (înfățișare de Tolstoi, barbă sură), închisoare-deportare-lagăr, închisoare-deportare-lagăr (Marea Pasiენტă). După acești lungi ani extenuanți, e convocat la Lubianka

(pe drum, borfașii îl lasă fără tunsoarea lui preoțească). I se propune să intre în Sinod. Un om care a suferit atîția ani s-ar zice că ar fi putut să-și acorde dreptul de a se odihni după temniță. Dar nu, el refuză. Acela nu era un Sinod cu-rat, aceea nu era o biserică imaculată. Și - îndărăt în lagăr.

Dar Valentin Feliksovici Voino-lasenețki (1877-1961), zis „episcopul Lu-ca” și autorul celebrei Chirurgii septice? Periplul vieții lui va fi cu siguranță istorisit într-o zi, și nu e rolul nostru să o facem aici. Un om care deborda de talente. Înainte de revoluție, intrase deja, prin concurs, la Academia de Arte, dar a părăsit-o pentru a sluji mai bine umanitatea în calitate de medic, în spitalele primului război mondial. S-a făcut remarcat ca un iscusit chirurg oftalmolog. După război a condus, la Tașkent, o clinică vestită în toată Asia Centrală. În fața lui se deschidea o carieră dintre cele mai netede, cum au și avut înfloritoarele noastre celebrități de astăzi, dar Voino-lasenețki a simțit că această manieră de a sluji umanitatea e insuficientă și s-a făcut preot. Atîrnase o icoană în sala de operații și ținea cursuri în rasă și cu crucea pe piept (1921). Încă patriarhul Tihon a apucat să-l numească episcop de Tașkent. În anii '20, Voino-lasenețki a fost deportat în ținutul Turukansk, adus îndărăt după multe intervenții, dar catedra și eparhia lui erau deja ocupate. A practicat mai departe, onest, medicina (pe plăcuța de pe ușa cabinetului său se putea citi „Episcop Luca”). Bolnavii veneau la el cu duiumul (pe ascuns, și scurtele de piele) și ceea ce-i prisosea împărțea săracilor.

E remarcabil felul cum bolșevicii s-au debarasat de el. În a doua deportare (1930, Arhanghelsk) a fost expediat nu pe baza articolului 58, ci pentru „instigare la omucidere” (o istorie aiursitică- Voino-lasenețki le-ar fi instigat, chipurile, la crimă pe soția și pe soacra fiziologului Mihai-lovski, care de fapt se sinucisese după ce, în nebunia lui, începuse să injecteze cadavrelor soluții ce blocau descompunerea, în țipetele gaze-telor despre „triumful științei sovietice” și „învierea” morților prin puterea omului). Acest procedeu administrativ ne incită să înțelegem de o manieră și mai puțin formală cine sunt de fapt adevărații politici. Chiar dacă nu ajung să lupte împotriva regimului, opoziția - morală sau întruchipată în felul lor de viață - e principalul lor semn distinctiv. Etichetarea cu un „articol” nu spune nimic. (Mulți fii ai unor țărani deschiaburiți erau

con-damnați pe baza unor articole proprii șuților, dar în lagăr se manifestau ca politici veritabili.)

În exilul său la Arhanghelsk, Voino-lasenețki a elaborat o nouă metodă de tratament pentru plăgile purulente. A fost chemat la Leningrad și Ki-rov a încercat să-l convingă să renunțe la rangul clerical, după care i s-ar fi oferit imediat conducerea unui institut. Dar îndărătnicul episcop a refuzat chiar să i se publice cartea fără să i se menționeze, între paran-teze, demnitatea episcopală. Așa că, fără institut și fără carte, și-a ispă-șit deportarea pînă la capăt. În 1933 s-a reîntors la Tașkent, unde a fost condamnat pentru a treia oară la deportare și expedit, de data asta, în ținutul Krasnoiarsk. Încă de la începutul războiului, a lucrat în spitalele militare din Siberia, aplicînd propria lui metodă de tratament a plăgilor purulente, ceea ce i-a adus premiul Stalin. A acceptat să-i fie înmînat numai dacă pentru ceremonie va fi lăsat să-și îmbrace toate odăjdiiile episcopale! (La întrebările privind biografia lui, studenților medicinști de astăzi li se răspunde că despre Voino-lasenețki „nu există nici un fel de literatură”.)

Dar inginerii? Cîți dintre ei, refuzînd să semneze stupide și ignobile re-cunoașteri ale unor acte de sabotaj, au fost împrăștiați prin pușcării sau împușcați? Și cît de stelar strălucește printre ei Piotr Akimovici Palcinski (1875-1929)! Era un inginer și un savant cu o sferă de preocupări uimi-tor de largă. Absolvent (1900) al Institutului de Mine, remarcabil inginer, Palcinski, așa cum putem constata citind bibliografia operelor lui, a efectuat studii și a lăsat lucrări privind problemele generale ale dez-voltării economice, fluctuația prețurilor industriale, exportul de cărbune, echipamentul și funcționarea porturilor europene, problemele econo-mice ale exploatării portuare, tehnicile de securitate în Germania, concentrarea în industriile miniere germană și engleză, refacerea și dez-voltarea industriei materialelor de construcții în URSS, pregătirea gene-rală a inginerilor în școlile superioare și, în plus, lucrări din domeniul minier propriu-zis, descrieri ale diferitelor regiuni și zăcămintele (și opera lui încă nu e cunoscută în întregime). Întocmai ca și Voino-lasenețki în medicină, nici Palcinski n-ar fi cunoscut restriștea în meseria lui de ingi-ner. Dar, întocmai cum primul n-a putut să nu-și slujească credința, cel de-al doilea n-a putut să nu se

amestece în politică. Încă student la Institutul de mine, Palcinski este încondeiat de jandarmi ca „lider de mișcare”: în 1900, prezidase o adunare studentească. Deja inginer, în 1905, la Irkutsk, joacă un rol important în tulburările revoluționare și, implicat în „afacerea privind Revoluția din Irkutsk”, este condamnat la muncă silnică. Evadează și pleacă în Europa. Folosește anii petrecuți în emigrație pentru a se perfecționa în diferite branșe inginerești, studiază tehnica și economia europeană, fără însă a scăpa din vedere programul de editare a unor publicații populare „pentru propagarea ideilor anarhiste în rîndul maselor”. În 1913, amnistiat și reîntors în Rusia, îi scrie lui Kropotkin(9): „Programul meu de activitate în Rusia este ca..., pretutindeni unde acest lucru va fi posibil, să-mi aduc contribuția la dezvoltarea generală a forțelor de producție ale țării și la promovarea unor acțiuni sociale autonome în sensul cel mai larg al acestor ter-meni”.* Încă pe parcursul primului turneu pe care-l întreprinde prin mari-le centre ale Rusiei, e asaltat de oferte: să candideze la postul de se-cretar al consiliului Congresului lucrătorilor din industria minieră, să de-vină consilier al unor bănci, să țină cursuri la Institutul de mine, să ocu-pe postul de director al Departamentului Minelor. Erau puțini oameni în Rusia cu asemenea energie și cu un asemenea bagaj de cunoștințe.

Ce soartă îl aștepta? Am mai menționat (Partea întâi, cap. 10) că în tim-pul războiului a ajuns vicepreședinte al Comitetului Industriei de Război, apoi, după Revoluția din Februarie - adjunct al ministrului comerțului și industriei. Considerat, pesemne, cel mai energic membru al abulicului Guvern Provizoriu, Palcinski a fost numit chiar guvernator general al Petrogradului, iar în zilele lui octombrie - comandant al apărării Palatului de Iarnă. Închis prompt la fortăreața Petropavlovskaia, a zăcut acolo 4 luni, după care, ce-i drept, a fost eliberat. În iunie 1918, a fost din nou arestat, fără să i se prezinte vreun cap de acuzare. La 6 septembrie 1918, a fost inclus pe lista celor 122 de personalități declarate ostatice („dacă... va mai fi asasinat fie și un singur lucrător al Sovietelor, ostaticii enumerați mai jos vor fi împușcați”, CEKA din Petrograd, președinte G. Boki, secretar A. Ioselevici**. N-a fost împușcat însă, ba la sfîrșitul anu-lui 1918 a fost chiar eliberat, la intervenția intempestivă a social-demo-craturii elvețian Karl Moor (care a rămas stupefiat văzînd ce fel de

oa-meni lăsăm noi să putrezească la pușcărie). Din 1920, devine profesor la Institutul de mine, îl vizitează și pe Kropotkin la Dmitrov, iar după moartea subită a acestuia înființează un comitet menit să se îngrijească de perpetuarea (fără succes) a memoriei lui și, curînd, pentru acest motiv sau pentru un altul, este din nou încarcerat.

* Scrisoare către Kropotkin din 20.02.1913, ȚGAOR, fond 1129, reg. 2, dos. 1936.

** „Petrogradskaia pravda”, 06.09.18, nr. 193.

În arhive s-a păstrat un curios document privind eliberarea lui Palcinski din această a treia detenție sovietică - o scrisoare către Tribunalul Re-voluționar din Moscova, datată 16 ianuarie 1922:

„Avînd în vedere că inginerul P. A Palcinski, consultant permanent al Gosplanului, urmează să prezinte la 18 ianuarie, ora 15, un raport la lujbiuro privind refacerea metalurgiei din Sud, obiectiv de mare însem-nătate în momentul de față, prezidiul Gosplanului roagă Tribunalul Re-voluționar să-l elibereze pe tov. Palcinski înainte de ora mai sus indicată, ca să poată îndeplini misiunea ce i s-a încredințat.

Președintele Gosplanului, Krjijanovski(10).”*

Roagă (și cam fără temei legal). Și numai pentru că „refacerea metalurgiei din sud este un obiectiv de mare însemnătate”..., și numai „ca să poată îndeplini misiunea ce i s-a încredințat”. Apoi- puțin ne pasă, n-a-veți decît să-l vîrîți îndărăt, în celulă.

Ei bine nu, Palcinski a mai fost lăsat o vreme să lucreze la refacerea in-dustriei extractive a URSS. După ce dăduse dovadă de o eroică fermi-tate în închisoare, a fost împușcat fără judecată abia în 1929.

Trebuie să n-ai nici o urmă de dragoste de țară, să fii complet străin de ființa ei, pentru a împușca mîndria națiunii, oameni care concentrează în personalitatea lor cunoștințele, energia și talentul unui întreg popor!

De altfel, nu același lucru s-a întîmplat, peste 12 ani, cu Nikolai Ivano-vici Vavilov? Oare Vavilov nu e un politic veritabil (din amară necesi-tate)? În 11 luni de anchetă, el a îndurat 400 de interogatorii. Și la proces (9 iunie 1941) n-a recunoscut nici unul din capetele de acuzare!

Dar - frustrat de orice faimă mondială - profesorul hidrotehnician Ro-dionov (despre care povestește Vitkovski)? Ajuns în pușcărie, el a refu-zat să lucreze în specialitate, deși asta ar fi fost soluția cea mai

les-nicioasă pentru el. Și a cusut cizme. Un om ca acesta nu e un politic autentic? Era un hidrotehnician pașnic, nepregătit pentru a deveni un luptător, dar faptul că, în fața temnicerilor, și-a apărat cu cerbicie convingerile nu-l face un politic autentic? Ce carnet de partid îi mai trebuie?

Întocmai cum, pe neașteptate, o stea începe să lumineze de sute de ori mai puternic, pentru ca apoi să se stingă, un om defel predispus să devină politic poate da naștere, în închisoare, la un scurt și orbitor fascicul de lumină, murind apoi pentru el. Asemenea cazuri ne rămân, de regulă, necunoscute. Alteori, sunt relatate de câte un martor. Alteori se des-coperă câte o hîrtie îngălbenită, care îngăduie doar emiterea de supoziții.

Iakov Efimovici Pocitar, n. 1887, medic, fără de partid. De la începutul războiului - la baza aeriană 45 a Flotei Mării Negre. Prima sentință a tri-bunalului militar al bazei de la Sevastopol - 5 ani ITL. Foarte norocos

*ȚGAOR, fond 3348, dos. 176, f. 32.

omul, la prima vedere. Dar ce-i asta? La 22 noiembrie - a doua condamnare: execuție prin împușcare, împușcat la 27 noiembrie. Ce s-a putut întîmpla în fatidicele cinci zile dintre 17 și 22? Se va fi aprins, ca o stea? Ori, mult mai prozaic, judecătorii au ajuns la concluzia că-i dădu-seră prea puțin? (Pentru acuzațiile ce au determinat prima condamnare, e acum reabilitat. Deci, dacă n-ar fi fost cea de a doua?)

Dar troțkiștii? Politici pur-sînge, asta nimeni nu le-o poate lua.

(Aud vociferări. Clopoțelul mă cheamă la ordine: stai în banca dumitale! Vorbește-ne despre singurii politici-despre comuniștii indestructibili, ca-re și-au păstrat pînă și în lagăr credința lor sacră... În regulă, le rezer-văm, integral, capitolul următor.)

Cîndva, istoricii vor cerceta și vor stabili: cînd a început să se prelingă la noi prima șuviță de politici tineri? Cred că din 43 sau 44 (nu iau în considerare, aici, tineretul socialist și troțkist). Abia ieșiți de pe băncile școlii (să ne amintim „partidul democrat” din 1944), se apucă, nitam-nisam, să caute o platformă diferită de cea care li se propune cu insis-tență, li se vîră pur și simplu pe gît. Aceștia, mă rog, cum pot fi numiți?

Numai că nu știm și nu vom ști nimic despre ei.

Și dacă tânărul de 22 de ani Arkadi Belinkov ajunge în pușcărie pentru primul lui roman, („Sentimente în ciornă”, 1943), firește, nepublicat, iar apoi, în lagăr, continuă să scrie (dar, muribund, își încredințează manu-scrisul ciripitorului Kermaier și se alege cu a doua condamnare), îi vom putea refuza oare calitatea de politic?

În 1950, la Leningrad, un grup de elevi de la Școala Tehnică Mecanică au înființat un partid, cu program și statut propriu. Mulți au fost împuș-cați. A povestit despre ei Aron Levin, condamnat la 25 de ani. Asta e tot o bornă pe margine de drum.

Iar faptul că politiciii din vremea noastră trebuie să fie capabili de o fermitate și de un curaj infinit mai mari decât revoluționarii de odinioară nici măcar nu mai trebuie demonstrat. Odinioară, acțiuni de amploare atrăgeau după sine pedepse ușoare și revoluționarii nu trebuiau să dea dovadă de cine știe ce temeritate: în caz de eșec, își riscau doar pro-priul viitor (nu și pe cel al familiilor lor!) și nu capul, ci o condamnare modică.

Ce însemna, înainte de revoluție, împrăștierea de manifeste? O distracție, ca vînătoarea de porumbei cu praștia: pentru așa ceva nu înca-sai nici măcar trei luni de pușcărie. Dar cînd cei cinci băieți din grupul lui Vladimir Gherșuni(11) și-au pregătit manifestele cu textul „Guvernul nostru s-a compromis”, au avut nevoie de aproape tot atîta hotărîre ca și cei cinci băieți din grupul lui Alexandr Ulianov pentru atentatul lor îm-potriva țarului.

Și ce autoaprindere, ce autodeșteptare! În orașul Leninsk-Kuznețk exis-tă un singur liceu de băieți. Brusc, cinci elevi din clasa a IX-a (Misa Bakst, responsabilul organizației de Komsomol; Tolea Tarantin, și el activist de Komsomol; Velvel Reichtman, Nikolai Konev și Iuri Anika-nov)* sunt părăsiți de lipsa de griji a tinereții. Nu mai aleargă după fete, nu se mai simt atrași de noile dansuri, privesc în jur, văd moravurile stîlcite și beția din urbea lor și încep să facă săpături în manualele de istorie, că-utînd, așa cum se pricepeau, conexiuni și comparații. Trecînd în clasa a X-a, în preajma alegerilor pentru sovietele locale (1950), scriu cu litere de tipar primul (și ultimul) lor manifest rudimentar: „la aminte, munci-torule! Trăim noi oare, astăzi, viața pentru care au luptat și au murit bu-nicii, părinții și frații noștri? Muncim și luăm niște lefuri de mizerie, ba și acelea ciuntite... Citește și gîndește-te la viața ta...”

Nici ei nu fac altceva decît să gîndească și de aceea nu cheamă la nici un fel de acțiune. (Planul lor era să scoată un ciclu de asemenea mani-feste și să-și construiască, cu propriile mijloace, un șapirograf). Le difuzau în felul următor: ieșeau, în grup, noaptea, în oraș, unul aplica cu degetul patru grămăjoare de miez de pîine, altul fixa pe ele manifestul.

La începutul primăverii următoare, și-a făcut apariția la ei în clasă un nou pedagog, care le-a propus... să completeze niște formulare cu litere de tipar . Zadarnic s-a rugat directorul de ghebiști să nu-i aresteze pînă la sfîrșitul anului școlar. Aflați deja sub anchetă, puștii regretau cel mai mult faptul că vor lipsi de la balul absolvenților. „Cine vă dirija, recu-noașteți!” (Ghebiștii nu puteau crede că pur și simplu în acești băieți se deșteptase conștiința - povestea părea neverosimilă; doar ai o singură viață, nu, de ce să-ți pui întrebării) Carcere, interogatorii nocturne, ore întregi siliți să stea în picioare. Ședință închisă (bineînțelese) a tribu-nalului regional. (Judecător-Pușkin, condamnat curînd după aceea pen-tru luare de mită.) Apărători jalnici, asesori timorați, fiorosul procuror Trutnev(12) (!). Fiecăruia cîte 10 sau 8 ani și toți - în lagăre speciale.

Nu, nu minte vechea zicală: pe cei curajoși caută-i în pușcărie, pe proști - printre politrucii!

Eu scriu pentru o Rusie fără limbă, așa că voi vorbi puțin despre troțkiști: ei sunt, toți, oameni cu gustul scrisului, și cei ce au scăpat teferi au pregătit deja, cu siguranță, memorii amănunțite, descriind epopeea lor dramatică mai cuprinzător și cu mai multă exactitate decît aș putea-o face eu.

Dar iată cîte ceva pentru un tablou de ansamblu.

Troțkiștii au desfășurat, la sfîrșitul anilor '20, o luptă clandestină după toate regulile, folosind capitalul de experiență al revoluționarilor de altă-dată. Numai că GPU, adversara lor, nu era atît de neghioabă ca ohran-ka(13) țaristă. Nu știu dacă erau conștienți de anihilarea totală pe care

*Băieții au fost vînduți de Fiodor Polotneanșcikov, ajuns ulterior secretar de partid la mina Polisaevo. Țara trebuie să-și cunoască ciripitorii.

le-o pregătea Stalin, ori încă mai credeau că totul se va termina prin plezanterie și reconciliere, în orice caz, au fost oameni curajoși. (Deși tare mă tem că, odată ajunși la putere, ne-ar fi adus o

descreierare cu nimic mai prejos decît cea a lui Stalin.) Să notăm că și în anii '30, cînd nodul funiei li se apropia deja de gît, ei considerau orice contact cu so-cialiștii drept o trădare și un act dezonorant; drept care, în izolatoare se țineau deoparte, neacceptînd nici măcar să facă, în interiorul închisorii, pe intermediarii în transmiterea scrisorilor pentru socialiști (căci ei se considerau leniniști). Soția lui I.N. Smirnov (deja după împușcarea acestuia) refuza să stea de vorbă cu socialiștii, „ca să nu ne vadă gardi-enii” (altfel spus - ochii partidului comunist)!

Există impresia (dar eu nu insist asupra chestiunii) că „lupta” lor politică din lagăre lăsa să transpară un exces de agitație sterilă, de unde și o anume notă tragicomică. În eșaloanele de vagoane pentru vite care-i transportau de la Moscova pe Kolîma, se căzneau să pună la punct „re-țele clandestine și parole”, pentru ca, la capătul drumului, să se vadă împrăștiați în lagpunkte și brigăzi diferite.

Iată un caz petrecut într-o brigadă KRTD: brigada își cîștigase cinstit dreptul la rație de producție și, brusc, e trecută la rație disciplinară. Ce-i de făcut? O „celulă comunistă constituită în adîncă conspirativitate” dis-cută situația. Grevă? Dar asta ar însemna să se cedeze la o provocare. Ei vor să ne provoace, dar noi - noi vom ieși cu mîndrie la lucru, fără rație! Vom ieși și vom face muncă disciplinară! (Suntem în anul 1937 și în brigadă sunt nu numai troțkiști „puri”, ci și ortodocși „puri”, băgați la zdup ca troțkiști, care au depus plîngerii la ȚK, pe numele tovarășului Stalin, la NKVD, pe numele tovarășului Ejov, la ȚIK, pe numele tovară-șului Kalinin, ca și la procuratura generală, și pentru care ar fi cu totul de nedorit acum să se pună rău cu Direcția lagărului, de care vor depin-de caracterizările însoțitoare.)

La mina Utinîi, troțkiștii se pregătesc pentru cea de a XX-a aniversare a lui Octombrie. Adună tot ce e picior de cîrpă neagră, ori înnegresc cu cărbune cîrpe albe. Intenționează ca, în dimineața zilei de 7 noiembrie, să atîrne la toate corturile flamuri negre de doliu, iar la apel să cînte „In-ternaționala”, ținîndu-se strîns de mîini, pentru a nu le permite soldaților din escortă și gardienilor să pătrundă în rîndurile lor. Să o cînte pînă la sfîrșit, fie ce-o fi! După care să nu iasă cu nici un preț din zonă la lucru. Să strige lozinci: „Jos

fascismul!", „Trăiască leninismul!", „Trăiască Ma-rea Revoluție Socialistă din Octombrie!".

Acest plan amestecă un soi de patetism sfîșietor cu o sterilitate ce frizează ridicolul...

De altminteri, careva, poate chiar unul dintre ei, ciripește și, în ajun, pe 6 noiembrie, sunt duși grămadă la mina lubileinaia și izolați pe timpul sărbătorilor. În corturile încuiate (din care le este interzis să iasă), ei cîntă „Internaționala", în timp ce muncitorii de la „lubileinaia" ies la lucru (în treacăt fie spus, și cei care cîntă sunt divizați: printre ei există și co-muniști închiși pe nedrept, care se retrag deoparte și nu cîntă „Internaționala", demonstrîndu-și, prin tăcerea lor, ortodoxia.)

„Dacă suntem ținuți după gratii, înseamnă că încă mai valorăm ceva", se consola Alexandr Boiarcikov. Falsă consolare. Cine nu era ținut du-pă gratii?

Cea mai mare realizare a troțkiștilor în lupta lor din lagăr a fost greva, însoțită de greva foamei, organizată în întreaga rețea de lagăre de pe Vorkuta. (Ea a fost precedată de o alta, desfășurată undeva pe Kolîma și care a durat, pare-se, o sută de zile. Cereau drept de rezidență liber aleasă în loc de lagăr și au avut cîștig de cauză: li s-a promis, au înce-tat greva foamei, au fost împrăștiați prin diferite lagăre și, treptat, lichi-dați.) Informațiile pe care le dețin despre greva de pe Vorkuta sunt con-tradictorii. Iată cum par să se fi desfășurat lucrurile:

Acțiunea a început la 27 octombrie 1936 și a durat 132 de zile (erau hrăniți artificial, dar nu au încetat greva foamei). Au fost cîteva cazuri de moarte prin inaniție. Revendicările lor erau:

- separarea politicilor de deținuții de drept comun;*
- zi de muncă de opt ore;
- reintroducerea rației politice (adică o cantitate de hrană în plus față de ceilalți, asta deja exclusiv pentru ei);
- desființarea Conferinței speciale (OSO) și anularea sentințelor pro-nunțate de aceasta.

Au fost hrăniți cu sonde, apoi autoritățile au răspîndit prin lagăr zvonul că zahărul și untul au dispărut pentru că „au fost hrăniți cu ele troțkiștii", procedeu demn de caschetele albastre! În martie 1937, a sosit o tele-gramă de la Moscova: revendicările celor aflați în greva

foamei să fie integral satisfăcute ! Greva a încetat. Bieți deținuți din lagăre, cum ar fi putut ei impune îndeplinirea acelor promisiuni? Au fost înșelați: nici una dintre ele nu a fost respectată. (Pentru un occidental, un asemenea pro-cedeu e de necrezut și de neînțeles. Dar comuniștii chiar așa fac.) Dim-potrivă, toți participanții la greva foamei au fost traduși unul câte unul în fața secțiunilor operative ale CEKA, unde au fost inculpați pentru conti-nuarea activității contrarevoluționare.

Marea Buhă de la Kremlin își plănuia deja răzbunarea.

Foarte curînd după aceea, pe Vorkuta, la mina 8, a avut loc o altă mare grevă a foamei (ori poate că făcea parte din precedenta). Au participat 170 de persoane, dintre care unele sunt cunoscute nominal: liderul grevei, Mihail Șapiro, fost muncitor la uzina electrică din Harkov; Dmitri Kurinevski, activist al comitetului regional Kiev al Komsomolului; Ivanov,

* Îi includeau ei oare, printre acești politici, pe ceilalți Cincizeci și Opti? Probabil că nu: cum i-ar fi putut considera frați pe kaeri, cînd nu-i recunoșteau nici măcar pe socialiști?

fost comandant al unei escadre de escorteare din Flota Mării Baltice; Orlov-Kamenețki; Mihail Andreevici; Polevoi-Ghenkin; V.V. Verap, redactor la „Zorile Orientului” din Tbilisi; Sokrat Gheverkian, secretar al ȚK din Armenia; Grigori Zolotnikov, profesor de istorie; soția acestuia.

Nucleul grevei era alcătuit din 60 de deținuți, care, în anii 1927-1928, zăcuseră împreună la izolatorul din Verhneuralsk. O mare surpriză, plă-cută pentru greviști și neplăcută pentru autorități, a fost ralierea la grevă a douăzeci de borfași, în frunte cu caidul lor, poreclit Moskva (ajuns ce-lebru în acel lagăr printr-o incursiune nocturnă: s-a strecurat în biroul comandantului de lagăr și s-a ușurat pe masa lui de lucru. Oricare din-tre ai noștri ar fi fost împușcat pentru așa ceva. El a scăpat cu o săpu-neală: poate că fusese instigat de dușmanul de clasă?). Numai acești douăzeci de borfași îi îngrijorau pe cei de la direcția lagărului. Cît des-pre activul „comitetului pentru greva foamei”, alcătuit din elemente soci-almente străine, șeful secției operative a CEKA, Uzkov, le spunea în batjocură:

— Credeți că Europa o să afle de greva voastră? Ne doare-n cot de Eu-ropa!

Și avea dreptate. Dar bandiții, socialmente apropiați, nu puteau fi nici bătuți, nici lăsați să moară. De altfel, pe la jumătatea grevei, a fost găsi-tă o cale spre conștiința lor lumpenproletară. Borfașii s-au retras, iar caidul Moskva a explicat la postul de radiodifuziune al lagărului că fuse-se indus în eroare de troțkiști.

După care soarta celorlalți era pecetluită: împușcarea. Prin greva lor, ei înșiși formulară cererea oficială și lista condamnaților.

Nu, politici autentici au fost. Și mulți. Și plini de abnegație. Dar de ce re-zultatele opoziției lor sunt atît de insignifiante? De ce n-au lăsat la suprafață măcar niște ușoare bule de aer? Vom discuta și despre asta. Mai târziu.

Capitolul 11

LOIALIȘTII

DAR O INDIGNATĂ rumoare se ridică în jur. Răbdarea tovarășilor a ajuns la limită. Cartea mea e închisă cu zgomot, azvîrlită cît colo, scui-pată cu năduf.

— La urma urmei, asta e chiar insolență! Calomnie! Unde caută indivi-dul ăsta politici autentici? Despre cine scrie? Despre te miri ce popi și tehnocrați, despre niște școlari cu cașul la gură?... Adevărații politici suntem noi. Noi, inebranlabilii! Noi, ortodocșii, cei puri precum cristalul (Orwell îi numea bungînditori). Noi, cei ce am rămas, chiar și în lagăre, devotați pînă la capăt singurei cu adevărat juste dintre...

Într-adevăr, dacă ar fi să judecăm după presa noastră, numai voi ați și fost acolo. Numai voi ați și suferit. Numai despre voi e permis să se scrie. Știți ce, mai lăsați-o moartă.

Va fi de acord cititorul cu acest criteriu: politici sunt acei deținuți care știu pentru ce fac pușcărie și sunt fermi în convingerile lor?

Dacă da, atunci răspunsul este: inebranlabilii noștri, cei ce, în pofida propriei lor arestări, rămîn devotați singurei juste dintre etc., sunt fermi în convingerile lor, dar nu știu pentru ce fac pușcărie. Și de aceea nu pot fi considerați deținuți politici.

Dacă nu se acceptă acest criteriu, să-l adoptăm pe cel al Annei Skripni-kova: de-a lungul celor cinci termene de condamnare, ea a avut timp să reflecteze. Iată-l: „Deținut politic este cel ce are convingeri prin repu-diarea cărora și-ar putea redobîndi libertatea. Cel ce n-are asemenea convingeri nu e decît drojdie politică.”

Nu e un criteriu rău, după mine. El îi înglobează pe toți cei persecutați pentru ideile lor, din toate timpurile. Pe toți revoluționarii. Sub aripa lui își găsesc loc și măicuțele, și arhiereul Preobrajenski, și inginerul Pal-cinski, dar ortodocșii nu. Căci unde sunt acele convingeri de care cine-va i-ar putea îndemna să se lepede?

Ele nu există. Altfel spus, deși o asemenea afirmație poate părea jignitoare, ortodocșii, întocmai ca surdomutul, croitorul și paznicul de mai adineauri, intră în categoria victimelor neputincioase, care nu pricep ce li se întîmplă. Numai că ei mai au și ifose.

Să fim exacti și să definim obiectul discuției. Despre cine va fi vorba în acest capitol?

Despre toți cei ce, în pofida încarcerării, a batjocurilor înghițite la anchetă, a sentinței nemeritate și apoi a existenței degradante din lagăr - în pofida tuturor acestora, și-au păstrat conștiința comunistă?

Nu, nu despre toți aceștia. Au fost și printre ei oameni pentru care cre-dința comunistă reprezenta ceva organic, uneori unicul sens al vieții ce le mai rămăsese de trăit, dar:

— nu îngăduiau acestei credințe să le inducă un comportament „parti-nic” față de colegii lor de reclusiune, nu le strigau acestora, în contro-versele iscate în celule și barăci, că toți fuseseră închiși „pe drept” (iar ei, chipurile, pe nedrept);

— nu se repezeau să declare cetățeanului șef (ca și ofițerului operativ) „eu sunt comunist”, nu utilizau această formulă pentru a supraviețui în lagăr;

— astăzi, vorbind despre trecut, nu consideră că principalul și unicul ar-bitrar al lagărelor a constat în faptul că acolo au fost închiși comuniști, și naiba să-i ia pe toți ceilalți.

Într-un cuvânt, va fi vorba doar despre cei ale căror convingeri comuniste erau intime și nu clamate fără istov. S-ar putea crede că asta e o trăsătură de caracter individuală, dar lucrurile nu stau așa: de regulă, în libertate, asemenea oameni nu ocupaseră posturi sus-puse, iar în lagăr erau simpli muncitori.

Bunăoară, Avenir Borisov, învățător de țară: „Vă amintiți de tinerețea noastră (eu sunt născut în 1912), când culmea fericirii era costumul ver-de, din stofă ordinară, uniforma Jungsturm(1), cu centiron și bandulieră, și eram gata să apărăm orice cauză, numai să ne fi chemat cineva!* Sunt în Comsomol de la 13 ani. Ei bine, când aveam douăzeci și patru bătuți pe muchie, organele NKVD mi-au pus în cârcă aproape toate ali-neatele articolului 58.” (Vom afla și cum s-a comportat după ce a ajuns din nou în libertate: e un om demn de acest nume.)

Sau Boris Mihailovici Vinogradov, pe care am avut ocazia să -l cunosc personal în lagăr. În tinerețe fusese mecanic de locomotivă (nu un sin-gur an, cât a ciobănit câte unul dintre deputații noștri). După facultatea muncitorească și Institut a devenit inginer de drumuri și poduri (și nu țuști! - la munca de partid, cum, de asemenea, se întâmplă), un bun in-giner (la șarașka făcea calcule gazodinamice complexe legate de func-ționarea turbinei unui motor

cu reacție). Dar, în 1941, e drept, a aterizat în scaunul de secretar al organizației de partid de la MIIT. În zilele de panică din 16 și 17 octombrie 1941, vrînd să obțină indicații despre ce avea de făcut, a dat telefoane peste telefoane - telefoanele tăceau, apoi s-a dus în persoană la organele superioare, pentru a descoperi că nici la comitetul raional, nici la cel orășenesc, nici la cel regional nu era țipe-nie de om, toți dispăruseră ca luați de vînt, palatele erau goale, iar mai sus, pare-se, nu s-a încumetat să meargă. S-a întors la ai lui și le-a spus: „Tovarăși! Toți ștabii au dat bir cu fugiții. Dar noi suntem comu-niști, și ne vom apăra singuri!”. Și s-au apărat. Dar pentru acest „toți au dat bir cu fugiții” cei ce dăduseră bir cu fugiții l-au băgat pe el, care nu dăduse bir cu fugiții, la pușcărie pentru 8 ani („agitație antisovietică”).

*Pentru orice eventualitate, sublinierea îmi aparține - A.S.

Era un om muncitor și liniștit, un prieten devotat și numai în discuțiile intime mărturisea că a crezut, crede și va continua să creadă. Dar nu făcea niciodată paradă de asta.

Ori geologul Nikolai Kallistratovici Govorko, cel care, mierlitor pe Vorku-ta, a compus o „Odă lui Stalin” (păstrată pînă azi), dar nu pentru a fi pu-blicată, nu ca să obțină privilegii, ci pentru că acele cuvinte îi veneau din adîncul sufletului. Ținea oda aceea ascunsă undeva în mină (cu toa-te că - de ce să o ascundă?).

Uneori, asemenea oameni își păstrează convingerile pînă la capăt. Alteori (ca ungurul Kovacs din Philadelphia, venit într-o formație de 39 de familii să înființeze o comună lîngă Kahovka și arestat în 1937), du-pă reabilitare refuză să reintre în posesia carnetului de partid. Alții își ies din balamale mai repede, ca Szabo - și el ungur – comandant, în timpul războiului civil, al unui detașament de partizani siberieni. Acesta, în 1937, declara: „Dacă aș fi liber, mi-aș strînge partizanii, aș ridica Si-beria, aș porni în marș spre Moscova și aș spulbera toată banda asta de nemernici”.

Ei bine, nu vom analiza în acest capitol nici prima, nici a doua din categoriile citate. (De altfel, pe cei ieșiți din balamale, cum sunt cei doi un-guri de adineauri, ortodocșii îi taie ei înșiși de pe listă.)

Nu vom examina nici personajele anecdotice: pe cei care, în închisoare, în celulele lor, se prefac doar că sunt ortodocși, pentru a determina cloșca să facă rapoarte „bune” despre ei anchetatorului;

pe cei asemeni lui Podvarkov-junior, care în libertate lipise manifeste anticomuniste pe ziduri, pentru ca în lagărul Spasski să se certe în gura mare cu toți detractorii regimului, inclusiv cu taică-său, sperînd să-și îndulcească astfel soarta.

Ne vom ocupa în acest capitol tocmai de acei ortodocși, care își afișau convingerile ideologice întîi în fața anchetatorului, apoi în celulele închi-sorilor, apoi în lagăre, în fața oricui ar fi voit să-i asculte, iar acum își evocă trecutul de lagăr în aceeași linie melodică.

Printr-o stranie selecție, nici unul dintre ei nu va fi muncitor de rînd. De-parte de așa ceva. De regulă, asemenea oameni ocupau, înainte de arestare, posturi înalte, aveau o poziție de invidiat, iar odată ajunși în la-găr, cel mai greu le era să consimtă la aneantizarea ce se profila la ori-zont și făceau eforturi furioase să se ridice peste zeroul universal. Aici își găsesc locul toți anchetatorii, procurorii, judecătorii și dispecerii de lagăr ajunși după gratii, ca și toți teoreticienii, bucherii și isonarii regimu-lui (scriitorii G. Serebreakova, B. Diakov, Aldan-Semionov intră tot aici, nu altundeva).

Să-i înțelegem fără rînjete sarcastice. Căderea a fost dureroasă pentru ei. „Nu poți face omletă fără să spargi ouăle” - asta era zicala lor zglobie și atotjustificatoare. Și, deodată, s-au trezit ei înșiși în tigaie.

Prohorov-Pustover descrie o scenă petrecută la Manzovka (un lagpunkt special al BAMlag-ului), la începutul anului 1938. Spre mirarea tuturor băștinașilor, aici a fost adus un nemaivăzut „contingent special”, sepa-rat în mare secret de toți ceilalți deținuți. Într-adevăr, nimeni nu mai vă-zuse asemenea prospătură: pardesie de piele, scurte îmblănite, costu-me de mohair ori de șeviot, cizme și cizmulițe de comandă (către a 20-a aniversare a lui Octombrie, această clientelă aleasă prinsese deja gust pentru îmbrăcăminte inaccesibilă celor de la șaibă). Neglijență ori bat-jocură, nu li s-au dat haine de lucru, au fost expediați așa cum erau, în șevioturi și cu cizme de box, să sape șanțuri în lutul mocirlos, înalt pînă la genunchi. La o joantă, unul dintre proaspeții zeki și-a răsturnat roaba și cimentul din ea s-a împrăștiat pe jos. A venit în fugă un brigadier-borfaș, i-a tras cîteva înjurături de mamă și, înghiontindu-l, i-a strigat: „Cu mîinile să-l aduni, nătărăule!” Individul a început să țipe isteric:

„Cum îndrăznești să mă insulti? Eu am fost procuror al republicii!" Și la-crimi mari au prins să i se prelingă pe chip. „Mă doare exact în c... că ai fost procuror al republicii, jigodie! O să te vîr cu rîtul în cimentul ăsta, atunci să vezi ce procuror o să fii! Acuma ești dușman al poporului și treaba ta e să tragi la lopată!" (Bălăcăreala a continuat pînă cînd șeful de șantier a intervenit în favoarea procurorului.)

Să fi povestit cineva o scenă ca asta avînd ca protagonist un procuror de pe vremea țarismului și petrecută într-un lagăr de concentrare din 1918 - nimeni n-ar fi schițat nici un gest de milă: părerea unanimă era că ăștia nu erau oameni (nu-i vorbă, cereau pentru inculpați pedepse grele: un an, trei, cinci). Dar de un procuror de-aj nostru, sovietic, prole-tar, fie el și în costum de mohair, cum să nu-ți fie milă? (Ăsta cerea pu-țîn: douăzeci și cinci și suprema.)

A spune că a fost dureros pentru ei înseamnă a nu spune nimic sau mai nimic. O asemenea lovitură, o asemenea prăbușire, care, în plus, ve-nea de la ai lor, de la partidul iubit și, în mod vădit, fără nici un temei, era de-a dreptul de neîndurat. Căci față de partid nu erau vinovați cu nimic. Față de partid - cu nimic.

Era atît de dureros, încît întrebarea „De ce ești închis?" trecea printre ei drept o întrebare tabu, netovărășească. Unica generație de deținuți ca-re mai făcea asemenea fasoane! Noi, în 1945, primul lucru pe care-l povesteam, cu limba de-un cot, ca pe o anecdotă, primului întîlnit și în auzul întregii celule, era cum și de ce fuseserăm arestați.

Să vedeți ce fel de oameni erau. Olga Sliozberg fusese deja martoră la arestarea soțului ei, iar într-o bună zi cekiștii au venit să facă percheziție și s-o ridice și pe ea. Cele patru ore cît a durat percheziția le-a pe-trecut punînd în ordine procesele-verbale ale congresului staha-noviștilor din industria de perii, a cărei secretară fusese pînă cu o zi în urmă. Procesele-verbale nedefinitivate o îngrijorau mai mult decît copiii pe care avea să-i părăsească pentru totdeauna! Nici chiar comisarul ca-re dirija percheziția nu s-a putut abține și, în cele din urmă, a sfătuit-o: „Da' du-te odată și ia-ți la revedere de la copii!"

Să vedeți ce fel de oameni erau. Elizaveta Țvetkova, care, în 1938, își ispășea pedeapsa în închisoarea din Kazan, primește o scrisoare de la fiica ei de cincisprezece ani: „Dragă mamă, spune-mi, scrie-mi

- ești vinovată sau nu?... Aș vrea să fii nevinovată. Dacă-i așa, nu intru în Comsomol și n-am să iert nicicând ce ți s-a întâmplat. Dar dacă ești vino-vată, nu-ți mai scriu și am să te urăsc toată viața". Și femeia se mistuie în celula ei umedă, care aduce a mormînt, sub razele livide ale becului din tavan: cum să trăiască fata fără Comsomol? Cum să urască puterea sovietică? Mai bine să mă urască pe mine. Și-i răspunde: „Sunt vinovată... Intră în Comsomol." Sigur că e greu! E chiar insuportabil pentru o inimă de om: să nimerești sub tălșul unui topor pe care-l venerezi și să-i mai cauți și justificări bra-țului ce l-a ridicat.

Dar e prețul pe care trebuie să-l plătească ființa umană cînd își încre-dințează sufletul, dăruit de Dumnezeu, unei dogme născocite de oa-meni.

Chiar și astăzi, orice ortodox vă va spune că Țvetkova a procedat co-rect. E imposibil să-i convingi, chiar și astăzi, că tocmai asta înseamnă „a-i sminti pe cei mici”(2), că acea mamă și-a mințit fiica și i-a pervertit sufletul.

Să vedeți ce fel de oameni erau. E. T. a depus, cu sinceritate, furnizînd probe, împotriva propriului ei soț, numai pentru a ajuta partidul!

O, cîtă compasiune ar merita, dacă măcar acum ar înțelege ce jalnici erau.

Întreg acest capitol ar fi putut fi scris altfel, dacă măcar astăzi i-am ve-dea abandonîndu-și concepțiile de odinioară! Dar visul Mariei Danielian a devenit realitate: „Dacă voi scăpa vreodată de aici, am să trăiesc de parcă nimic nu s-ar fi întâmplat".

Fidelitate? După noi, capete pătrate - și atît. Acești adepți ai teoriei evo-luționiste au găsit că fidelitatea față de evoluție constă în refuzul tran-șant al propriei evoluții, întocmai cum spune Nikolai Arkadievič Vilencik, după 17 ani de pușcărie: „Noi am avut încredere în partid, și nu ne-am înșelaț!" Fidelitate sau cap pătrat?

Nu, nu de ochii lumii și nu din ipocrizie se lansau ei în controverse, apă-rînd, în celule, toate acțiunile puterii. Discuțiile ideologice le erau nece-sare pentru a-și menține conștiința că aveau dreptate, altminteri ar fi ajuns în pragul nebuniei.

Am putea să-i compătimim pe toți, nu-i așa? Numai că ei își văd doar suferința, nu și vinovăția.

Acești oameni nu au fost întemnițați pînă în 1937. Și după 1938 au fost întemnițați foarte puțini din categoria lor. De aceea sunt numiți „contingentul '37" și expresia ar putea fi acceptată, cu condiția ca ea să nu um-brească tabloul general: chiar și în lunile de vîrf, nu numai ei au fost întemnițați; spre lagăre continuau să curgă, rînduri-rînduri, țărani, munci-tori, tineri, ingineri și tehnicieni, agronomi și economiști, enoriași de rînd.

„Contingentul '37", foarte locvace, cu acces la presă și radio, a creat „legenda anului '37", constînd din două puncte:

1) dacă vreodată, sub puterea sovietică, au fost întemnițați oameni, acest lucru s-a întîmplat numai în '37 și numai ce s-a întîmplat în '37 trebuie să constituie subiect de discuție și indignare;

2) în '37 au fost întemnițați doar ei.

Așa se și scrie: cumplitul an 1937, cînd au fost trimise în închisori cele mai devotate cadre comuniste: secretari ai Comitetelor Centrale ale re-publicilor unionale, secretari ai comitetelor regionale de partid, preșe-dinți ai comitetelor executive regionale, toți comandanții de districte mili-tare, corpuri de armată și divizii, mareșali și generali, procurori regionali, secretari ai comitetelor raionale, președinți de comitetelor executive raionale...

La începutul acestei cărți, am arătat care a fost volumul valurilor deversate pe Arhipelag vreme de două decenii, pînă în 1937. Cît de mult a durat acest aflux! Și cîte milioane au fost înghițite! Dar viitorul contingent '37 s-a făcut că nu vede și n-aude: ei găseau că toate astea erau în firea lucrurilor. În ce termeni discutau între ei nu știm, dar P.P. Postî-șev (emisarul lui Stalin pe lîngă C.C. din Ucraina), fără să știe că îl aștepta aceeași soartă, se exprima după cum urmează:

În 1931, la consfătuirea lucrătorilor din justiție: „.... continuînd să aplicăm cu toată severitatea politica noastră neînduplecată de represiune față de dușmanul de clasă și elementele originar declasate..." (Ce standard valoric au aceste elemente originar declasate. Cine nu poate fi catego-risit drept „element originar declasat"?);

În 1932: „Se înțelege că... după ce i-am trecut prin creuzetul deschiabu-ririi, nu trebuie să uităm nici un moment că foștii chiaburi nu au dezarmat moralmente...";

Și altundeva: „În nici un caz nu trebuie admisă tocirea tăișului politicii represive!”

Dar tăișul e ascuțit, Pavel Petrovici! Și cum o să te mai mistuie creuzetul!

R. M. Gher explică lucrurile în felul următor: „Cîtă vreme arestările afectau persoane care ne erau necunoscute ori .cvasinecunoscute, nici eu, nici prietenii mei nu ne-am îndoit de legitimitatea (!) lor. Dar cînd au fost arestați oameni apropiați mie, cînd am fost eu însămi arestată și am întîlnit în lagăr zeci de comuniști devotați, atunci...”

Într-un cuvînt, cîtă vreme era arestată numai societatea, n-au mișcat un deget. A început să le „fiarbă-n inimi răzvrătirea” doar cînd le-a fost bă-gat la zdup anturajul. Stalin încălcase un tabu ce părea temeinic statornicit, și de aceea viața începuse să i se pară atît de veselă.

Sigur că au încremenit de stupefacție! Sigur că era o absurditate de ne-conceput! În celule, se întrebau unul pe altul, surescitați:

— Tovarășii! Nu știți cine e în spatele loviturii de stat? Cine a preluat pu-terea în oraș ?

Pentru ca apoi, încredințîndu-se de ireversibilitatea celor petrecute, să se vaiete și să ofteze îndelung: „Dacă ar fi trăit Ilici, niciodată nu s-ar fi întîmplat așa ceva!”

(Adică ce așa ceva? Nu așa ceva pățiseră și alții înainte? v. Partea întîi, cap. 8-9.)

Si totuși - erau oameni de stat! Marxiști instruiți! Minți teoretice! Cum au înfruntat această încercare? Ce interpretare, ce semnificație au dat acestui eveniment istoric nepredigerat și nepreexplicat în ziare? (Or, evenimentele istorice vin întotdeauna pe nepregătite.)

Antrenați ani de-a rîndul, în chip grosier, pe o pistă falsă, iată ce explicații, frapante prin profunzimea lor, propuneau:

- 1) e o foarte dibace lucrătură a serviciilor de spionaj străine;
- 2) e un sabotaj de mari proporții! NKVD-ul e înțesat de sabotori (varian-tă mixtă: NKVD-ul e înțesat de agenți germani);
- 3) e opera enkavediștilor locali;

Și, în toate trei cazurile: noi suntem vinovați, pentru că ne-am pierdut vi-gilența! Stalin nu știe nimic! Stalin nu știe de aceste arestări! Dar și cînd o să afle, toată această bandă va fi făcută fărîme, iar noi vom fi elibe-rați!!

4) o mare trădare are loc în partid (de ce asta?). Întreaga țară mișună de dușmani, majoritatea celor aflați aici sunt arestați pe drept, ăștia nu mai sunt comuniști, ci contra. În celule trebuie să dăm dovadă de pru-dență, să nu discutăm între noi de față cu ei. Numai eu fac pușcărie ab-solut nevinovat. Mă rog, poate și tu. (Printre partizanii acestei variante se număra și Mehanoșin, un fost membru al Sovietului Militar Revo-luționar(3). Altfel spus, ia eliberați-l, ia dați-i mînă liberă, și să vedeți pe cîți bagă el la pușcărie!);

5) aceste represiuni sunt o necesitate istorică a dezvoltării societății noastre. (Astfel vedeau lucrurile puținii teoreticieni care nu-și pierduseră chiar de tot autocontrolul, de exemplu un profesor de la Institutul de economie mondială „Plehanov”. Explicația e justă și amintitul profesor ar putea fi admirat pentru cît de bine și de prompt a înțeles. Numai că legitatea asta în sine n-a explicat-o niciodată nici unul dintre ei, e doar un vechi refren dintr-o eternă recuzită: „necesitate istorică a dezvoltării”; bîlmăjește în felul ăsta despre orice și vei avea întotdeauna dreptate.)

Și în toate cele cinci variante, bineînțeles, nimeni nu-l punea în cauză pe Stalin, el rămînea soarele pe care nimic nu -l putea eclipsa.

Pe fondul acestor aiuritoare explicații, pare într-un totul verosimilă din punct de vedere psihologic și cea pe care Narokov (Marcenko) o atribu-ie unuia dintre personajele sale din Grandori imagine, si anume că toate aceste arestări nu sunt altceva decît un simplu spectacol, montat pentru verificarea stalinistilor fideli. Trebuie doar să faci orice ți se cere, căci acela care va semna totul fără a cădea pradă mîniei va avea parte ulterior de promovări spectaculoase.

Și dacă vreunul din veteranii partidului, bunăoară Alexandr Ivanovici lașkevici, un cenzor belorus, avea să mormăie la un moment dat cu glas răgușit, într-un colț de celulă, că Stalin nu e nici un fel de mînă dreaptă a lui Lenin, ci e o jigodie, asupra unuia ca ăsta ortodocșii aveau să tabere cu pumnii, grăbindu-se să-l toarne anchetatorului!

E imposibil de imaginat un singur bungînditor căruia să-i fi tresărit inima de speranță visîndu-l pe Stalin mort.

Iată la ce nivel de gîndire analitică i-a prins anul 1937 pe ortodocșii loia-liști! Și atunci, în ce stare de spirit vor compărea ei în fața tribunalului? Evident și numai în cea întruchipată de Parsons, eroul

lui Orwell din 1984: „Doar nu crezi că Partidul ar aresta pe cineva nevinovat, ă? [...] Știi ce-am să le zic cînd or să m-aducă-n fața tribunalului? Vă mulțu-mesc, asta am să le zic, vă mulțumesc că m-ați salvat pînă nu era prea tîrziu.”

Și ce ieșire vor găsi pentru ei înșiși? Ce soluție eficace le va sufla teoria lor revoluționară? O soluție pe măsura explicațiilor lor! Iată-o: cu cît vor fi arestați mai mulți, cu atît mai repede în sferele înalte se va înțelege gre-șeala! Așadar, la anchetă, trebuie citate cît mai multe nume cu putință! Cît mai multe depoziții fanteziste despre oameni nevinovați! N-au să ares-teze întreg partidul!

(Dar Stalin nici n-avea nevoie să pună în joc întreg partidul; vîrfurile și veteranii îi erau de ajuns.)

Întocmai cum, din toți membrii de partid care au a existat vreodată în Rusia, comuniștii au fost primii care au dat depoziții false contra propriei lor persoane*, ei sunt și cei cărora le aparține, fără nici o urmă de îndoială, această descoperire demnă de un carusel de bîlci: să citezi cît mai multe nume! Iată un lucru nemaiauzit pentru evoluționarii ruși!

Ce dezvăluia această teorie? Cît de ciumpă era capacitatea lor de pre-viziune? Cît de pauperă - gîndirea lor? Am sentimentul că nici măcar: ceea ce trăda această teorie era frica! Această teorie nu era decît un camuflaj improvizat pentru slăbiciune. Căci ei se declarau (deja de mult fără nici un temei) revoluționari, însă cînd și-au sondat adîncurile pro-priului suflet, s-au cutremurat descoperind că nu puteau face față unui asemenea statut. Această teorie îi scutea de orice obligație de a în-frunta ancheta ca niște luptători.

Măcar atîta lucru ar fi trebuit să priceapă: că Stalin avea nevoie de această epurare pentru a coborî partidul sub nivelul lui Stalin.

*Mă rog, poate că „Biroul unional al menșevicilor” le-a luat-o înainte, dar aceștia, prin convingerile lor, erau cvasibolșevici.

Firește, li se zburătăcise din memorie ajutorul pe care, cu foarte puțin timp în urmă, i-l dăduseră aceluiași Stalin în acțiunile vizînd zdrobirea opoziției și chiar propria lor anihilare. Căci Stalin le acorda victimelor sa-le lipsite de vlagă posibilitatea de a risca, de a se revolta: practica jocul ăsta nu fără plăcere. Arestarea oricărui membru al Comitetului Central trebuia sancționată de către toți ceilalți - iată găselnița poznașului tigru. Drept care, în timpul

În sedințele plenare de rutină, prin sală circula din mână-n mână o hîrtie cu mențiunea impersonală că se intrase în posesia unui material compromițător pentru Cutare și invitația de a-ți declara în scris acordul (sau dezacordul!...) cu excluderea lui din C.C. (Nu fără ca întotdeauna cineva să urmărească atent cît de mult reținea fiecare hîrtia aceea înainte de a o semna.) Și toți își puneau apostila. În acest fel, Comitetul Central al VKP(b) se autocondamna la împușcare. (De fapt, Stalin le ghicise și le verificase cu mult înainte gradul de slăbiciune: din momentul cînd vîrfurile partidului acceptaseră ca pe un dat retribuțiile mari și aprovizionarea ocultă, și casele de odihnă cu circuit închis - erau deja prinse în capcana, n-aveau nici o scăpare.) Și cine au fost jude-cătorii „tribunalului special” în fața căruia au compărut Tuhacevski și Iakir(4)? Blucher! Egorov!(5) (Plus S.A. Turovski.)

Cu atît mai abitir uitaseră (de fapt, nici n-o citiseră vreodată) o vechitură ca scrisoarea patriarhului Tilion către Consiliul Comisarilor Poporului, datată 26 octombrie 1918. Făcînd apel la clemență și cerînd eliberarea celor nevinovați, verticalul patriarh îi avertiza: „Veți avea de dat seamă pentru sîngele vărsat al celor drepti” (Luca, 11, 51), căci „cine ridică sabia de sabie va pieri” (Matei, 26, 52). Dar pe vremea aceea o aseme-nea eventualitate părea ridicolă, imposibilă! De unde să-și închipuie ei pe atunci că uneori Istoria cunoaște totuși răzburarea, un soi de justiție tardivă și voluptuoasă, dar alege pentru împlinirea ei forme stranii și executanți imprevizibili.

Și dacă pentru tînărul Tuhacevski, în momentul cînd se întorcea trium-fător după zdrobirea țăranilor ruinați din Tambov, nu s-a găsit în gară o altă Marusia Spiridonova(6) care să-i tragă un glonte-n tîmplă, acest lu-cru a fost făcut șaisprezece ani mai tîrziu de un seminarist gruzin neter-minat(7).

Și dacă blestemele femeilor și copiilor improșcați cu gloanțe în Crimeea în primăvara lui 1928, după cum povestește Voloșin, n-au izbutit să-i străpungă pieptul lui Boia Kun, acest lucru a fost făcut de tovarășul lui din Internaționala a III-a(8).

Și Peters, Lațis, Berzin, Agranov, Prokofiev, Balițki, Artuzov, Ciudano-vici, Dîbenko, Uboerevici, Bubnov, Alafuzo, Alksins, Ahronstamm, Hec-ker, Ghittis, Egorov, Jloba, Kovtiuh, Kork, Kuteakov, Primakov, Putna, L Sablin, Feldmann, R. Eidemann. Și

Unschlicht, Enukidze, Nevski, Na-hamkes, Lomov, Kaktîn, Kosior, Rudzutak, Hikalo, Golodev, Schlichter, Beloborodov, Piatakov și Zinoviev - toți și-au primit pedeapsa din inimile micului măcelar roșcat(9). Și, în ce-i privește pe unii dintre ei, ar trebui acum să cercetăm cu răbdare ca să aflăm ce fărădelegi au făcut și pe ce și-au pus semnătura cu cincisprezece și douăzeci de ani înainte de a-și fi dat ultima suflare.

Să lupte? Să lupte n-a încercat nici unul dintre ei. S-ar putea obiecta că era greu să lupti în celulele lui Ejov; dar atunci de ce n-au descoperit lupta fie și cu o zi înainte de a fi arestați? Nu se vedea clar încotro se îndreaptă lucrurile? Așadar, singura rugăciune pe care o știau era „în-depărtează de la mine paharul acesta”? De ce s-a sinucis atât de mes-chin Ordjonikidze? (Iar dacă a fost ucis, de ce a așteptat cu mâinile în sân să fie ucis?) De ce nu a luptat credincioasa prietenă a lui Lenin, Krupskaia(10)? De ce nu s-a ridicat măcar o dată să-l demaște public pe Stalin, așa cum a făcut acel bătrîn muncitor de la Atelierele „Lenin” din Rostov (în 1922-23)?! Își temea chiar atât viața ei de bătrînică? Dar Alalîkin și Spiridonov, membri ai primului Soviet al Deputaților din Iva-novo-Voznesensk, din 1905(11), de ce au semnat acuzațiile infamante ce li se aduceau? Iar președintele aceluiași Soviet al Deputaților, Subiu, a mers chiar mai departe, declarînd sub semnătură că nici n-a existat în 1905 un Soviet al Deputaților la Ivanovo-Voznesensk? Cum e posibil să scuipi în felul ăsta pe întreaga ta existență anterioară?

Bungînditorii înșiși, cînd evocă astăzi anul '37, nu fac decît să se vaiete de injustiția și ororile de atunci. Nimeni nu suflă un cuvînt despre posibi-litățile de a lupta, pe care, fizic, le aveau la dispoziție și de care nici unul dintre ei nu a uzat. E clar că niciodată nu vor putea furniza o explicație pentru acest lucru. De altfel, vremea unor asemenea arguții a trecut.

Ortodocșii încarcerați au dovedit energie suficientă numai pentru a dis-truge tradițiile deținuților politici. Se izolau de heterodocșii din celulă, se ascundeau de ei, își descriau unii altora ororile anchetei în șoaptă, ca să nu-i audă cei fără de partid sau eserii - „ca să nu le pună la îndemînă fapte pe care le-ar putea folosi împotriva partidului!”

Evghenia Golzmann, în închisoarea de la Kazan (1938), s-a opus comunicării între celule prin bătaii în perete: în calitate de comunistă, ea nu putea fi de acord cu încălcarea legislației sovietice! În schimb, când li se aducea ziarul, Golzmann insista ca el să fie citit nu în diagonală, ci buche cu buche!

Memoriile Evgheniei Guinzburg, în partea lor penitenciară, furnizează mărturii autentice din intimitatea contingentului 1937. Iată-o pe cap-pătrata Iulia Annenkova avertizându-și colegile de celulă: „Să nu vă prind că vă distrați pe seama gardianului! El reprezintă aici puterea so-vietică! (I-auzi! Totul s-a întors cu susu-n jos! Arătați-le scena asta, printr-un vizor magic, fulminantelor revoluționare din închisorile țariste!) Sau pe comsomolista Katea Sirokova, întrebînd-o pe Guinzburg la spă-lătorie: comunistă aia nemțoaică și-a ascuns niște aur în păr, dar aici suntem într-o închisoare de-a noastră, sovietică - nu e cazul să fie denunțată supraveghetorei?!

Iar Ekaterina Olițkaia, care a fost dusă pe Kolîma în același vagon 7 (vagon populat, practic în totalitate, de comuniste) îi completează suculente amintiri cu două detalii frapante.

Cele care aveau bani i-au dat să se cumpere niște ceapă verde, și misiunea de a o recepționa i-a revenit Olițkăi. Crescută în tradițiile vechilor revoluționari, nici nu i-a trecut prin minte să o împartă altfel, decît egal, tuturor celor 40 de suflete din vagon. A fost pusă la punct de îndată: „Numai celor care au dat bani!” „N-avem cu ce să-i mai hrănim și pe cerșetori!” „Nici nouă nu ne ajunge!” Olițkaia a înmărmurit: astea erau deținute politice?... Nu, erau comuniste din contingentul 1937!

Al doilea episod: la baia din tranzitul de la Sverdlovsk, aceleași femei au fost trecute goale printre două rînduri de gardieni. S-au consolat foarte repede, în etapele următoare, înghesuite în vagon, cîntau în cor:

„Nu cunosc pe lume altă țară

Unde-atît de liber poți să fii... (12)”

Iată cu ce bagaj de concepții, cu ce nivel de conștiință își încep bungeîndorii lungul periplu prin lagăre. Fără să fi înțeles nimic din încercări-le prin care trecuseră - nici din faptul că fuseseră arestați, nici din derularea anchetei, nici din ansamblul evenimentelor - se vor socoti pe în-treg parcursul acestui periplu - din încăpăținare, din

devoțiune (ori pur și simplu pentru că se simțeau în impas?) - niște purtători de făclii, procla-mîndu-se drept unici depozitari ai adevărului despre esența lucrurilor.

Odată decizi să nu observe și să nu caute să-și explice nimic din ceea ce se petrecea în jur, cu atît mai mult se vor strădui să nu remarce lu-crul cel mai îngrozitor pentru ei: cum va apărea proaspăt sositul con-tingent 1937, încă foarte deosebit prin felul de a se îmbrăca, de a se purta și de a vorbi, în ochii celorlalți deținuți din lagăr, ai „comunilor” și chiar ai Cincizeci și Optilor (cei ce supraviețuiseră dintre „deschiaburiți” tocmai își terminau primul decar). Priviți-i pe cei ce mai ieri își purtau cu atîta importanță mapele! Pe cei cu drept la mașină personală! Pe cei care, pe timpul cartelelor, se aprovizionau din magazinele cu circuit în-chis! Pe cei ce se îmbuibau în sanatorii și se destrăbălau prin stațiunile de odihnă, în vreme ce noi, căzuți sub incidența legii „șapte pe opt”, eram expediați pe cîte zece ani în lagăre pentru un cocean de varză, pentru un știulete de porumb. Și li se va arunca cu ură: „Acolo, în liber-tate, voi pe noi, aici noi pe voi!” (Dar amenințarea nu va fi pusă în prac-tică. Foarte curînd, ortodocșii își vor găsi locuri călduțe de oploșiți.)

E. Guinzburg evocă o scenă cu sens absolut contrar. O colegă de puș-cărie, soră medicală, o întreabă: „E adevărat că ați luat partea oame-nilor săraci, că sunteți aici pentru că i-ați apărat pe colhoznici?” între-barea e neverosimilă. Fără îndoială, femeia aceea nu văzuse nimic din ceea ce se petrecea dincolo de gratii, altminteri nu ar fi putut pune o întrebare atît de stupidă. Dar colhoznicii și simplii deținuți din lagăr au ochi de văzut, ei îi recunoșteau numaidecît pe acești indivizi - adevărații gonaci ai monstruoasei vînători de oameni numită „colectivizare”.

În ce constă, așadar, înaltul adevăr al loialiștilor? În faptul că nu vor să renunțe cu nici un chip la nici una din aprecierile lor anterioare și nici să asimileze vreuna nouă. Viața n-are decît să-și rostogolească peste ei valul vuind, n-are decît să-i înece - n-o vor lăsa să le pătrundă în cape-te, nu vor recunoaște curgerea, ci doar încremenirea. Acest refuz de a opera vreo schimbare în propriul creier, faptul că sunt pur și simplu in-capabili de a distila critic experiența vieții este mîndria lor! Concepția lor despre lume nu

trebuie să fie afectată de închisoare! Nu trebuie să fie afectată de lagăr! Avem anumite poziții, rămânem pe aceste poziții! Noi suntem marxiști! Noi suntem materialişti! Cum am putea să devenim alții pe simplu motiv că, întâmplător, am ajuns la pușcărie? (Cum am putea să operăm schimbări în propria conștiință, când existența se schimbă, etalînd fațete noi? Pentru nimic în lume! Ducă-se învîrtindu-se existența, ea nu ne va determina conștiința! Căci noi suntem materialişti!...)

Iată gradul lor de perspicacitate vizavi de ce li s-a întâmplat V.M. Zarin: „Am spus-o și am repetat-o mereu în lagăr: din cauza unor imbecili (adi-că a celor ce l-au băgat la zdup), n-am de gînd să mă pun rău cu pute-rea sovietică!”

Iată morala lor inevitabilă: am fost arestat pentru nimic, așadar, eu sunt un om de bine, iar toți cei din jurul meu sunt dușmani și trebuie că au făcut ei ceva de au ajuns la pușcărie.

Iată pe ce-și cheltuiesc energia: de șase și de douăsprezece ori pe an, trimit plîngerii, reclamații și cereri. Ce scriu ei acolo? Ce mîzgălesc ei acolo? Firește, fac jurăminte de fidelitate Marelui și Genialului (altfel, adio eliberare). Firește, se leapădă de coinculpății deja împușcați Fireș-te, imploră să fie iertați și să li se permită să se reîntoarcă acolo, sus. Chiar și mîine ar primi cu drag orice sarcină de partid, fie și numai pe cea de a dirija acest lagăr. (Și dacă răspunsul la toate petițiile nu e decît un compact cortegiu de refuzuri, asta se întîmplă pentru că ele nu ajung la Stalin. El ar fi înțeleș. El i-ar fi iertat, milostivul!”)

Ăștia da „politici”, care cer puterii... să-i ierte!... Ca să vă faceți o idee despre nivelul lor de conștiință, citiți memoriile generalului Gorbato(13): „Tribunalul? Ce reproșuri îi poți face? Așa li s-a ordonat...” O, ce forță analitică! Și ce mansuetudine angelic-bolșevică! Borfașii îl întreabă pe Gorbato: „Cum de ați ajuns aici?” (între altele, borfașii nu cunosc pronumele „dumneavoastră”.) Gorbato: „Am fost calomniat de către niște oameni răi.” Ce analiză, domnilor, ce analiză! Și generalul se comportă nu ca Șuhov, ci ca Fetiukov(14) face curat în biroul șefilor, cu nădejdea că va primi o coajă de pîine în plus. „Strîngînd de pe mese firimituri, coji, ba uneori chiar bucățele de pîine, îmi mai potoleam, într-o oarecare măsură, foamea.” Bine, potolește-ți-o. Numai că lui Șuhov i se face o mare vină din faptul că

e cu gîndul doar la terci și n-are conștiință socială, în schimb generalului Gorbatov totul îi este permis, pentru că el e cu gîndul la... oamenii răi! (De altfel, Șuhov e un tip isteț și judecă evenimentele din țară cu mai mult curaj decît generalul.)

Iată-l și pe V.P. Golițîn, fiul unui medic dintr-o reședință de județ, inginer de drumuri și poduri. A stat 140 (o sută patruzeci!) de zile și nopți în ce-lula condamnaților la moarte. Apoi cincisprezece ani, apoi deportare pe termen nelimitat, „în creierul meu nu s-a schimbat nimic. Sunt același bolșevic fără de partid. M-a ajutat credința în partid, convingerea că la originea răului stau nu partidul și guvernul, ci reaua-voință a anumitor oameni (analiză!), care vin și pleacă (adevărul e că nu prea pleacă...), dar tot restul (!) rămîne... Și m-au mai ajutat să rezist oamenii sovietici simpli, care în 1937-38 erau în număr mare și în NKVD (adică în apa-rat), și în închisori, și în lagăre. Nu „cumetri", ci adevărați urmași ai lui Dzerjinski. (Rămîne cu totul de neînțeles cum acești urmași ai lui Dzer-jinski, prezenți în număr atît de mare, asistau fără să miște un deget la fărădelegile anumitor oameni. Fără să se implice în ele? Și rămînînd, totuși, teferi? Ce de miracole...)

Ori Boris Diakov: a resimțit moartea lui Stalin ca pe o durere atroce! (Parcă numai el? Toți ortodocșii.) Avea impresia că, o dată cu el, muri-se orice speranță de eliberare!.. *

Dar mi se strigă: nu e cinstit! Nu e cinstit! Măsurați-vă cu teoreticieni autentici! Cu cei trecuți prin Institutul corpului profesoral roșu!(15)

Nici nu-mi doresc altceva. Eu să mă feresc de controverse? Cu ce cre-deți că mi-am trecut vremea în închisori? În eșaloanele etapelor? În tranzite? La început rn-am angajat în controverse alături de ei și pentru ei. Numai că firavele noastre argumente au sfîrșit prin a mi se părea cam inconsistente. Apoi, o vreme, am tăcut și am ascultat. Apoi m-am angajat în controverse împotriva lor. Și trebuie să vă spun că însuși Za-harov, profesorul lui Malenkov(16) (se mîndrea foarte mult cu chestia asta - că fusese profesorul lui Malenkov), a catadicsit să dialogheze cu mine.

Ei bine, toate controversele astea mi-au rămas în minte de parcă ar fi fost una și aceeași controversă. De parcă toți talmudiștii ăștia ar fi fuzi-onat într-un singur individ. De fiecare dată repetă, în același punct al discuției, același argument, în aceiași termeni. Și rămîn

etern impene-trabili. Impenetrabilitatea - iată principala lor calitate! Nu s-au inventat încă proiectile perforante împotriva capetelor pătrate. O controversă cu ei te epuizează în doi timpi și trei mișcări, dacă nu o privești dinainte ca pe un simplu joc, ca pe un vesel amuzament.

Împreună cu prietenul meu, Panin(17), stăm întinși pe cușeta din mijloc a vagonului pentru zeki. Ne-am aranjat destul de bine, avem pitit în bu-

*Revista „Okteabr”, 1964, nr. 7.

zunar câte un hering, am putea chiar să tragem un pui de somn. Dar ia-tă că, în nu știu ce gară, în compartimentul nostru e vîrît... un marxist erudit! Că e așa se vede imediat, fie și numai după barbișon și ochelari. Nici nu ascunde: a fost profesor la Academia Comunistă(18). Ne aple-căm prin tăietura pătrată a cușetei și, din primele cuvinte pe care le ros-tește, ne dăm seama: e un impenetrabil. Numai că stăm de mult în puș-cărie, mai avem mult de stat, ne plac glumele bune, e cazul să coborîm și să ne distrăm puțin! Compartimentul e destul de spațios, schimbăm locurile cu cineva, ne restrîngem cum putem.

— Bună ziua!

— Bună ziua!

— Nu stați prea înghesuit?

— Nu, merge.

— Sunteți închis de mult?

— De mulțisor.

— V-a mai rămas mai puțin ori mai mult?

— Cam tot atîta.

— Uitați-vă la satele astea: ce mizerie! Acoperișuri de paie, izbe într-o rîină.

— Moștenirea regimului țarist.

— Bine, dar suntem după treizeci de ani de putere sovietică.

— Istoricește, e un răstimp insignifiant.

— Nenorocirea e că în colhozuri se crapă de foame.

— V-ați uitat dumneavoastră în toate ceaunele?

— Întrebați orice colhoznic din compartimentul nostru.

— Cei din închisori sunt cu toții înrăiți și nu pot fi obiectivi.

— Bine, dar eu însumi am văzut colhozuri.

— Înseamnă că nu erau reprezentative.

(Barbișon-ascuțit n-a călcat niciodată într-un colhoz, așa e ce! mai simplu.

— Întrebați-i pe bătrânii satelor: sub țar aveau ce mânca, aveau ce îm-brăca și sărbătorile se țineau lanț!

— Ba n-am să-i întreb defel. E un dat subiectiv al memoriei umane – ri-dicarea în slăvi a trecutului. Vita aftoasă era cea mai lăptoasă. - Căci eruditul mai strecoară și câte o zicală. - Cît despre sărbători, poporul nostru nu se prea omoară după ele, îi place să muncească.

— Dar problemele cu pîinea din multe orașe?

— Cînd asta?

— Păi, să zicem, chiar înainte de război...

— Fals! În preajma războiului, tocmai că lucrurile se aranjaseră.

— Ascultați: pe vremea aceea, în toate orașele de pe Volga erau cozi de mii de oameni...

— Dificultăți locale de aprovizionare, însă mai degrabă cred că vă înșală memoria.

— Dar nici acum pîinea nu ajunge!

— Bîrfe muierеști. Producem 7-8 miliarde de puduri(19) de grîu.

— De grîu încins, da.

— Dimpotrivă, sunt succese ale selecției.

— Dar în magazine rafturile sunt goale.

— Stîngăcii comerciale locale.

— Dar și prețurile sunt mari. Muncitorul e silit să tot strîngă cureaua.

— La noi, prețurile sunt științific fundamentate, ceea ce nu se întîmplă nicăieri altundeva.

— Înseamnă că sunt mici lefurile.

— Si lefurile sunt fundamentate științific.

— Înseamnă că sunt fundamentate în așa fel, încît cea mai mare parte a timpului muncitorul lucrează gratuit, pentru stat.

— Nu vă pricepeți la economie politică. Ce sunteți de meserie?

— Inginer.

— Ei bine, eu sunt economist. Nu mă contraziceți. Plusvaloarea, la noi, e chiar o imposibilitate.

— Dar de ce înainte un tată își putea hrăni familia de unul singur, iar acum trebuie să muncească doi-trei?

— Pentru că înainte era șomaj, femeia nu găsea de lucru. Iar familia flă-mânzea. În plus, munca femeii e importantă pentru statutul ei de egalitate cu bărbatul.

— La ce naiba îi trebuie egalitate? Pe seama cui rămân toate treburile gospodărești?

— S-o ajute bărbatul.

— Dumneavoastră, de exemplu, vă ajutați soția?

— Eu nu sunt însurat.

— Altfel spus, înainte fiecare din cei doi soți lucra ziua, iar acum amîndoi trebuie să mai muncească și seara. Femeii nu-i rămîne timp pentru misiunea ei esențială: creșterea copiilor.

— Îi rămîne suficient. Educația o fac, în primul rînd, grădinița, școala și Komsomolul.

— Halal educație! E plin de huligani și hoți. Și de puștoaice dezmațate.

— Nici vorbă. Tineretul nostru are un înalt nivel ideologic.

— Așa pretind ziarele. Dar ziarele noastre mint

— Sunt mult mai oneste decît cele burgheze. Acolo să vedeți...

— Dați-le-ncoace!

— Ei, asta chiar că n-are nici un rost.

— Și totuși, ziarele noastre mint!

— Ziarele noastre sunt, în mod deschis, legate de proletariat.

— Consecința unei asemenea educații e creșterea criminalității.

— Dimpotrivă, criminalitatea scade. Arătați-mi o statistică!

— Țăsta e atuul lor preferat: arătați-le o statistică, într-o țară unde e ținut secret pînă și numărul de cozi de oaie. Dar nu mai au cine știe ce mult de așteptat: o să le arătăm și statistici.

— Altă cauză a creșterii criminalității: legile noastre produc ele însele delincvență. Sunt feroce și absurde.

— Dimpotrivă, sunt legi excelente. Cele mai bune din istoria umanității.

— În special articolul 58.

— Fără el, tînărul nostru stat n-ar fi putut rezista.

— Deja nu mai e atît de tînăr.

— Istoriceste, e foarte tînăr.

— Dar uitați-vă în jur: atîta amar de oameni după gratii.

— Au primit ce au meritat.

— Dar dumneavoastră?

— Eu am fost închis din greșeală. Când se vor lămuri lucrurile, au să mă elibereze.

(Această porțiță de scăpare și-o rezervă, invariabil, cu toții.)

— Din greșeală? Atunci ce fel de legi avem?

— Legile sunt excelente; triste sunt abuzurile.

— Pretutindeni - fărădelegi, mită, corupție.

— Trebuie întărită educația comunistă.

Și așa mai departe. E imperturbabil. Vorbește o limbă care nu implică nici o tensiune a spiritului. A discuta cu el e ca și cum ai străbate deșertul pe jos.

Despre asemenea oameni se spune: a bătut toate fierăriile, și tot nepotcovit a rămas.

Dar dacă soarta lui ar fi luat altă turnură, n-am fi aflat niciodată cât e de steril și de anost. I-am fi citit cu respect numele prin gazete, ar fi ajuns comisar al poporului ori ar fi îndrăznit să reprezinte peste graniță întreaga Rusie.

A discuta cu un asemenea om e perfect inutil. Mult mai interesant e să joci cu el... nu, nu șah: jocul „de-a tovarășii”. Există un asemenea joc. Să-l prinzi în el e floare la ureche. Țineți-i de vreo două-trei ori isonul. Spuneți-i ceva folosind vocabularul lui. O să-i facă plăcere. Căci s-a obișnuit cu gândul că toți cei din jur îi sunt dușmani, a ostenit să-și tot arate colții și detestă confesiunile, pentru că orice ar mărturisi, mărturi-sirea va fi întoarsă numaidecât împotriva lui. Dar dacă ajunge să vă ia drept unul „de-al lor”, o să vi se deschidă cât se poate de omenește; uite ce a văzut el în gară: oamenii trec, discutând între ei și rîzînd. Partidul conduce, au loc evenimente importante, cineva e mutat dintr-un post în altul, iar noi stăm aici, suntem o mîna de oameni, trebuie să scriem - să scriem cereri de revizuire și de grațiere...

Ori o să vă povestească o intrigă interesantă: la Academia Comunistă, își puseseră la un moment dat în gând să-l termine pe unul dintre colegi, simțeau ei că are ceva de ascuns, că nu e din gașcă, dar nimic nu părea să se lege: articolele individului nu conțineau greșeli, biografia – cristal. Și deodată, scotocind prin arhive, dau - o, minune! - peste o ve-che broșurică a acestui tovarăș, ajunsă, la vremea ei, în mîna lui Ilici însuși, care, pe marginea unei

pagini, notase: „ca economist, e un că-cat”. „Vă dați seama, surîde conspirativ interlocutorul nostru, că după asta a fost o joacă să ne răfuim cu acest încurcă-lume și impostor. A fost dat afară și i s-au retras toate titlurile științifice.”

Roțile trenului aleargă, cu zgomotul lor monoton. Toți dorm - care lungit, care șezînd. La răstimpuri, pe coridor trece cîte un soldat din escortă, căscînd.

Se pierde, neconsemnat de nimeni, încă un episod din biografia lui Lenin...

Pentru a completa imaginea loialiștilor, pe care încercăm să o conturăm, să le examinăm conduita în toate secțiunile vieții de lagăr:

A) Atitudinea față de regimul de lagăr și de lupta deținuților pentru drepturile lor. Întrucît regimul de lagăr e stabilit de noi, de puterea sovietică, el trebuie respectat nu numai cu acuratețe, ci cu toată conștiinciozitatea. Trebuie respectat însuși spiritul acestui regim, încă înainte ca personalul de supraveghere să o ceară sau să o impună.

La aceeași E. Guinzburg găsim observații uluitoare: femeile consideră normal să li se tundă (cu mașina) părul de pe cap (din moment ce așa cere regimul). Din închisori, sunt trimise să moară pe Kolîma. Explicația e pregătită: înseamnă că au încredere în noi, sunt siguri că vom munci conștiincios acolo.

Despre ce „lupta” dracului mai poate fi vorba? Luptă împotriva cui? Împotriva alor noștri! Luptă în numele a ce? În numele eliberării noastre personale? Pentru asta nu trebuie luptat - trebuie scrise petiții în formele prevăzute de lege. În numele răsturnării puterii sovietice? Puș-chea pe limbă!

Printre băștinași erau oameni care voiau să lupte, dar nu puteau, alții care puteau, dar nu voiau, alții care și puteau, și voiau (și luptau! Cînd le va veni rîndul, vom vorbi despre ei!). Ei bine, ortodocșii reprezentau a patra grupă: cei ce nu voiau și nici nu puteau, chiar dacă ar fi vrut. Întreaga viața lor anterioară îi pregătise doar pentru un mediu artificial, convențional. În libertate, „lupta” lor se reducea la receptarea și trans-miterea unor hotărîri și dispoziții de sus, cu ajutorul telefonului ori al unui buton de sonerie montat sub birou. În condițiile lagărului, unde lup-ta e cel mai adesea corp la corp, unde

ea înseamnă să te ridici cu mîi-nile goale împotriva automatelor sau să te tîrăști pe burtă sub rafalele de gloanțe, ei nu erau decît niște Sidor Polikarpovici și Ukrop Pomido-rovici, netemuți de nimeni și buni de nimic.

Cu atît mai mult, acești luptători dolidora de principii menite să aducă fe-ricirea întregii umanități n-au constituit un obstacol în calea brigan-dajului borfașilor: nu aveau nimic de obiectat la preponderența acestora în bucătării și pe posturile de oploșiți (citiți-l fie și numai pe generalul Gorbatoș și veți vedea că așa este), căci tocmai în virtutea teoriei lor aceste elemente socialmente apropiate obținuseră în lagăre o aseme-nea putere. Nu-i împiedicau să-i jefuiască sub ochii lor pe cei slabi și nici ei înșiși nu opuneau rezistență la jaf.

Și toate acestea se circumscriau unei logici, sacul și peticul, nimeni nu ridica nici un fel de obiecții. Dar iată că a venit momentul pentru a scrie istoria, se aud voci strangulate vorbind pentru întâia oară despre viața din lagăr, bungînditorii privesc în jurul lor și se simt ofușcați: cum adică? Ei, atît de înaintați, de conștienți, n-au luptat? Și nici măcar n-au știut că a existat un cult al personalității lui Stalin!* Și nici nu bănuiau că dragul de Lavrenti Pavlovici era un înverșunat dușman al poporului!

Drept care a trebuit pusă grabnic în circulație o tulbure versiune cum că, totuși, au luptat. Și toți coteii de pe la reviste i-au reproșat care mai de care lui Ivan Denisovici al meu, numai lene să nu le fi fost: de ce n-ai luptat, pui de cățea? Ba „Moskovskaia pravda” (08.12.62) îl muștruluia chiar: comuniștii organizau în lagăre ședințe clandestine, pe care el, în-să, nu le-a frecventat, n-a vrut să învețe nimic de la cei care gîndeau.

Ce aiureală o mai fi și asta? Care ședințe clandestine? Și pentru ce? Ca să dea cu tifla din fundul buzunarului? Și cui să dea cu tifla, dacă de la ultimul gardian și pînă la Stalin însuși totul era putere sovietică? Cînd și cu ce metode au luptat?

Nimeni nu poate aduce nici un fel de precizări.

Iar de gîndit, ce anume gîndeau, cînd nu-și permiteau decît să repete la nesfîrșit că tot ce e real e rațional? Ce gîndeau, cînd singura lor rugă-ciune era: nu mă lovi, biciușca a țarului meu?

B) Raporturile cu autoritățile din lagăr. Ce atitudine pot avea bungîndi-torii față de autoritățile din lagăr, dacă nu cea mai respectuoasă și ami-cală? Căci ștabii din lagăr sunt cu toții membri de partid și aplică directivele partidului, nu e vina lor că „eu” (=unicul nevinovat) le-am fost tri-mis aici cu o condamnare în cîrcă. Ortodocșii sunt pe deplin conștienți de faptul că, dacă pe neașteptate s-ar trezi în locul ștabilor din lagăr, ar face exact același lucru ca și ei.

Todorski(20), în jurul căruia toată presa noastră face de o vreme atîta tapaj, considerîndu-l un erou al lagărelor (jurnalist, după ce fusese se-minarist, remarcat de Lenin și ajuns, nu se știe de ce, prin anii '30, di-rector al Academiei Militare de Aviație (?)), Todorski, așadar, după cum rezultă din textul lui Diakov, i se adresează chiar șefului serviciului de aprovizionare, pe lîngă care un pălmaș trece fără să întoarcă privirea,

*În 1957, o inspectoare de la secția regională de învățămînt Reazan m-a întrebat: „De ce ați fost arestat în 1945?” „Pentru că am luat poziție împotriva cultului personalității”, i-am răspuns. „Curn se poate așa ceva? s-a mirat ea. Ce, pe atunci exista cultul personalității?” (Ea înțelesese, cu toată candoarea, că acest cult al personalității fusese proclamat în 1956. Atunci ce căuta în 1945?)

În următorii termeni:

„— Cu ce vă pot fi de folos, cetățene șef?”

Cît despre șeful secției sanitare, Todorski întocmește pentru el un conspect după „Cursul scurt”(21). Dacă acest Todorski gîndește cîtuși de puțin altfel decît „Cursul scurt”, unde naiba îi e principialitatea, cum poa-te elabora un conspect tocmai despre Stalin?* Așadar, el chiar așa gîn-dește.

Dar nu ajunge ca tu să iubești autoritățile; mai trebuie ca și autoritățile să te iubească pe tine. Trebuie, prin urmare, să le explici și lor: suntem la fel ca voi, făcuți din același aluat, așa că mai țineți-ne și voi puțin la căldurică. Iată de ce eroii Serebreakovei, ai lui Șelest, Diakov, Aldan-Semionov nu scapă ocazia ca - nitam-nisam, fie că e momentul sau nu - la recepția etapei cu care au fost aduși în lagăr, la verificarea fișelor individuale, să se declare comuniști. E o cerere implicită de a li se asi-gura un loc călduț.

Șelest imaginează chiar următoarea scenă. La tranzitul de la Kotlas se face apelul nominal pe baza fișelor personale. „Apartenența de partid?” întreabă șeful. (Pentru ce imbecili se scriu asemenea

chestii? Unde s-a văzut, în fișele individuale penitenciare, o rubrică privind apartenența de partid?) „Membru al VKP(b)", răspunde Șelest la această întrebare complice.

Și trebuie să le dăm șefilor, atît celor din promoția lui Dzerjinski, cît și celor de sub pulpana lui Beria, ce-i al lor: te ascultă. Și-ți oferă un locșor calduț. De altfel, nu va fi existat oare o directivă, fie ea scrisă sau numai orală, ca, pentru comuniști, să se mai îndulcească regimul de detenție? Căci chiar și în perioada celor mai brutale persecuții la adresa Cincizeci și Optilor, cînd aceștia erau scoși din posturile de opoziți, foștii granguri comuniști erau, cum-necum, menținuți în funcție. (De exemplu, la Kra-slag. Aralov, ex-membru al consiliului militar al regiunii militare Cauca-zul de Nord, a fost menținut ca brigadier al legumicultorilor, fostul co-mandant de brigadă Ivancik - ca brigadier al constructorilor de vile, iar fostul secretar al comitetului regional de partid Moscova, Diakov, tot pe o sinecură.) Însă chiar și în absența oricărei directive, simpla solidaritate și simplul calcul „astăzi tu, mâine - eu" ajungeau ca să-i determine pe emvediști să se îngrijească de ortodocși.

Așa se face că ortodocșii erau în grațiile autorităților și alcătuiau în lagăr un strat în permanență privilegiat. (Asupra comuniștilor de rînd, nezgo-motoși, care nu se duceau toată ziua bună ziua la stăpînire să-și pro-clame credința, acest statut nu se extindea.)

*Ni se va obiecta: printipialitate-principialitate, dar uneori trebuie să fii și flexibil. Doar a fost o perioadă cînd Ulbricht și Dimitrov au dat instrucțiuni partidelor lor să facă pace cu naziștii și chiar să-i sprijine. Ei, aici n-avem ce cîrți: dialectică!

În candoarea lui, Aldan-Semionov așa și scrie, fără înconjur: comuniștii

din conducerea lagărelor se străduiesc să-i mute pe comuniștii deținuți la munci mai ușoare. Nici Diakov nu ascunde acest lucru: novicele Rom îi mărturisește șefului spitalului că e un vechi bolșevic. Și numaidecît e reținut pe loc, ca om de serviciu la secția sanitară, funcție mult rîvnită! După cum șeful de lagăr dispune ca Todorski să nu fie destituit din pos-tul de sanitar.

Dar episodul cel mai remarcabil e relatat de G. Șelest, în „însemnări din Kolîma"*: vine un mahăr emvedist care îl recunoaște în persoana deți-nutului Zaborski pe fostul său comandant de corp de armată din războ-iul civil. Se varsă lacrimi. Cere-mi jumătate din împărăție! Și

Zaborski acceptă „să i se asigure un meniu special de la bucătărie și pîine la discreție" (adică să mănînce o parte din rația palmașilor, căci nimeni nu avea să prescrie pentru el noi normative de hrană) și-l mai roagă un singur lucru: să-i facă rost de un Lenin în șase volume, pe care să-l ci-tească seara, la lumina opaițului! Așa se și aranjează lucrurile: ziua se îndoapă cu o rație de furat, seara îl citește pe Lenin. Un mod de a exalta, pe față și cu voluptate, josnicia.

La Șelest mai găsim și un mitic „birou politic clandestin" al brigăzii (nu e cam mult pentru o brigadă?), care, în timpul orelor de odihnă, izbutește să procure cîte o pîine și cîte un blid de terci de ovăz. Așadar, avem pretutindeni, printre opoșiți, oamenii noștri? Așadar, domnilor bungîn-ditori, furăm?

Același Șelest ne furnizează concluzia definitivă:

„Unii supraviețuiau prin forța spiritului (adică ortodocșii, care furau terci și pîine - A.S.), alții - cu o porție suplimentară de terci de ovăz" (Ivan Denisovici)**.

Bine, așa să fie. Ivan Denisovici n-are pile printre opoșiți. Dar spune-ți-mi: cărămizile? Cine a construit ziduri cu ele? Voi, capete pătrate?

C) Atitudinea față de muncă. Îndeobște, ortodocșii sunt oameni devotați muncii (adjunctul lui Eikhe, chiar și în delirul lui de tifoid, se liniștea numai atunci cînd sora îl încredința că da, telegramele privind colectarea de cereale au fost expediate), îndeobște, ei aprobă și munca de lagăr: e necesară pentru construirea comunismului și absența ei ar face neme-ritată distribuirea de zeamă chioară întregii hoarde de deținuți. De ace-ee ei consideră întru totul rezonabil ca refractarii să fie bătuți, băgați la BUR, iar în timp de război chiar să fie împușcați. Perfect moral este pentru ei și să fii dispecer sau brigadier, să faci pe hăitașul și pe vâtaful (aici se despart de „hoții cinstiți" și se apropie de „jigodii").

Iată un exemplu. Șefă la o brigadă de tăietori de pădure era una Elena

* Revista „Znamea" („Stindardul"), 1964, nr. 9.

** „Zabaikalskii rabocii" („Muncitorul de dincolo de Baikal"), 27.08.64.

Nikitina, fostă secretară a comitetului orășenesc de Komsomol Kiev. Se spune despre ea că fura din producția propriei brigăzi (alcătuite din Cincizeci și Opți), ceea ce-i permitea să facă troc cu borfașii.

Liusea Djaparidze (fiica unui comisar din Baku) obținea de la ea dispense de muncă, mituind-o cu batoane de ciocolată din pachetele pe care le pri-mea. În schimb, pe anarhista Tatiana Garasiova aceeași Nikitina a ținut-o trei zile și trei nopți afară din baracă, în pădure, pînă a degerat.

Prohorov-Pustover, tot bolșevic și el, deși fără de partid, constată că zekii nu-și îndeplinesc în mod deliberat normele și îi demască (raportează despre acest lucru pe cale ierarhică și zekii sunt pedepsiți). La reproșurile deținuților-cum de nu înțelege că munca pe care sunt puși să o facă e o muncă de sclav? - Pustover răspunde: „Stranie filosofie! În țările capitaliste, muncitorii luptă împotriva muncii de, sclav; dar noi, chiar dacă suntem sclavi, muncim pentru statul socialist, nu pentru per-soane particulare. Acești birocrați se află numai vremelnice (?) la putere: ajunge o mișcare populară și vor zbura cit colo, iar statul poporului va rămîne.”

Un hățiș de netrecut - conștiința ortodoxului. Nici un om viu n-o scoate la capăt cu el.

Singura excepție pe care o fac bungînditorii e în favoarea lor: vezi bine, ar fi injust ca ei să fie folosiți la muncile comune de lagăr, pentru că atunci le-ar fi greu să se conserve pentru viitoarea muncă rodnică de conducere a poporului sovietic, asta lăsînd la o parte faptul că, în acești ani de lagăr, n-ar mai putea să gîndească, adică, strînși ciopor, să re-pete pe rînd că dreptate au tovarășul Stalin, tovarășul Molotov, tovarășul Beria și tot restul partidului.

Și de aceea fac tot ce le stă în putință, sub protecția ștabilor din lagăr și ajutîndu-se în secret unii pe alții, să se aranjeze pe posturi de oploșiți, și anume pe acele posturi care nu pretind calificare (nici unul dintre ei nu are o specialitate) și sunt mai liniștite, cît mai îndepărtate de lupta corp la corp din lagăr. De asemenea posturi se și agață: Zaharov (profesorul lui Malenkov)-la magazia de îmbrăcăminte; faimosul Todorski-la secția sanitară; Konokotin e felcer (chit că nu e nici un fel de felcer); Serebrea-kova e soră medicală (cu toate că nu e nici un fel de soră medicală). Tot oploșit a fost și Aldan-Semionov.

Biografia de lagăr a lui Diakov - cel mai gălăgios dintre loialiști - e opera propriei sale penițe și merită toată admirația. În decursul celor cinci ani de condamnare, s-a învîrtit să nu iasă din zonă decît o

singură dată, și atunci numai pentru o jumătate de zi, jumătate de zi în care a lucrat jumătate de oră, tăind crengi, și încă supraveghetorul a venit săi spună: vezi că ești sleit, mai odihnește-te. O jumătate de oră în cinci ani! Nu e de nasul oricui așa ceva! O vreme a cotit-o pe seama herniei, apoi pe seama unei fistule herniare, dar - dă-o-ncolo! - nici chiar cinci ani! Pen-tru asemenea posturi de aur, cum sunt cele de statistician medical, bi-bliotecar la KVC și șef la magazia de efecte personale, și pentru a fi menținut pe ele de-a lungul întregii condamnări, nu te poți plăti cu slăni-nă; trebuie, mai mult ca sigur, să-ți vinzi și sufletul cumătrului – întreba-ți-i pe veteranii lagărelor. În plus, Diakov nu e un simplu oploșit, ci un oploșit belicos: în prima variantă a povestirii* lui, înainte de a fi fost pus la stîlpul infamiei**, ne expunea cu eleganță temeiurile pentru care un om inteligent trebuie să evite să împărtășească soarta grosieră a vulgu-lui („o combinație ca la șah", „o rocadă" - înțelegeți: a-l expune pe altul în locul tău). Și un asemenea individ își asumă astăzi rolul de principal comentator al vieții de lagăr!

Galina Serebreakova ne relatează viața ei de lagăr în prudente linii punctate. Se spune că acuzații grele apasă asupra ei. N-am avut posibilitatea să verific acest lucru.

Dar nu numai autorii comuniști, ci și toți ceilalți loialiști descriși de acest cor memorialistic sunt văzuți în afara muncii, fie în vreun spital, fie la postul lor de oploșiți, unde își poartă conversațiile obscurantiste (ușor modernizate). Aici sus-amintiții scriitori nu mint: pur și simplu n-au avut imaginația necesară pentru a prezenta aceste capete pătrate în ipos-taza de oameni ocupați cu o muncă utilă societății. (Cum să o faci, dacă tu însuși n-ai muncit cu adevărat niciodată?)

D) Atitudinea față de evadări. Capetele pătrate nu încearcă niciodată o evadare: așa ceva ar fi un act de sfidare a regimului, de dezorganizare a MVD, așadar, și de subminare a puterii sovietice. În plus, fiecare orto-dox are în circulație, undeva la instanțele superioare, două-trei cereri de grațiere, or, o evadare ar putea fi interpretată acolo, sus, ca o dovadă de nerăbdare, de neîncredere în aceste instanțe superioare.

De altminteri, bungînditorii nici n-aveau ce face cu „libertatea în sine" rîvnită de ființele umane normale și de păsări. Orice adevăr e concret, și singura libertate de care aveau nevoie era aceea primită

din mâinile sta-tului, una legală, cu ștampilă, permițînd reîntoarcerea la poziția și privi-legiile de dinainte de arestare - altfel, la ce bun libertatea?

Și, cum ei înșiși nu se înghesuiau să evadeze, cu atît mai mult condam-nau toate încercările de evadare întreprinse de alții, ca subminare fățișă a sistemului MVD și a dezvoltării economice.

Iar dacă evadările sunt atît de nocive, atunci, hotărît lucru, datoria civică a unui comunist bineintenționat este ca, de îndată ce află de așa ceva, să-i raporteze tovarășului ofițer operativ. Logic, nu?

Or, printre ei erau și vechi ilegaliști, și oameni curajoși care se remarcaseră în războiul civil. Numai că dogma îi transformase în drojdie politică...

*Revista „Zvezda”, 1963, nr.3.

**Revista „Novii mir”, 1964, nr. I, Lakșin.

E) Atitudinea față de ceilalți Cincizeci și Opti. Ei nu se amestecau niciodată cu camarazii lor de nenorocire - ar fi fost nepartinic. Uneori în secret, între ei, alteori la lumina zilei (căci nu riscau nimic), se contra-puneau acestor jechoși Cincizeci și Opti, căutînd să se purifice de ei prin autosegregare. Tocmai această masă simpluță o călăriseră în libertate, nelăsînd-o, pe atunci, să sufle un singur cuvînt liber. Iar aici, ajunși în aceeași celulă și pe picior de egalitate cu această masă, erau departe de a se lăsa, la rîndul lor, călăriți de ea, ba îi strigau care mai de care: „Așa vă trebuie, nemernicilor! În libertate, ați fost cu toții niște prefăcuți! Toți sunteți dușmani, și bine au făcut că v-au băgat la zdup! Totul e așa cum trebuie să fie! Tot ce se întîmplă e încă un pas spre marea victo-rie!” (Numai eu am fost închis pe nedrept)

Și faptul că nimeni nu replica la monologurile lor din pușcărie (adminis-trația ține întotdeauna partea ortodocșilor, nici un „contra” nu cutează să deschidă gura, altfel se alege cu o a doua condamnare) era interpre-tat de ei, cu toată seriozitatea, ca relevînd forța invincibilei lor doctrine. (E drept, au fost în lagăre și cazuri cînd raportul de forțe era altul. La Unjlag, un anume procuror a fost nevoit, vreme de mai mulți ani, să se prefacă nebun. Era singura modalitate de a scăpa de represalii: se afla în compania „finilor” săi.) Disprețul nedisimulat, ura funciară de clasă erau sentimentele cu care ortodocșii îi priveau pe toți Cincizeci și Optii, exceptîndu-se,

firește, pe sine. Diakov: „Mă gîndeam cu groază: lîngă cine am ajuns?" Konokotin refuză să-i facă o injecție unui vlasovist(22) bolnav (deși era obligația lui de felcer!), dar donează, cu spirit de sacrificiu, sînge pentru un soldat din escortă bolnav. (Exact cum spunea medicul lor civil, Barinov: „În pri-mul rînd sunt cekist, abia apoi doctor". Asta da medicină!) Acum devine clar de ce la spital „e nevoie de oameni cinstiți" (Diakov): ca să știe cui să facă injecții și cui nu.

Și ura asta o traduceau în fapte (ce sens ar avea să-ți păstrezi ura de clasă pentru tine?). În povestirea lui Șelest, Samuel Guendal, profesor universitar (probabil, de drept comunist), cînd cauczienii refuză să iasă la lucru, sugerează numaidecît răfuiala: preotul musulman să fie acuzat de sabotaj.

F) Atitudinea față de ciripitori. Întocmai cum toate drumurile duc la Ro-ma, toate punctele de mai sus ne conduc la ideea că tarii-ca-stînca nu puteau să nu colaboreze cu cei mai buni și mai sufletești dintre ștabii la-gărelor-ofițerii operativi. În situația în care se găseau, era modalitatea cea mai sigură de a ajuta NKVD-ul, statul și partidul. Asta produce, de altfel, și avantaje, e mijlocul cel mai bun de a face corp comun cu stăpînirea. Serviciile făcute cumătrului nu rămîn nere-compensate. Și numai avînd protecția cumătrului poți rămîne cu anii pe un post de oploșit, în zonă.

Într-o cărticică despre lagăre din același val ortodox*, feblețea autorului, eroul superextrapozitiv, comunistul Kratov, e călăuzit în lagăr de urmă-torul sistem de concepții: 1) să supraviețuiești cu orice preț, adaptîndu-te oricăror împrejurări; 2) e mai bine să facă pe ciripitorii niște oameni cumsecade decît niște ticăloși.

De altfel, chiar dacă admitem că un ortodox s-ar încăpățîna să refuze să devină ciripitor, i-ar fi greu să ocolească acea ușă. Orice dreptcre-dincios care-și exprimă gălăgios credința va fi, mai devreme sau mai tîr-ziu, convocat la ofițerul operativ, care-l va întreba părintește: „Ești om sovietic?" Și bineintenționatul nu va putea răspunde „nu". Ceea ce înseamnă „da".

Iar dacă e „da", atunci hai să colaborăm, tovarășe. Nimic nu te poate împiedica.**

Numai că acum, cînd caută să denatureze toată istoria lagărelor, le e rușine să recunoască faptul că au colaborat. Sigur, nu toți au fost

prinși cu mîța-n sac asemenea Lizei Kotik, căreia i-a scăpat din mînă, pe du-șumea, un denunț scris. Dar uite că-i mai ia gura pe dinainte și aflăm că ofițerul operativ Sokovnikov acceptase, amical, să expedieze scrisorile lui Diakov, fără să le mai treacă prin cenzura lagărului. Un singur lucru nu ni se spune: de ce acceptase? De unde asemenea amicitie? Mai aflăm că ofițerul operativ Iakovlev îl sfătuia pe Todorski să nu se decla-re comunist în gura mare, dar nu ni se explică: de ce îl încerca pe el, ofițerul, o asemenea grijă?

Dar asta - pentru moment. Deja bate la ușă glorioasa eră cînd se vor putea ridica în picioare, recunoscînd cu glas tare și răspicat:

— Da! Am ciripit și suntem mîndri de asta! (Am scris aceste rînduri la începutul anului 1966, iar la sfîrșitul aceluiași an am citit în revista Okteabr, nr. 9, un articol al lui K. Bukovski. Așa e: deja încep să se mîndrească festiv.)

De fapt, la ce bun tot capitolul ăsta? Toată această lungă trecere în revistă și toată această analiză a loialiștilor? Cînd ar ajunge să scriem cu litere de-o șchioapă:

JÂNOS KÂDAR, WLADYSLAW GOMULKA. GUSTAV HUSAK.

Acești oameni au cunoscut și încarcerarea pe nedrept, și ancheta sub tortură, au făcut și cîțiva ani buni de pușcărie.

Întreaga lume vede cît de mult au învățat, întreaga lume vede cîte para-le fac.

*Viktor Veatkin, Celovek rojdaetsia dvajdî (Omul se naște de două ori), Magadan, 1964.

**Ivanov-Razumnik își amintește că în celula lor de la Butîrld au fost demascați trei ciripitori și tustrei s-au dovedit a fi comuniști.

Capitolul 12

CIRIP-CIRIP-CIRIP...

CEKA-GB (trebuie să recunoașteți că am găsit, pentru această instituție, o denumire pe cît de sonoră, pe atît de comodă și concisă și care, totodată, nu ignoră evoluția ei în timp), CEKA-GB, așadar, ar fi rămas un buștean insensibil, dovedindu-se incapabilă să-și supravegheze po-porul, dacă n-ar fi avut ochi mereu neadormiți și urechi veșnic treze. În anii noștri supertehnici, ochii sunt, în parte, înlocuiți de aparatele foto și celulele fotoelectrice, urechile-de microfoane, magnetofone și aparatură de ascultare cu laser. Dar

de-a lungul întregii epoci îmbrățișate de această carte, ochii și urechile CEKA-GB au fost, aproape în exclu-sivitate, ciripitorii.

În primii ani ai CEKA, ei erau desemnați prin funcționala sintagmă sekretnîe sotrudniki(1) (denominație care îi deosebea de cei trecuți în organigrama oficială). De aici, în maniera epocii, abrevierea seksofî, in-trată în uzul curent. Cei ce au născocit această vocabulă, seksofî (fără a bănuși și fără a fi preveniți ce expansiune o așteaptă), n-au știut să se aplece asupra-i cu o ureche nealterată și să simtă, din însuși felul cum sună, toate miasmele respingătoare ce se împleteau într-însa, alcătuind ceva chiar mai rușinos decît păcatul sodomiei. De-a lungul anilor, ea s-a îmbibat și cu sîngele brun-gălbui al trădării, încît astăzi nu există în limba rusă un cuvînt mai abject.

Acest cuvînt era folosit, însă, numai în afara lumii penitenciare. Pe Arhi-pelag se întrebuițau denomi-nații indigene: în închisori - cloșcă, în lagă-re - „ciripitor”. Dar, întocmai cum multe cuvinte din vocabularul Arhipela-gului au răzbătut în largul limbii ruse, cucerind întreaga țară, și noțiunea de „ciripitor” a devenit cu timpul una din cele mai comune. Acest lucru reflectă unitatea și universalitatea fenomenului însuși de ciripitorie.

Cînd ești lipsit de experiență și n-ai reflectat îndeajuns asupra chestiu-nii, e greu să-ți imaginezi în ce măsură suntem impregnați și acaparați de ciripitorie. Întocmai cum, dacă n-ai în mînă un aparat de radio cu tranzistori, nu poți simți, în cîmp, pe apele unui lac sau în pădure, că un flux de unde radio îți străbate în permanență corpul.

E greu să-ți faci o deprindere din a-ți pune neconținut întrebarea: cine ciripește aici! La noi în apartament, la noi în curte, la noi la ceasor-nicărie, la noi la școală, la noi în redacție, la noi în atelier, la noi în biroul de proiectare și chiar la noi la miliție. E greu și e greșos să-ți faci o ase-menea deprindere, dar, din rațiuni de securitate personală, ar trebui. Ciripitorii nu pot fi alungați sau dați afară - se vor recruta alții. Dar tre-buie știuți: uneori fie și numai pentru a te certa în văzul lumii cu ciri-pitorul, devalorizînd astfel denunțurile pe care le face la adresa ta.

Despre densitatea rețelei de seksofi vom vorbi într-un capitol special, consacrat universului extrapenitenciar. Această densitate e intuită de mulți, dar mai nimeni nu-și dă silința să și-l reprezinte pe fiecare

seksot în carne și oase, cu înfățișarea lui simplă, de om ca toți oamenii. Și de aceea rețeaua pare mai enigmatică și mai înfricoșătoare decât este în realitate. Or, seksotă e chiar simpatica Anna Fiodorovna, care a trecut pe la voi să împrumute, ca între vecini, niște drojdie, după care a dat fu-ga la locul convenit (poate la chioșcul de peste drum sau poate la far-macie) să anunțe că în apartamentul vostru stă un străin neînregistrat în cartea de imobil. Seksot e amicul Ivan Nikiforovici, cu care ai ras chiar adineauri o votcă și de la care se va afla cum ai spus tu, înjurînd, că în magazine nu se găsește nimic, în vreme ce ștabii obțin orice, prin ușa din dos. Tocmai pentru că nu-i cunoști pe seksoți la față, te miri de unde știu omniprezentele Organe că, în timp ce toată lumea intona „Lui Stalin slavă, slavă-i cîntăm”, tu numai deschideai gura, fără a te obosi să emiți vreun sunet, sau că nu erai tocmai vesel la demonstrația de 7 Noiembrie. Unde sunt acei arzători și iscoditori ochi de seksoți. Ei pot fi languroși ochi albaștri ori lăcrămoși ochi de bătrîn. Și nu e defel obliga-toriu să aibă o sclipire ursuză și rea. Nu te aștepta ca seksotul să fie, neapărat, un ticălos cu înfățișare respingătoare. E un om obișnuit, ca tine și ca mine, cu doza lui de sentimente bune, cu doza lui de răutate și invidie și cu toate slăbiciunile ce ne fac pradă ușoară pentru păian-jeni. Dacă recrutarea seksoților s-ar fi făcut exclusiv pe bază de volun-tariat, nu s-ar fi adunat un contingent prea mare (decît, poate, în anii '20). Dar recrutarea se face cu mreaja și arcanul, și slăbiciunile îl împing pe om spre această slujbă degradantă. Iar apoi chiar și cei care vor să își smulgă de pe trup lipicioasa pînză de păianjen, această piele secun-dă, nu mai pot, uite că nu mai pot.

Recrutarea e în însuși văzduhul țării noastre. În faptul că statul primează asupra individului, în faptul că Pavlik Morozov(2) e un erou. În faptul că denunțul nu e denunț, ci un ajutor acordat celui pe care-l de-nunțăm. Delațiunea și ideologia se întreșes ca într-o dantelă: căci și Organele, și cei pe care-i recrutează urmăresc, pasămite, un singur lu-cru: înaintarea cu succes a țării pe calea socialismului.

Latura tehnică a recrutării e mai presus de orice elogiul. Din păcate, ridi-cola noastră literatură polițistă nu descrie aceste procedee. Recrutorii acționează la punctele de propagandă organizate în

preajma alegerilor. Recrutorii lucrează la catedra de marxism-leninism. Într-o bună zi, ești chemat și ți se spune: „Avem o comisie, vor să stea de vorbă și cu tine”. Recrutorii lucrează în unitatea ta militară abia retrasă din linia întâi: apa-re un tip de la SMERȘ și greblează, om cu om, jumătate din compania în care ai luptat: cu câte unii vorbește pur și simplu despre vreme și despre mîncare, altora le dă misiunea de a se supraveghea reciproc și de a-și urmări comandanții. Într-o boxă minusculă, un marochiner face mici reparații. Intră un bărbat simpatic: „Ați putea să-mi coaseți curelușă asta de la centură?” Și, cu voce joasă: „Închideți imediat atelierul, ieșiți în stradă, acolo o să vedeți o mașină cu numărul 37-48, deschideți fără vorbă portiera și urcați: o să vă ducă unde trebuie”. Un asemenea atelier e un punct ideal pentru colectarea denunțurilor. Iar pentru întâlniri directe cu ofițerul operativ - apartamentul Sidorovilor, etajul 2, de la șase la opt seara, suni de trei ori.

Poezia recrutării seksoșilor își așteaptă încă menestrelul. Există o viață la vedere și o viață invizibilă. Firele pînzei de păianjen sunt întinse pre-tutindeni și noi nu băgăm de seamă cînd ni se încolăcesc pe după gru-maz.

Setul de instrumente de recrutare e ca un set de chei fixe: Nr. 1, Nr. 2, Nr. 3. Nr. 1: „sunteți om sovietic?” Nr. 2: îi promiți omului ceva ce el se străduiește zadarnic, de mulți ani, să obțină pe cale legală; Nr. 3: apeși pe punctul slab, îl ameninți pe virtualul recrut cu lucrul de care se teme cel mai mult. Nr. 4...

De altfel, adesea nu-i nevoie să apeși decît foarte puțin. E convocat, să zicem, A.G., despre care se știe că e cam papă-lapte. Și, pe nepusă masă: „Scrie o listă cu toate persoanele din anturajul dumitale care au sentimente antisovietice.” Individul se pierde cu firea, dă din colț în colț: „Nu sunt sigur...” N-a sărit în sus, dînd cu pumnul în masă: „Cum vă permiteți?!” (Dar cine, la noi, o să sară în sus? Să nu ne facem iluzii...) „Ah, nu ești sigur? Atunci scrie o listă cu cei pentru care garantezi că sunt sută la sută oameni sovietici. Dar - atenție! - garantezi! Dacă ne dai o referință falsă fie și pentru unul singur dintre ei, vei fi arestat imediat! Ce aștepti, de ce nu scrii?” „Eu... n-nu pot garanta.” „Ah, nu poți. Deci știi că în cercul dumitale sunt elemente antisovietice. Scrie numele celor pe care-i

știi!" Și bunul, cinstitul iepuraș A.G., cu sufletul lui prea gingaș, plămădit înainte de revoluție, transpiră, se frământă, se foiește pe scaun... A receptat în plin, cu toată candoarea, acest tăiș împlîntat în pieptul lui: să declare în scris că sunt sovietici, ori că sunt antisovietici. O a treia ieșire nu vede.

Piatra, că e piatră, nu suflet de om, și tot se sfarmă.

În afara pușcăriei, numărul cheilor fixe e mai mare, căci și viața e mai diversă, în lagăr, totul e mult mai simplu: viața e elementară, nudă, atît filetajul, cît și diametrul capului de șurub sunt cunoscute. Nr. 1, firește, rămîne: „Sunteți om sovietic?" Merge perfect la loialiști: cheia nu alu-necă niciodată, capul se prinde numaidecît în deschizătură și începe să se învîrtă. Nr. 2 lucrează și ea excelent: promisiunea de a-l scoate pe deținut de la „comune", de a-l plasa undeva în zonă, un supliment de terci, niște bănuți, o reducere a condamnării. Toate astea înseamnă via-ță, fiecare treaptă urcată e o șansă de a-ți prelungi zilele, (în anii războiului, ciripitul s-a devalorizat foarte mult: lucrurile deveneau mai scum-pe, oamenii mai ieftini. Te vindeau chiar pe un pachet de mahorcă.) Iar Nr. 3 lucrează și mai bine: îți luăm postul! Te trimitem la „comune". Te transferăm într-un lagpunkt disciplinar. Fiecare dintre aceste trepte e o treaptă spre moarte. Și cel ce nu se lasă ademenit în sus cu o bucată de pîine poate începe să tremure și să implore, cînd se simte împins în prăpastie.

Asta nu înseamnă că în lagăr nu-i nevoie cîteodată de o lucrătură mai fină. Uneori nu merge fără puțină șiretenie. Maiorul Sikin trebuia să adune capete de acuzare împotriva deținutului Herzenberger, un evreu. Avea motive să creadă că Anton, un prizonier german de șaptespre-zece ani, lipsit de orice experiență, i-ar putea furniza materie pentru do-sar. Sikin l-a convocat pe Anton și a început să cultive semințele arun-cate în mintea lui de nazism: cît de josnică e nația evreiască și cum a dus ea Germania la pierzanie. Anton s-a încins și l-a trădat pe Herzen-berg. (La urma urmei de ce, în alte circumstanțe, comunistul-cekist Și-kin n-ar fi putut deveni un conștiincios anchetator al Gestapoului?)

Ori cazul lui Alexandr Filippovici Stepovoi. Înainte de arestare, fusese soldat în trupele MVD; încasase o condamnare pe baza lui 58. Departea de a fi comunist ortodox, era un flăcău simplu și în lagăr

a început să-i fie rușine de fosta lui slujbă și să-și ascundă cu grijă trecutul, dîndu-și seama că ar fi primejdios să-l deconspire. Pe asta cum îl recrutăm? Păi, folosindu-ne tocmai de acel trecut: o să dăm în vileag faptul că ai fost cekist. Se șterg la fund cu propriul lor drapel, numai să poată găbji un informator în plus. (Stepovoi susține că, totuși, a rezistat.)

Nu voi avea altă ocazie pentru a relata episodul arestării lui. Băiatul fusese mobilizat în armată, dar l-au trimis să servească în trupele MVD. La început, să lupte împotriva partizanilor lui Bandera(3). Aflînd (tot de la ciripitori) cînd intenționau partizanii să iasă din pădure ca să se ducă la biserică, la liturghie, înconjurau lăcașul Domnului și îi înhățau la ieșire (după fotografii). Apoi să-i însoțească pe deputații poporului din Litua-nia, cînd aceștia se duceau la adunările electorale. („Unul dintre ei, al naibii, era atît de curajos, încît refuza întotdeauna să fie escortat!"). Apoi să păzească un pod în regiunea Gorki. Cum emvediștii înșiși, cînd li s-au redus rațiile de hrană, au organizat o revoltă, au fost expediați, ca pedeapsă, pe frontiera turcă. Dar la acea oră Stepovoi era deja arestat. Îi plăcea să deseneze, desena chiar și pe coperta caietului de învățămînt politic. Ceasul rău l-a pus într-o zi să deseneze un porc, și careva din preajmă i-a suflat: Dar pe Stalin poți să-l faci?" Pot. Și l-a desenat numaidecît și pe Stalin. A dat apoi, ca toți ceilalți, caietul la ve-rificare. Desenul acela era de ajuns ca să fie arestat, dar, la proximele exerciții de tragere, în prezența generalului, a nimerit ținta de șapte ori din șapte, la 400 de metri distanță, ispravă pentru care a primit o permi-sie. Reîntors de acasă în unitate, a povestit că în sat la ei nu mai există pomi, toți fuseseră tăiați de țărani din pricina „impozitului Zverev”(4). Tribunalul districtului militar Gorki. Chiar si acolo le-a strigat: „Ah, ne-mernicilor! Dacă sunt dușman al poporului, de ce nu mă judecați în fața poporului?" Apoi, Burepolom și Krasnaia Glinka (lagăr cu regim sever, foarte dur, lucrări de tunele, exclusiv Cincizeci și Opți).

Cîte unul, cum se spune, are ciripitul în sînge. Ăștia sunt pescuiți fără nici o dificultate. Alții te obligă să arunci undița de mai multe ori, căci în-ghit momeala dar nu se lasă prinși. Celui care încearcă să se fofileze spunînd că îi e greu să culeagă informații precise i se explică: „Dă-le așa cum sunt. Le verificăm noi." „Dar dacă nu sunt

foarte sigur?" „Atunci trebuie să deducem că ești, în mod cât se poate de sigur, un dușman?" Iar în cele din urmă i se poate spune verde și cinstit: „Cinci la sută adevăr e suficient; restul poate fi și imaginație." (Operifi de la Djida.)

Dar uneori chiar și cumătrul* ajunge la capătul răbdării - asta când prada nu se lasă capturată nici la a treia, nici la a cincea încercare. Lucrul se întâmplă rar, dar se întâmplă. Atunci cumătrului nu-i rămîne decît să lan-seze lațul de rezervă: semnarea angajamentului de nedivulgare. Ni-căieri - nici în Constituție, nici în codul penal - nu se spune că un ase-menea angajament trebuie, îndeobște, să existe, că trebuie să semnăm așa ceva, dar noi suntem obișnuiți cu de toate. Cum să mai refuzi și asta? Semnăm cu toții, fără excepție. (Or, dacă n-am semna, dacă oda-tă ieșiți din acel birou am povesti fiecăruia și tuturor discuția cu zisul cumătru, toată forța satanică a Secției a Treia s-ar face fum, căci tocmai pe lașitatea noastră se bazează toată secretoșenia lor și ei înșiși!) Și în dosarul de lagăr se înscrie fericita mențiune eliberatoare: „a nu se în-cerca recrutarea". E poansonul cu marca „96", sau cel puțin „84", despre care, însă, nu vom afla prea curînd, dacă, în general, o să supraviețuim. Vom ghici că există numai băgînd de seamă că răpciuga asta ne părăsește, pentru a nu mai încerca niciodată să ni se lipească de trup.

Însă de cele mai multe ori operațiunea de recrutare e încununată de succes. Te presează pur și simplu, te presează mîrlănește, încît nu poți scăpa nici cu ruga, nici cu sudalma.

Și, curînd, recrutul își prezintă primul denunț.

Denunț care servește cel mai adesea pentru a prinde gîtlejul cuiva în lațul celei de a doua condamnări.

Și uite-așa devine ciripitul cea mai violentă formă de luptă între deținuți: „la crapă tu astăzi, că eu rămîn pe mîine!"

În lumea extrapenitenciară, de-a lungul unei jumătăți de veac, sau, ori

cum, vreme de patruzeci de ani, ciripitul a constituit o ocupație lipsită de orice risc: societatea n-avea cum îi răspunde ciripitorului nici prin ame-

*Dahl explică semnificația cuvîntului cumătru în felul următor: „cel cu care ai o relație de paternitate spirituală, naș". Rezultă că transferul acestei noțiuni asupra ofițerului operativ din lagăr e cât se poate de potrivit, respectînd întru totul spiritul limbii. Atît că vocabula e însoțită de obișnuitul zîmbet batjocoritor al zekilor.

nințări, nici demascându-l, nici pedepsindu-l.

În lagăre, lucrurile au stat puțin altfel. Cititorul își mai amintește cum Secția Administrativă de pe Solovki îi demasca pe ciripitori, expediindu-i la Kondostroi. Apoi, cîteva decenii la rînd, tagma ciripitorilor părea să fie în largul ei, prosperînd fără opreliști. Dar din cînd în cînd, arar și în rare locuri, unindu-se, cîte un grup de zeki mai energici și mai hotărîți conti-nuau, sub o formă voalată, tradiția de pe Solovki. Uneori, ciripitorul era snopit (omorît) de o gloată dezlănțuită care își făcea singură dreptate după ce, chipurile, fusese prins hoțul (în lumea lagărelor, lichidarea ho-țului printr-o judecată sumară e cvasilegală). Alteori (OLP-ul nr. 1 de la Veatlag, în timpul războiului) oploșitii din producție se debarasau de cei mai virulenți ciripitori expulzîndu-i „din rațiuni ținînd de bunul mers al muncii”. Aici operul nu prea mai putea interveni. Ceilalți ciripitori price-peau și o lăsau mai moale.

Mari nădejdi și-au pus zekii în cei ce veneau direct de pe front:ăștia o să le arate ei ciripitorilor! Dar întăririle militare i-au dezamăgit pe oame-nii de acțiune din lagăre: departe de unitățile lor, acești firoși comba-tanți, servanți de mortiere și cercetași, se dezumflaseră de tot, nemai-fiind buni de nimic.

Limbile clopotelor mai aveau mult de bătut și compasul timpului mult de măsurat pînă cînd năpasta avea să se abată asupra ciripitorilor.

Pentru acest capitol cam duc lipsă de material. Dintr-un motiv sau altul, foștii deținuți nu se prea înghesuie să destăinuie felul cum au fost recrutați. Așa că o să vă povestesc despre mine însumi.

Abia cînd dobîndisem o vastă experiență de lagăr, zek hîrșit, am înțe-les, aruncînd o privire în urmă, cît de jalnic și de meschin mi-am început condamnarea. Încă nu-mi lepădasem pielea de ofițer obișnuit să aibă, fără vreun merit, o poziție dominantă față de cei din jur și mă tot coco-țam în felurite funcții, pentru a recădea numaidecît în colb. Și ce mă mai cramponam de vechea mea piele - de bluza militară, de pantalonii bu-fanți, de manta, cum mă dădeam de ceasul morții să nu le schimb pe țoalele sure de lagăr! În noile condiții, făceam greșeala tipică a soldatu-lui cu caș la gură: mă distingeam din peisaj.

Și, cu ochiul lui de lunetist, primul meu cumătru, cel de la Novîi Ierusalim, m-a remarcat numaidecît. Iar la Bariera Kaluga, de îndată ce, din zugrav, am ajuns ajutor de normator, am scos din nou la iveală unifor-ma aceea - ah, cît de dornic e omul să arate viril și fercheș! E drept că locuiam în camera monștrilor, unde generalii se îmbrăcau și ei altfel decît zekii de rînd.

Uitasem cu totul de autobiografia scrisă la Novîi Ierusalim și de ceea ce ar fi putut să se ascundă îndărătul solicitării de a o scrie. Într-o seară, pe jumătate întins pe patul meu, frunzăream un manual de fizică, în vre-me ce Zinoviev prăjea ceva pe reșou, povestind nu mai știu ce istorie, iar Oracevski și Prohorov stăteau lungiți, cu picioarele răzimate de spe-tezele paturilor, cînd a intrat gardianul Senin (evident, nu era numele lui adevărat - individul nici măcar nu era rus - ci un pseudonim de lagăr.) Făcîndu-se că nu observă nici reșoul, nici cizmele acelea plasate la înălțime, s-a așezat pe unul din paturi, devenind pârtaș la conversația ce se încinsese în odaie.

După chip și maniere nu-mi plăcea acest Senin, prea își juca în orbite ochii blînzi, în schimb - ce cultură!, ce educație! Cît de mult se deose-bea de gardienii noștri - mîrlani, mărginiți și analfabeți! Senin era nici mai mult nici mai puțin decît student! Student în anul 4, numai că nu-mi amintesc la ce facultate. Aparent, îi era foarte rușine de uniforma lui de emvedist, se temea să nu fie văzut de colegi, prin oraș, cu epoleții lui al-baștri, și de aceea, venind la serviciu, își îmbrăca uniforma la postul de gardă, iar la plecare și-o scotea. (Iată un erou al timpului nostru pentru uzul romancierilor. Imaginați-vă, pe vremea țarilor, un student progresist care mai cîștiga un ban făcînd pe gardianul într-o închisoare!) De altfel, manierat-manierat, dar asta nu-l împiedica defel să alerge vreun bătrî-nel prin lagăr pentru cine știe ce fleac ori să-i administreze unui munci-tor trei zile de carceră.

Dar la noi în cameră îi plăcea să poarte conversații intelectuale: să ne arate că el înțelege sufletele noastre subțiri și să ne facă să apreciem, la rîndul nostru, sufletul lui subțire. Așa și acum: ne povestea cu vioiciu-ne ceva despre viața din oraș, despre un film nou, pentru ca, pe neaș-teptate, cînd era sigur că nu-l vede nimeni, să-mi facă un semn din care se înțelegea clar că mă invită să ies pe coridor.

Nedumerit, i-am făcut pe plac. După ce a mai debitat, pentru ca nimeni să nu sesizeze coincidența, câteva fraze politicoase, Senin s-a ridicat, la rîndul lui, și m-a ajuns din urmă. Mi-a spus să mă prezint imediat la biroul ofițerului operativ, spre care ducea o scară dezafectată, unde nu puteai întîlni pe nimeni. Acolo era cuibul bufniței.

Nu mai văzusem niciodată „buha” la față. Am luat-o într-acolo cu inima strînsă. De ce mă temeam? Mă temeam de ceea ce se teme orice deți-nut din lagăr: să nu mi se trîntească o a doua condamnare. Nu trecuse nici măcar un an de la anchetă și încă mai simțeam cum mi se întorc mațele pe dos numai văzînd un anchetator în dosul unui birou. Dar dacă s-au apucat să-mi răscolească din nou dosarul? Încă niște pagini de jurnal, cine știe ce alte scrisori.

Cioc-cioc-cioc...

— Intră.

Deschid ușa. O încăpere mică, mobilată cu gust, de parcă n-ar fi avut nimic de a face cu GULAG-ul. Se găsisse loc chiar și pentru un divan nu prea mare (poate că aici le tîrăște, cînd are chef, pe surorile noastre de detenție) și pentru un aparat de radio „Philips”, așezat pe o etajeră. Ochiul lui magic strălucește și o melodie suavă, foarte plăcută, se revar-să în odaie. Mă dezobișnuisem cu totul de o asemenea puritate a sune-tului, de asemenea muzică și m-am destins încă din prima clipă: unde-va, viața există! Dumnezeu, ne deprinseserăm să socotim viața noas-tră viață adevărată, dar ea, viața adevărată, era undeva acolo, undeva acolo...

— la loc.

Pe masă, o veioză cu abajur liniștitor, îndărătul mesei, pe fotoliu, ofițerul operativ, un tip întocmai ca Senin, cu mină de intelectual, destul de im-penetrabilă, oacheș. Și scaunul pe care mă așez e capitonat. Cît de plăcut ar fi aici, dacă n-ar începe să-mi toarne cine știe ce acuzații, dacă n-ar scoate iar la iveală vechile lor zdrăngănele.

Dar nu, în glasul lui nu se simte nici urmă de ostilitate. Mă întrebă des-pre viață în general, cum îmi merge, cum reușesc să mă obișnuiesc cu lagărul, dacă mă simt bine în camera opoșiților. Nu, nu așa demarează o anchetă. (Unde am mai auzit, domnule, melodia asta fermecată?...)

Și deodată, foarte firesc, o întrebare ce poate fi pusă și din pură curiozitate:

— Ei, și acum, după tot ce ți s-a întâmplat, după tot ce ai trăit în ultima vreme, ce zici: ai rămas om sovietic? Sau nu?

Trosc! Ce să răspunzi la asta? Voi, urmașilor, nu puteți pricepe: ce să răspunzi la asta? Da, vă aud, vă aud cum - oameni normali și liberi - îmi strigați din anul 1990: „Da mai bagă-l și-n... (Ori poate că urmașii nu vor fi ajuns încă să vorbească așa? După mine, da.) Te-au azvîrlit în închi-soare, te-au hăcuit de viu, și el te mai întreabă dacă ești om sovietic?!"

Într-adevăr, după toate pușcăriile, după atâtea întâlniri în decursul cărora năvăliseră asupra-mi informații din toate colțurile lumii, ce fel de om sovietic mai puteam fi eu, unde s-a văzut să reziste ceva sovietic în fața unei informații complete?

Și dacă aș fi fost deja tot atât de reeducat de închisoare, pe cât eram de instruit de ea, firește că ar fi trebuit să i-o retez scurt: „Nu! Și mai duce-ți-vă-n...! Mi s-a făcut lehamite să-mi mai uzez circumvoluțiunile ca să răspund la întrebările voastre timpite. Lăsați-mă să mă odihnesc după muncă!"

Numai că, vedeți, noi am crescut în obediență, copii! Cînd auzim „E cineva împotriva?... Se abține cineva?..."- nimeni nu ne poate face să ridicăm mîna, pentru nimic în lume. Chiar și unui condamnat, cum i se poate ridica limba să spună: „Nu sunt om sovietic..." ?

— În sentința OSO se spune că sunt antisovietic, m-am eschivat eu precaut.

— Ei, OSO... îl mătură el cu un gest al mîinii, fără nici un respect. Dum-neata, în sinea dumitale, cum te simți? Ai rămas om sovietic? Ori te-ai schimbat, te-ai înăcrit?

Cît de discretă și de pură poate fi melodia asta și cît de distonantă dis-cuția noastră vîscoasă, lipicioasă, mizeră. Dumnezeuule, cît de pură și de frumoasă ar putea fi viața, și egoismul celor puternici nu ne îngăduie nicicînd să ajungem la ea. Moniuszko? - nu e Moniuszko, Dvorak? - Nu e Dvorak... De m-ai lăsa o dată în pace, potaie, să ascult...

— De ce să mă fi înăcrit? fac eu pe miratul, (într-adevăr, de ce? Să te înăcrești n-ai voie în nici un caz: asta miroase a altă anchetă.)

— Așadar, ești om sovietic? insistă operul cu glas sever, dar totodată încurajator.

Numai să nu-i răspund prea tăios. Numai să nu mă arăt așa cum sunt astăzi. Dacă spun că sunt antisovietic, nu-l costă nimic să-mi deschidă un dosar chiar aici, în lagăr, și să-mi izbească încă o condamnare.

— Dumneata, în forul dumitale interior, ce fel de om simți că ești?

Mi se face groază când mă imaginez expediat acum, în toiul iernii, prin viscole, dincolo de Cercul Polar. Aici, de bine de rău, m-am aranjat cumva, dorm pe un pat uscat, la căldură, am chiar și cearșafuri. Aici, la Moscova, o femeie mă vizitează din când în când, îmi aduce pachete... Și să plec fix la mama dracului? De ce să plec, dacă pot să rămân?... La urma urmei ce-i chiar atât de degradant în a spune că ești „om sovietic”? Sistemul ăsta e: socialist.

— Eu... da... sunt om sovietic...

— Ei, dacă ești om sovietic, asta schimbă totul, se bucură operul. Înseamnă că putem vorbi ca între doi oameni sovietici, înseamnă că avem aceeași ideologie și aceleași țeluri - (atîta doar că nu locuim în aceeași cameră) - și trebuie să lucrăm mîna-n mîna. Dumneata ne ajuți pe noi. Noi - pe dumneata...

Simt că am început să alunec... Și muzica asta... Și el nu contenește să-mi azvîrle pe grumaz, rapid, cu precizie, laț după laț: trebuie să-i ajut să fie la curent cu ce se întîmplă. E posibil să asist, întîmplător, la anu-mite discuții. Va trebui să le semnalez...

Ei, așa ceva n-am să fac niciodată. Știu asta rece, în adîncul sufletului: sovieticvnesovietic, dar să vă torn eu vouă discuții politice - de la asta luați-vă gîndul! Însă - prudență, prudență, trebuie - ușurel - să încurcăm urmele.

— Mă tem că nu-i de mine, răspund aproape cu regret.

— De ce? Își înăsprește glasul colegul meu de ideologie.

— Păi, pentru că nu-mi stă-n fire... (Cum să-ți spun ca să nu te zădăresc, porcul dracului?) Eu... nici nu prea ascult. Și uit repede...

Bagă de seamă că am ceva cu muzica și oprește aparatul. Tăcere. Ochiul luminos și cald al lumii adevărate se stinge, în birou am rămas numai buna și eu. S-a terminat cu gluma.

Măcar de-ar cunoaște regulile șahului: după a treia repetare a acelorași mișcări, se declară remiză. Dar au! Leneși în toate, la asta

nu sunt leneși: de o sută de ori îmi dă șah din aceeași pătrățică, de o sută de ori mă ascund îndărătul aceluiași pion și apoi iar scot nasul de după el. Bun-simț n-are, nici nu știe ce-i aia; timp - berechet. Eu însumi m-am expus la șah etern, declarându-mă om sovietic. Firește, fiecare din aceste o sută de ori are o nuanță aparte: alt cuvânt, altă intonație.

Și trece o oră, și mai trece încă o oră. Camera noastră doarme deja du-să, dar el - unde să se grăbească? Asta îi e meseria. Cum să mă scap de el? Ce căpușă! Deja mi-a bătut șaua și cu un eventual transfer, și cu muncile comune, deja mi-a spus că mă suspectează, că poate sunt un dușman ireductibil, după care a trecut din nou la speranța că sunt un prieten ireductibil.

De cedat, nu pot să cedez. Dar nici n-am chef să fiu etapat în crucea iernii. Mă întreb, cu inima strânsă, cum au să se sfârșească toate astea.

Deodată, deviază discuția spre borfași. A auzit de la Senin că am păreri foarte tranșante despre specia asta, ba chiar am avut conflicte cu ei. Mă înviorez: e o schimbare în derularea partidei. Da, îi urăsc. (Dar știu că voi îi iubiți!)

Și ca să mă înmoaie de tot, îmi zugrăvește următorul tablou: am o soție la Moscova. Rămasă fără bărbat, e nevoită să umble pe străzi de una singură, uneori și noaptea. Or, adesea trecătorii sunt despuiați și jefuiți în plină stradă. Chiar de către borfașii care evadează din lagăre. (Nu, de către cei pe care voi îi amnistiați!) Aș putea eu refuza să-l anunț pe ofițerul operativ despre planurile de evadare ale borfașilor, dacă aș avea cunoștință de ele?

La urma urmei, borfașii sunt chiar dușmani, dușmani necruțători, și îm-potriva lor toate mișcările sunt permise... Permise, nepermise, important e că, acum, asta pare o mișcare bună. Mi se pare că se poate. Asta se poate.

Ai spus-o! Ai spus-o, și diavolului îi ajunge un singur cuvânt! Har virgin a și aterizat pe masă, în fața mea:

Un Angajament:

Subsemnatul, cutare, îmi iau angajamentul să semnalez ofițerului ope-rativ al lagărului planurile de evadare ale deținuților..."

— Dar a fost vorba numai de borfași!

— Cine mai evadează, în afară de borfași?... Și apoi, cum o să scriu eu, într-un document oficial, cuvîntul „borfași” ? Țsta e argou. Se subînțelege că de ei e vorba.

— Bine, dar sensul se schimbă radical!

— Nu, după cîte văd, dumneata nu ești de-al nostru; cu dumneata tre-buie discutat altfel. Și nu aici.

O, cît de înfricoșătoare pot fi vorbele astea: „nu aici”, cînd ești un oploșit și trăiești în simpatica odaie a monștrilor! Unde e acest „nu aici” ? La Lefortovo? Și ce înseamnă „altfel” ? La urma urmei, de cînd sunt eu în lagăr n-a avut loc nici o evadare, probabilitatea că se va produce una e tot atît de slabă ca pentru căderea unui meteorit. Și chiar dacă vor fi evadări, ce imbecil o să stea să vorbească despre ele dinainte? Așa că nici n-o să am ce raporta. Dacă te gîndești, nu-i deloc o soluție rea... Numai că...

— Nu se poate fără hîrtia asta?

— Așa e regula.

Oftez. Mă autoliniștesc cu fel de fel de mici subterfugii mentale și sem-nez actul de vînzare al propriului meu suflet. Vînzarea sufletului pentru salvarea trupului. S-a terminat? Pot pleca?

O, nu. Mai urmează un angajament - cel de „nedivulgare”. Dar, înainte de asta, pe aceeași hîrtie:

— Trebuie să vă alegeți un pseudonim.

Pseudonim?... A, numele conspirativ. Da-da-da, informatorii trebuie să aibă un nume conspirativ! Dumnezeuule, cît de repede m-am dus de-a dura! Am mîncat bătaie. Figurile sunt răsturnate, am fost făcut mat și o recunosc.

Și deodată orice urmă de fantezie mă părăsește. Pot găsi întotdeauna, cu ușurință, nume pentru zeci de personaje. Și uite că acum nu pot născoci un biet nume conspirativ. Ascultînd, poate, zgomotele de afară, îmi suflă, caritabil:

— Bunăoară, Vetrov.

Scriu, la sfîrșitul angajamentului: „Vetrov”. Aceste șase litere încrustează cu fierul roșu în memoria mea riduri rușinoase.

Și eu care aș fi vrut să mor cu oamenii! Eram pregătit să mor cu ei! Cum am ajuns să mă regăsesc viu printre javre?...

Iar operul închide angajamentul meu în seif - e rezultatul muncii lui din seara aceea - și îmi explică amabil că nu trebuie să vin aici, la

cabinet, pentru că asta ar trezi suspiciuni. Gardianul Senin e omul lui de încre-dere și toate informațiile (denunțurile!) trebuie transmise prin intermediul lui. Așa se capturează păsările. Începînd cu un vîrf de gheară.

În anul acela, cu siguranță n-aș fi reușit să mă mențin pe acest aliniament. Căci dacă nu te-ai salvat trăgîndu-te de coamă, ținîndu-te de coa-dă nici atît. Odată pornit la vale, aluneci, sfîrtecîndu-te de stînci, pînă jos.

Dar ceva m-a ajutat să rezist. De cîte ori ne întîlneam, Senin mă presa: Ei? Îmi desfăceam brațele a neputință: n-am auzit nimic. Borfașii îmi sunt străini și nu mă pot apropia de ei. Dar, ca un făcut, după ce destul de multă vreme nu se produsese nici o evadare, un coțcar de două pa-rale a șters-o din micuțul nostru lagăr. Atunci - despre altceva! Despre brigadă! Despre colegii de cameră! insista Senin. La altceva nu m-am angajat, mă țineam eu tare pe poziție (de altfel, deja era spre primă-vară). Repurtasem, totuși, o mică victorie semnînd un angajament cu obiect atît de limitat: evadările.

Și deodată, pe baza unei solicitări speciale a ministerului, am fost ex-tras din lagăr și trimis la o șaraska. Așa am scăpat. Niciodată n-am mai semnat „Vetrov”. Dar și astăzi, auzind acest nume, mă strîng în mine și mă fac mic.

O, cît e de greu să devii om! Chiar dacă ai făcut frontul, chiar dacă ai trecut prin bombardamente și minele te-au azvîrlit în văzduh, ăsta e doar începutul adevăratului curaj. Nu e încă totul...

Au trecut mulți ani. Șarașki, lagăre speciale. Făceam pe independentul, mă arătam tot mai insolent, secția operativă nu mi-a mai acordat nici-cînd favorurile sale și mă obișnuisem să respir liber, convins că în dosa-rul meu era înscrisă mențiunea „a nu se încerca recrutarea”.

A urmat deportarea, aproape trei ani. Începuse resorbția deportaților, cîteva naționalități fuseseră deja eliberate. Cei care mai rămăseserăm mergeam să ne prezentăm la comandatură glumind între noi. Deja avu-sese loc Congresul al XX-lea. Totul părea să se fi sfîrșit pentru tot-deauna, îmi făceam, bucuros, planuri - cum aveam să mă reîntorc în Rusia imediat după eliberare. Și deodată, pe cînd tocmai ieșeam din curtea școlii unde eram profesor, un cazah bine

îmbrăcat (în civil) mă strigă pe nume, adăugind, curtenitor, numele patronimic și repezindu-se să-mi strângă mîna.

— Haideți să stăm puțin de vorbă, îmi zice el mîeros, făcînd un semn cu capul în direcția comandaturii.

— Tocmai mergeam la masă, încerc eu să mă eschivez.

— Dar mai tîrziu, diseară să zicem, sunteți liber?

— Mă tem că nici diseară. (în serile libere, scriam la un roman.)

— Atunci mîine?

Uite-l că m-a agățat. A trebuit să-i fixez o întîlnire pentru a doua zi. Cre-deam că avea să-mi spună ceva în legătură cu revizuirea dosarului meu (Cu puțin timp înainte, o cam făcusem de oaie: expediasem „sus” o cerere de suspendare a deportării pe baza „amnistiei Adenauer”, situîndu-mă, așadar, în postura de solicitant. Chestia asta n-avusese cum să-i scape GB-ului. În calitatea lui de ofițer operativ venit de la regiune, individul s-a instalat festiv în biroul șefului secției raionale a MVD, a încuiat ușa, lăsînd clar să se înțeleagă că urmează o discuție care s-ar putea prelungi cîteva ceasuri, avînd în vedere și faptul că nu vorbea prea bine rusește. Dar la sfîrșitul primei ore mă lămurisem deja că intenția lui era nu să se ocupe de revizuirea dosarului meu, ci să mă re-cruteze ca informator. (O dată cu eliberarea unei părți dintre deportați, rîndurile ciripitorilor începuseră, pesemne, să se rărească).

Constatarea mă amuza și mă irita totodată. Mă irita pentru că fiecare jumătate de ceas era foarte prețios pentru mine; mă amuza, pentru că, în martie 1956, o asemenea discuție șoca prin incongruență, ca ricoșeul unui cuțit pe farfurie. Am încercat să-i explic cu binișorul inoportunitatea ideii. Nici un efect. Serios ca un bulldog, individul avea în minte un sin-gur lucru: să nu-și scape prada din dinți. Orice îndulcire a regimului ajunge în provincie cu o întîrziere de trei, cinci sau zece ani, numai înăspririle se aplică instantaneu. Tipul nu înțelegea încă defel ce avea să însemne anul 1956! Atunci i-am amintit că MGB-ul fusese desființat, dar el s-a apucat să-mi demonstreze, cu voioasă vioiciune, că instituția nou-creată, KGB-ul, era același lucru, avînd același personal și aceeași misiune.

După atîția ani, apucasem deja să deprind o atitudine de cavalierist față de ilustra lor instituție. Simțeam că e întru totul în spiritul epocii să-l bag exact acolo unde meritau să fie băgați cu toții. De vreo

consecință di-rectă asupra-mi nu mă temeam deloc - așa ceva era exclus în acel an memorabil. Și mi-ar fi făcut mare plăcere să ies trîntind ușa.

Dar deodată m-am gîndit: și manuscrisele mele? Ele rămîn cît e ziulica de lungă în bojdeuca mea, apărute de un amărît de lacăt și încă de o mică șmecherie înăuntru. Iar noaptea le scot și scriu. Dacă întărit KGB-ul, indivizii vor vrea să se răzbune, vor căuta ceva care să mă com-promită - și dacă dau de manuscrise?

Nu, trebuie să fac pace.

O, ce țară! O, țară damnată, unde chiar în cele mai luminoase luni de li-bertate omul cel mai liber pe dinăuntru nu-și poate îngădui să se certe cu niște jandarmi!... Să le arunce în față tot ce gîndește!

— Problema e că sunt grav bolnav. Boala nu-mi permite să stau cu ochii și urechile la pîndă. Am și așa destule griji pe cap. Și cu asta vă propun să punem punct.

Dar mizerabilul tot nu se îndura să cedeze, încă vreo jumătate de ceas a încercat să mă convingă că și un om grav bolnav trebuie să cola-boreze!... Dar văzînd că rămîn neînduplecat pînă la capăt, și-a dat seama că nu are decît o ieșire:

— Dar un certificat aveți?

— Ce fel de certificat?

— Că sunteți atît de bolnav cum spuneți.

— Am, sigur că am.

— Atunci, aduceți-mi o copie.

Căci el trebuia să prezinte un rezultat palpabil al acelei zile de muncă. Un indiciu că nu greșiseră avansînd candidatura mea, atîta doar că nu știuseră cît de grea e boala ce mă macină. Certificatul îi trebuia nu nu-mai ca să se încredințeze cu ochii lui, ci și ca să-l încopcieze la dosar, punînd astfel cruce afacerii.

I-am dat certificatul acela și cu asta am scăpat basma curată.

Erau lunile cele mai libere pe care țara noastră le cunoscuse vreme de o jumătate de secol!

Dar cei care n-aveau nici un certificat?

Arta unui oper(5) constă în a găsi numaidecît cheia potrivită.

Într-unul din lagărele siberiene, deținutul U., de felul lui din Pribaltika, bun cunoscător al limbii ruse (motiv pentru care măgăreața și căzuse

asupra lui), e convocat „la șef, în biroul căruia găsește instalat ca la el acasă un căpitan necunoscut, cu nasul corioat și o privire hipnotică, de cobră. „Închide ușa bine”, îi indică el cu toată seriozitatea, de parcă s-ar fi așteptat ca din clipă-n clipă în odaie să dea năvală cine știe ce duș-mani, în vreme ce, de sub sprâncenele stufoase, ochii lui îl urmăreau pe U. cu o privire de jar. Și U. simte deja că totul înăuntrul lui se topește, de parcă ceva l-ar arde, sufocându-l totodată. Înainte de a-l convoca pe U., căpitanul adunase, bineînțeles, toate informațiile posibile despre el și ajunsese la concluzia că Nr. 1, Nr. 2, Nr. 3 și Nr. 4 ies, toate, din dis-cuție, că aici merge doar ultima din set, cea mai eficace, dar își mai ține încă, vreo cîteva minute, privirea arzătoare ațintită în ochii limpezi și lipsiți de apărare ai lui U., cîntărindu-l și încercînd totodată să-i frîngă voința, ridicînd deja pe nevăzute deasupra lui greutatea ce avea să-l strivească.

Drămuindu-și timpul, operul se mulțumește cu o introducere scurtă, dar făcută nu în tonalitatea abstractă a învățămîntului politic, ci într-o mani-eră tensionată, cu aerul că vorbește despre niște evenimente care azi-mîine vor exploda și în acel lagpunkt: „Ți-ai dat, cu siguranță, seama că lumea s-a divizat în două lagăre, din care unul e sortit pieirii, iar noi știm cu certitudine care anume. Si dumneata știi, nu-i așa? Ei bine, dacă vrei să rămîi în viață, trebuie să te desprinzi de țărmurile putrede ale capi-talismului și să acostezi la celălalt mal. Cunoști cartea lui Lațis(6) Spre țărmoni noi. Și alte cîteva fraze din acestea, pe care le rostește fără a-și desprinde privirea amenințătoare din ochii lui U., după care, definitiv decis asupra cheii ce trebuia folosită, întreabă pe un ton de alarmantă gravitate: „Cum o mai duce familia dumitale! Și îi citează toți membrii de familie pe nume! Știe cîți ani are fiecare dintre copii! Înseamnă că deja s-a ocupat de ei în amănunt, ceea ce e foarte grav! „Ești, bineînțeles, conștient - își continuă el ședința de hipnoză - că dumneata și familia dumitale alcătuiți un tot. Dacă dumneata greșești și aluneci spre pier-zanie, îți tîrăști după dumneata și familia. Noi nu lăsăm familiile de tră-dători (asta pe un ton mai aspru) să trăiască în mediul sovietic necon-taminat. Așa că alege între cele două lumi. Între viață și moarte. Îți propun să-ți asumi angajamentul de a sprijini serviciul operativ al CEKA! În caz că refuzi, întreaga dumitale familie

va fi trimisă imediat în lagăr. Avem puterea absolută (ceea ce e adevărat!) și nu suntem obișnuiți să revenim asupra deciziilor noastre (din nou are dreptate)! O dată ce am pus ochii pe dumneata, ai să lucrezi cu noi!"

Toate astea se prăvălesc brusc pe capul bietului U., prinzându-l total nepregătit: știa că sunt ticăloși care ciripesc, dar să i se propună așa ceva tocmai lui! Lovitura e aplicată în plin, fără nici un fel de fente sau temporizări, și căpitanul așteaptă răspunsul cu mina că e pe punctul de a ex-ploda, aruncînd totul în aer! Și U. se gîndește: ce nu pot face ăștia? Cînd au cruțat ei familia cuiva? Nu s-au sfiit să „deschiaburească” fami-lii întregi, cu copii cu tot, oricît ar fi fost ei de mici, lucru cu care se și fă-leau prin ziare. U. văzuse și cum lucraseră Organele în Pribaltika anilor 1940-41. Intrase în curțile unor închisori și văzuse mormanele de cada-vre ale deținuților împușcați în timpul retragerii. Iar în 1944 ascultase emisiunile postului de radio Leningrad destinate țărilor baltice. Întocmai ca și privirile acestui căpitan, emisiunile acelea erau pline de amenințări și respirau răzbunare. Se făgăduia o răfuială cruntă cu toți, cu absolut toți cei ce colaboraseră cu inamicul.* Ce i-ar putea obliga să manifeste clemență acum? Cu rugămintile nu faci nimic. Trebuie să alegi. (Numai că iată ce nu înțelege încă U., victimă a legendelor ce înconjoară Orga-nele: că între elementele acestei mașini nu există o interacțiune și o co-municare atît de ireproșabilă, încît, dacă el refuză astăzi, într-un lagpunkt siberian, să devină ciripitor, peste o săptămînă familia lui să fie expediată în Siberia. Și încă ceva nu mai înțelege: oricît de rău ar gîndi el despre Organe, realitatea e și mai întunecată: curînd va bate ceasul, și toate aceste familii, aceste sute de mii de familii vor fi deportate – tri-mise la moarte sigură - fără ca, măcar într-un singur caz, cineva să veri-fice cum se comportă tații în lagăr.)

Teama pentru el însuși nu l-ar fi clătinat. Dar U. și le-a imaginat pe soția și pe fiuța lui în condițiile din lagăr, în aceste barăci unde promiscuitatea nici măcar nu se ascunde îndărătul unei perdele și unde nu există nici o apărare pentru o femeie mai tînără de șaiszeci de ani. Și a cedat. Lațul fusese bine ales. Nici un altul n-ar fi mers, dar ăsta a lucrat fără greș.

Sigur, o mai lungește puțin: trebuie să mă gîndesc. Bine, ai trei zile de gîndire, dar să nu te pună păcatul să te sfătuiești cu cineva. Dacă di-vulgi această convorbire, vei fi împușcat! (U. se duce și se sfătuiește cu un compatriot, chiar cu cel pe seama căruia i se va propune să scrie primul denunț, împreună îl vor și redacta. Și acela recunoaște că nu poți risca viața propriei tale familii.)

La a doua vizită a căpitanului, U. semnează pactul cu diavolul, primește o misiune și un om de contact; nu trebuie să mai dea pe aici, totul ur-mează să treacă pe la opoșitul cu dispensă de escortă Frol Reabinin.

Acești rezidenți răspîndiți prin lagăr constituie o componentă importantă a activității oricărui oper. Frol Reabinin e cel mai gălăgios cînd se află în societate, trece drept un tip haios și popular. Frol Reabinin, are un post pașnic din multele ce se încredințează borfașilor, o cabină separată și e întotdeauna în bani. Cu ajutorul operului a sondat toate adîncimile și toți curenții vieții de lagăr, menținîndu-se, agil, pe creasta valurilor.

Frol Reabinin îl învață pe U. că toate rapoartele trebuie predate într-un ungher retras („în munca noastră lucrul cel mai important e conspirativi-

*Dar învățătorul, dar muncitorul din uzină, dar vatmanul, dar toți cei ce trăiesc din munca lor colaborează cu inamicul! Singurii care nu colaborează sunt traficanții pieței negre și partizanii din păduri! Tonul excesiv al acestor emisiuni nechibzuite a determinat, în 1944, cîteva mii de persoane să se refugieze în Scandinavia.

tatea"). Îl cheamă în cabina lui: „Căpitanul e nemulțumit de raportul du-mitale. Raportul trebuie scris în așa fel, încît să furnizeze material util. Îți arăt eu cum se face."

Și această brută îl învață pe U., un intelectual, acum sleit de puteri și abătut, cum să scrie mîrșăvii la adresa oamenilor. Dar aspectul pleoștit al lui U. îl face pe Reabinin să conchidă în sinea lui că flăcăul ăsta are nevoie de un stimulent, că trebuie să i se pună nițel foc sub coadă. Și îi spune, de-acum pe un ton amical: „Ascultă, știm că o duci greu. Poate cîteodată vrei să-ți dregi amărîta aia de rație. Căpitanul vrea să te ajute. Uite, ține." Și scoțînd din portofel o bancnotă de cincizeci de ruble (Pre-miul oferit de căpitan! Cîta detașare la ei față de orice contabilitate. Poate sunt singurii în țară care și-o pot permite!) și o strecoară în palma lui U.

Văzînd această broască palid-verzuie ce i-a fost furișată în mîină, U. se simte deodată eliberat de toate farmecele căpitanului-cobră, de toată hipnoza, de toată stînjeneala și chiar de teama pentru familie: toată po-vestea, sensul tuturor celor întîmplate se reduce la această imundă hîr-tie, străbătută de o limfă verzuie, la obișnuiții arginți ai lui Iuda Și, fără a se mai gîndi ce o să pățească familia lui, cu gestul natural al celui ce vrea să-și scuture de pe trup o scîrnăvie, U. refuză bancnota, dînd-o în-dărăt; cum Reabinin nu pricepe nimic, i-o vîră din nou în palmă. U. o azvîrle de data asta de-a dreptul pe podea și se ridică ușurat, eliberat și de învățăturile lui Reabinin, și de semnătura dată căpitanului, eliberat din ghearele acestor convenții de hîrtie de către înalta datorie de om. Pleacă fără o vorbă. Pornește spre baraca lui și pașii îl poartă ușori prin zonă: „Sunt liber! Sunt liber!”

Nu, nu chiar. Un oper mai încuiat ar fi lungit pelteaua. Dar căpitanul-cobră își dă seama că idiotul de Reabinin a data-o în bară, a făcut în-crustătura să o ia hacana, a folosit o cheie nepotrivită. Și în acest lagăr tentaculele nu s-au mai întins spre U. Reabinin trecea pe lîngă el fără să-i dea bună ziua. U. s-a liniștit, bucurîndu-se chiar. La un moment dat, deținuții au început să fie expediați în lagăre speciale și U. a nimerit la Steplag. Cu atît mai mult a fost încredințat că, o dată cu acest trans-fer, toate firele s-au rupt.

Dar nu! Mențiunea din dosar a rămas la locul ei. Pesemne, într-o zi, în noul lagăr, U. a fost convocat la colonel. „Se pare că ați acceptat să co-laborați cu noi, dar nu prezentați încredere. Poate că nu vi s-a explicat cum trebuie?”

Numai că acest colonel nu-i mai inspira lui U. nici un fel de teamă, în plus, între timp, familia lui U., ca și familiile multor altor deținuți din Pri-baltika, fusese deportată în Siberia. N-avea nici un fel de dubiu: trebuia să se smulgă din ghearele lor. Dar sub ce pretext?

Colonelul l-a predat pe U. unui locotenent, pentru ca acela să-l mai pre-lucreze; și în vreme ce locotenentul își făcea numărul, cu amenințări și promisiuni, U. căuta o cale de a refuza cît mai net și mai categoric.

Om instruit și departe de orice propensiuni religioase, U. a ajuns, totuși, la concluzia că se poate apăra de acești indivizi numai ascunzîndu-se în spatele lui Hristos. O soluție nu tocmai principială,

dar infailibilă, A mințit: „Vreau să fiu sincer. Educația mea creștină îmi interzice cu desă-vîrșire să lucrez cu dumneavoastră!"

Și - gata! Pălăvrăgeala locotenentului, care dura de cîteva ceasuri bu-ne, s-a întrerupt brusc. Individul pricepuse că nu mizaseră pe un număr cîștigător. „În fond, ne trebuiești ca a cincea roată la căruță! i-a strigat el furios. Dă un refuz scris! (Din nou scris.) Chiar așa să scrii, cu toți Hris-toșii tăi!"

Pesemne, dosarul fiecărui ciripitor trebuia închis așa cum fusese des-chis: printr-o hîrtie aparte. Invocarea lui Crist era întru totul convenabilă și pentru locotenent: nici un alt ofițer operativ CEKA nu i-ar fi putut re-proșa că nu încercase niște eforturi în plus.

Nu găsește cititorul imparțial că acești indivizi se feresc de Hristos ca dracul de tămîie și de dangătul clopotelor de utrenie?

Iată de ce regimul nostru nu se va împăca nicicînd cu creștinismul! Comuniștii francezi promet în zadar contrariul.

Capitolul 13

ȘAPTE PIEI ȘI ÎNCĂ ȘAPTE

DUPĂ CE ai fost decapitat, mai poate cineva să-ți taie capul? Poate. După ce s-au scos șapte piei de pe tine, poate cineva să scoată alte șapte? Poate.

Toate acestea au devenit cu puțință în lagărele noastre. Toate acestea au fost inventate pe Arhipelag. Și să nu spună nimeni că brigada e sin-gura contribuție a comunismului la știința mondială a punițiunii. A doua condamnare nu e o contribuție? Torente ce se rostogolesc pe Arhipe-lag nu se domolesc aici. În loc să fie lăsate să se resoarbă în larg, sunt antrenate în tunelele unor noi anchete.

O, binecuvîntate fie acele tiranii nemiloase, acele regimuri despotice, acele țări barbare unde omul, odată arestat, nu mai poate fi arestat. Un-de încarcerarea încarcerărilor e cu neputință! Unde un om judecat nu mai e tîrît în fața tribunalului. Unde condamnații nu sunt recondamnați!

Dar la noi toate acestea sunt posibile. Un om distrus, dat pierzării pen-tru totdeauna, redus la disperare - cît de comod e să dobori un aseme-nea om izbindu-l cu muchia toporului! Etica gardienilor din pușcăriile noastre: lovește-i pe cei căzuți la pămînt! Etica ofițerilor operativi: călcați pe cadavre!

Se poate spune că anchetele și procesele desfășurate în lagăre își au originea tot pe Solovki, numai că acolo deținuții erau pur și simplu ținți sub clopotniță și împușcați. Abia în epoca cincinalelor și a metastazelor glonțul a fost înlocuit cu a doua condamnare.

Fără a doua (a treia, a patra) condamnare, cum ar fi fost posibil să fie ținți ascunși pe Arhipelag și exterminați toți cei cărora li se rezervase un asemenea sfârșit?

Regenerarea termenelor de condamnare, întocmai ca regenerarea ine-lor unui șarpe, e o formă de viață specifică Arhipelagului. De când se spetesc deținuții în lagăre și degeră în deportări, fiecare dintre ei simte atîrnîndu-i deasupra capului această neagră amenințare: să încaseze un nou termen, înainte de a-l fi ispășit pe primul. Asemenea pedepse suplimentare s-au dat la noi în toți anii, dar mai cu seamă în 1937-38 și în timpul războiului. (În 1948-49, urgia s-a abătut și asupra universului extrapenitenciar: fuseseră ratați, scăpați din gheare oameni care ar fi trebuit rejudecați cîta vreme se aflau încă în lagăr, și recuperarea lor se impunea cu necesitate. Aceștia erau numiți repetenți; cei recondamnați în lagăr nici măcar n-aveau un calificativ generic.)

Și încă era o operă de caritate - caritatea unei mașini - felul cum se dis-tribuiau aceste condamnări suplimentare în 1938: fără o nouă arestare, fără anchetă sau proces în lagăr: pur și simplu deținuții erau convocați, brigadă după brigadă, la URC și puși să semneze de luare la cunoștință că primiseră o nouă condamnare. (Refuzul de a semna se pedepsea cu carceră simplă, exact ca fumatul într-un loc interzis. Ba ți se și explica, pe un ton amabil: „Noi nu-ți cerem să semnezi că te-ai făcut vinovat cu ceva, ci doar că ai luat la cunoștință”.) Pe Kolîma se distribuiau în acest fel decari; pe Vorkuta, condamnările erau mai blînde: opt sau cinci ani prin OSO. A încerca să te zbați era o deșertăciune: parcă în sumbra eternitate a Arhipelagului opt ani se deosebeau cu ceva de optsprezece sau decarul abia început de cel pe terminate. Singurul lucru important era ca trupul tău să nu fie înșfăcat în colți și sfîrtecat chiar astăzi.

Retrospectiv, lucrurile pot fi înțelese în felul următor: în 1938, epidemia de condamnări notificate în lagăr a fost efectul unei directive venite de sus. Acolo, la vîrf, își dăduseră seama că pedepsele administrate pînă atunci erau prea mici și că termenele

de condamnare ale deținuților se cereau mărite (ba unii dintre ei trebuiau chiar împușcați), pentru a se băga spaima în ceilalți.

Dar epidemia de recondamnări din timpul războiului are la origine și o voioasă scînteie aprinsă jos, printr-un fel de inițiativă populară. Indicația de sus era, probabil, ca, la vreme de război, în fiecare lagăr, deținuții cei mai marcanți, care ar fi putut constitui germenii unei revolte, să fie jugulați și izolați. La fața locului, sîngeroșii flăcăi mobilizabili au sesizat numaidecît bogăția acestui filon, care le oferea posibilitatea de a scăpa de front. Ideea a luat naștere, pesemne, în mai multe lagăre deodată, propagîndu-se apoi vertiginos, căci prea era utilă, isteață și salvatoare. Cekiștii din lagăre și-au construit și ei ambrazuri împotriva gloanțelor - din trupurile altora.

Istoricul trebuie să-și reprezinte respirația acelor ani: frontul dă îndărăt, nemții împresoară Leningradul, ajung la porțile Moscovei, la Voronej, pe Volga, în defileurile Caucazului. În spatele frontului rămîn tot mai puțini bărbați, orice siluetă de mascul sănătos atrage priviri reprobative. Totul pentru front! Nu există preț pe care guvernul să nu-l plătească pentru a-l opri pe Hitler. Numai ofițerii din lagăre (și frații lor din GB) - bine hrăniți, puhavi și trîndavi - stau bine mersi pe posturile lor din spatele frontului (bunăoară, durduliul cumătru de lagăr trebuie, nu-i așa, să-și salveze cumva pielea!) și cu cît sunt mai în adîncul Siberiei și al Nordului, cu atît viața lor e mai liniștită. Numai că trebuie să fim lucizi: bunăstarea asta e precară. Ea va ține numai pînă cînd careva o să dea chiot: ce-ar fi să-i înregimentăm noi pe băieții ăștia sprinteni și roșii în obraz din la-găre? N-au experiență de combatanți? În schimb, sunt căliți din punct de vedere ideologic! Și încă dacă te trimit în miliție ori în detașamentele de baraj(1) mai treacă-meargă. Dar dacă te trezești drept la Stalingrad? Căci în vara lui 1942 multe din școlile de ofițeri sunt golite și elevii lor sunt expediați pe front fără a-și fi obținut încă gradul. Din formațiunile de pază au fost deja greblați toți soldații tineri și sănătoși: ei și, nu s-a dărîmat nici un lagăr! Așa că n-au să se dărîme nici fără ofițerii opera-tivi! (Deja zvonurile devin tot mai insistente.)

Un ascunziș înseamnă viața! Un ascunziș înseamnă fericirea! Cum să te menții în ascunziș? Ideea cea mai simplă, care-ți răsare în mod natu-ral în creier, e că trebuie să-ți dovedești utilitatea! Trebuie

demonstrat că, fără vigilența cekiştilor, lagărele vor exploda, lagărele sunt cazane cu smoală în fierbere și, dacă dau pe dinafară, s-a dus naibii gloriosul nostru front! Tocmai aici, în lagpunktele din tundră și din taiga, ofițerii operativi cu piepturi albe țin în frâu coloana a cincea, îl țin în loc pe Hit-ler! E contribuția lor la victorie! Bravi, fără să se cruțe, ei desfășoară an-chetă după anchetă, descoperind noi și noi comploturi.

Pînă atunci, în lagăre, numai nefericiții de zeki, storși de vlagă, erau cei care, smulgîndu-și unul altuia pîinea de la gură, luptau pentru supra-viețuire. Acum, în această luptă se angajaseră cu neobrăzare și atotpu-ternicii ofițeri operativi din CEKA. „la crapă tu astăzi, că eu rămîn pe mîine!” Crapă mai bine tu, ca să-mi amîni mie pierzania, jigăraie scîr-navă!

La Ust-Vîm, se operează dosarul unui „grup insurecțional”: optsprezece persoane! Intenționau, firește, să dezarmeze VOHRA procurîndu-și ast-fel arme (o jumătate de duzină de puști ruginite) - și apoi? Apoi, amploarea planului lor e greu de imaginat: își puseseră în gînd să ridice întregul Nord! Să cadă asupra Vorkutei! Asupra Moscovei! Să facă joncțiunea cu Mannerheim(2)! Telegramele și rapoartele zboară: A fost dejucat un mare complot! Lagărele se agită! Trebuie întărit contingentul operativ!

Și deodată, stupoare! În fiecare lagăr sunt descoperite comploturi! Comploturi peste comploturi! Din ce în ce mai ample! Din ce în ce mai sfruntate! Ah, acești mierlitori perfizi! Se prefăceau că-i ia vîntul, că abia se țin pe picioare, cînd, de fapt, mîinile lor descărnate de pelagră se în-tindeau pe furiș spre mitraliere! O, recunoștință ție, secție operativă! Secția a Treia -salvatoarea Patriei!

Într-o asemenea secție își face mendrele, de exemplu (lagărele din Djida, în Buriat-Mongolia), următoarea bandă: șeful secției operative CEKA, Sokolov, anchetatorul Mironenko, ofițerii operativi Kalașnikov, Sosikov, Osințev - iar noi am rămas de căruță! Pretutindenii – comploturi, iar la noi-liniște și pace! Bineînțeles că există și la noi un com-plot de anvergură, dar ce urmăresc complotiștii? Firește, „să dezarmeze paza” și apoi, fără îndoială, „să fugă în străinătate”, căci granița e aproape, iar Hitler departe. Cu cine să începem?

Și întocmai cum o haită de cîini bine hrăniți zdrumică un biet iepure bol-nav, sfrijit și năpîrlit, gașca albastră se năpustește asupra

nefericitului Babici, cîndva participant la expediții polare, cîndva erou, iar acum un mierlitor năpădit de plăgi. El este cel care, la începutul războiului, era gata să predea nemților spărgătorul de gheață „Sadko”, așa că toate firele complotului sunt, firește, în mîinile lui. El este acela care, cu trupul lui muribund, măcinat de scorbut, e cel chemat să-i salveze pe acești îmbuibăți.

Chiar dacă ești un rău cetățean sovietic, te facem noi să joci cum îți cîn-tăm, o să sfîrșești prin a te tîrî la picioarele noastre! Nu-ți amintești ni-mic? Îți amintim noi totul! Nu ți se ridică mîna să scrii? Te ajutăm! Ai nevoie de timp de gîndire? La carceră, cu trei sute de grame!

Iar alt ofițer operativ: „Păcat Pînă la urmă o să-ți dai seama, cu siguranță, că bine ar fi fost să faci așa cum ți-am spus noi. Numai că o să-ți vină mintea la cap prea tîrziu, cînd vei fi ajuns într-o asemenea stare, încît oricine te va putea frînge între degete, ca pe un creion.” (De unde, la ei, această imagistică? Inventează singuri chestiile astea, ori în ma-nualul bunului cekist există o listă de-a gata, compusă de cine știe ce poet necunoscut?)

Iată și interogatoriul luat de Mironenko. Abia introdus în birou, un miros de mîncare bine gătită îl pătrunde pe Babici pînă-n oase. Mironenko îl instalează cît mai aproape de borșul cu carne aburind și de castronul cu chiftele. Și, prefăcîndu-se că nu vede borșul acela și chiftelele, că nu vede nici că Babici le vede, începe să-i înșire, cu glas blînd, zeci de argumente menite să-i adoarmă muștrările de conștiință, să-i justifice eventualele depoziții false.

— Cînd ai fost arestat prima oară, îi amintește el amical, ai încercat să dovedești că ești nevinovat și figura nu ți-a reușit, nu-i așa? Nu ți-a reușit! Pentru că soarta dumitale era hotărîtă dinainte de arestare. Așa și acum. Și acum e la fel. Mai bine așează-te și mănîncă. Mănîncă pînă nu se răcește... Dacă nu ești prost, o să ne înțelegem. O să ai întot-deauna ce mîncă, n-o să-ți lipsească nimic... Altfel...

Și Babici a cedat! Foamea de a trăi s-a dovedit mai puternică decît se-tea de adevăr. A pus pe hîrtie tot ce i s-a dictat, calomniind douăzeci și patru de oameni, din care nu cunoștea mai mult de patru. În tot timpul anchetei i s-a dat să mănînce, dar niciodată pe săturate, pentru ca la primul semn de împotrivire să poată fi șantajat iarăși cu foamea.

Citind însemnările pe care le-a scris cu puțin timp înainte de a muri, te cutremuri: de la ce înălțime, în ce abisuri se poate prăbuși un om cura-jos! Fiecare din noi se poate prăbuși...

Și 24 de oameni, care nici măcar nu știau despre ce e vorba, au fost ridicați, pentru ca apoi să fie împușcați ori să primească noi condamnări. Pînă la judecarea lor, Babici a fost trimis ca responsabil cu asanările de terenuri într-un sovhoz, apoi a depus mărturie la proces, apoi a primit un nou decar, cu stingerea primului, dar, fără a termina de ispășit ultima condamnare, a murit în lagăr.

Cît despre banda din Secția a Treia de la Djida... Se va găsi pînă la urmă un om care să ducă la bun sfîrșit anchetarea faptelor lor? Un singur om! Contemporani! Oameni de mîine!

Dar tu? Credeai că în lagăr ai să-ți poți, în sfîrșit, descărca sufletul? Că măcar ai să te poți plînge în gura mare: Mi s-a dat o condamnare prea grea! Suntem prost hrăniți! Ne omoară cu munca! Ori poate te-ai gîndit că vei putea povesti celorlalți pentru ce ai fost condamnat? Dacă ai spus ceva despre asta cu glas tare, ești terminat! Sigur te alegi cu un nou decar. (E drept, cînd ți se administrează al doilea decar, primul în-cetează să curgă, așa că vei avea de stat în lagăr nu douăzeci de ani, ci vreo treisprezece, cincisprezece... Oricum, mai mult decît vei fi în stare să supraviețuiești.)

Ești sigur că ți-ai ținut gura, și totuși te-au săltat? Și asta e normal. Era exclus să nu te salte, indiferent de felul cum te-ai fi comportat. Căci ei nu ridică oamenii pentru ceva, ci pentru că. Este principiul pe care se bazează și greblarea celor de afară. Cînd banda de la Secția a Treia se pregătește de vînătoare, întîi întocmește o listă cu cele mai marcante personalități din lagăr. Listă pe care apoi i-o dictează unui Babici...

În lagăr e și mai greu să te ascunzi, aici totul e la vedere. O singură scăpare există: să fii un zero! Zero barat. Din capul locului - zero.

Altminteri, să ți se lipească o acuzație e floare la ureche. Cînd „comploturile” au căzut în desuetudine (nemții începuseră să se retragă), de prin 1943, au început să curgă masiv dosarele de „agitație” (cumetrii tot n-aveau încă nici un chef să ajungă pe front!). În lagărul Burepolom, de pildă, s-a alcătuit următoarea colecție:

— activitate ostilă politicii VKP(b) și Guvernului sovietic (în ce sens ostilă? Pricepe dacă poți.);

- a formulat opinii defetiste;
- a comentat, într-o formă calomnioasă, situația materială a oamenilor muncii din Uniunea Sovietică (ai spus adevărul - gata calomnia);
- a exprimat aspirații(!) privind restaurarea regimului capitalist;
- a exprimat rezerve ranchiunoase la adresa Guvernului sovietic (Ei, asta chiar că-i neobrăzare! Încă mai și crîcnești, javra dracului? Ai că-pătat zece ani, fă-i și tac!);

Un fost diplomat țarist de șaptezeci de ani a fost acuzat că a făcut agi-tație susținînd că:

- în URSS, clasa muncitoare trăiește prost;
- Gorki e un scriitor slab.

Nimeni nu poate spune că s-a sărit peste cal: pentru Gorki s-au dat în-totdeauna pedepse cu închisoarea, așa și-a așternut el. În schimb Skvorțov, în Lohcemlag (lîngă Ust-Vîm), a încasat 15 ani, între altele și pentru următoarea acuzație:

- l-a opus pe poetul proletar Maiakovski unui anumit poet burghez. Așa scria în actul de acuzare și tribunalul n-a pretins mai mult ca să-l condamne. Dar din procesele-verbale ale interogatoriilor poate fi stabi-lită și identitatea anumitului. E vorba de... Pușkin! Să te alegi cu o con-damnare pentru Pușkin - asta, orice s-ar spune, nu-i de ici, de colea.

După toate acestea, Martinson, care chiar a spus în atelierul de tinichi-gerie că „URSS nu-i decît o zonă imensă”, trebuie să mulțumească providenței că a scăpat cu zece ani.

Ori refractarii, care s-au ales cu zece ani în loc de împușcare.

Secția operativă va prinde atîta gust pentru administrarea de noi con-damnări. Recondamnările vor umple în asemenea măsură de sens acti-vitatea acestei secții, încît, după încheierea războiului, cînd nimeni nu mai putea crede în comploturi și nici chiar în atitudini defetiste, vor înce-pe să se dea pedepse suplimentare pentru delikte de drept comun. În 1947, la sovhozul-lagăr Dolinka, în fiecare duminică se organizau în zo-nă ședințe demonstrative ale tribunalului. Deținuții erau judecați pentru că, lucrînd la săpat de cartofi, îi coceau pe jar; pentru că mîncau, pe cîmp, morcovi și napi cruzi (ce-ar zice iobagii boierești asistînd la o asemenea judecată?); și pentru toate acestea li se trînteau cîte 5 și 8 ani, pe baza mărețului

Decret „patru pe șase”, proaspăt promulgat. Un fost chiabur tocmai își isprăvea primul decar. Lucra cu un tăuraș apar-ținând de lagăr și nu putea suporta să-l vadă crăpînd de foame. A cules niște sfeclă pentru tăurașul acela - nu pentru sine - și s-a ales cu 8 ani. Firește, unui socialmente apropiat puțin i-ar fi păsat de tăuraș. Acestea sunt criteriile după care, de zeci de ani, se face la noi selecția socială, stabilindu-se cine trebuie să trăiască și cine să moară.

Dar nu prin cifrele în sine ale anilor, nu prin durata aceea, cu vidul ei fantastic, semănau groază aceste condamnări suplimentare, ci prin maniera în care erau administrate, prin calvarul pe care trebuia să-l par-curgi ca să le primești, tîrîndu-te printr-un tunel de fier căptușit cu gheață și omăt.

S-ar putea crede că unui om aflat deja în lagăr - ce-i mai pasă dacă e arestat? Pentru cel smuls o dată din patul lui cald de acasă, ce mai poate însemna arestarea dintr-o baracă sordidă, cu priciuri din scînduri goale? Ei bine, înseamnă, și încă foarte mult! În baraca aceea e un go-din care arde, ți se dă o rație de pîine întreagă - și deodată, în puterea nopții, un gardian te trage de picioare: „Strînge-ți lucrurile!” Ah, cum nu îți vine să te duci!... Oameni-oameni, eu v-am iubit...(3)

Închisoarea de instrucție din lagăr. Ce fel de închisoare ar fi asta și cum te-ar putea ea predispune la mărturisiri, dacă n-ar fi mai rea decît lagă-rul însuși? Toate aceste închisori sunt, obligatoriu, friguroase. Dacă nu e destul de frig, ești ținut în celulă numai în lenjeria de corp. În faimoasa „Numărul 30” de pe Vorkuta (denumire preluată de către deținuți de la cekiști, care o numeau așa după numărul ei de telefon, „30”), o baracă de scînduri dincolo de Cercul Polar, la patruzeci de grade sub zero, focul se făcea cu praf de cărbuni - un lighean pentru douăzeci și patru de ore, și asta, firește, nu pentru că pe Vorkuta ar fi lipsit cărbunele. Ba încă își mai și băteau joc: deținuților nu li se dădeau chibrituri, iar ca să ațîțe focul aveau dreptul la o surcică subțire ca un creion, (în treacăt fie spus, evadații capturați erau ținuți în acest „Număr 30” goi-pușcă. După două săptămîni, celor ce supraviețuiseră li se dădea îmbrăcăminte de vară, dar în nici un caz pufoaice. Nu tu saltele, nu tu pături. Cititorule! De probă, încearcă să petreci o noapte în asemenea condiții! În baracă erau aproximativ cinci grade.)

Acestea sunt condițiile în care trăiesc vreme de cîteva luni, cît durează ancheta, arestații deja epuizați de anii de foame și muncă în robie. Acum îi poți frînge ca pe niște surcele. Cum sunt hrăniți? După cum hotărăște Secția a Treia: ici 350, colo 300, iar la „Numărul 30” - 200 de grame de pîine lipicioasă ca argila, o bucățică nu cu mult mai mare decît o cutie de chibrituri și, o dată pe zi, binecunoscuta zeamă chioară.

Dar n-ai să ajungi prea curînd la căldură nici chiar după ce ai semnat tot, ai recunoscut tot, te-ai predat definitiv, acceptînd să petreci încă ze-ce ani pe iubitul tău Arhipelag. Din Numărul 30, ești transferat, în aștep-tarea judecății, în nu mai puțin faimosul „cort de instrucție” de pe Vorku-ta. E un cort cît se poate de obișnuit, și zdrențuit pe deasupra. Nici un fel de podele, dușumeaua lui e solul polar, în interior are 7 metri pe 12, iar în mijloc tronează un butoi de tablă pe post de sobă. Priciuri din crengi, pe un singur nivel, cele apropiate de sobă fiind întotdeauna ocu-pate de borfași. Plebeii politici - la perete sau pe jos. Cînd stai întins, vezi deasupra ta stelele. Și începi să te rogi: o, de m-ar judeca odată! De m-ar condamna mai repede! Aștepți judecata aceea ca pe o mîn-tuire. (Se va spune: omul nu poate trăi în asemenea condiții dincolo de Cercul Polar - fără ciocolată și fără blănuri. Uite că la noi se poate! Omul nostru sovietic, băștinașul nostru de pe Arhipelag - poate! Arnold Rappoport a trăit așa luni și luni de zile, pentru că secția volantă a tribu-nalului regional nu mai venea odată din Narian-Mar.)

Ca alternativă, iată o altă închisoare de instrucție: lagpunktul Ortukan din Kolîma, la 506 kilometri de Magadan. Iarna 1937-38. O așezare din lemn și pînză: corturi găurite, dar, de bine-de rău, căptușite cu scînduri. Primul lucru pe care-l văd cei sosiți cu ultima etapă, un lot de noi victi-me pentru anchetă, este că, pe dinafară, din trei părți, excluzînd-o pe cea unde e ușa, fiecare cort e străjuit de șiruri de cadavre înghețate, plantate unul lîngă altul ca niște stîlpi! (Nu ca să se bage groaza în oameni. Pur și simplu nu există o altă soluție: oamenii mor, iar zăpada e de doi metri, și sub ea — un sol care nu se dezgheață niciodată.) Urmează așteptarea - epuizantă. Acuzații așteaptă în corturi să fie duși la închisoarea de bîrne pentru anchetă. Dar plasa e prea plină - din întreaga Kolîma a fost mînat încioace un cîrd prea mare de iepuri. Anchetatorii nu fac față și

majoritatea deținuților mor înainte de primul interogatoriu. Corturile sunt ticsite, e cu neputință să te întinzi undeva cât ești de lung. Oamenii zac pe priciuri și pe jos. Zac cu săptămînile. (Asta-i înghesuială? ricanează Serpantinka. La noi, oamenii care ur-mează să fie împușcați nu așteaptă, e drept, decît cîteva zile, dar aş-teaptă stînd în picioare într-un hangar, și sunt atît de strînși unul în altul, încît, cînd în loc de apă de băut li se aruncă din ușa bucăți de gheață. Nici măcar nu pot întinde mîna să apuce cîte o țandăra, o prind din zbor cu gurile.) Deținuții nu sunt scoși la baie și nici la plimbare. Mîncărime pe tot corpul. Toți se scarpină furioși, se caută în pantalonii vătuiți, în pufoaice, în cămăși, în izmene - dar fără să se dezbrace, pentru că e prea frig. Păduchii mari, albi și rotofei te duc cu gîndul la niște purcei de lapte bine hrăniți. Cînd îi strivești, stropii îți sar pe față, iar sub unghii se adună puroi întărit...

Înainte de a se împărți mîncarea, gardianul de serviciu strigă din ușă: - „Hoituri aveți?” - „Avem.” - „Care vreți o rație în plus scoateți-i din cort!” Morții sunt tîrîți afară și aruncați în vîrfurile unuia dintre mormanele de ca-davre. Și nimeni nu întreabă de numele lor. Pentru distribuirea rațiilor zilnice e suficient să se cunoască numărul celor rămași în viață. Rația constă în trei sute de grame de pîine. Și un blid de zeamă chioară pe zi. Se mai dă și ceva pește respins la controlul sanitar. Peștele e foarte să-rat. După ce-l ronțai, ți se face o sete cumplită, dar apă caldă nu există niciodată, chiar niciodată. Doar niște butoaie cu apă rece ca gheața. Și trebuie să bei multă ca să-ți potolești setea. G.S. M. încearcă să-și con-vingă amicii: „Nu mai mîncăți pește - e singura voastră scăpare. Toate calorile din pîine le irosiți pentru a încălzi în stomac apa băută după!” Dar oamenii nu pot renunța la bucata aceea de pește, mănîncă și iar beau apă. Și tremură înghețați pînă-n rărunchi. M. nu mănîncă pește. Așa se face că astăzi are cine ne povesti despre Ortukan.

Cît de înghesuți erau la început în corturi, și uite că rîndurile se răresc, se tot răresc. După cîteva săptămîni, cei rămași sunt scoși afară, pentru apel. La lumina zilei, de care se dezobișnuiseră, se văd unii pe alții: livizi, bărboși, cu mărgelile lindinelor pe față, cu buze albastre, crăpate, cu ochii înfundați în orbite. Răspunsurile abia se aud. Fișele care nu stîrnesc nici un ecou sunt puse deoparte. Așa se

întocmește lista celor ce au ajuns în mormanele de cadavre dimprejurul corturilor, scăpînd astfel de anchetă.

Toți cei ce au trecut prin anchetele de la Ortukan spun că o cameră de gazare ar fi fost preferabilă...

Ancheta. Ea se desfășoară așa cum a hotărît anchetatorul. Cei care au încercat să-i imprime un alt curs nu vor apuca niciodată să povestească, întocmai cum spunea cekistul operativ Komarov: „N-am nevoie decît de mîna ta dreaptă - ca să semneze procesul-verbal...” Torturile sunt, firește, rudimentare, primitive, cum ar fi strivirea degetelor cu ușa și altele de acest gen (încearcă-le, cititorule).

Judecata? Un colegiu de lagăr, instanță permanentă subordonată tribunalului regional, ca orice tribunal popular de raion. Legalitatea triumfă invariabil aici. Există chiar și martori, cei cumpărați de Secția a Treia cu un blid de zămîncă.

La Burepolom, foarte adesea, brigadierii depuneau împotriva unor oa-meni din propriile lor brigăzi. Îi silea să o facă anchetatorul Krutikov, un ciuvaș. „Altfel, s-a terminat cu șefia, te azvîrl drept la Peciora!” În cazul letonului Bernstein, martorul acuzării a fost brigadierul Nikolai Ronjin (din orașul Gorki); iese individul la bară și confirmă: „Da, Bernstein a spus că mașinile de cusut Singer sunt bune, iar cele fabricate la Po-dolsk nu fac două parale”. Suficient! Pentru sesiunea volantă a tribunalului regional Gorki (președinte - Buhonin, asistat de două comso-moliste din împrejurimi, Jukova și Korkina) să nu fie suficient? Zece ani!

Tot la Burepolom mai era un fierar, Anton Vasilievici Balîbardin (de prin partea locului, din regiunea Tanșeai) care a fost martor în toate procesele din lagăr. Dacă-l întâlnești, strîngeți-i mîna, mîna lui cinstită. Și în sfîrșit, etaparea în alt lagăr, ca să nu-ți dea prin cap să te răfuiești cu martorii. Etaparea nu durează: vreo patru ceasuri, acolo, pe vagonul-platformă, în bătaia vînturilor.

După care - la spital! Asta dacă nu cumva mai poți pune un picior înaintea celui alt: altfel, de mîine dimineață - la roabă.

Trăiască vigilența cekistă, care ne-a scăpat de înfrîngerea militară, iar pe cekiști - de front!

În timpul războiului, în lagăre au fost puține execuții prin împușcare (da-că lăsăm la o parte republicile din care ne-am retras în grabă:

aici, în în-chisorile pe cale de a fi părăsite, au fost împușcați sute și sute de deți-nuți.) În schimb, s-au distribuit tot mai multe pedepse suplimentare: interesul cekiștilor nu era să-i facă pe deținuți să dispară, ci să le des-copere crimele. Odată condamnați, n-aveau decît să muncească mai departe și să moară, asta era deja o chestiune ținînd de domeniul pro-ducției.

Dimpotrivă, în 1938, instanțele superioare ardeau de nerăbdare să pri-mească rapoarte despre execuții! Execuțiile se țineau lanț în toate lagă-rele, dar mai cu seamă pe Kolîma (execuțiile „Garanin”) și pe Vorkuta (execuțiile „Kașketin”).

Execuțiile Kașketin sunt legate de o denumire ce-ți strecoară fiori în șira spinării: „Vechea Fabrică de Căramidă”. Era numele unei stații de cale ferată situate la douăzeci de kilometri sud de Vorkuta.

După „victoria” troțkiștilor în greva foamei și înșelăciunea căreia cu toții i-au căzut pradă, de la Moscova a fost trimisă „comisia Grigorovici”, pentru a-i ancheta pe foștii greviști. La sud de Uhta, nu departe de po-dul feroviar de pe râul Ropcea, în taiga, au fost înălțate un fel de țarc din bîrne acoperit și un nou izolator - Uhtarka. Aici au fost anchetați troțkiștii din sectorul sudic al magistralei. La Vorkuta a fost trimis un membru al comisiei, pe nume Kașketin. El îi trecea pe troțkiști prin „cortul de an-chetă” (unde erau întîmpinați cu lovituri de cravașă), întocmind, fără a insista prea mult ca ei să se recunoască vinovați, așa-numitele „liste Kașketin”.

În decursul iernii 1937-1938, din diferitele puncte unde erau grupați - din corturile estuarului Sîr-laga, din Kocimas, din Sivaia Maska, din Uhtarka - troțkiștii, și cu ei cediștii („centraliștii democrați”(4)), au început să fie expediați la Vechea Fabrică de Căramidă (unii fără nici un fel de anche-tă). Numai cîtiva, dintre cei mai marcantî, fuseseră duși la Moscova, pentru a compărea în marile procese. Ceilalți au fost adunați la Vechea Fabrică de Căramidă. În aprilie 1938, se strînseseră 1053 de oameni. În tundră, nu departe de calea ferată, era un hambar lung. Aici au fost instalați foștii greviști, iar cînd n-au mai încăput, au fost întinse alături două corturi vechi, zdrențuite și necăptușite, pentru cîte 250 de per-soane fiecare. Cum erau ținuți oamenii acolo putem ghici după condițiile de la Ortukan. În mijlocul unui asemenea cort de 120/6, trona un butoi de benzină în chip de sobă, pentru alimentarea căruia deținuții primeau o găleată de

cărbuni pe zi și în care erau azvîrliți și păduchii, ca să ardă. Pînza cortului se acoperea, în interior, cu un strat gros de brumă. Cum nu era loc destul pe priciuri, oamenii făceau cu rîndul: în vreme ce unii stăteau lungiți, ceilalți se preumblau pe interval. Se dădeau trei sute de grame de pîine pe zi și un blid de zeamă. Uneori, nu în fiecare zi, și cîte o bucată de batog uscat. Apă nu exista, oamenilor li se distribuiau, o dată cu rațiile de hrană, țândări de gheață. Bineînțeles, deținuții nu se spălau niciodată, cît despre baie - nici pomeneală. Trupurile li se aco-pereau curînd cu pete scorbutice.

Dar ceea ce a înrăutățit drastic situația a fost faptul că în mijlocul troțkiș-tilor a fost parașutat un comando de asalt alcătuit din borfași, inclusiv ucigași condamnați la moarte. Lecția cu care veniseră era că aceste le-pre politice trebuie stîrpite, treabă pentru care aveau să se aleagă cu o îndulcire de regim. Borfașii s-au apucat cu sîrg de îndeplinirea acestei însărcinări atît de plăcute și de pe potrivea lor. Numiți responsabili (pore-cla unuia dintre ei, „Moroz”, a ajuns pînă la noi) și ajutori de respon-sabili, înarmați cu ciomege, îi băteau și îi batjocoreau pe acești foști co-muniști după cum le era voia: îi obligau să-i care în spinare, luau lucru-rile cîte unuia și-și făceau nevoile în ele, aruncîndu-le apoi pe foc. În- tr-unul din corturi, politiciii s-au năpustit asupra borfașilor, hotărîți să-i ucidă, dar aceștia au început să țipe și escorta de afară a deschis focul în cort pentru a-i apăra pe socialmente apropiați.

Această ocară a borfașilor a avut o mare contribuție la spargerea uni-tății și frîngerea voinței foștilor greviști.

Vechea Fabrică de Căramidă, corturile friguroase și ciuruite, cu sobe care nu dădeau nici un fel de căldură, au sfîrșit prin a preface în pulbere elanurile revoluționare ce stătuseră la originea cruzimilor comise vreme de douăzeci de ani de către mulți din cei aflați aici.

Cu toate acestea, în virtutea deprinderii omului de a nu-și pierde speranța, deținuții de la Vechea Fabrică de Căramidă mai credeau că vor fi dirijați spre vreun nou șantier. Se canoneau aici deja de cîteva luni și to-tul devenise de neîndurat. Și într-adevăr, în zorii zilei de 22 aprilie (data, care nu e absolut sigură, coincidea cu ziua de naștere a lui Lenin) a început alcătuirea unei etape de 200 de oameni. Celor înscriși pe listă li s-au dat sacii cu lucruri, care au fost îngrămădiți apoi pe niște sănii țără-nești cu platforme. Escorta a

condus convoiul spre est, în tundră; prin apropiere - nici o așezare locuită, numai, foarte departe - Alehardul. Borfașii veneau în urmă, pe săniile cu lucruri. Cei rămași la Vechea Fa-brică de Cărămidă n-au remarcat decât un singur lucru straniu: un sac, apoi un altul au căzut dintr-o sanie și nimeni nu i-a ridicat din zăpadă.

Coloana înainta în pas alert: îi aștepta o viață nouă, o muncă nouă, fie și epuizantă, dar care nu putea fi mai rea decât așteptarea de pînă atunci. Săniile rămăseseră departe în urmă. Începuse să rămîină în ur-mă și escorta, nu se mai vedeau soldați nici în fața coloanei, nici pe margini. Această slăbiciune a escortei li se părea zekilor de bun augur!

Soarele strălucea.

Și deodată, asupra negrei coloane în marș s-a abătut, nu se știe de un-de, de undeva din vâlul orbitor de zăpadă, un foc dens de mitralieră. Unii deținuți cădeau, alții mai erau încă în picioare și nimeni nu pricepea nimic.

Moartea venea înveșmîntată în zăpezi însoțite, inocentă, milostivă.

Era o fantezie pe tema carnagiului ce avea să urmeze. Trăgători în lungi halate polare (se spune că majoritatea erau georgieni) au ieșit cu-rînd din adăposturile lor provizorii săpate în zăpadă, au înaintat în pas alergător pînă la drum și i-au ucis cu colturile pe cei rămași încă vii. Nu departe erau pregătite niște gropi, și borfașii, veniți din urmă, au început să le umple cu cadavre. Cît despre lucrurile celor uciși, spre nemul-țumirea borfașilor, ele au fost arse.

Pe 23 și 24 aprilie, tot acolo și în același fel, au fost împușcați încă 760 de oameni.

Nouăzeci și trei au fost retransferăți pe Vorkuta. Erau borfași și, după toate probabilitățile, ciripitori-provocatori.

Se citează numele unor Roitman, Istniuk, Aliev. Dintre borfași - cel al lui Tadik Nikolaevski. Nu putem spune cu certitudine de ce a fost cruțat fie-care dintre ei, dar e greu de imaginat un alt motiv.

A fost avansat și numele lui Model. De curînd am primit o scrisoare colectivă în care se afirmă că Moisei Iosifovici Model nu a fost cruțat la Vechea Fabrică de Cărămidă, ci scos încă din etapa disciplinară ce ur-ma să fie trimisă într-acolo. Cum anume? Episodul e cît se poate de caracteristic pentru ortodocși: unul dintre enkavediștii trimiși în lagăr s-a dovedit a fi un fost colaborator al lui Model din

Comisia de Anchetă de pe lângă Comitetul Militar Revoluționar al Sovietului de Deputați din Pe-trograd (așadar, își făcuseră mendrele împreună în zilele lui Octom-brie). Văzînd numele lui Model pe listă, vechiul camarad l-a șters pe furiș de acolo, salvîndu-i astfel viața.

Informațiile despre execuțiile Kașketin le dețin de la doi zeki cu care am stat împreună în lagăr. Unul dintre ei fusese cruțat. Celălalt ajunsese acolo după consumarea evenimentelor. Foarte curios din fire și încă pe atunci arzînd de dorința de a scrie această istorie, izbutise, cîtă vreme urmele erau calde încă, să viziteze acele locuri și să descoasă pe cine a putut descoase.

Dar unele etape de condamnați la moarte, expediate din puncte de lucru îndepărtate, întîrziaseră și continuau să sosească în grupuri de 5-10 oameni. Un detașament de ucigași îi aștepta la stația Fabrica de Că-rămidă, îi ducea la fosta baie - o cabină căptușită pe dinăuntru cu trei-patru rînduri de pături. Condamnaților li se ordona să se dezbrace și să intre, goi, înăuntru, unde erau împușcați cu revolverele. În acest fel, în decurs de două luni, au fost lichidați circa 200 de oameni. Cadavrele celor uciși erau arse în tundră.

Hambarul de la Vechea Fabrică de Cărămidă și Uhtarka au fost arse și ele. (Iar „baia” a fost încărcată pe o platformă feroviară, cărată la pichetul 308 al căii ferate și azvîrlită acolo, unde a și fost examinată de amicul meu. Era plină de sînge pe dinăuntru și avea pereții ciuruiți.)

Un alt episod al execuției troțkiștilor e relatat de Franz Diekler (Evreu din Brazilia, căzut la New York în mrejele propagandei sovietice. S-a îmbarcat, în 1937, ca radiotelegrafist pe o navă elenă cu destinația Le-ningrad. Ajuns acolo a fugit pe țarm, pentru a participa la construirea socialismului, și a fost imediat băgat la pușcărie.). În primăvara lui 1938, lucra ca frînar pe linia ferată Rudnik-Usa, din regiunea Vorkuta. Într-o bună zi, secția operativă CEKA le-a dat ordin să oprească circulația, să nu mai încarce cărbune și să pregătească patru platforme și două va-goane de marfă pentru îmbarcarea unei etape ce urma să fie expediată la Usa. Au fost aduși, sub o puternică escortă însoțită de cîini, circa 250 de deținuți, din care vreo 50 bandiți recidiviști, iar restul troțkiști, inclusiv 8 femei. Cei mai mulți erau bine îmbrăcați: căciuli și gulere de blană, geamantane. Printre ei, Diekler a zărit o figură cunoscută: pe unul

An-dreicin, originar din Iugoslavia, dar ajuns mare comunist american, to-varăș al faimoșilor Poster și Browder. Odată îi ascultase discursurile în Madison Square Garden, iar cu câteva zile în urmă îl întâlnise în zonă. Andreicin îi povestise despre succesul grevei lor: începuseră să pri-mească rații de hrană rece și fuseseră instalați în barăci separate. Acum erau încărcăți pe platformele goale, în ger, sub ninsoare.

Garnitura a pornit. La o pantă abruptă, Diekler își ținea mâinile pe frînă și privea spre platforme. Andreicin l-a văzut și, privind în altă parte, a început să strige în gura mare, chipurile nu pentru Diekler:

— Frank! Just listen, don't say a word. This is the end. We're going to be murderet in cold blood! Frank! Listen! If you ever get out, tell the world who they are: a bunch of cutthroats! assassins! bandits!*

Și a mai strigat o dată aceleași cuvinte. Diekler tremura. Alături de el stătea, fumînd, un corni din VOHRA. Cînd Andreicin a amuțit, deținuții de pe platforme au început să vocifereze în cor, s-a auzit un plîns de fe-meie: pesemne, mulți dintre ei știau englezește. Șeful etapei a oprit tre-nul cu un fluierat, s-au tras câteva focuri de armă în aer. S-a așternut tă-cerea. Șeful a strigat: „Ce-i cu răzmerița asta? N-ați vrut să trăiți sepa-rat? Ei bine, separat o să trăiți! Cu rația și munca voastră!”

Trenul a pornit mai departe. S-au oprit la gara Zmeika. Deținuții au fost coborîți de pe platforme și trenul a fost expedit îndărăt, la Rudnik. Toți feroviarii cunoșteau gara Zmeika: niciodată nu fusese acolo vreun lagpunkt -nici măcar o casă de om.

Vreme de două zile, pe calea ferată n-a trecut nici o garnitură. Apoi, oamenii de la sănii au povestit că etapa a fost dusă într-o rîpă, în care fuseseră camuflate din timp cuiburi de mitralieră. S-au tras salve în plin*.

Nici după asta execuțiile nu au încetat. Încetul cu încetul, au mai fost adunați vreo treizeci de troțkiști uitați, care au fost împușcați nu departe de „Numărul 30”. Dar călăii au fost alții. Primul detașament de ucigași, împreună cu cekiștii operativi, soldații din escortă și borfașii care participaseră la execuțiile Kașketin, au fost curînd împușcați, la rîndul lor, pentru ca să nu rămînă martori.

În ce-l privește pe Kașketin însuși, el a fost decorat în 1938 cu „Ordinul Lenin”, „pentru merite deosebite față de partid și guvern”.

Iar peste un an, a fost împușcat la Lefortovo.

Nu s-ar putea spune că a fost singurul caz de acest gen din istorie.

A.B. povestește cum s-au desfășurat execuțiile la Adak (un lagpunkt din regiunea Peciora). Opozanții erau deșteptați în toiul nopții, puși „să-și strângă lucrurile”, chipurile pentru a fi etapați, apoi erau scoși din zonă. Afară, la mică distanță, se afla căsuța unității operative. Deținuții erau introduși, unul câte unul, într-o cameră, unde paznicii din VOHRA se năpusteau asupra lor, înfundându-le gurile cu zdrențe și legându-le mâinile la spate. Apoi victimele erau scoase în curte, unde așteptau, gata de plecare, atelajele, în fiecare dintre ele erau aruncați câte cinci pînă la șapte oameni legați, care erau duși pe „Colină” - în cimitirul lagărului. Acolo erau împinși în niște gropi mari, săpate dinainte, și îngropați de vii. Nu din sălbăticie. Pur și simplu se ajunsese la concluzia că oamenii vii sunt mult mai ușor de manipulat - de mînat de ici-colo, de ridicat de jos - decît cadavrele.

Această operațiune a continuat, la Adak, multe nopți de-a rîndul.

*Frank! Ascultă și nu scoate o vorbă. E sfîrșitul. Suntem duși la abator! Frank! Ascultă! Dacă vreodată scapi de aici, spune lumii cine sunt ăștia: o bandă de criminali! asasini! bandiți!

*Diekler a fost eliberat, ba chiar s-a întors în Brazilia, dar n-a găsit, în toată lumea asta, pe cineva care să -l asculte. După 40 de ani mi-a transmis mie această relatare.

Astfel și-a cucerit partidul nostru unitatea sa moral-politică.

Capitolul 14

SCHIMBĂ-ȚI SOARTA!

Să TE MENȚII teafăr în această lume inumană e cu neputință. Refuzul de a ieși la lucru echivalează cu o sinucidere. Greva foamei e inutilă.

Iar moartea oricum va veni cît de curînd.

Ce-i mai rămîne deținutului? Să încerce să scape! Să-și schimbe soar-ta! (Zekii mai numesc evadarea „procurorul verde”. E singurul procuror care se bucură de popularitate printre ei. Întocmai ca și ceilalți procu-rori, el lasă multe dosare în starea în care le-a găsit, uneori într-o stare și mai grea, dar se întîmplă și să te elibereze necondiționat. El e pădu-rea verde, tufișurile și dulcile întinderi de iarbă.)

Cehov spune că dacă deținutul nu e un filosof, care se simte la fel de bine în toate situațiile (altfel spus, e capabil să se refugieze în sine),

atunci el nu poate și nu trebuie să nu vrea să evadeze!

Nu trebuie să nu vrei! - iată imperativul unui suflet liber. E drept, băști-nașii Arhipelagului sunt departe de a fi suflete libere: sunt mult prea cu-minți pentru asta. Dar și printre ei există mulți oameni care plănuiesc o evadare ori sunt chiar pe punctul de a trece la acțiune. Tentativele de evadare întreprinse în mod constant ba ici, ba colo, fie ele și nereușite, sunt o dovadă sigură că energia zekilor n-a secăt încă.

Zona e bine păzită: gardul - solid, avanzona - sigură, foișoarele de pază - amplasate judicios, în așa fel încât orice punct din interiorul lagărului să se afle la vedere și sub foc. Dar uite că într-o bună zi te apucă o greață disperată la gândul că ți-e sortit să mori aici, pe acest petic de pământ îngrădit. De ce să nu-ți încerci norocul? De ce să nu încerci să-ți schimbi soarta? Mai cu seamă la începutul condamnării, în primul an, acest impuls e pe cât de nehibzuit, pe atât de puternic. În primul an, ca-re e îndeobște hotărîtor pentru viitorul și personalitatea deținutului. Apoi tentația se atenuează, nu mai ești atât de sigur că locul tău e acolo, în libertate, firele ce te leagă de lumea exterioară slăbesc, jarul ce-ți ardea în suflet se acoperă cu cenușă și te deprinzi cu hamurile lagărului.

Evadări au fost, pare-se, destul de multe în fiecare din anii de după înfi-ințarea lagărelor. Iată cîteva date întîmplătoare: numai în martie 1930, din locurile de detenție ale RSFSR au evadat 1328 de persoane.* (Și societatea nu știe nimic: ce surdină se pune la noi acestor lucruri!)

O dată cu dezvoltarea prolifică a Arhipelagului după 1937, și mai cu seamă în anii războiului, cînd gardienii apți de luptă au fost trimiși pe front, problema completării efectivelor escortei s-a dovedit a fi tot mai spinoasă și nici măcar perfida născocire a autosupravegherii nu reușea

*ȚGAOR, fond 393, reg. 84, dos. 4, f. 68.

întotdeauna să scoată autoritățile din impas. Concomitent, pofta de a smulge din lagăre un profit economic tot mai substanțial, tot mai multă producție, tot mai multă muncă ieftină creștea neconținut, ceea ce, în-deosebi la tăierile de pădure, atrăgea după sine extinderea exploa-tărilor, crearea în locuri uitate de lume a tot mai multor puncte

și sub-puncte de lucru, a căror pază devenea tot mai fantomatică și mai sim-bolică.

Încă în 1939, la unele subpuncte de lucru ale lagărului Ust-Vîm, așa-zisa zonă era delimitată de niște firave împletituri din crengi ori prăjini susținute de piloni - noaptea acest perimetru nefiind iluminat defel! - ceea ce însemna că, după căderea întunericului, nici o opreliște nu stătea în calea deținuților. Când zekii trebuiau scoși la lucru, chiar în lag-punktele disciplinare ale acestui lagăr, pentru escortarea fiecărei brigăzi se putea afecta un singur soldat. Evident, el n-avea cum să supravegheze atîta amar de oameni. Drept urmare, în vara anului 1939 de aco-lo au evadat 70 de deținuți (unul chiar de două ori în aceeași zi: înainte și după masa de prînz), dar 60 dintre ei s-au întors îndărăt. Ceilalți au dispărut fără urmă.

Desigur, erau niște locuri uitate de Dumnezeu, însă chiar și lîngă Moscova, în răstimpul cît eu am fost închis acolo, doi inși au evadat foarte ușor: la Bariera Kaluga, un pungaș mai tinerel a șters-o stre-curîndu-se prin gardul zonei (și, cu gustul pentru fanfaronadă al borfa-șilor, a doua zi a trimis în lagăr o carte poștală, anunțînd că pleacă la Soci și rugînd să i se transmită salutări șefului de lagăr). Din micul lagăr Marfino, din apropierea Grădinii Botanice, a evadat o fată, episod pe care l-am mai relatat: și tot de acolo a întins-o, sărind într-un autobuz care mergea spre centru, un tînr deținut de drept comun (care, e drept, fusese lăsat absolut fără nici o escortă). Asmuțit cum era împotriva noastră, a Cincizeci și Opților, MGB n-a făcut aproape nici un caz de această defecțiune.

Pesemne, într-o bună zi la GULag s-a făcut un calcul, ajungîndu-se la concluzia că e mult mai ieftin să se admită, în fiecare an, pierderea unui anumit număr de z/k decît să se instituie o pază cu adevărat severă a miilor de insulițe ce alcătuiau Arhipelagul.

În plus, autoritățile contau și pe lanțurile invizibile care îi rețineau temei-nic pe băștinași la locul lor.

Cel mai solid dintre aceste lanțuri era deprimarea generală, resemnarea completă a deținuților cu condiția de sclavi. Atît Cincizeci și Opții, cît și deținuții de drept comun erau, aproape toți, oameni cu familie, munci-tori, capabili să dea dovadă de curaj doar într-un cadru legal, la ordinul și cu aprobarea autorităților. Chiar și cei închiși pentru cîte cinci și zece ani nu se puteau imagina ridicîndu-se

în mod izolat (și cu atât mai mult - Doamne ferește! - în grup) în apărarea libertății lor, știind că aveau împotriva statul (statul lor), NKVD-ul, miliția, paza, cîinii. De altfel, chiar scăpați cu bine din lagăr, cum ar fi putut să trăiască apoi cu acte false, sub nume străin, cînd documentele de identitate erau verificate la fiecă-re colț de stradă și din fiecare gang ochi suspicioși îi urmăreau pe trecă-tori? Starea de spirit generală în ITL era aceasta: ce vă tot zgîiți la noi cu pușcoacele alea pe umăr? Chiar lăsați de izbeliște, noi tot nu plecăm: nu suntem criminali, de ce să evadăm? Într-un an, oricum scăpăm de aici (amnistia...)! K. Strahovici povestește că, în 1942, eșalonul cu care erau etapați a nimerit de mai multe ori sub bombardament. Soldații din escortă o luau, de fiecare dată, la fugă, căutînd adăpost, dar deținu-ții nu se mișcau, îi așteptau cuminiți să se întoarcă. Vi se vor povesti ne-numărate cazuri ca acela al unui contabil din subdiviziunea Ortau a Kar-lag-ului, care, trimis cu un raport la 40 de kilometri distanță, însoțit de un singur soldat din escortă, la întoarcere a fost nevoit nu numai să-l aducă în căruță pe soldatul acela, beat-turtă, ci și să-i păzească pușca, pentru ca nu cumva nătlăraul să fie trimis în judecată fiindcă a pierdut-o.

Al doilea lanț era înfometarea, omniprezentă în lagăre. Deși uneori toc-mai această foame îi împingea pe cei disperați să se aventureze în tai-ga, în nădejdea că, totuși, acolo vor găsi mai multă mîncare decît în la-găr, tot ea era cea care, anemiindu-i, nu le lăsa forțe suficiente pentru un drum lung și nici posibilitatea de a-și strînge provizii de hrană.

Și mai era un lanț - amenințarea unei noi condamnări. Pe politici, evadarea îi costa un decar suplimentar în baza aceluiași articol 58 (prin ta-tonări, s-a ajuns încetul cu încetul la concluzia că alineatul cel mai potri-vit pentru asemenea cazuri era 58-14 - sabotaj contrarevoluționar). Șuții aveau dreptul, e adevărat, la articolul 82 (evadare simplă), ceea ce în-semna doar doi ani, dar nici pentru furt și jaf nu primeau, pînă în 1947, mai mult de doi ani, așa că suntem în spațiul unor mărimi comparabile. În plus, ei se simțeau în lagăr „acasă”. Nu sufereau de foame și nu munceau, aveau tot interesul să nu evadeze, ci să-și epuizeze ter-menele de condamnare, cu atât mai mult cu cît oricînd puteau interveni măsuri în favoarea lor sau cîte o amnistie. Pentru șuți, evadarea era doar jocul unui corp bine

hrănit. Se încumetau la așa ceva numai cînd exploda în ei febrila nerăbdare de a-și face de cap, de a jefui, de a che-fui, de a viola, de a se umfla în pene. Singurele evadări serioase erau cele întreprinse de bandiți și asasini cu condamnări grele.

(Șuților le place foarte mult să se împăuneze cu evadări pe de-a-ntregul inventate ori să brodeze copios pe seama celor reale. Vă vor povesti cum, la un moment dat, India (baraca borfașilor) a primit fanionul transmisibil pentru cele mai bune pregătiri de iarnă - pentru faimosul rambleu de pămînt ridicat în jurul barăcii, cînd, de fapt, ei săpaseră un tunel, tasînd apoi, chiar sub nasul autorităților, pămîntul scos de acolo. Nu-i credeți! În primul rînd, toată India, cu mic cu mare, nu s-ar fi decis niciodată să evadeze. În al doilea rînd, mulți dintre ei ar fi refuzat net să sape - lor le place doar munca ușoară și repede mîntuită - iar în al trei-lea rînd, autoritățile nu sunt atît de imbecile, încît să nu se întrebe de unde provenea pămîntul acela. Tîlharul Korinkin, cu zece condamnări la activ și investit cu funcții de comandă de către șeful lagărului, a evadat într-adevăr, pus la patru ace și dîndu-se drept substitut de procuror, dar vă va povesti și cum și-a petrecut noaptea în aceeași izbă cu atașatul special pentru capturarea evadaților - există așa ceva - cum i-a furat uniforma, arma, ba chiar și cîinele, iar ulterior s-a dat drept ofițer ope-rativ, episoade care nu sunt decît o grămadă de minciuni. În fanteziile și poveștile lor, borfașii nu rezistă să nu se înfățișeze în ipostaze mult mai eroice decît cele reale.)

Și ce-i mai reținea pe zeki era nu zona, ci dispensa de escortă. Aceia dintre ei care erau cel mai puțin păziți, avînd mica înlesnire de a se du-ce la locul de muncă și de a se reîntoarce de acolo fără a simți vîrful unei baionete în coastă, putînd uneori și să dea o raită prin vreun sătuc liber, țineau foarte mult la acest privilegiu. Or, după o tentativă de eva-dare puteau să-și ia adio de la el.

Un obstacol enorm în fața evadărilor era și geografia Arhipelagului: întinderile nemărginite și pustii de zăpadă ori de nisip, tundra, taigaua. Kolîma, deși continentală, e mai descurajantă decît o insulă: o bucată de pămînt complet izolată - unde să fugi din Kolîma? Aici se evadează numai din disperare. Cîndva, e drept, iakuții îi priveau cu ochi buni pe deținuți și-i ajutau: „Zece răsărituri de soare, și ești la Habarovsk". Unde chiar îi duceau, pe sâni trase de reni. Dar mai

apoi borfașii fugari s-au apucat să-i jefuiască și iakuții și-au schimbat atitudinea față de evadați, predându-i pe capete.

Ostilitatea populației din împrejurimi, alimentată continuu de regim, a devenit cu timpul cea mai importantă stavilă în calea evadărilor. Auto-ritățile nu se zgîrceau cînd era vorba să recompenseze capturile (era și o operă de educație politică). Și populațiile dimprejurul Gulag-ului s-au obișnuit treptat cu ideea că a captura un evadat era o sărbătoare, o șansă de căpătuială, întocmai ca o vînătoare cu pradă bogată sau des-coperirea unei pepite. Tungușii, cornii, cazahii erau plătiți cu făină și ceai, iar celor aflați mai aproape de aglomerările urbane, locuitorilor de dincolo de Volga, din apropierea lagărelor Burepolom și Unja, li se dă-deau pentru fiecare evadat prins cîte două puduri de făină, opt metri de țesături și cîteva kilograme de scrumbii. În anii războiului, altfel nici nu puteai face rost de scrumbii, și localnicii așa îi și botezaseră pe evadați: scrumbii. În satul Șerstki, la apariția oricărui necunoscut, copiii alergau în cîrduri acasă, țipînd: „Mamă, vine o scrumbie!”

Dar geologii? Acești pionieri ai Nordului solitar, acești eroi cu bărbi și pîslari, aceste inimi coborîte din Jack London? În geologii noștri, sovietici, evadatul n-are ce-și pune nădejdea, mai bine să nu se apropie de focul lor de tabără. Inginerul Abrosimov din Leningrad, arestat cu valul „Partidului industrial” și condamnat la zece ani, a evadat în 1933 din lagărul Nivagres. Rătăcise prin taiga douăzeci și una de zile și vă puteți imagina cît s-a bucurat întîlnind un grup de geologi. Dar aceștia l-au dus la prima așezare locuită și l-au predat președintelui comitetului muncitoresc. (Trebuie să-i înțelegem și pe geologi: nici ei nu sunt sin-guri, fiecare se teme că are să fie denunțat de vreun coleg, și apoi, dar dacă evadatul e într-adevăr un deținut de drept comun, un ucigaș care, la adăpostul nopții, le-ar putea tăia chiar lor beregata?)

Cînd evadatul e capturat mort, corpul lui, cu rănilor puroind, poate fi lăsat cîteva zile lîngă cantina lagărului, pentru ca deținuții să prețuiască mai mult zeama chioară pe care o capătă de acolo. Dacă e prins viu, poate fi plantat lîngă postul de pază, pentru ca în timpul apelului să se asmută cîinii asupra lui. (Cîinii, depinde cum li se ordonă, pot sugruma un om, îl pot mușca, ori îi pot pur și simplu sfîrteca hainele, pînă rămîne complet despuiat.) Și se mai poate

confectiona, la Secția Cultural-Edu-cativă, o placardă: „Am evadat și am fost prins de cîini”. Placardă care apoi e agățată de gîtul evadatului, căruia i se ordonă să umble cu ea pe piept prin lagăr.

Iar dacă e bătut, trebuie să i se facă praf rinichii. Dacă i se prind mîinile în cătușe, trebuie ca pentru tot restul vieții încheieturile mîinii să-i rămî-nă complet insensibile (G. Sorokin, Ivdellag). Dacă e băgat la carceră, fără tuberculoză să nu iasă de acolo. (Nîroblag, Baranov, evadare din 1944. După bătăile administrate de escortă a început să scuipe sînge, iar peste trei ani i s-a extirpat plămînul stîng.*)

De fapt, molestarea și uciderea fugarului este, pe Arhipelag, principala formă de luptă împotriva evadărilor.** Iar dacă vreme îndelungată nu au loc evadări, ele trebuie uneori inventate. La mina de aur Debin (Kolî-ma), în 1951, mai multor zeki li s-a permis să adune bace. Trei dintre ei s-au rătăcit și au fost dați dispăruți. Șeful de lagăr, locotenentul-major Piotr Lomaga, a trimis putere după ei. Puterile i-au prins pe cei trei dor-mind, au asmuțit cîinii asupra lor, apoi i-au împușcat, apoi le-au spart capetele cu ciomegele, transformîndu-i în mormane de carne vie din care atîrnau creierii, și au adus în lagăr, într-o căruță, corpurile astfel desfigurate. Aici, caii au fost înlocuiți cu patru deținuți, care au tîrît căru-ța prin fața coloanei. „Așa o să pățească oricine va mai încerca!” a făgă-duit Lomaga.

Cine va găsi în sufletul lui atîta disperare, încît să nu dea îndărăt în fața tuturor acestor obstacole? Să meargă pînă la capăt! Pentru a ajunge – unde? Iar acolo, la capătul drumului, la limanul mult visat, cine își va

*Și acum se zbate cu candoare (pentru pensie), încercînd să determine autoritățile să-i recunoască infirmitatea drept profesională. Intr-adevăr, nimic mai profesional pentru un arestat ca și pentru escortă! Și totuși nu i se recunoaște nimic...

**Și devine din ce în ce mai predilectă acum, în timpurile hrușcioviene. Cf. Mărturiile mele de Anatoli Marcenko(1), Samizdat, 1968.

Înfrînge teama, încumetîndu-se să-i ofere fugarului un adăpost și să-l îngrijească? Numai pe borfași îi așteaptă, în libertate, hogeacuri dina-inte pregătite; pentru noi, Cincizeci și Opții, un asemenea adăpost se cheamă loc conspirativ de întîlnire, ceea ce echivalează aproape cu participarea la o organizație clandestină.

Iată, așadar, cîte stavili și hăuri deschise stau în calea evadării.

Dar uneori o inimă disperată nici nu mai cumpănește lucrurile. Omul ve-de un râu care curge, un buștean plutind pe ape și - țuști! Valea! Vea-ceslav Bezrodnîi, abia ieșit din spital și încă extrem de slăbit, a evadat din lagpunk-tul Olcean coborînd pe doi bușteni prinși unul de altul cur-sul râului Indighirka, pînă la Oceanul înghețat! Unde mergea? Ce spera? Nici nu se poate spune că a fost capturat, a fost pur și simplu cules din larg și readus cu sania la Olcean, în același spital.

Nu despre fiecare din cei ce nu s-au întors singuri în lagăr ori nu au fost aduși îndărăt mai mult morți decît vii sau chiar morți de-a binelea se poate spune că a reușit să evadeze. Poate că doar a schimbat moartea lentă, de sclav, din lagăr pe moartea liberă a unei fiare din taiga.

Cîtă vreme mai mult rătăcesc prin împrejurimi decît fug și se întorc ei înșiși în lagăr, evadații le fac chiar un serviciu ofițerilor operativi, care le izbesc fără nici un efort o condamnare suplimentară. Iar dacă dintr-un motiv sau altul vreme îndelungată nu se produc evadări, se pun la cale provocări: cutărui ciripitor i se dă sarcina de a încropi un grup „pentru evadare”, după care grupul e arestat și condamnat la grămadă.

Dar un om hotărît în mod serios să evadeze devine foarte repede peri-culos. Unii, pentru a deruta cîinii, incendiau în urma lor taigaua, care a-poi ardea săptămîni de-a rîndul pe întinderi de zeci de kilometri. În 1949, într-o luncă din apropierea sovhozului Vesliana a fost prins un fu-gar care avea în rucsac carne de om: ucisese un pictor cu cinci ani con-damnare și dispensă de escortă care-i ieșise întîmplător în cale, decu-pase halci de carne de pe corpul lui, dar n-avusese încă timp să le fiarbă.

În primăvara anului 1947, pe Kolîma, lîngă Elghen, doi soldați escortau o coloană de zeki. Și deodată unul dintre aceștia, fără să se fi vorbit di-nainte cu nimeni, i-a atacat cu mare iscusință pe soldați, unul cîte unul, dezarmîndu-i și împușcîndu-i pe amîndoi. (Numele lui a rămas necu-noscut, dar ulterior s-a aflat că era un ofițer de curînd întors de pe front. Un exemplu rar și cu atît mai memorabil de fost combatant care nu și-a pierdut curajul în lagăr. Îndrăznețul a anunțat coloana că e liberă! Dar deținuții au fost cuprinși de groază: nimeni nu l-a urmat, toți s-au așezat pe jos,

așteptînd să li se trimită o nouă escortă. Fostul combatant i-a beștelit cum i-a venit la gură - zadarnic. Atunci a înșfăcat o armă (32 de cartușe, „treizeci și unu - pentru ei”) și a plecat de unul singur. A mai cu-rățat ori rănit cîțiva din poteră, iar cu al treizeci și doilea cartuș s-a îm-pușcat. Arhipelagul s-ar fi prăbușit cu siguranță, dacă toți foștii comba-tanți s-ar fi comportat ca el.

În 1945, la OLP-ul „Pobeda” (ținînd de Direcția Indighirka) cîțiva vlaso-viști au atacat, de asemenea, soldații din pază, le-au luat armele și au fugit, dar mai departe nu știu cum s-au desfășurat lucrurile.

La Kraslag, un fost combatant, erou al luptelor de la Halhin-Gol(2), s-a năpustit asupra soldatului din escortă și l-a doborît cu o lovitură de to-por, luîndu-i pușca și cele treizeci de cartușe. Pe urma lui a fost lansată o poteră cu cîini, din care a ucis doi, rănind și un dresor. Cînd l-au capturat, nu s-au mulțumit să-l împuște: nebuni de furie, răzbunîndu-se pentru omul lor și pentru cîini, i-au hăcuit cadavrul cu baionetele, lăsîndu-l apoi să zacă o săptămînă, în starea în care era, lîngă postul de gardă.

În 1951, în același Kraslag, vreo zece deținuți cu pedepse grele erau escortați de patru trăgători din pază. Pe neașteptate, zekii i-au atacat, le-au luat automatele, s-au îmbrăcat în uniforme lor(dar pe soldați i-au lăsat în viață! - opresații sunt adeseori mai mărinimoși decît opresorii) și cei patru zeki deghizați și-au escortat cu aplomb camarazii pînă la calea ferată. Aici aștepta o garnitură pregătită pentru a fi încărcată cu lemne. Ajunsă în dreptul locomotivei, falsa escortă i-a debarcat pe cei ce con-duceau garnitura (unul dintre fugari era mecanic de locomotivă) și eșa-lonul a pornit cu toată viteza spre stația Reșotî de pe magistrala trans-siberiană. Aveau de făcut circa șaptezeci de kilometri. Între timp, însă, se aflase despre isprava lor (în primul rînd, de la soldații cruțați). De cîteva ori au fost nevoiți să se angajeze din mers în schimburi de focuri cu potera și, la cîțiva kilometri de Reșotî, cei ce dirijau operațiunea de capturare au reușit, în sfîrșit, să mineze calea ferată și să amplaseze în drumul lor un batalion din trupele de pază. Toți fugarii au pierit în lupta inegală ce a urmat

Mult mai bine decurgeau, de regulă, evadările tăcute. Unele dintre ele au fost uimitor de reușite, dar despre ele rareori circulă relatări:

cei scă-pați nu dau interviuri, și-au schimbat numele, trăiesc ascunși. Kuzikov-Skacinski își povestește astăzi evadarea reușită din 1942 numai pentru că, în 1959 - după 17 ani! - a fost descoperit și capturat.

Iată cum s-au petrecut lucrurile: camaradul lui de evadare s-a lăsat prins pentru altă ispravă. După amprente, i s-a stabilit identitatea reală. Așa s-a aflat că evadații nu muriseră, cum se credea. A început și cău-tarea lui Kuzikov. Rubedeniile lui au fost interogate și urmărite cu grijă și, din verigă în verigă, s-a ajuns pînă la el. Nici după 17 ani nu s-a fă-cut economie de forțe și timp pentru capturarea lui.

Și despre evadarea reușită a Zinaidei Iakovlevna Povaleeva am aflat numai datorită faptului că, în cele din urmă, ea a eșuat. Fusesse con-damnată pentru că, sub ocupația germană, rămăsese învățătoare la școala unde predă. Dar n-a fost băgată la închisoare imediat după reîn-toarcerea trupelor sovietice, așa că, între timp, a apucat să se mărite cu un aviator. După ce a fost arestată și judecată, a fost trimisă la mina nr. 8 de pe Vorkuta. Prin intermediul unor chinezi de la bucătărie, a reușit să ia legătura cu lumea de afară și cu soțul ei. Acesta lucra în aviația civilă și și-a aranjat o cursă pe Vorkuta. În ziua dinainte convenită, Zina s-a dus la baie, în zona de lucru. Aici s-a debarasat de îmbrăcăminte de lagăr și și-a dat drumul, de sub basma, la cosițele împletite în cursul nopții. În zonă o aștepta soțul ei. La vadul de trecere peste rîu făceau de gardă niște cekiști, care, însă, nu au dat atenție acestei codane care mergea braț la braț cu un aviator. Au plecat cu avionul. Zina a trăit un an de zile cu acte false. Dar la un moment dat nu s-a mai putut stăpîni, a vrut să-și revadă mama, care era supravegheată. La noua anchetă a susținut sus și tare că evadase într-un vagon cu cărbune. Nimeni n-a aflat vreodată ce rol jucase soțul ei.

Ianîs L-s a izbutit, în 1946, să ajungă pe jos din lagărul Perm pînă hăt în Letonia, cu toate că stîlcea atît de îngrozitor limba rusă, încît aproape că nu reușea să se facă înțeleș. Ieșirea propriu-zisă din lagăr a fost cît se poate de simplă: omul și-a luat avînt, a dărîmat gardul, care era o vechitură, și a trecut dincolo. Dar apoi, în pădurea mlăștinoasă (avea în picioare doar niște opinci), s-a hrănit multă vreme numai cu bace. Într-o bună zi, a reușit să fure dintr-un sat o

vacă, pe care a dus-o în pădure și a omorât-o. Și-a refăcut forțele mîncînd carne pe săturate, iar din pie-lea vacii și-a făcut încălțări. Altundeva l-a dezbrăcat pe un țăran de co-joc (înconjurat de ostilitatea populației, fugarul devine, fără voia lui, duș-manul populației). În așezările locuite, L-s se dădea drept un leton mobilizat care își rătăcise actele. Și cu toate că în anul acela încă nu fuse-se suspendat controlul general al permiselor de liberă trecere, a reușit, la Leningrad, oraș complet necunoscut pentru el, să ajungă pînă la gara Varșavskaia, unde a mai făcut patru kilometri pe jos, printre linii, după care a sărit într-un tren. (Dar știa cu certitudine un lucru: că în Letonia va fi ascuns cu grijă. Tocmai asta și dădea un sens evadării lui.)

O evadare ca aceea a lui L-s presupune o agilitate, o tenacitate și o is-tețime de țăran. Dar poate evada un orășean, și încă bătrîn, condamnat la 5 ani pentru că repovestise o anecdotă? Uite că poate, cînd îl așteap-tă o moarte mai sigură în micul lagăr pentru deținuți de drept comun dintre Moscova și Gorki. Un lagăr productiv, întrucît din 1941 se fabri-cau aici obuze. Cinci ani sunt o condamnare de sugar, dar amatorul nostru de bancuri și-a dat seama că, mînat zi de zi flămînd la lucru, nu va rezista nici cinci luni. O evadare sub impulsul disperării, impuls efe-mer, de care dacă nu te lași sedus pe loc, peste o jumătate de minut nu vei mai avea nici nechibzuința și nici forța necesare pentru a întreprinde un asemenea pas. În lagăr tocmai fusese introdus și încărcat cu obuze un nou eșalon. Sergentul care comanda paza începe să inspecteze tre-nul, urmat, la oarecare distanță, de un feroviar. Sergentul deschide ușa fiecărui vagon, se încredințează că nu e nimeni înăuntru, împinge ușa la loc, după care feroviarul pune plomba. Și ghinionistul nostru amator de bancuri (totul s-a întîmplat exact așa cum spun, dar numele lui n-a ajuns pînă la noi), pe jumătate mort de foame, se aruncă într-un vagon, strecurîndu-se în spatele sergentului și în fața feroviarului. Nu i-a fost deloc ușor să se cațare în vagon, să deschidă ușa fără zgomot - ceea ce face e o nebunie. Eșecul e sigur. Regretă deja. Închis acolo, cu inima bătînd să-i spargă pieptul: acuș o să se întoarcă sergentul și-o să-i rupă coastele cu cizmele lui, acuș feroviarul o să înceapă să țipe, deja cineva umblă la ușă - dar nu, au pus plomba!... (în sinea mea, mă gîndesc: dar dacă feroviarul s-a

nimerit să fie un om cumsecade? Dar dacă a văzut și s-a făcut că nu vede?) Trenul părăsește zona. Eșalonul pornește spre front. Fugarul nu s-a pregătit defel, n-are la el nici o bucă-țică de pîine. În trei zile o să crape cu siguranță în această carceră voluntară pe roți, n-o să ajungă pînă la front și nici nu vrea să ajungă acolo. Ce-i de făcut? Pe unde să scoată cămașa? Vede că lăzile cu obuze sunt întărite cu benzi de tablă. Cu mîinile goale, zdrelindu-se, smulge o asemenea bandă și începe să taie cu ea podeaua vagonului, într-un loc unde nu sunt lăzi cu obuze. Un bătrîn nu poate să facă așa ceva! Dar să moară poate? Dar să se lase descoperit și înșfăcat poate? De lăzi mai sunt prinse niște mîinere din frînturi de funie, pentru cărat. Le retează, face din ele două bucle la fel, dar mai lungi, și le leagă în așa fel, încît să atîrne sub podeaua vagonului, în deschizătura pe care o tăiasă. Cît e de istovit! Cum nu-l mai ascultă mîinile rănite! Cît de scump plătește anecdota aceea! Nu așteaptă ca trenul să ajungă într-o stație, se lasă să alunece din mers prin deschizătura aceea și se așază cu picioarele într-o buclă (spre coada trenului) și cu umerii în cealaltă. Trenul aleargă și fugarul atîrnă sub el, balansîndu-se. Viteza scade la un moment dat, el se hotărăște și-și desprinde mai întîi picioarele, picioarele i se tîrăsc pe traverse, se agață și sfîrșesc prin a-l trage după ele cu totul. Un număr mortal, număr de circ, dar o telegramă ar putea ajunge trenul din urmă, vagoanele ar putea fi percheziționate, căci ab-sența lui va fi fost remarcată deja în zonă. Să nu se încovoiaie prea mult, să nu sară brusc! Se lasă să cadă încet pe traverse. A închis ochii, gata de moarte. Zgomotul mai sacadat, mai grăbit parcă, al roților ultimului vagon, și deodată - dulcea liniște. Fugarul a deschis ochii și s-a întors pe o parte. În fața lui, numai lumina roșie a trenului care se îndepărta. Era liber! Dar încă nu și salvat. Libertate-libertate, dar nu tu acte, nu tu bani. În schimb cu țoalele din lagăr pe el. Era o pradă sigură. Cu corpul plin de umflături și hainele sfîșiate, s-a tîrît cumva pînă la stație, unde s-a amestecat printre cei coborîți dintr-un eșalon tocmai sosit de la Lenin-grad: evacuați cu un picior în groapă, ținuți de subțiori ca să poată um-bla și cărora li se dădea în stație ceva mîncare caldă. Nici asta nu l-ar fi salvat, dar a găsit în eșalonul acela un cunoscut, un muribund căruia i-a luat actele: știa totul despre trecutul acelui om. Toți au fost expediați în regiunea Saratov și vreme de cîțiva ani, pînă

după război, a trăit acolo la o fermă avicolă. Apoi l-a cuprins dorul de fiică-sa și a plecat în căuta-rea ei. A căutat-o la Nalcik, la Armavir și a găsit-o la Ujgorod. Între timp, fata se măritase cu un grănicer. Îl știa pe taică-său mort bine-mersi, și uite că acum era nevoită să asculte, cu groază și dezgust, întunecata lui poveste. Cu toată devoțiunea ei civică, mai păstrase, totuși, niște ru-șinoase rămășițe ale spiritului de familie: nu și-a denunțat tatăl, s-a mul-țumit să-l dea pe ușă afară. Bătrînul nu mai avea pe nimeni și trăia ca un om fără căpătîi, rătăcind din oraș în oraș. A început să se drogheze.

La un moment dat, la Baku, a fumat prea multă marijuana, a fost luat cu salvarea și, aflat încă sub efectul drogului, la spital și-a dat numele ade-vărat, iar cînd s-a trezit - pe cel sub care trăia. Era un spital de-al nos-tru, sovietic, unde oamenii nu puteau fi tratați fără a li se stabili identi-tatea, așa că a fost chemat un tovarăș de la securitatea statului și, în 1952, la 10 ani după victorie, bătrînul a fost condamnat la douăzeci și cinci de ani. (Asta i-a și oferit șansa de a-și spune povestea prin celule, intrînd astăzi în istorie.)

Uneori, existența ulterioară a evadatului e mai dramatică decît însăși evadarea. E și cazul lui Serghei Andreevici Cebotariov, menționat deja nu o dată în această carte. Funcționar la KVJD din 1914, în februarie 1917 s-a înscris în partidul bolșevic. În 1929, în timpul conflictului ar-mat(3), a petrecut o vreme într-o închisoare chinezească. În 1931, împreună cu soția, Elena Prokofievna, și cu copiii - Ghennadi și Viktor - s-a întors în patrie. Aici totul s-a petrecut ca în patrie: el a fost arestat, soția lui aproape că și-a pierdut mințile, iar copiii au fost trimiși în case de copii diferite, schimbîndu-li-se, împotriva voinței lor, numele de fami-lie și numele patronimice, cu toate că și le țineau bine minte pe cele adevărate și s-au opus din răspuțeri. Troika OGPU din Extremul Orient, încă fără experiență, i-a dat la început lui Cebotariov numai trei ani, dar curînd a fost arestat din nou, torturat și condamnat, de data asta, la 10 ani, fără drept de corespondență (căci ce ar fi avut el de spus în scriso-rile acelea?) și chiar cu mențiunea că, în zilele sărbătorilor revoluțio-nare, trebuie ținut sub pază întărită. Această mențiune din sentință i-a oferit o șansă neașteptată. Din 1934 era la Karlag, lucra la construcția căii ferate spre Mointî. Pentru sărbătorile de 1 Mai din 1936 a fost închis într-un izolator penitenciar, împreună cu alții, printre care și un „civil”,

Ciupin Avtonom Vasilievici, care beneficia de același tratament de favoare. Era acest Avtonom Vasilievici beat sau treaz - nu se știe, fapt este că Cebotariov a izbutit să-i șterpească permisul de ședere, expirat de șase luni, pe care i-l acordase pentru trei luni lui Ciupin sovietul sătesc. Acest permis îl obliga parcă pe Cebotariov să evadeze! Nu mai departe de 8 mai, ieșea deja din lagpunktul de la Mointî, îmbrăcat din cap pînă-n picioare în civil, neavînd pe el nici o zdreanță din lagăr. În schimb cu două sticle de jumătate în buzunare, cum poartă bețivii. Nu-mai că sticlele erau pline nu cu votcă, ci cu apă. La început a avut de traversat stepa cu soluri sărate. De două ori a căzut în mîinile unor ca-zahi care mergeau la lucru pe șantierul căii ferate, dar, cum o rupea pu-țin pe limba lor, „am apăsător pe coarda sentimentului religios și cazahii mi-au dat drumul”.* În extremitatea vestică a Balhașului, a fost reținut de către un post operativ al Karlag-ului. I s-au cerut actele și a fost pus să recite din memorie toate datele înscrise acolo despre el însuși și despre membrii de familie. Cebotariov a răspuns cu exactitate. Aici intervine din nou o întîmplare (fără ajutorul hazardului, ești prins cît ai ba-te din palme). În coliba acoperită cu pămînt a intrat deodată șeful grupei operative și Cebotariov l-a luat la sigur: „Hei, Nikolai, să trăiești, băiatu-le, mă recunoști?” (Calcul de o fracțiune de secundă, miză pe ridurile ce-ți brăzdează chipul, competiția a două memorii: „Eu te-am recunoscut, dar dacă mă recunoști și tu, sunt pierdut!”) „Nu, nu te recunosc!” „Cum așa?! Am călătorit împreună pe tren. Te cheamă Naidenov și mi-ai povestit cum ai întîlnit-o pe Olia în gara Sverdlovsk: ați nimerit în același compartiment, și așa ați ajuns să vă luați.” Totul era adevărat, Naidenov e lovit în plin. O țigară fumată împreună și fugarul e lăsat să plece. (O, caschete albastre! Nu degeaba vă învață să vă țineți limba în gură. Voi n-aveți dreptul să cădeți în păcatul omenesc al comunicativi-tății. Istorisise povestea aceea nu într-un compartiment de tren, ci la punctul de lucru Drevopitomsk al Karlag-ului, cu numai un an în urmă. Le-o istorisise deținuților așa, prosteste, și cum să-i țină minte după în-fățișare pe toți cei ce-l ascultaseră? Pesemne că-i plăcea s-o povestească și prin vagoane, și o făcuse nu o dată - căci chiar era o istorie de povestit în tren! - iar Cebotariov mizase cu îndrăzneală pe ipoteza asta!) Jubilînd, Ciupin și-a continuat călătoria, pe drumul mare ce

duce spre stația Ciu, de-a lungul lacului, spre sud. Mergea mai mult noaptea, plonjînd, ori de cîte ori zărea vreun far de automobil, în stufărișul de pe marginea drumului, unde își petrecea și zilele, dormind ori stînd lungit (acolo sunt adevărate jungle de stuf). Agenți operativi erau mai puțini în aceste locuri, unde Arhipelagul nu apucase încă să-și întindă metasta-zele.** Avea cu el ceva merinde, pîine și zahăr, pe care le drămuia cu grijă, dar cinci zile și cinci nopți a fost nevoit să trăiască fără o picătură de apă. După vreo două sute de kilometri de mers, a ajuns la stație și s-a urcat într-un tren.

Și uite-așa au început pentru el anii de viață liberă - nu, de fapt o viață

*După cum se vede, religia îi poate fi de folos chiar și unui ateu. În ce-i privește pe cazahi, cred că încă le erau proaspete în minte represiunile lui Budionnîi din 1930, de aceea l-au și cruțat pe Cebotariov. În 1950, altfel se vor petrece lucrurile.

**Curînd, însă, aici avea să fie locul de deportare al coreenilor, apoi al nemților, apoi al tuturor națiilor. Șaptesprezece ani mai tîrziu, aveam să ajung și eu pe acolo.

de om hăituit, căci nu risca să se așeze temeinic undeva, să rămînă prea multă vreme în același loc. După numai cîteva luni, l-a întîlnit la Frunze, în grădina publică a orașului, pe cumătrul lui din lagăr!... Dar to-tul a fost ca lumina fugară a unui fulger, împrejur lumea se distra, muzi-că, fete, cumătrul n-a apucat să -l recunoască. A trebuit să abandoneze locul de muncă pe care și-l găsise (contabilul șef l-a luat la întrebări și a ghicit ce motive imperioase îl determinau să-și ceară atît de brusc lichi-darea, însă el însuși s-a dovedit a fi un vechi solovcean) și să plece undeva mai departe. La început, Cebotariov n-a riscat să-și caute fami-lia, dar pe urmă a născocit, totuși, un mijloc de a afla vești despre ai săi. l-a scris unei verișoare din Ufa: unde e Lena cu copiii, ghicești tu cine te întreabă, dar ei să nu-i spui deocamdată nimic. Expeditor - un oarecare Ciupin, de la o stație de cale ferată pe nume Zirabulak. Verișoara i-a răspuns: copiilor li s-a pierdut urma, soția e la Novosibirsk. Atunci Cebotariov a rugat-o să se ducă la Novosibirsk și să-i spună Lenei, dar numai între patru ochi, că soțul ei a dat un semn de viață și că ar vrea să-i trimită ceva bani. Verișoara a făcut călătoria aceea: acum chiar so-ția îi scria lui Cebotariov: petrecuse o vreme într-un spital de psihiatrie, acum tocmai își pierduse actele și ispășea trei luni de muncă forțată, așa că nu putea să primească bani la post-restant. Să aștepte să treacă

acele trei luni? Dar inima îi sărea din piept: trebuie să mă duc! Și Cebotariov expediază o telegramă dementă: așteaptă-mă la gară, tre-nul nr., vagonul nr.... Inima omului e lipsită de apărare în fața senti-mentelor, dar - slavă Domnului! - nu e străină nici de presentimente. Pe drum, presimțirile rele îl strâng în chingi cu atîta insistență, încît cu două stații înainte de Novosibirsk Cebotariov coboară din tren și își urmează drumul făcînd autostopul. Lăsîndu-și bagajele la gară, aleargă ca un ne-bun la adresa soției. Bate la ușă! Ușa e deschisă, înăuntru nimeni (coincidența numărul unu, nefericită: proprietarul apartamentului făcea de gardă de douăzeci și patru de ore ca să-l avertizeze că i se pregă-tise o ambuscadă, dar tocmai se dusesse după apă). Intră în odaia ur-mătoare. Soția nu e nici acolo. Pe pat, cu mantaua în chip de cuvertură, - un cekist sforăind de mama focului (coincidența numărul doi, fericită). Cebotariov o ia la fugă. Deodată se aude strigat pe nume. E proprietarul, un vechi cunoscut de la KVJD, care încă nu fusese arestat. Află că ginerele acestuia, agent operativ, adusese el însuși telegrama și i-o fluturase în față soției lui Cebotariov: uite-l pe ticălosul tău de bărbat, vine singur să ne cadă în labe! Îl așteptaseră la gară, dar el nu apăruse, al doilea agent plecase pentru moment, iar ăsta se întinsese puțin, să se odihnească. Cebotariov l-a trimis, totuși, să-i spună soției cum să-l întâlnească. Au mers o vreme tot cu autostopul, luînd apoi, cu cîteva stații mai încolo, trenul spre Uzbekistan. La Leninabad s-au recăsătorit! Cu alte cuvinte, fără a fi divorțat de Cebotariov, Lena s-a măritat cu Ciupin! Dar nu s-au încumetat să locuiască împreună. Au trimis pretu-tindenii, în numele ei, scrisori și petiții pentru a-și regăsi copiii. Nici un rezultat. Așa au trăit, separați și hăituiți, pînă la începutul războiului. În 1941, Ciupin a fost mobilizat și a făcut frontul ca radiotransmisionist în divizia 61 de cavalerie. La un moment dat, a comis imprudența de a spune țigărilor și chibriturilor, de față cu camarazii lui de front, ca să mai glumească și el, pe numele lor chinezesc. În ce țară din lume ar fi stîrnit suspiciuni faptul că un om știe cîteva cuvinte într-o limbă străină? Ei bine, la noi a stîrnit, iar ciripitorii erau la post. Peste un ceas, ofițerul operativ al regimentului 219 de cavalerie, politrucul Sokolov, îi lua deja primul interogatoriu: „De unde știi limba chineză?” Ciupin: „Nu știu decît aceste două cuvinte.” „Nu ai lucrat la

KVJD?" (A fi lucrat peste graniță era din capul locului un păcat teribil!) Operul a trimis și ciripitori să-l descoasă, dar aceștia au plecat cu mâinile goale. Atunci, ca să fie ei liniștiți, l-au închis totuși, pe baza lui 58-10, pentru că

— nu dădea crezare buletinelor de știri ale Informbiuro; *

— spusese că nemții au mai multă tehnică (de parcă nu toată lumea ar fi văzut asta cu ochiul liber).

Dacă nu cu piatra de cap, cu capul de piatră... Tribunalul, împușcarea! Și lui Cebotariov i se acrise într-atît să trăiască în scumpa lui patrie, încît nici n-a mai depus cerere de grațiere, însă statul avea nevoie de brațe de muncă, drept care - 10 ani și 5 de botniță. Din nou la „casa părintească"... A făcut (cu reduceri de pedeapsă) nouă ani.

Și iată încă o peripeție, într-o bună zi, în lagăr, un alt zek, pe nume N. F-v, îl cheamă pe Cebotariov într-un ungher retras, pe ultimul etaj de priciuri, unde îl întreabă în șoaptă: „Cum te cheamă?" - „Avtonom Vasilîci." - „Din ce regiune ești de fel?" - „Tiumen." - „Raionul?" „De ce soviet sătesc aparții?" Cebotariov-Ciupin i-a răspuns exact la toate în-trebările. „Minți de îngheață apele" zice N. F-v. „Cu Avtonom Ciupin eu am lucrat cinci ani pe aceeași locomotivă, îl știu cum mă știu pe mine însumi. Nu cumva tu ești ăla care i-a șparlit actele în '36, în mai?" Ca să vedeți ce ancoră submarină i se mai poate împlînta fugarului în burtă! Căruia romancier i s-ar da crezare, dacă ar inventa o asemenea întîl-nire? Între timp, lui Cebotariov îi revenise pofta de viață, așa că i-a strîns cu putere mîna celui om cumsecade, care a sfîrșit prin a-i spu-ne: „Nu-ți fie frică, nu mă duc la cumătru, nu sunt atît de jigodie!"

Și astfel a ispășit Cebotariov a doua condamnare, pe post de Ciupin. Dar, din nefericire, ultimul lui lagăr s-a nimerit să fie ultrasecret. Din acel grup de șantiere de baze atomice care cuprindea Moscova-10, Tura-38, Sverdlovsk-39, Celeabinsk-40. Lucrau la tratarea minereurilor de uraniu și de radiu, construcția bazei se desfășura după planurile lui Kurceatov, șeful șantierului, generalul-locotenent Tkacenko, era subordonat numai lui Stalin și lui Beria. Toți zekii trebuiau să-și reînnoiască în fiecare tri-mestru angajamentul de „nedivulgare". Și încă asta n-ar fi fost cine știe ce, adevărata nenorocire era că zekilor eliberați nu li se permitea să se întoarcă

acasă. În septembrie 1950, un important grup de asemenea „eliberați” a fost expedit... pe Kolîma. Abia aici au fost scoși de sub es-cortă și declarați contingent special deosebit de periculos. Periculoși pentru că ajutaseră la construirea bombei atomice!

(Cum să te încumeți să descrii toate astea? Mi-ar trebui capitole peste capitole !) Zeci de mii de asemenea oameni au fost împrăștiați pe toată întinderea Kolîmei! (Răsfoiți Constituția. Foiletați și codul penal - scrie acolo ceva despre contingente speciale!)

În schimb, acum putea, totuși, să-și cheme lîngă el soția. Ea a venit să-l reîntîlnească la minele de aur din Maldiak. De aici au început din nou să-și caute copiii, dar toate răspunsurile erau: „Nu.”, „Nu figurează la noi”.

Cînd Stalin s-a întors cu copitele în sus, au plecat din Kolîma în Caucaz să-și mai încălzească ciolanele bătrîne. Atmosfera se mai îndulcea, deși foarte încet. Și, în 1959, fiul lor Viktor, strungar la Kiev, s-a hotărît să se debaraseze de numele pe care-l detesta și să se declare fiu al dușmanului poporului Cebotariov! Un an mai tîrziu, părinții lui l-au regăsit! Acum, tatăl se făcea luntre și punte să redevină el însuși Cebotariov (reabilitat de trei ori, nu mai trebuia să dea socoteală pentru evadare). Și-a declarat și el adevărata identitate, amprentele i-au fost trimise la Moscova pentru verificare. Bătrînul s-a liniștit numai cînd tustrei au primit acte pe numele Cebotariov, iar nora lui a devenit și ea Cebotariova. Numai că, după cîțiva ani, mi-a scris că regretă regăsirea lui Viktor. Acesta își considera tatăl drept un criminal, îl făcea răspunzător pentru necazurile pe care le-a avut în viață, iar cînd i se arătau certificatele de reabilitare, ridica din umeri: „Carboave!”. Cît despre băiatul cel mare, Ghennadi, el a dispărut fără urmă.

Cazurile relatate arată că nici măcar o evadare reușită nu înseamnă, de fapt, libertate, ci o viață mereu hărțuită și amenințată. Mulți dintre fugari au înțeles bine acest lucru - cei care, în lagăr, au apucat să se detașeze politic de patria lor și cei ce își duc zilele cu principiul analfabet și lipsit de sens „Numai să trăiesc!”. Și nu puțini au fost printre fugari aceia (pentru un eventual eșec, aveau pregătit răspunsul: „Voiam să evadăm ca să mergem la ȚK și să cerem să ni se facă dreptate!) care intențio-nau, de fapt, să ajungă în Occident,

considerînd că numai o asemenea evadare și-ar atinge cu adevărat scopul.

Aceste evadări sunt cel mai greu de povestit. Cei ce n-au ajuns zac în pămîntul umed. Cei capturați au fost împușcați ori tac. Cei ce au ajuns poate că au dat de știre că sunt acolo, ori poate, cu gîndul la niște per-soane apropiate rămase aici, păstrează și ei tăcerea. Au circulat zvo-nuri că, pe Ciukotka, zekii ar fi pus mîna pe un avion, zburînd apoi - șapte oameni - spre Alaska. Dar cred că e vorba doar de o tentativă eșuată.

Toate aceste cazuri vor zăcea încă multă vreme ascunse, mucegăind, îmbătrînind și devenind inutile, ca și acest manuscris și ca orice lucru veridic scris în țara asta.

Iată un asemenea caz și iată că, o dată în plus, memoria oamenilor n-a reținut numele fugarului-erou. Era de felul lui din Odessa, inginer meca-nic în viața civilă și căpitan în armată. A apucat sfîrșitul războiului în Austria și făcea parte din trupele de ocupație staționate la Viena. Ares-tat în urma unui denunț în 1948, a încasat, pe baza articolului 58, două-zeci și cinci de ani, cum începuse să se dea de regulă pe atunci. A fost trimis în Siberia, într-un lagpunkt situat la 300 de kilometri de Taișet, adică departe de magistrala transsiberiană. Foarte curînd, munca la tă-iat de pădure l-a adus pe punctul de a îngroșa rîndurile mierlitorilor. Dar încă mai păstra în suflet voința de a lupta pentru viață și amintirea Vienei. Și de acolo - de acolo - a reușit să fugă la Viena! Incredibil!

Sectorul lor de lucru era mărginit de un drum forestier supravegheat din foișoare nu prea înalte. În ziua hotărîită, și-a luat cu el la muncă rația de pîine. A doborît chiar de-a curmezișul acelui drum un brad cu cetină stufoasă și, printre crengile lui, s-a tîrît pînă în vîrf. Bradul nu acoperea tot drumul, dar, continuînd să înainteze tîrîș, zekul a reușit să se stre-coare. Luase cu el și toporul. Era vară. Și-a croit cărare prin taiga, prin-tre arborii doborîți de furtună. Drumul era greu, în schimb vreme de o lună de zile n-a întîlnit pe nimeni. Cu cămașa, căreia îi lega împreună mînele și gulerul, prindea pește și îl mîncea viu. Culegea nuci de cedru, ciuperci și bace. Mai mult mort decît viu, a ajuns totuși la magistrala transsiberiană și, fericit, a adormit într-o claie cu fîn. S-a trezit auzind glasuri: niște oameni scoteau fîn cu furcile și deja îl descoperiseră. Epuizat, nu era în stare nici să fugă,

nici să se ia la bătaie cu ei. Așa că le-a spus: „Bine, luați-mă și predați-mă, sunt un evadat!” Străinii erau un cantonier cu soția lui. Cantonierul l-a liniștit: „Fii pe pace, și noi suntem ruși. Stai pitit aici și nu te arăta la vedere.” Au plecat. Dar fugarul n-avea încredere în ei: erau cetățeni sovietici și trebuiau să-l denunțe. Așa că s-a tîrît din nou în pădure. De acolo, stînd la pîndă, a văzut că bărbatul se reîntorsese aducîndu-i ceva haine și mîncare. Spre seară a luat-o de-a lungul liniei și, la o haltă forestieră, a urcat într-un mărfar. A doua zi dimineața, a sărit din el și s-a ascuns din nou în pădure. Noapte de noapte a făcut la fel, iar cînd a mai prins puteri a început să sară din tren la fiecare oprire: se ascundea în tufișuri, de unde, la sosirea altui tren, își lua avînt și sărea în el din mers. De zeci de ori a riscat în felul ăsta să-și piardă o mîină, un picior sau chiar capul. (Plătea astfel cele cîteva ușoare alunecări ale peniței plimbate pe hîrtie de mîna denunță-torului...) Dar într-o bună zi, pe cînd se apropia de Ural, a făcut excepție de la regulă, adormind pe o platformă cu bușteni. L-au trezit o lovitură de picior în coastă și fasciculul unei lanterne în ochi: „Actele!” - „Acuș!” S-a ridicat pe jumătate, i-a aplicat paznicului o lovitură care l-a făcut să cadă de la înălțime, el a sărit de pe platformă pe cealaltă parte, nime-rind drept în capul altui paznic, l-a doborât și pe acela și a izbutit să se strecoare pe sub eșaloanele învecinate. A sărit din nou într-un tren, la oarecare distanță de stație. A hotărît să ocolească Sverdlovskul. Undeva în împrejurimile acestuia a spart un chioșc comercial, de unde a luat haine, îmbrăcînd trei costume unul peste altul, și provizii de hrană. Într-o gară, a vîndut unul dintre costume, cumpărîndu-și bilet pe ruta Celeabinsk-Orsk-Asia Centrală. Nu, știa foarte bine unde merge - la Viena! - dar trebuia să-și piardă urma și să aștepte pînă vor înceta să-l mai caute. Un turkmen, președinte de colhoz, l-a întîlnit într-o piață și, fără să-i ceară actele, l-a luat la lucru în colhozul lui. Și mîinile l-au ajutat să justifice meseria de mecanic pe care și-o atribuiseră: a reparat toate mașinile colhozului. Peste cîteva luni, și-a luat lichidarea și a plecat la Krasnovodsk, pe o linie care urmărește traseul frontierei. Pe tron-sonul de după Marî, a apărut o patrulă care verifica actele pasagerilor. Mecanicul nostru a ieșit la capătul vagonului, a deschis ușa, s-a agățat cu mîinile de fereastra WC-ului (geamul acestuia era vîruit, evadatul nu putea fi văzut

dinăuntru), păstrînd doar vîrful unui picior pe scara vago-nului, ca să se sprijine și să-și asigure reîntoarcerea în vagon. Patrula n-a observat prin rama ușii vîrful acela de pantof plasat într-un colț de scară, și astfel fugarul a depășit un moment cumplit. Traversînd fără dificultăți Marea Caspică, a luat trenul Baku-Șepetovka, iar de acolo a urcat în Carpați. Ca să treacă frontiera, a ales, foarte prudent, un loc împădurit și abrupt, și totuși s-a trezit față-n față cu o patrulă de grăni-ceri! Cîte sacrificii, cîte suferințe, cîtă ingeniozitate și cîte eforturi, înce-pînd din lagpunktul acela siberian, de la bradul acela doborît, pentru ca în ultimul moment, atît de aproape de țel, totul să se prăbușească într-o clipă!... Și întocmai ca în claia de fîn de la Taișet, puterile l-au părăsit, nu mai putea nici să se împotrivească, nici să mintă; a strigat, cu dispe-rată furie: „Luați-mă, călăilor! Luați-mă, forța e de partea voastră!” - „Cine ești?” - „Un evadat! Din lagăr! Luați-mă!” Dar grănicerii s-au com-portat foarte ciudat: l-au legat la ochi. L-au dus într-un fel de bordei. Acolo i-au scos eșarfa, l-au luat din nou la întrebări și deodată totul s-a luminat: erau prietenii! Partizani de-ai lui Bandera! (Pfu! Pfu! o să se încrunte cititorii cultivați, într-un gest de repulsie. „Frumos personaj ți-ai ales, dacă partizanii lui Bandera erau pentru el prietenii! Poamă bună, nimic de zis!” Am să ridic și eu din umeri: îl arăt așa cum a fost. Un eva-dat. Un om format de lagăr. Și deținuții din lagăre, ascultați-mă pe mine, se conduc după principiul porcesc „existența determină conștiința”, și nu după ceea ce scriu ziarele. Pentru ei, prietenii sunt cei împreună cu care au suferit acolo. Iar dușmani - cei ce asmut pe urmele lor cîini poli-țiști. Cîstit vorbind, și eu sunt la fel.) S-au îmbrățișat! Partizanii lui Ban-dera mai aveau pe atunci potecile lor peste frontieră și l-au trecut ușurel de cealaltă parte.

Și iată-l din nou la Viena, dar de data asta în sectorul american. Aici, expunîndu-se aceluiași atractiv principiu materialist și fără a uita o clipă sîngerosul său lagăr ucigaș, nu și-a mai căutat de lucru ca inginer mecanic, ci s-a prezentat la autoritățile americane să-și descarce sufle-tul. Și a primit un post.

Dar - așa e făcut omul! - trece primejdia, vigilența slăbește. S-a gîndit să trimită niște bani unor rubedenii din Odessa, or, pentru asta trebuia să schimbe dolari pe ruble sovietice. Un comerciant l-a invitat să vină, pentru a efectua schimbul, în apartamentul lui din zona

sovietică. Oamenii treceau mereu dintr-o zonă în alta, fără probleme, numai că el n-ar fi trebuit să o facă pentru nimic în lume. S-a dus, și în apartamentul acela a fost arestat.

O istorie tipic rusească, în care un lung șir de eforturi supraomenești cla-chează într-o exaltare de pahar.

Condamnat la împușcare, într-o celulă a închisorii sovietice din Berlin, a povestit toate acestea unui alt inginer și ofițer, Anikin. Acest Anikin căzuse prizonier la nemți, apoi, aproape muribund la Buchenwald, fuse-se eliberat de americani, repatriat în zona sovietică, unde fusese lăsat o vreme să participe la demontarea uzinelor, apoi fugise în RFG, lucrase la construcția unei hidrocentrale lângă Munchen, de unde fusese răpit de contraspionajul sovietic (orbit cu farurile și împins într-o mașină) - și pentru ce toate astea? Ca să asculte povestea unui mecanic din Ode-ssa și să o facă să ajungă pînă la noi? Ca să întreprindă apoi, la Eki-bastuz, două tentative nereușite de evadare (vom mai vorbi despre el în partea a cincea)? Ca să fie, în sfîrșit, împușcat într-o uzină disciplinară unde calcina piatră de var?

Ce predestinări! Ce sinuozități ale destinului! Cum am putea distinge vreun sens într-o viață omenească luată aparte?

Aproape că n-am vorbit despre evadările în grup, care au fost, și ele, numeroase. La Ust-Sîsolsk s-a produs o evadare în masă (precedată de o revoltă) în 1943. Deținuții au luat calea tundrei, unde au fost urmă-riți cu aeroplanele și împușcați din văzduh. Se mai spune că, în 1956, deținuții au evadat pînă la unul dintr-un mic lagăr situat în împrejurimile Monce-gorskului.

Istoria tuturor evadărilor de pe Arhipelag ar constitui o enumerare ilizibilă și infoiletabilă. Si chiar cel ce s-ar hotărî să scrie o carte exclusiv despre evadări, din milă față de cititor și față de sine însuși, ar lăsa deoparte sute dintre ele.

Capitolul 15

ȘIZO, BUR, ZUR

PE LISTA numeroaselor și îmbucurătoarelor aboliri pe care le-a adus cu sine lumea cea nouă - abolirea exploatării, a coloniilor, a serviciului militar obligatoriu, a diplomației secrete, a numirilor și transferărilor secrete, a poliției secrete, a crezului, la care se adaugă multe alte aboliri feerice, nu figura, e drept, abolirea închisorilor (zidurile acestora nu au fost demolate, li s-a injectat doar „un nou conținut de clasă”). Însă figura în mod sigur abolirea necondiționată a carcerelor, această formă barba-ră de tortură, a cărei idee nu se putea naște decît în mintea smintită de ură a temnicherilor burghezi. ITK-1924 (codul de reeducare prin muncă din 1924) admitea, e adevărat, izolarea într-o celulă separată a deținuților care se făceau vinovați de delikte interne grave, dar avertiza că nimic în această celulă nu trebuia să amintească de o carceră: ea urma să fie uscată, luminoasă și echipată cu cele necesare pentru dormit.

Or, astăzi nu numai temnicherilor, ci deținuților înșiși li s-ar părea o extravagantă dacă într-o bună zi, din cine știe ce motiv, carcera n-ar mai exista, dacă s-ar interzice carcera.

ITK-1933, în „vigoare” (fără urmă de vigoare) pînă la începutul anilor '60, era și mai uman: el interzicea chiar și izolarea deținutului într-o celulă separată!

Dar asta nu pentru că vremurile deveniseră mai așezate, ci pentru că între timp se asimilase pe cale experimentală o altă scară de sancțiuni interne, scară pe care ceea ce te seca la inimă nu mai era singurătatea, ci „colectivul”, asta lăsînd la o parte faptul că pe cei pedepsiți trebuia să-i mai încovoae:

RUR: Rotî Usilennogo Rejima (Companiile cu regim înăspřit), înlocuite

ulterior de BUR: Baraki Usilennogo Rejima (Barăcile cu regim înăspřit), de brigăzile disciplinare și ZUR: Zonî Usilennogo Rejima (Zonele cu regim înăspřit), lagpункtele disciplinare.

Abia ulterior, și aproape pe neobservate, acestora li s-au adăugat și - nu, nu carcere - ferească Sfîntul! - ci, Șlzo: Ștrafnîe holeatorî (Izolatoa-rele disciplinare).

Căci dacă nu bagi frica în deținut, dacă nu-i poți izbi o pedeapsă suplimentară, cum să-l constrângi să se supună regimului?

Dar pe evadații capturați — unde să-i vîri în asemenea condiții?

Pentru ce ești trimis la Șlzo? Pentru nimic și pentru orice: nu i-ai intrat în voie șefului, nu l-ai salutat cum îi place, nu te-ai sculat la timp, nu te-ai culcat la timp, ai întârziat la apel, nu ai trecut pe aleea indicată, nu erai îmbrăcat cum trebuie, ai fumat unde nu e voie, păstrezi obiecte ne-permise în baracă - tarif: o zi, trei zile, cinci zile! N-ai îndeplinit norma, ai fost prins cu o femeie - tarif: cinci, șapte și zece. Iar pentru refractari - cincisprezece zile. Și cu toate că, după lege (care lege?), mai mult de cincisprezece zile nu se poate da în nici un caz (încă ITK interzicea așa ceva) această armonică se întinde pînă la un an. În 1932, la Dmitlag (așa scrie Averbach, negru pe alb!), pentru ajustare se dădea un an de Șlzo. Dacă vrem să ne mai amintim și că ajustarii nu erau tratați de ni-meni, înseamnă că omul rănit sau bolnav era trimis la carceră lite-ralmente să putrezească un an de zile!

Ce exigențe trebuie să îndeplinească un Șlzo? El trebuie: a) să fie friguros; b) umed; c) întunecos; d) să te omoare cu foamea. De aceea nu este încălzit (Lipăi: nici cînd afară sunt treizeci de grade sub zero); nu se pun geamuri pe timpul iernii, pereții sunt lăsați să se impregneze cu umiditate (ori se amenajează carcera într-un subsol umed). Ferestrele sunt jalnice ori nu există defel (cazul cel mai frecvent). Se cultivă rația stalinistă - 300 de grame de pîine pe zi, iar „mîncare caldă”, adică zea-mă chioară, numai în a treia, în a șasea și în a noua zi de încarcerare. Dar la Vorkuta-Vom se dădeau numai două sute de grame de pîine, iar în loc de mîncare caldă, a treia zi, - o bucată de pește crud. Iată repe-rele înăuntrul cărora trebuie să ne imaginăm toate carcerile.

Potrivit unei reprezentări naive, carcera trebuie să semene neapărat cu o celulă - ceva cu acoperiș, ușă și lacăt. La Kuranah-Sala, pe un ger de peste cincizeci de grade, carcera era o înșăilare din bîrne de pe care se îndepărtase numai mușchiul. (Medicul „civil” Andreev: „Ca medic, eu vă declar că se poate trăi într-o asemenea carceră!”) Să facem un salt peste tot Arhipelagul: în același lagăr Vorkuta-Vom, în 1937, carcera pentru refractari era o îngrăditură din bîrne fără acoperiș și mai exista, cu aceeași destinație, o simplă groapă. Într-o

asemenea groapă (ca să fie apărată de ploaie se întindea peste ea o prelată zdrențuită), Arnold Rappoport a trăit ca Diogene în butoiul lui. Când să fie hrăniți încar-cerații, se organiza următoarea batjocură: gardianul ieșea din coliba postului de gardă cu rațiile de pâine și le striga deținuților din carcera de bîrne: „Ieșiți, pâinea!” Dar de cum scotea cîte unul capul, de sus, din foișor, santinela îl lua în cătarea puștii: „Stai, că trag!” Gardianul făcea pe miratul: „Ce, nici pâine nu mai vreți? Atunci - rămîneți cu bine!” Iar în groapă, pâinea și peștele erau pur și simplu azvîrlite pe lutul înmuiat de ploi.

În lagărul Mariisk (ca și în multe altele, bineînțeles), pereții carcerii erau acoperiți cu promoroacă și într-o asemenea încăpere oamenilor nu li se dădea voie să intre cu bulendrele de lagăr, ci doar în cămașă și izmene. Din jumătate în jumătate de ceas, gardianul deschidea ghișeul din ușă și-l sfătuia pe Ivan Vasilievici Șved: „Vezi că nu scapi viu de aici, te cu-reți sigur! Mai bine ieși la tăiat de pădure!” Are dreptate, a decis Șved, aici te termină mai repede. Și a ieșit omul la pădure. În 12 ani și jumăta-te de lagăr, Șved a făcut în total 148 de zile de carceră. Pentru ce n-a mai fost pedepsit! Pentru refuzul de a face pe plantonul la „India” (ba-raca pegrei) a primit 6 luni de lagăr disciplinar. Pentru refuzul de a trece la tăiat de pădure dintr-un lagpunkt agricol, unde măcar nu murea de foame, a fost judecat a doua oară, ca pentru contrarevoluție economică, 58-14, și a încasat alți zece ani. Un borfaș care nu vrea să meargă într-un lagpunkt disciplinar îl poate pocni pe șeful de escortă, zburîndu-i naganul din mîină: nu va mai fi expediat acolo. Un pașnic deținut politic n-are nici o ieșire: va fi pus numaidecît cu botul pe labe. Pe Kolîma, în 1938, pentru borfași și carcerile erau încălzite, nu ca' pentru Cincizeci și Opti.

La BUR ești ținut mai mult timp. Aici deținutul e închis pentru o lună, trei luni, o jumătate de an, un an, adeseori fără limită de timp, pur și simplu pentru că e considerat periculos. Odată ajuns pe lista neagră, te rosto-golești la BUR cu orice ocazie: la toate sărbătorile de 1 Mai și 7 Noiem-brie, ori de cîte ori are loc o evadare sau în lagăr se produce vreun eve-niment ieșit din comun.

BUR poate să fie și cea mai obișnuită baracă, înconjurată cu sîrmă ghimpată, din care condamnații sunt scoși și duși la muncile cele mai grele și mai înjositoare din acel lagăr. Ori poate fi o închisoare din

piatră în interiorul lagărului, cu toate atributele unei închisori: molestări în ca-mera gardienilor după convocări individuale (pentru a nu lăsa urme, e bine să-l pocnești pe deținut cu un pîslar în care ai vîrît o cărămidă); cu zăvoare, lacăte și vizoare la fiecare ușă; cu ciment pe jos și cu o carceră specială pentru prizonierii de la BUR.

Exact așa era cel de la Ekibastuz (unde, de altminteri, funcționa și unul de primul tip). Cei închiși aici erau ținuți în celule fără priciuri (dormeau pe jos, pe propriile lor pufoaice). O botniță din tablă acoperea complet ferestruica tăiată la nivelul plafonului. În tabla aceea se practicaseră, cu un cui, niște găuri, însă iarna și ele se înfundau cu zăpadă și în celulă se făcea întuneric beznă. În timpul zilei, becul nu ardea, așa că ziua era mai întuneric decît noaptea. Nu se făcea niciodată nici un fel de aerisi-re. Vreme de o jumătate de an (1950), deținuților nu li s-a acordat nici o singură plimbare. Așa că BUR-ul nostru avea toate trăsăturile unei tem-nițe feroce și nu se știe ce îi mai dădea încă aparență de lagăr. Toate necesitățile - în celulă, fără scoatere la closet. Golirea enormei tinete era fericirea celor de planton, un prilej de a lua cîteva înghițituri de aer. Cît despre baie - sărbătoarea sărbătorilor. Celula era ticsită: puteai sta întins, dar nici gînd să-ți miști picioarele, ca să le mai dezmorești. Și așa o jumătate de an. Fiertura - apă chioară, pîinea - șase sute de gra-me, tutun - nici un fir. Cînd vreun încarcerat de la BUR primea un pa-chet de acasă, alimentele alterabile din el erau „rase” printr-un act de constatare (adică subtilizate de gardieni ori vîndute pe nimic opoșiților). Restul se preda la magazie pentru multe luni de zile. (Cînd, ulterior, asemenea regimiști erau scoși la lucru, mișcau din urechi numai ca să nu fie expediați îndărăt.)

Acest aer greu și această imobilitate îi epuizau pe deținuți, iar pe cei dați cu borfașii - firi nervoase și energice - și mai repede. (Borfașii ajunși la Ekibastuz erau considerați tot Cincizeci și Opti: nici față de ei nimeni nu se purta cu mînuși,). Activitatea cea mai populară printre arestații de la BUR era înghițirea lingurilor de aluminiu de la bucătărie, în răstimpul cînd li se dădeau ca să mănînce cu ele. Fiecare înghițitor era dus la Roentgen și, după ce se primeau asigurări că nu minte, că într-adevăr lingura era înăuntrul lui, era trimis la spital, unde i se deschi-dea stomacul. Lioșka Karnouhi a înghițit trei linguri și în cele din urmă nu i-a mai rămas aproape nimic

din stomac. Kolka Salopaev s-a decis să facă pe nebunul: s-a spînzurat într-o noapte, dar băieții, așa cum era înțelegerea, l-au „văzut”, au tăiat nodul și Kolka a fost trimis la spital. Alt caz: careva infectează un fir de ață în propria-i gură (frecîndu-și-l printre dinți), îl vîră într-un ac, trecîndu-și-l apoi pe sub pielea gambei. Infecție! Spital. La urma urmei, cangrenă sau nu, important e să scapi de la BUR.

Dar oportunitatea de a mai obține și un randament productiv de la cei pedepsiți a determinat autoritățile să-i concentreze în zone disciplinare aparte (ZUR). Aici, întîi de toate mîncarea e mai proastă: e posibil ca luni de zile să nu se dea felul doi, iar rația de pîine e întotdeauna ciun-tită. Chiar și la baie, în plină iarnă, găsești o fereastră spartă. Frizerii, în pantaloni vătuiți și pufoaice, tund deținuți goi-pușcă. E posibil să nu existe cantină, dar fiertura nu se distribuie nici în barăci cu marmitele: e luată de către deținuți, cu porția, de la bucătărie și cărată prin ger pînă la baracă, unde se mănîncă rece. Se moare pe capete, staționarul e ticsit de oameni care-și trăiesc ultimele zile.

Simpla enumerare a zonelor disciplinare ar putea constitui cîndva un studiu istoric, mai cu seamă că lista nu va fi ușor de alcătuit: pînă atunci toate urmele vor fi șterse.

Muncile prevăzute pentru zonele disciplinare erau de genul celor ce ur-mează. O fîneață îndepărtată, la 35 de kilometri de zonă: oamenii locuiesc în colibe de fîn prin care răzbate ploaia; de cosit cosesc pe mlaștină, întotdeauna cu picioarele în apă. (Cînd soldații sunt mai cum-secade, deținuții adună bace; paznicii mai vigilenți deschid focul asupra lor și-i omoară, dar bace tot se culeg: oamenilor le e foame!) Stogurile de fîn se înalță pe aceleași locuri mlaștinoase, în nouri de țînțari și muș-te, împotriva cărora nu există nici un mijloc de protecție. (Fața și gîtul îți sunt devorate, se acoperă de cruste, pleoapele ți se umflă, aproape că orbești.) O exploatare de turbă în lunca rîului Vîcegda: iarna, spărgînd cu un ciocan greu stratul de nămol înghețat, extragi de sub el turba ca o topitură, apoi o cari pe deal în sus preț de un kilometru, cu sania la care te înhami singur (lagărul își cruță caii). Pur și simplu lucrări de tera-sament (OLP-ul „terasier” de lîngă Vorkuta). Și, în fine, crema muncilor disciplinare - cariera de var și stingerea varului. Și carierele de piatră. Nu se poate

descrie tot. Dar cele mai grele dintre muncile cele mai gre-le, cele mai insuportabile dintre muncile cele mai insuportabile-toate acestea sunt munci disciplinare. Fiecare lagăr cu dîrvalele lui.

Iar clienții favoriți ai zonelor disciplinare erau: credincioșii, recalcitranții și borfașii (da, borfașii: aici dădea chix un grandios sistem de educație - al educatorilor locali incapabili să se educe pe sine). Barăci întregi de „măicuțe” care refuzau să lucreze pentru diavol. (În zona disciplinară „sub escortă” a sovhozului Peciora, aceste femei erau ținute în carcere cu apă pînă la genunchi. În toamna lui 1941, li s-a aplicat 58-14 și au fost - toate - împușcate. Într-o asemenea zonă a fost expediat și părin-tele Viktor Șipovalnikov, „pentru agitație religioasă” (de Paști, oficiase serviciul divin de noapte pentru cinci surori medicale). Erau trimiși în locuri ca acestea ingineri temerari și alți intelectuali căpoși. De aseme-nea, fugari capturați. Și, călcîndu-și pe inimă, autoritățile îi mai propteau la ZUR pe socialmente apropiatii care refuzau să îmbrățișeze ideologia proletară. (Avînd în vedere complexitatea travaliului intelectual de clasi-ficare, nu le vom reproșa autorităților unele cazuri de confuzie invo-luntară: la Karabas au fost pregătite două căruțe cu femei: una cu cre-dincioase, pentru orașelul copiilor, să aibă grijă de copiii lagărului, alta cu borfașe și sifilitice — pentru Konspai, secția disciplinară a Dolinkăi.* Dar s-a produs o încurcătură, n-au mai știut ale cui lucruri în ce căruță să le pună, așa că borfașele și sifiliticele s-au dus să aibă grijă de copii, iar „măicuțele” la secția disciplinară. Ulterior, tartorii lagărului și-au dat seama ce se întîmplase, dar lucrurile au fost lăsate așa cum erau.)

Adeseori deținuții erau trimiși în zone disciplinare pentru refuzul de a deveni ciripitori. Cei mai mulți dintre ei au murit acolo, în zonele disciplinare, așa că n-au să mai povestească ce și cum. Cu atît mai abitir vor tăcea asasinii lor, ofițerii operativi. Pentru acest motiv a fost expediat la ZUR pedologul Grigori Ivanovici Grigoriev, care a supraviețuit. La fel El-mar Nugis, redactor la o revistă cu profil agricol din Estonia.

Femeile au și ele un loc în această istorie. Cazurile lor nu pot fi judecate în suficientă cunoștință de cauză și cu destulă rigoare, pentru că întot-deauna există o circumstanță intimă care ne scapă. Dar iată povestea Irinei Nagel, istorisită de ea însăși. Lucra la

sovhozul din Uhta, ca dacti-lografă la Sectorul Administrativ, așadar, pe un foarte confortabil post de oploșit. Prezentabilă, bine făcută, își purta cosițele strânse în jurul ca-pului și, în parte pentru propria ei comoditate, umbla în niște pantaloni bufanți, largi și într-o scurtă gen hanorac. Cine știe ce e acela lagăr își dă seama ce ispită era asta. Un ofițer operativ, sublocotenentul Sido-renko, și-a exprimat dorința de a o cunoaște mai îndeaproape. Nagel i-a

*Cine, în toată istoria lumii, le-a mai pus pe același plan?... Ce fel de om trebuie să fii ca să le amesteci pe unele cu altele?

răspuns: „Mai degrabă mă arunc în brațele celui din urmă dintre şuți! Cum de nu ți-e rușine: ai un copil care plînge chiar în spatele zidului ăș-tuia!” Respins cu atîta brutalitate, operul și-a schimbat brusc expresia feței și i-a spus: „Nu cumva ți-ai închipuit că-mi plăci? Pur și simplu am vrut să te pun la încercare. Ei bine, ai să colaborezi cu noi.” Fata a refu-zat și a fost trimisă într-un lagpunkt disciplinar.

Iată impresia Irinei Nagel din prima seară: în baraca femeilor - borfașe și „măicuțe”. Cinci fete umblă învelite în cearșafuri: jucînd cărți cu o seară în urmă, borfașele pierduseră tot ce aveau pe ele: li s-a cerut să își scoată hainele și să le predea cîștigătoarelor. Deodată își face intra-rea o bandă de borfași cu o chitară - în izmene și cu pălării de fetru. Își cîntă cîntecul lor de şuți, chipurile, o serenadă. Dar iată că în baracă irumpe un alt grup de borfași foarte iritați. O înșfacă pe una dintre fetele lor, o trîntesc la pămînt, încep să o izbească cu o laviță și o calcă în pi-cioare. Fata urlă pînă nu mai poate nici măcar urla. Toți rămîn așezați, nu numai că nu intervin, dar au aerul că nici nu observă nimic. Ceva mai tîrziu apare felcerul: „Cine te-a bătut?” „Am căzut de pe prici”, răs-punde cea bătută. În aceeași seară a fost pierdută la cărți însăși Nagel, dar a salvat-o „jigodia” Vasea Krivoi: acesta a făcut raport la șef și Na-gel a fost dusă să înnopteze la postul de gardă.

Adeseori punctele de lucru disciplinare (de exemplu Parma, din subor-dinea Nîroblag-ului, în fundul taigalei) erau considerate disciplinare și pentru escortă, și pentru gardieni: aici erau trimiși cei ce se făcuseră vinovați cu ceva; dar, și mai adesea, erau înlocuiți cu gardieni din așa-zisul corp de autosupraveghere.

Dacă nu există lege și dreptate în lagăre, cu atît mai zadarnic le-ai căuta în unitățile disciplinare. Borfașii își fac aici toate mendrele,

poartă cuțite în văzul lumii (OLP-ul „terasier” de pe Vorkuta, 1946), gardienii se ascund de frica lor în afara zonei, și asta când încă majoritatea o alcă-tuiesc Cincizeci și Optii.

În lagărul disciplinar Djantui de lângă Peciora, borfașii, ca să arate cine sunt ei, au dat foc la două barăci, au abolit gătitul mîncării, i-au zbură-tăcit pe bucătari, au înjunghiat doi ofițeri. Ceilalți, chiar sub amenințarea degradării, au refuzat să mai intre în zonă.

În asemenea cazuri, ștabii sunt salvați de disensiunile ce apar între bor-fași: la Djantui, comandant a fost numită o „jigodie” adusă de urgență de undeva, împreună cu ajutoarele ei. Încă în prima seară, aceștia au tăiat trei şuți și lucrurile au început să se mai potolească.

Hoțul de mînă de hoț moare - spune, premonițional, o zicală. După ce, conform Doctrinei de Avangardă, i-au făcut pe acești socialmente apro-piați să prolifereze peste orice măsură, pînă la a-i sufoca pe ei înșiși, părinții Arhipelagului n-au găsit altă ieșire decît să-i divizeze și să-i as-mută unii împotriva celorlalți cu șîșurile. (Războiul dintre borfași și „jigo-dii” a zguduit întregul Arhipelag în anii de după război.)

Desigur, cu toată această aparență de viață în largul ei, nici borfașilor nu le e moale într-un lagăr disciplinar, exuberanța lor nu e decît un soi de tentativă de evaziune, întocmai ca tuturor paraziților. Și lor le e mai ușor să trăiască printre cei cărora li se poate suge sîngele. Uneori, bor-fașii n-au ezitat chiar să-și taie degetele, numai să nu ajungă într-un lagăr disciplinar, de exemplu la faimoasa fabrică de var de pe Vorkuta. (Pentru unii recidiviști, în anii de după război sentința conținea menți-unea expresă: „cu detenție la fabrica de var Vorkuta”. De sus se strîn-sese șurubul.)

În acest lagăr, toată lumea purta cuțite. „Jigodiile” și borfașii se tăiau în-tre ei în fiecare zi. Bucătarul (o „jigodie”) turna după cum îi șoptea ini-ma: unora zeamă deasă, altora subțire, altora pur și simplu le trîntea cîte un polonic în cap. Dispecerul se preumbla legănînd în mînă o bară de armătură și, cu o singură lovitură șuierătoare, omora omul pe loc. „Jigodiile” țineau pe lângă ei tineri, ca să-și satisfacă pederastia. Existau trei barăci: a „jigodiilor”, a şuților și a fraierilor, cu cîte o sută de oameni fiecare. Fraierii lucrau: dintr-o depresiune aflată în apropierea lagărului extrăgeau varul, apoi îl ridicau cu tîrgile pe o stîncă, acolo îl deversau în niște guri conice de

încărcare, lăsînd la mijloc un orificiu pentru fum; îl calcinau; apoi, prin fum, funingine și praf alb, așezau în grămezi varul arzînd.

În lagărele de la Djida e cunoscut sectorul disciplinar Baiangol.

La OLP-ul disciplinar al Kraslag-ului, Revuci, încă înainte de a fi venit vorba de munci disciplinare, a fost trimis un „nucleu de lucru”, circa o sută cincizeci de lucrători zdraveni, care nu se făcuseră vinovați cu ni-mic. (Disciplinar-disciplinar, dar ștabii cer producție. Și uite că simplii pălmași sunt condamnați la pedepse disciplinare!) Apoi le-au fost expe-diați borfași și Cincizeci și Opți cu condamnări lungi: greii. De acești grei „comunii” se cam temeau, căci, cu cei 25 de ani ai lor și în condițiile de după război, dacă ucideau un borfaș, nu mai riscau să li se prelun-gească termenele: un asemenea act nu mai era considerat (ca la Cana-le) o acțiune dușmănoasă a inamicului de clasă.

Ziua de muncă la Revuci era, chipurile, de 11 ore, dar care se făceau 15 cu drumul pînă la pădure (5-6 km) și îndărăt. Deșteptarea - la 4.30 dimineața, reîntoarcerea în zonă - la opt seara. Se mierlea repede, așa că apăreau refractari. După apelul general, refractarii erau aliniați la club, dispecerul trecea printre rînduri și-i selecționa pe cei ce urmau să fie puși la punct. Acești refractari în sandale de sfoară (încălțăminte de sezon pe un ger de 60 de grade), în niște pufoaice ca vai de lume, erau scoși în afara zonei, unde se asmuțeau asupra lor cinci dulăi: „Umflă-I!” Cîinii îi smotoceau, îi zgîriau și-i tăvăleau prin zăpadă pe refractari. Apoi dulăii erau rechemați. Apărea un chinez călare pe un tăuraș înhămat la un atelaj de vidanjare. Refractarii erau încărcăți în el, atelajul se punea în mișcare și, de pe creasta taluzu-lui, erau basculați într-o vîlcea. Iar acolo, jos, aștepta brigadierul Lioșa Sloboda, care îi îmblătea cu parul pînă nu se mai ridicau și acceptau să lucreze pentru el. Producția lor o trecea pe seama brigăzii sale, iar ei primeau 300 de grame de pîine - rație de carceră. (Cine a născocit acest sistem etajat e un adevărat mic Stalin!)

Galina Iosifovna Serebreakova! De ce n-ați scrie despre asta! De ce eroii dumneavoastră, în lagăr, nu se ocupă cu nimic, nu se spetesc și nu fac decît să discute despre Lenin și Stalin?

Pentru un simplu pălmaș dintre Cincizeci și Opți, a supraviețui într-un asemenea lagpunkt disciplinar e aproape imposibil.

La subpunctul de lucru disciplinar al SevJelDorLag-ului (comandant de lagăr - colonelul Kliucikin), în anii 1946-47 au fost cazuri de canibalism: oameni tăiați pentru carne, fierți și mâncați. Era la foarte puțin timp după victoria de însemnătate istorică mondială a poporului nostru.

Hei, colonele Kliucikin! Unde ți-ai construit vila pentru anii de pensie?

Capitolul 16

SOCIALMENTE APROPIAȚII

ÎNSCRIE-TE și tu, pana mea firavă, în corul ce preamărește acest trib! Au fost proslăviți ca pirați, ca flibustieri, ca vagabonzi, ca ocnași eva-dați. Au fost proslăviți ca nobili briganzi - de la Robin Hood pînă la ban-diții de operetă - am fost asigurați că au inimi simțitoare, că îi fură pe cei bogați, împărțind cu cei săraci. O, sublimi ortaci ai lui Karl Moor! O, Celkaș(1), rebel romantic! O, Benea Krik(2), o, desculți odesiți și truba-duri ai lor din Odessa!

Dar nu i-a preamărit pe borfași întreaga literatură mondială? Nu ne în-cumetăm să-i facem reproșuri lui Francois Villon, dar nici Hugo, nici Balzac n-au ocolit această cărare; cît despre Pușkin, în Țiganii lui el exaltă principiul vieții de borfaș. (Cum vor fi stînd lucrurile la Byron?) Dar niciodată proslăvirea borfașilor n-a căpătat atîta amploare, n-a fost atît de unanimă și de tenace ca în literatura sovietică. Pentru aceasta existau înalte Fundamentări Teoretice, lucrurile nu se opresc la Gorki și Makarenko.)

Leonid Utiosov muge fonf de pe estradă și un public entuziast îi răspun-de mugind. Și nu altfel, ci în argoul borfașilor vorbesc frățiorii din flota Balticii și din flota Mării Negre în scrierile lui Vișnevski(3) și Pogodin. Tocmai argoul borfașilor este cel în care inteligența acestor scriitori își găsea expresia cea mai fidelă. Dar cine nu ni i-a descris pe borfași cu vocea sugrumată de o sacră oroare - la început negativitatea lor vivace și deșăntată, iar la sfîrșit redresarea lor dialectică? Maiakovski (urmat de Șostakovici, cu baletul lui Domnișoara și huliganul), Leonov(4), Selvinski(5), Vera Inber - și enumerarea poate continua la nesfîrșit. Cul-tul borfașilor s-a dovedit a fi contagios într-o epocă în care literatura se sufoca, aflată în criză de eroi pozitivi. Chiar și un scriitor atît de înde-părtat de linia oficială ca Viktor Nekrasov(6) n-a găsit, pentru a încarna eroismul rusesc, un personaj mai bun decît un borfaș, pe adjutantul Ciumak (în tranșeele Stalingradului). Pînă și Tatiana Esenina, cedînd aceleiași hipnoze, ne-a înfățișat figura „inocentă” a lui Venka-Valet-de-Caro. Poate doar Tendriakov(7) , cu arta lui de a privi universul fără pă-reri preconcepute, ne-a prezentat pentru prima oară un borfaș fără a-și înghiți saliva de entuziasm (Trei, șapte, as), dezvăluindu-i întreaga tur-pitudine morală. Aldan-Semionov a stat el însuși în lagăr, dar (în

Basorelief pe o stîncă inventează o nerozie fără seamăn: chipurile, ho-țul Sașka Alexandrov, sub influența comunistului Petrakov, pe care, pa-sămite, toți bandiții îl respectau pentru că îl cunoscuse pe Lenin și îl în-frînsese pe Kolceak (motivație întru totul legendară de pe vremea celor ca Averbah), își alcătuiește o brigadă de mierlitori nu pentru a trăi pe spinarea lor (cum se întîmpla absolut întotdeauna, ceea ce Aldan-Semionov știe foarte bine!), ci pentru a le asigura pîinea cea de toate zilele! Și pentru asta cîștigă, la jocul de cărți, bani de la civili! De parcă nu i-ar fi trebuit biștarii ăia pentru decocturile lui de drog! Ce anecdotă ineptă, cu iz de naftalină, pentru anii '60!

Într-o seară din vara lui 1946, în micul lagăr de la Bariera Kaluga, un borfaș s-a întins cu burta pe pervazul unei ferestre de la etajul doi și a început să-și cînte, cu glas puternic, repertoriul de pușcăriaș. Cîntecele lui treceau cu ușurință de postul de gardă, de sîrma ghimpată, se au-zeau de pe trotuarele străzii Bolșaiia Kalujskaia, din stația de troleibuz și din liziera parcului Neskucinîi. În acele cîntece se exaltau „viața dulce”, asasinatele, tîlhăriile și spargerile. Și nu numai că nici unul dintre gardi-eni, dintre educatori sau dintre soldații de la corpul de gardă nu-l împie-dica, dar nici măcar nu i-a dat cuiva prin cap să-l apostrofeze.

Propaganda concepțiilor interlope nu contravenea, după cum se vede, în nici un fel, manierei în care viața noastră era orînduită, nu reprezenta nici o amenințare pentru ea. Stăteam în zonă și mă gîndeam: ce-ar fi dacă m-aș înălța într-o clipă pînă la etajul doi și, de la aceeași fereastră și cu glas la fel de puternic, aș începe să cînt ceva despre destinul pri-zonierilor de război, în genul acelui „Unde ești? Unde ești?”, auzit de mine la secția de contraspionaj a frontului, ori aș improviza eu însumi ceva despre soarta soldatului de pe front, umilit și călcat în picioare - ce tevatură s-ar fi iscat! Ce alergătură! Ar fi ridicat, în doi timpi și trei miș-cări, scara de incendiu pînă ia mine, nemaiașteptînd ca gardienii să mă înșface dînd năvală pe scări. Mi-ar fi șters una peste bot, mi-ar fi legat mîinile, mi-ar fi ars o nouă condamnare. Iar borfașul cîntă, moscoviții ascultă și ai zice că scena e în firea lucrurilor...

Toate astea nu au tunat dintr-o dată, ci reprezintă o acumulare istorică, pentru a folosi limbajul cultivat astăzi. În vechea Rusie

exista (și în Occident continuă să existe) o concepție eronată despre hoți ca infrac-tori iremediabili, criminali pe viață („coloana vertebrală a delincvenței”). De aceea, în tranzit și în închisori, politiciii erau protejați contra lor. De aceea administrația, așa cum atestă P. lakubovici, le reprima libertinajul și se puna de-a curmezișul tendinței lor de a obține supremația în uni-versul penitenciar, interzicându-le accesul la funcții de conducere în ar-tele și la posturi avantajoase, situându-se cu hotărîre de partea celorlalți deținuți. „Mii dintre ei au fost înghițiți de insula Sahalin, care nu i-a mai expurgat niciodată”. Vechea Rusie avea pentru criminalii recidiviști o singură formulă: „încovoiați-le grumazul sub jugul de fier al legii!” (Urusov(8)). Ca urmare, în preajma lui 1917, șuții nu-și mai făceau de cap nici în țară și nici în închisorile rusești.

Dar lanțurile au căzut, au eclatat zorii libertății. Imediat după Revoluția din Februarie - care o dată cu deținuții politici, la grămadă, care foarte curînd pe urmele lor, care în virtutea amnistiei ușuratrice ale lui Keren-ski - infractorii s-au revărsat fără opreliști în viața civilă, amestecîndu-se cu cetățenii liberi. Cînd cu milioanele de dezertări din 1917, apoi de-a lungul întregului război civil, toate patimile omenești s-au dezlănțuit cu frenezie, iar cele ale hoților înaintea tuturor, grumajii au refuzat să se mai încovoae sub juguri, de fapt li s-a spus că nici nu trebuie să o facă. Se găsea foarte amuzant și util faptul că acești dușmani ai proprietății private erau - virtual - o forță revoluționară, atîta doar că trebuiau aduși pe brazda proletară, ceea ce nu comporta nici o dificultate. Foarte curînd le-au venit și întăriri, niște întăriri nemaivăzute - milioanele de or-fani ai războiului civil - copii ai străzii și recruți ai pegrei. Ei se încălzeau lîngă cazanele cu smoală ale NEP-ului și, în chip de primă lecție, retezau curelele poșetelor de damă și smulgeau cu cîrligele geaman-tane prin ferestrele vagoanelor. Socialmente judecînd, întotdeauna vinovat e mediul, nu-i așa? Deci ia să-i reeducăm noi pe acești zdraveni lumpeni și să-i integrăm în opera de edificare a unei vieți conștiente. Ora primelor comune, a coloniilor, a Căii spre viață(9). (Un singur lucru a fost uitat: copiii străzii nu erau încă hoți jurați și reeducarea lor nu spu-ne-a mare lucru: ei nu apucaseră să fie corupți definitiv.

Acum însă, după mai bine de patruzeci de ani, putem arunca o privire îndărăt, și ochii ni se vor umple de perplexitate: cine pe cine a

reeducat: cekişti pe apaşi, ori apaşii pe cekişti? Un apaş trecut la credinţa cekistă e deja o jigodie şi apaşii îi vor suci gîtul. În schimb, un cekist care şi-a însuşit psihologia apaşă este un tenace anchetator al anilor '30-'40 ori un şef de lagăr hotărît - oameni bine văzuţi, capii listelor de promovare.

Or, psihologia apaşă e foarte simplă şi lesne de asimilat:

1. Vreau să trăiesc şi să-mi petrec, iar ceilalţi ducă-se-n...
2. Cel mai puternic are dreptate.
3. Cîta vreme nu eşti [fu]tut, nu fă valuri (adică, atîta vreme cît nu tu eşti cel bătut, nu interveni în favoarea celor ce o încasează. Aşteaptă-ţi rîndul.)

Elimină-ţi duşmanii docili unul cîte unul! Nu vă sună familiar o asemenea lege? E ceea ce a făcut Stalin. E ceea ce a făcut Hitler.

Cît nu ne-a susurat Şeinin la ureche despre „codul atît de original” al borfaşilor, despre cuvîntul lor de „onoare”? Îl citeşti - şi Don Quijoţi, şi patrioţi! Dar ia să te trezeşti faţă-n faţă cu o asemenea mutră într-o celulă ori într-o groapă de obuz...

Hei, aţi minţit destul, pene vîndute! Voi, care nu i-aţi văzut pe borfaşi decît de dincolo de bastingajul unui vapor ori de după biroul anchetato-rului! Voi, care n-aţi întîlnit niciodată borfaşi într-o clipă cînd eraţi lipsiţi de apărare!

Apaşii n-au nimic de a face cu Robin Hood! Cînd trebuie jefuiţi mierlito-rii, îi jefuiesc pe mierlitori. Cînd trebuie smulsă ultima obială de pe pi-cioarele unui om pe cale de a degera, nu pregetă să o facă. Marea lor deviză este: „la crapă tu astăzi, că eu rămîn pe mîine!”

Dar poate e adevărat că sunt patrioţi? De ce nu fură de la stat? De ce nu jefuiesc vilele speciale? De ce nu opresc lungile limuzine negre? Pentru că se aşteaptă să dea cu nasul acolo de învingătorul lui Kol-ceak? Nu, pentru că automobilele lungi şi vilele sunt bine păzite! Iar magazinele şi depozitele se află sub umbrela legii. Pentru că, realist, Stalin a înţeles de mult că poveştile despre reeducarea apaşilor nu sunt decît un zumzet sonor. Şi le-a recanalizat energia, asmuţîndu-i asupra cetăţenilor propriei ţări.

Iată care au fost legile vreme de treizeci de ani (pînă în 1947): furt în exerciţiul funcţiunii, furt din avutul statului, delapidarea banului public? O ladă dintr-un depozit? Trei barabule din colhoz? Zece ani! (Iar din '47, chiar şi douăzeci!) Furtul liber, devalizarea unui

apartament, încărcarea într-un camion a întregii agoniseli încropite de o familie de-a lungul unei vieți? Dacă nu s-a lăsat și cu omucidere, pînă la un an, uneori 6 luni...

Tocmai într-un climat de indulgență se și înmulțesc hoții.

Prin legile pe care le-a emis, puterea stalinistă le-a indicat cu claritate hoților: furați, dar nu de la mine! Furați de la persoanele particulare! Căci proprietatea particulară e - nu-i așa? - o rămășiță a trecutului. (Iar proprietatea personală - o nădejde a viitorului...)

Și apașii au înțeles. Atît de temerari în istorioarele și cîntecele lor, s-au repezit ei să fure acolo unde era greu, primejdios, unde i-ar fi putut costa capul? De unde! Pe cît de lași, pe atît de avizi, au întins mîna acolo unde erau invitați să o facă - despuind un trecător singuratic, devalizînd un apartament nepăzit

Anii douăzeci, treizeci, patruzeci, cincizeci! Cine nu-și amintește aceas-tă amenințare ce atîrna în permanență deasupra cetățeanului: nu ieși din casă pe întuneric! Nu te întoarce tîrziu! Nu purta ceas pe mîină! Nu lua bani asupra ta! Nu-ți lăsa apartamentul nepăzit! Lacăte! Zăvoare! Cîini! (Astăzi, foiletoniștii care n-au apucat să fie jefuiți la timp își rîd de credincioșii cîini de curte...)

În lupta lui consecventă împotriva individualității umane, statul socialist a început prin a-l priva pe om de un prim prieten — calul, făgăduindu-i în schimb tractorul. (De parcă un cal înseamnă doar trasul la plug, nu e prietenul tău viu, la bine și la rău, nu e un membru al familiei tale, o par-te a sufletului tău.) Foarte curînd și cu toată stăruința a început să fie urmărit și cel de al doilea prieten al omului - cîinele. Cîinii au fost înre-gistrați în evidențe, tîrîți la zahanale, iar cel mai adesea, comandouri speciale ale sovietelor locale împușcau orice zăvod le ieșea în cale. Și asta nu se făcea din considerații sanitare ori din avariție economică; ra-țiuni mai profunde erau la mijloc: cîinele nu ascultă radio, nu citește zia-re. E un fel de cetățean incontrollabil al statului, un cetățean dotat cu for-ță fizică, dar cu o forță care nu e consumată în folosul statului, ci pentru apărarea stăpînului ca individualitate, indiferent de ce hotărîre ar lua în privința lui sovietul local, ori cu ce mandat ar fi venit cineva să-l umfle noaptea. În Bulgaria, în 1960, cetățenilor li s-a propus, cu toată seriozi-tatea, să crească în loc de clini... porci! Porcul nu are principii, el se în-grașă pentru oricine se dotează cu un cuțit.

Desigur, persecuțiile împotriva cîinilor nu s-au extins niciodată și asupra dulăilor de interes public, folosiți în operațiuni de capturare și la pos-turile de pază.

Cîți cetățeni devalizați știu că miliția nici nu s-a ostenit să-i caute pe in-fractori, nici măcar să inițieze vreo anchetă, pentru a nu-și strica indi-catorii: la ce bun să transpiri pentru a captura un individ care va primi șase luni de închisoare, din care trei cu suspendare? De fapt, chiar capturați, vor fi acești bandiți trimiși în judecată? Căci procurorii „reduc criminalitatea” (așa cum li se cere la toate consfăturile lor) prin straniul procedeu care consistă în a mușamaliza pur și simplu cazurile, îndeosebi cînd ele lasă să se întrevadă loturi mari de inculpați.

În fine, vor avea loc, obligatoriu, reduceri de termene și, firește, tocmai pentru infractorii de drept comun. Păzea, martori, dacă depuneți în pro-ces! Curînd ei se vor întoarce și un șiș între coaste îi așteaptă pe cei ce nu și-au ținut fleanca!

De aceea, cînd vezi că ți se escaladează fereastra, că ți se taie buzu-narul, că o mîină străină golește geamantanul vecinului, fă-te arici! Închi-de ochii! N-ai văzut nimic!

Iată cum am fost educați de către șuți și de către legi!

În septembrie 1955, „Literaturnaia gazeta” (care vădește curaj în jude-carea multor lucruri, exceptînd literatura) vărsa într-un lung articol valuri de lacrimi crocodilice: într-o noapte, pe o stradă din Moscova, sub fe-restrele a două familii, s-a încercat cu mare zarvă, și s-a reușit, ucide-rea unui om. Ulterior s-a stabilit că acele două familii (de-ale noastre! sovietice!) fuseseră treze, văzuseră totul pe fereastră, dar nimeni n-a sărit în ajutorul victimei: soțiile și-au împiedicat soții să iasă în stradă, însă un alt colocatar (poate treaz și el în cursul acestei scene, nu ni se spune), membru de partid din 1916, colonel în retragere (și, pesemne, ros de plictis), si-a asumat obligațiile de acuzator public, bătînd redac-țiile și tribunalele și cerînd trimiterea celor două familii în judecată pen-tru complicitate la omor! Jurnalistul tună și fulgeră la rîndul lui: chestia asta nu cade sub incidența codului penal, dar e o rușine! O rușine!

Da, este o rușine, însă pentru cine? Ca întotdeauna în presa noastră părtinitoare, în acest articol se spune totul, în afară de esențial, în afară, de faptul că:

1) Amnistia „voroșiloviană”(10) din 27 martie 1953, acțiune grosier populistă, a inundat întreaga țară cu un val de asasini, bandiți și hoți, capturați cu chiu cu vai după război. (Grațierea unui hoț înseamnă pier-zania unui om cumsecade.)

2) Există în codul penal (cel din 1926) un articol complet absurd (articolul 139), avînd ca obiect „limitele legitimei apărări” și potrivit căruia tu, cel atacat, n-ai dreptul să scoți cuțitul înainte ca atacatorul să-l ridice pe al lui asupra-ți, nici să-l înjunghii înainte ca el să te înjunghie! (în schimb, un articol care să precizeze că acela care-l atacă pe omul slab e cel mai mare criminal lipsește din legislația noastră!...) Această teamă de a depăși limitele legitimei apărări conduce la anemierea totală a caracterului național. La club, un huligan a sărit să-l omoare pe soldatul Alexandr Zaharov. Zaharov a scos briceagul și l-a ucis pe huligan. A primit pentru asta 10 ani, ca pentru un asasinat. „Și ce-ar fi trebuit să fac?” s-a mirat el. Răspunsul procurorului Artișevski: „N-aveai decît să-ți iei picioarele la spinare!”

Așadar, cine determină proliferarea huliganilor?

3) Prin codul penal, statul interzice cetățenilor să dețină arme de foc ori arme albe, dar nu-și asumă obligația de a-i apăra! Statul își lasă cetățenii la cheremul bandiților și, prin intermediul presei, îndrăznește să fa-că apel la o „rezistență a societății” împotriva acestor bandiți. Rezistență cu ce? Cu umbrele? Cu sucitoare? S-a început prin a-i prăsi pe bandiți, pentru ca apoi să se recruteze împotriva lor drujine(11)! populare, care, acționînd în afara legii, se transformă ele însele, adesea, în bande de delincvenți. Cînd era foarte simplu, de la bun început, să li se „înco-voaie grumazul sub jugul legii”! Numai că de-a curmezișul drumului s-a pus Doctrina de Avangardă.

Ce s-ar fi întîmplat dacă soțiile și-ar fi lăsat soții să iasă din apartamente, iar aceștia s-ar fi năpustit în stradă cu ciomegele? Ori bandiții i-ar fi ucis pe ei, lucrul cel mai probabil, ori ei i-ar fi ucis pe bandiți și ar fi înfundat pușcăria pentru depășirea limitelor legitimei apărări. În ambele cazuri, colonelul în retragere, scoțîndu-și a doua zi dimineața cîinele la plimbare, ar fi putut savura evenimentul.

În vreme ce un mod adevărat de a pune umărul, ca acela din filmul francez Cheiul brumelor, unde niște muncitori, fără știrea autorităților,

îi capturează și îi pedepesc singuri pe hoți - o asemenea acțiune n-ar fi fost curmată la noi ca o formă de insubordonare ? Un asemenea fel de a gândi și un asemenea film ar fi ele posibile la noi?

Dar asta nu e totul! Există încă o dimensiune importantă a vieții noastre publice care îi ajută pe hoți și pe bandiți să prospere: teama de trans-parentă. Ziarele noastre sunt dolda de știri care nu interesează pe ni-meni privind tot felul de realizări în producție, în vreme ce aproape că nu poți găsi o relatare despre procese penale ori evenimente infracți-onale. (Căci, potrivit Doctrinei de Avangardă, criminalitatea e generată exclusiv de existența claselor; cum la noi nu există clase, înseamnă că nu există nici crime și de aceea nu se poate scrie despre ele în presă! Cum o să oferim pe tavă presei americane material din care să rezulte că, în privința criminalității, n-am rămas în urmă?) Cînd se comite o cri-mă în Occident, portretele criminalului acoperă pereții imobilelor, te întîmpină pe rafturile barurilor, pe ferestrele tramvaielor, criminalul se simte ca un șobolan încolțit. Cînd se săvîrșește la noi cel mai cinic asasinat, presa păstrează tăcerea, nici vorbă de portrete, criminalul o șterge într-o altă regiune, la o sută de kilometri, unde duce o viață fără păs. Și ministrul de interne nu va trebui să explice parlamentului de ce criminalul n-a fost prins: de fapt, despre caz nu știe nimeni, în afara locuitorilor acelu cutare orășel, îl prind - bine, nu-l prind - tot bine! Criminalul n-a încălcat frontiera de stat, nu e atît de primejdios (pentru stat), încît să fie dat în urmărire generală.

Criminalitatea e ca malaria: s-a raportat o dată că a fost eradicată, nu se mai tratează această boală și nu se mai poate pune un asemenea diagnostic.

Desigur, închiderea dosarului e un deziderat comun al miliției și al pro-curaturii, dar asta generează o formalitate și mai profitabilă pentru asa-sinii și bandiții veritabili: de infracțiunea neelucidată e acuzat un oareca-re, primul venit, sau - cu predilecție - i se mai cos cîteva infracțiuni unu-ia deja inculpat pentru altceva. Merită menționat cazul lui Piotr Kizilov („Izvestia", 11.12.59 si aprilie '60) care, fără nici un fel de probe, a fost condamnat de două ori la împușcare (!), pentru un asasinat pe care NU îl săvîrsise, ori cel - similar — al lui Alexeenfev („Izvestia", 30.01.60). Dacă scrisoarea avocatului Popov (privind cazul Kizilov) ar fi ajuns nu la „Izvestia", ci

la „Times”, afacerea ar fi determinat demiterea tribuna-lului coroanei ori o criză de guvern. Or, la noi, după patru luni, s-a reunit comitetul executiv regional (de ce comitetul executiv regional? este tri-bunalul subordonat acestuia?) și, avînd în vedere „tinerețea si lipsa de experiență” a anchetatorului (de ce unor asemenea indivizi li se încre-dințează destinele unor ființe umane?), „participarea lui la Marele Răz-boi de Apărare a Patriei” (nouă participarea asta parcă nu ni s-a luat în considerare, la vremea noastră), unuia i s-a încopciat la dosar o mus-trare, celălalt a fost doar amenințat cu degetul. Cît despre principalul călău - Iakovenko - pentru, folosirea torturii (și asta după Congresul al XX-lea), după un an și jumătate i s-au administrat, chipurile, trei ani, dar, întrucît era de-al casei, îndeplinise niște instrucțiuni, acționase la ordin, e posibil să fie obligat să-și ispășească pedeapsa cu adevărat? De ce o asemenea cruzime?... În ce-l privește pe avocatul Popov, ei bine, ăsta trebuie strîns cu ușa si mătrășit din Belgorod, ca să învețe principiul panborfășesc si pansovietic: cîtă vreme nu ești [fu]tut, nu fă valuri!

Așa că oricine și-a ridicat glasul în apărarea dreptății are să se căiască de trei și de opt ori că a făcut-o. Astfel, sistemul punitiv se transformă într-un sistem de încurajare a borfașilor care, decenii de-a rîndul, au proliferat ca un mucegai luxuriant în toată țara, în închisori și în lagăre.

Întotdeauna și în toate domeniile guvernează înalta Doctrină atotcălău-zitoare. Nu mîzgălitorii de duzină sunt cei ce au decretat că borfașii sunt aliații noștri în construirea comunismului. Teoria e expusă în manualele privind politica sovietică de reeducare prin muncă (asemenea manuale există, au fost editate), în disertații și articole științifice de concen-trațiologie și, cu și mai multă aplicație, în instrucțiunile pe baza cărora au fost educați amployații din lagăre. Toate acestea decurg din Unica Doctrină Justă, care explică toate sinuozițiile vieții umane prin lupta de clasă și exclusiv prin ea.

Iată cum se argumentează chestiunea. Infractorii profesioniști nu pot fi, în nici un caz, puși pe același plan cu elementele capitaliste (altfel spus, cu inginerii, studenții, agronomii și călugărițele): această a doua cate-gorie este consecvent ostilă dictaturii proletariatului, în vreme ce primii sunt instabili doar (!) sub raport politic. (Un asasin

profesionist e instabil doar sub raport politic!) Lumpenul nu e proprietar, drept care nu se va alia cu elemente care îi sunt ostile prin apartenența lor de clasă, ci mai degrabă se va uni cu proletariatul (așteptați mult și bine!). Tocmai de aceea în terminologia oficială a lagărelor sunt și numiți „elemente so-cialmente apropiate”. (Spune-mi cu cine te aduni...) Tocmai de aceea instrucțiunile n-au conținut să repete și să tot repete: acordați încredere infractorilor recidiviști! Tocmai de aceea ele conțineau indicația ca, prin intermediul KVC, să li se explice apașilor unitatea intereselor lor de clasă cu cele ale tuturor oamenilor muncii, să li se inculce „o atitudine de ostilitate disprețuitoare față de chiaburi și contrarevoluționari (vă amintiți ce scria Averbach: el te-a învățat să furi: de capul tău n-ai fi făcut-o!) și „să se mizeze pe această stare de spirit” (vă aduceți aminte: să se întelească lupta de clasă în lagăre?).

Scrisoare adresată mie de hoțul „în retragere”* G. Minaev, în „Literaturnaia gazeta” (29.11.62): „Chiar mă mândream cu faptul că, deși hoț, nu eram un renegat și un trădător. Nu se scăpa nici o ocazie ca nouă, șuților, să ni se dea de înțeles că încă nu suntem pierduți pentru Patrie, că, fie și rătăcitori, am rămas, totuși, fiii ei. În vreme ce pentru fasciști nu există loc sub soare.”

Și încă un raționament al teoriei: trebuie studiate și folosite cele mai importante potențialități ale borfașilor. Le place tot ce e romantic? - „se va asigura ca ordinele autorităților din lagăr să fie înconjurate de o aureolă romantică”. Aspiră la eroism — oferiți-le eroismul muncii! (Dacă o să înghită așa ceva...) Sunt intrepizi? - dați-le fervoarea întrecerii! (Celor ce cunosc lagărele și-i cunosc și pe borfași le va veni cu greu să creadă că asemenea prescripții nu au fost născocite de niște debili min-tal.) Sunt vanitoși? Le place să se facă remarcați? Satisfaceți-le vanitățile acoperindu-i de elogi, de evidențieri, promovați-i în munci de răspundere - și mai cu seamă pe caizi, pentru a profita în interesul lagă-

* În argoul pegrei, „hoț în retragere” e acela care, având acordul lumii interlope, a rupt-o cu ea, reîncepând să ducă o viață de „fraier”.

rului de autoritatea pe care ei și-au cîștigat-o deja în rîndul borfașilor (așa scrie textual în monografia Idei Averbach: autoritatea caizilor!)

Cînd această armonioasă teorie a descins pe pămîntul lagărelor, s-a întîmplat iată ce: borfașii cei mai înrăiți și mai inveterați au fost investiți cu o putere discreționară asupra insulelor Arhipelagului, asupra lagăre-lor și lagpunktelor - o putere exercitată asupra populației țării - țărani, mic-burghezi și intelectuali, o putere pe care ei nu au avut-o nicicînd în istorie, nicicînd și în nici un alt stat din lume, putere la care în libertate nici măcar nu visaseră, iar acum li se dădeau pe mîini toți ceilalți oa-meni, în chip de sclavi. Ce bandit va refuza o asemenea putere? Șuții centrali, apași de joasă speță, erau stăpîni absoluți peste lagpunkte, lo-cuiau în „cabine” ori în corturi separate, împreună cu soțiile lor vremel-nice. (Ori alegînd după bunul lor plac dame bine din rîndul supuselor, intelectuale dintre Cincizeci și Opți și tinere studente, pentru a-și diver-sifica meniul. Ceavdarov, la Norillag, a fost martorul următoarei scene: un „ea” îi propune bărbătelului său, borfaș: „Vrei să te servesc cu o col-hoznică de șaisprezece ani?” Era vorba de o țărăncuță ajunsă în Nord cu o condamnare de zece ani pentru un kilogram de grîu. Fata și-a ima-ginat că o să se poată împotrivi, dar i s-a luat foarte brusc piuitul: „Te tai, scîrnăvie!” i-a spus „ea”. Ce, te dai mai grande ca mine? Eu mă simt foarte bine sub el!”) Aveau ținători de șase - lachei din rîndul pălmașilor, care le goleau țucalele. Li se gătea separat, din puțină carne și grăsime adevărată alocată pentru cazanul comun. Apașii de rang mai puțin înalt erau folosiți ca dispeceri, ajutoare de intendenți și de comandanți: dimi-neța, înarmați cu ciomege, se plantau cîte doi în ușa unei barăci cu două sute de oameni și ordonau: „Afară, și vai de ultimul!” Borfașii mai mărunți erau folosiți ca să-i cotonogească pe refractari, adică pe cei ce nu mai aveau putere să iasă la lucru. (Comandantul peninsulei Taimîr venea la apel cu mașina, desfătîndu-se cu priveliștea apașilor care-i stîlceau în bătaie pe Cincizeci și Opți.) În sfîrșit, apașii cu papagal erau spălați de rapăn și numiți... educatori. Țineau discursuri, învățîndu-i pe Cincizeci și Opți cum trebuie să trăiască pentru muncă, în vreme ce ei trăiau din hoție și erau eliberați înainte de termen. La Belomorkanal, o asemenea mutră, un educator socialmente apropiat, neavînd habar de ce înseamnă construcțiile, era îndrituit să anuleze dispozițiile tehnice ale șefului de lucrări socialmente ostil.

Și nu era vorba doar de teorie transpusă în practică, ci de chezășia unei vieți cotidiene armonioase. Pentru borfași, o viață bună. Autoritățile, la rîndul lor, aveau liniștea asigurată: nu trebuiau să-și mînjească mîinile (cu bătaia), nici să-și uzeze coardele vocale, nici să-și bată capul cu amănunte, puteau chiar să nici nu-și facă apariția în zonă. Și opre-siunea în sine avea totul de cîștigat: borfașii o exercitau cu și mai mult cinism, cu mai multă bestialitate și fără a se teme cîtuși de puțin de vreo responsabilitate în fața legii.

Dar și acolo unde borfașii nu erau înscăunați de putere, în virtutea ace-leiași teorii de clasă, erau tratați cu multe menajamente. Ieșirea din zonă era, pentru borfași, sacrificiul maxim ce li se putea cere. La locu-rile de muncă puteau să stea cît le era voia lungiți prin cotloane, să fu-meze, să-și povestească isprăvile lor de borfași (lovituri, evadări, fapte eroice), să se încălzească vara la soare și iarna la foc. De focurile lor escorta nu se atingea niciodată, în vreme ce ale Cincizeci și Opților erau împrăștiate și călcate în picioare. Iar la sfîrșit cubii (de lemn, pă-mînt, cărbune) lucrați de aceiași Cincizeci și Opți erau trecuți pe seama lor. Ba autoritățile nu se sfiau să-i care pe borfași la întîlnirile fruntașilor și în genere la întîlnirile recidiviștilor (Dmitlag, Belomorkanal).

Obiceiul de a trăi pe seama cubajului altuia hoțul si-l păstrează și după eliberare, cu toate că, la prima vedere, asta cadrează prost cu inte-grarea lui în socialism. În 1951, la Oimakon (Ust-Nera), un hoț pe nume Krohaliov a fost eliberat și s-a angajat ca lucrător în abataj la aceeași mină. Nici măcar n-a pus mîna pe un tîrnăcop, dar maistrul îi pontă pro-ducții-record pe seama deținuților. Krohaliov încasa cîte 8-9 mii de ruble pe lună, de o mie le aducea deținuților de-ale gurii, care deținuți erau bucuroși si de atît și tăceau. Brigadierul Miliucihin, un zek, a încercat, în 1953, să curme această rînduială. Șuții aflați în libertate l-au tăiat într-o bună zi, apoi a fost acuzat de furt si judecat, reînnoindu-și cei douăzeci de ani.

Această observație nu trebuie interpretată ca o rectificare a tezei mar-xiste că lumpenul nu e proprietar. Cu cele 8 mii ale lui, Krohaliov nu si-a făcut vilă: i-a pierdut la cărți, i-a băut si i-a păpat cu damele.

O borfașă, Beregovaia, a intrat în glorioasele anale ale Belomorkanal-ului. Era o urgie în toate barăcile de deținuți în care ajungea să fie pla-sată, făcea scandal la toate posturile de miliție.

Dacă, din capriciu, mai lucra cîteodată, distrugea tot ce făcea. Avînd un colier de condamnări, a fost expediată în iulie 1933 la Dmitlag. Aici începe un capitol de legen-de: ajunge în „India”, unde, cu stupoare (tocmai și numai această stu-poare e veridică), nu aude obscenități și nu vede jocuri de cărți. Chipuri-le, e lămurită că aici borfașii erau captivați de ideea muncii. Și pe loc începe să participe la lucrările de terasament, ba chiar muncește bine (adică i se atribuie cubii altora). Urmează un capitol de adevăr: în octombrie (cînd se făcuse frig) se duce la doctor și, fără a fi bolnavă, îi cere (cu un șiș în mîneacă?) niște zile de internare. Doctorul acceptă cu plăcere (el are întotdeauna destule locuri libere!). Dispecer era o veche prietenă a ei, Poleakova, care i-a mai dat, din proprie inițiativă, doua săptămîni de zbîntuială, pontîndu-i niște norme nelucrate (adică, de fapt, furate de la pâlmași). E momentul cînd, sedusă de viața de invidiat a dispeceriței, Beregovaia simte și ea nevoia să se jigodească. Într-o zi, cînd Poleakova o trezește ca să iasă la apel, Beregovaia declară că nu se duce la lucrările de terasament pînă nu demască mașinațiile Polea-kovei cu zilele de recuperare, metrii cubi și rațiile (recunoștința n-o sco-tea afară din casă). Obține să fie convocată la oper (borfașii nu se tem de operi, pe ei nu-i amenință o a doua condamnare, dar ia să fi refuzat să iasă la lucru o kaerkă!) și, subit, ajunge șefa unei brigăzi masculine codașe, apoi - dispecer în locul Poleakovei, apoi - educatoare în baraca femeilor (ea, o recordmană în înjurături obscene, o cartofoare înrăită și o hoată!), apoi chiar șefă a detașamentului de constructori (altfel spus, acum le dădea ordine și inginerilor). Și de pe toate panourile de onoare din lagăr începe să se hlizească din poze chipul acestei jigodii colțoase, în scurtă de piele și cu geantă de campanie (ambele șutite de undeva). Mîini care știu să mute fălci de bărbați, ochi de vrăjitoare. Iată feblețea Idei Leopoldovna!

Iată și ascensiunea facilă a borfașilor în lagăr: puțină gălăgie, multă trădare, apoi - ciomăgește și calcă în picioare.

Mi se va obiecta că numai jigodiile se reped să ocupe funcții, în vreme ce „hoții cinstiți” respectă legea hoților. În ce mă privește, am stat cu ochii și pe unii, și pe alții, dar n-am băgat de seamă ca o otreapă să fie mai bună decît cealaltă. Șuții le smulgeau estonilor dinții de aur cu vă-traiul. Șuții (Kraslag, 1941) îi băgau pe lituanieni

cu capetele în latrină, pentru că refuzau să le cedeze pachetele primite de acasă. Șuții îi jefuiau pe condamnații la moarte. Șuții îl masacrează cu zîmbetul pe buze pe primul venit în celula lor, numai ca să declanșeze o nouă anchetă și un nou proces și astfel să-și petreacă iarna la căldurică ori să scape dintr-un lagăr dur, în care tocmai au aterizat. Ca să nu mai vorbim de fleacuri cum sunt despuierea unui om în plin ger ori înșfăcarea cu forța a rației de pâine a cuiva.

Nu: nici pere de la plop, nici bine de la hoț.

Teoreticienii GULag-ului erau indignați: „chiaburii” (în lagăr) nici nu-i socoteau pe șuți oameni (trădîndu-și, chipurile, în acest fel, natura lor de fiare).

Dar cum să-i socoti oameni, cînd ei îți smulg inima și sug sîngele din ea? Toată „comunitatea lor liberă” nu e decît o comunitate de vampiri.

Oamenii din mediile cultivate, care n-au întîlnit un hoț pe o potecă îngustă, vor protesta împotriva unei aprecieri atît de necruțătoare la adresa lumii șuților: oare nu atașamentul obsesiv față de proprietate este ceea ce-i animă pe cei atît de porniți împotriva șuților? Eu insist asupra expresiei pe care am folosit-o: vampiri care-ți sug sîngele din inimă. Ei maculează absolut tot ce reprezintă pentru noi cercul firesc al simțămintelor umane. Dar poate că situația nu e chiar atît de fără speranță? Căci nu vor fi fiind înăscute toate aceste năravuri ale șuților? Nu știu. Poate sunt ucise ori strivite de legea hoților, potrivit căreia noi, toți ceilalți, nu suntem oameni. Am mai vorbit despre un prag al scelerării. Probabil că, odată impregnat de legea hoților, borfașul trece iremediabil un anumit prag moral. Mi se va formula și altă obiecție: dumneata n-ai văzut decît pleava șuților. Adevărații șuți, floarea lumii interlope, au fost cu toții împușcați în 1937. Într-adevăr, n-am văzut șuți din anii '20. Dar nici nu am destulă imaginație pentru a vedea în ei niște persoane morale.

Însă, basta! Să mai spunem și o vorbă în apărarea șuților. Căci ei au, într-adevăr, un „cod original” și o concepție originală despre onoare. Numai că originalitatea lor nu constă în patriotism, așa cum ar vrea ad-ministratorii și literații noștri, ci în faptul că sunt materialisti

și pirați con-secvenți. Și, cu toate că au fost atît de curtați de dictatura proletari-atului, n-au respectat-o nici o clipă.

E un trib descins pe Pămînt să trăiască. Și, cum timpul pe care-l petrec în închisoare e aproape la fel de lung ca și cel trăit în libertate, vor să culeagă și în pușcărie florile vieții. Puțin le pasă pentru ce a fost inven-tată pușcăria și cît suferă cei de alături. Sunt ființe nesupuse și se bucu-ră de roadele acestei nesupunerii: de ce să poarte grija celor ce-și apleacă grumazul și mor ca niște robi? Le e foame și umflă tot ceea ce văd că e comestibil și face bine la mațe. Vor să bea și, contra votcă, vînd escortei lucrurile furate de la vecini. Vor să doarmă pe moale și ae-rele lor de „granzi” nu-i împiedică defel să socoată cît se poate de ono-rabil obiceiul de a purta pretutindeni asupra lor o pernă ori o plapumă (cu atît mai mult cu cît acestea sunt excelente ascunzișuri pentru un șiș). Le plac razele unui soare generos și, dacă nu pot ajunge în stați-unile de pe litoralul Mării Negre, se prăjesc pe acoperișurile clădirilor în construcție, în carierele de piatră, la intrările în puțurile de mină (sub pămînt să coboare fraierii). Au mușchi foarte bine hrăniți, care fac rotocoale cînd se contractă. Își încredințează pieile bronzate artei tatua-jului, satisfăcîndu-și astfel în permanență un apetit estetic, erotic și chiar moral: pot contempla, privindu-și unii altora piepturile, burțile, spinările, vulturi puternici așezați pe o stîncă ori planînd în tării; un lucitor (soarele) aruncîndu-și razele în toate direcțiile; bărbați și femei în împe-rechere, ca și anumite organe ale plăcerii; și deodată, sub inimă, Lenin sau Stalin, sau amîndoi (dar asta are tot atîta valoare ca o cruciuliță pe pieptul unui borfaș). Uneori pot rîde de un fochist șugubăț care azvîrle lopeți de cărbune între două fese ori de o maimuță dedată onaniei. Pot citi unul pe pielea altuia inscripții familiare, dar a căror repetare îi umple de extaz: „Fleandurilor - la muie!” (Sună triumfal, ca „Eu sunt Assarha-don!”(12) Ori, pe burta unei tinere borfașe: „Mi-e dor de p... ca de mama”. Ba chiar cîte o morală modestă și ieftină pe un braț care a înfipt deja de zece ori un șiș între coaste de om: „Sfîntă-i vorba mamei!” Ori „Unde-i alintarea, unde ești, măicuță?...” (Borfașii au cultul mamei, dar unul formal, care nu implică și respectarea povețelor materne. Foarte populară e printre ei poezia lui Esenin „Scrisoare mamei”, popular e Esenin îndeobște, cu lucrurile mai simple. Unele din poeziile lui - această

„Scrisoare...”, „Seara își încruntă negrele sprâncene” sunt cîntate). Pentru a da anvergură sentimentelor ce animă viața lor preca-ră, le place să se drogheze. Cel mai accesibil drog e anașa (marijuana, extrasă din cînepă), mai zisă și ierbșoară, din care își răsucesc țigări. Anașei i se înalță și cîntece de recunoștință:

Ah, odrasla Domnului, ierbșoară,/ Alinare pentru toți julitorii...

Da, ei nu recunosc pe acest Pămînt instituția proprietății, și asta îi con-trapune efectiv burjuilor și acelor comuniști care s-au învîrtit de vile și automobile. Tot ce le iese în cale de-a lungul vieții lor de borfași se ia ca aparținîndu-le(dacă operațiunea nu prezintă prea mult pericol). Chiar și cînd au de toate din plin, întind mîna după imnul altuia, căci lucrul nefurat îi cade hoțului greu la stomac. Hainele furate le poartă pînă se plictisesc de ele, numai cît încă sunt noi, pentru ca apoi, foarte curînd, să le joace și să le piardă la cărți. Partidele de cărți prelungite pînă în zori le provoacă senzațiile cele mai tari și trebuie spus că, în această materie, i-au depășit net pe nobilii ruși din secolele trecute. Pot juca pe ochi (și celui ce pierde i se scoate pe loc un ochi) ori pe sine, jucătorul pierzîndu-se pe sine însuși pentru o utilizare contra naturii. Cînd pierde tot, proclamă percheziție pe barjă ori în baracă, mai găsesc cîte ceva pe la fraieri și se reîntorc la joc.

În al doilea rînd, borfașii detestă munca, dar de ce ar trebui, mă rog, să o iubească, dacă se pot lipsi de ea pentru a avea ce mîncă, ce bea și ce îmbrăca? Firește, asta îi împiedică să se apropie de clasa munci-toare (dar oare clasei muncitoare înseși îi place chiar atît de mult să muncească? Nu se spetește ea pentru niște bani amărîți, neavînd altă posibilitate de cîștig?). Borfașii nu numai că nu se pot lăsa „cuprinși de fervoarea muncii”, dar munca le stîrnește dezgust și știu să exprime foarte teatral acest lucru. Ajunși, de exemplu, într-un lagpunkt agricol și obligați să iasă din zonă pentru a strînge cu grebla un amestec de bor-ceag și ovăz pentru furaje, nu numai că se vor așeza să se odihnească, dar vor aduna toate greblele și furcile grămadă, le vor da foc și se vor încălzi la focul acela. (Ei bine, șef de echipă socialmente ostil, poftim de ia o hotărîre...)

Zadarnic s-a încercat să fie făcuți să lupte pentru patrie, patria lor e Pă-mîntul întreg. Apașii mobilizați urcau în eșaloanele militare și cîntau le-gănîndu-se în ritm: „Cauza noastră-i cauză dreaptă,/ Mai

cotită, dar deșteaptă./ Toți o iau pe scurtătură:/ Ce atîta tevdură?" Apoi furau ceva, erau arestați și, cu una din etapele atît de scumpe lor, se reîntor-ceau într-o închisoare din spatele frontului. Chiar și atunci cînd troțkiștii rămași în viață au înaintat cereri să fie trimiși din lagăre pe front, apașii nu le-au urmat exemplul. Dar cînd armata activă a dat năvală în Europa și a început să miroasă a pradă de război, au îmbrăcat uniforme militare și s-au dus să jefuiască pe urmele armatei (e ceea ce ei numeau rîzînd „Frontul al cincilea ucrainean”).

Dar - și în această privință sunt mult mai fermi în principii decît Cincizeci și Optii! - nici un Jenka Jeg ori Vaska Mațe-Groase(13), nici unul din cei ce, cu turecii răsfrînți și cu obrazul deformat de o grimasă, pronunță cu venerație cuvîntul „hoț” nu va ajuta nicicînd la întărirea pușcării: nu se va duce să planteze stîlpi, să întindă sîrmă ghimpată, să amenajeze o avanzonă, să renoveze un post de gardă ori să repare sistemul de ilu-minat al zonei. E o chestiune de onoare pentru un apaș. Pușcăria e cre-ată pentru a atenta la libertatea lui și el nu poate lucra pentru pușcărie! (De altfel, apașul nu riscă să se aleagă, pentru un asemenea refuz, cu articolul Cincizeci și Opt, în vreme ce un amărît de dușman al poporului s-ar pricopsi pe loc cu o acuzație de sabotaj contrarevoluționar. Tocmai impunitatea îi face pe apași temerari; or, cel ce s-a fript cu ciorba suflă și-n iaurt.)

Uneori, în unele locuri și în unele perioade, iritarea autorităților îi poate costa și pe apași. Iată relatarea americanului de origine italiană Thomas Sgovio. (Născut în 1916, la Buffalo, a apucat să facă parte din organi-zația tineretului comunist din Statele Unite. În 1933, pentru activitate co-munistă, tatăl lui a fost exilat din SUA, a plecat în URSS și familia l-a urmat. Au trăit aici ca emigranți politici, întreținuți de MOPR; erau multe mii de asemenea militanți în URSS, conservați în așteptarea momen-tului cînd aveau să fie necesari pentru acapararea propriilor țări. Dar, din 1937, Stalin a început să-i măture pe capete. A fost băgat la zdup Sgovio-senior, în 1938 a fost arestat și Thomas, la Ohotnîi Riad. Calificat drept SOE (element socialmente periculos), a încasat cinci ani și, foarte brusc, în august același an, s-a trezit pe Kolîma.) La scurt timp după ce a aterizat în OLP-ul „Razvedcik”, venetic cum era, vorbind și înțelegînd prost limba rusă, n-a priceput de ce, la cantină, un tînăr și zdravăn borfaș

s-a năpustit cu pumnii asupra lui. Cu sîngele şiroindu-i din nas, trîntit pe podea, Sgovio a văzut cum borfaşul extrăsese din ca-rîmbul cizmei un cuţit cît toate zilele: o vorbă în plus şi l-ar fi spintecat. A rămas întins pe duşumea, apoi a plîns îndelung, de amărăciune şi ne-putinţă. Borfaşul în cauză avea şi o munculiţă de borfaş, era sacagiu. Dar peste cîteva luni, în toiul iernii, a fost scos de la căratul apei şi i s-a ordonat să treacă la muncile comune. A refuzat (reacţie curentă a bor-faşilor). A fost trimis la izolator. La proximal apel, a fost tîrît la postul de gardă, în faţa tuturor, şi i s-a cerut să se alinieze în frontul brigăzii Bor-faşul l-a scuipat în faţă pe şeful OLP-ului şi a început să ţipe la gardieni şi la soldaţii din postul de gardă: „Jigodiilor! Caraliilor! Fasciştilor!” Osta-şii din postul de gardă au smuls hainele de pe el (era un ger de crăpau pietrele), lăsîndu-l numai în izmene, l-au legat de o sanie şi l-au tîrît aşa dincolo de poartă. Borfaşul se tăvălea prin zăpadă, continuînd să-i bălăcărească pe şeful OLP-ului şi pe soldaţii din pază. A fost tîrît prin zăpadă pînă a degerat (Dar iată cuvintele lui Sgovio: „Că era pe punctul să mă înjunghie nu înseamnă nimic pentru mine. În ochii mei, rămîne un erou şi îl iubesc pentru că i-a înjurat pe ştabi!”)

Să vezi un borfaş cu un ziar în mînă e o imposibilitate absolută: borfaşii au stabilit o dată pentru totdeauna că politica e un piuit ce n-are nici o legătură cu viaţa adevărată. Borfaşii nu citesc nici cărţi, decît extrem de rar. În schimb, adoră literatura orală şi naratorul care, după stingere, le deapănă romane interminabile va fi întotdeauna bine hrănit din prada lor hoţească şi va fi ţinut la mare cinste, aşa cum se întîmplă cu toţi povestitorii şi cîntăreţii la popoarele primitive. Aceste „romane” sunt un melanj fantastic şi destul de monoton de istorioare bulevardiere extrase din viaţa înaltei societăţi (obligatoriu a înaltei societăţi), presărate cu viconti, conţi şi marchizi, asortate cu legende ce aparţin la propriu vieţii borfaşilor, cu accese autolaudative, cu pitorescul argoului şi încununate cu ideile pe care borfaşii şi le fac despre viaţa pe picior mare, la deliciile căreia eroul ajunge invariabil în final: contesa se întinde în „hogeacul” lui, el nu fumează decît „Kazbek”, are o „ceapă” (un ceas), iar „bărcile” (pantofii) lui sunt lustruite lună.

Nikolai Pogodin a obţinut o documentare la Belomorkanal şi cu siguranţă a zvîntat acolo nu puţine parale din visterie, însă n-a văzut şi n-

a priceput nimic din specificul borfașilor. Dar, cum vreme de 40 de ani literatura noastră n-a suflat o vorbă despre lagăre, decît în piesa lui(14) și apoi în film, se cuvine să zăbovim puțin asupra ei.

Inepția cu inginerii-kaeri care sorb cuvintele educatorilor, aflînd astfel ce este viața, face inutil orice comentariu. Dar să vorbim de aristocrației lui, de borfași. Pogodin a izbutit să nu remarce la ei nici măcar simplul fapt că jefuiesc în virtutea dreptului celui mai tare, nu se mulțumesc să golească pe furiș buzunarele. Îi înfățișează pe toți, fără excepție, ca pe niște mărunți hoți de buzunare, idee pe care bate monedă pînă la sație-tate, reiterînd-o de mai bine de douăsprezece ori. La el, hoții ajung să se fure unii pe alții (ceea ce este o perfectă aiureală: hoții fură numai de la fraieri și toată prada ajunge în mîinile caidului), întocmai cum Pogo-din n-a sesizat (ori n-a vrut să sesizeze) stimulentele veritabile ale mun-cii de lagăr: foamea, bătaia, presiunea colectivă a brigăzii. S-a crampo-nat de un singur lucru: de „proximitatea socială” a borfașilor (idee ce i-a fost insuflată de direcția canalului, de la Medvejka, dacă nu cumva și mai înainte, la Moscova, de către Maxim Gorki) și s-a repezit să prezin-te reforjarea acestora. Ceea ce a rezultat e o defăimare atît de sfruntată la adresa borfașilor, încît pînă și mie îmi vine să le iau apărarea.

Borfașii sunt mult mai deștepți decît îi prezintă Pogodin (și Șeinin): ei nu pot fi cumpărați cu o ieftină „reforjare”, pe simplu motiv că viziunea lor asupra vieții e mult mai aproape de realitate decît cea a temnicerilor și străină de orice elemente de idealism: or, toate formulele magice meni-te să-i facă să muncească — și să moară muncind — pe niște oameni ruți de foame sunt pur idealism. Și dacă, într-o convorbire cu cetă-țeanul șef descins de la Moscova ori la un miting imbecil, au ochii în la-crimi și glasul le tremură, toate astea nu sunt decît un teatru bine calcu-lat pentru a obține un privilegiu ori o reducere a pedepsei. În sinea lui, în momentul acela, apașul se prăpădește de rîs! Apașii pricep de minune ce e aceea o glumă bună (spre deosebire de scriitorii veniți din Capitală). E cu totul imposibil ca jigodia Mitea să intre neînarmat și ne-însoțit de un gardian în camera RUR și ca tartorul locului, caidul Kos-tea, să încerce să-i scape ascunzîndu-se sub priciuri! Rostea avea pre-gătit, cu siguranță, un șiș, iar dacă nu, s-ar fi repezit să-l sugrume pe

Mitea și unul dintre ei n-ar fi ieșit viu de acolo. Aici, dimpotrivă, nu e de glumă, or, ceea ce ne servește Pogodin e o glumă de două parale. De un fals strigător la cer e povestea „reeducării” celor doi suți și transfor-marea lor în pușcași („comunii” ar putea face așa ceva, dar nu și bor-fașii), întocmai ca și scena, imposibilă pentru niște borfași lucizi și cinici, a întrecerii dintre brigăzi (poate doar pentru a-și râde de civili). Și, în fine, nota cea mai falsă prin caracterul ei lacrimogen: borfași cerînd să li se furnizeze regulile după care se întemeiază o comună!

O performanță absolută în a-i calomnia și a-i face proști pe borfași! Bor-fași cerînd reguli! Borfașii știu foarte bine care sunt regulile lor, de la pri-mul furt și pînă la ultimul șiș în beregată. Știu și cînd poate fi stîlcit un om căzut la pămînt. Și cînd să se năpustească cinci pe unul. Chiar pe unul care doarme. Și, pentru comuna lor, au reguli cu mult anterioare „Manifestului comunist”!

Comuna lor, mai exact lumea lor, e o lume aparte înăuntrul lumii noastre și legile ce o guvernează de secole, pentru a-i garanta soliditatea, nu depind defel de legislația noastră, a „fraierilor”, și nici măcar de con-gresele Partidului. Au propriul lor sistem ierarhic, în virtutea căruia un caid n-are nevoie de nici un fel de alegeri, pentru că în momentul cînd intră în celulă ori în zonă poartă deja coroana puterii și e recunoscut numaidecît ca șef. Acești caizi sunt dotați adesea cu o inteligență ieșită din comun și întotdeauna cu o înțelegere perfectă a viziunii borfașilor asupra lumii, avînd și un număr considerabil de crime și jafuri la activ. Borfașii au propriile lor tribunale („pricele”), bazate pe codul de „onoare” și pe tradițiile bandiților. Sentințele acestor tribunale sunt necruțătoare și sunt executate inexorabil, chiar cînd condamnatul e inaccesibil și se află în cu totul altă zonă. (Formele de execuție sunt insolite: bunăoară, sar pe rînd de la etajul superior al priciurilor asupra osînditului întins pe jos, spărgîndu-i astfel cutia toracică.)

Și ce înseamnă însăși vorba asta a lor - „fraier”? Lumea „fraierilor” e lu-mea oamenilor în general, a tuturor oamenilor normali. Tocmai această lume general-umană, lumea noastră, cu morala ei, cu habitudinile vieții și ale comunicării, este ceea ce borfașii urăsc cel mai mult, lucrul de care își rîd cel mai mult, contrapunîndu-i „familiile” lor antisociale.

Nu, nu „reeducarea” e cea care a început să rupă coloana vertebrală a lumii borfașilor („reeducarea” nu făcea decât să-i ajute să se reîntoarcă în lumea „civililor” pentru noi jafuri). Lucrul s-a întâmplat când, în anii '50, Stalin, dînd de pămînt cu teoria claselor și a proximității sociale, a ordo-nat ca borfașii să fie băgați în izolatoare, în celule de detenție solitare și chiar să se construiască pentru ei închisori noi („fermoare” - le numeau șuții).

În aceste „fermoare”, hoții își pierdeau curînd aerele de granzi, se ofi-leau și se curățau. Pentru că un parazit nu poate trăi în singurătate. El trebuie să trăiască pe cineva, încolăcindu-se.

Capitolul 17

CHIȘTOCII

MULTE rictusuri are Arhipelagul și multe chipuri, toate respingătoare. Din orice parte ar fi privit, numai admirație nu stârnește. Dar poate cel mai dezgustător e când își arată rîtul cu care înghite chiștocii.

Chiștocii nu au nimic de a face cu acei copii ai străzii, îmbrăcați în zdrențe răpănoase, vagabondînd, furînd, încălzindu-se pe lîngă caza-nele cu asfalt de pe carosabil, fără de care nu se poate imagina viața urbană din anii '20. Nevîrstnicii internați în coloniile pentru delincvenți minori (în subordinea Comisariatului Poporului pentru Educație și Învă-țămînt exista o asemenea colonie încă în 1920; ar fi interesant de aflat cum stăteau lucrurile cu delincvența juvenilă înainte de revoluție), în casele de muncă pentru minori (acestea au funcționat din 1921 pînă în 1930; aveau gratii, zăvoare și un corp de gardieni, așa că în vetusta ter-minologie burgheză ar putea fi numite liniștit și închisori), ca și în „comunele de muncă ale OGPU” din 1924, erau luați de pe stradă, și nu din familii. Ei deveniseră orfani în urma războiului civil și a foametei care l-a însoțit, erau copii ai nimănui, pentru că părinții lor fuseseră exe-cutați ori muriseră pe front, și justiția de atunci încerca într-adevăr să-i reintegreze în viața socială, smulgîndu-i din ghearele școlii de infractori care era strada. În comunele de muncă se inițiaseră un sistem care le permitea copiilor să deprindă meserii industriale - soluție avantajoasă pentru acei ani de șomaj - și mulți copii le învățau cu plăcere. Din 1930, în rețeaua Comisariatului Poporului pentru Justiție au fost create școli FZU speciale, pentru minori care aveau de ispășit o condamnare. Tine-rii delincvenți erau obligați să lucreze între 4 și 6 ore pe zi, prestație pentru care erau remunerați după normele Codului Muncii, restul timpu-lui rămînînd la dispoziția lor pentru studiu și distracție. Dacă s-ar fi conti-nuat pe această linie, poate că lucrurile s-ar fi aranjat destul de conve-nabil.

Dar de unde veneau acești delincvenți juvenili? Ei apăruseră prin efectul articolului 12 al Codului Penal din 1926, care permitea ca, în cazuri de furt, viol, rănire de persoane sau omucidere, minorii să poată fi trimiși în judecată începînd de la vîrsta de 12 ani (această dispoziție implicînd și articolul 58), dar cu aplicarea unor pedepse moderate și nu la „tarif maxim, ca pentru adulți. Era o primă porțiță

pentru expedierea chiștocilor pe Arhipelag; poarta cea mare nu se deschisese încă.

Să nu trecem peste niște cifre interesante: în 1927, deținuții în vîrstă de 16 (notați că cei mai tineri nu sunt incluși) pînă la 24 de ani reprezentau 48% din totalul celor încarcerați.* Acest lucru poate fi înțeles în sensul

*Culegerea De la închisori..., p. 333.

că, în 1927, aproape jumătate din populația Arhipelagului era alcătuită din tineri pe care Revoluția din Octombrie îi prinsese în vîrstă de 6 pînă la 14 ani. La zece ani după victoria revoluției, acești băiețași și aceste fetițe erau în pușcărie, formînd nici mai mult, nici mai puțin decît jumă-tate din populația penitenciară! Asta nu prea cadrează cu lupta împo-triva rămășițelor conștiinței burgheze lăsate de vechea societate, însă cifrele sunt cifre. Ele demonstrează că Arhipelagul n-a fost niciodată în criză de tineret.

Dar cît tineret să conțină s-a hotărît în 1935. În acest an, lutul maleabil al Istoriei a fost din nou frămîntat de Marele Scelerat și procopsit cu am-prenta degetului lui. Între alte fapte mari, cum ar fi distrugerea Leningra-dului și nimicirea propriului partid, el n-a scăpat ocazia de a-și aminti și de copii - copiii pe care îi iubea atît de mult, al căror Cel Mai Bun Prie-ten era și cu care, tocmai de aceea, se fotografia atît de des. Nevăzînd alt mijloc de a-i ține în frîu pe acești șnapani puși pe rele, aceste proge-nituri de bucătărese care bîntuiau în roiuri tot mai dense prin țară, încăl-cînd cu tot mai multă sfruntare legalitatea socialistă, a găsit el de cuviin-ță ca, pentru binele public, toți acești copii de doisprezece ani (și iubita lui fiică se apropia deja de acest prag, așa că avea în față imaginea vie a acelei vîrste) să fie judecați și condamnați după tariful maxim al co-dului penal. Așadar, „cu aplicarea tuturor măsurilor punitive”, cum expli-ca Decretul ȚIK DIN 07.04.35. (Adică inclusiv pedeapsa cu moartea.)

Oameni cu puțină carte, pe vremea aceea nu prea băgam în seamă de-cretele. Ochii ne erau mai degrabă seduși de portretele lui Stalin ținînd în brațe o fetiță cu păr negru... Și mai puțin le păsa de decrete copiilor de doisprezece ani. Însă decretele se prăseau unul după altul. La 10.12.41 - să fie trimiși în judecată, începînd de la 12 ani, și cei care „puneau pe șine diferite obiecte” (antrenîndu-se, vezi bine, ca tineri diversioniști). Iar prin Decretul din 31.05.41 — toți cei

vinovați de infracțiuni neprevăzute de articolul 12 să fie judecați începînd de la 14 ani!

Aici intervine o ușoară complicație: a început Marele Război de Apărare a Patriei, însă legea e lege! Și la 7 iulie 1941, patru zile după paniculat discurs al lui Stalin, într-un moment cînd tancurile nemțești se năpus-teau spre Leningrad, Smolensk și Kiev, e promulgat un nou Decret al Prezidiului Sovietului Suprem, despre care e greu de spus prin ce este, pentru noi, mai interesant: prin temerarul său academism, întrucît ne arată cu ce probleme importante se ocupa puterea în acele zile de foc, ori prin însuși conținutul său. Fapt este că procurorul URSS (Vîșinski?) s-a plîns Sovietului Suprem de Tribunalul Suprem (așadar, dosarul tre-cuse și prin mîinile Binefăcătorului), constatînd că judecătoriile aplică greșit decretul din 1935: puștani erau judecați numai atunci cînd săvîrșeau o infracțiune cu intenție. Or, asta era o laxitate inadmisibilă! Și iată că, în toiul războiului, Prezidiul pune lucrurile la punct: o aseme-nea interpretare nu corespunde textului de lege, introducînd limitări neprevăzute de aceasta!... Și, de comun acord cu procurorul, Curții Supre-me i se explică: minorii trebuie judecați cu aplicarea tuturor măsurilor punitive (adică „la tariful maxim”) și în cazurile cînd săvîrșesc infracțiuni nu cu intenție, ci din neglijență!

În martie 1972, întreaga Anglie a fost zguduită la vestea că, în Turcia, un adolescent britanic de 14 ani a fost condamnat, pentru trafic de dro-guri pe scară mare, la 6 ani de pușcărie: cum e posibil așa ceva??! Dar unde au fost inimile și ochii liderilor voștri de stînga (și ale juriștilor voș-tri) cînd citeau legile staliniste privitoare la minori?

Copiii! De ce exterminați copiii? se îngrozea, arătînd cu degetul spre in-culpați, siderat în inocența lui, judecătorul sovietic Nikitenko, membru al Tribunalului de la Nurenberg, care întîmplător nu cunoștea o iotă din legislația internă sovietică (își uitase propriile sentințe). Chipuri la fel de oneste și de înțelepte afixau, așezați alături de el, judecătorii englez, francez și american.

Abia acum erau închise toate bortele pentru șoarecii nesătui. Abia acum erau puse la adăpost spicele de pe miriștile colhozurilor! Abia acum urmau să se umple și să se burdușească hambarele, o viață

înfloritoare avea să înceapă, iar copiii viciați din naștere aveau să apu-ce lungă cale a reeducării.

Și n-a tresărit nici unul din procurorii de partid, dintre care unii aveau copii de această vîrstă, toți și-au pus fără păs viza pe mandatele de arestare. Și n-a tresărit nici unul din judecătorii de partid: cu ochi senini, ei condamnau niște puștani la trei, cinci, opt și zece ani de lagăr!

Pentru niște spice furate din cîmp, acestor mucoși nu li se dădeau pedepse sub opt ani!

Pentru un buzunar de cartofi - un singur buzunar dintr-un pantalon de copil! - tot opt ani!

Castraveții nu erau ținuți la un preț chiar atît de mare. Pentru zece castraveți de pe tarlăua colhozului, Sașa Blohin a primit 5 ani.

Micuța Lida, o fetiță flămîndă de 14 ani din centrul raional Cinghirlaus, regiunea Kustanai, care a cutezat să culeagă de pe drum, o dată cu colbul, firava șuviță de grîu scursă dintr-un camion (grîu care oricum s-ar fi prăpădit), a fost condamnată la numai trei ani, luîndu-se în con-siderare circumstanța atenuantă că nu delapidase proprietatea socia-listă direct de pe cîmp și nici din hambar. Ori poate că i-a mai împlînzit pe judecători și împrejurarea că în acel an (1948) fusese, totuși, publi-cat un comentariu al Curții supreme, potrivit căruia autorii unor furturi cu caracter de pozna copilărească (un măr din grădină) nu trebuiau trimiși în judecată. Prin analogie, instanța a dedus că poate să fie un pic mai clementă. (Iar noi vom deduce, pentru analiza noastră, că din 1935 pînă în 1948 pentru mere se întocmeau acte de trimitere în judecată.)

Foarte mulți erau judecați pentru că fugiseră din școlile FZO. E drept, pentru așa ceva se dădeau doar șase luni. (În lagăre, erau numiți, în glumă, „condamnați la moarte”. Dar, glumă-neglumă, iată o fotografie cu „condamnați la moarte” dintr-un lagăr din Extremul Orient: au fost puși să vidanjeze closetele. O căruță cu două roți imense, iar în căruță un butoi enorm, plin cu mîzgă pestilențială. „Condamnații la moarte” se înhamă mai mulți la hulube, împing și din spate (aceștia fiind stropiți în față la fiecare clătinare a butoiului), în vreme ce jigodii cu obraji roșii, drapate în costume de șeviot, rîd în hohote și-i înghiontesc pe puștani cu ciomege. Iar în timpul unui transfer cu vaporul de la Vladivostok la Sahalin, jigodiile, sub

amenințarea șişului, s-au folosit de acești copii. Așa că, uneori, chiar și șase luni sunt de ajuns.

Și din momentul când acești copii de doisprezece ani, tratați ca niște ce-tățeni în toată legea, au trecut pragul celulelor pentru adulți din închi-sori, devenind egali ai adulților, egali prin condamnările barbare, care echivalau cu aproape întreaga lor viață neconștientă, egali prin rația de pâine, prin blidul de zeamă, prin locul pe prici, din acest moment vechiul termen de „minor” folosit de reeducarea comunistă devenea cumva impropriu, contururile lui se făceau fluide și vagi, așa că însuși GULAG-ul a născocit pentru ei sonorul și sfidătorul cuvînt chiștoc. Ei înșiși, vor-bind despre sine, au început să-l repete apoi, cu o expresie mîndră și amară - acești amari cetățeni, care încă nu erau cetățeni ai propriei lor țări, dar ajunseseră cetățeni ai Arhipelagului.

Atît de precoce și de straniu și-au atins majoratul - trecînd pragul pușcăriei.

Asupra căpșoarelor lor de doisprezece și paisprezece ani se prăbușea o povară pe care n-o puteau suporta oameni trecuți prin multe și cu su-flet curajos. Dar, în virtutea legilor înseși ale tinereții, acești puberi nu aveau să se lase turtiți de viața ce li se impunea, ci aveau să se adap-teze, făcînd corp comun cu ea. Întocmai cum la vîrstele fragede se învață fără dificultate limbi și obiceiuri noi, chiștocii și-au însușit din mers atît limbajul Arhipelagului — iar acesta e limbajul borfașilor - cît și filosofia lui - or, a cui e această filosofic?

Din viața de aici ei au reținut pentru sine tot ce are ea mai inuman, tot sucul ei otrăvit și putrid, și au făcut-o cu atîta naturalețe, încît ai fi zis că acest lichid, da, acest lichid, și nu laptele de mamă îl supseseră cînd erau prunci de țîță.

Se integrau atît de repede în viața de lagăr - nu le trebuiau nici măcar săptămîni, ci doar zile! - încît părea că ea nu le stârnește vreo mirare, că nu e defel nouă pentru ei, ci o continuare firească a vieții lor de ieri, din libertate.

Nici acolo, în libertate, nu trăiseră în puf: nu copiii celor puternici și în-destulați furau spice, nu ei își umpleau buzunarele cu cartofi, își perfo-rau cu întîrziere fișele de pontaj la fabrică ori fugeau din FZO. Chiștocii erau copii de muncitori. Aflați încă în liberate, pricepuseră

foarte bine că viața e clădită pe nedreptate. Dar acolo lucrurile nu se arătasera încă în deplina lor goliciune, unele se ascundeau sub veșminte cât de cât de-cente, altele erau îndulcite de vorbele blânde ale mamei. Or, pe Arhi-pelag, chiștocii vedeau viața așa cum apare ea în ochii patruipedelor: numai forța produce drept! Numai cine pradă are dreptul să trăiască! Astfel vedem Arhipelagul și noi, adulții, însă noi suntem în măsură să-i contrapunem experiența noastră, reflecțiile noastre, idealurile noastre, tot ce am distilat anterior din lecturi. Dimpotrivă, copiii percep Arhipelagul cu receptivitatea divină a copilăriei. Și în câteva zile devin fiare. Și încă fiare dintre cele mai haine, lipsite de orice noțiuni etice (privind în ochii mari și cuminiți ai unui cal, mîngîind urechile pleoștite ale unui cîine vinovat, le poți refuza dimensiunea etică?) Chiștocul învață lecția fulge-rător: dacă unul are dinți mai slabi decît tine, smulge-i ciozvrta din gură - e a ta! Două sunt principalele locuri de detenție pentru chiștoci pe Arhipelag: coloniile separate pentru copii (aici sunt internați îndeosebi chiștocii mai tineri, care n-au împlinit încă cincisprezece ani) și (pentru chiștocii mai mari) - lagpunktele mixte, unde trăiesc cel mai adesea împreună cu in-valizii și femeile.

Ambele concură deopotrivă la inculcarea unei ferocități animalice. Nici unul dintre ele nu-i sustrage pe chiștoci educației în spiritul regulilor de comportare banditești.

Iată-l pe lura Ermolov. El povestește că, de la doisprezece ani (din 1942), a văzut în jurul lui numai escrocherie, hoție și speculă și, în sinea lui, a judecat viața așa: nu fură și nu înșala numai cel căruia îi e frică. Or, eu nu vreau să-mi fie frică de nimic! Prin urmare am să fur, am să înșel și am să trăiesc bine. Și totuși, o vreme viața lui a luat alt curs. A fost sedus de educația școlară în spiritul exemplelor eclatante. Dar, ghicind năravul Părintelui Iubit (laureații și miniștrii spun că o asemenea divinație e mai presus de forțele omenești!), la 14 ani a scris un mani-fest: „Jos Stalin! Trăiască Lenin!”. A fost prins imediat, bătut, i s-a apli-cat 58-10 și a fost internat împreună cu chiștocii de drept comun. Și lura Ermolov a deprins repede legea bandiților. Spirala vieții lui creștea im-petuos cu noi volute, și la 14 ani ajunsese deja la propria „negare a negației”, reîntorcîndu-se la concluzia că tot ce are existența umană mai înalt și mai bun este hoția.

Și ce a văzut el în colonia pentru copii? „Nedreptăți și mai mari decât în viața liberă. Șefii și gardienii trăiesc pe buzunarul statului, folosind siste-mul educațional ca pe un paravan. O parte din rația chiștocilor aterizea-ză de la bucătărie direct în burțile educatorilor. Chiștocii sunt bătuti cu bombeurile cizmelor ca să-și țină gura și să fie ascultători". (Aici e de precizat că rația celor mai tineri dintre chiștoci diferă de rația obișnuită de lagăr. Condamnându-i pe chiștoci la lungi ani de detenție, guvernul nu a abdicat de la umanism, n-a uitat că acești copii sunt viitorii benefi-ciari ai comunismului. De aceea rația lor cuprinde un supliment de lap-te, unt și carne veritabilă. Cum ar putea educatorii să reziste tentației de a-și vîrî polonicul în cazanul chiștocilor? Și cum să-i obligi pe chiștoci să-și țină fleanca, dacă nu cu bombeul cizmelor? Poate că unul dintre acești chiștoci, ajuns om mare, ne va istorisi o poveste și mai tristă decât Oliver Twist?

Reacția cea mai simplă cînd nedreptățile te copleșesc este: comite tu însuți nedreptăți! E deducția cea mai la îndemînă și ea devine pentru multă vreme (uneori pentru totdeauna) legea existențială a chiștocilor.

Dar - interesant! - angajînd bătălia cu bestialitatea lumii, chiștocii nu lup-tă unii împotriva celorlalți. În semenul lor, ei nu văd un dușman! Ei intră în această luptă în mod colectiv, ca o trupă! Primele mlădițe ale socia-lismului? Influența educatorilor? Struniți-vă limbile șchioape, bîlbîiților!

Legea hoților coboară asupra lor. Căci hoții sunt uniți. Hoții sunt disciplinați. Hoții au caizi. Iar chiștocii sunt pionierii lumii interlope, își însu-șesc preceptele sacre ale adulților.

O, firește, sunt educați asiduu! În barăcile lor descind educatori - cu trei stele, cu patru stele - care le țin lecții despre Marele Război de Apărare, despre nemuritoarea faptă de eroism a poporului nostru, despre atroci-tățile fasciștilor, despre grija solară a lui Stalin pentru copii, despre profi-lul moral al omului sovietic. Dar Marea Doctrină despre societate, con-struită exclusiv pe economie și care n-a auzit nicicînd de psihologie, n-a auzit nici de legitatea psihologică elementară că orice lucru repetat de cinci și de șase ori sfîrșește prin a stîrni neîncredere și, mai mult, dez-gust. Chiștocii nu încearcă decât dezgust pentru ceea ce au căutat să le inculce cîndva învățătorii și profesorii lor, iar acum le turuie educatorii care îi fură la

bucătărie. (Și chiar discursul patriotic al unui ofițer venit dintr-o unitate militară: „Copii! Vi se încredințează sarcina de a descoa-se parașute. E o mătase prețioasă, un bun al Patriei, străduiți-vă să aveți grijă de ea!” n-are nici un succes. În goana lor după depășiri de plan și după un blid de terci în plus, chiștocii taie toată mătasea în petice fără nici o valoare - Krivoșceokovo.) Și din toate aceste semințe, numai cele ale urii - ostilitatea față de Cincizeci și Opti, superioritatea față de dușmanii poporului - găsesc teren fertil în sufletele lor.

De acestea vor avea nevoie ulterior, în lagărele comune. Deocamdată, printre ei nu există dușmani ai poporului. Iura Ermolov e și el un chiștoc aidoma tuturor celorlalți. A dat de mult neroada lege politică pe legea înțeleaptă a șuților. Nimic în acest terci nu poate scăpa nedigerat! Nici un băiat nu poate rămîne o individualitate aparte: va fi călcat în picioare, sfîrtecat, dezmembrat, dacă nu se proclamă de îndată un pionier al lu-mii hoților. Și toți depun acest jurămînt ineluctabil... (Cititorule! Imagi-nează-ți-i, în locul lor, pe copiii tăi...)

În coloniile pentru copii, cine sunt dușmanii chiștocilor? Gardienii și edu-catorii, împotriva lor se duce lupta!

Chiștocii își cunosc admirabil propria forță. Cea dintîi e coeziunea, a do-ua - impunitatea. Au fost basculați aici din afară, în virtutea unei legi a adulților, însă odată ajunși pe Arhipelag, sunt ocrotiți de un sacru tabu. „Laptele, șefu! Dă-ne laptele!” urlă ei bătînd în ușa celulei. Sfărîmă priciurile, sparg geamurile - fac tot ceea ce, la adulți, ar fi calificat drept revoltă armată ori sabotaj economic. Dar pe chiștoci nu-i paște nici o pedeapsă. Li se aduce pe loc laptele!

O coloană de chiștoci e condusă prin oraș sub escortă severă. Ai zice că e chiar rușinos să păzești cu atîta strășnicie niște copii. Da de unde! Au convenit un semnal — un șuietat!! Și cei ce vor o întind în patru vîn-turi! Ce să facă escorta? Să tragă? În care dintre ei? Și apoi, poți să tragi în niște copii?... E sfîrșitul termenului lor de detenție! Încă o sută cincizeci de ani de pușcărie i-au tras clapa statului. Nu vă place să fiți expuși ridicolului? Nu arestați copii!

Un viitor romancier (care își va fi trăit copilăria printre chiștoci) ne va descrie puzderie de amuzante isprăvi chiștocești: scandaluri peste scandaluri în colonii, răzbunări și farse urîte la adresa educatorilor. În

pofida severității aparente a condamnărilor și a regimului de detenție, impunitatea dezvoltă la chiștoci o mare insolență.

Iată relatarea autolaudativă a unei isprăvi. Cunoscînd felul obișnuit de a acționa al chiștociilor, eu unul îi dau deplină crezare. În cabinetul unei infirmiere dintr-o colonie dau buzna, răvășiți și speriați, cîțiva copii, chemînd-o la căpătîiul unui coleg de-al lor, grav bolnav. Uitînd de orice prudență, ea aleargă grăbită, împreună cu ei, în celula destul de mare, făcută pentru vreo patruzeci de persoane. Și, brusc, o febrilă muncă de furnici: unii baricadează ușa și țin de șase, alții, vreo zece mîini, smulg de pe fată tot ce are pe ea, o trîntesc la pămînt, unii i se așază pe mîini, alții pe picioare și acum - fiecare pentru sine, care după cît e de exer-sat: o violează, o sărută, o mușcă. E interzis să se tragă asupra lor și nimeni nu le-o va smulge din mîini, pînă nu-i vor da ei înșiși drumul, înfricoșată și plînsă.

La băieți, interesul pentru corpul feminin se dezvoltă în general preco-ce, iar în celulele chiștociilor e ațîțat și mai mult de istorisirile și lăudăro-șenia lor. Și nu scapă nici un prilej de a se defula. Iată un episod. În plină zi și în văzul tuturor, așezați în zonă la Krivoșceokovo (lagpunktul 1), patru chiștoci discută foarte aprins ceva cu Liuba, chiștoacă și ea, de la atelierul de legătorie. La un moment dat, ea obiectează ceva pe un ton foarte răspicat. Atunci băieții sar în picioare și o ridică sus în aer, ținînd-o de glezne. Fata e într-o situație de neputință absolută: se sprijină cu mîinile de pămînt și fusta îi cade peste cap. Băieții o țin așa, mîngîind-o cu mîinile rămase libere. Apoi, fără brutalitate, o lasă jos. O să-i pocnească peste bot? O s-o ia la fugă? Nu, se așază din nou lîngă ei și continuă discuția.

Sunt deja chiștoci de vreo șaisprezece ani, iar zona e una a adulților, mixtă. (Aici se află acea baracă de cinci sute de femei, unde toate îm-preunările au loc fără paravan și unde chiștocii intră plini de importanță, ca niște bărbați în toată firea).

În coloniile de copii, chiștocii lucrează patru ore, alte patru ore trebuind să le consacre învățaturii (de fapt, toată învățătura asta e o tuhtă.) Tre-cînd în lagărele pentru adulți, li se impune o zi de muncă de zece ore, atît că normele lor de lucru sunt reduse, iar cele de hrană se calculează ca pentru adulți. Sunt transferați aici pe la șaisprezece ani, dar alimen-tația precară și proasta dezvoltare fizică

În lagăr și înainte de lagăr îi fac să arate, la această vîrstă, ca niște țînci pirpirii și plăpînzi: talia, inteligența, sfera lor de interese - toate sunt subdezvoltate. În funcție de natura muncii, uneori au brigăzile lor aparte, alteori sunt vărsați în bri-găzi comune cu invalizii și femeile. Aici li se cere „munca fizică ușoară” a băștinașilor, care, în cazul lor, e considerată muncă pentru copii.

După colonie, mediul lor de viață e total schimbat. Nu mai există rația pentru copii, spre care întindeau mîna gardienii, și de aceea gardienii încetează să mai fie dușmanul principal. Sunt apariții noi: niște bătrînei asupra cărora îți poți încerca puterile, femei asupra cărora îți poți încerca pubertatea. Șuți adevărați, în carne și oase, cu moace dure, dispuși oricînd să dirijeze și filosofia chiștocilor, și antrenamentele lor în ale hoției. Să înveți de la ei e tentant, să nu înveți e imposibil.

Cititorul liber simte, poate, în cuvîntul șuți un iz de reproș ? Înseamnă că n-a înțeles nimic. Acest cuvînt se pronunță în lumea interlopă așa cum se pronunță „cavaler” printre nobili, ba chiar cu mai mult respect și cu voce scăzută, ca un cuvînt sacru. A deveni cîndva hoț demn de acest nume e visul chiștocului și presiunea stihinică a găștii. Ajuns aici, chiar și cel mai independent adolescent meditănd asupra vieții(1)

nu și-ar putea găsi un destin mai sigur.

Într-o închisoare de tranzit din Ivanovo, mi-am petrecut cîndva o noapte în celula chiștocilor. Vecinul meu de prici era un băiat subțirel, abia tre-cut de cincisprezece ani, Slava parcă îl chema. Mi se părea că îndepli-nește tot ritualul chiștocilor cu un fel de silă, de parcă s-ar fi considerat prea mare pentru așa ceva, ori i se făcuse lehamite. Iată, mi-am zis, un puști care nu e încă pierdut, pare mai deștept decît ceilalți și o să se desprindă curînd de ei. Am intrat în vorbă. Băiatul era din Kiev, o parte dintre rude îi muriseră, celelalte îl abandonaseră. Slava începuse să fu-re încă înainte de război, pe la nouă ani. Furase și „cînd s-au întors ai noștri”, și după război și, cu un surîs îngîndurat și lipsit de veselie, atît de precoce pentru cei cincisprezece ani ai lui, mi-a explicat că și în con-tinuare avea intenția să trăiască numai din furt. „Știți, argumenta el cît se poate de rezonabil, cu o meserie de muncitor, mai mult de pîine și apă nu cîștigi. Or, eu am avut o copilărie grea, vreau să trăiesc, măcar cînd

voi fi mare, ca lumea." „Dar sub nemți ce-ai făcut?" I-am întrebat eu, pentru a completa lacuna de doi ani, coincizând cu ocupația Kievului, pe care el îi trecuse sub tăcere. „Sub nemți, am lucrat. Vă închipuiți că se putea fura sub nemți? Pentru așa ceva, ăia te împușcau pe loc."

Și în lagărele pentru adulți, chiștocii conservă trăsătura caracteristică principală a condiției lor: atacul și apărarea colectivă. Acest lucru îi face puternici, eliberându-i de numeroase restricții. În conștiința lor nu există nici un fanion separator între permis și nepermis, după cum nu există noțiunea binelui și răului. În capul lor, bine este tot ce vor ei și rău tot ce-i jenează. Conduita insolentă și sfruntată pe care o adoptă este tipul de comportament cel mai avantajos într-un lagăr. Simularea și viclenia îi slujesc de minune acolo unde nu se poate obține ceva cu forța. Chiș-tocul poate arbora aerul unui diafan îngerăș dintr-un vitraliu, mișcându-te pînă la lacrimi, în vreme ce camarazii lui îți golesc pe la spate sacul cu lucruri. Cu trupa lor ranchiunoasă, ei se pot răzbuna pînă la urmă pe oricine și, ca să nu aibă de a face cu această hoardă, nimeni nu ia apărarea victimei. Scopul e atins: adversarii sunt răzlețiți și chiștocii se năpustesc în haită asupra celui izolat. Și sunt invincibili! Năvălesc atît de mulți dintr-o dată, încît nu apuci să-i identifici, să-i distingi, să le reții trăsăturile.

Iată, după o povestire de A.I. Suzi, cîteva imagini din lagpunktul 2 (dis-ciplinar) din Krivoșceokovo al Novosiblag-ului. Se trăiește în semiob-scuritate, în niște gropi imense, săpate în pămînt pe o adîncime de un metru și jumătate. Autoritățile nu se amestecă în viața zonei (nu mai există nici lozinci, nici lecții). Pretutindeni domnește teroarea apașilor și a chiștocilor. Deținuții aproape că nu mai sunt scoși la lucru. Hrana - în consecință, în schimb, timp liber cu nemiluita.

De la incinta unde se tranșează pîinea se aduce, sub paza brigadierilor, lada cu rații. La un moment dat, chiar în fața căraușilor, chiștocii încing o bătaie simulată, se împing unii peste alții și lada se răstoarnă. Briga-dierii se reped să ridice rațiile de pe jos. Din douăzeci, apucă să mai recupereze doar paisprezece. „Bătăușii" s-au făcut nevăzuți.

Cantina este, în acest lagpunkt, o anexă din scînduri, unde nu se poate mânca într-o iarnă siberiană. Fiertura și rația de pîine trebuie transporta-te prin ger de la bucătărie și pînă la imensa groapă ce ține loc de bara-că, vreo 150 de metri. Pentru bătrîni și invalizi, e o operațiune dificilă și primejdioasă. Rațiile sunt vîrîte adînc în sîn, mîinile înghețate stau în-cleștate pe gamele. Dar pe neașteptate, cu o rapiditate diabolică, doi sau trei chiștoci trec la atac din direcții diferite. Bătrînul e trîntit la pă-mînt, șase mîini îi cotrobăiesc sub pufoaică și dispar ca luate de vînt. Rația a fost șterpelită, fiertura s-a vărsat în zăpadă. Alături gamela goală. Bătrînul încearcă să se ridice într-un genunchi. (Ceilalți zeki au văzut totul, dar se grăbesc să ocolească locul periculos, să-și care rații-le pînă la „baracă”.) Cu cît victima e mai slabă, cu atît chiștocii sunt mai necruțători. Unui bătrîn costeliv i se ia rația în văzul lumii, smulgîndu-i-se din mîini. Bătrînul plînge, îi imploră să i-o dea îndărăt. „O să mor de foame!” „Oricum o mierlești azi-mîine, ce mai contează!” Chiștocii s-au vorbit să-i atace pe invalizi în încăperea nemobilată și friguroasă din fa-ța bucătăriei, unde e un neconținut du-te-vino. Gașca trîntește victima la pămînt, i se așează pe mîini, pe picioare, pe cap, îi fură mahorca, banii - și dispare.

Impunătorul și zdravănul leton Martinson comite imprudența de a-și fa-ce apariția în zonă în niște cizme maro primite de la un aviator englez, șnuruite prin copci pe toată înălțimea gambei. Nici noaptea nu le scoate din picioare. Și e sigur pe forța lui. Dar iată că e surprins ușor aplecat pe o bancă în cantină. O gașcă îl atacă subit, dispare la fel de subit și - ia cizmele de unde nu-s! Să le cauți? Pierdere de vreme! În viteză, prin intermediul unui gardian(!), cizmele sunt expediate în afara zonei și vîn-dute pe bani buni. (Ce nu zvîntă chiștocii în afara zonei! De fiecare dată cînd, făcîndu-li-se milă de tinerețea lor, autoritățile din lagăr le dau ceva încălțăminte mai de Doamne-ajută, sau niște jalnice rămășițe de saltele, luate de la Cincizeci și Opti, în cîteva zile toate acestea sunt măritate pe mahorcă pe la civili, iar chiștocii umblă din nou în zdrențe și dorm pe priciurile goale.)

E suficient ca un civil imprudent, intrat în zonă cu cîinele, să se întoarcă pentru o clipă cu spatele, pentru ca pielea acelui cîine să o

poată cum-păra seara în afara zonei: cât ai clipi din ochi, animalul a fost momit, în-junghiat, jupuit și fript.

Nimic mai ațîțător ca hoția și brigandajul! Ele sunt și hrănitoare, și amu-zante. Dar și o simplă dezmoțire, zbîntuiala dezinteresată, alergătura de colo-colo sunt necesare corpului tînăr. Dacă li s-au dat niște ciocane ca să prindă în cuie cîteva lăzi pentru obuze, chiștocii le agită prin aer fără istov și înfig cuiele acelea în ce le cade sub mîină - în mese, în pereți, în butuci. Nu încetează să se chelfănească, și nu numai pentru a răsturna o ladă cu pîine, chiar se bat de-a binelea, fugărindu-se peste priciuri și printre ele. Puțin le pasă că, în goana lor, calcă pe picioarele sau lucrurile cuiva, că au doborît ceva, că au murdărit altceva, că l-au trezit pe unul, că l-au trîntit pe altul - ei se joacă!

Toți puștii se joacă așa, numai că lîngă copiii obișnuiți există de bine, de rău părinții (în epoca noastră nu mai mult decît „de bine, de rău”), li se găsește ac de cojoc, pot fi oprîți, admonestați, pedepsiți, trimiși în altă parte: în lagăre toate acestea sunt cu neputință. A dojeni un chiștoc cu vorba n-are nici un sens: limba omenească n-a fost creată pentru ei, urechile lor nu lasă să treacă nimic din ce nu le convine. Bătrîni iritați în-cearcă să-i pună la punct ridicînd mîina asupra lor - chiștocii aruncă în ei cu obiecte grele. În ce nu găsesc chiștocii prilej să se amuze: îi smulg unui invalid bluza și se joacă cu ea pasîndu-și-o unul altuia și făcîndu-l să alerge ca unul de vîrsta lor. Se supără și pleacă? Atunci nici n-o mai vede vreodată: e vîndută în afara zonei, pe tutun. (Apoi îl vor aborda cu inocență: „Tataie, dă-ne un foc! Haide, nu fi șucărit. De ce te-ai topit așa brusc și nu ți-ai luat-o?” Pentru adulți, părinți și bunici, aceste violente distracții ale chiștocilor pot fi, în înghesuiala din lagăr, mai agasante și mai ofensatoare decît brigandajul și aviditatea lor de flămînzii. Pentru un om de o anumită vîr-stă, e una dintre umilințele cele mai grele: să te vezi redus la nivelul unui mucos - și încă dacă te-ai putea apăra! - nu, lăsat la cheremul unor mucoși!

Chiștocii acționează fără premeditare, ei n-au defel intenția de a ofensa, nu se prefac. Ei nu recunosc, într-adevăr, pe nimeni ca ființă umană, în afară de ei înșiși și de șuții cu faimă! Așa au apucat să vadă lumea și acum se țin de această imagine. Iată-i, la apelul de seară, năvălind în coloana zekilor adulți, zdrobiți de oboseală, abia

ținându-se pe picioare, adânciți într-un fel de amorteală ori în amintirile lor. Chiștocii sparg co-loana nu pentru că ar vrea să ajungă în față, asta nu le-ar aduce nimic, ci doar așa, de distracție. Discută zgomotos între ei, nu conținesc să invoce în van numele lui Pușkin („Pușkin a luat-o!", „Pușkin a mânca- t-o!"), înjură de Dumnezeu, Hristos și Maica Precista, lansează, țipînd, cele mai murdare obscenități privind deviațiile sexuale, fără a se jena cîtuși de puțin de prezența femeilor în vîrstă și cu atît mai puțin de a ce-lor tinere. În scurtul răstimp petrecut în lagăr, au atins cel mai înalt grad de libertate față de societate... în timpul lungilor controale din zonă, chiștocii se fugăresc, busculînd mulțimea, făcîndu-i pe oameni să cadă unii peste alții („Ce te-ai proțăpit în drum, țărane?") ori aleargă unul după altul în jurul omului ca împrejurul unui arbore, un arbore cu atît mai comod cu cît te poți sprijini de el, îl poți scutura, împinge, îl poți smuci în toate direcțiile.

Această joacă e supărătoare și în clipe de voie bună, dar, cînd întreaga viață ți-e distrusă, cînd ești azvîrlit la dracu-n praznic să putrezești într-o groapă, cînd, din pricina foamei, moartea ți se propagă deja în trup și întunericul îți invadează privirile, e cu neputință să te ridici mai presus de tine însuți, încercînd un sentiment de simpatie față de acești mînji, care încing jocuri atît de candid de într-un loc atît de sinistru. Nu, oamenii în vîrstă, sleiți de oboseală, sunt cuprinși de mînie și strigă la ei: „Mînca-v-ar ciuma, șo-pîrlele dracului!", „De-ați crăpa odată!", „Canalii-lor! Cîini turbați!", „V-aș sugruma cu mîna mea!", „Fiare, mai hîde decît fasciștii!", „V-au asmuțit peste noi să ne omorîți cu zile!" (Și în aceste cuvinte ale invalizilor e strînsă atîta obidă, încît, dacă vorbele ar putea ucide, i-ar ucide pe chiștocii!) Da! Așa și pare, că au fost asmuțiți dina-dins, căci chiar dacă s-ar fi gîndit mult și bine, capii lagărelor n-ar fi pu-tut născoci o urgie mai cumplită. (Exact ca într-o partidă de șah norocoasă, în care toate combinațiile încep deodată să se lege de la sine, și ți se pare că au fost gîndite cu mult înainte. Într-o transă de geniu, siste-mul nostru a cunoscut multe reușite în arta extenuării ființei umane.) Ai jura că, în mitologia creștină, așa și trebuie să arate tartorii iadului, nicidecum altfel!

Cu atît mai mult, cu cît principala lor distracție, simbolul lor - un simbol permanent, formă de salut și de amenințare - e praștia,

degetele arătător și mijlociu despărțite ca niște coarne mobile și gata să împungă. Dar ele nu sunt atît gata să împungă, cît gata să smulgă, pentru că sunt îndreptate întotdeauna spre ochi. E un gest preluat de la şuții hîrșiți și implică o amenințare serioasă: „Îți scot ochii, spurcăciune!” E un joc care le place la nebunie chiștocilor: fără veste, înaintea ochilor unui bătrîn apare, nu se știe de unde, crescînd, ca un cap de șarpe, o praștie, și degetele încovoiate se îndreaptă implacabil spre orbite: acum au să se înfigă! Bătrînul se trage îndărăt, i se mai dă și un ghiont ușor în piept, iar în spate un alt chiștoc s-a lipit cît e de lung de pămînt, și bătrînul se prăvălește cu labele în sus, în hohotele vesele ale chiștocilor. Niciodată nu va fi ajutat să se ridice. Nici nu le dă prin cap că au făcut ceva rău: e numai ceva haios! Nici iarba fiarelor nu te scapă de acești diavoli! Și, ridicîndu-și cu greu trupul șubred, bătrînul își șoptește furios în barbă: „De-aș avea o mitralieră, jur că i-aș ciurui fără să cli-pesc!” Bătrînul Ț- îi ura de multă vreme. Spunea: „Oricum sunt pierduți; o dată cu ei crește doar o ciumă pentru oameni, încet-încet, trebuie stîrpiți!” Și a pus la punct o metodă: înșfăca pe furiș cîte un chiștoc, îl trîntea la pă-mînt și-i zdrobea pieptul cu genunchii pînă cînd se auzea trosnetul coastelor, dar nu apăsa pînă la capăt, în ultima clipă îi dădea drumul. După un atare tratament, spunea Ț., chiștocul nu mai are viață în el, dar nici un medic nu va pricepe despre ce-i vorba. Și Ț. a trimis astfel pe lumea cealaltă cîtiva chiștoci, pînă a fost el însuși prins și omorît în bă-taie.

Ura naște ură. Băltoaca neagră a urii se prelinge pe orizontală cu cea mai mare rapiditate. E mai ușor decît să te cațări pe pereții craterului în sus, spre cei care i-au osîndit, pe bătrîni ca și pe tineri, la un destin de sclavi.

Astfel au fost pregătite micile fiare îndărătnice, prin acțiunea conjugată a legislației staliniste, a educației GULag-ului și a plămadei şuților. Nici că se putea născoci un mijloc mai eficace de îndobitocire a copilului! Nu există o cale de a îndesa mai repede și mai adînc toate viciile lagărului într-un piept strîmt și încă necopt!

Chiar și cînd nu-i costa nimic să îndulcească sufletul unui copil, stăpînii lagărelor nu admiteau așa ceva: asta nu intra în sarcinile lor educative. Un băiat a cerut să fie trecut din lagpunktul 1 de la Krivoșceokovo în lagpunktul 2, unde era deținut tatăl lui. A fost

refuzat (pentru că instruc-țiunile prevăd separarea)! Băiatul a fost nevoit să se ascundă într-un butoi, să treacă astfel în lagpunktul 2 și să trăiască o vreme clandestin lângă tatăl lui. Între timp, în lagpunktul de unde fugise s-a iscat mare tapaj, puștiul a fost considerat evadat și s-au scotocit gropile latrinelor cu pari străpunși de cuie, ca să se vadă dacă nu cumva s-a înecat în vreuna din ele.

Primul pas e mai greu. Doar prima detenție, de la 15 ani, i s-a părut lui Volodea Sneghiriov un lucru mai mult sau mai puțin ieșit din comun. Apoi, de-a lungul a șase condamnări, a recoltat aproape un secol (două dintre ele erau de câte 25 de ani), a petrecut sute de zile la BUR și în carceră (contractînd cu plămîinii lui tineri tuberculoza), iar 7 ani sub inci-dența unui mandat de urmărire generală. Apoi a înaintat cu pas sigur pe calea șuților. (Astăzi, fără un plămîn și cu cinci coaste lipsă, e invalid de gradul doi.) De la vîrsta de doisprezece ani, Vitea a stat fără întrerupere în pușcărie. A fost condamnat de paisprezece ori, din care de nouă ori pentru evadare. „N-am fost niciodată un om liber în sens legal.” După eliberare, lura Ermolov și-a găsit un loc de muncă, dar a fost dat afară: era mai important să fie angajat un soldat demobilizat. A fost nevoit să „plece în turneu”. Și spre o nouă condamnare.

Nemuritoarele legi staliniste pentru chiștoci au dăinuit 20 de ani (pînă la Decretul din 24.04.54, care le-a atenuat cît de cît, eliberîndu-i pe chișto-cii care ispășiseră mai mult de o treime din condamnare - asta, însă, doar din primul termen! Dar dacă ele sunt paisprezece?) Douăzeci de recolte aceste legi strînseseră deja. Douăzeci de generații date pradă crimei și stricăciunii. Cine va cuteza să arunce vreo umbra asupra memoriei Marelui Corifeu?

Există puști destul de iuți pentru a reuși să împuște articolul Cincizeci și Opt la o vîrsta fragedă. Gheli Pavlov, de exemplu, l-a încasat la 12 ani (din 1943 și pînă în 1949 a fost deținut în colonia de la Zakovsk). Pentru 58, nu exista nici o vîrsta minimă. Chiar și în conferințele juridice de po-pularizare se spunea acest lucru (Tallin, 1945). Doctorul Usma a cunos-cut un băiețel de 6 ani închis în colonie în temeiul lui 58. Asta e, cu siguranță, un record!

Uneori, de ochii lumii, arestarea unui copil era amînată, dar asta nu schimba lucrurile cu nimic, ea îl ajungea implacabil din urmă pe cel

în-semnat. Vera Incik, fiica unei femei de serviciu, împreună cu alte două fetițe, tustrele de 14 ani, au aflat (Eisk, 1932) cum, la deschiaburire, co-piii mici erau părăsiți și lăsați să moară. Puștoaicele („revoluționare de altădată”) au hotărât să protesteze. Fără să-și deformeze propriul scris, pe foi rupte din caietele de școală, au compus și copiat manifeste pe care le-au lipit în piață, scontînd pe o indignare generală și imediată. Una dintre ele, fata unui medic, a fost arestată, pare-se, numaidecît. În ce o privește pe fiica femeii de serviciu, s-au mulțumit s-o încondeieze pe undeva. În 1937 a fost arestată „pentru spionaj în favoarea Poloniei”.

Unde, dacă nu în acest capitol, să vorbim despre destinul copiilor rămași orfani în urma arestării părinților lor?

Copiii femeilor arestate pentru că făceau parte dintr-o comunitate religioasă de undeva de lîngă Hosta au fost încă norocoși. Cînd, în 1929, mamele lor au fost expediate pe Solovki, copiii au fost lăsați, din slăbi-ciune sufletească, la casele și gospodăriile lor. Puștii s-au ocupat sin-guri de grădini și livezi, au muls caprele, învățau foarte bine la școală și le trimiteau părinților pe Solovki vederi, încredințîndu-i că sunt gata să sufere în numele lui Dumnezeu, întocmai ca și mamele lor. (Firește, Partidul le-a oferit curînd această posibilitate.)

Date fiind instrucțiunile ce prevedeau „separarea” părinților și copiilor din familiile deportate - cîți asemenea chiștoci vor fi existat în anii '20 (să ne amintim de cei 48%)? Și cine ne va povesti destinul lor?...

Iată-o pe Galia Venediktova. Tatăl ei era tipograf la Petrograd, anarhist, mama - o croitoreasă din Polonia. Galia își amintește perfect cea de a șasea aniversare a zilei sale de naștere (1933), sărbătorită cu multă bu-curie. A doua zi dimineața, cînd s-au trezit - tata nu-i, mama nu-i, iar prin cărți scotocește un militar străin. E drept, după o lună mama s-a în-tors: femeile și copiii au călătorit spre Tobolsk ca oameni liberi, numai bărbații - cu un convoi de pușcăriași. Au trăit acolo în familie, dar, după mai puțin de trei ani, mama ei a fost arestată din nou, tatăl împușcat. După o lună mama a murit în pușcărie. Galia a fost expediată la o casă de copii deschisă într-o mîinăstire de lîngă Tobolsk. Aici fetele trăiau - cutuma casei — sub teroarea permanentă că vor fi violate. Apoi a fost transferată la casa de copii din oraș, unde directorul le spunea, ca să

bage la cap: „Sunteți copii de dușmani ai poporului, și uite că, totuși, noi vă dăm de mîncare și vă îmbrăcăm!” (Cît de umană poate fi această dictatură a proletariatului!) Și Galia a devenit un fel de pui de lup. La 11 ani era deja la primul ei interogatoriu politic. De atunci s-a ales cu un decar, pe care nu l-a ispășit pînă la capăt. Ajunsă aproape la patruzeci de ani, trăiește acum singură dincolo de Cercul Polar și scrie: „Viața mea s-a încheiat o dată cu arestarea tatălui meu. Îl iubesc atît de mult chiar și astăzi, încît mi-e și frică să mă gîndesc la asta. Era o altă lume, și sufletul meu e bolnav de dragoste pentru ea...”

Iată și un fragment din amintirile Svetlanei Sedova: „N-am să uit niciodată ziua cînd toate lucrurile noastre au fost azvîrlite în stradă, iar pe mine m-au cocoțat deasupra lor, sub o ploaie nemiloasă. De la șase ani am fost „fiică de trădător de patrie” - ceva mai cumplit decît asta nu poate exista în viața unui om.”

Au fost vîrîți în casele speciale, aflate sub egida NKVD. Celor mai mulți li s-a schimbat și numele, mai ales dacă aveau unul sonor. (Iura Buha-rin și-a aflat abia în 1956 adevăratul nume. Dar numele de Cebotariov nu pare a avea nimic ilustru, nu-i așa?) Copiii creșteau complet purifi-cați de scîrna părinților lor. Roza Kovacs, născută la Philadelphia, adusă aici de mică de către tatăl ei comunist, după ce a trecut prin casa specială a NKVD-ului a ajuns, în timpul războiului, în zona americană a Germaniei - ce hățîș de destine! - ei și? S-a întors în patria sovietică să își încaseze cei 25 de ani sorociți.

Chiar și o privire superficială poate distinge deja această particularitate: și copiii trebuie să facă pușcărie, vine și rîndul lor să fie trimiși pe pă-mîntul făgăduit al Arhipelagului, uneori o dată cu părinții. Iată cazul Ni-nei Peregud, o fată de clasa a opta. În noiembrie 1941, au venit să-l aresteze pe tatăl ei. Percheziție. Brusc, Nina își amintește că în soba zace un cuplet scris de ea, mototolit, dat încă nears. Putea să rămînă acolo mult și bine, dar Nina, înspăimîntată, a hotărît să-l rupă cu orice preț. S-a strecurat spre sobă, și un milițian care picotea pe aproape a surprins-o. Și o înfricoșătoare instigație s-a înfățișat privirilor cekiste:

Sus pe cer răsare-o stea Dulce luminînd. Smolenskul s-a dus deja, Moskova-i la rînd.

Și fata mai exprima o dorință:

Surpe-o bombele de școală, Că nu-mi arde de toceală!

Bineînțeles, acești bărbați în putere, care își salvau patria în fundul spa-telui frontului, la Tambov, acești cavaleri cu inimi fierbinți și mâini curate erau obligați să curme o asemenea primejdie de moarte.* Nina a fost arestată. Au fost confiscate, pentru anchetă, jurnalul ei, ținut încă din clasa a șasea, și o poză contrarevoluționară: fotografia bisericii Sfînta Varvara, care fusese demolată. „Despre ce vorbea tatăl tău acasă?” voiau să afle cavalerii cu inimi fierbinți. Ninei i se spărgea pieptul de plîns. A fost condamnată la 5 ani și 3 ani decădere din drepturile civile (deși, neavînd încă nici un drept, n-avea din ce să decadă).

În lagăr a fost, firește, despărțită de tatăl ei. O ramură albă de liliac îi răscolea sufletul: prietenele ei își dădeau acum examenele. Nina sufe-rea exact așa cum era și prevăzut că trebuie să sufere o criminală su-pusă reeducării: uite ce a făcut Zoia Kosmodemianskaia(2), care avea aceeași vîrstă cu mine, și cît de netrebnică pot fi eu! Operii apăsau pe această coardă: „Mai poți încă ajunge la înălțimea ei! Ajută-ne!”

O, pervertitori de suflete tinere! Cît de netulburați o să vă sfîrșiți zilele! Nu va trebui să vă ridicați nicăieri pentru ca, vineți și dînd din colț în colț, să recunoașteți ce lături ați vărsat în suflete!

Iar Zoia Leșceova a reușit să-și surclaseze întreaga familie. Iată cum s-au petrecut lucrurile. Tatăl, mama, bunicul și bunica - toți i-au fost răzlețiți prin diferite lagăre pentru credința în Dumnezeu. Iar Zoia avea doar zece ani. A fost băgată într-o casă de copii (regiunea Ivanovo). Aici a declarat că nu-și va scoate nicicînd de la gît cruciulița pe care mama ei i-o dăduse la despărțire.

Și îi lega nodul mai strîns, ca să nu-i fie luată în timpul somnului.

Lupta

*E posibil să nu ajungem, odată, cîndva, să punem mîna măcar pe unul din acești soboli, care ratificau arestarea unei fete de clasa a opta pentru niște amărîte de versuri? Să ve-dem ce frunte are, ce fel de urechi?

a durat multă vreme. Zoia dobîndise îndărătnicia exasperării: n-aveți decît să mă sugrumați și să mi-o smulgeți cînd voi fi moartă! Atunci, ca recalitrantă la educație, a fost trimisă într-o casă pentru copii defectivi. Aici deja era o lume de lepădături, chiștocii depășeau, prin

purtările lor, tot ce s-a scris în acest capitol. Lupta pentru cruciuliță a continuat. Zoia s-a ținut tare: nici aici n-a învățat să fure și să împrăște cu vorbe mur-dare. „Fata unei femei atît de sfinte ca mama mea nu poate fi delin-cventă de drept comun. Mai bine mă fac politică, așa cum e toată fami-lia mea.”

Și a devenit politică! Cu cît educatorii și radioul îl proslăveau mai mult pe Stalin, cu atît mai bine își dădea seama, în sinea ei, cine era respon-sabil de toate nenorocirile ce căzuseră asupra lor. Și ea, care nu se lă-sase antrenată de comportamentul comunilor, îi trăgea acum după sine! În curte se înălța o statuie-standard, din ghips, a lui Stalin. Pe ghipsul acela au început să apară inscripții injurioase și obscene. (Chiștocilor le place sportul! Important e doar să-i orientezi pe direcția cea bună.) Ad-ministrația vopsește statuia, organizează pînde, anunță MGB-ul. Dar inscripțiile continuă să apară și copiii rid în hohote. În sfîrșit, într-o bună zi capul statuii a fost găsit în țarină, rupt de pe trunchi, iar în craniu – ra-hat.

Act terorist! Și-au făcut apariția ghebiștii. Au început, după toate regu-lile, interogatoriile și amenințările: „Dați-ne banda de teroriști, altfel vă împușcăm pe toți pentru teroare!” (Mare lucru pentru ei să împuște o sută cincizeci de copii, acolo; să fi aflat însuși, chiar el ar fi dat o ase-menea dispoziție.)

Nu se știe dacă puștii au rezistat ori au cedat, dar Zoia Leșceova a de-clarat:

„Eu singură am făcut toate astea! La ce altceva e bun capul lui papa-șa?”

Și a fost trimisă în judecată. A fost condamnată la pedeapsa capitală, fără ca pe vreunul dintre judecători să-l apuce rîsul. Dar, în virtutea inadmisibilului umanism al legii privind reintroducerea pedepsei cu moartea (1950), execuția unei fete de paisprezece ani nu era tocmai pe linie. Și de aceea i s-au dat zece ani (de mirare că nu douăzeci și cinci). Pînă la optsprezece ani a stat în lagăre obișnuite, după - în lagăre speciale. Franchețea și limba ei nesupusă i-au adus în lagăr o a doua și, pare-se, chiar o a treia condamnare.

Părinții și frații Zoiei fuseseră deja eliberați, cînd ea mai zăcea încă în lagăr.

Trăiască toleranța noastră religioasă!

Trăiască copiii, beneficiarii comunismului!

Arată-te, țară care ți-ai iubit copiii așa cum i-am iubit noi pe ai noștri!

Capitolul 18

MUZELE în GULAG

SE SPUNE, îndeobște, că în GULAG totul e posibil. Cea mai neagră josnicie, orice șerpuire a trădării, o întâlnire uluitoare, o iubire pe marginea prăpastiei - totul e posibil. Dar dacă vine cineva și, cu ochi strălu-cind de exaltare, începe să vă îndruge că nu știu care deținut a fost ree-ducat pe seama statului, prin intermediul KVC, retezați-i-o fără ezitare: gogoși!

Toată lumea se reeducă în GULAG: o reeducare prin influență reciprocă și prin forța împrejurărilor, o reeducare multidirecțională, pluriva-lentă, dar nici un chiștoc, și cu atât mai puțin un adult, n-a fost reeducat prin grija KVC.

Dar, pentru ca lagărele noastre să nu semene cu acele „cuiburi de dez-măț, comunități de briganzi, pepiniere de recidiviști și medii de propaga-re a imoralității" (e vorba de temnițele țariste), li s-a grefat acest apen-dice: Secția Cultural-Educativă (KVC).

Căci, cum spunea unul din șefii GULag-ului, I. Apeter: „Structurilor penitenciare din țările capitaliste proletariatul URSS le opune structurile sale culturale (și nu proliferarea lagărelor - A.S.)... Instituțiile în care statul proletar realizează privarea de libertate... pot fi numite închisori ori definite prin alt cuvânt, nu terminologia contează. Sunt locuri unde viața nu e ucisă, ci dezvoltă mlădițe noi..." .*

Nu știm cum a sfârșit Apeter. Cred - și sunt puține șanse să mă înșel - că foarte curînd i s-a sucit gîtul într-unul din aceste locuri unde viața dezvoltă mlădițe noi. Dar nu terminologia contează. A înțeles, în sfîrșit, cititorul ce anume a constituit esențialul în lagărele noastre? Structurile culturale.

Și, ca panaceu, a fost creat un organism, o structură ce a proliferat apoi, întinzîndu-și tentaculele asupra fiecărei insule. În anii '20, expresii-le ei concrete s-au numit PVC (Secții politico-educative), din anii '30 - KVC. Ele trebuiau, printre altele, să suplinească preoții și serviciile religioase din închisorile trecutului.

Iată construcția lor internă. Șeful KVC era un civil, cu competențe de adjunct al șefului de lagăr. El își selecționa educatorii (potrivit normativelor, cîte unul la 250 de pupili) obligatoriu din „mediile apropiate pro-letariatului", prin urmare intelectualii (mica burghezie) firește că

nu co-respundeau exigențelor (de altfel, era mult mai sănătos să învețe să dea cu târnăcopul) și educatorii erau recrutați dintre șuți cu două-trei condamnări la activ, la care se adăuga pegra citadină: escroci, dela-

*Culegerea De la închisori..., pp. 429, 432, 438.

pidatori și proxeneți. Și iată un astfel de june, curățel, titular al unei con-damnări de cinci ani pentru viol cu circumstanțe atenuante, descinzînd, cu un ziar făcut sul sub braț, în baraca Cincizeci și Opților și purtînd cu ei o discuție despre „Rolul muncii în procesul reeducării”. Educatorii văd foarte bine acest rol de pe margine, întrucît ei sunt „scutiți de parti-ciparea la procesul productiv”. Din același mediu socialmente apropiat se recruta activul KVC, însă activiștii nu erau scoși din producție (ei puteau spera doar ca, în timp, să-i taie craca de sub picioare vreunui educator, pentru a-i lua locul. Acest lucru crea în KVC o atmosferă deo-sebit de amicală). Educatorul are sarcina ca, dimineața, să asiste la în-colonarea și expedierea deținuților spre locurile de muncă, apoi să veri-fice cum merg treburile la bucătărie (adică să-și umple burdihanul), du-pă care se poate retrage în cabina lui, să mai tragă un pui de somn. Cît despre caizi, educatorii nu trebuie să se agațe de ei, nu trebuie să-i atingă nici măcar cu o floare. Căci, în primul rînd, ar fi periculos, în al doilea rînd va veni momentul cînd „spiritul de gașcă în materie de de-lincvență se va transforma în spirit de echipă pe palierul muncii”, și atunci tocmai caizii vor fi cei ce vor conduce brigăzile de șoc la asalt. Așa că, pînă una-alta, să mai doarmă și ei un pic după noaptea pierdu-tă la jocul de cărți. În întreaga lui activitate, educatorul e călăuzit de principiul că activitatea cultural-educativă din lagăre nu e o muncă de culturalizare a unor „sărmani pușcăriași”, ci una cultural-productivă, cu tăișul (fără tăiș la noi nu se poate) îndreptat împotriva - cititorul va fi ghi-cit deja - împotriva Cincizeci și Opților. Din păcate, KVC „nu are dreptul de a efectua ea însăși arestări” (ca să vedeți ce îngrădire a valențelor culturale!), „dar poate solicita acest lucru administrației” (care nici gînd să refuze). În plus, educatorul „prezintă sistematic rapoarte privind sta-rea de spirit a deținuților”. (Cine are urechi de auzit să audă! Aici secția cultural-educativă se transformă, delicat, în secție cekistă de informare, dar în instrucțiuni nu se spune verde acest lucru.)

Dar iată că, luați de valul citărilor, am alunecat, din perspectivă gramaticală, la timpul prezent. Vom fi obligați să stîrnim amărăciunea cititorului precizînd că e vorba de sfîrșitul anilor '20 și începutul anilor '30, anii cei mai înfloritori ai KVC, ani cînd țara desăvîrșea construcția societății fără clase și încă nu avusese loc acea înfricoșătoare explozie a luptei de clasă care s-a produs după sus-amintita desăvîrșire. În acei ani glorioși, KVC s-a împodobit cu o puzderie de importante dependențe: consilii cul-turale ale privaților de libertate; comisii de culturalizare; comisii sanitare și de organizare a vieții cotidiene; state majore ale brigăzilor fruntașe; posturi de control al îndeplinirii planului financiar și de producție... în fine, cum spunea tovarășul Solz (curatorul Belomorkanal-ului și preșe-dintele comisiei VȚIK pentru amnistiiile individuale), „deținutul, chiar și în închisoare, trebuie să trăiască viața națiunii”. (Odiosul dușman al poporului Solz a fost pe drept pedepsit de tribunalul proletar... scuze... acest luptător pentru marea noastră cauză, tovarășul Solz, victimă a unor calomnii, a pierit în anii cultului... din nou scuze... datorită existen-ței insignifiantului fenomen al cultului personalității...)

Și cîtă culoare, cîtă varietate în activitatea culturală, diversă ca viața în-săși! Organizarea întrecerilor. Organizarea mișcării fruntașilor în pro-ducție. Lupta pentru îndeplinirea planului financiar și de producție. Lup-ta pentru disciplina muncii. Asaltul pentru lichidarea discontinuităților în muncă. Excursiile culturale. Colecta voluntară pentru construcția de avi-oane. Subscripții la împrumuturi. Subotnice în sprijinul întăririi capacității de apărare a țării. Demascarea pseudofruntașilor. Discuții cu refractarii. Lichidarea analfabetismului (la care nu se prea înghesuia nimeni). Cur-suri tehnico-profesionale pentru deținuții din rîndul oamenilor muncii (apașii dădeau năvală la cele de șoferi: libertatea!). Apoi fascinantele discuții despre inviolabilitatea proprietății de stat. Simple ședințe de citi-re a ziarului. Seri de întrebări și răspunsuri. Colțuri roșii în fiecare bara-că! Diagrame reflectînd îndeplinirea planului! Obiectivele de plan! Și ce placarde! Și ce lozinci!

În acele vremuri ferice, peste tenebroasele întinderi și abise ale Arhipelagului planau Muzele și, mai înalt decît toate, Polimnia, muza imnurilor (și a lozincilor).

„Glorie brigăzilor muncii intense!

Fruntași în muncă - primii la dispense!" Sau

„Muncește cu sîrg, familia te așteaptă!"

(Asta da psihologie, nu-i așa? Căci unde bat aceste vorbe de suflet? Ce urmăresc ele, la o adică? Unu: de cumva ai uitat că ai o familie, să te neliniștească, să-ți aducă aminte. Doi: dacă ți-ai făcut prea mult sînge rău, dimpotrivă, să te liniștească: ai tăi sunt bine, încă n-au fost arestați. Trei: familia nu te vrea îndărăt așa cum ești, ci doar trecut prin munca cinstită din lagăr.) În sfîrșit:

„Să ne angajăm în întrecerea pentru cea de a XVII-a aniversare a lui Octombrie!"

Irezistibil, nu-i așa?

Dar arta dramatică pusă în slujba unor teme politice arzătoare (căci și Thalia ne inspiră, nu-i așa?)? Bunăoară, ilustrarea prin scenete a Ca-lendarului Roșu(1)? Gazete vivante! Procese literare! Oratoriul pe tema plenarei ȚK din septembrie 1930. Scheciul muzical „Marșul articolelor Codului Penal" (58 e Baba-Cloanța)! Cît de mult înfrumusețau toate acestea viața deținuților, cum îi ajutau să răzbată spre lumină!

Dar animatorii KVC? Să nu uităm nici munca de propagare a ateismului! Cercurile muzicale și corurile (sub egida muzei Euterpe). Ori brigăzile de agitație:

„Grăbiți să umple multe roabe,

Fruntașii se cam clatină pe labe!"

Ce curajoasă autocritică! Nu ezită să-i înțepe nici pe fruntași! E suficient ca o astfel de brigadă să descindă într-un sector disciplinar și să recite în cor:

„Ascultă, Volga, vorba mea:

Dacă alături de z/k

Stau de veghe zi și noapte cekiști, înseamnă că-i zor mare

De brațe proletare

Și că avem la OGPU comuniști!

Pentru ca, nici una, nici două, toți cei pedepsiți, și în primul rînd recidi-viștii, să azvîrle cît colo cărțile de joc și, călcîndu-se pe picioare, să dea năvală la muncă!

Încă o acțiune: un grup alcătuit din fruntași între fruntași, însoțit de o bri-gadă de agitație, vine în vizită la un RUR sau la un Șlzo. La început, fruntașii îi fac cu ou și cu oțet pe refractari, explicîndu-le

avantajele în-deplinirii normelor (hrană mai bună). Apoi brigada cântă:

„De la Moscova la Volga

Bătălia s-a încins, Viscolele-ngenunchează,

Gerul e învins!"

Și, cu deplină sinceritate:

„Ca să nu ai păs, băiete,

Nici de foame, nici de sete,

Doboară ale planului ștachete!"

Apoi, toți doritorii sunt invitați nu numai să iasă din zonă la lucru, ci să treacă numaidecât (din baraca disciplinară) în baraca fruntașilor, unde masa e întinsă! Ce triumf al artei! Membrii brigăzilor de agitație, mai puțin cei ai brigăzii centrale, nu sunt scoși din producție. Primesc, în zi-ua spectacolului, un supliment de terci.

Dar activitățile mai subtile? Bunăoară, „cu concursul deținuților înșiși, se duce lupta împotriva egalitarismului în materie de recompensare a mun-cii". Ia gândiți-vă numai ce sensuri profunde se ascund aici. Asta în-seamnă că, la ședința brigăzii, un deținut ia cuvîntul și zice: „Nu-i dați lui cutare rația întreagă, pentru că a lucrat prost: dați-mi mie 200 de grame în plus!"

Ori tribunalele tovărășești? (În primii ani de după revoluție, ele erau numite „moral-tovărășești" și dezbăteau cauze privind jocurile de noroc, bătăile între deținuți, furturile - dar astea sunt cazuri de tribunal? Și apoi cuvîntul ăsta „moral" avea un iz burghez: a fost eliminat.) Începînd din perioada de reconstrucție (1928), aceste tribunale au trecut la examina-re a cazurilor de absenteism, de simulare, de neglijență în întreținerea utilajelor, rebutări, degradare a materialelor. Și, dacă în completele de judecată nu izbuteau să se infiltreze elemente străine prin natura lor de clasă (ele fiind alcătuite, așadar, doar din asasini, borfași jigodiți, proxe-neți și concusionari), aceste instanțe, prin sentințele lor, solicitau admi-nistrației suprimarea vizitelor, a pachetelor, a dispenselor, suspendarea deciziilor de eliberare condiționată înainte de termen, transferarea recalitrantilor. Cît de chibzuite și de juste erau aceste măsuri și cît de profitabil era faptul că inițiativa aplicării lor venea de la deținuții înșiși! (Firește, nu fără dificultăți, începe judecarea unui fost chiabur, care, însă, se ridică și zice: „Sunteți un tribunal tovărășesc, or, eu, în

ochii voștri, sunt un chiabur, nu un tovarăș. Așa că n-aveți dreptul să mă ju-decați." Completul a cam băgat-o pe mîneacă. S-au cerut instrucțiuni de la sectorul politico-educativ al GUITL, iar răspunsul a fost: Judecați-l! Judecați-l numaidecît, nici o problemă!

Care e baza bazelor întregii munci cultural-educative din lagăre? „Nu-l lăsați pe deținut singur cu sine după muncă, pentru a evita resurecția veleităților lui infracționale de odinioară" (de pildă, Cincizeci și Optii să n-aibă răgaz să se gîndeasca la politică). Important este ca „deținutul să nu scape nici o clipă de sub influența acțiunilor educative".

Aici sunt de mare ajutor mijloacele tehnice moderne, și anume difuzoarele instalate pe fiecare stîlp și în fiecare baracă. Ele nu trebuie să tacă niciodată. În permanență și sistematic, de la deșteptare și pînă la stingere, ele trebuie să le explice deținuților cum își pot apropia clipa eli-berării; să prezinte din oră în oră comunicate despre mersul lucrărilor, despre brigăzile fruntașe și despre cele codașe, să-i denunțe pe cei ce pun bețe-n roate. Se poate recomanda și o formulă mai originală, cum e discuția în direct cu unii refractari ori codași.

Și apoi presa, presa, tovarășii - arma cea mai ascuțită a partidului nostru. Iată dovada palpabilă a libertății presei în țara noastră: existența ei chiar în locurile de detenție! Da! În ce țară mai e posibil așa ceva?

Gazetele sunt de două feluri: unu: de perete, scrise de mînă, și doi: șapirografiate. Și unele, și celelalte au neînfricați corespondenți de la-găr, care biciuiesc lipsurile (deținuților) și această autocritică e încura-jată de către Direcție. Cîtă importanță acordă însăși Direcția presei libere din lagăr rezultă cu elocvență fie și numai din ordinul nr. 434 pe Dmitlag: „O imensă cantitate de note și semnale rămîn fără nici un ecou". Gazetele publică și fotografii ale fruntașilor. Gazetele transmit directive. Gazetele fac dezvăluiri. Gazetele pun în lumină și acțiunile subversive ale dușmanului de clasă, pentru ca acesta să poată fi lovit cu mai multă vigoare. (Gazeta e cel mai bun colaborator al secției ope-rative CEKA.) În general, gazetele reflectă viața din lagăr în desfășu-rarea ei și constituie mărturii neprețuite pentru posteritate.

Bunăoară, gazeta casei de arest din Arhanghelsk. În 1931, ea ne înfă-țișează viața îndestulată și prosperă a deținuților: scui pătoare, scru-miere, mușamale pe mese, difuzoare, portrete ale conducătorilor și, pe pereți, lozinci care sintetizează, în cuvinte bine alese, linia generală a partidului... acestea sunt „roadele meritate de care se bucura cei privați de libertate!”

Da, roade prețioase, nimic de zis! Și cum s-au răsfrint toate acestea asupra vieții de zi cu zi a privaților de libeate? Aceeași gazetă, după jumătate de an: „Toți deținuții, cot la cot, s-au apucat cu sîrg de lucru... Indicii de îndeplinire a planului financiar și de producție au crescut... Mîncarea e tot mai puțină și mai proastă.”

Nu-i nimic. Nu vă faceți griji: acest ultim neajuns e lesne remediabil. Și unde, unde au apus toate acestea?... O, cît de efemer e pe Pămînt tot ce poartă pecetea sublimului și a perfecțiunii! Un sistem de educație de tip carusel, atît de intensiv, de viguros, de optimist, decurgînd din înseși bazele Doctrinei înaintate și care promitea că în cîțiva ani în țara noastră nu va mai exista nici urmă de criminal (așa părea mai cu seamă la 30 noiembrie 1934(2)) - și ce s-a ales din el? Brusc, se așterne o gla-ciațiune (desigur, foarte necesară, indispensabilă), și toate petalele tan-drelor noastre veleități cad veștejite. Unde au zburat, ca luate de vînt, mișcarea fruntașilor în producție și întrecerea socialistă? Și gazetele de lagăr? Asalturile, colectele, abonamentele și subotnicele? Consiliile cul-turale și tribunalele tovrășești? Lichidarea analfabetismului și cursurile tehnico-profesionale? Ce să mai spui, dacă într-o bună zi chiar difuzoarele și portretele conducătorilor au fost văzute dispărînd din zonă? (De prisos să precizăm că au fost scoase și scui pătoarele.) Cît de ternă s-a făcut dintr-o dată viața deținuților! Cum a fost ea, această viață, îm-pinsă fără veste îndărăt cu zeci de ani, lipsită fiind de cele mai impor-tante cuceriri revoluționar-penitenciare! (însă departe de noi gîndul de a formula obiecții: măsurile adoptate de partid au venit exact la timp și au fost cît se poate de necesare.)

Forma artistico-poetică a lozincilor nu mai era la preț, toate au devenit simplute și seci: să îndeplinim! să depășim! Desigur, educația estetică, volutele muzelor n-au fost interzise fățiș de nimeni, însă posibilitățile s-au îngustat foarte mult. Iată, bunăoară, una din zonele de pe Vorkuta. Suntem la capătul a nouă luni de iama grea,

Începe o vară jalnică, mai degrabă iluzorie, de trei luni. Șeful KVC suferă văzînd ce impresie de imund și mîzgă lasă zona. În asemenea condiții, delincventul nu poate reflecta cum se cuvine la perfecțiunea orînduirii noastre, din care de bu-năvoie s-a exclus. Și KVC anunță cîteva duminici de lucru. În timpul lor liber, deținuții amenajează, cu mare plăcere, „ronduri” - nu, nu cu ceva care crește, aici nu crește nimic, pur și simplu pe niște movilite moarte se plantează, aranjate cu gust, în loc de flori - mușchi, licheni, cioburi de sticlă, pietriș, zgură și bucăți de cărămidă. Apoi aceste „ronduri” sunt împresurate cu un gărduleț din lemn de stucatură. Deși nu e chiar atît de frumos ca în parcul Gorki, KVC e mulțumită și cu atît. O să spuneți că peste două luni au să se pornească ploile și toate astea au să fie măturate de apă. Ei și? Dacă o să le măture, măturate să fie. La anul o luăm de la capăt.

Dar discuțiile politice - în ce s-au transformat ele mai nou? Să luăm, de pildă, OLP-ul nr. 5 de la Unjalg, unde (suntem deja în 1952) descinde, venind din Suhobezvolnoe, un lector. După muncă, deținuții sunt mînați la conferință. Tovarășul e drept că nu și-a terminat școala medie, dar, politicește vorbind, ține fără cusur o conferință despre „lupta patrioților greci”.* Zekii picotesc, se ascund unul în spatele celui alt, nici umbră de interes. Conferențiarul le povestește despre înfricoșătoarele persecuții la care sunt supuși patrioții, despre faptul că înlăcrimatele femei elene i-au trimis o scrisoare tovarășului Stalin. Conferința ia sfîrșit, dar iată că se ridică Șeremeta, o muierușcă din Lvov, cam redusă de felul ei însă vicleană a naibii, și întrebă: „Cetățene șef! Dar spuneți-ne: noi cui să scriem?...” Și uite că toată influența pozitivă a conferinței s-a dus pe apa sîmbetei.

Ce forme ale activității de corijare și reeducare au mai rămas în sarcina KVC? Iată-le: dacă un deținut prezintă o petiție șefului de lagăr, KVC îl ia în evidență, urmărind cum își îndeplinește norma și, în general, ce comportament are. KVC distribuie în barăci scrisorile trecute de cen-zură; KVC încopciază ziarele și le ascunde de deținuți, ca să nu se ră-sucească din ele țigări. Cam de trei ori pe an, KVC organizează spectacole de amatori. Tot ea le procură pictorilor culori și pînze, pentru ca ei să decoreze zona și să picteze tablouri

pentru apartamentele șe-filor. Mă rog, KVC trebuie și să-l ajute puțin pe ofițerul operativ, dar asta neoficial.

După toate astea, nu e de mirare că activiștii KVC nu se mai recrutează din rîndul unor lideri înflăcărați și plini de inițiativă, ci, în cele mai multe cazuri, sunt niște prostănaci și niște terchea-berchea. Da! Și încă o sarcină importantă: îngrijirea cutiilor! Din cînd în cînd, cu-tiile trebuie golite și apoi închise la loc. Mici cutii maro, agățate la vede-re în zonă și purtînd inscripții ca: „Pentru Sovietul Suprem al URSS”; „Pentru Ministerul de Interne”; „Pentru Procurorul General”. Pofțiți, scrieți! La noi există libertatea cuvîntului. Pe urmă vedem noi ce, unde și cui se trimite. Avem aici niște tovarăși special desemnați să citească asemenea chestii.

Ce aruncă deținuții în aceste cutii? Cereri de grațiere?

Nu numai. Uneori și denunțuri (provenind de la delatorii începători) - KVC își dă ea seama că nu sunt pentru Moscova, ci pentru cabinetul de coala. Și mai ce? Cititorul neavizat nu va ghici! Ei bine, invenții! Invenții grandioase, menite să revoluționeze tehnica modernă în ansamblu și, în orice caz, să-l scoată pe autor din lagăr.

Printre oamenii obișnuiți și normali sunt mai mulți inventatori (ca și po-eți) decît s-ar crede. Iar în lagăr - plouă cu ei! Omul face pe dracu-n patru ca să se elibereze. Or, invenția e o formă de evadare ce nu com-

*Documentația utilizată pînă în prezent în acest capitol este extrasă din culegerea De la închisori... și din cartea Idei Averbah.

portă primejdia de a încasa un glonte ori o mamă de bătaie.

La apelurile de dimineață și de seară, cu palmele strînse pe mînerulele tărgii ori pe coada tîrnăcopului, acești slujitori ai muzei Urania (nu gă-sesc una mai apropiată de preocupările lor) inventează, cu frunțile în-cruntate, niște chestii susceptibile să stârnească interesul și aviditatea guvernului.

Bunăoară Lebedev, din lagărul Hovrino, un radiotelegrafist. Acum, după ce a primit răspunsul-refuz, nu mai are de ce să umble cu cioara vop-sită și îmi mărturisește că a descoperit un efect de deviație a acului bu-solei sub influența mirosului de usturoi. De unde a și dedus o metodă de modulare prin arome a oscilațiilor de înaltă frecvență și de transmi-tere, prin acest procedeu, a mirosului la mari

distanțe, însă cercurile guvernamentale n-au găsit în acest proiect nici un potențial avantaj de ordin militar și nu s-au arătat interesate. N-a mers, vasăzică. Ori îi dai înainte cu tîrnăcopul, ori inventezi ceva mai de soi.

Dar cîte unul - e drept, foarte rar - e luat deodată și dus Dumnezeu știe unde! Individul nu dă explicații, nu suflă o vorbă, ca să nu-și compro-mită afacerea, și nimeni din lagăr nu ghicește: de ce tocmai pe el și un-de l-au dus ? Unul dispare pentru totdeauna, altul, după o vreme, e adus îndărăt. (Și din nou nu va povesti nimic, de teamă să nu fie luat în rîs. Ori va turna cine știe ce gogorițe. E în firea zekilor să se dea grande povestind tot felul de năzbîtii.)

Dar eu, care am fost pe insulele Paradisului, am avut ocazia să văd și celălalt capăt al firului: unde ajung aceste propuneri și cum sunt citite acolo. Aici îmi voi îngădui să-l amuz puțin pe răbdătorul lector al acestei cărți lipsite de veselie.

Un anume Trușleakov, odinioară locotenent sovietic, victimă a unei contuzii la Sevastopol, unde a fost luat prizonier și tîrît pe la Auschwitz, evenimente de pe urma cărora a cam luat-o razna, s-a învrednicit să trimită din lagăr niște propuneri atît de incitante, încît a fost adus la un institut de cercetare științifică pentru deținuți (altfel spus, la o șarașka). Aici omul s-a arătat a fi un havuz de invenții: nu apucau autoritățile să-i respingă una, că el avansa pe loc alta. Și cu toate că nu ducea nici una din aceste invenții pînă la stadiul de calculație, afișa un aer atît de in-spirat, de important, era atît de zgîrcit la vorbă și avea o privire atît de expresivă, încît nu numai că nimeni nu cuteza să-l suspecteze că blu-fează, dar unul dintre amicii mei, inginer cît se poate de serios, o ținea sus și tare că, prin profunzimea ideilor lui, Trușleakov e un Newton al secolului XX.

Ca să spun drept, nu i-am urmărit toate ideile, dar la un moment dat i s-a încredințat sarcina de a pune la punct un absorbitor de radar propus de el însuși. A cerut asistență în materie de matematici superioare și am fost atașat pe lîngă el în calitate de matematician. Trușleakov expu-neă problema în următorii termeni:

Pentru a nu reflecta undele radarului, un avion sau un tanc trebuia să aibă un înveliș dintr-un material multistrat (ce fel de material anume Trușleakov nu mi-a spus: ori încă nu știa nici el, ori acesta era marele lui secret de autor). Unda electromagnetică urma să-și

piardă întreaga energie din pricina numeroaselor reflecții și refracții înainte și îndărăt produse la confluența acestor straturi. În ce mă privește, necunoscând proprietățile materialului, dar folosind legile opticii geometrice și orice alte mijloace accesibile, trebuia să demonstrez că va fi exact așa cum prezicea Trușleakov, ba pe deasupra să și determin numărul optim de straturi.

Bineînțeles, n-am făcut nici o brânză. Trușleakov — la fel. Asociația noastră creativă s-a destrămat.

Curînd, Trușleakov mi-a adus, avînd în vedere calitatea mea de biblio-tecar (în șarașka, la început am fost și bibliotecar), o comandă pentru a fi trimisă, în cadrul relațiilor interbiblioteci, la biblioteca „Lenin” din Moscova. Fără a se indica vreun autor sau vreo lucrare anume, se cerea „Ceva despre călătoriile interplanetare.” Cum nu eram încă decît în 1947, biblioteca „Lenin”(3) nu i-a putut propune mai nimic, în afară de Jules Verne. (Pe atunci, puțină lume se gîndea la Țiolkovski(4).) După încercarea nereușită de a pregăti o expediție selenară, Trușleakov a fost azvîrlit în abis, adică în lagăr.

Din lagăre scrisorile curgeau una după alta. Am fost atașat (de data as-ta ca translator) pe lîngă un grup de ingineri care avea misiunea de a examina mormanele de propuneri de invenții și cereri de brevete prove-nite din lagăre. De translator era nevoie pentru că, în anii 1946-47, multe din documentele trimise erau scrise în germană. Dar nu erau expuneri de invenții! Nu erau nici lucruri scrise de bună-voie. Lectura lor îți provoca greață și rușine. Erau pagini smulse prizo-nierilor germani prin suferință, prin hărțuiri, prin presiuni. Autoritățile știau că acești nemți nu vor putea fi ținuți la nesfîrșit sub lacăt: fie și la trei, fie și la cinci ani după război, tot vor fi trimiși nach der Heimati(5), așa că, în acești ani, trebuia smuls de la ei tot ce ar fi putut fi de folos Țării Sovietelor. Pentru a se obține, fie și în această palidă expunere, brevetele ce fuseseră duse de aliați în zonele occidentale ale Germa-niei.

Nu mi-a fost deloc greu să-mi imaginez cum se proceda. Fără a bănui nimic, docilii nemți primeau ordinul de a-și decima specialitatea, locul de muncă și funcția. După care unitatea cekistă operativă - cu sigu-ranță, ea își asuma acest rol - îi convoca pe toți inginerii, unul cîte unul, la birou. La început erau interogați cu toată deferența (ceea ce îi flata pe nemți) despre genul și caracterul

muncii lor în Germania antebelică (ceea ce îi făcea să se întrebe dacă nu vor fi trecuți, din lagăr, la niște munci privilegiate). Apoi li se solicita semnătura pe un angajament de nedivulgare (și neamțul nu va încălca nicicând ceva ce este verbo-terfi(6)). În sfârșit, li se cerea fără menajamente să expună în scris toate particularitățile interesante ale procesului de producție și inovațiile tehnice importante aplicate în fosta lor întreprindere. Abia atunci își dădeau seama nemții în ce capcană se lăsaseră prinși când se lăudaseră cu si-tuația lor anterioară! Acum nu puteau să nu scrie nimic - erau amenin-țați că nu vor mai fi lăsați niciodată să se întoarcă în patrie (lucru care, în acei ani, părea cât se poate de verosimil).

Măcinați de remușcări, striviți de umilință, împingînd cu greu penița pe hîrtie, nemții scriau... Un singur lucru îi salva, permițîndu-le să nu tră-deze secretele importante: cekiștii operativi, incapabili în ignoranța lor crasă să înțeleagă fondul acelor depoziții, le apreciau după numărul de pagini. Iar noi, examinîndu-le, nu ajungeam aproape niciodată să extra-gem ceva cît de cît substanțial: depozițiile erau fie contradictorii, fie gar-nisite cu o doză mare de savant praf în ochi, omițînd esențialul, fie tra-tau cu cea mai mare seriozitate niște „noutăți” arhicunoscute încă de pe vremea bunicilor noștri.

Dar cererile scrise în rusă - ce duhoare de servilism degajau cîteodată! Iată o scenă lesne de imaginat: acolo, în lagăr, într-o duminică mizeră, cu greu acordată de autorități, autorii acestor cereri, baricadați cu grijă în vreun ungher pentru a se feri de ochii vecinilor, pe care i-au mințit, pesemne, că redactează o petiție de grațiere. Mai aveau ei destulă min-te ca să prevadă că nu ghiftuita și leneșa Conducere le va citi caligrafia trimisă „sus de tot”, ci niște simpli zeki, asemenea lor?

Și iată-ne parcurgînd șaisprezece pagini de format mare (hîrtia individul a obținut-o de la KVC!), care conțin o propunere cît se poate de elaborată privind 1) „Utilizarea razelor infraroșii pentru paza zonei de detenție” și 2) „Utilizarea fotoelementelor pentru numărarea celor ce ies din zonă prin postul de gardă”. Ba atașează și schițe, puiul de cățea, și explicații tehnice. Cu următorul preambul:

„Dragă Iosif Vissarionovici!

Deși condamnat pentru crimele mele, în virtutea articolului 58, la o lungă pedeapsă cu închisoarea, rămân și aici devotat scumpei mele pu-teri sovietice și doresc să ajut la paza sigură a înrăiților dușmani ai po-popului de care sunt înconjurat. În cazul că voi fi convocat în afara lagărului și voi dispune de mijloacele necesare, mă angajez să pun la punct acest sistem."

Ăsta da „politic"! Proiectul trece din mînă în mînă, într-un cor de exclamații și spurcate înjurături de lagăr (aici toți sunt de-ai noștri). Unul dintre noi se apucă să redacteze un referat: proiectul e rudimentar din punct de vedere tehnic... proiectul ignoră... proiectul nu prevede (cînd, de fapt, el prevede cu vîrf și îndesat și nu e rău deloc)... nu este rentabil, nu e sigur... poate avea drept rezultat nu întărirea, ci slăbirea pazei lagărelor...

Ai vise roze, ludă, în lagpunktul tău de la mama dracului? Opri-ți-s-ar terciu-n gît și umbletu-n groapă, scîrnăvie!

Dar iată un plic de pe Vorkuta. Autorul e foarte supărat că americanii au bomba atomică, în vreme ce Patria noastră nu o deține încă. Scrie că acolo, pe Vorkuta, meditează adesea asupra acestui subiect, că de din-colo de sîrma ghimpată vrea să ajute partidul și guvernul. Și de aceea își intitulează proiectul: RAIA - Dezintegrarea nucleului atomic.(7)

Dar acest proiect (melodia cunoscută) nu a putut fi definitivat, datorită faptului că în lagăr lipsește literatura tehnică (de parcă beletristică s-ar găsi din belșug!). Și acest sălbatic solicită, pentru moment, să i se trimită doar un set de instrucțiuni privind dezintegrarea radioactivă, după ca-re se angajează să ducă la bun sfîrșit, în timpul cel mai scurt, proiectul său, RAIA.

Frînți de rîs peste mesele noastre, ajungem aproape în același timp la același distih:

Cu proiectu-ți de RAIA

Dezintegra-vei p... mea!

Între timp, în lagăre piereau epuizați de muncile grele mari savanți au-tentici, dar Direcția scumpului nostru Minister nu se grăbea să-i desco-pere și să găsească pentru talentele lor o întrebuintare mai de Doamne-ajută.

Pentru Alexandr Leonidovici Cijevski nu s-a găsit, de-a lungul întregului său termen de condamnare, un loc într-o șarașka. De fapt,

Încă dinainte de a ajunge în lagăr, Cijevski nu era în grațiile puterii, pentru că lega revoluțiile terestre și procesele biologice de activitatea solară. Tot ce făcea era insolit: problemele pe care le aborda erau neașteptate, nu se încadrau în ordinea cutumieră a științelor și nu se vedea cum ar putea fi folosite în scopuri militare sau industriale. Acum, că a murit, citim des-pre el articole elogioase: a stabilit creșterea (de șaisprezece ori) a inci-denței infarctului de miocard sub influența furtunilor magnetice, a prog-nozat apariția unor epidemii de gripă, a făcut cercetări privind detecția precoce a cancerului pornind de la curba reacției de sedimentare a eritrocitelor, a formulat o ipoteză privind radiația Z a soarelui.

Părintele cosmonauticii sovietice, Koroliov(8), a fost, e drept, cooptat în-tr-o șarașka, dar în calitate de specialist în aviație. Aici, conducerea nu-i permitea să se ocupe de rachete, și savantul studia noaptea.

(Nu știm dacă L. Landau(9) ar fi fost luat într-o șarașka ori ar fi fost tri-mis pe vreo insulă uitată de Dumnezeu: cu o coastă ruptă, recunoscuse deja la anchetă că era spion german, dar a fost salvat prin diligențele lui P. Kapița(10).)

Marele nostru specialist în aerodinamică, o minte cu aptitudini de o extraordinară diversitate - l-am numit pe Konstantin Ivanovici Strahovici - a ajuns, după etaparea din Leningrad în lagărul Uglici, om de serviciu la baie. Cu râsul lui sincer, de copil, pe care și l-a păstrat ca prin minune de-a lungul unui decar întreg, savantul își povestește periplul în felul următor. După câteva luni petrecute în celula condamnaților la moarte, s-a căptușit în lagăr cu o diaree distrofică. Apoi a fost pus paznic la in-trarea în sala de săpunit. Pe timpul cît se spălau femeile (pentru a-i înfrunța pe bărbați, erau postați acolo hăndrălăi mai zdraveni, el n-ar fi făcut față). Munca lui consta în a nu le lăsa pe femei să intre în sala de baie decît goale-pușcă și fără nimic în mîini, să se asigure că au lăsat totul la dezinfectare și, mai cu seamă, mai cu seamă sutienele și chiloții, în care serviciul sanitar vedea principala primejdie de răspîndire a pă-duchilor, iar femeile tocmai că se codeau să predea aceste obiecte inti-me, țineau să intre cu ele în baie. Ca înfățișare, Strahovici arată cam așa: o barbă ca a lordului Kelvin, o frunte cît o stîncă, de două ori mai înaltă decît una normală, încît cu greu îți vine să-i spui frunte.

Femeile îl implorau, îl înjurau, dar Strahovici rămânea inflexibil. Atunci ele, toate în cor și cu răutate, l-au poreclit Impotentul. Și deodată acest Impotent a fost luat și dus Dumnezeu știe unde, nici mai mult, nici mai puțin decît să dirijeze primul proiect de turboreactor din țară.

Cît despre cei ce au fost lăsați să piară la muncile comune, despre ei nu știm nimic...

S-au cunoscut și cazuri de savanți arestați și exterminați în toiul muncii la o descoperire științifică (bunăoară, Nikolai Mihailovici Orlov, care, încă în 1936, elaborase o metodă de conservare îndelungată a produ-selor alimentare). Pe aceștia cum i-am fi putut cunoaște? Căci orice descoperire era închisă după arestarea autorului ei.

În atmosfera pestilențială și lipsită de oxigen a lagărului, luminița afumată a KVC ba se aprinde brusc, aruncînd o lumină vie, ba lucește stins, abia pîlpîind. Însă chiar și această luminiță atrage împrejurul ei oameni veniți din barăci și brigăzi diferite. Unii cu un scop precis: să smulgă un petic dintr-un ziar ori o pagină dintr-o carte, ca să aibă din ce-și răsuci țigări, sau să facă rost de hîrtie pentru cererea de grațiere, sau să scrie cu cerneala de aici (în barăci cerneala e interzisă, ba și la KVC e ținută sub lacăt: căci poate servi, nu-i așa, la aplicarea ștampilelor false!). Alții - ca să-și înfoaie coada multicoloră: uite cît sunt eu de cult! Alții - ca să stea la o șuetă și să se mai frece puțin de oa-meni noi, diferiți de camarazii din brigadă, care te calcă pe nervi. Alții - ca să tragă cu urechea și să-i ciripească apoi cumătrului. Dar există și din cei care nici ei nu știu ce forță ocultă îi ademenește aici seară de seară, așa frînți de osteneală cum sunt, pentru cîteva scurte jumătăți de ceas, pe care mai bine ar face să le petreacă întinși pe priciuri, lăsîn-du-și îndureratele trupuri să se odihnească.

Aceste vizite la KVC picură în suflet, pe tăcute și pe neobservate, cîteva stropi de prospețime. Cu toate că și cei ce vin aici sunt la fel de flămînzi ca și colegii lor ramași pe vagonki în baraca brigăzii, la KVC măcar nu se vorbește despre rații, despre terci și despre norme. Aici nu se vor-bește despre vicisitudinile ce alcătuiesc țesătura vieții de lagăr, și însuși acest lucru constituie un protest al sufletului și o

odihnă pentru spirit. Aici se vorbește despre un fel de trecut fabulos, pe care nu l-ar fi putut nicicînd avea aceste făpturi cenușii, rupte de foame și rufoase. Se vorbește și de un fel de existență animată și liberă, indescriptibil de fericită, de care ar avea parte cei ce au reușit, Dumnezeu știe cum, să nu ajungă în pușcărie. Și despre artă se vorbește aici, uneori atît de captivant!

E ca și cum în mijlocul dezmățului unor foițe impure, cineva ar fi trasat pe pămînt un cerc tremurător de lumină palidă, gata să se stingă dintr-o clipă în alta, dar cîtă vreme încă nu s-a stins, trăiești, înăuntrul acestui cerc și pentru aceste cîteva jumătăți de ceas, iluzia că nu mai ești în pu-terea forțelor impure.

Ba cîte unul își prefiră lin degetele pe corzile unei chitare. Altul întonează cu jumătate de glas un cîntec, și cîntecul acela e cu totul altfel decît cele care se aud, cu voia stăpînirii, de pe scenă. Și inima îți tresare deodată: viața există! ea - există! Și, rotindu-ți privirile încălzite de fericire împrejur, parcă îți vine și ție să-ți reverși preaplinul din suflet.

Însă, dacă ai deschis gura, ai grijă ce vorbești. Ascultă, dar pișcă-te din cînd în cînd. Uite-l pe Liova G-man. E și inventator (student neterminat la Institutul de drumuri și poduri, lucra la un procedeu prin care s-ar fi putut mări substanțial randamentul motoarelor, dar toate hîrțile i-au fost confiscate la percheziție). E și artist. Punem împreună în scenă Cerere în căsătorie de Cehov. E și filosof, știe să dea glas unor idei de toată frumusețea: „N-am nici un chef să mă preocup de generațiile viitoare. Să sape și să scotocească singure pămîntul. Mă agăț de viață uite-așa!” Și îți arată degetele cu unghiile înfipite în tăblia mesei. „Să crezi în idei elevate? Înseamnă să vorbești la un telefon cu firul smuls. Istoria e un lanț de fapte incoerente! Dați-mi coada îndărăt! Amiba îl întrece pe om în perfecțiune: funcțiile ei vitale sunt cu mult mai simple!” Rămîi fascinat ascultîndu-l. Îți explică în detaliu de ce nu poate să-l sufere pe Lev Tolstoi, de ce îl captivează Ehrenburg și Alexandr Gria. E și băiat de comitet. În lagăr nu se ferește de muncile grele: sparge ziduri cu mauiul (e drept, într-o brigadă care garantează rații de 140%). Tatăl lui a fost închis și a murit în 1937, dar Liova e deținut de drept comun, a fost săltat pentru falsificarea unor cartele de pîine, numai că îi e rușine cu acel articol pentru escroci și se strînge cît mai aproape de

Cincizeci și Opti. Toate bune și frumoase, dar uite că încep procesele de lagăr și atât de simpaticul, atât de interesantul, atât de „agățatul de viață” Liova G-man compare ca martor al acuzații.* Ești un om norocos, dacă nu i-ai îndrugat prea multe.

*Toți cei care sunt prea „agățați de viață” nu sunt nicicând prea atașați de spirit.

Dacă într-un lagăr există tipi originali (și există întotdeauna!), ei nu vor ocoli nicicând KVC, sigur o să arunce o privire pe acolo.

Bunăoară, profesorul universitar Aristid Ivanovici Dovatur nu este el un original? De felul lui din Petersburg, româno-francez la origine, speci-alist în filologie clasică, burlac și singur de când se știe. A fost rupt de lângă Herodot și Cezar, cum ai rupe un cotoi de lângă ciozvirta de carne, și aruncat în lagăr. Sufletul lui e încă plin de texte insuficient elucidate, trăiește în lagăr ca în somn. Ar fi pierit aici în prima săptămână, dar se bucură de protecția doctorilor, care l-au instalat în mult invidiatul post de statistician medical. E drept că, de vreo două ori pe lună și nu fără folos pentru infirmierii proaspăt recrutați din lagăr, ține cursuri! În lagăr – cur-suri de latină! Aristid Ivanovici se instalează lângă tabla miniaturală și chipul îi radiază ca în cei mai buni ani din cariera lui de universitar. Înși-ră pe tabla aceea stranii coloane de conjugări, lucruri nemaivăzute de ochii băștinașilor, și sunetele cretei ce din când în când se frânge îi dau voluptuoase bătaii de inimă Un om atât de liniștit și de cumsecade, dar uite că deasupra frunții lui se strâng nori negri: comandantul lagărului a văzut în el pasărea rară - un om cinstit Și îl numește... zavpek (șeful brutăriei!) Cel mai râvnit post din lagăr! Șeful brutăriei - șeful vieții! Drumul spre această funcție e presărat cu suflete și trupuri de deținuți, dar puțini s-au învrednicit să ajungă la ea Și deodată iat-o căzînd din cer, dar Dovatur al nostru pare strivit sub greutatea ei. Vreo săptămână se perpelește ca un condamnat la moarte, fără a fi intrat încă în stăpî-nirea brutăriei. Îl imploră pe comandant să-l cruțe, lăsîndu-l să trăiască mai departe cu spiritul neîncorsetat și conjugările lui latinești! Și salva-rea vine! Șefia brutăriei e încredințată primului găinar de pe lista de așteptare.

Dar ia uitați-vă la ăsta, altă figură năstrușnică: nelipsit de la KVC după orele de muncă - unde altundeva s-ar putea duce? Cap mare, trăsături pronunțate, născute pentru crimă, perfect vizibile din orice colț al sălii. Foarte expresive sunt sprîncenele lui stufoase. Și

arborează tot timpul o mină tragică. Dintr-un ungher, urmărește cu un aer îndurerat repetițiile noastre amărite. E Camille Leopoldovici Gontoire. În primii ani ai revoluției, a venit din Belgia la Petrograd să pună temeliile Noului Teatru - teatrul viitorului. Cine ar fi putut prevedea pe atunci turnura pe care o va lua acel viitor, arestările de regizori? În ambele războaie mondiale, Gontoire luptase împotriva nemților: în primul - în Vest, în al doilea - în Est. Și uite că acum i se izbiseră zece ani pentru trădare de patrie... Care patrie?... Trădare - cînd?...

Însă, firește, cei mai de vază oameni la KVC sunt pictorii. Ei sunt aici stăpîinii. Dacă există o cameră separată, li se dă lor. Dacă și cînd cine-va este exceptat cu titlu permanent de la muncile comune, ei sunt ace-ia. Dintre toți slujitorii muzelor, numai ei produc valori autentice, pal-pabile, care pot fi atîrnate pe pereți în apartament ori vîndute pe bani. Sigur, tablourile pe care le pictează nu sunt din capul lor, de altfel nici nu li se cere așa ceva, căci poate ieși un tablou bun dintr-un cap de Cincizeci și Opt? Pictează pur și simplu reproduceri mărite ale unor ve-deri, care folosindu-se de carioaje, care după ochi. În pustietățile taiga-lei și tundrei, nici că există o marfă estetică mai bună: mata pictează, că tablourile știm noi unde să le agățăm. Chiar dacă n-au să ne placă de la prima vedere. Vine adjunctul unui șef de sector VOHRA, Vîprailov, și se uită la copia făcută după tabloul lui Deoul Triumful lui Nero: „Ce văz? Un mire în teleguță? Da' de ce-i atît de cătrănit?..." însă pînza o ia, totuși. Pictorii mai zugrăvesc și carpete cu nimfe plutind în gondole, cu lebede, amurguri și castele - foarte căutate de tovarășii ofițeri. Dacă nu sunt proști, pictorii fac în secret asemenea carpete și pentru ei, și gardienii le vînd apoi pe piața din afara zonei, iar banii se împart pe din două. Cererea e mare. În general, dacă ești pictor, se mai poate trăi în lagăr.

Sculptorii o duc mai greu. Pentru cadrele MVD, o sculptură nu e un lucru chiar atît de frumos. În plus ocupă spațiu cît o mobilă, iar dacă o clatini cumva, cade pe dușumea și se sfărîmă. Rareori vezi sculptori lucrînd în lagăr, cel mai adesea o dau pe pictură, ca Nedov. Deunăzi, intră maiorul Bakaev și vede o statueta intitulată Mama: — Ce-i cu mama asta plînsă? În țara noastră, mamele nu plîng! - și întinde mîna să dea cu ea de pămînt.

Fiu al unui avocat înstărit, Volodea Klempner, tânăr compozitor care nu era încă decît un boboc după unitățile de măsură ale Gulag-ului, și-a adus în lagărul Beskudnikovo de lîngă Moscova pianul cu coadă de acasă (caz nemaivăzut pe Arhipelag)! L-a adus, chipurile, pentru întărirea muncii culturale în rîndul maselor. De fapt ca să compună el însuși. În schimb, avea întotdeauna asupra-i cheia de la scena lagărului și, după stingere, cînta acolo la lumina unei lumînări (seara tîrziu, cu-rentul electric se taie la KVC). Într-o zi, cum cînta el așa, trecînd pe note o sonată nouă, o voce dindărăt îl face să tresară:

— Lanț de ocnă - muzica dumitale!

Klempner țîșnește speriat în picioare. Dinspre peretele lîngă care stă-tuse ascuns, se detașa acum, înaintînd spre luminare, maiorul, șeful de lagăr, un cekist cu vechi stagii, și umbra lui creștea pe zidul din fundal gigantică și întunecată. Abia acum pricepea maiorul de ce impostorul ăsta se zbatuse să i se aducă pianul. Se apropie, ia partitura și, fără o vorbă, sumbru, începe să o ardă la flăcăriua luminării.

— Ce faceți? nu se poate abține să strige tînărul compozitor.

— Bună să te ștergi - muzica dumitale! strecoară tăios, printre buzele strînse, maiorul.

Zdrențe de cenușă se desprindeau din partitură și se așterneau, moale, pe clape.

Și bătrînul cekist nu greșea: sonata era inspirată, într-adevăr, din viața de lagăr.*

Dacă în lagăr își face apariția, și se declară ca atare, un poet, i se îngăduie să scrie texte pentru caricaturi și epigrame la adresa deținuților ce încalcă disciplina.

Alte teme nu există nici pentru poeți, nici pentru compozitori. După opi-nia șefilor, ei nu pot produce nimic perceptibil, folositor, ceva care să poată fi luat în mînă și prețluit.

Cît despre prozatori, nu există nici unul în lagăre, pentru că nici nu tre-buie să existe.

Cînd proza rusă-n lagăr a fost dusă, intuia un poet sovietic. Dusă a fost, dusă a rămas. Căzută în vîltoare și nemairăsărind...

Anvergura celor întîmplate, numărul celor care au pierit, nivelul valoric pe care ei l-ar fi putut atinge, iată subiecte pe care nu le vom

putea analiza nicicând în cunoștință de cauză. Nimeni nu ne va vorbi despre caie-tele arse febril în ajunul unei etape, de fragmentele deja finalizate, des-pre marile proiecte purtate în capete și azvîrlite o dată cu capetele în în-ghețatele gropi comune. Versurile se mai șoptesc la ureche, se învață pe de rost și se transmit din gură-n gură - ele sau amintirea lor - dar proza nu se povestește înainte de vreme, ea supraviețuiește mult mai greu, e prea voluminoasă, prea puțin flexibilă, prea legată de hîrtie ca să răzbată prin vicisitudinile Arhipelagului, Cine se poate hotărî, în la-găr, să scrie! Uite, A. Belinkov a scris, ceea ce a scris a încăput pe mîinile cumătrului, iar el s-a ales cu o nouă condamnare prin rîcoșeu. M. I. Kalina, care numai scriitoare nu era, și-a notat, totuși, într-un ca-iet impresii despre lucrurile mai deosebite din lagăr, în ideea că „poate au să-i fie cuiva de folos”. Caietul a ajuns la ofițerul operativ, iar ea -la carceră (și încă a scăpat ieftin). Vladimir Sergheevici G-v, avînd dispensă de escortă, a scris, vreme de vreo patru luni, acolo, în afara zo-nei, o cronică a lagărului, dar la un moment dat, simțind apropierea pri-mejdiei, a îngropat-o în pămînt, unde a și rămas, pentru că el a fost mu-tat din lagărul acela pentru totdeauna. În zonă - nu, în afara zonei - nu, atunci unde să scrii? Numai în minte, dar în minte se compun versuri, nu proză.

Cîți au pierit dintre noi, slujitorii lui Clio și ai Calliopei, nu se poate calcula prin nici un fel de extrapolare pornită de la cei cîțiva care am ră-mas, pentru că și probabilitatea supraviețuirii noastre era tot zero. (Re-memorînd, bunăoară, viața mea de lagăr, am certitudinea că, în alte îm-prejurări, ori aș fi murit pe Arhipelag, ori ar fi trebuit să mă adaptez pen-

*Curînd s-a găsit un pretext ca să i se fabrice lui Volodea un nou dosar și a fost trimis pentru anchetă pe Vorkuta. În lagărul de la Beskudnikovo nu s-a mai întors niciodată, iar pianul, firește, nu i-a fost restituit. El însuși o mai fi, oare, în viață? Nu știu, nu sunt semne că mai dăinuie pe lumea asta.

tru a supraviețui, ceea ce ar fi înăbușit în mine nevoia de a scrie. M-a salvat o circumstanță colaterală - matematica. Cum se poate introduce în calcul un asemenea factor?)

Tot ceea ce numim proza noastră din anii '30 nu e decît spuma unui lac înghițit de abis. E spumă, și nu proză, pentru că ea a aruncat peste bord tot ce era esențial în acei ani. Cei mai buni scriitori au reprimat tot ce era mai bun în ei, întorcînd spatele realității: așa se

face că au su-praviețuit, și cărțile lor o dată cu ei. Cît despre cei ce nu au putut renun-ța la profunzime, originalitate și adevăr, ei au fost condamnați să piară în aceste decenii, cel mai adesea în lagăre, iar alteori manifestînd o temeritate excesivă pe front.

Astfel au ajuns sub pămînt prozatorii-filosofi. Prozatorii-istorici. Prozatorii lirici. Prozatorii impresioniști. Prozatorii umoriști.

Or, tocmai Arhipelagul reprezenta o șansă unică, extraordinară, pentru literatura noastră și, poate, chiar pentru literatura universală. În plin secol douăzeci, o nemaivăzută orînduire sclavagistă, în sensul cel mai elementar al acestui cuvînt și fără nici o idee de expiere, deschidea în fața scriitorilor o cale pe cît de fecundă, pe atît de funestă.

Mă voi hazarda să explic această idee, în liniile ei cele mai generale. De cînd e lumea lume, au existat întotdeauna, pînă în prezent, două straturi nefuzionabile ale societății: superior și inferior, dirijat și subordonat. O clasificare grosieră, ca toate clasificările, dar, dacă-i includem în stratul superior pe cei aflați la vîrf nu numai prin putere, bani și des-cendență nobiliară, ci și prin instruire — fie ea obținută prin eforturile unei întregi familii sau prin propriile eforturi — într-un cuvînt, pe toți cei ce n-au fost nevoiți să muncească cu propriile lor mîini, clasificarea devine într-adevăr tranșantă.

Și atunci am putea conta pe existența a patru sfere în literatură (în artă în general, în gîndire în general). Prima sferă: superiorii îi prezintă (îi descriu, îi fac obiect de reflecție) pe superiori (adică se prezintă pe ei înșiși). A doua sferă: superiorii îi prezintă, îi fac obiect de reflecție pe inferiori, pe „frații mai mici”. A treia sferă: inferiorii îi prezintă pe superiori. A patra sferă: inferiorii îi prezintă pe inferiori (se prezintă pe sine).

Superiorii au avut întotdeauna timp liber, bunuri materiale cu prisosință ori numai îndestulătoare, instrucțiune, educație. Cei care doreau puteau oricînd să-și însușească tehnica artistică și disciplina gîndirii. Dar există o legitate fundamentală a existenței: îndestularea ucide în om neliniștea spirituală. De aceea prima sferă a produs întotdeauna numeroase per-vertiri ghiftuite ale artei, numeroase „școli” maladive și vanitoase -flori sterile. Și numai cînd în această sferă își făceau apariția scriitori minaiți de o profundă nefericire

personală ori inoculați de natură cu o debordantă neliniște spirituală, se crea într-adevăr literatură mare.

Sfera a patra e întreg folclorul mondial. Aici timpul liber e fracționat - e apanajul diferențiat al unor anumite individualități. Diferențiate au fost și contribuțiile anonime — cîte o imagine, cîte o întorsătură fericită de cuvînt, născută fără intenție, într-o clipă de iluminare. Dar creatori ca atare erau nenumărați, aproape întotdeauna oameni strîmtorați și ne-mulțumiți. Tot ce au creat ei a trecut apoi de sute de mii de ori printr-un proces de selecție, de spălare și șlefuire din gură-n gură și din an în an. Astfel s-a și obținut sedimentul de aur al folclorului. Folclorul nu e nicio-dată găunos ori lipsit de suflet, pentru că printre autorii lui nu a existat nici unul care să nu fi cunoscut suferința. Cît despre producția scrisă aparținînd de sfera a patra („proletară”, „țăărănească”) e vorba de lucruri care sunt, toate, rămase în germene, rudimentare și nereușite, pentru că aici a lipsit întotdeauna priceperea individuală.

Aceeași rudimentaritate a marcat și producția scrisă din sfera a treia („de jos în sus”). Mai rău, ea era otrăvită de invidie și ură, două senti-mente sterile, care nu creează artă. Ea comitea eroarea în care cad invariabil revoluționarii: eroarea de a atribui viciile clasei superioare acestei clase și nu umanității în genere, de a nu-și putea imagina cu cîtă naturalețe aveau să moștenească ei înșiși, ulterior, viciile în cauză. Ori, dimpotrivă, era emasculată de o adorație sterilă. Din punct de vedere moral, sfera care promitea să fie cea mai fecundă era a doua („de sus în jos”). Aici avem de a face cu opera unor oameni a căror bunătate, a căror sete de adevăr, al căror simț de dreptate se dovedeau mai puternice decît somnolenta lor bunăstare și pana lor era, în consecință, puternică și de înalt nivel estetic. Dar vai, această sferă avea propriul său viciu: incapacitatea de a înțelege cu adevărat. Acești autori compătimeau, deplîngeau, plîngeau, se revoltau și tocmai de aceea le era cu neputință să înțeleagă exact. Ei au privit întotdeauna lucrurile de sus și de pe margine, neputînd intra cu nici un chip în pielea celor inferiori, iar cel care izbutea să-și treacă un picior peste acest zăplaz nu reușea să-l treacă și pe al doilea.

Se vede că natura omului e atît de egocentrică, încît o asemenea reîn-carnare se poate obține, vai, numai printr-o violentă intervenție

din exte-rior. Așa s-au format Cervantes în robie și Dostoievski la ocnă. Or, în Arhipelagul GULAG această experiență a fost făcută pe milioane de creiere și de inimi deodată.

Milioanele de intelectuali ruși au fost trimiși aici nu pentru o excursie, ci pentru mutilare și moarte, fără speranță de reîntoarcere. Pentru întâia oară în istorie, un număr atât de mare de oameni instruiți, maturi, cu o bogată cultură, s-au trezit peste noapte și pentru totdeauna în pielea de sclavi, de captivi, de tăietori de pădure și mineri. Astfel, pentru întâia oară în istoria mondială și pentru întâia oară la o asemenea scară, experiențele straturilor superior și inferior ale societății s-au contopit! S-a prăbușit un important zid despărțitor de altădată, în aparență transpa-rent, dar în realitate impenetrabil, căci îi împiedica pe superiori să-i vadă cu adevărat pe inferiori: mila. Mila era sentimentul care-i anima pe nobilii mesageri ai compasiunii din trecut (inclusiv pe toți cei ce-și asu-maseră misiunea de a duce cultura în popor) și tot ea îi orbea. Roși de muștrări de conștiință pentru că nu împărtășeau aceeași soartă amară, ei se simțeau datori să țipe de trei ori mai tare că lumea e nedreaptă, pierzând implicit ocazia de a supune unui examen de fond condiția uma-nă a superiorilor, a inferiorilor, a tuturor.

Numai zekii intelectuali de pe Arhipelag s-au văzut debarasați de acest complex: ei împărtășeau întru totul destinul barbar al poporului! Numai devenit el însuși sclav, rusul cultivat putea acum (dacă izbutea să se ridice deasupra propriei nenorociri) să-l descrie pe țăranul iobag dină-untru.

Din păcate, acum nu mai avea nici creion, nici hîrtie, nici timp, nici de-gete îndeajuns de supte. Acum gardienii îi cotrobăiau prin lucruri, îi scormoneau cu privirile intrarea și ieșirea tubului digestiv, iar cekiştii operativi -adîncul ochilor...

Experiențele straturilor superior și inferior se contopiseră, dar purtătorii acestei osmoze au pierit...

În acest fel, din germene încă, o filosofie și o literatură extraordinare au fost îngropate sub crusta de fier a Arhipelagului.

Dintre stîlpii KVC, cei mai numeroși erau participanții la mișcarea artisti-că de amatori.* Această funcție, dirijarea activităților de amatori, rămăse-se apanajul acum decrepитеi KVC, așa cum fusese

de la bun început. Pe unele insule, activitatea de amatori a înregistrat fluxuri și refluxuri, dar nu regulate, asemenea mareelor, ci convulsive, dictate de rațiuni cunoscute de autorități și necunoscute zekilor - poate că, o dată la șase luni, șeful KVC trebuia să înainteze un raport ori poate că era așteptată vizita vreunui grangur.

În lagpunktele izolate, practica e următoarea. Șeful KVC (care, de regu-lă, nu e văzut prin zonă, în locul lui toate treburile pendinte le învîrte un educator numit dintre deținuți) îl convoacă pe acordeonist și-i zice:

— Uite ce-i. Ia trîntește tu un cor.** Într-o lună să puteți ieși pe scenă.

— Chestia e că eu nu știu notele, cetățene șef!

*Preocuparea generală ce se manifestă în țara noastră pentru mișcarea artistică de amatori, care consumă fonduri deloc neglijabile, ascunde un scop anume, dar care? E, poate, o inerție, rămasă de pe urma principiilor proclamate în anii '20. Ori poate e ca sportul, un mijloc obligatoriu de distragere a energiei și preocupărilor poporului. Sau poate cineva crede că aceste cînticele și scheciuri ajută la prepararea sentimentelor de care e nevoie?

**De însemnătatea educativă primordială a corului, în special a corului, conducerea politică, în armată ca și în țară în general, e convinsă pînă la superstiție. Celelalte forme de activitate n-au decît să se usuce, dar să existe un cor! Un colectiv cîntător. Cîntecele sunt lucruri ușor de verificat, toate sunt de-ale noastre. Și ceea ce se cîntă se și crede.

— La ce zbenga îți trebuie note? Cîntă și tu ceva ce știe toată lumea: ceilalți n-au decît să se ia după tine.

Și se anunță o selecție, uneori, concomitent, și pentru un cerc dramatic. Unde să se facă repetițiile? Camera KVC e mică pentru așa ceva, tre-buie una mai încăpătoare. Or, bineînțeles, sală de club nu există. De obicei se recurge la cantina lagărului, care duhnește veșnic a zemuri, a legume putrede și batog fiert. Într-o parte a cantinei e bucătăria, în cea-laltă - ori o scenă permanentă, ori o estradă provizorie. Aici se și adună, după masa de seară, corul și cercul dramatic. (Atmosfera e cea dintr-un desen al lui A. G-n. Numai că artistul a pictat nu o scenă din activitatea de amatori a propriului lagăr, ci o brigadă artistică sosită în turneu. E momentul cînd se vor strînge ultimele blide, vor fi goniți ultimii mierlitori și se va da drumul la public. Cititorul poate vedea singur cîtă bucurie e zugrăvită pe chipurile actrițelor iobage.)

Cum pot fi ademeniți zekii spre activitatea de amatori? Între cei cinci su-te de oameni din zonă, poate chiar există 3-4 adevărați iubitori ai cînte-cului, dar de unde să încropești un cor? Ei bine, întîlnirile de la cor și re-prezintă principala ispită în zonele mixte. Numit șef de cor, A. Suzi se minuna de viteza excesivă cu care îi creștea formația: nu izbutea să-i învețe pe coriști nici un cîntec pînă la capăt, căci mereu apăreau alții și alții, voce - ioc, de cîntat nu cîntau, dar toți se rugau să fie primiți și lui i se părea o cruzime să-i refuze, să le reteze propensiunea abia deștep-tată spre artă! Dar la repetițiile propriu-zise numărul coriștilor era mult mai redus. (Chichirezul consta în faptul că participanților la mișcarea de amatori li se permitea, vreme de două ceasuri înainte de stingere, să circule prin zonă - pentru a se duce la repetiție și a se reîntoarce apoi în baracă - timp în care zekii își reglau feluritele afaceri extraculturale.)

Nu rareori se întîmpla ca, în chiar preziua spectacolului, singurul bas din cor să fie etapat (etapările depindeau de altă instanță decît concertele), ori ca șeful de cor (același Suzi) să fie convocat la tartorul KVC, care-i spunea:

— Ai muncit mult și noi apreciem acest lucru, dar în concert nu-ți putem îngădui să apari, pentru că un Cincizeci și Opt nu are dreptul să dirijeze coruri. Așa că pregătește-ți un înlocuitor: ca să dea din mîini, n-are nevoie de voce: găsești dumneata pe careva....

Existau și oameni pentru care corul ori cercul dramatic nu reprezentau doar un loc de întîlnire, ci încă un simulacru de viață ori nu un simu-lacru, ci o reamintire a faptului că viața există totuși, există... Iată că se aduce de la magazie hîrtia zgrunțuroasă și brună, ruptă din sacii pentru cartofi, și se împarte pentru transcrierea rolurilor. Ritual de teatru! Dar distribuirea rolurilor! Dar desemnarea celor ce, în cadrul spectacolului, urmează să se sărute. Cine ce va îmbrăca! Grima! Cît de interesant voi arăta pe scenă! În seara spectacolului, voi putea ține în mînă o oglindă adevărată și mă voi putea vedea într-o rochie adevărată, de femeie liberă, și cu ruj pe obraji.

E pasionant să visezi la toate aceste lucruri, dar, pentru Dumnezeu, piesele! Oh, ce piese! Aceste culegeri speciale, cu mențiunea „numai în interiorul GULAG-ului"! De ce numai? Nu în țară și în GULAG, ci numai în GULAG?... Asta înseamnă că sunt asemenea

baliverne, asemenea lături, încît în exterior n-ar putea fi înghițite, așa că turnați-le aici. Asta înseamnă că autorii cei mai idioți, cele mai mari nulități și-au adunat aici piesele cele mai execrabile și mai nule! De altfel, cei ce ar fi vrut să monteze un vodevil de Cehov ori altceva - unde să găsească piesa aceea? Ele nu există nici într-un sat de oameni liberi. Cît despre bibli-oteca lagărului - aici nu găsești decît scrierile lui Gorki, și acelea cu paginile rupte pentru țiğări.

În lagărul de la Kiivoșceokovo, Nikolai Davidenkov, om de litere, își reunește cercul dramatic. Face rost de undeva de o piesă ieșită din comun: una patriotică, despre aventura lui Napoleon la Moscova (ceva de nive-lul afișelor lui Rostopcin(11).

Rolurile au fost distribuite, oamenii se apucă entuziaști de repetiții, ai zice că nici un obstacol nu le-ar mai putea sta în cale. Rolul principal e interpretat de Zina, o fostă învățătoare, arestată pentru că rămăsese în teritoriul ocupat. Joacă bine, regizorul e încîntat. Și deodată, la una din repetiții - scandal: celelalte femei sunt vehement împotrivă ca Zina să joace rolul principal. Un caz banal, de obicei regizorul aplanează pînă la urmă lucrurile. Dar iată ce strigă acele femei: „E un rol patriotic, iar ea s-a aia cu nemții în teritoriul ocupat! Afară, viperă! Afară, c... nemțearcă, pînă nu te călcăm în picioare!” Aceste femei sunt socialmente apro-piate, ori poate că sunt printre ele și pupile ale lui 58, fără a avea însă la activ și paragraful referitor la trădare. E propria lor inițiativă, ori secția operativă a CEKA e cea care a pus totul la cale? Dar regizorul, cu articolul pe care-l are în cîrcă, nu-și poate apăra actrița... Și Zina iese din sală cu pieptul zguduit de plîns.

Cititorul îl compătimentește pe regizor? Crede cititorul că echipa a ajuns în impas: pe cine să mai distribui acum în rolul eroinei principale, cînd să mai repeți cu ea? Dar pentru secția operativă nu există situații fără ie-șire. Ei au încurcat lucrurile, ei le descurcă! Două zile mai tîrziu, Davi-denkov e luat și dus, cu cătușe la mîini, pentru tentativa de a transmite în afara zonei ceva scris (altă cronică de lagăr?) Urmează o nouă anchetă, un nou proces.

Cele de mai sus sunt o amintire din lagăr despre el. Din alte surse, am obținut o serie de clarificări, potrivit cărora L.K. Ciukovskaia l-a cunoscut pe Kolea Davidenkov la cozile de la poarta închisorii din Leningrad, în 1939. Tocmai fusese achitat, la sfîrșitul prigoanei

ejovis-te(12), de către un tribunal obișnuit, în vreme ce coinculpatul lui, L. Gumiliov, continua să zacă în pușcărie. Tînărul Davidenkov nu e repus în drepturi la institutul unde lucrase, în schimb e mobilizat în armată. În 1941, lîngă Minsk, e făcut prizonier.

Despre viața lui din anii războiului, L. Ciukovskaia avea informații inco-recte; în Occident, oameni care l-au cunoscut acolo mi-au făcut preci-zările de rigoare. Cei ce scăpau din lagărele de prizonieri de război se consumau intens aici, arzînd ca niște făclii, într-o lună, într-un an, iar Davidenkov s-a consumat și mai aprig. A fost căpitan al ROA, a luptat pe front, a avut o logodnică (N.V., rămasă în Occident). A scris — și, pare-se, nu o singură carte - despre cele trăite în închisorile din Lenin-grad în 1938, apoi o nuvelă de război, Trădătorul, publicată sub pseu-donimul Anin (dedus din numele logodnicei). Dar la sfîrșitul războiului a încăput pe mîinile sovieticilor. Poate că nu se știa totul despre el - a fost condamnat la moarte, pedeapsă comutată apoi la 25 de ani închisoare. Sigur e că a doua condamnare, primită în lagăr, a fost execuția prin îm-pușcare, de data asta necomutată (pedeapsă restituită țării noastre prin Decretul din ianuarie 1950).

În mai 1950, Davidenkov a găsit mijlocul de a expedia în exterior ultima lui scrisoare din lagăr. Iată cîteva fraze din ea: „îmi e cu neputință să vă descriu viața incredibilă pe care am trăit-o în acești ani... Scopul meu e altul: în zece ani, am reușit să scriu cîte ceva: proza, bineînțeles, e pierdută în întregime, dar versurile mi-au rămas. Nu le-am citit aproape nimănui - n-am avut cui. Mi-am amintit de serile petrecute împreună la „Cinci colțuri”(13) si mi-am zis că aceste stihuri trebuie să ajungă... în mîinile dumitale inteligente și experte. Citeste-le și, dacă e cu putință, păstrează-le. Despre viitor, ca și despre trecut - nici un cuvînt, totul s-a sfîrșit." Și versurile există, intacte, la L.K.(14) Cît de cunoscute îmi sunt aceste buchii minuscule (eu însumi am scris așa) — treizeci de versuri pe o coală dublă de caiet: pe un spațiu atît de sărac, trebuie înghesuite atîtea lucruri! Trebuie să ne imaginăm această deznădejde la sfîrșitul unei vieți: așteptarea morții într-o închisoare de lagăr. Și artistul își încredințează poștei clandestine ultimul strigăt de disperare:

Nu mă mai căutați: am căzut.

Speranța s-a făcut niciodată.

Ce sunt eu astăzi? Nu sunt

Decît o fiară damnată.

Cum oare aleanul din suflet să-mi rup,

Să mă împărtăşesc celui drag:

Cîntînd ca o pasăre, urlînd ca un lup?

Să plîng cu sughituri, să rag?

Şi uite că nu mai trebuie distribuit nimeni în rolul principal. Napoleon nu va mai fi bălăcărit şi nici patriotismul rus glorificat o dată în plus. Nu se va mai juca nici o piesă. Nu va cînta nici un cor. Nu se va prezenta nici un spectacol. Pentru activităţile de amatori a început refluxul. Întîlnirile vespérale de amor încetează. Pînă la următorul flux.

Aşa e viaţa artiştilor amatori, plină de convulsii.

Iar uneori toate repetiţiile sunt terminate, toţi participanţii sunt teferi, nimeni n-a fost arestat înainte de concert, dar şeful KVC, maiorul Potapov (SevJelDorLag), îşi aruncă privirile pe program şi citeşte: Îndoiala de Glinka.

— Ce? Cum? Îndoială? Nici un fel de îndoieli! Nu-nu, nu mai insistaţi! Şi taie punctul din program cu propria-i mîină.

Eu am avut, la un moment dat, ideea de a recita monologul lui Ceaţki(15), atît de drag mie „Şi cine ne judecă?” Obişnuit din copilărie să-l recit, apreciindu -l doar din perspectiva virtuţilor lui declamative, nu băgasem de seamă trimiterile la prezent, nici măcar nu-mi dăduse prin cap aşa ceva. „Şi cine ne judecă?” n-a ajuns să fie trecut în program şi, eventual, radiat de acolo: la o repetiţie şi-a făcut apariţia şeful KVC, care a sărit în sus încă de la versul:

„Ei libertăţii sunt duşmani de moarte”.

Iar cînd am recitat:

„Şi unde sunt părinţii naţiunii?

Sunt poate-aceşti îmbogăţiţi din jaf?...”

a început să bată din picior, poruncindu-mi printr-un gest să părăsesc imediat scena.

În tinereţe era cît pe-aci să mă fac actor, numai slăbiciunea coardelor vocale m-a împiedicat. Acum, în lagăr, nu conteneam să mă produc în spectacole, doritor să găsesc puţină prospeţime în aceste clipe scurte şi incerte de uitare, să văd de aproape chipuri de femei exaltate de ceea ce se petrece pe scenă. Iar de cînd auzisem

că există pe GULAG trupe de teatru speciale, alcătuite din zeki, și că apartenența la o asemenea trupă atrăgea după sine scoaterea de la muncile comune - veritabile teatre de iobagi! - visul meu era să intru într-o asemenea trupă, ca să îmi salvez viața și să respir mai liber.

Teatre de iobagi existau câte unul pe lagăr fiecare UITLK regional, iar la Moscova chiar mai multe. Cel mai faimos era teatrul colonelului Mamu-lov, de la Mavrino. Mamulov veghea cu gelozie ca nici unul dintre actorii cunoscuți arestați la Moscova să nu-i scape printre degete la închi-soarea din Krasnaia Presnea. Agenții lui roiau și prin alte închisori de tranzit. Astfel și-a constituit o numeroasă trupă dramatică, ba începuse să încropească și una de operă. Orgoliul moșierului: „Teatrul meu e mai bun decât al vecinului!” Și în lagărul Beskudnikovo exista un teatru, dar mult mai modest. Moșierii, însoțiți de trupele lor de teatru, își făceau vizite, ca să se împăuneze unul în fața celuilalt. La un asemenea spectacol, Mihail Grinwald a uitat tonalitatea în care trebuia s-o acom-panieze pe cîntăreață. Mamulov i-a izbit pe loc 10 zile de carceră neîn-călzită, unde Grinwald a căzut bolnav.

Asemenea teatre iobăgești existau pe Vorkuta, la Norilsk, la Solikamsk, pe Magadan, pe toate marile insule ale GULAG-ului. Aceste teatre de-veniseră aproape niște instituții municipale, dacă nu chiar academice, dînd în sala de spectacole a orașului reprezentații pentru cetățenii liberi. În primele rînduri se așezau, țăntoși, cu soțiile lor, cei mai mari granguri ai MVD-ului local, urmărindu-și sclavii cu priviri pline de curiozitate și dispreț, în culise și în loje - soldați înarmați cu automate. După spec-tacol, artiștii răsplătiți cu aplauze erau escortați în lagăr, iar cei care gre-șiseră cu ceva - la carceră. Uneori nu erau lăsați să se bucure nici de aplauze. La teatrul din Magadan, Nikiciov, comandantul Dalstroii-ului, îl apostrofa pe Vădim Kozin, cîntăreț foarte cunoscut pe atunci: „Ajunge cu temenelele, Kozin! Dispari!” (Kozin a încercat la un moment dat să se spînzure, a fost salvat din laț).

În anii de după război, pe Arhipelag au fost debarcați artiști cu nume so-nore: în afară de Kozin, actrițele de cinema Tokarskaia, Okunevskaia, Zoia Fiodorova. Mult zgomot a făcut pe Arhipelag arestarea Ruslanovei. Circulau rumori contradictorii privind închisorile de tranzit prin care tre-cuse și lagărul în care fusese

trimisă. Se dădea ca sigur faptul că, ajun-să pe Kolîma, refuzase să cînte și lucra la o spălătorie. Nu știu dacă e adevărat.

Tenorul Pecikovski, idolul Leningradului, s-a trezit, la începutul războiului, sub ocupație. La vila lui din împrejurimile Lugăi, apoi, cu nemții, a dat concerte în țările baltice. (Soția lui, pianistă, a fost imediat arestată la Leningrad și a pierit în lagărul de la Rîbinsk.) După război, Pecikovski a încasat un decar pentru trădare și a fost expedit la PeciJelDorLag. Aici șeful de lagăr l-a tratat ca pe o celebritate: o căsuță aparte, două ordonanțe la dispoziție, rație cu unt, ouă crude și vin fiert. Lua masa, ca invitat, la soția șefului de lagăr și la cea a responsabilului cu disciplina Aici mai și cînta, dar se pare că într-o zi s-a răzvrătit: „Eu cînt pentru po-por, nu pentru cekiști!” și așa a ajuns în lagărul special Minlag. (După expirarea termenului de condamnare, nu i-a fost dat să mai atingă nive-lul de altădată al recitalurilor leningrădene.)

Celebrul pianist Vsevolod Topilin nu a fost nici el cruțat la mobilizarea de voluntari pentru bătălia Moscovei: înarmat cu o flintă model 1866, a fost aruncat în punga de la Veazma*. În prizonierat, comandantului de lagăr, un maior neamț iubitor de muzică, i s-a făcut milă de el, l-a ajutat să obțină, în mod oficial, statutul de muncitor civil și astfel să poată da concerte. Ceea ce, bineînțeles, i-a adus lui Topilin, la noi, decarul de ri-goare. (După lagăr, nici el nu și-a mai regăsit nivelul anterior).

La un moment dat, Ansamblul UITLK, care străbătea lagărele dînd con-

*Toată această sperietură cu mobilizarea masivă de voluntari - ce panică furibundă! Să arunci intelectualii orașului, înarmați cu puști din secolul trecut, împotriva tancurilor moderne! Vreme de douăzeci de ani ne-am lăudat că „suntem gata”, că suntem tari nevoie mare, pentru ca, într-un acces de spaimă animalică în fața ofensivei germane, să ne ascundem îndărătul corpurilor unor artiști și savanți, numai ca să mai conservăm cîteva zile intactă o conducere alcătuită din nulități.

certe, dar avea rezidența permanentă la Matrosskaia Tișina, a fost mu-tat pentru o vreme la noi, la Bariera Kaluga. Ce noroc! Uite acum, da, a-cum am să-i pot cunoaște, acum am să mă lupt să ajung unul dintre ei!

Ce senzație stranie! Să urmărești, într-o cantină de lagăr, punerea în scenă a unui spectacol de către zeki-actori profesioniști! Rîsete, zîmbete, cîntece, rochii albe, redingote negre... Dar ce condamnări

vor fi avînd? Ce articole? Eroina să fie o hoată, ori pupila unui articol „general accesibil”? Eroul - luare de mită sau „șapte pe opt”? Un actor obișnuit cunoaște o singură reîncarnare: rolul său. Aici jocul e dublu, e o dublă reîncarnare: întîi să te poți reprezenta ție însuți ca artist liber, apoi să-ți reprezinți personajul. Și această povară a pușcăriei, conștiința că ești un iobag, că poate chiar mîine, pentru că ai jucat slab ori pentru că ești încurcat cu o actriță iobagă, cetățeanul șef te va trimite la car-ceră, la tăiat de pădure, ori te va expedia pe Kolîma, la zece mii de ver-ste depărtare - ce piatră de moară adaugă ea la povara pe care actorul-zek o împărtășește cu actorii liberi - îngurgitarea distructivă, cu gîtlejul și plămîinii încordați, a bazaconiilor sovietice dramatizate, propagandă mecanică a unor idei lipsite de viață?

Vedeta ansamblului, Nina V., se află aici pe baza lui 58-10, pentru cinci ani. Ne-am descoperit repede o cunoștință comună - profesorul nostru de la secția de istorie a artei a MIFL. Nina era o studentă neterminată, foarte tînără. Abuzînd de drepturile ei de actriță recunoscută, își desfi-gura chipul cu tot felul de cosmetice, ba mai purta și acei infecți umeri de vată cu care se urîteau pe vremea aceea toate femeile aflate în li-bertate, mai puțin cele din lagăre, ai căror umeri se dezvoltau numai de pe urma căratului tărgilor.

În cadrul ansamblului, Nina avea, ca orice primadonă, partenerul ei preferat (un dansator de la Bolșoi), dar și un părinte spiritual în materie de artă teatrală - Oswald Glazunok (Glaznek), unul dintre cei mai vechi membri ai trupei de la Vahtangov. El și soția lui fuseseră (poate și voi-seră să fie) capturați de nemți la vila lor de lîngă Istra. Trei din anii de război îi petrecuseră acasă, în mica lor patrie, la Riga, jucînd într-un teatru leton. O dată cu sosirea alor noștri, ambii primiseră cîte un decar pentru trădarea mării Patrii. Acum, ambii făceau parte din acest ansam-blu.

Izolda Vikentievna Glaznek avea deja o anumită vîfstă și dansa cu dificultate. O singură dată am văzut-o, într-un dans neobișnuit pentru vre-murile noastre, pe care, dacă nu mi-ar fi teamă că-i supăr pe cunos-cători, l-aș numi impresionist. Dansa într-un costum închis la culoare, cu reflexe argintii, pe scena slab luminată. Dansul acela mi s-a în crustat în memorie. Majoritatea dansurilor moderne nu sunt decît o etalare a virtuților corpului feminin, și cam asta e tot. Al ei era

Însă un soi de invocație spirituală mistică, părînd ecoul credinței tenace a LV. în transmigrația sufletelor.

Cîteva zile mai tîrziu, fără veste, ca un atac banditesc, așa cum se pregătesc întotdeauna etapele pe Arhipelag, Izolda Vikentievna a fost înhățată în convoi, despărțită de soțul ei și azvîrlită în necunoscut.

Această practică - despărțirea familiilor de iobagi, vinderea separată a soțului și a soției - trecea printre moșierii proprietari de iobagi drept o cruzime și o barbarie. În schimb, au fost înfierați de penița unui Nekrasov, Turgheniev sau Leskov(16). Nimeni nu i-a iertat. La noi, asta nu era o cruzime, ci pur și simplu o măsură rațională: bătrîna femeie nu își mai merita rația, bloca, în mod nejustificat, un post în schemă.

În ziua cînd a fost etapată soția lui, Oswald a venit în camera noastră (a monștrilor) cu ochi rătăciți, sprijinindu-se de umărul fragilei sale fiice adoptive, de parcă ea ar fi rămas ultimul lui reazem. Era într-o stare de cvasidemență, te puteai teme cu îndreptățire că o să-și pună capăt zile-lor. Apoi a tăcut multă vreme, cu capul aplecat. Apoi, încetul cu încetul, a început să vorbească, rememorîndu-și întreaga existență: se căina că înființase două teatre, că de dragul artei își lăsase soția singură vreme de ani de zile. Acum ar fi vrut să-și fi trăit întreaga viață altfel...

Îi rețin într-o imagine sculpturală: bătrînul strîngînd capul fetei la pieptul lui și fata, cu palma bătrînului pe ceafă, nemișcată, privindu-l compăti-mitor și străduindu-se să-și rețină lacrimile.

Sigur, ce să mai vorbim: bătrîna nu mai merita pîinea pe care o mîncea...

Cu toate eforturile mele, n-am reușit să mă fac admis printre membrii acelui ansamblu. Curînd ei au plecat din lagărul de la Bariera Kaluga și le-am pierdut urma. Un an mai tîrziu, la Butîrki, mi-a ajuns la ureche zvonul că autocamionul care îi ducea la unul din spectacolele lor fusese lovit de un tren. Nu știu dacă Glaznek era printre ei. În ce mă privește, m-am convins încă o dată că necunoscute sunt căile Domnului. Că nici noi înșine nu știm niciodată ce vrem. De cîte ori, în existența mea, nu m-am luptat cu patimă pentru lucruri de care n-aveam nevoie, deznă-dăjduind la niște insuccese care s-au dovedit a fi, de fapt, succese!

Am rămas, amator modest, la Bariera Kaluga, cu Anecika Breslavskaia, Șurocika Ostrețova și Liova G-man. Pînă nu ne-au zburătăcit pe care încotro, am montat acolo cîte ceva. Participarea la această amatoristică îmi apare astăzi ca o dovadă de anemie spirituală și ca o umilință. Locotenentul de doi bani Mironov putea, duminică seara, negăsind altă distracție la Moscova, să-și facă apariția, afumat, în lagăr și să strige: „Vreau un concert în zece minute!” Artiștii erau trași jos din paturi, înhățați de lîngă reșourile unde își găteau, împătimiți, ceva în gamelă, și curînd pe scena luminată a giorno, în fața sălii pustii, în care se aflau doar arogantul și imbecilul locotenent, bașca vreo trei gardieni, noi cîntam, dansam, interpretam personaje.

Capitolul 19

ZEKII CA NAȚIUNE

(Studiu etnografic de Fan Fanîci(1))

ÎN ACEST STUDIU, dacă nimic nu ne va împiedica, avem intenția să dăm la lumină o importantă descoperire științifică.

Dezvoltînd propria noastră ipoteză, nu am vrea cu nici un chip să intrăm în contradicție cu Doctrina de Avangardă.

Autorul acestor rînduri, intrigat de caracterul enigmatic al tribului de băștinași ce populează Arhipelagul, a întreprins aici o misiune științifică de lungă durată, adunînd o abundantă documentație.

Ca urmare, putem demonstra astăzi, fără nici o dificultate, că zekii de pe Arhipelag alcătuiesc o clasă socială. Căci e vorba de un grup de oa-meni numeros (multe milioane de indivizi), situați în același (unic pentru toți) raport față de producție (și anume unul subordonat, propriu lor și implicînd lipsa oricărui drept de a o dirija). Acest grup e situat, de ase-menea, în unul și același raport comun față de repartiția produselor muncii (și anume în nici un fel de raport: el primește doar o cîtime insign-nifiantă din aceste produse, necesară pentru a-și menține propria exis-tență precară). Altminteri, întreaga lui muncă, departe de a fi o bagate-lă, constituie una dintre componentele esențiale ale economiei de stat.*

Dar ambiția noastră nu se poate mulțumi cu acest rezultat.

Mult mai senzațional ar fi să demonstrăm științific faptul că aceste creaturi decăzute (care în trecut au fost, incontestabil, ființe umane) re-prezintă un cu totul alt tip biologic în comparație cu Homo sapiens

(poate chiar veriga care lipsește din teoria evoluției). Însă argumentația noastră în această privință nu este, încă, întru totul pusă la punct. Nu putem decât să-i oferim cititorului unele sugestii. Imaginați-vă un om care ar fi trebuit la un moment dat, pe neașteptate și împotriva voinței sale, dar sub imperiul unei necesități ineluctabile și fără speranță de întoarcere, să treacă în specia urșilor ori a bursucilor (ca să nu mai invocăm lupii, specie mult prea uzată de metafore) și ar fi constatat că, sub raport corporal, face față (capul ce se pleacă sabia nu-l taie) - ei bine, ar fi putut el, ducând această nouă viață, să rămână, totuși, printre bursuci, om? Credem că nu: ar fi devenit fără doar și poate bursuc: i-ar fi crescut blană, botul i s-ar fi ascuțit și n-ar mai fi avut nevoie de mâncare gătită, ar fi înfulecat totul în stare crudă.

Mai imaginați-vă că mediul insular se deosebește atât de net de cel

*Ceea ce nu se poate spune nicidecum despre oropsiții din țările occidentale. Acolo avem de a face cu indivizi izolați, care trăindăvesc fără să depună nici o muncă, ori cu grupuri puțin numeroase de pușcăriași, a căror muncă nu se răsfîrînge în nici un fel asupra economiei țării respective.

obișnuit, uman. Îi impune cu atîta cruzime omului ori să se adapteze imediat, ori să moară imediat, încît îi replămădește și îi remodelează caracterul de o manieră mult mai radicală decît orice mediu național ori social străin. Acest lucru nu poate fi comparat decît cu o trecere în reg-nul animal.

Dar să animăm examinarea chestiunii pentru un studiu viitor. Iar în cel de față să abordăm o problemă limitată: să demonstrăm că zekii reprezintă o națiune aparte, distinctă.

De ce, în viața obișnuită, clasele nu devin națiuni în cadrul națiunilor? Pentru că, teritorial vorbind, ele trăiesc în amestec cu celelalte clase, se întîlnesc cu ele pe stradă, în magazine, în trenuri și pe vapoare, la spectacole și serbări publice, pentru că stau de vorbă, schimbă idei prin viu grai ori prin intermediul presei. Zekii trăiesc, dimpotrivă, complet izolați pe insulele lor, nu comunică decît între ei (pe patronii lor civili cei mai mulți nici nu-i văd vreodată, iar cînd îi văd, altceva decît ordine și ocări nu aud de la ei). Ceea ce le agravează desocializarea este faptul că, pentru cea mai mare parte dintre ei, nu există posibilități clare de a părăsi această stare înainte de moarte, adică de a răzbate în alte clase, mai bine situate pe scara socială.

Cine dintre noi n-a studiat, încă pe băncile școlii medii, binecunoscuta și unica definiție științifică a națiunii, dată de tovarășul Stalin: națiunea este o comunitate istoricește constituită (dar nu rasială și nici tribală) de oameni care trăiesc pe un teritoriu comun, vorbesc aceeași limbă, au o viață economică comună și o structură psihică comună, ce-și găsește expresia în comunitatea de cultură. Dar băștinașii Arhipelagului satisfac integral toate aceste condiții! — ba chiar cu asupra de măsură! (Aici ne simțim în mod deosebit acoperiți de geniala observație a tovarășului Stalin, potrivit căreia comunitatea tribal-rasială nu este nicidecum obligatorie.)

Aborigenii noștri ocupă un teritoriu comun perfect definit (deși fragmentat în insule, dar când vine vorba de Oceanul Pacific acest lucru nu ne surprinde), unde nu trăiesc alte popoare. Modul lor de viață economică este uimitor de uniform: el poate fi descris exhaustiv pe două pa-gini dactilografiate (sistemul marmitelor și setul de instrucțiuni contabile privitor la transferul retribuției fictive a zekilor în fondurile pentru întreținerea zonei, a pazei, a Direcției insulare și a statului). Dacă subsumăm acestui domeniu economic și viața cotidiană, ea e într-atît de uniformă pe Arhipelag (ca nicăieri altundeva!), încît zekii trambalați de pe o insulă pe alta nu se miră de nimic, nu pun întrebări puerile, ci, în noul loc de reședință, acționează numaidecît cu aplomb și fără greș („hrănește-te științific, fură cît și cum poți”). Mănîncă o mîncare pe care nimeni în lu-me nu o mănîncă, poartă o îmbrăcăminte pe care nimeni în lume nu o poartă, ba chiar programul lor zilnic e unic pe toate insulele și obligatoriu pentru fiecare zek. (Ce etnograf ne va arăta o altă națiune ai cărei membri au cu toții același program zilnic, consumă aceeași hrană și poartă aceeași îmbrăcămintă?)

Ce trebuie înțeles, în definiția științifică a națiunii, prin termenul „comunitate de cultură” e, în corpul operei respective, insuficient explicat. Dacă e vorba de o unitate în materie de știință și beletristică, așa ceva nu le putem pretinde zekilor, pe simplu motiv că nu au acces la scriere și la scrieri. (Dar acest lucru e valabil pentru aproape toate populațiile insulare indigene, pentru cele mai multe datorită lipsei de cultură, pen-tru zeki - datorită excesului de cenzură.) În schimb, nădăjduim să de-monstrăm cu prisosință în studiul nostru comunitatea de psihologie a zekilor, uniformitatea

comportamentului lor și chiar unitatea concepțiilor lor filosofice, lucruri la care alte popoare abia dacă pot visa și care nici nu sunt specificate în definiția științifică a națiunii. Tocmai caracterul popular foarte pronunțat este ceea ce oricare cercetător remarcă numaidecât la zeki. Au și propriul lor folclor, propriile lor figuri de eroi. În sfârșit, zekii manifestă o strînsă comuniune și într-un alt aspect al cultu-rii, care de această dată se contopește indisolubil cu limba și pe care îl putem descrie doar foarte aproximativ prin intermediul palidului cuvînt materșcina(2)- (de la latinescul mater). E vorba de o formă aparte de exprimare a emoțiilor, chiar mai importantă decît tot restul limbii, pentru că le permite Zekilor să comunice unii cu alții într-o formă mai energică și mai concisă decît le-ar îngădui mijloacele obișnuite ale limbii.*

Psihismul propriu zekilor se descarcă plenar și își găsește expresia cea mai adecvată tocmai în această ultraorganizată materșcina. Motiv pen-ru care tot restul limbii trece, ca să zicem așa, pe planul al doilea. Dar și acolo observăm o uimitoare similitudine a expresiilor, una și aceeași logică lingvistică din Kolîma pînă în Moldova.

Limba folosită de băștinașii Arhipelagului este - dacă nu a fost decodificată în prealabil printr-un studiu special - la fel de incomprehensibilă pentru un om din afară ca orice limbă străină. (Bunăoară, poate cititorul pricepe expresii ca:

- desfoaie-ți jiletca!;
- încă mai molfâi;
- a da o larmă (despre ceva);
- a o scoate din lanternă;
- cocoșel lîngă cocoșel, gîturile de raci hacana!?(3)

Toate cele spuse mai sus ne îngăduie să afirmăm fără teama de a gre-și: condiția băștinașilor Arhipelagului e o condiție națională aparte, în cadrul căreia apartenența anterioară la o anumită naționalitate dispăre.

Intuim următoarea obiecție: Ni se va spune: bine, dar este acesta un popor, din moment ce nu se înmulțește pe calea obișnuită a procreării?

*Caracterul economicos al acestui mod de exprimare ne face să ne întrebăm dacă nu ne aflăm în fața unor gemeni ai Limbii Viitorului.

(în treacăt fie spus, în unica definiție științifică a națiunii această condiție nu e menționată!) Răspundem: da, el își îngroașă rîndurile prin procedeul tehnic al săltării (iar propriile sale progeneruri, printr-un straniu capriciu, sunt remise popoarelor învecinate), însă și puii de găină sunt prăsiți în incubatoare, ceea ce nu ne împiedică să-i considerăm păsări atunci cînd le consumăm carnea, nu-i așa?

Chiar dacă pot apărea unele îndoieli privind felul cum zekii își încep existența, în privința felului cum această existență încetează nu poate exista nici un fel de dubiu. Ei mor ca toată lumea, numai că în rînduri mult mai strînse și mult mai precoc. Și ritualul lor de înmormîntare e macabru, zgîrcit și crud.

Două cuvinte despre însuși termenul zeki. Pînă în 1934, formula oficială era privați de libertate(4), de unde abrevierea l/s, însă nu există nici o mărturie care să probeze ca băștinașii s-ar fi recunoscut ei înșiși, por-nind de la aceste minuscule, ca „eleși”. Dar din 1934 termenul a fost înlocuit prin cel de „deținuți” (5)- (să ne amintim că Arhipelagul începuse deja să împietrească și însăși limba oficială se adapta, ea nu putea to-lera ca definiția condiției băștinașilor să conțină mai multă libertate decît închisoare), în formă abreviată a început să se scrie: la singular z/k (zeka), iar la plural z/k z/k (zeka zeka). Abrevieri pe care tutorii băștinașilor le pronunțau foarte des, în auzul tuturor, și cu care toată lumea a început să se obișnuiască, însă acest cuvînt, născut în can-celariile oficiale, refuza declinarea nu numai la singular, ci și la plural, fiind demna odraslă a unei epoci moarte și analfabete. Urechea sensibilă și mintea isteată a băștinașilor nu s-a putut acomoda cu o atare situație, drept care, hîtri, pe diferite insule și în diferite localități, deținuții au început să și-l adapteze după cum îi tăia capul: în unele locuri se spunea „Zahăr Kuzmici” sau (Norilsk) „comsomoliști de dincolo de Cercul Polar” (6), în altele (Karelia), cel mai adesea, „zak” (abreviere mai fidelă din punct de vedere etimologic), în altele (Inta) „zîk”.

Personal, eu am auzit „zek”*. În toate aceste cazuri, cuvîntul, reanimat, a început să fie declinat la singular și plural. (Dar pe Kolîma - Șalamov susține cu insistență acest lucru - în conversații s-a menținut formula „ze-ka”. Nu ne rămîne decît să regretăm că frigul le-a congelat kolîme-zilor urechile.) De scris, scriem acest cuvînt cu

„e” dur și nu cu „e” moale, pentru că altfel nu se poate asigura pronunția dură a consoanei „z”.(7)

Climatul Arhipelagului este întotdeauna polar, chiar dacă e vorba de unele dintre acele insulițe care s-au fofilat în mările sudice. Climatul Ar-hipelagului - douăsprezece luni iarnă, restul vară. Aerul însuși frige și

*Bătrînul solovcean D.S. L. ne asigură că, în 1939, ar fi auzit un soldat din escortă întrebîndu-l pe un băștinaș: „Tu cine ești? Un zekl”

Înțeapă, și nu numai din pricina gerului, nu numai din cauza naturii.

Chiar și vara, zekii sunt îmbrăcați în cuirasa moale și cenușie a pufoai-celor. Însuși acest fapt, alături de capetele tunse chilug ale bărbaților, le conferă o unitate de aspect exterior: gravitate sumbră și impersonalita-te. Dar ajunge să-i urmăriți fie și numai cîteva minute, ca să fiți frapați și de comunitatea expresiei așternute pe chipul lor: întotdeauna la pîndă, rebarbativi, lipsiți de orice bunăvoință, trecînd ușor la duritate și chiar la cruzime. Au o expresie de parcă ar fi turnați dintr-un material arămiu-roșcat (zekii aparțin, evident, rasei indiene), zgrunțuros și aproape noncorporal, care îi face capabili să înfrunte în permanență vîntul venit din față, așteptînd clipă de clipă și o mușcătură din dreapta sau din stînga. Veți mai putea remarca faptul că, în acțiune, cînd muncesc ori cînd se bat, au umerii depărtați, piepturile gata să înfrunte o rezistență, dar de îndată ce zekul rămîne inactiv, solitar și meditativ, gîtul lui înce-tează să mai suporte greutatea capului, umerii și spinarea lasă să se vadă o gîrboveală iremediabilă, ai zice chiar înnăscută. Poziția cea mai naturală pe care o iau mîinile lui în puținele clipe de repaos e să se îm-preuneze la spate cînd el se află în mers și să atîrne cînd e așezat. Aspectul gîrbov și umil zekul și-l va păstra și cînd se va apropia de tine - om liber care, de aceea, ar putea fi și un șef. Se va strădui să nu te privească în față, ținîndu-și ochii pironiți în pămînt, iar dacă va fi nevoit să te privească, vei fi uimit de expresia obtuză și imbecilă întipărită pe chipul lui, chiar dacă ea va arăta că e gata să-ți îndeplinească dispo-zițiile (ceea ce să nu crezi, pentru că nu o să le execute). Dacă îi vei or-dona să-și scoată boneta (ori îi va da prin minte să și-o scoată el însuși), craniul lui ras te va frapa neplăcut din

punct de vedere antro-pologic: umflături, adîncituri și o asimetrie de tip vădit degenerativ.

În discuția pe care o veți avea va fi laconic, vorbind fără inflexiuni, mo-noton și obtuz ori cu servilitate - dacă vrea să-fi ceară ceva. Dar dacă ai reuși cumva să-i ascuți, nevăzut, pe băștinași cînd vorbesc între ei, ai ține minte pentru totdeauna acel fel de a vorbi care parcă te respinge prin sunete, întotdeauna răutăcios-batjocoritor, aspru și fără urmă de căldură. El e atît de înrădăcinat în creierul lor, încît chiar și atunci cînd un băștinaș rămîne între patru ochi cu o băștinașă (în treacăt fie spus, legile insulare interzic riguros o asemenea practică), e imposibil de ima-ginat că ar renunța la această deprindere. Mai mult ca sigur, și ea va spune ce are de spus la fel de imperativ și de răstit, căci e cu neputință să-ți imaginezi un zek emițînd tandrețuri. Însă nici nu se poate nega că vorbirea zekilor denotă o mare energie. Asta în parte pentru că e deba-rasată de orice expresii superflue, de cuvinte introductive ca „permiteți", „vă rog", „dacă n-aveți nimic împotrivă", precum și de pronumele și interjecțiile de prisos. Vorba zekului merge drept la țintă, întocmai ca și zekul însuși cînd înfruntă vîntul polar. Zekul vorbește de parcă și-ar plesni interlocutorul peste obraz, de parcă l-ar pîlmui cu vorba. Întoc-mai cum un luptător experimentat se străduiește să-și culce adversarul la pămînt chiar din prima lovitură, și zekul caută să-și năucească inter-locutorul, să-l lase mut, ba chiar să-l facă să horcăie, din prima frază. Iar dacă-i pui vreo întrebare, ți-o retează scurt.

Chiar și astăzi, cititorul se poate izbi de o asemenea bruschete în circumstanțe imprevizibile. Bunăoară, într-o stație de troleibuz, pe vînt, vecinul dumitale îți scapă din țigară pe paltonul cel nou un vierme de scrum gros și arzînd, riscînd să ți-l găurească. Ai scuturat deja o dată, ostentativ, scrumul acela, dar el continuă să te pudreze, îi spui: — Ascultă, tovarășe, ce-ar fi să fii, totuși, mai atent cu țigara dumitale? El, însă, nu numai că nu se va scuza, căutînd să te menajeze cu țigara lui, dar îți va lătra scurt:

— Ce, nu ești asigurat?

Și, în timp ce dumneata vei căuta un răspuns (căci ți se va fi tăiat răsu-flarea), el va fi și urcat deja, înaintea dumitale, în troleibuz. Ei bine, asta aduce foarte mult cu felul de a vorbi al băștinașilor.

Alături de înjurăturile frontale și multietajate, zekii dispun vădit și de un arsenal de expresii prefabricate, menite să reteze scurt orice intervenție ori remarcă rezonabilă din afară.

Expresii ca:

— Fără! N-ai treabă cu mine!

— Nu ești [șbătut], nu fă valuri! (Punem aici între paranteze drepte ana-logul fonetic al unui alt cuvânt, injurios, care, automat, conferă celui de al doilea verb din frază un sens absolut inconvenabil.)

Asemenea expresii tăioase te lasă fără replică mai cu seamă când sunt rostite de către băștinașe, căci tocmai ele asociază obsesiv metaforele pe care le emit cu o bază erotică. Regretăm că rigorile etice ne împie-dică să ne ornăm studiul cu cîteva exemple suplimentare din acest re-gistru. Vom cuteza doar să producem încă o ilustrație pentru agilitatea și iuțeala de limbă a zekilor. Un băștinaș pe nume Glik a fost adus de pe o insulă oarecare pe una specială, într-un institut secret de cercetare științifică (unii băștinași au o asemenea înzestrare de la natură, încît sunt apți chiar pentru activitatea științifică), dar, din anumite motive personale, omul nu se acomodase cu acest nou amplasament privile-giat și voia să se întoarcă pe vechea lui insulă. Când a fost chemat în fața unei comisii impresionante prin numărul de stele mari de pe epoleți și i s-a spus:

— Se pare că dumneata ești un bun inginer radiotelegrafist Vrem să te folosim..., el nu i-a lăsat să adauge „în specialitatea dumitale”, ci le-a tăiat-o scurt:

— Să mă folosiți? Atunci să stau broască?

Și a dus mîna la pantaloni, cu un gest care arăta că e gata să ia poziția

amintită. Natural, comisia a rămas cu gura căscată. Gata cu orice dis-cuții, cu orice încercări de a -l convinge. Glik a fost trimis numaidecît în-dărăt.

E interesant de remarcat că băștinașii Arhipelagului sunt perfect conștienți de faptul că suscită un viu interes din partea antropologiei și etno-grafiei, ba chiar se laudă cu asta, de parcă sus-zisul interes i-ar înălța în propriii lor ochi. Foarte răspîndită și des invocată printre ei e legenda-anecdotă potrivit căreia un savant etnograf, unul dintre predecesorii noștri, pare-se, a studiat o viață întreagă specia zekilor, publicînd în ce-le din urmă un tratat în două volume cărămidale, în

care ajungea la concluzia definitivă că deținutul e leneș, mîncău și viclean (aici și po-vestitorul, și ascultătorii rîd satisfăcuți, contemplîndu-se cu admirație din off). Pasămite, curînd după aceea însuși profesorul a fost băgat la zdup (deznodămînt dezagreabil, dar, cum la noi nimeni nu e arestat fără vină, înseamnă că, în mod sigur, ceva o fi fost la mijloc). Și iată că, îmbrîncit prin tranzite și ajuns mierlitor la muncile comune, profesorul a sfîrșit prin a-și da seama că greșise, că în realitate deținutul e sonor, gracil și transparent. (Caracterizare foarte bine adusă din condei, avînd și ea ceva flatant și ca urmare stîrnind din nou rîsete generale.)

Am mai spus că zekii nu au propria lor literatură scrisă. Dar prin exemplul personal al bătrînilor insulari, prin tradiția orală și prin folclor s-a ela-borat și se transmite novicilor un întreg cod de bună purtare a zekilor, cuprinzînd comandamente fundamentale cu privire la atitudinea ce tre-buie adoptată față de muncă, față de amploiați, în general față de cei ce te înconjoară și față de tine însuși. Tocmai acest cod, în ansamblul lui, încrustat, substanțializat în structura morală a băștinașului, și reprezintă ceea ce noi numim tipul național zek. Pecetea apartenenței la acest tip se întipărește pe individ adînc și pentru totdeauna. După mulți ani, de cum va ajunge în afara Arhipelagului, vei recunoaște în el mai întîi un zek și abia pe urmă un rus, un tătar sau un polonez.

În continuarea acestei expuneri, ne vom strădui să examinăm trăsătură cu trăsătură ceea ce constituie caracterul național, psihologia vieții și etica normativă a națiunii zekilor.

Atitudinea față de muncă (munca oficială).

Zekii cultivă ideea întru totul falsă că munca e făcută să stoarcă din ei viața pînă la ultima picătură și că de aceea salvarea lor e una singură: muncind, să nu se dedice muncii. Zekii știu foarte bine că tot ce ți se dă de făcut oricum nu poți face (n-are nici un rost să te legeni în iluzia că, uite, o mîntui repede și apoi stau și eu să mă odihnesc puțin: de cum ești văzut că stai, ți se dă pe loc altă treabă). Munca îi adoră pe proști.

Dar atunci cum s-o scoți la capăt? Refuzînd pe față să muncești? Nu există idee mai tîmpită. Or să te trimită să putrezești la carceră sau or să te omoare cu foamea. De ieșit la muncă trebuie să ieși, n-ai

Încotro, dar odată ajuns, trebuie nu să tragi, ci să dai rasol, nu să te canonești, ci să o lălăi, să o dai cotită (adică, într-un fel sau altul, să nu muncești). Băștinașul nu va refuza niciodată frontal să execute o dispoziție, căci ar fi pierdut. Nu, el va întinde gumilasticul. „A întinde gumilasticul” e una din noțiunile și expresiile de frontispiciu ale Arhipelagului, e marea achi-ziție salvatoare (preluată apoi, pe o scară largă, de oamenii muncii din exterior). Zekul ascultă cu atenție toate ordinele pe care le primește și dă din cap afirmativ. Apoi se retrage ca să le execute. Dar nici vorbă de așa ceva. Ba, cel mai adesea, nici măcar nu se apucă de treabă, ceea ce îi aduce uneori la disperare pe fanaticii și neobosiții diriguitori ai pro-ducției. Și pumnul se ridică de la sine: îți vine să i-l trîntești în mutră ori în creștet acestui animal în zdrențe, obtuz și abrutizat, căci doar i-ai vorbit rusește, nu-i așa?... (Dar tocmai aici e clenciul: limba rusă sovietică e prost înțeleasă de băștinași. Unele dintre noțiunile noastre mo-derne, cum ar fi, bunăoară, „onoarea muncitorească” sau „disciplina liber consimțită”, nici măcar n-au echivalente în limba lor pauperă.) Însă, de îndată ce șeful cade asupra-i a doua oară, zekul se face mic sub ploaia de ocări și trece imediat la treabă. Inima vătafului se mai înmoaie puțin, el se întoarce la nenumăratele și urgentele lui treburi de diriguitor, iar zekul în urma lui se pune numaidecît în fund și încetează orice muncă (asta dacă nu vede înălțându-se deasupra lui pumnul briga-dierului, dacă nu e amenințat să-și piardă chiar astăzi rația de pîine ori dacă nu i s-a fluturat pe la nas momeala reducerii de pedeapsă). Nouă, oamenilor normali, ne e greu să pricepem o asemenea psihologie, dar ea chiar așa este, și nu altfel.

E tare de cap? Dimpotrivă, manifestă o înțelegere superioară a lucru-rilor, adaptată condițiilor lui de viață. Ce va fi sperînd? Treaba singură nu se face, iar dacă șeful descinde a doua oară, zekul o ia pe cocoasă, nu-i așa? Iată pe ce contează în realitate zekul: există toate șansele ca astăzi șeful să nu-și facă apariția și pentru a treia oară. Iar el, zekul, tre-buie să rămînă în viață pînă mîine. Chiar în seara asta poate fi etapat ori transferat în altă brigadă, ori internat în spital, ori băgat la carceră - și atunci tot ce a muncit astăzi îi va rămîne altuia. Iar mîine același zek, în aceeași brigadă, poate fi trecut la altă muncă. Ori șeful însuși se poa-te răzgîndi, ajungînd la

concluzia că treaba aceea nici nu trebuie făcută sau trebuie făcută cu totul altfel. Numeroasele cazuri de acest gen l-au făcut pe zek să învețe următoarea lecție: nu face astăzi ce poți lăsa pe mâine. Pe spinarea zekului, unde încaleci, acolo și descaleci. El se codește să consume o calorie acolo unde poate că există șansa să n-o consume. (Noțiunea de calorie există în limba zekilor, ba chiar e foarte populară în rîndurile lor.) Între ei, zekii așa și spun: aici regula e: dă pe calul care trage. (Iar cel care nu trage pînă la urmă e lăsat în plata Domnului), îndeobște, pentru zek, a lucra înseamnă a o tîrî cumva pînă seara.

Dar aici probitatea științifică ne determină să recunoaștem și o anumită defecțiune în desfășurarea raționamentului nostru. Ea constă, în primul rînd, în faptul că regula de lagăr „dă pe calul care trage” se întîmplă să fie și o veche zicală rusească. Regăsim în Dahl* și o altă expresie pur zekă: „trăiește ca să apună soarele”. Această coincidență stîrnește în mintea noastră un vîrtej de gînduri: o teorie de împrumut? Teoria subi-ectelor migratoare? O școală mitologică? Continuînd aceste alunecoase comparații, printre zicalele și proverbele rusești constituite în peri-oada iobăgiei și deja fixate în secolul al XIX-lea, le descoperim și pe următoarele:

— Treabă să nu faci, de treabă să nu fugi (uimitor! este exact principiul gumilasticului din lagăre!).

— Întotdeauna să știi face orice, niciodată să nu faci de toate.

— Lucrul lui Dumnezeu nu-i la îndemîna omului.

— Calul harnic mult n-o duce.

— Îți pun o firmitură-n mînă, ca să tragi o săptămînă. (Asta aduce foarte mult cu teoria reactivă a zekilor, potrivit căreia nici chiar rația cea mai mare nu compensează energia pe care o consumi muncind) Ce rezultă din toate acestea? Rezultă că, pe deasupra tuturor scînteie-toarelor alinamente ale reformelor noastre eliberatoare, a epocii lumini-lor, a revoluțiilor și socialismului, țăranul iobag al Ekaterinei și zekul lui Stalin, în pofida discrepanței totale dintre condițiile lor sociale, își strîng unul altuia mîinile negre și bătătorite?... Așa ceva e cu neputință!

Aici puseul de erudiție ne părăsește și ne reîntoarcem la expunerea noastră.

Din atitudinea față de muncă derivă și atitudinea față de autorități. În aparență, zekul e o ființă cum nu se poate mai docilă: de exemplu, unul din „comandamentele” zekilor este „să nu te p... contra vîntului” - adică niciodată să nu-i întorci vorba șefului. Aparent, zekul se teme foarte tare de șef, își încovoiaie spinarea cînd acesta îl beșteleşte, ba chiar și nu-mai cînd se nimerește prin apropierea lui. În realitate, avem de a face cu un calcul banal: evitarea pedepselor inutile. În realitate, zekul disprețuiește profund autoritățile - și pe cele din lagăr, și pe cele din producție - dar pe ascuns, fără să arate acest lucru, ca să n-o pătească. Cînd, după toate indicațiile, predicile și admonestările, gloata lor se împrăștie, zekii nu fac nici doi pași, că și încep să-și rîdă în barbă: zică ei, că de aia au gură: găsim noi timp să uităm! În sinea lor, zekii se socot superi-ori șefilor, atît prin gradul de instruire, prin stăpînirea specialităților tehnice, cît și, în general, prin felul cum înțeleg viața. E de recunoscut că adeseori chiar așa și este, dar aici zekii, în suficiența lor, scapă din vedere un lucru: că, în schimb, administrația insulelor îi depășește în permanență pe băștinași prin concepția despre lume.

Suferă de o totală inconsistență opinia zekilor că șefii se conduc după

*V. Dahl, Posloviți russkogo naroda (Proverbele poporului rus), Moscova, 1957, p. 257.

principiul ce vreau aia fac și aici, legea sunt eu!

Asta ne oferă fericitul prilej de a trasa o linie de demarcație între starea băștinașilor și vechea iobăgie. Mujicul nu-și iubea boierul, își rîdea de el, dar era deprins să simtă în persoana lui ceva superior, ceea ce și explică abundența de Savelici și Firși, servi devotați. Ei bine, cu sclă-vajul ăsta sufletesc s-a terminat o dată pentru totdeauna. Printre zecile de milioane de zeki, e imposibil să-ți imaginezi fie și unul singur care să-și adore sincer șeful.

Dar iată și o importantă trăsătură națională care-i distinge pe zeki de compatrioții mei și ai dumitale, cititorule: zekii nu aleargă după laude, după diplome de onoare și portrete la colțul roșu (dacă ele nu sunt direct legate de o ciozvirtă în plus). Tot ceea ce în exterior se cheamă gloria muncii este pentru zeki, în obtuzitatea lor, doar zvon de lemn găunos. Acest lucru îi face și mai independenți de tutorii lor, eliberîndu-i de necesitatea de a le face pe plac.

Îndeobște, la zeki, întreaga scară de valori e întoarsă cu susul în jos, dar lucrul nu trebuie să ne mire, dacă ne amintim că așa e întotdeauna la sălbatici: pentru o oglinjoară amărîtă ei îți dau un porc gras, pentru niște mărgele de iarmaroc - un coș cu nuci de cocos. Tot ceea ce noi, iubite cititorule, ținem la mare preț - valorile ideologice, spiritul de sacri-ficiu și dorința de a lucra dezinteresat la edificiul viitorului - nu numai că nu există pentru zeki, dar în ochii lor nu face doi bani ruginiți. E de ajuns să spunem că zekii sunt totalmente lipsiți de simț patriotic, ne iubindu-și defel atît de iubitoarele insule. Să ne amintim fie și numai două versuri dintr-un popular cîntec zek:

„Blestemată să fii, Kolîma!

Ce mai planetă născociră corbii!...”

De aceea ei întreprind nu arareori, în căutarea fericirii, riscante expediții pe meleaguri îndepărtate, numite în limbaj popular evadări. Ceea ce zekii prețuiesc cel mai mult, ceea ce pun ei pe primul plan e așa-numita rație — o bucată de pîine neagră cu diverse ingrediente, prost coaptă, pe care dumneata și eu n-am pune gura în ruptul capului. Și bucata aceea de cărămidă li se pare cu atît mai prețioasă, cu cît e mai mare și mai grea. Celor ce au văzut cu cîtă rapacitate se reped zekii asupra coltucului de dimineată, devorîndu-l pînă la ultima firimi-tură, pînă la a-și roade degetele, pot numai cu mare greutate să-și radieze din memorie această amintire inestetică. Pe locul al doilea în scara de valori a zekilor se află mahorca sau tutunul de grădină, cu pre-cizarea că, în caz de troc, raporturile de schimb sunt de un arbitrar incredibil, neținînd defel seama de cantitatea de muncă socialmente utilă încorporată de materiile în cauză. Lucrul e cu atît mai monstruos, cu cît la ei mahorca joacă, într-un fel, rol de etalon general al prețurilor (pe insule nu există un sistem monetar). Pe locul al treilea se situează zeama chioară, zămîrca (supă insulară fără grăsimi, fără carne, fără cartofi și zarzavaturi, gătită după obiceiul locului). Nici chiar defilarea trupelor de gardă la o paradă, cu pași exacți, cu uniforme strălucitoare și arma pe umăr, nu produce o impresie atît de terifiantă asupra privitorului ca năvala, în fapt de seară, a unei brigăzi de zeki în cantină, după amintita zeamă: cranii tunse la zero, bonete turtite, zdrențe legate cu capete de sfoara, chipuri înrăite, schimonosite (de unde, la

împărți-rea fierturii, aceste forțe, aceste tendoane de oțel?) - și zgomotul a douăzeci și cinci de perechi de bocanci, de scrabe, de opinci - trog-trop, trop-trop, rația, șefulețule! Faceți loc, voi, ce nu sunteți de-ai casei! În acest moment, douăzeci și cinci de chipuri pe punctul de a-și înșfăca prada vă dezvăluie cu pertinentță caracterul național zek.

Mai notăm faptul că, atunci când emitem considerații asupra poporului zek, aproape că nu putem să ne reprezentăm individualități, chipuri ori nume izolate. Dar acest lucru nu se datorează unui viciu de metodă, ci reflectă modul de viață gregar adoptat de acest popor straniu, care a renunțat să ducă o viață de familie, atât de uzuală la alte popoare, cât și să lase urmași (zekii sunt convinși că poporul lor va crește numeric pe altă cale). Pe Arhipelag, foarte original e tocmai acest mod de viață co-lectiv, moștenire a societății primitive ori o auroră prefigurând viitorul. Probabil, o prefigurare a viitorului.

Următoarea valoare pe scala zekilor e somnul. Un om normal nu poate fi decît uimit văzînd cît poate dormi un zek și în ce varietate de circumstanțe. Inutil să spunem că zekii nu cunosc insomnia, nu folosesc soporifice, dorm tun noapte de noapte și, dacă au parte de o zi liberă, o dorm și pe aceea din zori în zori. E stabilit cu certitudine că zekii izbuțesc să adoarmă așezați lîngă roabele lor goale, așteptînd să fie umplu-te; la apelurile de dimineață, cu picioarele depărtate; ba știu să doarmă chiar mergînd în coloană, sub escortă, la lucru, dar nu toți: unii mai cad și se trezesc. Rațiunea pe care se bazează această conduită e următoarea: în somn, timpul trece mai repede. Și, de altfel, noaptea e făcută pentru somn, ziua pentru odihnă.*

Dar să ne întoarcem la imaginea brigăzii tropăind ca să acceadă la „legitima” (cum zic ei) zeamă. Distingem aici expresia uneia dintre tră-săturile cele mai esențiale ale poporului zek - presiunea vitală (care nu intră în contradicție cu tendința lor de a adormi oricînd și oriunde: toc-mai de aceea se și străduiesc să doarmă cît mai mult - pentru ca, între două reprize de somn, să-și poată exercita presiunea vitală). Această presiune e, pe de o parte, una în sens literal, fizică, aidoma unui finis în linie dreaptă înainte de a ajunge la potou - mîncarea, o sobă caldă, un

*Paradoxal, asemenea proverbe găsim și la poporul rus:

— Mănînc mergînd, dorm pe picioare.

— Unde mă culc, acolo adorm.

loc uscat, un adăpost împotriva ploii - și zekul nu se sfiește ca, în acea îmbulzeală, să-și culce vecinul la pămînt cu un umăr bine plasat. Cînd doi zeki se duc să ridice un buștean, amîndoi se îndreaptă spre partea mai subțire, pentru ca partea mai groasă, dinspre rădăcină, să-i revină colegului. Dar există și o presiune în sens mai general - pentru ocu-parea unei poziții mai avantajoase în viața de zi cu zi. În condițiile vitrege ce domnesc pe insulele lor (atît de apropiate de condițiile vieții animale, încît le putem aplica fără teama de a greși darwiniana struggle for life(8)), de succesul sau insuccesul luptei pentru un asemenea loc depinde adesea însăși viața. Și în acest iureș pentru a-și croi drum pe seama celorlalți băștinașii nu cunosc nici un fel de opreliști de ordin etic. O și spun, verde: conștiința? mi-a rămas la dosar. Cînd au de luat deci-zii importante pentru viața lor, zekii se călăuzesc după binecunoscuta regulă a Arhipelagului: mai bine te jigodești decît să te canonești.*

Dar presiunea poate fi încununată de succes dacă, în împrejurările cele mai grele, e secondată de agilitate, de dibăcie . Această calitate zekul trebuie să o probeze ceas de ceas, pentru scopuri dintre cele mai sim-ple și mai futele, bunăoară ca să-și salveze de la pieire avutul lui amărît, de om fără căpătîi- o gamelă turtită, o cîrpă puturoasă, o lingură de lemn, un ac de cusut. Însă în lupta pentru ocuparea unei poziții însem-nate în ierarhia insulară, dibăcia trebuie să îmbrace o formă superioară, mai rafinată, mai calculată - aceea a îmbrobodi. Pentru a nu împovăra expunerea, iată un exemplu:

Un zek a reușit să ocupe importantul post de șef al atelierelor industriale din subordinea intendentei de lagăr. Unele lucrări merg bine în atelierele acelea, altele nu tocmai, dar soliditatea poziției lui depinde nu atît de succesele din producție, cît de aplombul de care dă dovadă. Intră la el niște ofițeri MVD și văd pe birou un soi de conuri din pămînt ars. „Ce sunt alea?” „Conuri Seger”. „Și la ce servesc?” „Determină temperatura în cuptoare”. „A-a-a!”, zice șeful cu respect, felicitîndu-se în sinea lui: ia uite ce inginer bun a găsit pentru conducerea atelierelor. Cînd colo, conurile acelea, făcute dintr-o argilă nu numai neetalonată, dar cu o compoziție total aiuristică, nu

puteau măsura, prin topirea lor, nici un fel de temperatură. Când șefii s-au obișnuit cu conurile, pe masa inginerului apare o nouă jucărioară - un aparat optic fără nici o lentilă (de unde să iei o lentilă pe Arhipelag?). Și din nou exclamații admira-tive.

Mintea zekului trebuie să fie în permanență preocupată de născocirea unor asemenea abile mișcări de învăluire.

Cîntărind psihologia adversarului și în funcție de situație, zekul trebuie să manifeste o mare suplețe în conduită - de la acțiunea dură, cu pum-

*La ruși: „Dinaintea se înclină, coasta iscodește, fundul pipăie”

nul ori cu decibelii, la fenta cea mai rafinată, de la tupeul cel mai sfrun-tat pînă la respectarea cu religiozitate a cuvîntului dat între patru ochi și care, la prima vedere, ai putea zice că nu incumbă nici un fel de obliga-tivitate. (E greu de spus de ce, dar toți zekii sunt fideli pînă la superstiție angajamentelor asumate pe blat, contra bacșiș, după cum manifestă o răbdare și o conștiinciozitate exemplare în execuția comenzilor particu-lare. Când vezi cîte un minunat obiect din insule, sculptat ori încrustat, de felul celor ce pot fi admirate doar la muzeul din Ostankino(9), nu-ți vine să crezi că a fost făcut de aceleași mîini care predau șefului de echipă un lucru ce trebuie sprijinit cu un țărșuc ca să nu se năruie pe loc.

Aceeași suplețe în conduită își găsește expresia în cunoscuta regulă a zekilor: cînd îți dă, ia si taci, cînd te bate, fugi în draci.

O condiție majoră de succes în lupta pentru viață este, pe GULAG, disimularea. Caracterul și intențiile insularilor sunt ascunse atît de adînc, încît unui vătaf novice și neexersat i se pare la început că zekii se apleacă întocmai ca iarba lovită de vînt ori călcată de cizmă.* (Abia pe urmă își va da seama cu amărăciune de viclenia și nesinceritatea aborigenilor.) Disimularea este, poate, trăsătura cea mai caracteristică a tribului zek. Zekul trebuie să-și ascundă intențiile și faptele atît față de vătafi și gardieni, cît și față de brigadier și de așa-numiții „ciripitori”.** El trebuie să-și ascundă succesele, ca să nu i se taie craca de sub picioa-re. După cum trebuie să-și ascundă planurile, calculele, speranțele - fie că se pregătește pentru o mare „evadare”, fie că a descoperit un col-țișor unde își poate piti talașul pentru saltea. Viața zekului e astfel croi-tă, încît a-ți deschide sufletul în fața cuiva înseamnă a juca în pierdere. Un băștinaș pe care l-am

servit cu niște mahorcă mi-a explicat lucrurile în felul următor (vă redau spusele lui în traducere rusă): „Spui cuiva de un locșor unde se poate dormi la căldurică și unde șeful de echipă nu te poate găbji, toți dau năvală acolo și șeful miroase treaba. Spui cuiva că ai reușit să trimiți o scrisoare printr-un civil***, și toți au să cadă cu scri-sorile lor pe capul omului, pînă cînd într-o bună zi o să fie prins. Iar dacă magazinierul ți-a promis că-ți schimbă cămașa ajunsă ferfeniță, mergi pe blat pînă ți-o schimbă, iar după ce ți-o schimbă, mergi tot pe blat: dacă nu-l dai de gol, poate, cine știe, te mai servește o dată, cînd-va.** Cu anii, zekul se deprinde într-atît să ascundă totul, încît disi-mularea nu-i mai pretinde nici un efort: în sufletul lui se atrofiază dorința firească a ființei umane de a-și împărtăși trăirile cu semenii. (Poate că

*V. la ruși: „Capul ce se pleacă sabia nu -l taie”.

**Fenomen insular de importanță minoră, pe care socotim inutil să -l abordăm în acest studiu

***Insulele dispun de propriile lor servicii poștale, dar băștinașii preferă să nu recurgă la ele

****V. la ruși: „Ai găsit - taci, ai pierdut - taci.” Sincer vorbind, paralelismul acestor reguli de viață ne cam pune pe gînduri.

trebuie să vedem în această disimulare o reacție de apărare împotriva secretoșeniei generalizate ce-l înconjoară? Căci și lui i se ascund prin toate mijloacele orice informații privitoare la soarta ce i se rezervă.)

Disimularea, la zek, decurge din ceva ce îi este la fel de propriu: circumspecția. El n-are încredere în nimeni. Cu cît un act pare mai dezinteresat, cu atît îi stîrnește mai mult suspiciunea. Legea e taiga - iată ter-menii în care formulează el imperativul suprem al relațiilor interumane. (Pe insulele Arhipelagului există, într-adevăr, mari masive de taiga.)

Băștinașul care izbutește să reunească în sine și să manifeste consecvent aceste calități tribale - presiunea vitală, lipsa de milă, dibăcia, știința disimulării și circumspecția - se consideră el însuși și e recunoscut de ceilalți ca „fiu al GULAG-ului”. Acest titlu sună la ei cam ca acela de cetățean de onoare și se dobîndește, lucru de la sine înțeles, numai cu prețul unor lungi ani de viață insulară!

Fiii GULAG-ului se cred ființe de nepătruns, avînd, totodată, convingerea că ei „cumpără” dintr-o privire pe oricine, ba chiar văd la doi

metri adîncime sub el, cum le place să spună. Poate că așa și este, dar toc-mai aici se poate constata că pînă și cei mai perspicace dintre zeki au o perspectivă fragmentară, un orizont limitat. Apreciind cît se poate de judicios actele săvîrșite în imediata lui proximitate, calculîndu-și foarte exact mișcările pentru următoarele ore, zekul de rînd, ba uneori chiar și un fiu al GULAG-ului, nu e capabil nici să gîndească abstract, nici să îmbrățișeze cu mintea fenomenele de ordin general, nici măcar să emi-tă considerații despre viitor. Pînă și viitorul gramatical se întrebuintează la zeki arareori. Chiar aplicat la ziua de mîine, e acompaniat de o nuan-ță dubitativă, iar cînd vine vorba de zilele săptămînii ce tocmai a înce-put, prudența e și mai mare. Niciodată nu vei putea auzi un zek spu-nînd: „Primăvara viitoare am să...”, asta deoarece toată lumea știe că încă mai trebuie să treacă iarna, lăsînd la o parte faptul că în orice mo-ment soarta te poate arunca de pe o insulă pe alta. Într-adevăr: o zi poate însemna o viață!

Fiii GULAG-ului sunt principalii depozitari ai tradițiilor și ai așa-nu-mitelor precepte ale zekilor. Numărul acestor precepte diferă de la insu-lă la insulă, formulările nu coincid cu exactitate și sistematizarea lor ar putea oferi un atractiv subiect de studiu pentru cercetătorul interesat. Preceptele în cauză n-au nimic de a face cu creștinismul. (Zekii nu nu-mai că sunt un popor ateu: în general, ei n-au nimic sfînt și se grăbesc să ridiculizeze și să înjosească orice materie spirituală cît de cît elevată. Această atitudine se reflectă, de altfel, și în limba lor). În schimb, fiii GULAG-ului dau asigurări că zekul care trăiește în respectul ziselor precepte nu pierde pe Arhipelag.

Există precepte ca: nu ciripi (cum trebuie înțeles asta? pesemne, în sensul că nu e bine să faci prea mult zgomot); nu fi linge-blide (adică să nu lingi blidele altora: asta înseamnă, la ei, moarte iminentă și sigură); nu te șacali.

Interesant e preceptul nu-ți băga nasul în gamela altuia. Am putea spu-ne că aici avem de a face cu una din marile achiziții ale gîndirii zeke: de fapt, e vorba de principiul libertății negative - un fel de my home is my castle (10) răsturnat și, în fond, superior chiar, pentru că se referă nu la propria ta gamelă, ci la a altuia (propria gamelă fiind, însă, subînțe-leasă). Cunoscînd condițiile vieții indigene, se cuvine să interpretăm cuvîntul „gamelă” în sens larg: e vorba nu numai de

recipientul acela turtit și afumat, și nici măcar de zeama concretă și defel atrăgătoare pe care o conține, ci de toate mijloacele de procurare a hranei, de toate procedeele folosite în lupta pentru existență, ba chiar, în sens și mai larg, de însuși sufletul zekului. Într-un cuvânt, lasă-mă să trăiesc cum vreau și trăiește și tu cum vrei - iată conținutul acestui precept. Fiul dur și crud al GULAG-ului se angajează prin el să nu-și folosească foiața și presiunea vitală din pură curiozitate. (Dar se și eliberează, totodată, de orice fel de obligații morale: n-ai decît să crapi sub ochii mei- puțin îmi pasă. O lege crudă, dar, totuși, mai umană decît legea „borfașilor”, cani-balii locului: „ia crapă tu astăzi, că eu rămîn pe mîine”. Canibalul borfaș nu e defel indiferent față de vecinul lui: el îi va grăbi moartea, ca să o împingă pe a sa spre mai tîrziu, iar uneori pentru a se amuza sau numai din curiozitate, pentru a urmări cum se petrece acea moarte.) În sfîrșit, există preceptul generic: nu te încrede în nimeni, nu te teme de nimeni, nu te ruga de nimeni. În acest precept e turnat, cu multă lim-pezime și chiar sculptural, caracterul național comun tuturor zekilor.

Cum s-ar putea guverna (în libertate) un popor care s-ar pătrunde integral de acest orgolios precept?... Numai gîndul la așa ceva și îți dă fiori.

Acest precept ne conduce la ideea de a trata, de această dată, nu con-duita de viață a zekilor, ci esența psihologiei lor.

Primul lucru ce sare în ochi la un fiu al GULAG-ului, pentru ca ulterior să poată fi reperat în comportamentul lui la tot pasul, este echilibrul spi-ritual, stabilitatea psihică. E interesant de notat aici concepția generală a zekului despre locul său în univers. Spre deosebire de un englez sau un francez, care trăiește o viață întreagă cu orgoliul de a se fi născut englez sau francez, zekul nu consumă nici un sentiment de mîndrie ge-nerat de apartenența lui națională, dimpotrivă: el o vede ca pe o grea încercare, dar o încercare ce trebuie îndurată pînă la capăt cu demnita-te. Zekii întrețin chiar un semnificativ mit, pe care iată-l: chipurile, unde-va ar exista „porțile Arhipelagului” (v., în antichitate, coloanele lui Hercu-le), pe frontispiciul cărora, în partea pe unde se intră, stă scris: „Nu-ți pierde curajul!”, iar în partea pe unde se iese - „Nu te bucura prea mult!” Și - lucru esențial, adaugă zekii - aceste inscripții pot fi văzute nu-mai

de oamenii inteligenți, pentru proști ele sunt transparente. Deseori, acest mit își găsește expresia într-o regulă de viață foarte simplă: intrînd, nu te întrista, ieșind, nu te bucura. Tocmai această filosofie se află la originea stabilității psihice a insularilor. Oricît de haine ar fi împre-jurările ce se înverșunează împotriva lui, zekul își încruntă sprîncenele pe chipul aspru, tăbăcit de vînt, și-și spune: mai jos de mină n-au să mă azvîrle. Ori se consolează și își consolează semenii: „putea fi și mai rău!” - și într-adevăr, în decursul celor mai mari suferințe, pricinuite de foame, frig și disperare, această convingere - putea fi și mai rău – con-stituie pentru ei un sprijin și o încurajare evidente.

Întotdeauna zekul pune răul în față, așa și trăiește, așteptîndu-se în permanență la lovituri din partea destinului ori la mușcăturile de viperă ale verminei. Dimpotrivă, orice îndulcire vremelnică a vieții e văzută de el ca o inadvertență, ca o eroare. În această perpetuă așteptare a nă-pastei se călește sufletul aspru al zekului, neînfricat în fața propriului destin, necruțător cu destinul altuia. Devierile de la această stare de echilibru sunt minime la zeki -spre lumină ca și spre umbră, spre dez-nădejde ca și spre bucurie.

Întocmai cum scria, găsind o foarte fericită formulare, Taras Șevcenko(11) (aflat pentru scurtă vreme pe insule încă în epoca preistorică): „Pot să spun că, în prezent, aproape că nu mă mai încercă nici triste-țea, nici bucuria, în schimb, resimt un calm moral care aduce cu sîngele rece al peștelui. E posibil ca un șir nesfîrșit de nenorociri să transforme în așa măsura sufletul omului?” (Scrisoare către Repnina.)

Exact. Uite că e posibil. Starea stabilă de indiferență constituie pentru zek o apărare indispensabilă, care-i permite să îndure lungii ani de po-sacă existență insulară. Dacă în primul său an pe Arhipelag nu accede la această stare de serbezime și estompare, zekul de obicei se curăță. Dacă accede, rămîne în viață. Cu un cuvînt, ori dai colțul, ori te înveți ca viermele-n hrean.

La zek, toate sentimentele se atrofiază, nervii devin lîncezi. Ajuns indi-ferent față de propria lui nenorocire și chiar față de pedepsele pe care i le aplică tutorii tribului, cvasiindiferent chiar față de propria-i viață, zekul nu mai încercă, în adîncul sufletului său, nici un fel de compasiune pentru nenorocirea celor dimprejur. Strigătul de durere

al cuiva, lacri-mile vărsate de o femeie nu-l fac, cel mai adesea, să întoarcă măcar capul, într-atît îi sunt reacțiile de tocite. Adeseori zekii se arată total lip-siți de milă față de inexperiența novicilor, rîzîndu-și de gafele și neca-zurile lor, dar nu trebuie judecați prea aspru pentru asta, căci nu o fac din răutate: pur și simplu compasiunea s-a atrofiat în inima lor și au ajuns să nu mai vadă decît latura rizibilă a fiecărui eveniment.

Concepția despre lume cea mai răspîndită printre ei este fatalismul. E o trăsătură universală și adînc înrădăcinată. Ea derivă din situația lor de sclavi, din faptul că niciodată nu știu ce le va aduce ziua de mîine și din incapacitatea de a influența evenimentele. Fatalismul e chiar indis-pensabil zekului, pentru că îi consolidează stabilitatea spirituală. Un fiu al GULAG-ului consideră că tot ce are mai bun de făcut ca să fie liniștit e să se lase în voia soartei. Viitorul e un fel de mîță-n traistă: cînd habar n-ai ce îți rezervă acest viitor, cînd nu-ți poți imagina ce riscă să ți se în-tîmple la diferitele cotituri ale vieții, nu e cazul să te zbați cu prea multă insistență ca să obții ceva și nici să refuzi ceva cu prea multă îndîrjire, chiar dacă e vorba să te mute într-o altă baracă, într-o altă brigadă sau în alt lagpunkt. Poate o să fie mai bine, poate mai rău, numai să nu ți-o fi făcut cu propria-ți mîină. Astfel îți conservi prețiosul simțămînt de ne-zdruncinare, la adăpost de orice agitație sterilă, ca și de eventuale gesturi slugarnice.

Un destin atît de întunecat îi face pe zeki să cultive numeroase superstiții. Una dintre ele se învecinează strîns cu fatalismul: dacă te zbați prea mult pentru un post, ori chiar pentru propriul confort, e sigur că îți vor arde o etapare*

Fatalismul, la zeki, se extinde nu numai asupra destinului personal, ci și asupra mersului general al lucrurilor. Nici prin cap nu le trece că ar pu-tea schimba în vreun fel cursul evenimentelor în ansamblul lor. Și sunt încredințați că Arhipelagul există dintotdeauna și că înainte aici era și mai rău.

Dar poate că inversiunea psihologică cea mai interesantă constă aici în faptul că zekii interpretează starea lor stabilă de indiferență în condițiile precare și primitive pe care le au de înfruntat ca pe o victorie a dra-gostei de viață. Ajunge ca lungul șir al nenorocirilor să se mai rărească puțin, ca loviturile destinului să slăbească în

intensitate, și zekul e gata să se declare satisfăcut de viață și să se arate mîndru de felul cum se comportă. Poate cititorului i se va părea mai credibilă această trăsătură paradoxală, dacă o să i-l cităm pe Cehov. În povestirea intitulată „În exil”, podanii Semion Tolkovîi exprimă acest simțămînt în felul următor:

- „...Am ajuns să pot dormi gol pe pămîntul gol și să mănînc iarbă. Și dea domnul așa viață tuturor și fiecăruia. (Subl. ns.) Nu-mi lipsește ni-mic, nu mă tem de nimeni și, în sinea mea, socot că nu există om mai bogat și mai liber decît mine.”

Aceste frapante cuvinte ne sună mereu în urechi: le-am auzit, rostite de zekii de pe Arhipelag, nu o dată (și ne minunăm: unde a putut Cehov să le prindă din zbor?) Dea domnul așa viață tuturor și fiecăruia! - cum vă place chestia asta?

Pîna acum am vorbit despre aspectele pozitive ale caracterului acestui popor. Dar nu putem închide ochii nici la părțile lui negative, la unele înduioșătoare slăbiciuni ale nației, care, într-un fel, constituie excepții și vin în contradicție cu trăsăturile examinate anterior.

Pe cît de neclintită și de încrîncenată e necredința acestui popor pe ca-

*Apropo de ars, incendiile în sens literal îi lasă reci pe zeki. Ei nu țin la baracamentele lor, nu caută să salveze clădirile în flăcări, convinși că vor fi, oricum, înlocuite. Arderea, la ei, se referă doar la propria soartă.

re l-am putea numi ateu (un popor pentru care, bunăoară, teza biblică „Nu judecați, ca să nu fiți judecați”(12) e total ridicolă, întrucît e văzută în afara oricărei legături cu cazierul judiciar), pe atît de febril se abando-nează fiii săi unor puseuri de credulitate nesăbuită. Se poate opera următoarea distincție: înăuntrul orizontului restrîns unde zekul își păstrează vederea clară, el nu crede în nimic. Dar, lipsit de instrumentele analizei abstracte și ale raportărilor istorice, el se lasă, cu o naivitate de săl-batic, pradă credinței în tot felul de zvonuri difuze și miracole de sorgin-te indigenă.

Un vechi exemplu al credulității băștinașilor îl constituie speranțele lega-te de sosirea lui Gorki pe Solovki. Dar nu e nevoie să coborîm atît de departe în timp. Există pe Arhipelag o religie perenă și cvasiuniversală: credința în așa-numita Amnistie. Ce se înțelege prin asta e greu de ex-plicat Nu e vorba de o zeităte feminină, cum ar

putea fi tentat să creadă cititorul. E mai degrabă ceva ce aduce cu A Doua Venire a lui Mesia la popoarele creștine, explozia unei aurore atât de orbitoare, încât sub pu-terea ei toate ghețurile Arhipelagului se vor topi instantaneu, ba chiar in-sulele însele se vor lichefia și toți băștinașii vor fi purtați de valuri calde spre niște plaiuri însorite, unde vor găsi numaidecât ființe apropiate și dragi. Într-un fel, avem de a face cu credința, ușor modificată, în împă-răția lui Dumnezeu pe Pământ. Această credință, niciodată confirmată de vreun miracol real, e, totuși, foarte vivace și îndărătnică. Și, întocmai cum alte popoare își leagă riturile importante de solstițiul de vară sau de iarnă, și zekii așteaptă în transă mistică (și întotdeauna zadarnic) primele zile din noiembrie și mai(13). De cum adie pe Arhipelag un vînt sudic, zekii încep să-și șoptească, înfrigurați, unul altuia la ureche: „Si-gur va fi o Amnistie! Gata, începe!“. De cum se înstăpînesc vuiturile as-pre ale Nordului, zekii își încălzesc cu propria răsuflare degetele înghe-țate, își freacă urechile și, tropăind de frig, se îmbărbătează reciproc: „înseamnă că vine Amnistia. Altfel ne degeră la toți și... (urmează o expresie intraductibilă). E clar, acum chiar că vine.”

Nocivitatea oricărei religii e de mult demonstrată și o putem constata și aici. Aceste credințe în Amnistie îi moleșesc vizibil pe băștinași, cufun-dîndu-i într-o stare de reverie ce le este total improprie. Ba există peri-oade epidemice în decursul cărora uneltele folosite în munca oficială, urgentă și necesară, le cad literalmente zekilor din mîini, întocmai cum se întîmplă cînd încep să circule sinistrele zvonuri contrarii despre „eta-pe“. Or, pentru opera constructivă cotidiană, e mult mai avantajos ca băștinașii să nu fie afectați de nici un fel de deviații sentimentale.

Și mai există la zeki încă o slăbiciune națională, care li se înrădăci-nează inexplicabil în suflete, în pofida întregii orînduiri a vieții lor - setea secretă de dreptate.

Acest straniu sentiment a fost observat și de Cehov, pe o insula care, altfel, nu aparține Arhipelagului nostru: „Ocnașul, oricît de depravat și de nedrept ar fi el însuși, iubește cel mai mult dreptatea și, dacă ea nu există la oamenii plasați deasupra lui, se înrăiește din an în an tot mai mult, căzînd în necredința extremă.”

Cu toate că observațiile lui Cehov nu se raportează în nici un fel la ca-zul de care ne ocupăm, suntem frapați, totuși, de veridicitatea lor. Încă din momentul cînd ajung pe Arhipelag, fiecare zi și fiecare ceas al vieții zekilor e un continuu lanț de nedreptăți; ei înșiși săvîrșesc, în această ambianță, unele acte de nedreptate și ai zice că de mult ar fi fost cazul să se deprindă cu această stare de fapt și să accepte nedrep-tatea ca pe o matrice generală a existenței. Ei bine, nu! Fiecare nedrep-tate comisă de bătrînii tribului ori de tutorii acestuia îi rănește și îi tot ră-nește, întocmai ca în prima zi. (În vreme ce nedreptatea venită de jos în sus le stîrnește nestăvilite rîsete aprobatoare.) Iar în folclorul lor creea-ză legende în care deja nici măcar nu e vorba de dreptate, ci – suprali-citîndu-se acest sentiment - despre o mărinimie nejustificată. (Astfel a apărut, de exemplu, pe Arhipelag, dăinuind decenii de-a rîndul, mitul privind mărinimia de care ar fi beneficiat Fany Kaplan, care, chipurile, nu ar fi fost împușcată, ci ispășea o condamnare pe viață în diferite în-chisori, ba chiar se găseau numeroși martori care ar fi călătorit în com-pania ei cu prilejul cine știe cărui transfer ori ar fi primit din mîinile ei o carte la biblioteca din Butîrki.* Se pune întrebarea: la ce ar putea să le servească zekilor acest mit absurd? Numai ca un caz limită de extremă magnanimitate, în care vor să creadă. Pentru a și-o putea aplica, în gînd, lor înșile.

Sunt cunoscute și cazuri de zeki ce au îndrăgit munca pe Arhipelag. (A.S. Braticov: „Sunt mîndru de ceea ce am făcut cu mîinile mele”) ori cel puțin n-au ajuns să se scîrbească de ea (zekii de origine germană), însă acestea sunt atît de rare, încît nu le vom situa la înălțimea unor trăsături naționale, fie ele și bizare, ale poporului zek. Nu trebuie văzută o contradicție cu disimularea într-o altă trăsătură de caracter a indigenilor: plăcerea de a povesti despre trecut. La toate celelalte popoare, acest obicei e caracteristic bătrînilor; oamenii între două vîrste, dimpotrivă, tocmai că le detestă, ba chiar se tem să vor-bească despre trecut (mai cu seamă femeile și mai cu seamă cei ce completează chestionare biografice - de fapt, toată lumea). Zekii, în

*De curînd, comandantul Kremlinului a dezmințit oficial aceste zvonuri, relatînd cum a împușcat-o pe Kaplan chiar atunci. De altfel, și Demian Bednîi a asistat la această exe-cuție. Lăsăm la o parte faptul că absența ei, ca martoră, la procesul eserilor din 1922 ar fi trebuit să-i convingă pe zekii în realitate, ei nici nu-și mai

amintesc de acest proces. În ce ne privește, presupunem că zvonul privind condamnarea pe viață a Fanyei Kaplan a pornit de la condamnarea Berthei Gandal la această pedeapsă. Această femeie, care nu bănuia nimic, venise de la Riga la Moscova chiar în ziua atentatului, când frații ei (care o așteptau pe Kaplan în automobil) au fost împușcați. Pentru asta a și fost condamnată Gandal la închisoare pe viață.

această privință, se comportă ca o nație alcătuită exclusiv din bătrâni. (În altă privință, avînd educatori, sunt, dimpotrivă, tratați ca o nație com-pusă exclusiv din copii.) E imposibil să scoți de la ei măcar un cuvînt le-gat de micile secrete ale vieții lor de zi cu zi pe Arhipelag (unde îți poți încălzi gamela, unde se face troc cu mahorcă), dar despre trecut îți po-vestesc toți, fără cel mai mic ascunziș, dîndu-și dramul la limbă: cum a trăit el înainte de a fi fost debarcat pe Arhipelag, cu cine a trăit, cum a ajuns aici. (Ceasuri de-a rîndul se ascultă reciproc povestind care cum a eșuat aici, și aceste istorii care seamănă între ele ca picăturile de apă nu-i plictisesc defel. Și cu cît mai întîmplătoare, mai superficială și mai scurtă e întîlnirea dintre doi zeki — într-o noapte, lungiți unul lîngă altul într-un așa-numit „tranzit” - cu atît mai pe larg și cu mai multe amănunte se grăbesc să-și povestească unul altuia toate încercările prin care au trecut.)

Aici e interesant de făcut o comparație cu observațiile lui Dostoievski. Scriitorul remarcă faptul că fiecare ocnaș ținea în el, ca pe o amintire dureroasă și chinuitoare, întîmplările care-l împinseseră spre „Casa morților” și că, în general, acolo nu erau văzuți cu ochi buni cei ce po-vesteau despre asemenea lucruri. Și e de înțeles: la „Casa morților” se ajungea pentru crime, și ocnașilor le venea greu să-și reîncarce sufletul cu ele.

Or, zekul ajunge pe Arhipelag în virtutea unei întorsături inexplicabile a destinului ori printr-un concurs de împrejurări vindicative. În nouă cazuri din zece, zekul nu se simte vinovat de nici un fel de „crimă” și de aceea nu există pe Arhipelag povești mai interesante și mai susceptibile de a stîrni cea mai vie simpatie a auditoriului decît cele despre „cum am ajuns aici”.

Luxuriantele povești ale zekilor despre trecut, care umplu toate serile în barăcile lor, mai au și un alt scop, un alt sens. Pe cît de labile și de incerte sunt prezentul și viitorul zekilor, pe atît de imuabil e trecutul lor. Nimeni nu-i poate confisca unui zek trecutul și, în plus, fiecare

dintre ei a însemnat în trecut mult mai mult decît înseamnă acum (căci nimeni nu poate cădea mai jos decît un zek. Chiar și un vagabond beat criță e numit, în afara Arhipelagului, tovarăș). De aceea amorul propriu al zekului recucerește, în amintiri, cotele de la înălțimea cărora viața l-a azvîrlit în abis.* Amintirile sunt, obligatoriu, înfrumusețate prin adău-garea de episoade inventate (dar întru totul verosimile) și în felul acesta zekul narator (ca și restul auditoriului) simte cum i se reînstăpînește în suflet încrederea în sine.

*Căci un bătrîn tinichigiu surd sau un băiețandru care face pe ajutorul de zugrav au nu mai puțin amor propriu decît un regizor din Capitală purtat pe valurile gloriei - e bine să reținem acest lucru.

Există și o altă formă de resurectare a acestei încrederi în sine — numeroasele povești folclorice despre dibăcia și isprăvile de pomină ale poporului zek. Sunt niște istorii destul de rudimentare, amintind de le-gendele soldățești de pe vremea lui Nikolai I (cînd oamenii erau luați la oaste pentru cîte 25 de ani). O să vi se toarne, bunăoară, povestea unui zek care s-a dus la șef să taie lemne pentru soba de la bucătărie, și cînd colo - ce să vezi! - fata șefului s-a furișat singură la el în hambar. Ori istoria unui planton pișicher, care a săpat o gaură sub peretele ma-gaziei de colete, tocmai sub locul unde, înăuntru, era țeava de scurge-re, ca să-și poată pune acolo, la umplut, gamela. În pachetele venite din exterior se găsește uneori și votcă, dar pe Arhipelag e prohibiție și vot-ca trebuie vărsată pe jos imediat (lucru care, de altfel, nu se întîmplă ni-ciodată) - ei bine, plantonul strîngea votca aceea în gamelă și umbla beat toată ziua.

În general, zekii prețuiesc și iubesc umorul, și acest lucru constituie cea mai bună dovadă a sănătății psihice de care se bucură acei băștinași, care nu au apucat să moară în primul an de viață insulară. Ei pornesc de la ideea că lacrimile nu justifică nimic, iar rîsul nu îndatorează pe ni-meni. Umorul este aliatul lor permanent, fără de care viața pe Arhipelag ar fi cu totul imposibilă. Pînă și în materie de înjurături, criteriul de asi-milare este umorul: cele mai hazoase sunt cele care îi conving cel mai mult. O undă de umor, fie și minusculă, pigmentează răspunsul la orice întrebare, orice judecată a zekilor asupra lumii înconjurătoare. Dacă abordați un zek vrînd să aflați,

bunăoară, cît timp a petrecut pînă acum pe Arhipelag, nu vă va răspunde „cinci ani”, ci:

— Păi, să tot fi stat vreo cinci brumare.

Pentru viața petrecută pe Arhipelag, zekii folosesc, cine știe de ce, verbul „a sta”, cu toate că aici numai de stat nu stau.)

— E greu? îl întrebi. Răspunsul vine, cu zeflemea:

— Mai grei sunt numai primii zece ani.

Dacă-i spui că-l compătimești pentru că trăiește într-o climă atît de as-pră, îți va răspunde:

— Clima o fi ea proastă, dar compania e nemaipomenită. Ori, despre unul care a părăsit Arhipelagul:

— Primit trei, stat cinci, eliberat înainte de termen.

Iar cînd au început să sosească pe Arhipelag vilegiaturiști cu bilete de sejur pentru cîte un sfert de veac:

— Țștia douăzeci și cinci de ani au viața asigurată.

Vorbind despre Arhipelag în general, zekii spun că, pe insule,

— Cine nu a stat va sta, cine-a stat nu va uita.

(Aici se face o generalizare abuzivă: mie și dumitale, cititorule, nici prin cap nu ne trece să ajungem pe-acolo, nu-i așa?)

Oriunde și oricînd aborigenii aud pe cineva rugînd să i se mai dea ceva (fie și niște apă clocotită pentru ceai), strigă cu toții în cor:

— Procurorul o să-ți mai dea!

Îndeobște, față de procurori, zekii manifestă o înverșunare de neînțeleș, căreia îi dau frîu liber adesea. Bunăoară, pe Arhipelag e foarte răspîndită expresia:

— Procurorul e toporul.

În afară de rima perfectă, nu vedem în această expresie vreun sens. Drept care cu amărăciune trebuie să consemnăm aici un caz de fractură a lanțului asociativ și de cauzalitate, fractură ce coboară gîndirea ze-kilor sub nivelul mediu al umanității în ansamblul ei. Dar despre asta - puțin mai încolo.

Iată alte mostre de glume simpatice și inofensive:

— De mult ce dormi, n-ai timp să te odihnești.

— Dacă nu bei apă, de unde să prinzi puteri?

În legătură cu munca pe care o socot cea mai nesuferită, munca de la sfîrșitul zilei (cînd toată lumea se pleoștește, așteptînd apelul de seară) există o glumă obligatorie:

— Că bine mai mergea treaba, dar uite că ziua e prea scurtă.
Iar dimineața, în loc să se apuce mai repede de treabă, se foiesc de co-lo-colo, repetînd:

— De-ar veni mai iute seara, că mîine(!) - la lucru!

Dar iată și cazuri în care constatăm, la zekî, eclipse ale gîndirii logice. Să luăm, de pildă, cunoscuta lor expresie:

— Nu noi am plantat pădurea asta, nu noi o tăiem.

Însă, dacă e să judecăm așa, nici exploatările forestiere n-au plantat ar-bori, dar îi taie cu mult succes. Așa că aici avem de a face cu un infantilism tipic al gîndirii indigene, un dadaism sui-generis.

Ori altă expresie (de pe vremea Belomorkanal-ului):

— Lucre ursul!

Ei bine, serios vorbind, cum ne-am putea imagina un urs săpînd glorio-sul canal? Chestiunea de a ști ce capacități are ursul a fost tratată sufi-cient încă în lucrările lui LA, Krîlov. Dacă ar fi existat cea mai mică posi-bilitate de a înhăma un urs îa o muncă rațională, nu vă îndoiiți că statul socialist ar fi făcut acest lucru, și astăzi am avea brigăzi întregi de urși, ca și lagpunkte pentru ei.

E drept, aborigenii cultivă și o expresie paralelă despre urși, foarte in-justă, dar bine înrădăcinată:

— Șeful e ca ursul.

Chiar că nu putem pricepe ce fel de asociație a putut genera o atare ex-presie. N-am vrea să ne facem despre indigeni o părere atît de proastă, încît să comparăm cele două expresii și să tragem vreo concluzie.

Trecînd la problemele privind limba zekă, iată-ne ajunși în mare dificultate. Lăsînd la o parte faptul că orice studiu despre o limbă nou-descoperită constituie întotdeauna materia unei cărți aparte sau a unui curs științific special, în cazul nostru întîmpinăm și unele impedimente specifice.

Unul dintre ele rezidă în conglomeratul limbă-sudalme, la care ne-am mai referit. Separarea acestor două elemente ar depăși puterile oricui (pentru că nu se poate scinda un organism viu!)*, dar nici să prezen-tăm, în niște pagini de înaltă ținută științifică, lucrurile așa cum sunt nu putem, din pricina grijii pe care o purtăm tinerei generații din țara noas-tră.

O altă dificultate constă în necesitatea de a delimita limba propriu-zisă a zekilor de limba tribului de canibali (numiți aici și „borfași” sau „apași”) dispersat printre ei. Limba canibalilor este o ramură absolut distinctă a arborelui filologic, fără asemănări și înrudiri. Această materie merită un studiu aparte. Pe noi, aici, lexicul ininteligibil al canibalilor n-ar face de-cît să ne încurce (de exemplu, „teșche” pentru acte de identitate, „mar-că” pentru batistă, „ungheraș” pentru valiză, „ceapă” pentru ceas, „bărci” pentru pantofi), însă lucrurile se complică prin faptul că unele elemente lexicale ale limbii canibalilor sunt asimilate în limba zekă, pe care o îmbogățesc sub raport imagistic: (4)

svistet' (a fluiera) - a turna gogoși; temnit' (a o bălmăji) - a arunca praf în ochi; raskidîvat' cernuhu (a împrășca cu negru) - a se prefăce, a minți, a trișa; kantovatsia (a se așeza pe o rînă) - a trage chiulul, a tăia frunză la cîini; lukatsia (a se întrețese) - a schimba priviri complice; filonit' (a tîndăli) - a se fofila, a chiuli; mantulit' (a se speti) - a se omorî cu munca; țvet (culoare) - borfaș; poluțvet (culoare pală) - apropiat al borfașilor; duhovoi (suflător) - individ cu mult tupeu; kondei - carceră; șmon - percheziție; kostîl' (cîrjă) - rația de pîine; fitil' (fitil) - om cu un pi-cior în groapă, mierlitor; șestiorka (nota șase) - „ținător de șase”; sosa-lovka (sugătoare) - vreme de foamete, lagăr sau închisoare unde se moare de foame; otritalovka (grup de recalcitranți) - durii din rîndul bor-fașilor arestați, cei ce îl iau pe „nu” în brațe; s pontom (cu aplomb) - dîndu-se mare; gumoznița (bal, dans) - tîrfă; șalašovka (colibară) - tîrfă de cea mai joasă speță; bațillî (bacili) - grăsimi, ingrediente hrănitoare în mîncare; hileat' pod blatnogo (a bate spre condiția de borfaș) - a se da drept mare borfaș; zablatsnia (a o da spre blat) - a deveni borfaș etc.

Nu se poate nega faptul că multe dintre aceste cuvinte sunt percutante, plastice și chiar pe înțelesul tuturor. Între ele, piesa cea mai de preț este strigătul „na țirlah!” (pe poante!). El poate fi tradus în rusește numai printr-o perifrază complexă, însemnînd a face ceva mișcîndu-te în vîrf!

*Numai de curînd, o anumită Stalevskaia, din satul Dolgoderevenski, regiunea Celeabinsk, a găsit calea: „De ce nu s-au bătut deținuții pentru puritatea limbii? De ce nu au solicitat, în mod organizat, concursul educatorilor?” Aceasta admirabilă idee pur și simplu nu ne-a trecut prin cap cîtă vreme am stat pe Arhipelag; le-am fi sugerat-o zekilor cu dragă inimă.

picioarelor, cu toată viteza și cu sîrg autentic — și toate astea simultan.

Chiar ni se pare cu totul regretabil că o asemenea expresie lipsește din limba rusă, mai cu seamă avînd în vedere frecvența unui atare mod de acțiune în viața de zi cu zi.

Dar grijile de acest fel sunt superflue. Încheindu-și îndelungata expediție științifică pe Arhipelag, autorul acestor rînduri a început să se gîndească cu multă îngrijorare în ce măsură se va putea întoarce la cate-dră în institutul lui de etnografie. Asta nu numai din punctul de vedere al biroului de cadre, ci întrebîndu-se dacă n-a rămas în urmă cu masa contemporană și dacă studenții îi vor mai înțelege cursurile. Și deodată, nevenindu-i să creadă, dar cu mare bucurie, a auzit, rostite de bobocii din anul întîi, aceleași expresii cu care urechile lui se obișnuiseră pe Ar-hipelag și care pînă atunci lipseau în mod atît de dureros din limba rusă: s hodu (din mers) - în viteză; vsiu dorogu (tot drumul) - tot timpul; po novoi (pe nou) - din nou; raskurocit' - a șparli; zanacit' - a placa, a opri un adversar); fraer - fraier; durak i uși holodnîe (imbecil și cu urechile reci) - găgăuță; oria s parniami șiotsia (se coase cu băieții) - se cuplează cu băieții. Și altele, cîte altele.

Asta denotă o mare energie a limbii zeke, energie ce o face capabilă să se infiltreze inexplicabil în țara noastră și în primul rînd în limbajul tine-rilor. Ceea ce permite să se spere că, în viitor, acest proces se va derula cu și mai mare vigoare și că toate cuvintele enumerate mai sus se vor asimila în limba rusă, constituind, poate, chiar florilegiul ei.

Cu atît mai anevoioasă devine misiunea cercetătorului - de a separa, astăzi, limba rusă de limba zekă!

Și, în sfîrșit, probitatea profesională ne împiedică să trecem sub tăcere o a patra dificultate: influența primară, mai mult sau mai puțin preistori-că, a limbii ruse înseși asupra limbii zeke și chiar asupra limbii canibali-lor (în zilele noastre această influență nu se mai observă). Cum altfel s-ar putea explica faptul că descoperim în dicționarul lui Dahl aseme-nea analogii cu expresii specific insulare: jit' zakonom (ținutul Kostroma): „a trăi legiuit", în sensul de a trăi cu nevasta legiuită (pe Arhipelag: a trăi cu o femeie după legile locului); vînacit': „a pescui ceva în buzunarul cuiva" (pe insule a avut loc o

schimbare de prefix - zanicit', cuvîntul însemnînd „a ascunde departe de ochii lumii); podhodit': „a săraci", „a ajunge la capătul puterilor" (v. dohodit').

Ori zicerea consemnată de Dahl:

„o ciorbă cumsecade", întocmai ca într-o serie întreagă de expresii insulare: ger cumsecade (dacă nu e prea aspru), foc cumsecade etc. Și „nu prinde șoareci" găsim la Dahl. Iar suka (jigodie) însemna deja spion încă la P. F. Iakubovici.

Sau aceste admirabile expresii ale băștinașilor: a lua în coarne (despre orice muncă făcută cu tenacitate și în general despre orice îndărătnicie, despre tăria de a o ține pe a ta), a-i rupe coarnele, a-i smulge coarnele -expresii ce reconstituie pentru contemporaneitate sensul dat în rusa ve-che și slavona veche cuvîntului roga (coarne)-țîfnă, îngîmfare, aroganță - contrar expresiei împrumutate, calchiate din franceză nastavit' roga (a pune coarne), semnificînd înșelarea soțului de către soție, care nu a prins deloc la oamenii simpli, ba ar fi fost uitată și de către intelectuali, dacă n-ar fi fost legată de duelul lui Pușkin(15).

Toate aceste nenumărate dificultăți ne determină să amînăm pentru moment partea lingvistică a studiului nostru.

În încheiere, cîteva rînduri cu caracter personal. În timpul investigațiilor pe care le-a întreprins, autorul acestui articol a fost, la început, prost văzut de zeki: ei credeau că anchetele pe care le făcea erau pentru cu-mătru (acest protector atît de sincer atașat de zeki, dar față de care, întocmai ca față de toți protectorii lor, ei se arată ingrați și nedrepți), încredințîndu-se că lucrurile nu stăteau așa și încurajați de faptul că de fiecare dată erau serviți cu mahorcă (sortimente nobile de tutun aici nu se fumează), au început să adopte față de cercetător o atitudine foarte cordială, dezvăluindu-i întreaga candoare a sufletului lor. Ba chiar, în unele locuri, au prins să-l alinte cu simpaticul nume de Ukrop Pomi-dorovici(16), iar în altele cu la fel de simpaticul Fan Fanîci. Trebuie spus că numele patronimic nu e folosit pe Arhipelag, așadar, această formulă respectuoasă de adresare are o tentă umoristică, sugerînd și ideea că sensul studiului de față scapă intelectului lor.

Autorul, în ce-l privește, e de părere că studiul pe care l-a întreprins re-prezintă un succes și că ipoteza sa este pe deplin demonstrată: a

fost descoperită, în miezul secolului XX, o națiune nouă, complet necunoscută, cu un volum etnic de multe milioane de oameni.

Capitolul 20

DULĂII LA LUCRU

Nu cu INTENȚIA de a aduce cuiva, în mod deliberat, o ofensă ustură-toare am intitulat astfel acest capitol, dar trebuie să ne menținem în tra-diția lagărelor. Dacă stăm și ne gândim, ei înșiși și-au ales acest destin: slujba lor e aceeași cu a dulăilor de pază și e strâns legată de cîini.

Există chiar un regulament special al muncii cu cîinii și comisii întregi, alcătuite din ofițeri, urmăresc activitatea fiecărui cîine în parte, cultivîndu-i o întăntare de înaltă eficiență. Și dacă întreținerea unei potăi costă anual unsprezece mii de ruble antehrușcioviene (alimentația dulăilor e mai consistentă decît a deținuților),* atunci cît trebuie să coste întreține-rea unui ofițer?

De altfel, pe întreg parcursul acestei cărți, ne-am izbit de o dificultate: îndeobște, cum să-i numim? „Autoritățile”, „ștabii”, sunt termeni prea generali și se referă și la exterior, la ansamblul vieții din țară, fiind pe deasupra și foarte uzați. „Stăpînii” - așijderea. „Diriguitori ai lagărelor” sună a eschivă și nu face decît să ne dea în vileag neputința. Să-i nu-mim pur și simplu „dulăi”, cum li se spune în lagăre? Un apelativ cam grobian și injurios. Întru totul în spiritul limbii ar fi cuvîntul lagherșcikfi(2), care diferă de laghernift(3) întocmai ca tiuremșcik(4) de tiuremnik(5), desemnîndu-i, prin sensul lui unic și exact, pe cei ce administrează și conduc lagărele. Așa că, prezentînd cititorilor exigenți scuze pentru a fi introdus un termen nou (de altfel nici nu este pe de-a-n-tregul nou, din moment ce limba a păstrat o căsuță goală pentru el), îl vom folosi cînd și cînd.

Așadar, iată de cine ne vom ocupa în acest capitol: de lagherșciki — băgătorii de seamă ai lagărelor (inclusiv ai închisorilor). Am putea înce-pe cu generalii, ceea ce ar fi formidabil, însă n-avem suficient material documentar. Viermi și sclavi ce eram, n-am avut cum să aflăm cine sunt și să-i vedem de aproape. Iar cînd i-am avut dinaintea ochilor, orbiți de strălucirea aurului de pe epoletii lor, n-am fost în stare să vedem mai nimic.

Așa se face că nu știm mare lucru despre mahării ce s-au perindat la conducerea GULag-ului - acești veritabili țari ai Arhipelagului. Și cînd ne cade în mîină o poză a lui Bermann ori o vorbuliță scăpată de Apeter, le înșfăcăm la iuțeală. Bunăoară, am aflat cîte ceva despre

„execuțiile Ga-ranin", dar despre Garanin însuși nu știm mare lucru. Știm numai că era insașiabil, nu se mulțumea să pună apostile, ci, bîntuind prin lagăr, nu pregeta să scoată mauserul și să tragă, cînd mutra cuiva nu-i era pe

*Tot ce se referă la cîini în acest capitol e preluat din nuvela lui Metter(1) , Murad („Novîi mir", 1960, Nr. 61).

plac. La fel, scriem despre Kașketin, dar nu l-am văzut niciodată pe Kașketin la față (și Domnul fie lăudat). Despre Freukel am izbutit să adunăm ceva material, cît de cît, dar despre Abram Pavlovici Zavenea-ghin - nimic. Răposatul Abram Pavlovici n-a fost înmormîntat o dată cu Ejov și Beria și gazetarii mai salivează vorbind despre el: „legendarul constructor al Norilskului"! Ai zice că el în persoană a pus cărămidă pe cărămidă. Poate un caraliu legendar - asta i s-ar potrivi mai bine. Avînd în vedere că sus era foarte iubit de Beria, iar jos stîrnea admirația em-vedistului Zinoviev, trebuie că a fost o fiară de prima mîină. Altminteri, cine ar fi construit pentru el Norilskul?

Despre Antonov, șeful lagărului Enisei, a scris cîte ceva, gest pentru ca-re îi mulțumim, inginerului Poboji.* Un tablou a cărui descriere am sfătui pe toată lumea s-o citească: descărcarea barcazurilor pe fluviul Taz. În adîncul tundrei, unde încă n-a ajuns nici un drum (și ajunge-va, oare, vreodată?), furnici egiptene trag locomotivele prin troiene, iar sus, pe o colină, tronează Antonov în persoană, scrutînd împrejurimile și fixînd un loc pentru descărcare. A sosit pe calea aerului, va pleca foarte curînd pe aceeași cale, suita baletează dinaintea lui mai dihai decît în fața lui Napoleon, iar bucătarul personal îi servește chiar aici, pe o măsuță pli-antă, în gerul polar, roșii și castraveți proaspeți. Și nu împarte cu ni-meni, spurcăciunea, bagă totul în burduhanul lui.

Turul de orizont pe care ni-l propunem în acest capitol îi va avea ca pro-tagoniști pe grangurii de lagăr cu grade de la colonel în jos. Vom spune cîteva cuvinte despre ofițeri, pentru a trece apoi la sergenți, alunecînd pînă la armată și - gata, ajunge. Cine a văzut mai multe să scrie mai mult. Acestea ne sunt limitele: în închisoare ori în lagăr, caracterul tem-nicerilor te interesează numai ca să știi cum să te păzești de belea și să tragi foloase de pe urma slăbiciunilor lor. În rest, n-ai nici un chef să-ți bați capul cu ei, nu merită să le dai

atenție. Suferi tu însuși, împrejurul tău suferă atîția alți oameni întemnițați pe nedrept și, în fața acestei jer-be de suferințe pe care n-o poți cuprinde cu brațele amîndouă, ce în-seamnă acești indivizi obtuși, cu slujbe de dulăi, interesele lor meschi-ne, succesele sau insuccesele lor în carieră?

Iar acum constăți, din păcate prea tîrziu, că nu i-ai observat îndeajuns.

N-are rost să ne întrebăm cît sunt de înzestrați: se poate imagina un om cît de cît apt de o activitate utilă care să se angajeze în paza unei închi-sori sau a unui lagăr? Dar merită să ne punem întrebarea: poate fi, în genere, un lagherșcik om cumsecade? Ce sistem de selecție morală le determină existența? Prima selecție: înrolarea în trupele MVD, înscri-erea la școlile ori cursurile organizate de acesta. Orice om atins măcar de o undă de educație morală, avînd o conștiință cît de cît exigentă, atît

*Miortvaia daroga (Calea moartă), „NoVii mir”, 1964, Nr. 8.

cît să poată discerne binele de rău, se va zbate instinctiv și din răspuțuri să nu ajungă în această sinistră legiune. Dar să admitem că eforturile lui eșuează. Vine a doua selecție: pe parcursul perioadei de instrucție și apoi în primele luni de slujbă, înșși superiorii lor cască ochii, cîntărin-du-i cu atenție și debarasîndu-se de toți cei care, în loc să manifeste vo-ință și fermitate (cruzime și cîinoșenie), dau dovadă de moliciune (cum-secădenie). Iar apoi, de-a lungul mai multor ani, a treia selecție: toți cei ce nu și-au imaginat unde și la ce se duc au avut deja timp să înțeleagă și să se îngrozească. Să fii un instrument permanent al violenței. Un părtaș la rău nu e la îndemîna oricui și nici nu se ajunge la așa ceva cu una, cu două. Căci ai călcat în picioare destinul altuia și înlăuntrul tău o strună se încordează și se tot întinde pînă ajunge să plesnească: nu, nu se mai poate trăi în felul ăsta! E pragul cînd, fie și cu mare întîrziere, oamenii-oameni încep, totuși, să caute o scăpare, își inventează boli, prezintă certificate, trec în slujbe mai prost plătite, renunță la epoleți – numai să plece! să plece! să plece!

Înseamnă că restul, ceilalți, s-au pliat? Ceilalți s-au deprins în așa mă-sură, încît viața pe care o duc li se pare de-acum normală. Și, desigur, utilă. Ba chiar onorantă. Iar cîte unii nici n-au avut nevoie să se adap-teze: erau așa de la bun început.

În virtutea acestei selecții, se poate conchide că, printre păzitorii lagărelor, proporția indivizilor lipsiți de inimă și cruzi e mai ridicată decît în-tr-un grup oarecare, luat arbitrar, de populație. Și cu cît a fost mai înde-lungată, mai neîntreruptă și mai remarcată slujba unui individ în Orga-ne, cu atît mai probabil este că avem de a face cu un scelerat.

Nu pierdem din vedere sublimele cuvinte ale lui Dzerjinski: „Acea dintre voi care au inima împietrită și nesimțitoare, căroră nu le pasă de cei ce suferă în pușcării — părăsiți această instituție!” însă nu le găsim nici un fel de corespondență în realitate. Cui se adresa Dzerjinski? Și vorbea el, oare, serios -dacă aserțiunile lui au fost citate în apărarea lui Kosîrev (Partea întâi, cap. 8)? Și apoi, cine și-a aplecat urechea la aceste cuvin-te? Nici „țeroarea ca mijloc de convingere”, nici arestările pe criteriul „dubiului”, nici execuțiile de ostateci, nici lagărele de concentrare preco-ce, apărute cu cincisprezece ani înaintea celor hitleriste, nu ne dau im-presia că avem de a face cu niște inimi tandre, cu niște modele de cavalierism. Și dacă în acești ani cineva a părăsit de bunăvoie organele, au făcut-o tocmai cei căroră Dzerjinski le propunea să rămîină, cei rezis-tenți la abrutizare, (în treacăt fie spus, se prea poate ca, în alte împreju-rări, Dzerjinski să fi dat cu totul alte sfaturi, numai că ne lipsesc citatele doveditoare.)

Cît de aderente sunt expresiile servite de-a gata! Cît de tentați suntem să ni le însușim fără să le cîntărim și fără să le verificăm! Un bătrîn ce-kist! Cine nu a auzit aceste cuvinte, lungite în semn de deosebit res-pect? Cînd se dorește o distincție între un lagherșcik și gardienii neex-perimentați, care se agită și țipă fără rost, dar n-au temeinic dresaj de bulldog, se spune: „Păi, acolo șeful e un bă-ă-ă-trîn cekist!” (De pildă, comandantul care a carbonizat sonata în cătușe a lui Klemperer.) Înșiși cekiștii au lansat acest cuvîntel, și noi îl repetăm fără a reflecta asupra-i. „Bătrîn cekist” înseamnă cel puțin că individul a fost sculă bună și sub lagoda, și sub Ejov, și sub Beria, satisfăcîndu-i pe toți.

Dar nu ne vom permite să întindem vorba, ocupîndu-ne de „cekiști în general”. Cekiștii propriu-ziși, cei din tagma operativ-jandarmerească, au făcut deja obiectul unui capitol. În ce-i privește pe tartorii lagărelor, acestora doar le place să se împăuneze cu

numele de „cekist”, aspiră doar la acest titlu ori și-au părăsit posturile anterioare pentru a veni aici - la odihnă. Căci lor lagărul nu le macină nervii și nu le șubrezește să-nătatea. Munca de aici nu cere nici anvergura, nici tenacitatea activă și nemiloasă ce se pretind acolo. În CKGB trebuie să fii pișicher rafinat și să nimerești drept la rădăcina nasului; în MVD ajunge să nu fii chiar tîmpit și să nu ratezi țeasta în care tragi.

Cu adîncă amărăciune în suflet, nu ne vom apuca nici să explicăm de ce lozinca „muncitorizării și comunizării lucrătorilor din lagăre”,* trans-pusă cu succes în viață, n-a așternut peste Arhipelag fremătătoarea dragoste de oameni a la Dzerjinski. Încă din primii ani ai revoluției, exis-tau cursuri, organizate de Serviciul Punitiv Central și secțiile lui guber-niale, care pregăteau, pentru închisori și lagăre, gradați (personal de pază) „fără scoatere din producție” (altfel spus, cursanții făceau deja slujbă în închisori și lagăre). În 1925, rămăsese în funcțiune doar 6% din personalul de supraveghere țarist. Cît despre personalul de lagăr cu grade mijlocii, acesta era, încă din anii anteriori, în întregime sovietic. Și indivizii își continuau studiile: la început, la facultățile de drept ale Comisariatului Poporului pentru Educație (da, ale Comisariatului pentru Educație, și nu la facultatea de nelegiuire, ci la cea de drept!), iar din 1931 - în secțiile pentru reeducare prin muncă ale NKIU de la Moscova, Lenin-grad, Kazan, Saratov și Irkutsk. Absolvenții erau în proporție de 70% muncitori și 70% comuniști! Iar începînd din 1928, printr-un decret al Sovnarkomului și al etern sicofantului ŢIK, au fost extinse și mai mult la-titudinile disciplinare ale acestor ștabi muncitorizați și comunizați ai lo-curilor de detenție,** dar - pas de pricepe! - nici urmă de dragoste de oameni! De pe urma lor au suferit, mai rău decît din pricina fasciștilor, milioane de oameni — și nu prizonieri de război, nu popoare învinse, ci propriii lor compatrioți, pe pămîntul natal.

Cine ne va putea explica acest lucru?

*În URSS existau deja din aceștia - la 1 octombrie 1923 - 12 mii, iar la 1 ianuarie 1925-15 mii. ŢGAOR, fond. 393, reg. 39, dos. 48, ff. 4 și 13; reg. 53, dos. 141, f. 4.

**Culegerea De la închisori..., p. 421.

Creează similitudinea căilor urmate în viață și cea a situațiilor o similitu-dine caracterologică? În general, nu. Pentru oamenii cu statură spiritua-lă și cu o rațiune robustă – nu. Aceștia sunt guvernați

de propriile lor de-cizii și au particularitățile lor comportamentale, adesea foarte neașteptate. Dar în cazul grangurilor de lagăr, trecuți printr-o riguroasă selecție negativă-morală și intelectuală - similitudinea caracterologică e frapantă și nu vom avea, probabil, dificultăți în a le distinge trăsăturile fundamentale comune.

Țîfna El trăiește pe o insulă izolată, avînd slabe legături cu îndepărtata putere exterioară. Și pe această insulă e, incontestabil, cel dintîi, menți-nîndu-i într-o stare de umilitoare supunere pe toți zekii și pe civili de asemenea. Aici, el poartă pe epoleți steaua cea mai mare. Puterea lui nu cunoaște limită și nici greș: nici un reclamant nu are niciodată dreptate (i se ia pe loc piuitul). Casa cea mai confortabilă de pe insulă. Cele mai bune mijloace de transport. Temnicerii din anturajul lui, deși subal-terni, sunt, și ei, cocoțați foarte sus pe scara socială. Și cum întreaga lor viață anterioară nu le-a insuflat măcar o scînteie de spirit critic, grangurii lagărelor nu se pot vedea altfel decît ca o rasă aparte - de seniori înnăscuți. Din faptul că nimeni nu e în stare să le opună nici cea mai mi-că rezistență, ei deduc că guvernează cu cea mai mare înțelepciune și că în asta constă talentul lor natural (un talent „organizatoric”). Fiecare zi, fiecare circumstanță a vieții cotidiene îi face să-și simtă și să-și vadă aievia superioritatea: în fața lor toți iau poziție de drepti: toată suflarea îi salută; cel chemat nu vine la pas, ci în trap, iar după ce a primit un ordin pleacă nu la pas, ci în trap. Și dacă se postează în persoană la poartă (Bamlag, Dukelski), ca să vadă defilînd, flancată de dulăi, gloata lui de pălmași, juri că e un plantator sadea, în costum de vară alb ca zăpada. Iar dacă le-a venit chef (Unjlag) să meargă călare în inspecție pe un cîmp cu cartofi, unde se spetesc niște femei în negru, cufundate în glod pînă la brîu, chinuindu-se să extragă din noroiul acela cartofii (care, de altfel, nu vor putea fi recoltați și în primăvara următoare vor fi îngropați sub arătură, ca îngrășăminte), îi vei vedea trecînd în cizme lustruite lună, în impecabile uniforme de postav, spilkuiți cavaleri pe lîn-gă sclavele lor înotînd în clisă, ca niște veritabili zei din Olimp.

Suficiența generează, întotdeauna și în mod obligatoriu, stupiditate. Zeificat de viu, el are totul în vîrf de degetelor, nu mai trebuie să citească ori să studieze nimic și nimeni nu-i poate comunica nimic demn de o mi-nimă reflecție. Printre slujbașii de pe Sahalin, Cehov a

întâlnit oameni in-teligenți, activi, cu propensiuni științifice, dintre care mulți studiau regiunea și obiceiurile locului, elaborau studii geografice și etnografice, dar nici măcar în glumă nu-ți poți imagina, pe întregul Arhipelag, un singur asemenea lagherșcik. Și dacă un Kudatlîi (șeful unei tabere de muncă a Ust-Vîmului) a decis că îndeplinirea 100% a normelor oficiale nu în-seamnă nici un fel de sută la sută, ci trebuie realizate sarcinile stabilite de el (din burtă) pentru fiecare schimb, altminteri toată lumea va trece la rație disciplinară, nimeni nu-l poate determina să se răzgândească. Și, cu norme de sută la sută, toată lumea va primi rații disciplinare. În biroul lui Kudatlîi - vrafuri de volume din operele lui Lenin. Îl convoacă pe V.G. Vlasov și-i dă lecții: „Vezi, Lenin ne învață aici cum să-i tratăm pe para-ziți.” (Pentru el, paraziți sunt deținuții care n-au realizat decât sută la sută, iar proletariatul — Kudatlîi. În țeasta lor, aceste două noțiuni fac bună casă: am moșia mea și sunt proletar.)

Și apoi, proprietarii de iobagi de odinioară erau școliți cum nu se mai află: o bună parte dintre ei își făcuseră studiile la Petersburg, iar unii chiar la Goettingen. Din rândurile lor, dacă privim lucrurile mai îndeaproape, au ieșit un Aksakov(6), un Radișcev, un Turgheniev. În vreme ce tagma emvediștilor n-a dat și nu va da pe nimeni. Și, lucru esențial, proprietarii de iobagi își exploatau singuri domeniile, ori măcar aveau o idee de cum se lucrează pământul. Or, aroganții ofițeri MVD, acoperiți de toate favorurile statului, sunt absolut incapabili să-și asume și dirija-reă unui obiectiv economic. Sunt prea leneși și prea tâmpi pentru asta. Drept care nu fac decât să-și învâluie trîndăvia într-o negură de severitate și secretoșenie. Așa se face că statul (care nu a fost nicidecum în-totdeauna guvernat de la vîrf și istoria va realiza în cele din urmă că adeseori tocmai stratul intermediar, prin forța lui inerțială, a determinat subdezvoltarea unui stat) e nevoit ca, alături de toată ierarhia lor cu epoleți auriți, să pună în mișcare o ierarhie paralelă, extrasă din trusturi economice și combinate industriale. (Dar acest lucru nu miră pe nimeni: ce organism nu e dublat la noi, începînd cu înseși sovietele?)

Puterea absolută. Despotismul. Sub acest raport, lagherșciki au reușit cum nu se poate mai bine să-i egaleze pe cei mai răi dintre proprietarii de iobagi din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Se pot evoca nenumărate decizii absurde, ai căror autori urmăreau un

singur scop: să-și etaleze puterea. Cu cât te înfunzi mai adânc în Siberia și în Extremul Nord, cu atît exemplele se înmulțesc, dar uite că și la Himki, în împrejurimile Moscovei, (astăzi Himki face deja parte din Moscova), maiorul Volkov bagă de seamă că, de 1 Mai, zekii nu sunt veseli. Și ordonă: „Toată lumea să se dezboșumfle imediat! Pe care-l văd îmbufnat - la carceră!" Iar ca să-i înveselească pe ingineri, le trimite borfașe (aflate deja la a treia condamnare) să le cînte cuplete porcoase. Mi se va spu-ne că aici nu e vorba de un act de despotism, ci de o măsură politică. Fie. În același lagăr, a fost adusă o nouă etapă. Un novice, Ivanovski, s-a prezentat ca dansator la teatrul Bolșoi. „Ce? Un artist?" se înfurie Volkov. „La carceră pentru douăzeci și patru de ore! Fuga marș! Te prezinți singur la raport șefului Șlzo!" După o vreme dă telefon: „Artistul e la zdup?" - „Este." - „S-a prezentat singur?" - „Singular." - „Dă-i drumul. L-am numit adjunct al șefului comandaturii deținuților." (Același Volkov, așa cum am mai relatat, a dat ordin ca o femeie să fie tunsă la zero pentru că avea plete prea frumoase.)

Chirurgul Fuster, un spaniol, nu i-a căzut cu tronc șefului unui OLP. „Să fie trimis la cariera de piatră!" Ordin executat. Dar, curînd, șeful însuși cade bolnav la pat și are nevoie de o operație. Există și alți chirurgi, se poate interna la spitalul central, dar nu, el are încredere doar în Fuster! Să fie readus Fuster de la carieră! O să mă operezi! (Dar își dă duhul pe masa de operație.)

Găselnița unui alt grangur: zekul Kozak, inginer geolog, are, pare-se, voce de tenor dramatic: înainte de revoluție studiasse la Petersburg cu italianul Repetto. Și grangurul nostru descoperă că și el are voce. Sun-tem în anii 1941-42, undeva e război, dar șeful e temeinic protejat de platoșa slujbei și ia lecții de canto de la iobagul său. Iobag care se usu-că pe picioare, e gata să dea colțul și expediază petiții peste petiții vrînd să afle unde îi e soția. Iar soția, P.O. Kozak, își caută și ea, din de-portare, soțul printr-un intermediar din GULag. Aceste căutări reciproce se încrucișează în mîinile șefului de lagăr, el îi poate pune în legătură, dar nu o face. De ce? Îl „liniștește" pe Kozak, spunîndu-i că soția lui e... deportată, dar o duce bine (pedagog de profesie, ea lucrează o vreme ca femeie de serviciu la un siloz de grîu, iar apoi într-un colhoz). Și - continuă să ia lecții de canto. Cînd, în 1943, Kozak chiar ajunge cu un picior în groapă,

șeful îl grațiază, îl ajută să-și procure actele necesare și îl trimite să moară lângă soție. (Un șef nu tocmai rău, vasăzică?)

Specific tuturor șefilor de lagăre este instinctul feudei. Ei își percep la-gărul nu ca parte a unui sistem de stat, ci ca pe o moșie pusă la discreția lor pentru întreaga perioadă cât rămân în funcție. De unde și arbitrarul lor, exersat asupra unor vieți, a unor persoane, ca și accesele lor de lăudăroșenie. Șeful unui lagpunkt din Kenghir: „La mine la baie lucrează un profesor universitar!” Dar șeful unui alt lagpunkt, căpitanul Saduikov, îl rade de la rădăcină: „Eu am un academician de corvoadă în baracă: golește hîrdaiele!”

Cupiditatea. La grangurii lagărelor, cupiditatea e o caracteristică universală. Nu toți sunt obtuzi, nu toți fac pe tiranii, dar să se chivernisească pe seama muncii gratuite a zekiilor și pe spinarea statului se străduiesc toți, de la șeful ăl mare la ultimul subaltern. Nu numai că eu însumi nu am văzut niciodată, dar nici unul dintre prietenii mei nu-și amintește de vreun lagherșcik dezinteresat, nici unul dintre foștii zeki nu citează în vreo scrisoare un asemenea caz.

În lăcomia lor de a storce cât mai mult, nici unul din nenumăratele avantaje și privilegii legale nu-i poate sătura. Nici leafa mare (dublă sau triplă, „pentru serviciu în condiții polare”, „pentru locuri de muncă înde-părtate”, „pentru pericolozitate”). Nici premiile (prevăzute pentru funcționarii lagărelor prin articolul 79 al Codului reeducării prin muncă din 1933, același cod care nu a împiedicat fixarea, pentru deținuți, a unui program de muncă de 12 ore zilnic, inclusiv duminicile). Nici calculul extrem de avantajos al vechimii în muncă (în regiunile din Nord, unde se află jumătate din insulele Arhipelagului, un an de muncă e socotit doi ani, iar personalul „militar” iese la pensie cu numai douăzeci de ani de muncă. În acest fel, un ofițer MVD, absolvind școala specială la 22 de ani, poate să pretindă pensie integrală și să se retragă pentru restul vieții la Soci la treizeci și doi de ani!”)

Nu! Fiecare canal, cu debit mai redus ori mai abundent, prin care pot aflui servicii, produse sau obiecte gratuite, e folosit de fiecare angajat de lagăr fără istov, pînă la secătuire. Încă pe Solovki, ștabii începuseră să utilizeze, ca personal casnic, bucătărese, spălătorese, grăjdari și tă-ietori de lemne din rîndul deținuților. Niciodată de atunci încoace aceas-tă practică avantaioasă nu a căzut în desuetudine (și

nici n-a fost inter-zisă de sus). Ba grangurii lagărelor își luau pe lângă casă, tot dintre zeki, și îngrijitori de animale, legumicultori sau preceptori pentru odras-lele lor. În anii celui mai gălăgios tam-tam pe seama echității și socialis-mului, bunăoară în 1933 la BAMlag, orice angajat civil putea obține, pentru o sumă modică plătită la casieria lagărului, servitori personali dintre deținuți. La Kneaj-Pogost, tușa Manea Utkina îngrijea vaca șefu-lui de lagăr, primind ca recompensă pentru asta un pahar de lapte pe zi. Ceea ce, potrivit moravurilor de pe GULag, era o răsplată generoasă. (Și mai sigur este, tot potrivit moravurilor GULag-ului, că vaca nu aparținea șefului, ci era destinată „ameliorării alimentației bolnavilor”, dar lap-tele ei ajungea la șef.)

Nu cu polonicul, ci cu găleata și cu sacul, oricine avea posibilitatea să mănânce și să bea pe seama rației deținuților o făcea obligatoriu. Re-vezi, cititorule, scrisoarea lui Lipai din capitolul 9, acest strigăt al unui - probabil -fost magazioner. Căci nu mînați de foame, de nevoie ori de sărăcie, acești Kureaghin, Poisuișapka sau Ignatenko cărau saci și bu-toaie de la magazie: pur și simplu de ce să nu se căpătuiască pe sea-ma acelor sclavi docili, lipsiți de apărare și muritori de foame? Și cu atît mai abitir pe timp de război, cînd toți cei din jur înhață? Dacă nu trăiești așa, toți ceilalți își vor rîde de tine! (Nici nu mai consemnez, ca o trăsă-tură aparte, trădarea lor față de opoziții prinși cu lipsă la inventar.) Kolîmezii își amintesc și ei: oricine putea sustrage ceva din cazanul co-mun al deținuților - fie el șef de lagăr, responsabil cu disciplina, șef al KVC, angajat civil ori gardian de serviciu - o făcea obligatoriu. Iar cei din paza de la intrare își cărau ceai îndulcit la punctul de gardă. Măcar o linguriță de zahăr să înhațe și ei pe seama deținuților. Căci ceea ce se ia de la un muribund e mai dulce, nu-i așa?...

Dar ce a mai fost cînd le-au căzut în mînă „ajutoarele americane” (co-lectă a cetățenilor Statelor Unite pentru poporul sovietic)! La Ust-Ner, în 1949, potrivit relatării lui T. Sgovio, șeful lagărului, colonelul Nagornîi, cel al secției politice - Goloulin, cel al Direcției Indighirka - Bîkov și cel al Direcției geologice - Rakovski, împreună cu soțiile, deschideau cu mîna lor pachetele de ajutoare, adjudecîndu-și fiecare ce voia și bătîndu-se pe pradă. Ceea ce rămînea împărțeau apoi, ca premii, la adunarea an-gajaților civili. Încă și în 1948,

trepădușii ștabilor mai vindeau la talcioc rămășițe ale ajutoarelor americane.

Pe șefii KVC mai bine ar fi să nu-i evocăm, într-atît era spectacolul de burlesc. Ciordesc toți, fără excepție, dar mai cu țîrîita (căci să vîre mîna mai adînc nu li se permite). Șeful KVC îl convoacă pe magazioner și-i întinde un pachet: niște pantaloni vătuiți înveliți în „Pravda” - na, zice, adu-mi alții noi. Iar la Bariera Kaluga, șeful KVC ieșea în fiecare zi din zonă cu o legătură de lemne adunate pentru el de către zeki pe șantier. (Și apoi trebuia să le mai care și prin Moscova, cu autobuzul - în manta militară și cu o legăturică de lemne în mînă, viață grea, ce mai!...)

Patronilor lagărelor nu le ajunge că - ei și nevestele lor - sunt încălțați și îmbrăcați de către meșterii din lagăr (pînă și costumul de „porumbel al păcii” pentru balul mascat la care va participa nevasta obeză a unui șef de OLP e cusut în atelierele lagărului). Nu le ajunge că aceleași ateliere confecționează pentru ei mobilier și orice ustensilă domestică. Nu le ajunge că tot acolo li se toarnă gloanțe de vînătoare (ca să braconeze în parcul național din vecinătate). Nu le ajunge că își îngrașă porcii cu lături de la bucătăria lagărului. Nimic nu le ajunge! Ceea ce îi distinge de vechii proprietari de iobagi e faptul că puterea lor nu e nici pe viață, nici ereditară. De aceea boierii feudali n-aveau nevoie să se fure pe ei înșiși, în vreme ce ștabii lagărelor au în cap un singur lucru: cum să fure cît mai mult din gospodăria pe care o administrează.

Sunt zgîrcit cu exemplele numai pentru a nu încărca expunerea. Din lagărul nostru de la Bariera Kaluga, sumbrul cocoșat Nevejin nu pleca niciodată cu mîinile goale: trecînd spre poartă în lungă manta de ofițer, ducea ba o găletușă cu ulei de in, ba sticle de geam, ba chit, în general în cantități ce depășeau de o mie de ori necesitățile unei sin-gure familii. Șeful OLP-ului 15, un căpitan burduhănos, venea săptă-mînal în lagăr, de la cheiul Kotelniceskaia, cu mașina mică, după ulei de in și chit (care valorau cît aurul în Moscova de după război). Și toate acestea erau furate în prealabil pentru ei din zona de producție și aduse în zona lagărului de către aceiași zeki care încasaseră cîte zece ani pentru un snop de paie ori o pungă de cuie! Noi, rușii, ne-am încheiat de multă vreme reeducarea, suntem deprinși cu patria noastră și toate astea ne

stîrnesc doar rîsul. Dar închipuiți-vă reacția prizonierilor nemți din lagărul de la Rostov, pe care șeful îi trimitea noaptea să fure pentru el materiale de construcție. Ce puteau gândi acei acum pașnici nemți, cînd știau că, pentru furtul unei gamele de cartofi, același șef îi băga în tribunal, unde încasau cîte zece și cîte douăzeci și cinci de ani? Și au imaginat o soluție: s-au înființat la translatoarea T.S., căreia i-au înmînat un document justificativ: o declarație că, la data de, vor merge, constrînși, să fure. (Lucrau la niște construcții feroviare care, din pricina permanentelor furturi de ciment, mai că nu se înfundau în nisip.)

Mergeți să vedeți astăzi, la Ekibastuz, casa administratorului șef al mi-nei, D.M. Matveev (a fost numit pe acest post după ce Gulag-ului i s-a retras administrarea minelor, dar înainte, din 1952, fusese șeful lagărului Ekibastuz). E ticsită de tablouri, sculpturi și alte obiecte lucrate de mîinile neplătite ale băștinașilor.

Lubricitatea. Nu e caracteristică tuturor, firește, chestia asta e legată de fiziologie, dar poziția de grangur și ansamblul de drepturi conferite de ea deschideau uni imens cîmp de acțiune iubitorilor de harehuri. Șeful lagărului Burepolom, Grinberg, cerea să-i fie adusă imediat după ateri-zarea în lagăr orice femeie tînră și cît de cît atrăgătoare. (Iar femeia - ce alegere avea, în afară de moarte?) La Kocemas, șeful lagărului, Podlesnîi, era mare amator de incursiuni nocturne în barăcile femeilor (așa cum am văzut deja la Hovrino). Smulgea cu mîinile lui păturile de pe femei, chipurile, căutînd bărbați ascunși sub ele. Căsătorit cu o fe-meie splendidă, avea și trei ibovnice, alese dintre zeke. (Într-o bună zi, după ce a împușcat-o pe una dintre ele din gelozie, și-a tras și lui un glonte-n tîmplă.) Filimonov, șeful KVO, pe întreg Dmitlag-ul, a fost revo-cat pentru „descompunere morală” și trimis să se reeduce (pe același post) la Bamlag. Aici a continuat s-o țină în beții și desfrîu, iar pe aman-ta lui a făcut-o... șefă a KVC. (Fiul lui s-a înhăitat cu niște gangsteri și, curînd, a fost băgat la zdup pentru banditism.)

Răutatea, cruzimea. Nu au existat obstacole, nici reale, nici morale, care să țină în frîu aceste propensiuni. Puterea nemărginită ajunsă pe mîinile unor oameni mărginiți duce întotdeauna la cruzime.

Întocmai ca o aprigă proprietară de plantație zbura în galop printre scla-vele ei Tatiana Merkulova, o fiară cu chip de femeie (OLP-ul

feminin Nr. 13, tăietori de pădure, Unjlag). Maiorul Gromov, își amintește Pronman, era bolnav în ziua cînd nu băga măcar cîtiva oameni la BUR. Căpitanul Medvedev (lagpunktul 3, UstVîmLag) stătea în persoană, cîteva ceasuri pe zi, cocoțat în foișorul de pază, ca să-i încondeieze pe bărbații care intrau în baraca femeilor, pentru ca, după ce ieșeau, să-i bage la carce-ră. Îi plăcea ca izolatorul să fie întotdeauna burdușit. Dacă celulele nu erau ticsite, simțea o mare frustrare. Seara, îi plăcea să-i alinieze pe zeki și să le servească discursuri de genul: „Ați încurcat-o electric! O să mai vedeți libertatea cînd vi-ți vedea ceafa!” În același UstVîmLag, șeful de lagpunkt Minakov (fost adjunct al șefului închisorii de la Krasnodar, reintegrat deja în partid după ce făcuse doi ani de pușcărie pentru abuz de putere în același stabiliment) îi trăgea cu mîinile lui pe refractari jos de pe priciuri. Printre aceștia s-au nimerit, la un moment dat, și niște borfași, care au încercat să opună rezistență, agitînd scînduri smulse de pe unde apucaseră. Atunci Minakov a pus să se scoată ramele fe-restrelor de la baracă (erau 25 de grade sub zero) și să se arunce înă-untru apă cu gălețile.

Știau cu toții (și băștinașii la fel): pînă aici firele de telegraf nu mai ajung. S-a dezvoltat, la acești plantatori, și o cruzime maladivă, ceea ce se cheamă sadism. În fața șefului secției speciale de la Burepolorn, Schulmann, e aliniată o etapă proaspăt sosită. Știe că toți deținuții vor fi trimiși imediat la muncile comune. Dar nu-și poate refuza plăcerea de a întreba: „Sunt printre voi ingineri? Să ridice mîna!” Se înalță vreo zece mîini, deasupra chipurilor luminate de speranță. „Așa, vasăzică! Poate există și academicieni? O să vi se aducă imediat plaivazurile!” Și li se aduc... tîrnăcoape. Șeful coloniei penitenciare de la Vilnius, locotenentul Karev, îl vede printre noii sosiți pe sublocotenentul Belski (care mai pur-ta încă cizme cazone și o uniformă de ofițer zdrențuită). Pînă de curînd, acest om fusese un ofițer sovietic întocmai ca și Karev, cu epoleți ase-mănători. Poate se va deștepta în Karev un sentiment de compasiune la vederea acelei uniforme ferfenițite? Se va menține măcar în limitele indiferenței? Nu - plăcerea de a umili e selectivă! Și dă dispoziție ca sublocotenentul să fie pus (așa cum era, fără să i se dea, în locul uni-formei, haine de lagăr) să care bălegar în grădina de zarzavat. Cînd la baia din aceeași colonie își făceau apariția mari mahări de la

UITL din Lituania, se întindeau pe mese și cereau să fie săpuniți nu de simpli deținuți, ci de Cincizeci și Opti.

De altfel, priviți-i mai îndeaproape, căci mișună și astăzi printre noi, îi puteți întâlni în tren (firește, în vagoane nu mai prejos de clasa întâi) ori în avion. Au pe petlițe coroane de laur, care nu se știe ce încoronează, iar epoleții e drept că nu mai sunt azurii (ar fi jenant pentru ei), dar au un fin paspoal albastru deschis, ori chiar roșu sau liliachiu. Pe chipurile lor - o crustă de cruzime stafidită și, invariabil, o expresie sumbră, de oameni veșnic nemulțumiți. S-ar zice că totul le merge în viață cum nu se poate mai bine, și totuși această expresie de insatisfacție. Oare nu pentru că li se pare că sunt pe cale să rezeze ceva și mai bun? Ori va fi fiind pecetea pe care Dumnezeu o încrustează, implacabil, pe fețele scleraților? Pe căile ferate din Vologda, Arhanghelsk, Ural, trenurile cu vagoane de clasa întâi cară un mare număr de militari de această teapă. Dincolo de fereastră apar și dispar siluetele jupuite ale foișoarelor de lagăr. „Gospodăria dumitale?” întreabă vecinul. Militarul dă din cap mulțumit, ba chiar cu mândrie: „Da.” „Acolo mergi?” „Da.” „Soția lucrează și ea?” „Cîștigă nouăzeci pe lună. Iar eu - două sute cincizeci (e maior). Avem doi copii. Nu ne prea putem întinde.” Sau ăstălalt, de exemplu, avînd chiar maniere de oraș - un interlocutor foarte agreabil. Se zăresc perindîndu-se cîmpurile colhoznice și el explică: „În agricultură lucrurile au început să meargă mult mai bine. Acum seamănă ce vor.”

(Socialism! Și cînd oamenii au ieșit pentru prima oară din peșteri ca să însămînțeze o postață arsă de pădure - nu „ce voiau” au semănat?...)

În 1962, călătoresc prin Siberia cu trenul, pentru întâia oară ca om liber. Și - ce să vezi! - în compartiment - un tînăr emvedist, care tocmai absol-vise cursurile școlii din Tavda și mergea să-și preia postul la UITL Irkutsk. M-am prefăcut a fi un simpatizant prostănac al speciei, și băia-tul mi-a povestit cum el și colegii lui și-au făcut stagiul în niște lagăre moderne și cît de sfrunțați, insensibili și irecuperabili erau deținuții ăștia. Pe chipul lui nu se întipărise încă acea expresie de permanentă cruzi-me, dar mi-a arătat solemn o fotografie a celei de a treia promoții de la Tavda, în care figurau nu numai flăcăi tineri, ci și indivizi hîrșiți, veniți să-și completeze studiile

(în materie de dresaj, spionaj, administrarea lagărelor și marxism-leninism), deja mai mult pentru pensie, decît pen-tru slujbă. Și cu toate că văzusem multe la viața mea, nu mi-am putut reține o exclamație. Cum răzbate sufletul negru pe chip! Cu cîtă artă sunt aleși din grădina lui Dumnezeu!

În lagărul de prizonieri de război de la Ahtme (Estonia) s-a întîmplat ca o infirmieră rusoaică să devină intimă cu un prizonier neamț și ca legă-tura lor să fie descoperită. Nu s-au mulțumit s-o excludă din nobilul ei mediu - o, nu! Pentru această femeie, care purta epoleți de ofițer sovietic, a fost înjghebată, în afara zonei, lîngă postul de gardă, o gheretă din scînduri (nu s-a precupețit nici un efort) și cu un gemuleț cît o bortă pentru pisică. În această gheretă, femeia a fost ținută vreme de o săptămînă și fiecare civil care venea „la lucru” ori pleca spre casă arunca în ghereta aceea cu pietre, striga „C... nemțească” și scuipa.

Iată, așadar, cum sunt selecționați.

Să contribuim la conservarea pentru istorie a numelor unor călăi de la-găr kolîmezi care nu cunoșteau (sfîrșitul anilor '30) limite în exercitarea puterii și inventivitate a cruzimii: Pavlov, Vișnevski, Gakaev, Jukov, Ko-marov, Kudreașov, M.A. Logovinenko, Merinov, Nikișov, Reznikov, Titov, Vasili „Balamut”. Să nu-l uităm nici pe Svetlicinîi, faimosul torțio-nar de la Norilsk, pe seama căruia zekii pun pierderea multor vieți omenești.

Va trebui să vină altcineva după noi pentru a evoca niște monștri cum ar fi: Cecev (mătrășit din ministerul de interne al uneia dintre țările bal-tice și instalat ca șef al Steplag-ului); Tarasenko (șeful Usollag-ului); Korotițin și Didorenko de la Kargopollag; sălbaticul Barabanov (șeful Peciorlag-ului începînd de la sfîrșitul războiului); Smirnov (responsabilul cu disciplina la PeciJelDorLag); maiorul Cepig (responsabilul cu disci-plina de la Vorkutlag). Simpla enumerare a acestor nume ar ocupa zeci de pagini. Penița mea solitară nu e în stare să rămînă în cursă alături de ele. Și apoi, ei mai au puterea. Nu mi s-a atribuit încă un birou ca să adun această documentație, încă n-am fost invitat să mă adresez țării prin radio pentru a o completa.

Încă un cuvînt despre Mamulov și - ajunge. E vorba de același Mamu-lov de la Hovrino, al cărui frate era șeful de cabinet al lui

Beria. Cînd trupele noastre au eliberat jumătate din Germania, mulți emvediști de rang au dat năvală acolo, printre care și Mamulov. Eșaloane întregi de vagoane sigilate au luat, la ordinul lui, calea spre gara din Hovrino. Gar-niturile erau introduse în zonă, pentru ca feroviarilor liberi să nu vadă ce transportau (oficial, era vorba de „echipamente prețioase” pentru uzină), iar aici zekii locului - de ei nu se jena nimeni - le descărcau. În vagoane, aruncate de-a valma, tot felul de lucruri înhățate în grabă de cuceritorii dezlănțuiți: lustre smulse din plafoane, mobilă de muzeu și ordinară, servicii învelite la repezeală în fețe de masă boțite, ustensile de bucătărie, rochii de bal și de casă, lenjerie feminină și masculină, fracuri și chiar bastoane. Toate acestea erau acum sortate cu grijă, și ceea ce rămăsese intact era împărțit pe apartamente ori distribuit la amici. Din Germania, Mamulov și-a adus un întreg parc de automobile, chiar și băiatului său de 12 ani (vîrstă de chiștoc!) i-a făcut cadou un Opel-Kadett. Luni de-a rîndul, atelierele de croitorie și cizmărie ale lagărului au fost omorîte cu munca pentru a ajusta toată această pradă. Mamulov însuși avea nu un singur apartament la Moscova și nu o singură amantă de întreținut. Dar apartamentul lui preferat era cel situat la periferia orașului, lîngă lagăr. Aici poposea cîteodată însuși Lavrenti Pavlovici(7). Se aducea de la Moscova un corțigănesc veritabil, admițîndu-se chiar și doi zeki la aceste orgii: chitaristul Fetisov și dansatorul Malinin (din an-samblul de cîntece și dansuri al Armatei Roșii), care, însă, erau preve-niți: un singur cuvînt și vii nu scăpați! Iată ce fel de om era Mamulov: reîntorși, el și acoliții lui, de la o partidă de pescuit, după ce au tras barca la mal, au tîrît-o prin grădina de legume a unui moșneag, unde au făcut totul harceaparcea. Moșneagul s-a încumetat să crîcnească. Ei bine, ce recompensă să i se dea? I-au cărat la pumni pînă cînd bătrînul a rămas lat, icnind în țarină. Hoțul de păgubaș! *

Dar simt că povestirea mea devine monotonă. Mă voi fi repetînd eu, ori ni s-a acrit de cît am tot citit și răsцитit despre asta?

Mi se fac obiecții! Mi se fac obiecții! Da, au fost anumite cazuri izolate... Dar mai cu seamă sub Beria... De ce nu dați și exemple luminoase? Prezentați-ne și oameni de treabă! Dintre adevărații noștri părinți...

Ei nu! Cine i-a văzut să-i prezinte. Eu n-am văzut nici unul. Un raționament generic mi-a permis deja să conchid că un grangur de lagăr nu poate fi om bun, căci și-ar rupe imediat gâtul ori ar fi dat afară. Și apoi, fie, să admitem pentru o clipă că un șef de lagăr și-a pus în gând să fa-că bine în jur și să înlocuiască regimul bestial din lagărul lui cu un regim uman: va fi lăsat să o facă? Îi vor da permisiunea? Se va accepta acest lucru? Cum ai scoate un samovar afară în ger, așteptînd să se încăl-zească.

*După căderea lui Beria, în 1953, a avut necazuri și Mamulov, dar nu pentru multă vreme, căci de, făcea totuși parte din cadrele de conducere. Curînd ai ieșit din nou la suprafață, devenind unul din șefii Mosstroi-ului. Apoi a fost din nou înfundat pentru măritarea „pe blat” a unui apartament. Apoi s-a ridicat din nou. E timpul să i se dea o pensie ca lumea.

Un lucru sunt gata să admit: „buni” sunt aceia care nu izbutesc nicicum să scape, care n-au plecat încă, dar o vor face. De exemplu: direc-torului unei fabrici de încălțăminte din Moscova, M. Gherasimov, i s-a retras carnetul de partid, fără, însă, a fi exclus (a existat și o asemenea sancțiune). Pîna una-alta, ce întrebuintare să i se dea? L-au făcut lagherscik (la Ust-Vîm). Ei bine, se spune că se simțea foarte împovărat de funcția lui și era blînd cu deținuții. După cinci luni, a izbutit să scape și a plecat. E de crezut că vreme de cinci luni a fost un om bun. Se mai spune că la Ortau a existat (1944) un șef de lagăr, Smeșko îl chema, pe care nimeni nu l-a văzut făcînd rău cuiva și care se zbătea și el să sca-pe. La USVITL, un șef de secție (1946), fostul aviator Morozov, se purta bine cu deținuții, fiind, în schimb, prost văzut de superiori. Se mai spune că și căpitanul Siverkin, de la Nîroblag, era un om cumsecade. Rezul-tatul? A fost expediat la Parma, într-o tabără de muncă disciplinară. Ocupațiile lui de predilecție erau două: bea de stîngea și asculta postu-rile de radio occidentale, al căror bruiaj, acolo, era slab (1952). Și veci-nul meu de compartiment, absolventul de la Tavda, avea încă impulsuri de cumsecădenie: pe coridor era un flăcău fără bilet, de douăzeci și pa-tru de ore stătea în picioare. Zice: „Ne strîngem puțin, să-i facem loc? Să mai doarmă și el, bietul.” Dar ia lăsați-l să fie șef numai un singur an, și va proceda cu totul altfel: se va duce la însoțitoarea de vagon și-i va spune: „Scoateți-l afară pe blatistul ăsta!” Am dreptate?

Cinstit vă spun, am cunoscut și eu un emvedist cumsecade, drept că nu era lagherscik, ci lucra în conducerea unei închisori: locotenent-colonelul Țukanov. Pentru scurtă vreme, a fost șeful închisorii speciale din Marfino. Nu numai eu, toți zekii locului recunoșteau: nimeni nu l-a văzut făcînd rău, toți l-au văzut făcînd numai bine. Ori de cîte ori putea să în-toarcă o instrucțiune în favoarea deținuților, o făcea fără ezitare. Oriunde putea îndulci puțin regimul, îl îndulcea. Și rezultatul? Închisoarea noastră specială a fost trecută într-o categorie de severitate superioară, iar el a fost transferat. Deși nu mai era tînăr, slujea în MVD de multă vreme. Greu de explicat. Mister.

Ba Arnold Rappoport mă asigură că inginerul-colonel Malțev Mihail Mitrofanovici, din trupele de geniu, șef al Vorkutlag-ului între anii 1943-1947 (ca și al șantierului de acolo), era, zice el, un om cumsecade. În prezența cekiştilor, dădea mîna cu deținuții ingineri și li se adresa cu numele și numele patronimic. Nu-i putea suferi pe cekiştii de profesie, îl disprețuia pe șeful Secției Politice, colonelul Kuhtikov. Cînd i s-a conferit un grad ghebist - comisar general de rangul trei - l-a refuzat (o fi posi-bil așa ceva?): nu, zice, eu sunt inginer. Și a avut cîștig de cauză: a devenit general pur și simplu. În anii cît el s-a aflat la comandă, ne asigură Rappoport, nu a fost pus la cale, pe Vorkuta, nici un caz de lagăr (or, erau ani de război, cel mai propice sezon pentru asemenea „cazuri), soția lui era procuror în orașul Vorkuta și paraliza activitatea creatoare a operilor din lagăr. Iată o mărturie foarte importantă, dacă A. Rappoport nu se lasă antrenat în exagerări involuntare de situația privilegiată pe care o avea el însuși pe vremea aceea, ca inginer. Mie, totuși, nu prea îmi vine să cred: de ce, atunci, nu l-au mătrășit pe acest Malțev? Căci, cu siguranță, el îi deranja pe toți. Să sperăm că se va găsi cineva care să stabilească întregul adevăr. (Pe cînd comanda o divizie de geniști la Stalingrad, Malțev putea să scoată un comandant de regiment în fața frontului și să-l împuște cu propria-i mîină. Dacă a ajuns pe Vorkuta, asta era un semn de dizgrație, în care, însă, cu siguranță, căzuse nu pentru o asemenea execuție, ci pentru altceva.)

În acest caz, ca și în altele similare, memoria și sedimentele subiective distorsionează, uneori, amintirile. Cînd se vorbește despre

oameni cumsecade, simți nevoia să întrebi: cumsecade față de cine: față de toți?

În genere, foștii combatanți erau departe de a reprezenta o schimbare în bine față de emvediștii de profesie. Ciulpeniov susține că lucrurile nu se ameliorau defel, ci dimpotrivă, când un bătrîn dulău de lagăr era înlo-cuit (la sfîrșitul războiului) cu vreun combatant rănit, în genul comisa-rului de regiment Egorov. Nepricepînd o iotă din viața de lagăr, acesta lua decizii superficiale, neglijente, și se ducea să se îmbete în afara zonei, lăsînd între timp lagărul la discreția canaliilor pripășite printre oploșiți.

Iar cei care țipă cel mai tare apropo de „cekiștii cumsecade” din lagăre -e vorba de ortodocșii bungînditori - nu înțeleg prin „cumsecade” ceea ce înțelegem noi: ei nu se referă la cei ce au încercat să creeze pentru toți o atmosferă cît de cît respirabilă, ocolind dispozițiile bestiale ale GULag-ului. Nu, ei îi consideră „cumsecade” pe acei granguri ai lagărelor, care executau cinstit toate instrucțiunile lor cîinești, hărțuiau și persecutau toată gloata de deținuți, dar se arătau indulgenți cu ex-comuniștii. (Ce larghețe pe debi-negînditorii ăștia! Întotdeauna, ei sunt moștenitorii culturii comune a umanității!...)

Asemenea „oameni cumsecade” au existat, firește, și nu puțini. Să-l lu-ăm, bunăoară, pe Kudatfîi, cel cu volumele din Lenin - prin ce nu e el cumsecade? Despre un cumsecade de această teapă relatează Diakov — aici să vedeți noblețe: aflat în misiune la Moscova, un șef de lagăr se duce în vizită la familia unui „ortodox” închis în parohia lui, dar o dată întors, reîncepe să se achite cu zel de toate obligațiile lui de dulău. Și generalul Gorbatoș citează, în amintirile lui, un „cumsecade” din Kolî-ma, care spune: „A intrat în obișnuință să fim considerați un soi de mon-ștri, dar e o opinie eronată. Și nouă ne face plăcere să-i aducem o veste bună unui deținut.” Dar, de fapt, grija acestui „cumsecade” dulău kolîmez este ca Gorbatoș să nu povestească „sus” despre samavolniciile din lagărul lui. De aici toată convorbirea asta agreabilă. De aici, în final: „Fiți prudent în conversațiile pe care le aveți.” (Dar Gorbatoș, o dată în plus, n-a priceput nimic...)

Levkovici, la rîndul ei, publică în „Izvestia” (06.09.64) un articol, cum se spune, „pasional” - după noi, comandat: chipurile, ea a cunoscut

În lagăre mai mulți cekisti cumsecade, inteligenți, severi, triști, obosiți etc., inclusiv pe unul Kapustin, la Djambul, care încerca să găsească pentru soțiile de comuniști deportate locuri de muncă mai omenești, iar cînd a fost descoperit a fost nevoit să-si zboare creierii. Aiureli. Zi, că ai vre--me... Un comandant e obligat să le găsească unor asemenea deportate locuri de muncă, fie și uzînd de forță. Și dacă și-a tras un glonte-n tîmplă, ori a fost prins băgînd mîna prea adînc, ori s-o fi încurcat cu vreo muiere.

Dar iată încă un „cumsecade”: Matveev, locotenent-colonelul nostru de la Ekibastuz. Sub Stalin își arăta colții, îi făcea să clănțane și mușca; o mierlește Papașa, Beria se duce pe copcă — și Matveev devine cel dintîi dintre liberali, părintele băștinașilor! Asta pînă la prima schimbare a vîntului. (Dar, în particular, Matveev îl dăscălea, în același an, pe bri-gadierul Alexandrov: „Pe cei care nu te ascultă, pocnește-i imediat pes-te bot; n-o să ți se întîmple nimic, eu garantez!”)

Nu, ducă-se învîrtindu-se asemenea „cumsecade”. Țștia nu fac doi bani ruginiți. Pentru noi, „cumsecade” ar fi ca ei înșiși să înfunde lagărele.

Și unii chiar au ajuns acolo. Numai că nu au fost judecați pentru ce trebuia.

Personalul de supraveghere a lagărelor e considerat corp de comandă inferior al MVD. Sunt subofițerii GULag-ului. Și munca lor e aceeași: să înhațe și să nu mai dea drumul. Sunt în aceeași scară ierarhică a GULag-ului, numai că pe treptele mai de jos. De aceea au privilegii mai puține și trebuie să bage mîna mai des. Și nu pregetă să o facă, iar dacă vreun deținut trebuie umplut de sînge în izolator ori în camera gar-dienilor, se înhăitează cu mult curaj cîte trei și-l ciomăgesc pînă nu se mai scoală. Slujba îi face din an în an tot mai nesimțitori și nu vei găsi la ei nici o umbră de compasiune pentru acești prizonieri uzi pînă la piele, înghețați, flămînzi, istoviți și muribunzi. În fața lor, deținuții sunt la fel de lipsiți de drepturi și de apărare ca și în fața șefilor celor mari. Gradații pot exercita asupra zekilor aceleași presiuni, simțindu-se, pe chestia asta, cineva. Cînd e vorba să-și verse fierea și să-și exerseze cruzimea, nu se izbesc de nici un fel de opreliște. Iar cînd poți lovi nepedepsit, o dată ce ai

Început, nu-ți mai vine să te oprești. Arbitrarul îți intră în sînge și te vezi atît de fioros, încît începe să-ți fie frică de tine însuși. Gradații îi copiază fidel pe ofițeri, atît în comportament, cît și în ce privește trăsăturile de caracter, numai că n-au epoleți auriți, poartă mantale mai so-ioase, merg pretutindeni pe jos, n-au dreptul la nici un servitor luat din-tre deținuți, își sapă singuri grădina de zarzavat, își îngrijesc singuri do-bitoacele de pe lîngă casă. Mă rog, să extragi un deținut și să-l duci la tine acasă pentru o jumătate de zi, ca să-ți taie lemne ori să frece pode-lele, asta sigur că se poate, dar să nu întreci măsura. Cum de la munca oficială nu-l poți sustrage, îl umfli în orele de odihnă. (Tabaterov - Beriozniki, 1930 - tocmai ațipise după un schimb de noapte de două-sprezece ore: gardianul l-a trezit și l-a trimis la el acasă, la altă muncă. Pas de nu te du...) Feude gradații nu au, lagărul nu e, totuși, pentru ei, o moșie personală, ci un loc de muncă, de aceea au mai puțină țițnă și nu manifestă aceeași sfruntare ca ofițerii în exercitarea puterii absolute. Și în materie de hoție trebuie să păstreze niște limite. Aici li se face o nedreptate: șefii iau și bani mai mulți, au și latitudinea de a băga mîna mult mai adînc, iar gradații au și leafa mai mică, și mai puține posibilități de ciordeală. Tu de la magazie nu poți ieși cu sacul plin, cel mult cu o traistă. Îl revăd ca aievea pe sergentul Kiseliiov, cu fața lui lătăreață și cu părul lui coliliu, intrînd la contabilitate (1945) și ordonînd: „Nici un gram de grăsime pentru z/k! Numai pentru militari și civili!” (era criză de grăsimi). Bruma lor de privilegiu: rația normală de grăsime... Dacă vrei să ți se facă o haină la croitoria lagărului, trebuie să obții aprobarea șefilor și să-ți mai aștepți și rîndul. La locul de muncă pro-priu-zis, acolo da, poți să-l pui pe un zek să-ți mai dreagă cîte ceva: să îți pună un petic la o oală, un punct de sudură acolo, să-ți forjeze ori să îți ascută te miri ce. Dar nu întotdeauna poți scoate din zonă ceva mai voluminos decît un taburet. Aceste îngrădiri în materie de șparleală îi ofensează dureros pe gradați, iar pe nevestele lor și mai și: de aici — multă amărăciune la adresa șefilor și simțămîntul că viața e nedreaptă. De aici apariția în pieptul gradatului a unor coarde cu zvon supărător, apariția, în orice caz, a unui sentiment de neîmplinire, a unui gol în care reverberează un geamăt omenesc. Și uneori gradații se arată capabili ca, în discuțiile cu zekii, să manifeste o undă de simpatie. Asta nu prea des, dar nici

atît de rar. Oricum, printre gardieni, în pușcărie sau în la-găr, mai poți da și peste cîte un om. Fiecare deținut a întîlnit în drumul lui nu unul singur dintre aceștia. Printre ofițeri, e aproape imposibil.

De fapt, aici avem de a face cu legea generală care spune că omenia e invers proporțională cu originea socială a individului.

Adevărații gardieni sunt cei care au făcut slujbă în lagăre cîte 15 și 20 de ani. Cei care, o dată ajunși în acele ținuturi îndepărtate și blestema-te, nu mai scapă de acolo. După ce au băgat la cap regulamentul și programul, nu mai trebuie, o viață întreagă, nici să citească, nici să în-vețe nimic, stau și ascultă Radio Moscova, programul unu. Această cohortă și reprezintă pentru noi-tîmpă și cenușie, inexorabilă, inaccesibilă oricărei adieri de gîndire - chipul adevărat al GULag-ului.

Numai că, în anii războiului, compoziția personalului de supraveghere s-a denaturat și s-a alterat. În pripa lor, autoritățile militare nu s-au mai îngrijit de puritatea rîndurilor serviciului de supraveghere: au înșfăcat de ici și de colo oameni de meserie ca să-i trimită pe front, expediind, în schimb, în lagăre soldați din unitățile combatante proaspăt ieșiți din spi-tal, ba încă alegîndu-i pentru asta pe cei mai obtuzi și mai lipsiți de ini-mă. Uneori și niște bătrîni: abia luați de pe vatră cu mobilizarea - pe tren și înapoi. Printre acești oameni cu mustăți încărunțite puteai întîl-ni tipi cumsecade, defel porniți contra zekilor, care îți vorbeau frumos, te percheziționau într-o doară, nu-ți confiscau nimic, ba mai și glumeau cu tine. Nu prezentau plîngeri la ștabi și nici nu-ți făceau raport ca să fii băgat la carceră. Dar după război au fost demobilizați rapid și n-au mai fost văzuți nicicînd pe Arhipelag.

Cu totul nereprezentative pentru personalul de supraveghere erau, de asemenea (tot pe timpul războiului), figuri ca studentul „Senin”, despre care am mai vorbit, sau gardianul acela evreu din lagărul nostru de la Kaluga -om între două vîrste, cu înfățișare tipică de civil, foarte calm, defel agasant, care nu făcea rău nimănui. Se arăta atît de puțin strict, încît într-o bună zi mi-am luat inima-n dinți și l-am întrebat: „Spune-mi, ce ai fost în civilie?” Nu s-a supărat, m-a privit cu ochii lui liniștiți și mi-a răspuns blînd: „Comerciant”. Înainte de a ajunge la noi, slujise, în timpul războiului, în lagărul de la Podolsk, unde, spunea el, în fiecare zi văzu-se murind de epuizare cîte

treisprezece-paisprezece deținuți (asta în-seamnă deja douăzeci de mii de morți).

În „trupele” NKVD făcuse, pesemne, războiul, iar acum, după război, trebuia să imagineze o mișcare abilă ca să nu se împotmolească aici pentru totdeauna.

În schimb, majurul Tkaci, adjunctul responsabilului cu disciplina și spai-ma lagărului Ekibastuz, era ca turnat pentru profesia de gardian, de parcă din scutece făcuse slujba asta, de parcă s-ar fi născut o dată cu GULAG-ul. Un chip întotdeauna sinistru, sub un smoc de păr negru, îți era frică să te afli în apropierea lui ori să-l întâlnești pe o alee din lagăr. Nu trecea niciodată pe lângă om fără să-i facă un pocinog: expedierea îndărăt în baracă, corvoadă, confiscare, amenințări, pedepse, arestare. Chiar și după apelul de seară, când barăcile erau închise cu lacătul, - vara, ferestrele zăbrelete rămâneau deschise - Tkaci se furișa neauzit sub fereastră, trăgea cu urechea, apoi se ridica și apărea deodată în rama ferestrei: toată baraca făcea un pas îndărăt, iar el, în rama aceea, ca o pasăre de noapte neagră, împărțea printre gratii pedepse: pentru că nu se doarme, pentru că se stă de vorbă, pentru că se folosesc obi-ece interzise.

Și, subit, Tkaci a dispărut pentru totdeauna. Prin lagăr s-a răspândit zvo-nul (pe care n-am avut cum să-l verificăm, dar rumorile de acest gen sunt, de obicei, întemeiate) că fusese demascată ca fost călău fascist în teritoriile ocupate, drept care fusese arestat și încasase un pătraș. Era în 1952.

Cum s-a putut, totuși, întâmpla ca un călău fascist (care în nici un caz nu avusese posibilitatea să-și exercite funcțiile mai mult de trei ani) să reușească, vreme de șapte ani după sfârșitul războiului, să treacă drept unul din oamenii cei mai bine văzuți ai MVD?

„Escorta trage fără avertisment!” - această incantație închide în sine în-treg statutul special al escortei, puterea pe care o are asupra noastră de cealaltă parte a legii.

Scriind „escortă”, folosim cuvântul uzual pe Arhipelag: se mai spunea (în FTL chiar mai adesea) VOHRA sau pur și simplu „ohra”. Denumirea savantă este „Gardă militarizată” a MVD și „escorta” nu

era decît unul dintre serviciile posibile ale vohrei; mai existau și altele „de caraulă”, „de zonă”, „de cordon” și „în divizion”.

Serviciul de escortă, chiar în vreme de pace, e comparabil cu unul de front. Escorta n-are a se teme de nici o anchetă, nu trebuie să dea nici un fel de explicații. Oricine trage a fost în drept să o facă. Oricine a fost împușcat se face vinovat de a fi încercat să evadeze ori să depășească limita de demarcație.

Iată două asasinate comise în lagărul de la Ortau (înmulțiți cu numărul lagărelor). Un soldat conducea un grup sub escortă. Un prizonier fără escortă se apropie de prietena lui din grup și începe să meargă alături de ea. „La o parte!” - „Ce, ți-e ciudă?” O împușcătură. Mort pe loc. O comedie de proces, soldatul e achitat: a fost ultragiatic în exercițiul funcțiunii.

De un alt soldat, la postul de gardă, se apropie un zek ținînd în mînă foaia de lichidare (a doua zi urma să fie eliberat) și-l roagă: „Lasă-mă să trec, fug pînă la spălătorie (în afara zonei), într-un minut sunt înapoi!” - „Nu e voie!” - „Bine, idiotule, dar de mîine voi fi un om liber!” Zekul e cu-rățat cu un glonte. Soldatul nici măcar n-a fost judecat.

Or, în toiul muncii, cît de ușor i se poate întîmpla unui deținut să nu observe aceste creștături pe arbori care alcătuiesc linia punctată imaginară ce nu poate fi depășită - un cordon forestier suplinind sîrma ghimpată. Uite-l pe Soloviov (fost locotenent în armată): tocmai a doborît un brad și, înaintînd cu spatele, îl curăță de crengi. Nu vede decît co-pacul pe care-l doborîse. Soldatul din escortă, „lup de Tanșai”, mijește ochii și așteaptă, nu-i atrage atenția zekului — „ai grijă!”. Așteaptă, și ui-te că Soloviov, fără să bage de seamă, depășește limita zonei, conti-nuînd să înainteze cu spatele în lungul arborelui. O împușcătură! Un glonte exploziv, și plămînul zekului e făcut fărîme. Soloviov e mort, iar lupul de Tanșai primește 100 de ruble premiu. („Lupii de Tanșai” erau localnici din raionul Tanșai, situat în apropierea lagărului Burepolom, care, în timpul războiului, s-au angajat pe capete în VOHRA, ca să rămînă mai aproape de casă și să scape de front.)

Acest raport de supunere oarbă a deținutului față de escortă, dreptul escortei de a folosi oricînd glonțul în loc de cuvînt nu poate rămîne fără efect asupra caracterului ofițerilor din VOHRA și a vohriștilor

înșiși. Viața deținuților se află în puterea lor, nu douăzeci și patru de ore din douăzeci și patru, e drept, în schimb - total și temeinic. Pentru ei, băști-nașii n-au nimic comun cu specia umană, sunt doar niște paiate de paie mișcătoare și leneșe, pe care soarta a vrut ca ei să le numere, să le mîne cît mai repede la lucru și îndărăt, iar la locul de muncă să le țină în turmă cît mai compactă.

Arbitrarul ia proporții și mai mari cînd e vorba de ofițerii vohriști. În acești locotenenți cu caș la gură se dezvoltă senzația de neagră voluptate că viețile oamenilor sunt la discreția lor. Unii sunt doar răi de gură (locotenentul Cioniîi de la Nîroblag), altora propria lor cruzime le dă fiori de plăcere și o revarsă asupra soldaților din subordine (locotenentul Sa-mutin, tot acolo), alții nu cunosc nici un fel de opreliște în exercitarea atotputerniciei lor. Comandantul VOHR Nevski (Ust-Vîm, lagpunktul 3) descoperă că i-a dispărut cîinele, nu un dulău de pază, ci preaiubitul său cîine personal. Se duce să-l caute - în zonă, bineînțeles - și dă peste un grup de cinci băștinași care tocmai tranșau leșul javrei. Scoate pistolul și pe unul dintre ei îl împușcă pe loc. (Episodul nu a avut nici un fel de urmări administrative, în afară de încarcerarea celorlalți patru în izolatorul disciplinar.)

În 1938, la poalele Uralului, pe valea rîului Vișera, se dezlănțuie, cu re-peziciune de uragan, un incendiu forestier, din pădure pînă la cele două lagpunkte din apropiere. Ce-i de făcut cu zekii! Vorhiștii trebuiau să se hotărască în cîteva minute, n-aveau cînd să se consulte și să-și coor-doneze acțiunile. Zekilor nu li s-a dat drumul și au ars cu toții de vii. Așa e mai sigur, în vreme ce, dacă i-ar fi lăsat să părăsească zona și o parte din ei ar fi evadat, vohriștii ar fi ajuns în fața tribunalului.

Sub un singur aspect VOHRA îngrădea energia clocotitoare a ofițerilor săi: plutonul era unitatea de bază, omnipotența lor era limitată la pluton, iar epoleții - la două stele pricăjite. Promovarea la divizion nu făcea decît să-i îndepărteze de puterea reală din pluton și reprezenta, din acest punct de vedere, un impas profesional.

Din această pricină, cei mai avizi de putere și mai energici dintre vohriști se zbăteau să treacă în serviciul interior al MVD și să avanseze abia acolo. O serie de biografii celebre ale GULag-ului provin tocmai din această categorie. Antonov, despre care am vorbit

deja, - părintele „căii moarte” de dincolo de Cercul Polar - provenea dintre gradații VOHR și toată învățătura lui se limita la patru clase elementare.

E în afară de orice dubiu faptul că selecției gărzii armate a MVD i se acorda o mare însemnătate în minister, iar comisariatele militare aveau instrucțiuni secrete în acest sens. Comisariatele militare, pe care noi le privim cu ochi blajini, desfășoară o întinsă activitate secretă. De ce, bunăoară, s-a renunțat atât de categoric la ideea trupelor regionale în anii '20 (proiectul Frunze) și, dimpotrivă, s-a dat dovadă de mare osîrdie în expedierea recruților la unități militare aflate cît mai departe de locul lor de baștină (azerbaidjenii - în Estonia, letonii - în Caucaz)? Pentru că trupele trebuie să fie străine populației locale, dacă se poate și prin rasă (cum s-a putut vedea în 1962 la Novocerkassk). La fel, în selecția tru-pelor de escortă, nu fără un gînd ascuns, s-a asigurat înrolarea unui nu-măr mare de tătari și alți minoritari: cu mai puțină învățătură și mai prost informați, ei reprezentau pentru stat o comoară, un puternic punct de sprijin.

Dar recrutarea și dresajul de factură cu adevărat științifică ale acestor trupe a început abia o dată cu apariția Lagărelor speciale, la sfîrșitul anilor '40 și începutul anilor '50. Au fost înrolați în trupele VOHR numai băiețandri de 19 ani, care erau supuși numaidecît unei intense iradierii ideologice. (Vom avea ocazia să ne aplecăm mai îndeaproape asupra acestui tip de escortă.)

În anii anteriori, ai fi zis că, din acest punct de vedere, GULAG-ul fuse-se cam lăsat de izbeliște. Pur și simplu poporul nostru, în ansamblul său, deși socialist, nu se dezvoltase pînă la a atinge nivelul statornic de cruzime care să-i permită să furnizeze o pază de lagăr demnă de acest nume. Compoziția VOHR era pestriță și nu reprezenta zidul de teroare proiectat. Trapele VOHR s-au moleșit inadmisibil mai cu seamă în anii războiului sovieto-german: flăcării cel mai bine dresați (avînd „un grad înalt de întăritare”) au trebuit cedați pentru front, iar în VOHR au înce-put să se scurgă rezervești cu sănătatea șubredă, inapți pentru armata activă, iar prin gradul de întăritare total nepregătiți pentru GULag (nu fuseseră formați în anii puterii sovietice). În cei mai nemiloși ani de răz-boi și foamete, această slăbire a VOHR (unde s-a făcut simțită, căci nu pretutindeni a fost cazul) a îndulcit în parte existența zekilor.

Nina Samșel își amintește de tatăl ei, care, în 1942, la o vîrstă destul de înaintată, a fost mobilizat și trimis să slujească în escorta unui lagăr din regiunea Arhanghelsk. Familia s-a mutat și ea acolo. „Întors acasă de la slujbă, tata ne vorbea cu amărăciune despre viața din lagăr și despre oamenii de treabă pe care-i păzea acolo. Cînd avea de supravegheat, de unul singur, o brigadă la muncile agricole (iată, o dată în plus, condițiile din anii războiului: un singur soldat pentru ditamai brigada! Nu în-seamnă asta o îndulcire de regim?) îi făceam deseori vizite acolo și el mă lăsa să stau de vorbă cu deținuții. Era foarte respectat printre ei: nu se purta niciodată urît, îi lăsa să meargă unde îl rugau, de exemplu la prăvălie, și nici unul nu profita ca să evadeze. Îmi spuneau: „Eh, dacă toți soldații din escortă ar fi ca tatăl tău!" El știa că mulți dintre deținuți erau nevinovați și era în permanență indignat de nedreptatea asta, dar se arăta astfel numai acasă, în pluton nu putea spune așa ceva, l-ar fi dat pe mîna tribunalului." La sfîrșitul războiului, a cerut să fie demo-bilizat imediat.

Dar VOHRA din anii războiului nu poate fi judecată după Sam-șel. Dovadă - destinul lui ulterior: în 1947 a fost el însuși închis pe baza lui 58. În 1950, muribund, a fost eliberat și, cinci luni mai tîrziu, și-a sfîrșit zilele printre ai săi.

După război, această pază cîrtitoare s-a mai menținut un an-doi și mulți dintre vohriști prinseseră obiceiul să-și numească slujba „termen": „Cînd îmi isprăvesc termenul..." Își dădeau seama că au o slujbă de rușine, de care nici nu puteau vorbi printre ai lor. În același lagăr Ortau, un soldat a furat expres un obiect de la KVC, a fost destituit, judecat și amnistiat la scurtă vreme după aceea. Camarazii lui îl invidiau: „A plesnit-o, al naibii! Bravo lui!"*

Natalia Stolearova își amintește de soldatul care a arestat-o la începutul unei evadări și a ținut ascunsă tentativa ei, așa că n-a fost pedepsită.

Un altul s-a împușcat din dragoste pentru o deținută care tocmai fusese transferată. Înainte de instituirea regimului cu adevărat sever în lag-punktele feminine, între femei și soldații din escortă se stabileau adesea relații bune, amicale, iar uneori chiar de afecțiune. Nici chiar marele nostru Stat nu izbutea să înăbușe pretutindeni binele și iubirea.

Tinerii trimiși pentru a completa formațiunile de escortă la sfârșitul răz-boiului n-au devenit nici ei peste noapte ceea ce voia GULag-ul. Cînd, în garda armată de la Nîroblag, s-a produs revolta lui Vladilen Zadornii (despre care vom mai vorbi), camarazii de aceeași vîrstă i-au privit rezistența cu multă simpatie.

Un capitol special în istoria pazei lagărelor îl reprezintă paza internă. Căci, vezi bine, încă în primii ani de după revoluție se proclamase că autosupravegherea reprezintă o datorie a deținutului sovietic. Ideea fu-sese aplicată, nu fără succes, pe Solovki, apoi - pe scară foarte largă - la Belomorkanal și Volgokanal; orice socialmente apropiat care n-avea chef să tragă la roabă putea obține o carabină, ca s-o folosească împo-triva propriilor lui camarazi.

Nu vom pretinde că a fost la mijloc cine știe ce calcul diabolic vizînd descompunerea morală a poporului. Ca întotdeauna în ultimele cinci decenii sovietice - ale istoriei noastre, înalta teorie comunistă și repenta josnicie morală s-au îngemănat firesc, într-o armonie cum nu se poate mai lejeră. Oricum, din relatările bătrînilor zeki rezultă că gardienii din paza internă erau cruzi cu frații lor, avizi de a face carieră, aspirînd să se permanentizeze în slujba lor de jigodii, iar uneori tranșau vechi răfu-ieli culcîndu-și adversarul la pămînt cu un foc de armă.

Nu, spuneți-mi: există vreun rău care să nu poată fi inoculat unui popor? Oamenilor? Umanității?

De altfel, lucrul e consemnat în opuri juridice: „în numeroase cazuri, cei privați de libertate se achită de obligațiile lor în materie de pază a colo-niilor și menținere a ordinii mai bine decît supraveghetorii remunerați."

*Culegerea De la închisori..., p. 141.

Acest citat datează din anii '30, dar Zadornîi îi confirmă valabilitatea pentru sfîrșitul anilor '40: gardienii din paza internă erau porniți împotri-va camarazilor lor, profitînd de cel mai mic pretext formal pentru a putea trage. Să mai notăm că, Parma, tabăra disciplinară de muncă a Nîro-blag-ului, era populată exclusiv de Cincizeci și Opti, paza internă fiind alcătuită tot din Cincizeci și Opti! Politici.

Vladilen povestește despre un gardian din paza internă, Kuzma, fost șofer, un flăcău numai cu puțin trecut de douăzeci de ani. În 1949, înca-sase un decar pe baza lui 58-10. Cum să trăiască mai departe? Nu găsisese altă cale. În 1952, Vladilen îl găsea deja în paza internă. Slujba lui îl făcea să sufere, spunea că nu va mai putea îndura multă vreme povara carabinei. Cînd era inclus în escortă, adeseori nici nu o încărca. Noaptea plîngea, socotindu-se un nemernic vîndut, ba, la un moment dat, fusese cît pe-aci să-și tragă un glonte-n tîmplă. Avea o frunte înaltă și un chip cu trăsături nervoase. Iubea poezia și se retrăgea cu Vladilen să recite versuri în taiga. Apoi, din nou la carabină...

Tot Vladilen a cunoscut și un alt tip de gardian din paza internă: Alexandr Lunin, om deja între două vîrste, cu o coroană de păr alb împre-jurul frunții și un zîmbet simpatic, de om cumsecade. Făcuse războiul ca locotenent de infanterie, apoi fusese președinte de colhoz, încasase un decar (pe baza unui articol de drept comun) pentru că nu cedase co-mitetului raional partea de recoltă ce i se cerea, împărțind-o cu de la si-ne putere colhoznicilor. Un om, așadar - semenii lui însemnau pentru el mai mult decît propria persoană. Și totuși, la Nîroblag intrase în paza internă, ba chiar obținuse de la șeful lagpunktuîui Promejutocinaia o reducere de condamnare.

Limitele ființei umane! Oricît te-ai minuna de ele, vor rămîne veșnic de nepătruns...

Capitolul 21

LUMEA DIN JURUL LAGĂRELOR

ÎNTOCMAI cum o halcă de carne putredă duhnește nu numai la suprafață, ci e înconjurată de un nor molecular de miasme fetide, fiecare insulă a Arhipelagului creează și întreține în jurul ei o zonă pesti-lențială. Această zonă, mai cuprinzătoare decît Arhipelagul însuși, e un spațiu intermediar, de transmisie, între mica zonă a fiecărei insule în parte și Marea Zonă a întregii țări.

Tot ce produce mai pernicios Arhipelagul — în relațiile interumane, în materie de moravuri, concepții și limbă - se prelinge mai întâi, în virtutea legii universale a interpermeabilității țesuturilor vegetale și animale, în această zonă de transmisie, pentru a invada apoi restul țării. Tocmai aici, în zona de transmisie, se testează și se selecționează de la sine acele elemente ale ideologiei și culturii de lagăr, care sunt demne să fie asimilate de cultura comună a statului în întregul său. Și când expresii de lagăr răsună pe coridoarele noii clădiri a MGU ori o damă cu vederi independente din Capitală emite judecăți tipice lagărelor despre esența vieții, să nu aveți nici un dubiu: ele au ajuns aici traversând această zonă de transmisie, prin intermediul lumii din jurul lagărelor.

În vreme ce puterea încerca (ori poate că nu încerca) să-i reeduce pe deținuți cu ajutorul lozincilor, al secției cultural-educative, al cenzurii poștale ori al ofițerilor operativi, deținuții au reușit să reeduce ei înșiși - mult mai rapid — întreaga țară prin intermediul lumii din jurul lagărelor. Odată înstăpinită pe Arhipelag, filosofia borfașilor s-a năpustit fără a în-tîmpina rezistență mai departe, acaparînd întreaga piață ideologică uni-onală, lesne accesibilă în absența unei ideologii mai vivace. Apucăturile de lagăr, brutalitatea relațiilor interumane, platoșa de insensibilitate pe inimi, aversiunea față de orice muncă făcută conștiincios - toate acestea au cucerit fără dificultate universul din jurul lagărelor, sfîrșind prin a avea repercusiuni profunde în întreaga lume a libertății.

Astfel Arhipelagul se răzbună pe Uniune pentru zămisirea sa.

Astfel nici o cruzime nu se consumă fără să ne coste.

Astfel plătim întotdeauna scump goana după ieftin.

A enumera aceste locuri, aceste așezări și cătune e aproape totuna cu a reitera geografia Arhipelagului. Nici o zonă de lagăr nu poate exista izolat, în apropierea ei trebuie să respire o așezare de oameni liberi. Uneori, o asemenea așezare, încropită pe lîngă un lagăr vremelnic pen-tru tăieri de pădure, se menține cîțiva ani și dispare apoi o dată cu lagă-rul. Alteori prinde rădăcini, i se dă un nume, e dotată cu un soviet local și o cale de acces, rămînînd acolo pentru totdeauna. Iar alteori din aceste așezări cresc orașe renumite — un Magadan, un Norilsk, o Dudinka, o Igarka, un Temir-Tau, un Balhaș,

un Djezkazgan, un An-gren, un Taișet, un Bratsk, un Sovgavan. Asemenea așezări supurează nu numai în fundături uitate de lume, ci pe însuși trunchiul Rusiei, în vecinătatea minelor din Doneț și Tuia, a exploatărilor de turbă, a lagărelor agricole. Uneori sunt contaminate și se integrează în lumea din jurul lagărelor regiuni întregi, cum este Tanșaiul. Și când un lagăr e injectat în corpul unui mare oraș, fie el și unul ca Moscova, în jurul lui există de asemenea o lume, dar alcătuită nu din așezări aparte, ci din indivizii care în fiecare seară îl părăsesc plecând care încotro cu autobuzele sau troleibuzele, pentru a se regăsi a doua zi dimineața și a reintra pe porțile lui (în aceste cazuri, contaminarea exteriorului se produce într-un ritm foarte alert).

Există și orașele cum e Kizelul (pe calea ferată minieră și metalurgică ce pornește din Pemi), care și-au început existența înainte de apariția oricărui Arhipelag, dar apoi s-au trezit înconjurată de puzderie de lagăre și astfel s-au transformat în capitale provinciale ale Arhipelagului. Un astfel de orașel respiră plinar proximitatea lagărului: ofițeri, gardieni și grupuri de soldați din escortă circulă în rînduri strînse pe străzile lui, pe jos sau în vehicule, ca niște ocupanți; direcția lagărului e principala instituție a orașului; rețeaua telefonică aparține nu de oraș, ci de lagăr; traseele autobuzelor duc toate din centru spre lagăr; toți locuitorii trăiesc pe seama lagărului.

Dintre capitalele provinciale ale Arhipelagului, cea mai mare e Karaganda. Ea a fost creată și populată de către deportați și foști deținuți. Astfel încît un bătrîn zek nici nu poate trece pe stradă fără să dea peste vechi cunoștințe. În Karaganda există cîteva direcții de lagăr. Iar în jur - lagpunkte cit nisipul pe țărmul mării.

Așadar, cine populează lumea din jurul lagărelor? 1) Autohtonii (ei pot nici să nu existe). 2) Vohra - paza militarizată. 3) Ofițerii din lagăre și familiile lor. 4) Gardienii și familiile lor (gardienii, spre deosebire de soldații din escortă, au casa lor în apropierea lagărului, chiar când își satisfac serviciul militar obligatoriu). 5) Foști zeki (eliberați din lagărul în-vecinat ori din alte lagăre).^{*} 6) Feluriți indivizi cu bube-n cap, victime ale unei semireprimări, cu buletine „necurate”. (Aceștia, întocmai ca și foștii zeki, trăiesc aici nu de bunăvoie, ci în virtutea unei damnări: chiar dacă nu li s-au indicat, ca

deportați, tocmai aceste locuri, oriunde altundeva ar duce-o și mai rău cu serviciul și cu locuința, ori poate nici n-ar fi lăsați defel să trăiască.) 7) Aparatul de conducere din unitățile de producție.

*Epoca stalinistă a luat sfârșit, au bătut tot felul de vânturi, mai calde sau mai reci, dar mulți zeki n-au părăsit niciodată lumea din jurul lagărelor, vizuinile lor de urși - și bine au făcut. Aici sunt, de bine-de rău, pe jumătate oameni, în vreme ce în părțile centrale ale Uniunii n-ar fi fost nici atît. Ei rămîn acolo pînă la moarte și copiii lor se aclimatizează, devenind autohtoni.

Aceștia sunt oameni suspuși, cîteva persoane la o întreagă așezare. (Uneori, ei pot de asemenea să nu existe.) 8) Civili propriu-ziși - o adu-nătură pestriță de oi rătăcite, tot felul de poame în căutare de cîștiguri mari. Căci în aceste locuri îndepărtate, uitate de lume, poți lucra de trei ori mai prost decît în metropolă, obținînd cîștiguri de patru ori mai mari, cu sporuri pentru climă polară, loc de muncă îndepărtat și disconfort, asta lăsînd la o parte faptul că îți poți adjuceca și munca deținuților. În plus, mulți dintre ei sunt ademeniți aici prin recrutări, prin contracte, pri-mind și indemnizații de deplasare. Pentru cei ce știu să spele aurul ex-tras prin corvezi, lumea din jurul lagărelor e un Klondyke. Aici e locul la care aspiră titularii de diplome false, aici se adună aventurierii, șarlatanii, profitorii. Un sejur aici e cît se poate de avantajos pentru cei ce vor să se folosească pe gratis de capul altuia (în contul unui geolog semianalfabet, geologii-zeki vor face și cercetări de teren, le vor și pre-lucra, vor formula și concluziile, individul neavînd apoi altceva de făcut decît să-și susțină disertația în metropolă). Aici sunt deversați alcoolicii inveterați și lepădăturile de tot soiul. Aici se întîlnesc cei din familii dez-organizate și cei ce se ascund ca să nu plătească pensii alimentare. Mai poți da aici și peste tineri absolvenți ai școlilor tehnice, căroră, la re-partizare, nu le-au reușit manevrele pentru a obține un post mai ca lu-mea. Dar pe aceștia, încă din prima zi de după sosire, îi trage ața îndă-răt, spre lumea civilizată, unde, dacă nu izbutesc să ajungă în primul an, reușesc cu siguranță în următorul. Există, de asemenea, o catego-rie aparte de civili: oameni deja în vîrstă, trăiți în preajma lagărelor cu zecile de ani: aceștia s-au aclimatizat în așa măsură, încît nici n-au trebuință de o altă lume, mai bună. Cînd lagărul din apropiere e închis ori autoritățile refuză să le mai plătească atîta cît pretind, ei pleacă, dar obligatoriu tot într-o zonă din vecinătatea unui lagăr; nu pot trăi altfel. Un astfel de

specimen era Vasili Aksentîci Frolov, bețiv de elită, escroc faimos și „mare meșter al fontei”, despre care ar fi multe de povestit aici, dar pe care l-am înfățișat deja într-o piesă de teatru.⁽¹⁾ Neavînd nici un fel de diplomă, înecînd în băutură tot ce-i mai rămăsese din meșteșug, Frolov nu cîștiga niciodată mai puțin de 5000 de ruble vechi pe lună.

În sensul său cel mai general, cuvîntul civil desemnează un cetățean oarecare al Uniunii Sovietice, care este liber, adică încă n-a fost arestat ori a fost deja eliberat, așadar, inclusiv un cetățean al lumii din jurul lagărelor. Dar, cel mai adesea, cuvîntul e folosit pe Arhipelag în sensul lui restrîns: civilul este un cetățean liber care lucrează cu deținuții într-o zonă de muncă. De aceea toți cei din grupele 1, 5 și 6 care vin să lucreze aici sunt, de asemenea, civili.

Civili sunt angajați ca șefi de loturi și de echipă, maiștri, magazioneri, normatori. Tot ei ocupă acele posturi care, dacă ar fi completate cu deți-nuți, ar complica mult misiunea escortei: șoferi, vizitii, expeditori de mar-fă, tractoriști, excavatoriști, screperiști, electricieni de linie, fochiști în schimburile de noapte.

Acești civili de categoria a doua, simpli pălmași ca și zekii, se împrieteneau cu noi imediat și fără fașoane, făcînd tot ce le era interzis de regi-mul lagărelor și de codul penal: aruncau cu plăcere scrisorile zekilor în cutiile poștale libere din așezarea unde locuiau; vindeau la talcioc felu-rite efecte pasate de zekii din lagăr: luau banii, iar zekilor le aduceau ceva de crăpelniță; împreună cu zekii subtilizau și felurite obiecte din atelierele de producție; venind pe jos sau cu mașina, introduceau în zo-na de producție votcă. (Cum controlul de la postul de gardă era strict, sticlele de votcă, avînd dopurile etanșeizate cu smoală, erau scufundate în rezervoarele de benzină ale mașinilor. Cînd paza le des-coperea și acolo, oricum nu se făcea raport la stăpînire: comsomoliștii de la postul de gardă preferau să dea pe gît ei înșiși acea licoare, so-cotită pradă de război.)

Acolo unde munca deținuților putea fi atribuită civililor (șefii de echipă și maiștrii nu se sfiau să o treacă și la propriul lor activ), operația se făcea obligatoriu, căci munca înregistrată ca fiind făcută de un deținut e, de fapt, pierdută: lui nu i se dă nici un ban, ci doar rația de pîine. Așa că, în perioadele cînd alimentele nu erau

cartelate, avea un sens să încheie situația trecînd pe seama zekilor numai atît cît era necesar pentru a în-depărta riscul unor neplăceri, iar restul - la activul civililor. Încasînd banii, civilul își făcea și sieși viața mai ușoară, avînd ce să mănînce și să bea, dar, totodată, îi aproviziona cu de-ale gurii și pe zeki.

.....

Marele avantaj de a lucra în lumea din jurul lagărelor era evident și în cazul civililor din lagărele moscovite. În 1946, la noi, la Bariera Kaluga, lucrau doi muncitori constructori civili: unul era tencuitor, celălalt — zugrav. Figurau pe statele de personal ale șantierului, dar de lucrat nu lucrau mai nimic, pentru că șantierul nu le putea plăti bani serioși: spo-ruri aici nu se dădeau și toate lucrările erau măsurate strict: tencuirea unui metru pătrat de zidărie se plătea cu 32 de copeici, nu se putea da mai mult și nici trece în fișă o suprafață de trei ori mai mare decît îngăduia geometria reală a camerei respective. Dar, în primul rînd, civilii noștri cărau de pe șantier ciment, vopsea, ulei de in și sticlă pentru gea-muri, în al doilea rînd, în cele opt ore de program se odihneau pe sātu-rate, iar seara și în zilele de duminică dădeau fuga la munca lor de că-pătîi, munca la negru, privată, unde cîștigau parale bune. Pentru același metru pătrat de zidărie, clientului particular îi luau nu 32 de copeici, ci o rublă întreagă, umflînd cîte 200 de ruble pe seară!

Căci bine spunea Prohorov: „Banii sunt, acum, cu două etaje”. Ce occi-dental e capabil să priceapă noțiunea de „bani cu două etaje”? În timpul războiului, un strungar primea în mîna 800 de ruble pe lună, în vreme ce o pîine pe piața liberă costa 140. Altfel spus, într-o lună întreagă, el nu putea adăuga la rația primită pe cartelă nici 200 de grame de pîine pe zi! Și totuși - trăia... Cu o sfruntare fățișă, muncitorilor li se plătea o retribuție fictivă, lăsîndu-li-se latitudinea de a descoperi „etajul al doi-lea”. Astfel a triumfat sistemul socialist, dar numai pe hîrtie. Vechiul sis-tem, vivace și suplu, nu murea nici din pricina blestemelor proferate la adresa lui, nici datorită persecuțiilor dezlănțuite de procurori.

Așadar, în general vorbind, relațiile dintre zeki și civili nu puteau fi numi-te ostile, ci mai degrabă cordiale. În plus, acești oameni rătăciți, ruinați, întotdeauna asupra unui pahar, își aplecau mai atent urechea la ne-cazul semenilor, erau în stare să priceapă nenorocirea

zekului și ne-dreptatea căreia îi căzuse pradă când fusese arestat. Lucrurile la care, prin funcția lor, ofițerii erau orbi căpătau contururi vii în ochii unui om dezinteresat.

Mai complicate erau raporturile zekilor cu șefii de echipă și maiștrii din ateliere. În calitate de „comandanți ai producției”, aceștia din urmă erau puși acolo ca să facă presiuni asupra deținuților și să-i zorească. Dar lor li se cerea socoteală și pentru bunul mers al producției propriu-zise, ca-re nu întotdeauna putea fi asigurat, dacă manifestau o ostilitate fățișă față de zeki: nu orice se poate obține cu bîta și cu înfometarea, sunt și lucruri care trebuie făcute prin bună înțelegere, profitîndu-se de înclinațiile naturale și intuițiile omului. Singurii șefi de echipă care aveau spor erau cei ce se înțelegeau bine cu brigadierii și cu cei mai buni mai-ștri numiți dintre deținuți. În ce-i privește pe șefii de echipă înșiși, e puțin spus că erau de regulă niște bețivani, moleșiți și intoxicați de folosirea permanentă a muncii de sclav; erau și tufe, habar n-aveau ce se petrece în atelierele lor ori bîjbîiau ca orbeții, ceea ce îi făcea și mai dependenți de brigadierii zeki.

Și cît de curios se împletesc aici, cîteodată, destinele rusești! În ajunul unei sărbători, un șef de echipă al plutașilor, Fiodor Ivanovici Muravliov, vine, cam afumat, la brigadierul zugravilor, Sinebriukov, meseriaș desă-vîrșit, om serios, bine înfipt pe picioare, ispășind al zecelea an de lagăr, și își deschide inima:

— La bulău, ai, odraslă chiaburească? Taică-tu se spetea scurmînd pă-mîntul și tot cumpărînd pe vite, de ai fi zis că vrea să le ia cu el în împă-răția cerurilor. Și acum unde-i? A mierlit în deportare? Ba ți-a făcut-o și ție?! Nu mai deștept a fost taică-miu? De cînd se știa, a băut tot, pînă la ultima buleandră. Izba goală, cînd cu colhozul nu le-a dat nici măcar o găină, că n-avea nimic, și din prima - brigadier! Așa că îi calc pe urme: beau cît încape și necazurile nu mă plac.

Și, așa cum s-a văzut pe urmă, avea dreptate: după ispășirea pedepsei, Sinebriukov a fost trimis în deportare, iar Muravliov a ajuns președintele comitetului de sindicat al șantierului.

E drept că de asemenea președinte și șef de echipă Buslov, șeful de lu-crări, nu mai știa cum să scape (și nici n-avea cum: angajările sunt făcute nu de șeful de lucrări, ci de serviciul personal, care, prin afinitate, selecționează adeseori tot felul de pierde-vară și de

tântălăi). Pentru toate materialele și pentru felul cum se cheltuiește fondul de salarii șeful de lucrări răspunde cu buzunarul lui, iar Muravliov, de analfabet ce e sau pur și simplu din candoare (căci nu e băiat rău, iar brigadierii îl ung binișor pentru că e de comitet și semnează cu ochii închiși ordinele de plată pe care i le prezintă), prăduiește acest din urmă fond, recepționează lucrări făcute de mîntuială, care apoi trebuie luate de la în-ceput. Și Buslov ar fi fost bucuros să-l înlocuiască pe acest șef de lucrări cu un inginer dintre deținuți, care acum dădea cu târnăcopul, dar, din vigilență, serviciul personal nu-i dădea voie.

— la spune, ce lungime au grinzile pe care le folosești pe șantier? Muravliov, oftînd din rărunchi:

— Îmi vine greu să vă spun așa, pe dinafară...

Și cu cît era mai beat, cu atît mai obraznic vorbea cu șeful de lucrări. În cele din urmă, acesta s-a gîndit să-l dea gata cu hîrtii oficiale. Fără să-și precupețească timpul, a început să-i dea toate dispozițiile în scris (în-copciind copiile la dosar). Dispozițiile nu erau, firește, executate, așa că se contura un „caz” înfricoșător. Dar nici președintele comitetului sindi-cal nu s-a lăsat cu una, cu două. A găsit pe undeva o jumătate de coala de caiet mototolită și, asudînd vreme de o jumătate de ceas, a așternut pe ea aceste rînduri:

„Vă aduc lacunoștință Că tăte mașinili ce le avem la plutășie estricate, adicătelea Pebutuci și ecepțional de rable”.

Șeful de lucrări reprezintă deja un alt grad în ierarhia conducerii produc-ției, pentru deținuți el e o pacoste și un dușman permanent. Șeful de lucrări nu întreține legături de prietenie cu brigadierii și nu face afaceri cu ei. Le rade foile de lucrări, demască tuhta (atît cît îl duce mintea) și poate sancționa oricînd un brigadier sau un deținut prin intermediul au-torităților lagărului:

„Șefului de lagpunkt, tovarășul.

Vă rog să-i sancționați cu cea mai mare severitate (de preferință trecîndu-i la regim de carceră, dar fără scoatere din producție) pe brigadierul betonist z/k Oracevski, pentru turnarea de plăci cu depășirea di-mensiunilor prescrise, ceea ce a dus la un consum supranormativ de beton.

Totodată, vă aduc la cunoștință că astăzi, adresîndu-mi-se în legătură cu înregistrarea volumului de muncă în foaia de lucrări,

brigadierul z/k Alexeev i-a adus șefului de echipă, tov. Tumarkin, o ofensă, făcîndu-l măgar. Consider această atitudine a brigadierului z/k Alexeev, care subminează autoritatea conducerii oficiale, drept extrem de indezirabilă și vă rog să luați împotriva lui măsurile cele mai hotărîte, mergînd pînă la etaparea într-un alt lagăr.

Șef de lucrări clasa I, Buslov"

Pe acest Tumarkin, Buslov însuși îl făcea măgar ori de cîte ori avea ocazia, dar brigadierul z/k merita, pentru același lucru, etaparea.

Nu trecea o zi de la Dumnezeu fără ca Buslov să prezinte asemenea note autorităților lagărului. Pedepsele aplicate deținuților reprezentau, în ochii lui, cel mai puternic stimulent. Buslov făcea parte dintre acei șefi de producție, care se integraseră în sistemul GULAG-ului și știau cum trebuie acționat aici. Așa și spunea la ședințe: „Am o îndelungată experiență în activitatea cu z/k z/k și nu mă sinchisesc de amenințările lor că voi fi aranjat, vezi mata, cu tîrnăcopul." Dar, observa el cu regret, gene-rațiile din Gulag nu mai erau cele de altădată. Oamenii ajunși în lagăr după ce făcuseră războiul și cunoscuseră Europa nu mai aveau nici un respect pentru nimeni. „Or, în 1937, era o plăcere să lucrezi cu zekii. De pildă, cînd intra în baracă un angajat civil, ze-ka ze-ka se ridicau în picioare." Buslov știa și cum să-i înșele pe deținuți și cum să-i trimită în locuri periculoase. Nu le cruța nicicînd forțele, nici stomacurile, și cu atît mai puțin amorul propriu. Înalt, cu nasul lung, purtînd cizme americane cu carîmbii scurți, primite prin UNRRA pentru cetățenii sovietici aflați în nevoie, bîntuia neobosit pe la toate etajele unei clădiri în construcție, știind că altfel toate ungherele și cotloanele vor fi pline de ze-ka ze-ka, aceste creaturi trîndave și jengoase, veșnic în căutarea unui locșor unde să ardă gazul, șezînd sau culcați, încălzindu-se, despăduchindu-se și chiar împreunîndu-se. Și asta în toiul scurtei zile de muncă de zece ore, pentru ca apoi brigadierii să se bulucească în birourile normatorilor înre-gistrînd tuhte.

Dintre toți șefii de echipă, unul singur inspira o oarecare încredere: Fio-dor Vasilievici Gorșkov. Era un bătrînel pirpiriu, cu mustăți albe, răsfrîn-te. Cunoștea lucrările de construcții în toate finețurile lor, se pricepea și la munca lui și la cea a vecinilor și, în plus și mai presus de toate, vir-tute rară printre angajații civili, era sincer interesat de calitatea con-strucției: nu cu gîndul la buzunar, ca Buslov (o să-mi

taie din leafă ori o să-mi dea primă? O să mă beștească ori o să mă laude?), ci lăuntric, de parcă ar fi durat acea imensă clădire pentru el și ar fi vrut-o cât mai trainică. Și de băut, bea cu măsură, fără să uite de șantier. Dar avea și un mare defect: nu se acomodase cu obiceiurile Arhipelagului, nu putu-se deprinde năravul de a-i ține pe deținuți sub teroare. Îi plăcea și lui să bîntuie pe șantier și să vadă totul cu ochii lui, dar nu ca Buslov, ca să-i vîneze pe cei ce trăgeau chiulul: îi făcea plăcere să zăbovească puțin cu dulgherii pe o grămadă de bîrne, cu zidarii pe stiva de cărămizi, cu tencuitorii lîngă lada cu mortar și să stea de vorbă cu ei. Uneori îi ser-vea pe deținuți cu bomboane, ceea ce, pentru aceștia din urmă, ținea de domeniul miracolului. De o singură muncă nu se putuse despărți pînă la bătrînețe: tăiatul sticlei. Avea întotdeauna diamantul în buzunar și, dacă muncitorii se apucau să taie sticlă în fața lui, începea numaidecît să bombăne că nu o taie cum trebuie, îi dădea la o parte și se apuca el însuși de treabă. Cînd Buslov se ducea pentru o lună la Soci, Fiodor Vasilievici îi ținea locul, dar refuza net să se instaleze în biroul acestuia, rămînînd în sala comună a șefilor de echipă.

Toată iarna, Gorșkov umbla într-o scurtă rusească de modă veche, cu pliucuri mai jos de brîu. Gulerul era cam năpîrlit, dar piepții se țineau încă foarte bine. Se spunea despre scurta aceea că Gorșkov o poartă de peste treizeci și unu de ani, după ce, înainte, alți cîțiva ani tatăl său o îmbrăcase la sărbători. Astfel s-a aflat, în cele din urmă, că tatăl lui, Va-sili Gorșkov, fusese șef de echipă la antrepriza statului. Și atunci toți au înțeles de unde i se trăgea lui Fiodor Vasilievici patima pentru piatră, lemn, sticlă și vopsea: din fragedă pruncie trăise pe șantiere. Și cu toate că meșterii de atunci erau și ei „la stat”, birocrația le-a intrat în sînge abia celor de acum: cei de odinioară erau nu meșteri, ci artiști.

Fiodor Vasilievici mai laudă și acum rînduiala de altădată:

— Ce-i astăzi un șef de lucrări? Nu poate nici măcar să treacă o co-peică dintr-o coloană în alta. Pe vremuri, meșterul se înfățișa la lucră-torii lui sîmbăta: „Ei, băieți, înainte, sau după baie?” „După, tataie, după!” i se răspundea. „Atunci uite banii de baie, și după aia la crîșma cutare.” Băieții ieșeau buluc de la baie, iar el îi aștepta la crîșmă cu masa întinsă: votcă, mîncare, samovarul duduind... Pas apoi de lucrează prost luna.

Pentru noi, astăzi, toate astea sunt arhicunoscute și li s-a zis pe nume: muncă istovitoare, exploatare la sînge, cultivarea celor mai josnice in-stincte umane. Și cheful de sîmbăta nu compensa sudoarea vărsată de muncitori în săptămîna următoare.

Dar rația, rația pe care niște mîini indiferente ți-o azvîrleau prin ghișeul sălii unde se tranșează pîinea, însemna, oare, mai mult?

Și toate aceste opt categorii de civili fojgăie și se îmbulzesc în spațiul cît o batistă din preajma lagărului: de la lagăr pînă la pădure, de la lagăr pînă la mlaștină, de la lagăr pînă la mină. Opt categorii diferite, cu oa-meni de ranguri și din clase diferite - și toți trebuie să încapă în aceste așezări strîmte și infecte. Toți își sunt unul altuia „tovarăși”, toți își trimit progeniturile la aceeași școală.

Atît sunt de tovarăși, încît în fiecare din aceste așezări planează, ca niște sfinți în nouri, doi sau trei magnați ai locului (la Ekibastuz - Hișciuk și Karașciuk, directorul trustului și inginerul-șef - cu dinadinsul nici că i-ai potrivi mai bine.(2) Iar mai jos, strict diferențiați și respectînd cu strășnicie compartimentările, urmează în ordine: șeful de lagăr, coman-dantul divizionului de escortă, funcționarii suspuși de la trust, ofițerii din lagăr, ofițerii divizionului, iar pe undeva și șeful ORS și directorul școlii (dar nu și restul corpului didactic). Și cu cît postul e mai mare, cu atît mai acerbă e gelozia cu care se apără aceste linii de demarcație, cu atît mai important devine care cucoană cu care se poate aduna ca să mănînce semințe (nefiind prințese și nici contese, ele sunt cu atît mai atente să nu coboare sub condiția lor). O, disperarea de a trăi în aceas-tă lume înghesuită, departe de alte familii ale protipendadei, care tră-iesc în orașe spațioase și confortabile! Aici toată lumea te cunoaște, nu te poți duce nici măcar la un film, de frică să nu-ți strici reputația, și nici, bineînțele, la magazin (cu atît mai mult, cu cît ce e mai bun și mai proaspăt ți se livrează la domiciliu). Chiar și să ții un porc pe lîngă casă nu prea e de bonton: ce-ar zice lumea văzînd-o pe nevasta lui cutare cum dă cu mîna ei lături la scroafe? (Iată de ce ai nevoie de o slugă din lagăr). Și în cele cîteva săli ale spitalului, cît de greu e să te separi de toți răpănoșii ăia și să-ți aranjezi un loc printre niște vecini de pat conve-nabili. Și scumpii tăi copilași — cu cine vor trebui să stea în aceeași bancă?

Dar mai jos aceste departajări își pierd rapid brutalitatea și importanța. Cu greu mai găsești ciufuți care să se țină cu dinții de ele. Mai jos se produce o încâlceală inevitabilă, categoriile se întîlnesc, vînd și cumpă-ră, aleargă să prindă un loc la coadă, se ceartă pentru cadourile împăr-țite de sindicat la pomul de iarnă, stau pe scaunele de la cinema claie peste grămadă - cetățeni sovietici onorabili și indivizi cu totul nedemni de acest nume.

Centrele spirituale ale acestor localități sunt: cîrciuma din centru, insta-lată în cîte o baracă putredă lîngă care trag, în lungi șiruri, camioanele, de unde răsună cîntece zbierate și de unde ies, pe trei cărări și rîgîind, bețivi ce se bălăbănesc apoi prin toată urbea. Și, înconjurat de aceleași băltoace și gloduri - celălalt centru spiritual, Clubul, cu dușumeaua plină de coji de semințe și urme de noroi, cu gazeta de perete neschimbată de anul trecut și pătată de muște, cu difuzorul bubuind în permanență deasupra ușii, cu schimburile de înjurături de la bal și înfruntările cuți-tarilor de după film. Stilul acestor locuri: „Nu ieși pe stradă tîrziu!”. Iar dacă te duci cu o fată la dans, cel mai sigur e să-ți streкори în mînușă o potcoavă (E drept că și fetele de pe aici sunt atît de aprige, încît pot pu-ne pe fugă șapte flăcăi deodată.)

Acest club e un ghimpe în inimă pentru ofițeri. Natural, e imposibil ca un ofițer să se ducă la dans într-o asemenea magazie și între asemenea lepădături. Aici vin, cînd capătă bilete de voie, soldații din escortă. Dar necazul e că și pe tinerele soții de ofițeri le trage ața încoace, unde vin fără bărbați, dansînd cu soldații! Răcani îmbrățișînd taliile unor soții de ofițeri! Cum să le mai pretinzi a doua zi supunere fără murmur? Asta înseamnă că, într-un fel, sunt pe picior de egalitate cu tine, o anomalie la care nici o armată din lume n-ar putea rezista! Incapabili să-și îndu-plece nevestele să nu se ducă la dans, ofițerii se zbat ca frecventarea clubului să le fie interzisă soldaților (dacă e ca niște mîini murdare să le ia consoartele pe după talie, apoi măcar să fie mîini civile). Numai că în felul acesta se induce o fisură în educația politică armonioasă a soldaților, educație care spune că suntem cu toții niște cetățeni fericiți și egali în drepturi, iar dușmanii noștri sunt dincolo de sîrma ghimpată. Multe asemenea tensiuni complexe viermuiesc în adîncul lumii dim-prejurul lagărelor, multe contradicții dăinuie între cele opt categorii ce

o alcătuiesc. Amalgamați în viața cotidiană cu indivizi reprimăți și semire-primați, cetățenii sovietici onești nu scapă ocazia de a-i acoperi pe aceștia din urmă cu reproșuri și a-i pune la locul lor, mai cu seamă când vine vorba de a se pune mîna pe o cameră într-un baracament nou. Mai sunt și gardienii, care, ca purtători ai uniformei MVD, pretind să fie si-tuați deasupra simplilor civili. Mai sunt, obligatoriu, și femei cărora toată lumea le impută crima că fără ele bărbații singuri ar fi pierduți. Există și femei care și-au pus temeinic în gînd să-și adjucece un bărbat per-manent Astea, când știu că vor avea loc eliberări, se proțăpesc lîngă postul de gardă și-i trag pe necunoscuți de mîneacă: „Hai, vino la mine! Am un colțișor liniștit, o să te țin la căldurică. Îți cumpăr și un costum! Unde să te mai duci? Vrei să ajungi înapoi în lagăr?”

Așezarea are, de asemenea, propriul ei aparat de supraveghere ope-rativă, propriul ei cumătru, propriii ei ciripitori, care aduc belele pe capul oamenilor, pîrîndu-i autorităților pe cei ce acceptă să expedieze scriso-rile zekilor ori vînd, la un colț de baracă, efecte din lagăr.

Și, bineînțeles, sentimentul respectului Legii și percepția propriei barăci ca o Cetate personală sunt, în lumea din jurul lagărelor, mai puțin înră-dăcinate ca pretutindeni în Uniune. Unii au bube în buletin, alții n-au buletine defel, alții sunt ei înșiși foști pensionari ai lagărelor, alții sunt CIS și trebuie spus că toți acești cetățeni independenți și fără escortă sunt mai docili ca deținuții la interpelarea unui ins cu carabină și mai su-puși ca ei în fața unuia cu toc de pistol la centură. La vederea acestora, ei nu-și reped cu mîndrie capul pe spate, strigînd: „N-aveți dreptul!”, ci se fac mici și se încovoae, străduindu-se să treacă nebăgați în seamă.

Și senzația fizică a puterii absolute pe care o exercită baioneta și unifor-ma planează cu atîta siguranță deasupra întinderilor Arhipelagului și a lumii adiacente lagărelor, li se transmite cu atîta acuitate tuturor celor ce calcă pe aceste meleaguri, încît o femeie liberă (P-cina), care luase, împreună cu fetița ei, o cursă aeriană ca să-și viziteze soțul aflat în lagăr undeva în regiunea Krasnoiarsk, la prima solicitare a emvediștilor, se lasă, încă în avion, pipăită și perchezizionată, acceptă ca fetița ei să fie dezbrăcată pînă la piele.

(De atunci, puștoaica nu se mai oprește din plîns ori de cîte ori vede Caschete albastre.)

Însă, dacă cineva ar veni să ne spună acum că nu există ceva mai trist decît aceste împrejurimi de lagăr și că lumea ce gravitează în jurul lagărelor e o cloacă, răspunsul nostru ar fi: depinde.

Luați cazul iakutului Kolodeznikov: în 1932, pentru că furase un ren al cuiva mînîndu-l departe, în taiga, împușcă trei ani și, după toate regulile artei permutării, e expediat din Kolîma lui natală să-și ispășească pe-deapsa undeva lîngă Leningrad. O ispășește, vine acasă, aducînd fami-liei un braț de țesături viu colorate. Și totuși, mulți ani după aceea, li se plînge localnicilor și zekilor expediați aici din Leningrad:

— Te umple urîtul acolo, la voi! Ce locuri groaznice!...

Capitolul 22

CONSTRUIM

După TOATE cele spuse despre lagăre, întrebarea explodează de la sine: Destul! A fost sau nu munca deținuților profitabilă pentru stat? Iar dacă nu, merita să fie pus pe picioare ditamai Arhipelagul?

Chiar și în lagăre, printre zeki, părerile erau împărțite și ne plăceau dis-putele pe această temă.

Desigur, dacă e să le dăm crezare Conducătorilor, lucrurile sunt clare, nu încapă nici o discuție. Tovarășul Molotov, cîndva al doilea om în Stat, a declarat, de la tribuna celui de al VI-lea Congres al Sovietelor din URSS, în legătură cu utilizarea muncii deținuților: „Am făcut-o în trecut, o facem în prezent și o vom face și în viitor. E avantajos pentru socie-tate. Și e util pentru infractori.”

Nu pentru stat e avantajos - luați notă! - ci pentru societate. Iar pentru infractori - e util. Și o vom face și în viitor. Ce discuție mai încapă aici?

De altfel, întreaga practică a deceniilor staliniste, cînd mai întîi se plani-ficau marile construcții și abia apoi urma concentrarea numărului de in-fractori necesar pentru ele, confirmă faptul că guvernul nu părea a se îndoii cîtuși de puțin de profitabilitatea lagărelor. Economia devansa jus-tiția.

Dar este evident că întrebarea trebuie formulată mai precis și ramificată:

- Se justifică lagărele în plan politic și social?
- Se justifică ele sub aspect economic?
- Se autoamortizează ele (în pofida aparentei asemănări, între a doua și a treia întrebare există o diferență)?

La prima întrebare nu e greu de răspuns: pentru scopurile lui Stalin, la-gărele reprezentau locul ideal unde puteau fi expediați milioane de oa-meni pentru a-i înfricoșa pe ceilalți. Așadar, ele se justificau sub raport politic. Lagărele veneau, de asemenea, în întîmpinarea interesului ma-terial al unei imense pături sociale - nenumărații ofițeri de lagăr, cărora le asigura un „serviciu militar” într-un spate al frontului lipsit de primejdii, rații speciale, lefuri, uniforme, locuințe, o poziție în societate. Tot aici își găseau un locșor călduț cohortele de gardieni și cătane zdravene din corpul de pază, care dormitau în foișoarele lagărelor (în vreme ce puști de treisprezece ani erau

mobilizați și trimiși în școlile de meserii). Toți acești paraziți sprijineau din răspuțeri Arhipelagul - acest cuib al exploa-tării iobăgiste. Ei se temeau de o amnistie generală ca de ciumă. Dar noi am priceput deja că lagărele erau departe de a-i colecta doar pe di-

*Cînd vă plimbați într-o vedetă pe canal, gîndiți-vă de fiecare dată la cei ce zac sub albia lui.

sidenți, pe cei ce se abăteau de la calea indicată turmei de către Stalin. Efectivele de deținuți din lagăre depășeau în mod evident necesitățile politice, necesitățile terorii, fiind corelate (poate că numai în țeasta lui Stalin) cu niște obiective economice. Nu lagărele (și deportările) au scos țara din criza provocată de șomaj în anii '20? După 1930, săparea canalelor nu a fost inventată pentru lagărele aflate în stare de som-nolență, dar lagărele sunt cele care au fost greblate de urgență pentru canalele proiectate. Nu numărul real al „infractorilor” (și nici chiar cel al „persoanelor dubioase”) determina activitatea tribunalelor. Determinan-te erau exigențele instanțelor economice superioare. Cînd a început construcția Belomorkanal-ului, s-a văzut imediat că zekii de pe Solovki erau mult prea puțini și că trei ani reprezentau un termen de condam-nare prea scurt, nerentabil, pentru Cincizeci și Opti, că ei trebuiau con-damnați din capul locului pentru două cincinale bătute pe muchie.

Prin ce anume aveau să se dovedească lagărele avantajoase din punct de vedere economic prezisese deja, la vremea lui Thomas Moore, stră-bunicul socialismului, în Utopia lui. Pentru muncile înjositoare și deose-bit de grele, pe care nimeni nu va vrea să le facă în socialism - iată pen-tru ce era bună truda zekilor. Pentru lucrări în locuri uitate de lume și sălbatice, unde ani de-a rîndul nu va fi nevoie să se construiască locu-ințe, școli, spitale și magazine. Pentru munci executate cu tîrnăcopul și lopata în plin secol XX. Pentru edificarea marilor construcții ale socia-lismului, cînd nu existau încă mijloacele economice necesare.

Pe grandiosul Belomorkanal, chiar și un camion era pasăre rară. Totul mergea, cum se spune în lagăre, cu „aburul mușchilor”.

La și mai grandiosul Volgokanal (de șapte ori mai mare decît Belomor-kanal-ul prin volumul de lucrări, comparabil cu Suezul și cu Canalul Panama), excavațiile s-au făcut pe o lungime de 128 de kilometri, pe o adîncime de peste 5 metri și pe o lățime de peste 85

de metri, toate lucrările fiind executate aproape exclusiv cu tîrnăcopul, lopata și roaba. Viitorul fund al lacului Rîbinsk a fost acoperit cu masive de arbori tăiați. Toți au fost doborîți cu mîinile, fără să se vadă primprejur nici urmă de ferăstrău mecanic, așchiile și crengile fiind arse de către invalizi de ultimul grad.

Cine, dacă nu deținuții, ar fi lucrat la tăieri de pădure cîte zece ore la rînd, mai bătînd 7 kilometri pînă la pădure în zori și 7 kilometri îndărăt în faptul serii și neavînd, de-a lungul unui an întreg, alte zile libere în afară de 1 Mai și 7 Noiembrie (Volgolag, 1937)?

Cine, dacă nu băștinașii, s-ar fi dus să scoată din rădăcină buturugi, iarna? Să care, în lăzi prinse pe spinare cu chingi, minereul extras din exploatările de suprafață ale Kolîmei? Să tragă după ei, în doi, arborii doborîți la un kilometru de Koin (un afluent al fluviului Vîm), prin troiene, pe sănii finlandeze, prinși în hamuri (ca să nu roadă, cureaua hamului, petrecută peste un singur umăr, era învelită în zdrențe de la haine vechi)?

E drept, jurnalistul comunist autorizat I. Jukov(1)* ne încredințează că la fel au construit comsomoliștii orașul Komsomolsk-pe-Amur (1932): do-borau copacii fără topoare, căci pe șantier nu exista fierărie, neprimind pîine și murind de scorbut. Și se topește de entuziasm: ah, cît de eroic am construit! Nu mai sănătos ar fi fost să fiarbă de indignare: cine au fost cei ce și-au iubit atît de puțin poporul, încît l-au trimis să constru-iască în asemenea condiții? Noi știm foarte bine ce fel de „comsomo-liști” au construit Komsomolskul. Acum, după cîte văd, se scrie că aceiași „comsomoliști” au întemeiat și Magadanul.

Și pe cine să fi trimis în minele din Djezkazgan, ca să facă foraj uscat, cu un program de muncă de douăsprezece ore pe zi? În norii de praf si-licatos împrăștiați de rocă, fără mască, într-un loc unde omul, după pa-tru luni, e trimis să moară cu o silicoză ireversibilă? Cine putea fi silit să coboare în galeriile oricînd gata să se surpe și neprotejate împotriva inundațiilor, cu lifturi fără saboți de frînă? Cine erau singurii indivizi din secolul al XX-lea pe care-i puteai face să muncească dispensîndu-te de cheltuielile ruinătoare pentru protecția muncii?

După toate astea, cum s-ar putea spune că lagărele nu erau avantajoase sub raport economic?...

Citiți, citiți pînă la capăt, în Calea moartă a lui Poboji** descrierea descărcării barcazurilor pe fluviul Taz, această Iliadă polară din epoca stali-nistă. În tundra sălbatică, unde n-a călcat picior de om, zeki-furnici es-cortați de soldați-furnici cară în spinare miile de bușteni aduși cu vapoare și construiesc debarcadere și căi ferate, tîrînd prin această tundra locomotive și vagoane condamnate să nu mai plece nicicînd de aici pe propriile lor roți. Se doarme cîte cinci ore pe zi pe pămîntul gol, mărginit de tăblițe cu inscripția „zonă”.

Tot Poboji descrie mai departe condițiile în care deținuții instalează în tundra o linie telefonică: trăiesc în colibe din crengi, acoperite cu mușchi, în vreme ce insectele le devorează trupurile fără apărare, iar hainele, și cu atît mai mult încălțările, tîrîte toată ziua prin mîzga din mlaștină, nu apucă niciodată să li se usuce. Cercetarea prealabilă a traseului s-a făcut de mîntuială, linia e instalată nu tocmai la locul potrivit (și va trebui refăcută). În apropiere nu există păduri pentru stîlpi și zekii aleargă cale de două-trei zile (!) ca să aducă în spinare buștenii trebuincioși.

Nu s-a găsit un alt Poboji să povestească epopeea construcției unei alte căi ferate, linia Kotlas-Vorkuta, unde sub fiecare traversă au rămas cîte două capete de oameni. Dar ce vorbesc eu de calea ferată! Să ne

*„Literaturnaia gazeta” („Gazeta literară”), nov. 1963. ;

** „Novîi mir”, 1964, Nr. 8, pp. 152-154.

povestească numai cum, înainte de asta, a fost construit un simplu drum de bîrne printr-o pădure de nepătruns - brațe subțiratic, topoare tocite și baionete stînd de pomană pe margini.

Cine ar fi făcut toate astea fără deținuți? Atunci cum - lagăre nerentabile?

Lagărele erau incomparabil de avantajoase prin docilitatea muncii de sclav și ieftinătatea ei, - de fapt nu, nici măcar prin ieftinătatea, ci prin gratuitatea ei - căci în antichitate pentru a cumpăra un sclav plăteai, to-tuși, niște bani, în vreme ce, la noi, pentru cumpărarea unui deținut ni-meni nu plătește nimic.

La consfăturile diriguitorilor de lagăre de după război, proprietarii industriali de iobagi au mers pînă la a recunoaște că „z/k z/k au avut un rol important în munca desfășurată în spatele frontului pentru victorie”.

Dar deasupra osemintelor de zeki nimeni nu va grava niciodată, pe plăci de marmură, numele lor uitate.

Cît de greu de înlocuit erau lagărele s-a văzut în epoca hrușcioviană, cînd, prin stînjenitoare și zgomotoase apeluri, comsomoliștii erau che-mați la deștelenirea pămînturilor virgine și pe șantierelor Siberiei. Altceva este autoamortizarea. După așa ceva, statului îi curgeau balele de mult. Încă „Regulamentul locurilor de detenție” din 1921 se îngrijea de acest lucru, precizînd: „Cheltuielile aferente întreținerii locurilor de detenție trebuie, în măsura posibilităților, acoperite prin munca deținu-ților”. Din 1922, unele comitete executive locale, în pofida naturii lor muncitorești-țărănești, au început să manifeste „tendințe de afacerism apolitic”, adică se străduiau nu numai să asigure autoamortizarea lo-curilor de detenție, ci și să stoarcă de pe urma lor un ce profit pentru bugetul local, să-și gamisească autonomia financiară cu un excedent de fonduri. Rentabilitatea locurilor de detenție a constituit și o exigență a Codului de reeducare prin muncă din 1924. În 1928, la prima consfă-tuire unională a lucrătorilor din penitenciare, s-a insistat foarte mult asu-pra obligației de a „întoarce statului, prin întreaga rețea de întreprinderi din locurile de detenție, cheltuielile făcute pentru organizarea și între-ținerea acestor stabilimente”.

Ar fi vrut, tare ar mai fi vrut dumnealor jucăriile astea și, dacă se poate, pe gratis. Din 1929, toate stabilimentele de reeducare prin muncă, din întreaga țară, au fost cuprinse în planul economic unional. Iar la 1 ia-nuarie 1931 s-a decretat trecerea tuturor lagărelor și coloniilor din RSFSR și Ucraina la autofinanțare!

Și? Succes imediat, bineînțeles! În 1932, juriștii jubilau: „Cheltuielile pentru stabilimentele de reeducare prin muncă se reduc (lucru perfect plauzibil), în vreme ce condițiile de întreținere a persoanelor private de libertate se ameliorează de la un an la altul” (?).*

*Culegerea De la închisori..., p. 437.

Ne-am fi minunat, am fi căutat să aflăm de unde și cum toate astea, dacă n-am fi încercat pe propria noastră piele mijloacele prin care între-ținerea deținuților nu contenea să se amelioreze...

De fapt, dacă stai și te gîndești, nici nu e cine știe ce problemă. Com-pensarea cheltuielilor pentru lagăre cu veniturile pe care acestea din ur-mă le produc. Cheltuielile, după cum citim, scad. Cît

despre creșterea veniturilor - e și mai simplu: trebuie storși deținuții! Dacă, în perioada solovceană a Arhipelagului, la normele pentru munca forțată se făcea un rabat oficial de 40% (se admitea, cine știe de ce, că munca sub cio-mag e mai puțin productivă), încă la Belomor, după ce s-a introdus „scara stomacului”, creierele GULAG-ului au descoperit că, dimpotrivă, munca forțată și famelică e cea mai productivă din lume! Direcția lagă-relor din Ucraina, când i s-a cerut să treacă, din 1931, la autofinanțare, a decis prompt: față de anii anteriori, productivitatea muncii în noul an trebuie să crească nici mai mult, nici mai puțin decît cu 242% (două sute patruzeci și doi la sută), adică dintr-un foc de trei ori și jumătate, și asta fără nici un fel de mecanizare!* (Ca să vedeți cît de științific s-a calculat: două sute patruzeci și încă două procente. Un singur lucru nu știau tovarășii: că asta se cheamă Marele Salt sub trei drapele roșii.(2)

Cum mai știa GULag-ul de unde bate vîntul! E momentul cînd se lansează istoricele și nemuritoarele Șase Condiții ale tovarășului Stalin și printre ele - autogestiunea și autofinanțarea; or, noi le-am și introdus! Noi le-am și introdus! Altă condiție: valorificarea specialiștilor. Nimic mai simplu pentru noi: îi extragem pe ingineri de la muncile comune și-i plantăm pe posturi de oploșiți în producție, (începutul anilor '30 a fost pentru intelighenția tehnică de pe Arhipelag perioada cea mai privilegiată: intelighenția a încetat, practic, să mai vegeteze la muncile comune. Chiar și novicii erau numaidecît plasați pe locuri de muncă în speciali-tatea lor. Pînă atunci, în anii '20, inginerii și tehnicienii mureau în van la muncile comune, unde nu-și puteau desfășura și aplica bagajul de cunoștințe. Ulterior, din 37 și pînă în anii '50, autofinanțarea și toate ce-le Șase Condiții istorice au fost uitate. Primordială din punct de vedere istoric a devenit vigilența și infiltrarea inginerilor, unul cîte unul, pe pos-turi de oploșiți a fost urmată de expulzarea lor, în valuri, la muncile co-mune.) La urma urmei, un inginer deținut e și mai ieftin decît unul liber: nu mai trebuie să-i dai leafă. Din nou profit, din nou autogestiunea și autofinanțare. Din nou are dreptate tovarășul Stalin! Așa că linia asta a fost coaptă de mult și urmată cu tenacitate: să se ajungă ca Arhipelagul să nu coste nimic.

Dar oricît s-au dat de ceasul morții, oricît s-au spetit, oricît și-au rupt unghiile de stînci, ajustînd de cîte douăzeci de ori borderourile

realizării

*I. L. Averbah, De la infracțiune la muncă, p. 23.

planului, ștergînd cu guma pînă făceau găuri în hîitie, pe Arhipelag nu a existat și nu va exista niciodată autofinanțare. Niciodată aici cheltuielile nu vor fi compensate prin venituri și tînărul nostru stat muncitoresc-țără-nesc (iar apoi și vîrstnicul stat al întregului popor) va trebui să care pe umerii lui această desagă murdară și pătată de sînge.

Și iată cauzele. Prima și cea mai importantă este lipsa de conștiinciozitate a deținuților, indolența acestor sclavi obtuzi. Nu numai că nu poți obține de la ei abnegație socialistă, dar nu manifestă nici măcar simpla silință capitalistă. O singură grijă au în cap: cum să-și scîlcieze încălțărilor ca să nu iasă la lucru; cum să strice un vinci, să strîmbe o roată, să rupă o lopată, să scape o găleată în puț numai ca să aibă un pretext pentru a se așeza într-un colț, la o țigară. Tot ce fac deținuții pentru statul lor iubit e o rasoleală fățișă și patentă: cărămidile produse de ei pot fi rupte cu mîna, vopseaua de pe panouri se coșcovește, tencuiala cade, stîlpii se prăbușesc, mesele se clatină, picioarele lor sar din locașe, mînerule sertarelor îți rămîn între degete. Pretutindeni neglijențe și rebuturi. La fiecare pas, trebuie smuls un acoperiș gata montat, săpat din nou un șanț gata astupat, demolate, cu tîrnăcopul și maiul, ziduri deja clădite. În anii '50, a fost adusă la Steplag o turbină suedeză nou-nouță. Venise ambalată într-un cadru din grinzi, care arăta ca o căsuță. Era iarnă și frig, blestemații de zeki s-au strecurat în că-suța aceea, între grinzi și turbină, și au aprins un foc, să se în-călzească. Sudura de argint a paletelor a început să se topească și turbina a trebuit aruncată la fiare vechi. Costase trei milioane șapte sute de mii. Poftim autofinanțare.

Printre zeki - și asta e a doua cauză - nici civilii nu fac nici o treabă, se poartă de parcă n-ar construi pentru ei, ci pentru te miri ce străin, ba și fură temeinic, fură ca-n codru. (Se construiseră un bloc de locuințe și civilii furaseră cîteva căzi, or, șantierului i se livrase cîte una pentru fie-care apartament. Cum să predai clădirea? Șeful de lucrări nu putea, firește, să recunoască faptele: le prezintă solemn membrilor comisiei de recepție primul apartament de pe palier, deschizînd ușa băii și arătîndu-le cada. Apoi duce comisia în al

doilea apartament, în al treilea și, fără să se grăbească, intră în fiecare baie. Între timp, zeki sprinteni și bine dresați, sub conducerea șefului unei echipe de instalatori, demon-tează cada din primul apartament și, prin balcon, umblînd în vîrfurile picioarelor, o duc în apartamentul nr. 4, unde o montează și o mînjesc urgent, pînă să apară comisia. Cine a semnat n-are decît apoi să dea socoteală... (Un gag pe care, dacă l-ai plasa într-un film comic, n-ar fi lăsat să treacă: la noi nu există nimic comic, toate comicările se produc numai în Occident.)

A treia cauză rezidă în faptul că deținuții nu pot fi de-sine-stătători. În in-capacitatea lor de a trăi fără gardieni, fără administrația lagărului, fără pază, fără zonă și foișoare, fără secțiile de planificare și producție, de evidență și repartiție, fără secția operativă și fără cea cultural-educativă, fără direcțiile superioare ale lagărelor pînă la cea a GULag-ului însuși; fără cenzură, fără Șizo, fără RUR, fără oploșiți, fără magazine și depozite; în incapacitatea lor de a se deplasa fără escortă și fără cîini. Drept care statul e nevoit să întrețină pentru fiecare băștinaș cel puțin un băgător de seamă (care băgător de seamă are și el familie). Și e bine că-i așa, altminteri din ce ar trăi acei băgători de seamă?

Pișicheri, inginerii avansează și o a patra cauză: necesitatea, zic ei, de a organiza la fiecare pas cîte o zonă, de a întări escorta, de a înjgheba un detașament suplimentar. Toate astea, pretind inginerii, îi încurcă în manevrele lor tehnice, cum ar fi de exemplu o debarcare pe malul Ta-zului, și de aceea, chipurile, nimic nu se face la timp și totul costă mai scump. Dar asta nu e decît o cauză obiectivă, adică o scuză. Trebuie convocați la biroul de partid, scuturați bine, și cauza asta va cădea de la sine. N-au decît să-și bată capul și să găsească soluții.

Dincolo de aceste cauze, mai există inadvertențele atît de naturale și de scuzabile ale Direcției înseși. Căci, așa cum spune tovarășul Lenin, nu-mai cine nu muncește nu greșește.

De exemplu, oricum ai planifica lucrările de terasament, ele cad rareori vara, sunt pornite, Dumnezeu știe de ce, întotdeauna toamna și iarna, prin gloduri și pe ger.

Sau: la sursa Zarosși de la mina Șstormovaia (pe Kolîma), în martie 1938, 500 de oameni au fost puși să sape puțuri de 8-10 metri

adâncime în solul veșnic înghețat. Le-au săpat (jumătate dintre zeki și-au lăsat pielea zălog acolo). Trebuia continuat cu dinamită, dar a venit un contraordin: să se sisteze lucrările, întrucât conținutul de metal e prea sărac. Totul a fost lăsat baltă, în mai, puțurile au fost inundate și toată munculița s-a dus pe copcă. Pentru ca peste doi ani, tot în martie, pe gerul din Kolîma, să tune alt ordin: Da' săpați o dată puțurile alea! Bine-înțeleș că tot acolo! Și urgent! Nu vă uitați la pierderile de personal! Astea sunt, desigur, cheltuieli inutile...

Sau: pe râul Suhona, lângă sătucul Opoka, deținuții au cărat munți de pământ, au ridicat un dig, dar viiturile l-au spulberat cît ai zice pește. Dusu-s-a.

Sau: centrului forestier de la Talaga, din subordinea Direcției Arhanghelsk, i se cere prin plan să producă mobilă, fără, însă, a se prevedea și livrările de lemn necesare pentru ca mobila să poată fi fabricată. Dar planul e plan, trebuie îndeplinit! Cei de la Talaga au fost nevoiți să pună brigăzi speciale, alcătuite din deținuți de drept comun cu dispensă de escortă, să pescuiască buștenii rătăciți pe râu, adică rămași în urma principalelor convoaie de plute. Tot nu se aduna lemn suficient. Atunci s-au lansat incursiuni pentru a se acapara și deturna spre centru plute întregi de lemn. Numai că plutele acelea figurau și ele în planul cuiva, căruia, firește, aveau să-i lipsească la socoteală. Iar bravilor flăcăi care executau operațiunea, Talaga nu le putea înregistra norme oficiale: ce-ea ce făceau ei era furt în lege. Cam asta e autofinanțarea.

Sau: la un moment dat, la UstVîmLag (1943), șefii și-au pus în gând să depășească planul de plutărit individual (buștean cu buștean). Au strîns șurubul la tăierile de pădure, unde au fost expediați toți deținuții, apți și inapți, și la centrul principal de colectare s-a adunat prea mult lemn: 200.000 de metri cubi. Buștenii n-au putut fi scoși pe mal pînă la căde-rea iernii, așa că au fost prinși de ghețuri în apă. Or, în aval era un pod de cale ferată. Exista primejdia ca în primăvara următoare, la dezgheț, masa de lemn să nu se răzlețească în bușteni, ci s-o ia la vale în bloc, spulberînd podul acela ca pe o jucărie: șeful ar fi ajuns, cu siguranță, în fața tribunalului. Și a trebuit: să se comande vagoane întregi de dinamită. Dinamita să fie plasată, în plină iarnă, pe fundul apei. Să se dis-loce, prin explozie, masivul de lemn și apoi buștenii să fie trași pe

mal și arși (căci la primăvară nu aveam să mai facă nici două parale ca lemn de cherestea). Această operațiune a necesitat concentrarea forțelor unui întreg lagpunkt, două sute de oameni, cărora pentru munca în apa înghețată li s-a adăugat la rație slănină, dar nimic nu s-a putut trece în scripte: erau lucrări neprevăzute în plan. Asta ca să nu mai vorbim de lemnul ars, pierdut și el pentru vecie. Cam asta e autofinanțarea.

Sau: linia de cale ferată spre Vorkuta, construită de toată suflarea Peci-jeldorlag-ului. După ce a fost terminată, s-a văzut că era întortocheată și anapoda, așa că a trebuit luată de la început și îndreptată. Pe banii cui? Dar linia Lalsk (ge Luza)-Piniug (care se intenționa să fie prelungită pînă la Sîktavkar)? În 1938, au fost concentrate acolo cîteva lagăre mari, s-au construit 45 de kilometri, după care șantierul a fost lăsat de izbeliște... Atîta amar de muncă irosită.

Însă, mă rog, asemenea mici greșeli sunt inerente oricărei activități. Nici un Conducător nu e scutit de ele.

Dar linia Salehard-Igarka? Au fost înălțate sute de kilometri de terasa-mente prin mlaștină. La moartea lui Stalin, mai rămăseseră de făcut 300 de kilometri, pentru a se uni cele două capete. A fost abandonată și ea. Greșeala asta ți-e și frică să spui cui aparține. Căci e greșeala Lui...

Uneori, obsesia autofinanțării e dusă atît de departe, încît șeful de lagăr nu mai știe cum să sucească lucrurile ca s-o scoată cumva la capăt.

Lagărul de invalizi de la Kacea, lîngă Krasnoiarsk (o mie cinci sute de suflete), a primit și el dispoziție să treacă la autofinanțare: să fabrice mobilă! Pentru a tăia copacii, invalizii foloseau ferăstraie cu ramă (nefi-ind un lagăr pentru tăiat de pădure, nu se prevăzuseră în planul de aprovizionare nici un fel de mijloace mecanice); tîrau buștenii pînă în la-găr cu vitele (nici mijloace de transport nu erau prevăzute, dar lagărul avea o fermă pentru producția de lapte). Prețul de cost al unui divan atingea 800 de ruble, iar cel de vînzare nu depășea 600... încît însăși conducerea lagărului a fost interesată să treacă un număr cît mai mare de invalizi în grupa întîi ori să-i declare bolnavi, ca să nu poată fi scoși din zonă la lucru: astfel,

lagărul a trecut imediat de la deficitara autofinanțare în brațele de nădejde ale bugetului de stat.

Din toate aceste pricini, Arhipelagul nu numai că nu-și acoperă cheltuielile, dar țara e silită să și plătească din greu plăcerea de a stăpîni o ase-menea posesiune.

Și mai există un lucru care complică viața economică a Arhipelagului: marea autofinanțare socialistă e necesară statului în ansamblu, e ne-cesară și GULag-ului, dar unui șef de lagăr puțin îi pasă de ea: mă rog, o să i se frece puțin ridichea, o să i se taie din premiu (premiu care o să i se dea. totuși). Principalul profit, principala comoditate, marea plăcere a oricărui șef de lagăr este să aibă mica lui economie naturală, micul lui domeniu confortabil, mica lui moșioară. Atît în Armata Roșie, cît și prin-tre ofițerii MVD s-a dezvoltat și s-a statornicit, nu în glumă, ci cît se poa-te de serios, consistenta, respectabila, orgolioasa și plăcuta noțiune de stăpîn. Întocmai cum în cîrca întregii țări trona un singur Stăpîn, comandantul oricărui sector trebuia să fie, la rîndul lui, Stăpîn.

Dar, după ce necruțătorul Frenkel a înfipt o dată pentru totdeauna în ceafa GULAG-ului greabănul grapelor A-B-C-D, fiecare stăpîn a trebuit să dea serios din coate pentru a strecura cu viclenie printre dinții aces-tui greabăn numărul de muncitori fără de care îi era cu neputință să-și pună pe picioare propriul domeniu. Acolo unde statul de personal nu prevedea decît un singur croitor, s-a organizat o croitorie în lege, în loc de un singur cizmar, s-a trîntit un atelier de cizmărie - și cîți alți meșteri atît de folositori ar fi voit șeful să aibă la mîna lui! De ce, bunăoară, să nu încropești o seră, ca să poți servi legume verzi la masa ofițerilor?

Uneori, un șef cu scaun la cap ar vrea chiar să creeze, pe lîngă lagăr, o mare gospodărie auxiliară pentru producția de legume, de unde să se înfrupte și deținuții (plătind această plăcere cu munca lor), gospodărie extrem de profitabilă pentru stăpînul însuși, dar de unde să iei oameni?

Soluția exista: o mică povară în plus pe umerii acelorași deținuți, trăgînd pe sfoară GULAG-ul, mai ciupind cîte ceva de la producție. Pentru lu-crările mai mari dinăuntrul zonei, uneori veritabile șantiere, toți deținuții puteau fi siliți să lucreze duminica ori seara, după ziua de muncă (de zece ore). Pentru lucrările permanente, era umflat

efectivul brigăzilor scoase la muncă: pe hîrtie, pălmașii rămași îți zonă figurau ca ieșiți cu brigada la locul de muncă, de unde brigadierul trebuia să aducă pentru ei procentaje, adică o cantitate de muncă sustrasă pentru ei de la cei-lalți membri ai brigăzii (care oricum nu izbuteau să îndeplinească nor-mele). Muncitorii lucrau mai mult și mînceau mai puțin, în schimb pros-pera economia domeniului, iar tovarășii ofițeri trăiau o viață mai colorată și mai plăcută.

Unele lagăre aveau șefi cu multă inițiativă economică, pricepuți să des-copere cîte un inginer înzestrat cu destulă fantezie pentru a trînti în zo-nă un serviciu de intendență de data asta blindat cu hîrțiile acoperitoare necesare, avînd stat de personal și capabil să execute comenzi indus-triale. Numai că în aprovizionarea planificată cu materiale și scule e greu să te strecuri ca titular, așa că, neavînd nimic, respectivul serviciu trebuie să-și facă de toate.

Iată istoria unui asemenea serviciu de intendență, cel din lagărul de la Kenghir. Atelierele de croitorie, cojocărie, legătorie, tîmplărie și altele de acest gen nici măcar nu le voi mai menționa aici, ele sunt floare la ure-che. Serviciul de intendență de la Kenghir avea propria lui turnătorie, propriul atelier de lăcătușerie, ba chiar-asta la mijlocul secolului XX-și-a construit artizanal o mașină de găurit și un polizor. Un strung, e drept, nu și-au putut meșteri singuri. Aici s-a recurs la sistemul de leand-lease al lagărelor: strungul a fost șterpelit ziua în amiaza mare de la un obiec-tiv de producție. Operațiunea a fost organizată în felul următor: s-a tras în apropiere un camion; brigada de zeki a așteptat pînă cînd șeful de a-telier a plecat undeva cu treburi; apoi toți au dat năvală la strung și l-au încărcat în camion, care camion a trecut ușor prin postul de gardă, căci cu paza lucrurile erau aranjate, divizionul de pază fiind în subordinea aceluiași MVD, și strungul a fost cărat în lagăr, unde nici unul dintre ci-vili nu avea acces. Și gata! Ce socoteală să le mai ceri acestor băști-nași obtuzi și iresponsabili? Șeful de atelier scoate flăcări pe nări: unde a dispărut strungul? Iar ei nici usturoi n-au mîncat, nici gura nu le miroa-se: a fost pe-aici vreun strung? Nu l-am văzut. Sculele cele mai impor-tante ajungeau în lagăr pe aceeași cale, dar mult mai lesne-aduse în buzunare ori sub pulpana pufoaicei.

La un moment dat, serviciul de intendență și-a asumat sarcina de a tur-na, la comanda fabricii de tratare a minereurilor din Kenghir,

capace pentru gurile de canalizare. Dar curînd fonta a început să lipsească: de unde să se aprovizioneze, la urma urmei, lagărul? Deținuților li s-a încredințat misiunea ca, de la aceeași fabrică, să fure niște splendide console de fontă englezești (rămase încă de la concesiunea de dinainte de revoluție). În lagăr ele erau retopite și livrate fabricii sub formă de ca-pace, livrări pentru care, bineînțeles, se încasau parale.

Acum cititorul înțelege, desigur, în ce măsură un serviciu de intendență atît de întreprinzător contribuia la întărirea autofinanțării și a economiei întregii țări.

Și cîte nu se prindea să facă acest serviciu — unele dintre angajamen-tele lui nu și le-ar fi asumat nici Krupp. S-au apucat, bunăoară, să fabri-ce mari țevi de lut pentru canalizare. Un motor eolian. Tocătoare de pa-ie. Broaște pentru uși. Pompe de apă. Să repare autoclave pentru spi-tal. Să ascută trepane. La cîte nu te împinge o situație fără ieșire! Nevo-ia învață pe om. Căci dacă spui: n-o să meargă, nu putem - a doua zi te scoate din zonă pe cine știe ce coclauri. Or, în serviciul de intendență e viață mult mai dulce: nu tu apeluri penți-> scoaterea la lucru, nu tu marșuri sub escortă, ba se și lucrează mai ușurel și apoi poți să-ți meș-terești cîte ceva și pentru sufletelul tău. Spitalul, pentru o comandă, te recompensează cu o „scutire” de două zile, bucătăria-cu un „supliment”, cutare cu niște tutun, ca să nu mai vorbim de autorități, care pot chiar să-ți strecoare o bucată de piine oficială în plus.

E și comic, și interesant. Inginerii își bat capul cît e ziulica de lungă: din ce? cum? O bucată de metal potrivită, găsită pe undeva prin depozitul de fiare vechi, modifică adesea întreaga construcție proiectată. Motorul eolian a fost fabricat, dar arcuri care să-l rotească după vînt - de unde? Vrînd-nevrînd, s-au mulțumit să lege de el două funii, plantînd la cape-tele lor doi zeki cu misiunea precisă ca, în momentul cînd se schimbă direcția vîntului, să o ia la fugă și, trăgînd de funii, să rotească motorul. S-au apucat să fabrice și propriile lor cărămizi: o femeie tăia cu o coar-dă banda de argilă pe lungimea viitoarelor cărămizi; cărămizile avansau apoi pe conveierul pe care aceeași femeie trebuia să-l pună în mișcare. Dar cu ce? Să nu uităm că mîinile ei erau, ambele, ocupate. O, nemu-ritoare inventivitate a isteților zeki! Au născocit două mici hulube solid fixate de bazinul

muncitoarei care, în vreme ce mîinile ei tăiau cărămi-zile, cu o mișcare puternică și des repetată a bazinului, împingea și banda conveierului! Din păcate, n-avem o fotografie, ca să i-o putem arăta cititorului.

Moșierul de la Kenghir s-a convins definitiv că nu există pe lume ceva ce serviciul lui de intendență să nu poată face. Într-o bună zi, l-a convo-cat pe inginerul șef și i-a dat ordin să treacă urgent la fabricarea de stic-le pentru geamuri și de carafe. Cum se face sticla? Băieții nu știau. S-au uitat într-un volum din dicționarul enciclopedic rătăcit pe acolo. Fraze generale, nici o rețetă. Totuși, au comandat sodă, au găsit pe undeva niște nisip cuarțos și au pus să fie cărat în zonă. Și, mai cu seamă, și-au instruit camarazii să aducă sticlă spartă de la obiectivele ce se construiau în „orașul nou”. Acolo se spărgeau multe geamuri. Au vîrît toate astea în cuptor, le-au topit, le-au malaxat, le-au tras și au obținut foi de sticlă pentru geamuri! Numai că la un capăt aveau grosimea de un centimetru, iar la celălalt - de 2 milimetri. Printr-un asemenea geam, nu-ți puteai recunoaște nici cel mai bun prieten. Or, se apropia ziua cînd producția trebuia prezentată șefului. Cum trăiește zekul! De pe o zi pe alta: să o scot astăzi la capăt, că mîine mai vedem noi. Au șterpelit de pe șantiere sticlă gata tăiată, au adus-o în curtea intendenței și i-au arătat-o șefului de lagăr. Acesta s-a declarat mulțu-mit: - „Bravo! Să juri că-i din fabrică! Acum dați-i drumul cu producția de serie!” - „Mai departe nu merge, cetățene șef!” - „Și de ce, mă rog?” - „Vedeți, în compoziția sticlei pentru geamuri intră, obligatoriu, molibden. Am avut puțin, dar s-a terminat” - „Și nu putem face rost de niciunde?” - „Păi, de unde să facem rost...” - „Dar carafe se pot face fără molibdenul ăla?” - „Carafe parcă s-ar putea.” - „Dați-i dramul!” Dar și carafele ieșeau, după suflaj, strîmbe și, cine știe de ce, se spărgeau de la sine cînd îți era lumea mai dragă. Un supraveghetor a luat într-o zi o astfel de carafă și, cînd să i se toarne lapte în ea, a rămas cu toarta în mînă, tot laptele s-a scurs pe jos. „Ah, nemernicilor! a început el să înjure. Sabotorilor! Fasciștilor! Ar trebui să vă împuște pe toți!”

Cînd, la Moscova, pe strada Ogariov, pentru a se face loc noilor construcții, s-au apucat să demoleze casele vechi, aflate acolo de peste un secol, bîrnele de la paliere nu numai că n-au fost aruncate

ori folosite ca lemne de foc, ci s-au meșterit din ele obiecte de tâmplărie fină! Era lemn pur, sonor! Asta însemna uscarea lemnului la străbunicii noștri.

Noi? Noi suntem mereu grăbiți, n-avem timp niciodată. Să așteptăm pînă cînd se vor usca bîrnele ca lumea? La Bariera Kaluga le ungeam cu cele mai moderne antiseptice și totuși putrezeau ori se acopereau cu ciuperci, și atît de repede, încît chiar înaintea recepției lucrărilor trebuia să smulgem parchetul, ca să le înlocuim în viteză.

Așa că, peste o sută de ani, din tot ce am construit noi, zekii, și întreaga țară de altfel, nimeni nu va putea scoate sunetul produs de acele bîrne vechi de pe strada Ogariov.

În ziua cînd URSS lansa spre cer, cu surle și chimvale, primul satelit artificial, în fața ferestrei mele din Reazan, două perechi de femei libere, în vechi bluze de zeki și cu pantaloni vătuiți, urcau mortar la etajul trei cu targa.

— Mă rog, mă rog, e adevărat, așa e, mi se va obiecta. Dar ce vrei dumneata? Și totuși, se-nvîrte!

Asta, într-adevăr nu se poate lua, fie ea a naibii - se-nvîrte!

Acest capitol s-ar cere încheiat cu o lungă listă a lucrărilor executate de deținuți, fie și măcar de la primul cincinal stalinist și pînă în vremurile hrușcioviene. Dar, bineînțeles, eu nu sunt în stare să o întocmesc. Pot doar să o încep, urmînd ca, ulterior, doritorii să intercaleze în ea alte obiective și să o continue.

- Belomorkanal (1932), Volgokanal (1936), Volgodon (1952);
 - calea ferată Kotlas-Vorkuta, ramificația spre Salehard;
 - calea ferată Rikasiha-Molotovsk;*
 - calea ferată Salehard-Igarka (abandonată);
 - calea ferată Lalsk-Piniug (abandonată);
 - calea ferată Karaganda-Mointî-Balhaș (abandonată);
 - calea ferată de pe malul drept al Volgăi, în apropiere de Kamîșin;
 - căile ferate de rocadă de-a lungul frontierelor noastre cu Finlanda și Persia;
 - a doua linie a Transsiberianului (1933-35, circa 4000 km);
- *Cu lagăre de-a lungul râului Kudma, pe insula Iagrî, în așezarea Rikasiha.
- calea ferată Taișet-Lena (tronsonul inițial al BAM);
 - calea ferată Komsomolsk-Sovgavan;

- pe Sahalin, calea ferată de la gara Pobeda pînă la racordul cu rețeaua niponă;
- calea ferată spre Ulan-Bator* și șoselele din Mongolia;
- calea rutieră Moscova-Minsk (1937-1938);
- calea rutieră Nogaev-Atka-Nera;
- construcția Centralei hidroelectrice Kuibîșev;
- construcția Centralei hidroelectrice Nijnetulomsk (lîngă Murmansk);
- construcția Centralei hidroelectrice Ust-Kamenogorsk;
- construcția Combinatului de prelucrare a cuprului de la Balhaș (1934-35);
- construcția Combinatului pentru producția de hîrtie de la Solikamsk;
- construcția Combinatului chimic de la Beriozniki;
- construcția Combinatului de la Magnitogorsk (parțial);
- construcția Combinatului de la Kuznețk (parțial);
- construcția de uzine și cuptoare Martin;
- construcția Universității de Stat „M.V. Lomonosov” din Moscova (1950-53, parțial);
- construcția orașului Komsomolsk-pe-Amur;
- construcția orașului Sovgavan;
- construcția orașului Magadan;
- construcția întregului Dalstroï;
- construcția orașului Norilsk;
- construcția orașului Dudinka;
- construcția orașului Vorkuta;
- construcția orașului Molotovsk (Severodvinsk), începînd din 1935;
- construcția orașului Dubna;
- construcția portului Nahodka;
- conducta de petrol ce leagă Sahalinul de continent;
- construcția cvasitotalității obiectivelor industriei nucleare;
- extracția minereurilor radioactive (uraniu și radiu, în apropiere de Ce-leabinsk, Sverdlovsk și Tura);
- lucrul în uzinele de tratare și îmbogățire (1945-1948);
- extracția de radiu la Uhta; rafinarea petrolului la Uhta, producția de apă grea;
- extracția de cărbune în bazinele Peciora, Kuznețk, la zăcămintele din Karaganda, Sutcean etc.;

- extracția de minereuri în Djezkazgan, în sudul Siberiei, în Buriat-Mon-golia, în Șoria, Hakasia, în peninsula Kola;

* În timpul construcției acestei căi ferate, deținuților cu dispensă de escortă li s-a cerut să le spună mongolilor că erau comsomoliști și voluntari. Mongolii îi ascultau și răspundeau: luați-vă calea ferată și dați-ne îndărăt oile noastre.

- extracția de aur pe Kolîma, pe Ciukotka, în Iakuția, pe insula Vaigaci, la Maikain (raionul Baian-Aul din regiunea Pavlograd);

- extracția de apatite în peninsula Kola (începînd din 1930);

- extracția de spath fluorină la Amderm (începînd din 1936);

- extracția de metale rare (zăcămintul „Stalin” în regiunea Akmolinsk, începînd din anii '50);

- producția de lemn pentru export și necesitățile interne, în întregul Nord al Rusiei europene și în Siberia. Enumerarea puzderiei de lagpunte forestiere depășește puterile noastre: ele reprezintă jumătate din Arhi-pelag. Primele cîteva denumiri sunt, credem, edificatoare: lagărele situate de-a lungul râului Koin; pe râul Uftiuga, afluent al Dvinei; pe Nem, afluent al Vîcegdei (nemți deportați), pe Vîcegda, în apropiere de Ria-bovo; pe Dvina Septentrională, în apropiere de Cerevkovo; pe Dvina Septentrională mică, în apropiere de Aristovo...

De fapt, se poate întocmi o asemenea listă?... Ce hărți, ce memorie prodigioasă au conservat denumirile miilor de lagăre forestiere provizo-rii, instalate pentru un an, pentru doi, pentru trei, pînă cînd întreaga pă-dure înconjurătoare era doborîtă, și apoi integral lichidate? Și, de altfel, de ce să vorbim numai de exploatările forestiere? Dar lista completă a tuturor insulițelor Arhipelagului, care, într-un moment sau altul, au fost de suprafață - lagăre celebre, dăinuind cu zecile de ani și puncte de de-tenție ambulante, care migrau de-a lungul drumurilor și căilor ferate în construcție, puternicele centre de recluziune și tranzitele alcătuite din corturi și incinte împresurate cu garduri de nuiel? Cine se va simți în stare să treacă pe aceste hărți și KPZ-urile? Și închisorile din fiecare oraș (fiecare avînd cîteva)? Și coloniile agricole cu taberele lor de cosit și zootehnice? Și micile colonii industriale presărate prin orașe ca semințele? Iar Moscova și Leningradul ar trebui desenate pe aceste hărți separat, cu linii groase. (Să nu uităm sectorul de muncă instalat la ju-mătate de kilometru de Kremlin, cînd a început construcția

Palatului So-vietelor.) În plus, în anii '20 Arhipelagul a fost unul, iar în anii '50 -cu totul altul și situat în cu totul alte locuri. Cum să prezinți această miș-care în timp? Cîte hărți ar trebui întocmite? În fine, Nîroblag-ul, Ustvîm-lag-ul, lagărele din Solikamsk sau din Potma ar trebui înfățișate ca provincii întregi hașurate - dar cine dintre noi a parcurs toate acele frontiere?

Și totuși, sperăm să vedem într-o bună zi o asemenea hartă.

- Încărcarea buștenilor pe vapoare în Karelia (pînă în 1930. După apelurile lansate de presa engleză de a se refuza recepția lemnului în-cărcat de deținuți, zekii au fost îndepărtați urgent de la aceste lucrări și expediați în adîncul Kareliei);

- Livrările pentru front în timpul războiului (mine, obuze, ambalaje pen-tru acestea, confecționarea de efecte militare);

- Edificarea de sovhozuri în Siberia și Kazahstan...

Si, chiar dacă lăsăm la o parte toți anii '20 și producția caselor de recluziune, a caselor de reeducare, a caselor de reeducare prin muncă - cu ce s-au ocupat, ce au produs un sfert de secol (1929-1953) sutele de colonii industriale, invariabil prezente în fiecare oraș mai răsărit de pe întinsul țării noastre?

Ce au cultivat sutele și sutele de colonii agricole?

Sunt mai ușor de enumerat activitățile la care deținuții n-au participat niciodată, cum ar fi fabricarea de mezeluri și produse de cofetărie.

Sfîrșitul Părții a Treia

Partea a PATRA

SUFLETUL ȘI SÎRMA GHIMPATĂ

„Iată, taină vă spun vouă: nu toți vom muri, dar toți ne vom schimba.”
Corinteni, 1,15,51.

Capitolul 1
ELEVAȚIE..

ȘI ANII TREC...

Nu turuind, ca deținuții cînd le arde de glumă - „iarnă-vară, iarnă-vară” ci - toamne prelungi, ierni nesfîrșite, primăveri șovăitoare, numai verile sunt scurte. Pe Arhipelag verile sunt scurte.

Chiar și un singur an — o-ho-hoo! - cît e de lung! Chiar și un singur an cît timp îți lasă ca să gîndești! De trei sute treizeci de ori pe an te

îmbul-zești la apel sub burnițele toamnei, sub rafale de viscol ori în aerul în-cremenit de sălbăticia gerului. Trei sute treizeci de zile, o muncă de care ți-e lehamite și care ți-e cu totul străină îți lasă mintea liberă. Trei sute treizeci de seri, după lucru, aștepți ud și înghețat în coloană pînă cînd soldații de la foișoarele de pază cele mai îndepărtate se adună, re-constituind escorta. Și drumul pînă la locul de muncă. Și drumul îndărăt. Și aplecat peste șapte sute treizeci de gamele cu zeamă și peste șapte sute treizeci de porții de terci. Și pe vagonka ta, înainte de a adormi și ori de cîte ori te trezești. Nici radio, nici cărți să te distragă nu există - și slavă Domnului.

Asta numai într-un singur an. Ori tu ai de tras zece. Sau douăzeci și cinci...

Și cînd, distrofic, o să ajungi la infirmeria lagărului, o să-ți rămîină și aco-lo destul timp de gîndire.

Gîndește. Caută să extragi ceva și din nenorocire.

În tot acest timp nesfîrșit, creierul și sufletul deținuților nu pot rămîne inactive. Văzuți de departe, ca masă, par o foșgăială de păduchi, dar de fapt ei sunt încoronarea creației, nu-i așa? Nu li s-a insuflat și lor cîndva mica scînteie a divinității? Ce s-a ales de ea aici?

Veacuri la rînd s-a crezut că de aceea i se dă infractorului un termen de condamnare, pentru ca în tot acest răstimp el să mediteze la faptele lui, să se frămînte, să se căiască și, încetul cu încetul, să se îndrepte.

Dar muștrările de conștiință nu există pe Arhipelagul GULAG! Din o su-tă de băștinași, cinci sunt borfași, pentru ei fărădelegile nu sunt temei de reproș, ci de glorie. Tot ce visează ei este ca la prima ocazie să le săvîrșească mai abil și cu mai multă insolență. Nu văd nici un motiv să se căiască. Alți cinci au băgat mîna adînc, dar nu în buzunarele oame-nilor: în timpurile noastre, poți să bagi mîna adînc doar în visteria statu-lui, care el însuși toacă banii poporului fără milă și fără urmă de discer-nămînt. Ce să regrete un asemenea individ? Poate faptul că n-a luat mai mult, împărțind cu cine trebuie, ca să fi rămas în libertate? Optzeci și cinci la sută dintre băștinași n-au absolut nimic pe conștiință, așa că de ce să se căiască? Pentru că au gîndit așa cum au gîndit? (E drept, pe cîte unul îl ciomăgesc și-l prostesc atît de bine, încît ajunge să se căiască: vai, în ce hal m-am lăsat pervertit... Să ne amintim de dispe-rarea Ninei Peregud, care

se căina că nu e demnă de Zoia Kosmode-mianskaia.) Ori pentru că, într-o situație fără ieșire, s-a lăsat luat prizo-nier? Pentru că, sub nemți, a acceptat un loc de muncă în loc să crape de foame? (Și aici e de spus că unii încurcă de așa manieră ceea ce e permis cu ceea ce nu e permis, încât sunt chinuiți de gândul că mai bine ar fi murit decît să mănînce o asemenea pîine.) Pentru că, muncind pe daiboj în colhoz, a luat ceva de pe cîmp ca să-și hrănească plozii? Ori din uzină, în același scop?

Nu, nu numai că nu te căiești, dar conștiința curată îți strălucește în ochi aidoma unui cristalin lac de munte. (Și ochii tăi, purificați de suferință, disting fără greș orice turbulență în ochii altora. De exemplu, îi disting infailibil pe ciripitori. Și această putere pe care o avem - de a vedea adevărul cu ochii - scapă CKGB-ului, e „arma noastră secretă” împo-triva lui. În această privință GB-ul ne e inferior.)

Această conștiință cvasigenerală a inocenței ne diferențiază cel mai net de ocnașii lui Dostoievski și ai lui P. Iakubovici. Ei se simțeau ruși de lume pentru totdeauna, noi știm cu siguranță că mîine orice om liber poate fi înhățat exact cum am fost înhățați noi. Că sîrma ghimpată e doar o barieră convențională. Cea mai mare parte dintre ei aveau con-știința propriei vinovății; noi trăim sentimentul unei năpaste ce s-a abă-tut asupra a milioane de oameni.

Dar o năpastă nu înseamnă ruină ireversibilă. Ea trebuie înfruntată și depășită.

Nu așa se explică surprinzătoarea raritate a sinuciderilor în lagăre? Da, ele erau rare, deși fiecare fost deținut își amintește cel puțin un caz de suicid. Dar își amintește un număr și mai mare de evadări. Evadările au fost, cu siguranță, mai multe decît sinuciderile. (Zeloșii realismului socialist mă pot lăuda: uite că promovez o linie optimistă.) Și automu-tilările erau de departe mai multe decît sinuciderile, avînd în substrat dorința de a trăi: calculul era simplu - sacrificarea unei părți de dragul întregului. Am chiar impresia că, statistic vorbind, la o mie de locuitori, sinuciderile au fost, în lagăre, mai puține decît în lumea exterioară. Numai că, bineînțeles, n-am cum verifica acest lucru.

Skripnikova relatează cum, în 1931, la Medvejegorsk, în closetul pentru femei s-a spînzurat un bărbat de vreo treizeci de ani - chiar în

ziua eli-berării! Poate din scîrbă pentru ceea ce se numea pe atunci libertate. (Cu doi ani înainte soția îl părăsise, dar asta nu l-a împins să se spîn-zure.) La Burepolom, în clubul din clădirea centrală, s-a spînzurat pro-iectantul Voronov. Abramovici, comunist și activist de partid, s-a spîn-zurat, în 1947, în podul blănăriei din lagărul de la Kneaj-Pogost. La Kraslag, în anii războiului, lituanienii, aduși la ultima limită a disperării, și mai cu seamă nepregătiți de viață pentru cruzimea puterii sovietice, au înaintat în masă asupra gardienilor înarmați, ca să fie împușcați. În 1949, în celula de arest preventiv de la Vladimir, un tînăr pe nume Vo-lînski, terorizat de interogatorii, își vîrîse deja capul în laț, dar a fost sal-vat de colegul lui de celulă Pavel Baraniuk. La Bariera Kaluga, un fost ofițer leton, aflat la infirmerie, a izbutit să se furișeze la scara ce ducea spre etajele pustii, încă neterminate, ale clădirii. O soră medicală, zekă, l-a observat și s-a repezit pe urmele lui, dar l-a ajuns abia în ușa căscată a balconului de la etajul cinci. S-a agățat de halatul lui, dar a rămas cu halatul acela în brațe, căci letonul, numai în lenjerie de corp, a plonjat în gol ca un fulger alb, în văzul numeroșilor trecători aflați pe strada Bolșaia Kalujskaia în ziua aceea însorită. Emmy, o comunistă germană, aflînd de moartea soțului ei, a ieșit goală-pușcă din baracă în ger, ca să facă pneumonie și să moară. Englezul Kelly, în TON-ul de la Vladimir, și-a făcut o venesecție de virtuozi, în vreme ce ușa celei era deschisă și gardianul în prag. (Arma lui a fost o bucată de email, des-prinsă de la spălător. O ascunsese într-unul dintre bocancii așezați lîn-gă pat A lăsat pătura să cadă peste bocanci, a scos bucata de email și, sub pătură, și-a tăiat vena de la o mîină.)

Repet, mulți pot relata asemenea episoade, și totuși, raportate la milioanele de deținuți, ele vor fi puține. Chiar și din exemplele de adineauri se vede că, în majoritatea cazurilor, era vorba de străini, de occidentali: pentru ei, debarcarea pe Arhipelag era o lovitură mult mai năucitoare decît pentru noi, pînă la a-i capacita să pună punct. Sau de loialiști (dar nu dintre cei cu gură mare). Și e de înțeles, pentru că în capul lor totul trebuie că se învălmășise și țiuia fără istov. Cum să rezisti într-o aseme-nea stare? (În decursul anchetei, Zoia Zaleskaia, o nobilă poloneză care-și dăruise întreaga viață „cauzei comuniste”, a încercat de trei ori să se sinucidă: s-a

spânzurat - a fost scoasă din laț; și-a tăiat venele - a fost surprinsă la timp și oprită; a sărit pe pervazul ferestrei de la etajul 6 - anchetatorul, care picotea, a izbutit s-o înșface de rochie. Au salvat-o de trei ori, pentru ca pînă la urmă s-o împuște.)

În general, cum trebuie interpretată corect sinuciderea? Ans Bernstein afirmă cu insistență că sinucigașii sunt departe de a fi niște lași, că sinuciderea reclamă o voință foarte puternică. El însuși și-a meșterit o funie din bandaje și a încercat să se spînzure cu ea, „îngenunchind în aer”. Dar cercuri verzi începeau să-i joace în fața ochilor, urechile îi țiuiau și, de fiecare dată, fără să vrea, își lăsa picioarele îndărăt pe podea. La ultima încercare, funia improvizată s-a rupt și omul s-a bucurat că rămăsese în viață.

Nu contest faptul că sinuciderea pretinde, chiar și în caz de extremă disperare, un efort de voință. În ce mă privește, multă vreme nici nu mi-am îngăduit să reflectez la acest subiect. Toată viața am fost convins că în nici o împrejurare nu mă voi gândi la sinucidere. Dar nu cu mult timp în urmă am avut de traversat cîteva luni întunecate, în decur-sul cărora mi s-a părut că opera întregii mele vieți va pieri, mai cu sea-mă dacă voi rămîne viu. Și îmi aduc bine aminte acea repulsie față de viață, senzația că e mai ușor să mori decît să trăiești. După mine, într-o asemenea situație, îți trebuie mai multă voință ca să rămîi în viață, decît ca să mori. Dar, pesemne, deznodămîntul depinde de firea omului și de gradul lui de disperare. De aceea și există întotdeauna două păreri diferite.

,,; Ar fi foarte spectaculos să ne imaginăm că, la un moment dat, milioanele de deținuți ultragiați fără vină s-ar fi apucat să se sinucidă pe capete, răzbunîndu-se în acest fel pe guvern de doua ori: demonstrîndu-i propria lor inocență și privîndu-l de o mîină de lucru gratuită. S-ar fi înmuiat cumva guvernul? I s-ar fi făcut deodată milă de supușii săi? Greu de crezut. Nimic nu l-ar fi oprit pe Stalin: el ar fi înhățat în locul lor, din libertate, încă vreo douăzeci de milioane de oameni.

Dar așa ceva nu s-a întîmplat! Oamenii mureau cu sutele de mii și cu milioanele, aduși, s-ar fi zis, la ultima limită, și totuși nu existau sinu-cideri. Condamnați la o existență monstruoasă, la epuizare prin foame, la o muncă supraomenească, ei nu-și puneau capăt zilelor!

Și, încercînd să înțeleg, mai pertinentă mi s-a părut următoarea conclu-zie. Sinucigașul e întotdeauna un falit, un om aflat în impas total, după ce a pierdut totul în viață și nu mai are voință pentru a continua să lup-te. Dacă aceste milioane de creaturi jalnice, lipsite de apărare, nu se si-nucideau totuși, înseamnă că în sufletele lor trăia un simțămînt invincibil și o idee mare îi stăpînea.

Era sentimentul unanim că aveau dreptate. Că aveau de înfruntat o ur-gie abătută asupra întregului popor, așa cum a fost jugul mongol.

Dar, dacă nu are nici un temei de căință, atunci la ce, la ce oare se gîn-dește, zi și noapte, deținutul? „Nimic nu ascute mintea omului ca sărăcia și pușcăria" O ascut, e adevărat. Dar încotro o îndreaptă?

Nu numai eu am pățit așa - mulți alții. Primul cer al pușcăriei noastre era acoperit cu vălătuci de nori negri și spart de stîlpi de lavă, era cerul Pompeiului, cerul Judecății de Apoi, pentru că arestatul nu era fitecine, eram chiar „Eu", chintesența Universului.

Ultimul cer al pușcăriei noastre era nemărginit de înalt și nemărginit de senin, aproape alb de atîta azur.

La început, suntem toți la fel (în afară de credincioși): ne vine să ne smulgem părul din cap, numai că țestele ni-s tunse chilug!... Cum a fost posibil?! Cum de nu ne-am mirosit delatorii, cum de nu ne-am văzut dușmanii? (Și îneacă-i în ură! Și dă-i cu planuri de răzbunare!) Cîtă imprudență ! Cîtă orbire! Cîte greșeli! Cum pot fi îndreptate? Și asta acum, repede! Trebuie scris la..., trebuie spus..., trebuie transmis...

Dar, de fapt, nu trebuie nimic. Nimic nu ne poate salva. La momentul hotărît, vom semna articolul 206(1), la momentul hotărît, vom asculta hotărîrea tribunalului ori ni se va comunica sentința OSO.

Apoi - suita transferurilor. Cu gîndul la lagărul ce ne așteaptă, uneori ne face plăcere să ne amintim de trecut: cît de bine trăiam! (Chiar dacă tră-iserăm prost.) Cîte șanse nefructificate! Cîte flori neculese! Cum să mai recuperezi timpul pierdut?... Dacă scap viu de aici, am să trăiesc cu to-tul altfel, mult mai inteligent. Ziua viitoare eliberări? Ea săgetează ori-zontul cu raze, ca un soare răsărind!

Și concluzia: să rezisti pînă atunci! Să supraviețuiești! Cu orice preț! O simplă locuțiune, o expresie intrată în obișnuință: „Cu orice preț".

Și deodată cuvintele se umplu de sens, alcătuind un legământ teribil: să supraviețuiești cu orice preț!

Și pentru cel ce face acest legământ, înfruntînd fără să clipească explo-zia lui de lumină sîngerie, pentru acela nenorocirea lui se înalță mai presus de orice, ecranează întregul univers.

E marea răscruce a vieții de lagăr. De aici pornesc două drumuri: unul o ia la dreapta, celălalt la stînga, unul urcă, celălalt coboară. Pe cel din dreapta îți pierzi viața, pe cel din stînga îți pierzi conștiința.

Directiva pe care ți-o dai ție însuși: „Rezistă!” e izbucnirea instinctuală a oricărei ființe vii. Cine nu vrea să supraviețuiască? Cine nu are dreptul să supraviețuiască? Încordarea tuturor forțelor vitale ale organismului. Ordin către toate celulele: rezistați! Cutia toracică se încarcă de la o pri-ză nevăzută, împresurînd inima cu un nor de electricitate, ca să nu se oprească. Dincolo de Cercul Polar, treizeci de deținuți epuizați dar îndă-rătnici fac cinci kilometri prin viscol ca să ajungă la baie. Baia nu merită nici un cuvînt de laudă: oamenii se spală în grupuri de cîte șase, în cinci schimburi, ușa se deschide direct în ger și patru grupuri așteaptă acolo, afară, înainte și după baie, pentru că deținuții nu pot fi lăsați să plece fără escortă. Și nu numai că nici unul nu face congestie pulmonară; ni-meni nu se alege măcar cu un guturai. (Un bătrînel s-a îmbăiat după ti-picul ăsta vreme de o sută douăzeci de luni, ispășindu-și pedeapsa între cincizeci și șazece de ani. Dar iată-l acasă, liber. Cocolit, la căldurică, se stinge într-o lună. Nu mai există directiva „rezistă!”.)

Dar „rezistă” încă nu înseamnă „cu orice preț”. „Cu orice preț” înseamnă cu prețul vieții altuia.

Să recunoaștem adevărul: la această mare răscruce a vieții de lagăr, la această cumpănă a sufletelor, nu cei mai mulți o iau la dreapta. Nu cei mai mulți, din păcate. Dar, din fericire, nici umbre singuratice. Sunt des-tui și cei ce au ales această direcție, chiar dacă nu-și țipă opțiunea în gura mare. E problema noastră să-i distingem. De zeci de ori au trebuit să aleagă și au ținut-o, neclintiți, pe a lor.

Arnold Suzi ajunge în lagăr pe la cincizeci de ani. Fără să fie credincios, e un om funciarmente onest, și în lagăr nu are de gînd să-și schimbe felul de a fi. E un „occidental”, adică din capul locului de două ori mai neadaptat. O scrîntește mereu, ajunge în situații dintre cele mai grele. Lucrează la „comune”, într-o zonă disciplinară,

și totuși rezistă, rezistă și rămîne omul care era înainte de a ajunge în lagăr. L-am cunoscut înainte, l-am cunoscut după și pot depune mărturie. E drept, trei im-portante împrejurări favorabile i-au ușurat viața de lagăr: a fost recu-noscut ca invalid, vreme de mai mulți ani a primit pachete și, grație ta-lentelor lui muzicale, și-a mai putut îndulci viața participînd la mișcarea de amatori. Dar aceste trei împrejurări pot doar explica de ce a rămas în viață, în absența lor ar fi murit, dar nu s-ar fi schimbat. (Iar cei ce au murit poate de aceea au și murit, pentru că nu s-au schimbat?)

Tarașkevici, un om simplu, fără nici un fel de ascunzișuri, își amintește: „Mulți deținuți, pentru o rație de pîine ori pentru un fum de mahorcă erau gata să se tîrască la picioarele oricui. Eu ajunsesem la capătul pu-terilor, dar mi-am păstrat sufletul curat. N-am dat niciodată negrul drept alb".

Că pușcăria regenerează în profunzime ființa umană se știe de secole. Exemplele abundă, unul dintre ele fiind cel al ferventului carbonar Silvio Pellico, devenit, după opt ani de detenție, un catolic smerit.* La noi, es-te invocat invariabil Dostoievski. Dar Pisarev(2)? Ce a rămas din spiritul lui revoluționar după fortăreața Petropavlovskaia? Dacă asta e benefic sau nu pentru revoluție se poate discuta, dar schimbările merg întot-deauna în sensul adîncirii trăirilor spirituale. Ibsen scrie: „Lipsa de oxi-gen asfixiază pînă și conștiința." ** Ei bine, nu! Nu e chiar atît de simplu. Ba lucrurile stau chiar de-a-ndoaselea! Să luăm, bunăoară, cazul gene-ralului Gorbatoș: combatant încă din tinerețe, urcînd în armată din grad în grad, n-a avut cînd să reflecteze prea adînc la ce se întîmplă. Dar iată-l ajuns în închisoare, și tot felul de episoade îi reînvie în memorie: cum suspectase de spionaj un om nevinovat, cum ordonase din greșea-lă să fie împușcat un polonez absolut inocent. (Cînd și-ar mai fi amintit asemenea lucruri? După reabilitare, poate că nu și le-a mai amintit cu atîta acuitate...) Despre transformările morale ale deținuților s-a scris destul de mult, pînă la a se constitui o veritabilă teorie carcerologică. Iată ce scria, înainte de revoluție, Lucenețki, în „Tiuremnîi vestnik"(3): „întunericul îl face pe om mai sensibil la lumină; inactivitatea forțată sus-cită în el setea de a trăi, de a se mișca, de a lucra; tăcerea îl silește să reflecteze adînc la

propriul său „eu”, la mediul social, la trecutul și pre-zentul lui, la viitor.”

Notez opinia contrară a lui Lev Tihomirov. El scrie („Krasnîi arhiv”, Ni: 41/42, p. 138): Militanții din „Narodnaia Volea” „n-au avut unde să-și confrunte opiniile. Asta era cea mai neagră față a pușcăriei, o spun din proprie experiență. Cei patru ani de închisoare au fost, în ce mă priveș-

te, un timp iremediabil pierdut pentru dezvoltarea spirituală, în vreme ce

*S. Pellico, Închisorile mele. 1836.

**Ibsen, Dușmanul poporului.

următorii patru, ani de libertate, mi-au adus mii de observații neprețuite asupra, propriului meu „eu”, asupra oamenilor și a legităților vieții.* Poate — mă gândesc - judecă așa pentru că în pușcărie va fi fost încon-jurat numai de oameni cu aceeași credință politică? Ori prea nerăbdă-tori să se vadă liberi? Acest lucru îi putea, într-adevăr, împiedica să se concentreze și să crească sufletește.

Iluminiștii noștri, cei care nu cunoscuseră pușcăria, încercau față de de-ținuți o compasiune firească, dar exterioară. În schimb, Dostoievski, fost deținut, era un ardent partizan al punițiunii! E o chestiune la care merită să reflectăm.

Iar o zicală spune: „Libertatea te strică, pușcăria te învață”.

Numai că Pellico și Lucenețki vorbeau despre închisori. Dostoievski, mi-litînd pentru punițiune, avea în vedere închisorile. Pușcăria te învață - dar care pușcărie?

Lagărul?

Aici, cazi pe gânduri.

Cu siguranță, în comparație cu închisorile, lagărele noastre sunt teritorii otrăvite și nocive.

Cu siguranță, cei ce au hipertrofiat Arhipelagul numai la sufletele noastre nu s-au gândit Și totuși, să nu existe nici o șansă de a-ți păstra integritatea în lagăr?

Mai mult, elevația spirituală să fie, în lagăr, cu totul imposibilă?

În lagpunktul Samarka, în 1946, un grup de intelectuali se află în pragul morții: toți sunt epuizați de foame, de frig, de o muncă mult peste pute-rile lor. Sunt privați chiar și de somn, căci barăcile subterane n-au fost construite încă. Se vor apuca să fure? Să

ciripească? Să-și plîngă viața pierdută? Nu! Știind că moartea e o chestiune nici măcar de săptămîni, ci de zile, iată cum își petrec ultimele ceasuri de nesomn, așezați la adăpostul unui zid: Timofeev-Ressovski improvizează cu ei un „semi-nar” și se grăbesc să-și împărtășească, pe rînd, ceea ce unul știe și cei-lalți nu. Își țin, reciproc, ultimele lecții. Părintele Saveli vorbește despre „moartea fără remușcări”. Un alt preot, diplomat al Academiei eclesias-tice - despre patristică; un altul, tot cleric, uniat de această dată, despre dogme și canoane; un energetician-despre principiile energiei viitoru-lui; un economist explică de ce, în lipsa unor idei noi, nu s-a reușit să se pună pe baze principiale economia sovietică. În ce-l privește pe Timofeev-Ressovski, el îi inițiază în principiile microfizicii. De la seminar la seminar, numărul participanților scade: absenții sunt la morgă...

Cel ce, deja atins de rigiditatea morții, se poate interesa de asemenea lucruri e într-adevăr un intelectual !

Îngăduiți-mi: iubiți viața? Voi, voi cei ce exclamați fredonînd în pași de

*„Novii mir”, 1964, Nr. 4.

dans: „Te iubesc, viață! Ah, cît te iubesc!” O iubiți? Ei bine, iubiți-o! Iubiți și viața de lagăr ! Căci și ea e viață !

„De soarta nu vei înfrunta,
Lăuntric vei reînvia.. .”

N-ați înțeles o iotă ! Abia atunci vă veți topi de-a-n picioarele !

Pe calea asta, aleasă de noi, virajele se succed cu repeziciune. Spre piscuri? Spre cer? Să urcăm, împleticindu-ne.

Ziua eliberării? Ce ne poate ea oferi, după atîția ani? Ne vom fi schimbat cu toții, pînă la a deveni de nerecunoscut. Cei apropiați nouă se vor fi schimbat și ei, locurile altădată atît de dragi ni se vor părea străine.

Gîndul la libertate ajunge să fie, de la o vreme, chiar silnic. Factice. Străin.

Ziua „eliberării” ! De parcă în această țară ar exista libertate. De parcă ar putea fi eliberat cel ce, în prealabil, nu s-a eliberat sufletește.

Pietrele ne alunecă de sub picioare. Cad spre trecut. Sunt pulberea trecutului.

Noi - urcăm.

Dacă închisoarea e un bun loc de meditație, nici lagărul nu e unul rău. Înainte de toate, pentru că nu există ședințe. Vreme de zece ani, ești scutit de orice ședință! Nu simți deja aerul pur al creștelor? Emițînd pre-tenții nedismulate la munca și la corpul tău, pînă la extenuare și chiar pînă la moarte, administrația lagărului nu atentează în nici un fel la gîin-durile tale. Nu încearcă să-ți înșurubeze creierul, fixîndu-ți-l de țeastă. (Cu excepția nefericitei perioade a Belomor-ului și Volgokanal-ului.) Și acest lucru creează un sentiment de libertate mai puternic decît lati-tudinea picioarelor de a alerga încotro le e voia.

Nimeni nu te bate la cap să te înscrii în partid. Nimeni nu îți smulge coti-zații pentru organizații benevole. Nu există sindicat, „să te apere”, întocmai ca avocatul din oficiu la tribunal. Nu există nici consfătuiri de pro-ducție. Nu poți fi ales în nici o funcție, nu ți se poate încredința nici o sarcină obștească și mai cu seamă nu poți fi obligat să devii propa-gandist Nici să ascuți propaganda făcută de altul. Nici să strigi la co-mandă: „Cerem!”, „Nu vom tolera!” Nimeni nu te tîrăște la urnă, să-ți ex-primi votul liber și secret pentru un candidat unic. Nu ți se pretind nici un fel de angajamente socialiste. Nu ți se cere să-ți faci autocritica. Nici să scrii articole pentru gazeta de perete. Nici să dai interviuri corespon-dentului regional.

O minte liberă! Nu e un privilegiu al vieții pe Arhipelag?

Și o libertate în plus: nimeni nu te poate priva nici de familia, nici de bunurile tale: ești deja privat. Iată o libertate fundamentală.

Ca să gîndești, pușcăria e un loc propice. Cel mai mamut pretext devi-ne un impuls pentru lungi și serioase reflecții. La un moment dat, asta se întîmplă o dată la trei ani, e adus în lagăr un film. O ieftină comedie „sportivă”, „Prima mînușă”. Plicticos. Dar de pe ecran spectatorilor li se servește cu insistență morala:

„Numai rezultatul contează, și el nu e în favoarea dumitale.”

Pe ecran se rîde. În sală se rîde. Ieși, mijindu-ți ochii, în curtea însoțită a lagărului și întorci fraza asta pe față și pe dos. Te mai gîndești la ea și seara, pe vagonka ta. Și luni dimineața, la apel. Ai, ca să meditezi la ea, timp cît poftești: în viața de afară, cînd i-ai fi putut acorda atîta atenție? Și, încet, în mintea ta se face lumină.

Fraza asta nu e o glumă, ci o idee contagioasă. Ea a fost inculcată încă de mult societății noastre, și inculcarea continuă. Teoria că numai rezul-tatul contează s-a înrădăcinat atît de mult la noi, încît atunci cînd un Tuhacevski, un Iagoda, un Zinoviev sunt declarați trădători înhăitați cu dușmanul, poporul nu face decît să se crucească în cor: „Ce-i lipsea ăș-tuia?!” Dacă avea și de crăpelniță cu carul, și douăzeci de costume, și două vile, și mașină mică, și avion, și faimă - ce-i lipsea?! Milioane din-tre trudiții noștri concetățeni n-au destulă imaginație pentru a admite că mobilul unui om (nu mă refer la aceștia trei) poate fi și altul decît intere-sul meschin.

Atît de temeinic au absorbit și asimilat teza că „numai rezultatul contează”.

De unde ni se trage ideea asta? Cu trei sute de ani în urmă, în Rusia patriarhală, putea prinde rădăcini o asemenea rătăcire?

Asta ni se trage de la Petru, de la gloria drapelelor noastre și de la ceea ce se numește „onoarea patriei”. Ne-am împilat vecinii, ne-am lăbărțat, și în țară s-a încetățenit ideea că „numai rezultatul contează”.

Apoi de la indivizi de genul lui Demidov, Kabaniha și Tîbukin.(4) Țștia s-au cocoțat fără să se sinchisească ale cui urechi le zdrobeau cu căl-cîiele cizmelor, și în mintea poporului nostru, cîndva curat la suflet și cu frica lui Dumnezeu, s-a statornicit tot mai temeinic ideea că numai re-zultatul contează.

Și, în fine, de la socialiștii de toate nuanțele și mai cu seamă de la ulti-ma Doctrină infailibilă și în călduri, care, de fapt, în asta și constă: „nu-mai rezultatul contează!” Să înjghebăm un partid combativ! Să-i lichi-dăm pe dușmani ! Să triumfăm în fontă și oțel! Să lansăm rachete!

Iar că, pentru această industrie și pentru aceste rachete, am sacrificat modul nostru de viață, unitatea familiei, sănătatea spirituală a națiunii, sufletul însuși al cîmpiilor, pădurilor și mărilor noastre, puțin ne pasă! Numai rezultatul contează!

Or, toate acestea sunt falsuri! De ani de zile ne spetim în ocna care es-te întreaga Uniune Sovietică. Încetul cu încetul, în cercuri ce se adaugă an de an, urcăm spre înțelegerea vieții, și de la această înălțime se ve-de cum nu se poate mai limpede: nu rezultatul

contează; ceea ce con-tează e spiritul! Nu ce s-a făcut, ci cum s-a făcut. Nu ce s-a realizat, ci cu ce preț.

Chiar și pentru noi, deținuții, dacă numai rezultatul contează, atunci e corectă și teza: să supraviețuiești cu orice preț. Adică să devii ciripitor, să-ți vinzi camarazii - asta te poate ajuta să-ți găsești un loc calduț. Ba poate chiar să obții o reducere de pedeapsă. În lumina infailibilei Doctri-ne, nu e nimic rău în asta. Căci dacă facem așa, rezultatul va fi în fa-voarea noastră și numai rezultatul contează.

Nimeni nu contestă: e plăcut să-ți adjuceci rezultatul. Dar nu cu riscul de a-ți pierde chipul de om.

Dacă numai rezultatul contează, trebuie să-ți consacri toate forțele fizi-ce și spirituale pentru a scăpa de muncile comune. Trebuie să-ți încovoi spinarea, să fii servil, să te înjosești, ca să-ți păstrezi postul de oploșit. Și astfel - să supraviețuiești.

Dacă fondul lucrurilor este ceea ce contează, a venit timpul să te împaci cu muncile comune. Cu zdrențele. Cu palmele zdrelite. Cu o rație mai mică și mai proastă. Și poate - să mori. Dar câtă vreme ești încă viu - să-ți îndrepti cu mândrie spinarea dureroasă. Iată momentul când, înce-tînd să te mai temi de amenințări și nemaialergînd după recompense, devii, în ochii de cucuvea ai stăpînilor, un individ dintre cei mai peri-culoși. Căci - cum poți fi înfrînt?

Devine chiar o plăcere să cari targa cu gunoi (însă nu cu pietre!), con-versînd cu colegul de căraușie despre influența cinematografilei asupra literaturii. Să te așezi pentru cîteva minute lîngă lada cu mortar golită și să aprinzi o țigară lîngă zidul pe care l-ai clădit. Și ești chiar mîndru cînd, în trecere, șeful de echipă cîntărește cu ochii mijiți zidul acela și spune:

— Tu l-ai făcut? Uite un perete cum scrie la carte.

Zidul acela nu-ți ține de cald, nu crezi că va apropia viitorul fericit al po-porului, dar, mizerabil rob zdrențăros, privind lucrul mîinilor tale, zîm-bești în sinea ta.

Galia Venediktova, fiica unui anarhist, lucra ca infirmieră la dispensar, dar, dîndu-și seama că stă acolo nu ca să-i vindece pe alții, ci pentru confortul ei personal, s-a încăpățînat să treacă la „comune”, punînd mîna pe mai și pe lopată. Și susține că,

moralmente vorbind, asta a fost salvarea ei. Omul bun se satură și cu un pesmet, cel rău - nici cu un hartan de carne.

(Așa o fi, dar când n-ai nici măcar un pesmet?...)

Și dacă o singură dată ai renunțat la acest țel - „să supraviețuiești cu orice preț” - și ai apucat calea pe care urcă sufletele simple și răbdătoare, captivitatea începe să-ți transforme în chip mirabil caracterul. În sensul la care te așteptai cel mai puțin.

La prima vedere, aici ar trebui să izbucnească în om reacțiile cele mai întunecate: degringolada fiarei prinse în capcană, ura fără obiect, iritabi-

litatea și nervozitatea.* Or, fără ca tu însuți să bagi de seamă, în trece-rea imperceptibilă a timpului, captivitatea face să germineze în sufletul tău sentimente opuse.

Cîndva erai violent în impaciența ta, te grăbeai încontinuu, timpul nu-ți ajungea niciodată. Or, astăzi ai mai mult decît îți trebuie: luni și ani îna-nte și îndărăt, ești saturat de timp, și prin vene începe să-ți curgă, în- tr-un flux binecuvîntat și liniștitor, pacea sufletească și răbdarea.

Urci...

Odinioară nu iertai nimic nimănui, condamnai fără milă și lăudai cu ace-eași lipsă de măsură - acum o blîndețe atotînțelegătoare îți străbate judecățile nicidecînd categorice. Ai învățat că ești fragil, poți înțelege fragi-litatea altora. Și admira forța aproapelui. Și dorești să fii aidoma lui.

Pietrele scrîșnesc, lunecînd la vale de sub picioarele noastre. Urcăm...

Cu anii, o cuirasă de fermitate îți acoperă inima și întregul corp. Nu te mai repezi să pui întrebări și să dai răspunsuri, limba ta și-a pierdut elastica facultate de a vibra cu ușurință. Ochii nu-ți sclipesc de bucurie la o veste bună și nu ți se întunecă sub aripa năpastei.

Căci întîi trebuie văzut ce va însemna asta de fapt Cît de bucurie va fi bucuria și cît de năpastă năpasta.

De acum înainte o regulă te va călăuzi în viață: nu te bucura cînd găsești, nu te întrista cînd pierzi.

Sufletul tău, arid odinioară, se irigă prin suferință. Dacă încă nu-ți poți iubi aproapele așa cum cere credința creștină, măcar înveți să-i

iubești pe cei apropiați.

Pe cei apropiați prin spirit, care îți sunt alături în captivitate. Atîția dintre noi recunosc deschis că tocmai în captivitate au cunoscut pentru întâia oară prietenia adevărată!

Și pe cei apropiați prin sînge, care te-au înconjurat în viața anterioară, care te-au iubit, în vreme ce tu îi tiranizai...

Iată o direcție fecundă și inepuizabilă pentru gîndurile tale: rememorează-ți viața anterioară. Reînvie-ți în minte faptele rele ori dezonorante și întreabă-te dacă nu pot fi îndreptate fie și acum...

Da, ai fost băgat în pușcărie pentru nimic, în fața statului și a legilor lui n-ai de ce te căi.

Dar în fața conștiinței tale? Dar în fața altor oameni, luați în parte?

... După operație, stau întins pe pat în salonul de chirurgie al spitalului

*Revoluționarii din trecut au lăsat multe indicii despre această stare. Serafimovici(5), într-una din povestirile lui, descrie societatea deportaților tocmai în această lumină. Bolșevicul Olimnski notează: „Amărăciunea și exploziile de iritare - aceste sentimente sunt atît de familiare deținutului, atît de natural prezente în sufletul lui.” El însuși, Olimn-ski, își vărsa mînia asupra celor ce veneau să-l viziteze. Își pierduse orice gust pentru muncă. Și revoluționarii ruși (în marea lor majoritate) n-au avut parte nici de condamnări, nici de termene adevărate (mari).

de lagăr. Nu mă pot mișca, am febră, dar gîndurile nu-mi degingolează în delir și sunt recunoscător doctorului Boris Komfeld, care, așezat la căpățiul meu, îmi vorbește cît e seara de lungă. Lumina e stinsă, ca să nu-mi rănesc ochii. El și eu - nu mai e nimeni altcineva în salon, îmi po-vestește îndelung și cu pasiune cum s-a convertit de la iudaism la creș-tinism. Convertirea lui, a acestui om cultivat, se datorează unui fost co-leg de celulă, un bătrînel cumsecade, în genul lui Platou Karataev.(6) Sunt uimit de adîncimea convingerilor noului prozelit, de ardoarea cu-vintelor pe care le rostește.

Ne cunoaștem de puțină vreme, nu el mă tratează, dar aici pur și simplu n-ai cu cine sta de vorbă. Komfeld e un om blînd și afabil, nu văd nimic rău la el, nu știu nimic rău despre el. Mă intrigă, însă, faptul că, deja de două luni, nu mai iese din baraca spitalului, s-a claustrat aici, în locul unde muncește, și evită să circule prin lagăr.

E limpede că se teme să nu fie înjunghiat. De o vreme, tăierea ciripitori-lor e la modă în lagăr. Asta cam bagă spaima în ei. Dar cine

se poate pune chezaș că sunt tăiați numai ciripitorii? Unul dintre deținuți a fost în-junghiat, în mod evident, în cadrul unei josnice reglări de conturi perso-nale. În ce-l privește pe Komfeld, prin felul cum se poartă în spital nu oferă nici un indiciu că ar fi ciripitor.

... E târziu. Tot spitalul doarme. Komfeld își termină povestirea:

— În general, m-am convins că, pe lumea asta pămîntească, nici o pedeapsă nu te ajunge fără s-o meriți. Sigur, în aparență, ea poate veni nu pentru o faptă de care suntem cu adevărat vinovați. Dar dacă îți cerni viața și reflectezi cu seriozitate, sfîrșești întotdeauna prin a discer-ne crima pentru care ești lovit de soartă.

Nu-i disting chipul. Prin fereastră răzbat numai reflexe răzlețe din zonă: lumina electrică din coridor detașează, ca o pată galbenă, ușa salo-nului. Dar în glasul lui se simte o asemenea certitudine mistică, încît tresar.

Aveau să fie ultimele cuvinte ale lui Boris Komfeld. Se retrage cu pași neauziți într-unul din saloanele învecinate, să se culce. Toți dorm, nu mai are cu cine schimba o vorbă. Adorm și eu.

A doua zi dimineața sunt trezit de zgomotul unor pași grei alergînd pe coridor: sanitarii duc corpul lui Kornfeld pe masa de operație. În somn, cineva i-a aplicat în craniu opt lovituri cu un ciocan de zidar (de regulă, la noi, omuciderile au loc imediat după deșteptare, cînd se deschid ba-răcile, dar de data asta se pare că nimeni dintre deținuți nu s-a sculat încă, nu se aude nici o mișcare). Moare pe masa de operație, fără să-și mai recapete cunoștința.

Cuvintele profetice ale lui Kornfeld au fost ultimele pe care le-a rostit pe Pămînt. Și, cum îmi erau adresate mie, mi le-am asumat ca pe o moște-nire. O moștenire de care nu te poți lepăda ridicînd din umeri. De fapt, la vremea aceea, eu însumi ajunsesem la concluzii asemănătoare.

Eram înclinat să confer cuvintelor lui valoarea unei legi universale a vie-ții. Dar lucrurile se încurcă. Ar însemna să admitem că acei ce au cu-noscut pedepse mai grele decît pușcăria - cei împușcați ori arși de vii - au fost niște supermonștri. (Or, de fapt, tocmai oamenii nevinovați sunt împușcați mai cu sîrg.) Ce să mai spunem atunci de torționarii noștri do-vediți: pe ei de ce nu-i pedepsește soarta? Ei de ce prosperă?

(Asta ar fi de înțeles numai dacă am admite că sensul existenței teres-tre constă nu în prosperitate, cum suntem cu toții deprinși să credem, ci în elevația spirituală. Din această perspectivă, torționarii noștri îndură pedeapsa cea mai cumplită: ei se porcesc, decad sub condiția umană. Din această perspectivă, pedeapsa îi ajunge pe cei a căror dezvoltare rămîne veșnic o promisiune.)

Dar în ultimele cuvinte ale lui Kornfeld există ceva ce forțează aderența, ceva ce eu îmi asum pe de-a-ntregul. Și mulți alții vor face la fel.

După șapte ani de detenție, mi-am analizat îndeajuns viața ca să înțe-leg de unde mi se trag toate: și pușcăria, și - pentru a pune vîrf la toate — o tumoare malignă. Aș admite fără murmur și ideea că această pedeapsă e insuficientă.

Pedeapsă, dar venind de la cine?

Gîndiți-vă: de la cine?

În salonul acela postoperatoriu, de unde Kornfeld plecase să-și întâl-nească moartea, am zăcut multă vreme, tot singur (din pricina arestării chirurgului, operațiile fuseseră suspendate), scrutîndu-mi, nu fără mira-re, în nopți de nesomn, propria viață și meandrele ei. Cu o vicleană precauție, dobîndită în lagăr, mi-am turnat gîndurile în versuri rimate, ca să le țin minte. Cel mai bun lucru, astăzi, e să le redau așa cum au fost gîndite pe perna aceea de spital, în vreme ce dincolo de ferestre lagărul de ocnași era încă zguduit după o revoltă.

Oare cînd am tocat și-am risipit fără folos

Semințele binelui, azvîrlindu-le-n hău?

Căci, tînăr, și eu mi-am purtat pasul pios

Pe sub arcadele templului tău.

Trufașă, ațîțată din pagini de carte,

Mintea mea pipăia absolutul,

Toate tainele lumii păreau dezlegate,

Destinul părea maleabil ca lutul.

Sîngele-n fierbere...

Dulci năluciri vapoase

Dansînd dinainte-mi în calp curcubeu...

Demn, fără larmă, se spulberase

Cetatea credinței în sufletul meu.

Dar acum, cînd o taină m-a smuls nemiinței,

Ridicându-mă din colbul cernit,
Eu ud cu lacrima recunoștinței
Cărarea ce mi-ai hărăzit.
Acum știu că nu eu, rătăcind prin dileme,
Mi-am scris itinerarul cel viu,
Ci aurora Grației Supreme,
Ce mi s-a arătat într-un târziu.
Acum, drămui apa vieții ca pe mied,
Umil între sclipiri diamantine,
Și, o, Domn Slăvit al Lumii, iarăși cred:
Tu, și când te-am trădat, ai fost cu mine!

Prefirându-mi în minte trecutul, mi-am dat seama că, de-a lungul întregii mele vieți conștiente, nu mi-am înțeles nici sufletul, nici menirea. Multă vreme am luat drept bun ceea ce, de fapt, mă ducea la pierzanie, lăsându-mă neconținut atras într-o direcție contrară celei ce mi-ar fi fost cu adevărat benefică. Dar, întocmai cum valurile mării îl răstoarnă pe îno-tătorul neexperimentat, azvîrlindu-l pe mal, și pe mine loviturile dureroase ale destinului mă reîntorceau de fiecare dată pe teren sigur. Numai așa am putut parcurge în cele din urmă drumul pe care dintotdeauna mi-am dorit să-l urmez.

Cu spinarea încovoiată, aproape ființă, mi-a fost dat să extrag din anii de captivitate acest crîmpei de cunoaștere: cum devine omul om și cum devine neom. Îmbătat de succesele tinereții, mă simțeam infailibil, și de aceea am fost adesea crud. Investit cu prea multă putere, am fost uci-gaș și violator. Săvîrșind faptele cele mai rele, înarmat cu argumente solide, eram convins că fac bine. Pe paiele putrede ale pușcăriei, am simțit înăuntrul meu prima tresărire a binelui. Încetul cu încetul, am des-coperit că linia de demarcație dintre bine și rău nu separă nici statele, nici clasele, nici partidele, ci traversează inima fiecărui om și a întregii umanități. Această linie e mișcătoare, ea oscilează în noi de-a lungul anilor. Chiar și o inimă stăpînită de rău prezervă un bastion al binelui. Chiar și în inima cea mai bună, dăinuie un colțișor de unde răul n-a fost încă dezrădăcinat.

De atunci am înțeles adevărul tuturor religiilor din lume: ele se luptă cu răul din om (din fiecare om). Răul nu poate fi izgonit pe de-a-

ntregul din lume, dar aria lui de cuprindere poate fi redusă înlăuntrul fiecărei ființe umane.

De atunci am înțeles răul tuturor revoluțiilor din istorie: ele îi nimicesc numai pe acei purtători ai răului, care le sunt contemporani (și, în graba lor, fără a mai discerne, nimicesc și purtători ai binelui). Cît despre răul în sine, pe acesta îl moștenesc, și încă adesea cu asupra de măsură.

Procesul de la Nurenberg trebuie trecut la activul secolului XX: el s-a străduit să ucidă însăși ideea de rău, luînd viața unui mic număr dintre persoanele contaminate de această idee. (Firește, meritul nu-i revine lui Stalin, el ar fi preferat să explice mai puțin și să împuște mai mult.) Dacă în secolul XXI umanitatea nu se va spulbera singură într-o gigan-tică explozie ori nu se va asfixia, poate că această orientare va trium-fa?...

Dacă nu va triumfa, atunci întreaga istorie a umanității nu va fi făcut de-cît să bată pasul pe loc, fără nici o noimă! Încotro și la ce bun alergăm atunci? Să-și doboare dușmanul cu un ciomag știa și omul cavelor.

„Cunoaște-te pe tine însuți”. Nimic nu favorizează deșteptarea conștiin-ței umane ca fascinanta meditație asupra propriilor crime, păcate și erori. După ce, nu un an sau doi, am parcurs numeroase cercuri ale unor asemenea reflecții, cînd mi se vorbește despre insensibilitatea înalților funcționari ori despre cruzimea călăilor, mă revăd cu epoleți de căpitan, conducîndu-mi bateria prin Prusia Orientală sfîșiată de incendii, și mă întreb:

— Dar noi - oare am fost mai buni?

Cînd aud remarci pline de amărăciune cu privire la moliciunea Occidentului, la miopia lui politică, la divizarea și confuzia ce-l caracterizează, mă întreb:

— Dar oare noi, dacă nu am fi trecut prin Arhipelag, am fi fost mai fermi? Mai puternici?

Iată de ce mă întorc spre anii mei de detenție și, uimindu-i uneori pe cei ce mă înconjoară, spun:

— Binecuvîntată fii, pușcărie!

Dreptate avea Lev Tolstoi cînd visa să ajungă la închisoare. De la o vreme, spiritul acestui gigant începuse să sece. Închisoarea i-ar fi

fost, într-adevăr, prielnică, întocmai ca o ploaie torențială la vreme de sece-tă.

Toți scriitorii care au vorbit de pușcărie fără să o fi trăit pe pielea lor s-au socotit datori să-și exprime compasiunea pentru deținuți și să bles-teme închisorile. Eu am petrecut destui ani acolo, înălțându-mă sufleteș-te, și spun fără urmă de tremur în glas:

— Binecuvîntată fii, pușcărie, pentru prinosul adus în viața mea!

(Iar mormintele îmi răspund: E ușor să vorbești, cînd ai rămas în viață!)

Capitolul 2

... ORI DEPRAVARE?

DAR IATĂ că sunt întrerupt: dumneata rătăcești în divagații! Iar ai devi-at spre închisori! Or, despre lagăre era vorba.

Deși cred că am vorbit și despre lagăre. Dar fie, uite că tac, pentru a lăsa loc opiniilor adverse. Mulți foști deținuți vor obiecta, spunînd că n-au remarcat în lagăre nici un fel de „elevație”-palavre! În schimb deprava-rea sărea în ochi la tot pasul.

Dintre preopinenți, cu cea mai mare asiduitate și persuasiune (pentru că și-a formulat deja obiecțiile în scris) mă va contrazice Șalamov: „În condițiile din lagăr, oamenii nu rămîn niciodată oameni - nu pentru asta au fost create lagărele.”

„Toate sentimentele umane - iubirea, prietenia, gelozia, omenia, carita-tea, ambiția, lealitatea - ne părăsiseră o dată cu vlaga mușchilor... Nu mai aveam nici mîndie, nici amor propriu, iar gelozia și pasiunea ni se păreau concepte marțiene... Ne mai rămăsese doar ura, simțămîntul uman cel mai durabil.”

„Am înțeles că minciuna e soră bună cu adevărul.”

„Prietenia nu se naște nici în mizerie, nici în nenorocire. Dacă ea se înfi-ripă între oameni, înseamnă că, în mod sigur, condițiile de viață nu sunt îndeajuns de ingrate. Cînd nenorocirea și nevoia solidarizează, înseamnă că ele nu și-au atins limitele extreme. Durerea nu e îndeajuns de in-tensă și de adîncă dacă poate fi împărțită cu prietenii.”

O singură nuanțare va admite Șalamov: elevația, dezvoltarea, creșterea profunzimii spiritului uman rămîn posibile în închisoare. În vreme ce „...lagărul este o școală a vieții total și iremediabil negativă. Nimeni n-a ieșit din lagăr îmbogățit cu ceva substanțial ori util.

Deținutul învață aici doar lingușeala, minciuna, ignonimia... Întors acasă, constată că, în anii petrecuți în lagăr, departe de a fi progresat în vreun fel, a devenit un om cu preocupări sterile și meschine."

Un alt indiciu al aservirii și depravării ființei umane în condițiile de lagăr îl constituie pentru Șalamov faptul că aici individul „trăiește ani îndelun-gați manevrat de o voință și o gândire care îi sunt străine". Numai că, în primul rînd, același lucru se poate spune și despre mulți oameni liberi (dacă lăsăm la o parte spațiul de acțiune ce li se concede în chestiunile mărunte, spațiu de care dispun și deținuții). În al doilea rînd, fatalismul impus al băștinașilor Arhipelagului, care nu au nici o posibilitate de a cunoaște și de a influența soarta ce-i așteaptă, mai degrabă îi înno-bilează, scutindu-i de niște tribulații deșarte.

Cu o asemenea nuanțare e de acord și E. Guinzburg: „închisoarea în-nobilează, lagărul induce depravarea". Și cum ai putea să-i contrazici?

În închisoare (la secret, ca și într-o celulă comună), omul e pus față în față cu nenorocirea lui. Această nenorocire e cît un munte, dar el trebu-ie să-i facă loc în ființa lui, să se deprindă cu ea, să o asimileze și să i se asimileze. E un travaliu moral suprem, care i-a înnobilat pe toți și în-totdeauna.* Lupta solitară cu anii și cu zidurile e o lucrare morală înălță-toare (dacă izbutești să o duci pînă ia capăt). Dacă împărți acești ani cu un camarad, nu ți se cere să mori pentru el, după cum lui nu i se cere să moară pentru ca tu să supraviețuiești. Există o cale care vă îngăduie să nu rivalizați, ci să vă sprijiniți și să vă îmbogățiți sufletește reciproc.

Or, în lagăr se pare că o asemenea cale nu există. Pîinea nu se distri-buie în părți egale, nu i se dă fiecăruia în mînă cîte o bucată, ci e arun-cată la grămadă - înșfacă! Răstoaniă-ți vecinul și smulge-i coltucul din mîini! Pîine se dă atît, încît la fiecare supraviețuitor să revină un mort sau doi. E agățată în vîrfurile unui pin - doboară-l și mănîncă. E azvîrlită în străfundurile minei -tîrăște-te și extrage-o. Îți mai arde să reflectezi la nenorocirea ta, la trecut și la viitor, la umanitate și la Dumnezeu? Min-tea ți-e subjugată de calcule meschine, care azi îți înnegurează cerul, pentru ca mîine să constăți că nu mai faci nici cît o ceapă degerată.

Urăști munca - munca e cel mai mare dușman al tău. Îi urăști pe cei ce te înconjoară, rivalii tăi întru viață și moarte** Trăiești sub imperiul unui devorator sentiment de invidie și alarmă: chiar acum în spatele tău se împarte o pâine ce ar fi putut să fie a ta, undeva, după zidul acela, se pescuiește din cazan un cartof ce altminteri ar putea nimeri în propria-ți gamelă.

Viața de lagăr e orînduită în așa fel, încît pizma roade neîncetat sufletele, chiar și pe cele mai bine înarmate împotriva ei. Ajungi să pizmuiești chiar termenul de condamnare ori punerea în libertate a cuiva. Iată-ne în 1945. Cincizeci și Opti, asistăm la eliberarea „comunilor” (bene-ficiari ai amnistiei staliniste). Ce simțăminte ne încearcă? Suntem bucu-roși pentru ei, că pleacă oamenii acasă? Nu, ceea ce ne stăpînește e invidia, pentru că e nedrept ca ei să fie eliberați, iar noi să fim ținuți în lagăr. V. Vlasov, condamnat la 20 de ani, îi suportă pe primii 10 cu stoicism, căci cine nu a primit 10 ani? Dar în 1947-48 mulți sunt elibe-rați, și el începe să fie ros de invidie, devine nervos, se mistuie în sinea lui: cum se face că lui i s-au dat 20? Cît de vexant e să mai ai de tras un al doilea decar! (Nu l-am întrebat, dar presupun că, dacă cei eliberați ar fi început să se reîntoarcă în lagăr ca recidiviști, acest lucru ar fi fost, probabil, de natură să-l liniștească?) Dimpotrivă, în 1955-56 începe eli-berarea în masă a Cincizeci și Optilor, în vreme ce „comunii” rămîn în

* Și cât de interesanți devin oamenii în închisoare! Cunososc indivizi care, odată eliberați, s-au transformat în niște făpturi plicticoase și anoste, în vreme ce în pușcărie îți era greu să te desprinzi din mreaja dialogurilor cu ei.

**P. Iakubovici: „Aproape toți ocnașii se detestă reciproc”. Or, la ocnă nu exista concurență pentru supraviețuire.

lagăre. Ce simt aceștia din urmă? Trăiesc ei simțămîntul că se face dreptate, că, după patruzeci de ani de neconținute persecuții, mult în-cercatul 58 e în sfîrșit grațiat? Nu, invidie generală (am primit nume-roase scrisori în acest sens în 1953): cum adică, sunt eliberați „duș-mani, cu mult mai periculoși decît noi, cei de drept comun”, iar noi ră-mînem în pușcărie: de ce?

În plus, trăiești zi de zi cu inima strînsă de spaimă: spaima că vei pierde pînă și mizera linie de plutire de care pînă acum ai reușit să te ții agățat, că îți vei pierde munca - grea, dar nu chiar dintre cele mai grele, că vei fi azvîrlit într-o etapă ori expediat într-o zonă cu regim înăsprit. În plus, ești bătut, dacă ești mai slab, ori îi bați tu pe cei mai

slabi ca tine. Asta nu e depravare? „Scabie a sufletului” - iată cum numește fostul deținut A. Rubailo această vertiginoasă ticăloșire a omului sub o presiune exte-rioară.

Căzut pradă urii, în febra acestor calcule meschine, cînd și cum să te înalți sufletește?

Cehov a sesizat și descris, cu mult înainte de ITL-urile noastre, turpitudinea ce domnea pe Sahalin. El scrie, și pe bună dreptate, că viciile deținuților se datorează opresării și înrobirii lor, spaimei și înfometării permanente. Aceste vicii fiind falsitatea, viclenia, lașitatea, meschinăria, delațiunea, hoția. Din experiență, ocnașul a învățat că, în lupta pentru existență, înșelătoria e arma cea mai sigură.

Nu se regăsesc toate astea la noi, și încă înzecit?... Atunci poate că e cazul nu să formulăm obiecții, exaltînd o iluzorie „elevație spirituală” survenită în lagăr, ci, dimpotrivă, să descriem sutele, miile de cazuri de depravare reală. Să demonstrăm prin exemple că nimeni nu poate re-zista filosofiei de lagăr definite de un lașka, dispecer la Djezkazgan: „Cu cît mai multe mîrșăvii le faci oamenilor, cu atît te vor respecta mai mult”. Să povestim cum (Kraslag, 1942) niște soldați, pînă de curînd comba-tanți, nici n-au apucat bine să ia prima înghițitură de aer borfășesc, și s-au apucat ei înșiși să blătuiască, să-i stoarcă pe lituanieni, pentru ca pe seama alimentelor din pachetele lor, a amăritelor lor lucrușoare să se mai întremeze ei. Cît despre voi - n-aveți decît să crăpați, nătărăilor! Cum au început să o dea spre blat unii vlasoviști, care se lămuriseră că numai așa se poate supraviețui în lagăr. Cum un conferențiar la Litere a ajuns caidul unei bande de borfași? Ori să ne minunăm cît de conta-gioasă poate fi ideologia lagărelor pornind de la exemplul lui Ciulpeniov. Ciulpeniov lucrase șapte ani la doborît de arbori și se ținuse bine, ajungînd un renumit tăietor de pădure, dar în cele din urmă a nimerit la spital, cu un picior rupt, după care i s-a propus să lucreze ca dispecer. N-avea defel nevoie de un asemenea post, cei doi ani și jumătate care-i mai rămăseseră îi putea duce fără probleme ca tăietor de pădure, căci autoritățile făceau mare caz de performanțele lui. Dar cum să reziste is-pitei? Căci filosofia lagărului spune: „Cînd ți se dă, înșfacă!” Și Ciulpe-niov a acceptat să devină dispecer - pentru numai șase luni, care aveau să fie cele mai neliniștite, cele

mai sumbre și mai zbuciumate din întreaga lui detenție. (Și iată că a trecut mult timp de când și-a ispășit condamnarea, vorbește despre pini cu un zîmbet blajin, dar moartea, din pricina „argumentelor” lui, a acelui leton de doi metri, căpitan de cursă lungă — și oare va fi fost singura lui victimă? — îi mai stă și azi ca o piatră pe inimă.)

Ce „pecingine sufletească” îi poate năpădi pe deținuți când sunt asmuțiți cu tot dinadinsul unul împotriva altuia! Într-o bună zi, la Unjlag, în 1950, zeka Moiseevaite, care, sărmana, se zărghise (dar încă era dusă sub escortă la lucru), a plecat, ignorînd cordonul de soldați, „la mama”. A fost prinsă, a fost legată de un stîlp lîngă postul de gardă și s-a anunțat că, pentru această „evadare”, tot lagărul va fi privat de proxima dumi-nică (procedeu obișnuit). Ei bine, brigăzile care se întorceau de la lucru o scuipeau pe „evadată”, iar unii o și pălmuiu: „Din cauza ta, tîrîtură, ni s-a luat ziua liberă!” Moiseevaite zîmbea ca din altă lume.

Și cîtă depravare induce democratica și progresista „pază internă”, pe care noi o numim autoescortă, instituită încă în 1918? De fapt e unul din principalele canale ale depravării în lagăre: să înrolezi un deținut în formațiuni de autoescortă! Ai clacat, ești pedepsit, ești smuls din viața normală, dar ce-ar fi să nu rămîi chiar la fund? Nu vrei să te salți deasupra celorlalți, deasupra fraților tăi, primind o pușcă? Poftim! Ia-o! Și dacă-l vezi pe careva fugind - trage! Te vom numi chiar tovarăș, vei primi rație de ostaș al Armatei Roșii.

Și omul e mîndru de cinstea ce i s-a făcut. Și, cu suflet de slugă, te ia în cătarea puștii. Și trage. Și e mai hain decît gardienii recrutați din exterior. (Oare, în ce privește autoritățile, să fie vorba doar de credința celui cu orbul găinilor în „autoconducerea maselor”? Ori e o miză rece pe cele mai josnice porniri ale omului?)

Și lucrurile nu se limitează la paza internă. Dar autocontrolul și autore-primarea? În anii '30, pînă și șefii OLP-urilor erau zeki. Și responsabilul cu transporturile. Și responsabilul cu producția. (Putea fi altfel, când la Belomorkanal erau doar 37 de cekiști la 100 000 de deținuți?) Ba chiar și supraveghetorii-șefi erau dintre zeki! Culmea autoconducerii: zekii făceau anchete! Zekii recrutau ciripitori împotriva zekilor!

Da. Da. Însă eu nu vreau să examinez aici nenumăratele cazuri de depravare. Ele sunt cunoscute tuturor, au fost și vor mai fi descrise.

Ajunge să le recunosc existența. Ele constituie curentul dominant, regu-la generală.

Ce rost are să spui despre fiecare casă că pe ger se face friguroasă? Nu e mai interesant de remarcat că există și case care, chiar și pe ger, rămân călduroase?

Șalamov susține că toți cei ce au trecut prin lagăre sunt scăpătați sufletește. Or, mie, de câte ori revăd în minte ori reîntâlnesc aievea un fost zek, omul acela mi se pare o personalitate.

De altfel, și Șalamov scrie altundeva: ei bine, eu n-o să mă apuc să umblu cu denunțuri, nici n-o să mă fac brigadier, ca să-i silesc pe alții să muncească...

De ce aceasta, Varlam Tihonovici? De ce să nu te faci și mata ciripitor ori șef de brigadă, din moment ce nimeni nu poate ocoli această pantă a depravării? Din moment ce adevărul e frate cu minciuna? Înseamnă că te-ai agățat, totuși, de un ciot? Că ai găsit, totuși, o piatră de care să te sprijini, ca să nu te rostogolești la vale? Poate că ura nu e, totuși, sentimentul cel mai durabil? Nu contrazici, prin personalitatea și versu-rile dumitale, însăși concepția pe care o promovezi?

Și cum izbutesc să se mențină integri în lagăr (lucru la care ne-am refe-rit nu o dată) oamenii cu adevărat religioși? Pe parcursul acestei cărți, am remarcat deja marșul lor sigur pe întinderile Arhipelagului, ca un fel de procesiune tăcută, cu lumînări invizibile. Mitralierele îi secerau pe unii dintre ei, dar alții le luau locul și marșul continua. O cerbiec nemai-văzută în secolul XX. Și asta fără nici o ostentație, refuzînd orice cla-moare. Iat-o, bunăoară, pe tușa Dusea Cimil, o bătrînică liniștită, cu obraji bucălați, fără nici un fel de carte. Un soldat din escortă îi strigă:

— Cimil, articolele!

Ea îi răspunde blînd, fără arțag:

— De ce mă mai întrebi, neicuță? Sunt scrise acolo, eu nu le țin minte pe toate. (Are un buchet întreg de alineate din 58).

— Termenul!

Tușa Dusea oftează. Dacă răspunde vag, o face nu pentru a-l supăra pe soldat. Pur și simplu se gîndește la întrebarea asta: termenul? Le este oare dat oamenilor să-și cunoască sorocul?

— Termenul? Pînă cînd Dumnezeu o să-mi ierte păcatele, aici am să rămîn.

— Că proastă mai ești! rînjește soldatul. Ai cincisprezece ani și o să-i faci pe toți, pînă la unul, poate și mai mulți.

Dar uite că după doi ani și jumătate, fără ca femeia să fi trimis vreo petiție, vine o hîrtie: să fie eliberată!

Cum să nu-i invidiezi pe asemenea oameni? Erau favorizați în vreun fel? Da' de unde! Se știe că „măicuțele" erau ținute împreună cu prosti-tuatele și borfașele în OLP-uri disciplinare. Și totuși, care dintre aceste credincioase au luat calea depravării? Au murit, da, însă nu și-au mur-dărit sufletele.

Și cum poate fi explicat faptul că unele persoane mai ezitante s-au în-tors spre credință tocmai în lagăr, s-au întărit în credința lor și au supra-viețuit fără a se deprava?

Și încă mulți alții, răzlețiți prin Arhipelag și nebăgați în seamă de nimeni, care au traversat cu stoicism această turnură capitală a vieții lor, fără a greși în clipa cînd au avut de ales? Cei ce au înțeles că nu sunt singurii care suferă și că, poate, altora le e și mai greu?

Și cei care, sub amenințarea zonei disciplinare și a unei noi condam-nări, au refuzat să devină ciripitori?

Ce explicații există pentru cazul pedologului Grigori Ivanovici Grigoriev? Acest savant s-a înscris voluntar în 1941, cînd cu mobilizarea în masă; urmarea se cunoaște: căzut prizonier lîngă Veazma, își petrece întreaga captivitate într-un lagăr german. Din nou urmarea se cunoaște: ajuns acasă, e trimis în lagăr. Zece ani. L-am cunoscut la Ekibastuz, într-o iarnă, la muncile comune. O extraordinară franchețe iradia din ochii lui mari și liniștiți, o franchețe inalterabilă. Acest om nu abdicase niciodată moralmente și nici în lagăr nu a făcut-o, cu toate că numai vreme de doi ani a lucrat în specialitatea lui și aproape pe toată durata condamnării nu a primit nici un pachet. Din toate direcțiile năvăleau asupra-i filosofia lagărului, descompunerea morală, dar el n-a cedat. În lagărele de la Ke-merovo (Antibess) un oper a încercat cu tot dinadinsul să-l recruteze. Grigoriev i-a răspuns fără ocol: „Mă dezgustă și ideea de a sta de vorbă cu dumneata. O să găsești destui amatori și fără mine". „— Ai să te întorci la noi în patru labe, canalie!" „— Mai degrabă mă spînzur de pri-mul copac". Și a fost expediat într-un

lagăr disciplinar. Ba a făcut greșeli și mai impardonabile: ajuns într-o tabără de muncă agricolă, a refuzat postul de șef de brigadă ce i s-a propus în calitate de specialist, în schimb s-a arătat foarte sînguincios la prășit și la coasă. O prostie și mai mare: la Ekibastuz, la cariera de piatră, a refuzat postul de pontator, nu-mai pentru că ar fi trebuit să înregistreze tuhte, pentru care apoi avea să răspundă, într-un eventual moment de trezie, șeful de echipă civil, un bețivan jurat. Și s-a dus să spargă pietre! Onestitatea lui era de-a dreptul fantastică, monstruoasă. În brigada pentru conservarea legume-lor, unde se triau cartofii pentru depozitare, era singurul care nu fura. Ajuns într-o brigadă privilegiată, de mecanici la stația de pompare, a pă-răsit-o numai pentru că nu voia să-i spele ciorapii șefului de lucrări civil, un holtei pe nume Treiviș. (Ceilalți brigadieri s-au pus pe capul lui: nu e totuna ce muncă faci? Ei bine, nu, lui i s-a părut că nu e totuna.) De cîte ori a ales o soartă mai rea și mai ingrată, numai ca să nu-și murdă-rească sufletul, și a reușit: sunt martor. Mai mult: grație extraordinarei înrîuriri pe care un suflet limpede și fără pată o poate exercita asupra trupului (astăzi nimeni nu mai crede în acest gen de influență, nimeni nu o înțelege), organismul lui Grigori Ivanovici, om care nu mai era tînăr (avea aproape 50 de ani) s-a fortificat în lagăr: vechiul reumatism articular îi dispăruse complet, iar după o febră tifoidă s-a sculat mai sănă-tos ca oricînd: iarna umbla îmbrăcat în niște saci de hîrtie, în care prac-ticase găuri pentru cap și mîini - și nu răcea niciodată!

Nu e, prin urmare, mai corect să spunem că nici un fel de lagăr nu-i poate duce la depravare pe cei dotați cu un nucleu sufletesc puternic și pe cei ce refuză jalnica ideologie potrivit căreia „omul e creat pentru fe-ricire”, ideologie ce se năruie sub prima lovitură de par a șefului de lu-crări?

Se depravează în lagăre cei ce au apucat să se depraveze cît încă erau liberi, ori erau încă de pe atunci înclinați spre depravare. Pentru că oamenii se depravează și în libertate, cîteodată mai rău ca în lagăr.

Acel ofițer de escortă care a ordonat ca Moiseevaite să fie legată de stîlp pentru a fi batjocorită nu e mai depravat decît zekii ce o scuipau?

Și pentru că veni vorba: din acele brigăzi, oare toți au scuipat-o? Poate că nu mai mult de doi din fiecare brigadă? Cu siguranță, așa a fost

Tatiana Falike scrie: „Observațiile mele din detenție m-au convins că omul nu poate deveni canalie în lagăr dacă nu era canalie încă înainte de a ajunge acolo.”

Dacă un om se ticăloșește subit în lagăr, e posibil să nu avem de a face cu nici un fel de devenire: poate că pur și simplu se dezvăluie însăși na-tura lui de canalie, căreia înainte împrejurările nu i-au îngăduit să iasă la iveală?

M.A. Voicenko e de părere că „în lagăr, existența nu determină conștiința; dimpotrivă, de conștiință și de credința ireversibilă în ființa uma-nă depinde dacă devii fiară ori rămîi om”.

Iată o declarație netă, lipsită de orice ambiguitate. Și nu e singurul care gîndește astfel. Pictorul Ivacev-Mussatov demonstrează cu pasiune același lucru.

Da, depravarea era, în lagăre, un fenomen de masă. Dar asta nu numai pentru că lagărele erau oribile, ci pentru că noi, oamenii sovietici, ajun-geam pe pămîntul Arhipelagului dezarmați moralmente, de mult copti pentru depravare, atinși de ea încă din libertate, gata să ascultăm cu amîndouă urechile cînd zekii veterani ne explicau „cum trebuie trăit în lagăr”.

Or, cum trebuie trăit (și cum trebuie murit) suntem obligați să știm fără nici un fel de lagăr.

Cine știe, Varlam Tihonovici, prietenia se naște, poate, și în mizerie, și în nenorocire, fie ele și la limita extremă, dar nu între oameni atît de uscați sufletește și de mîrșavi ca noi, cei formați în ultimele decenii?

Dacă depravarea e atît de ineluctabilă, de ce Olga Lvovna Sliozberg nu și-a abandonat prietena care era pe cale să moară degerată pe un drum forestier, ci a rămas cu ea și a salvat-o, riscînd propria ei pierza-nie, aproape sigură? Nu e asta o nenorocire extremă?

Dacă depravarea e atît de ineluctabilă, de unde poate răsări un om ca Vasili Metodievici Iakovenko? Ispășise două condamnări, tocmai fusese eliberat și rămăsese, „civil”, pe Vorkuta, abia învățase să umble fără escortă, abia își durase primul cuib. 1949. Pe Vorkuta începe arestarea foștilor zeki, căroră li se dau noi condamnări. O

psihoză a arestărilor! Panică printre „civili”. Cum să scapi? Cum să treci neobservat? E arestat și I.D. Grozdenski, prieten al lui Iakovenko încă din lagărul de la Vorkuta. Ancheta îl aduce pe Grozdenski în pragul morții, nimeni nu vrea să-i ducă pachete. Dar Iakovenko, temerar, i le duce! „N-aveți decît să mă înhățați și pe mine, javrelor!”

De ce acesta nu s-a depravat?

Oare cine dintre supraviețuitori nu-și amintește de un om care, în lagăr, i-a întins mîna, salvîndu-l într-un moment de răscruce?

Da, lagărele au fost gîndite pentru depravare și orientate în această direcție. Dar asta nu înseamnă că au izbutit să degradeze moral pe ori-cine.

Întocmai cum în natură oxidarea nu se produce fără regenerare (cînd un atom se oxidează, un altul e redus), în lagăre (și pretutindeni în viață) nu există depravare fără momente de elevație sufletească. Ele merg mîna-n mîna.

În partea următoare, mai sper să pot arăta cum în alte lagăre — în cele Speciale - s-a creat de la o vreme un nou cîmp: procesul de depravare a fost îngreuiat considerabil, iar cel de regenerare a devenit atractiv chiar pentru poltronii din lagăr.

Bun, și reeducarea! Cum rămîne cu reeducarea? („Reeducarea”, concept sociostatal, nu coincide cu elevația.) Toate sistemele judiciare din lume visează ca infractorii nu numai să-și ispășească pedeapsa, ci să se corijeze, adică a doua oară să nu mai apară pe banca acuzării, cel puțin nu pentru același delict.

De fapt, în ce-i privește pe Cincizeci și Opti, niciodată nu s-a vizat „cori-jarea” lor, nicicînd nu s-a urmărit ca ei să nu fie închiși pentru a doua oară. Am citat deja declarații lipsite de orice echivoc ale carcerologilor noștri pe această temă. Ceea ce s-a dorit a fost exterminarea Cincizeci și Optilor prin muncă. Iar faptul că unii au supraviețuit li se datorează în exclusivitate supraviețuitorilor.

Dostoievski exclamă: „Cînd și pe cine a reeducat ocna?”

Redresarea morală a deținuților a fost și idealul legislației ruse de după reformă⁽¹⁾ (Sahalinul lui Cehov este în întregime bazat pe acest ideal). Dar s-a izbutit oare transpunerea lui în viață?

P. Iakubovici, care a reflectat mult la această chestiune, afirmă că regimul de teroare al ocnei îi „redresează” numai pe cei ce nu erau di-nainte pervertiți, or, aceștia n-aveau nevoie să fie băgați la ocnă ca să nu recidiveze. Cît despre depravați, acest regim nu face decît să-i per-vertească și mai mult, învățîndu-i să devină mai vicleni și mai lunecoși, să lase cît mai puține urme cu putință.

Atunci ce să mai spunem de ITL-urile noastre? Teoreticienii carcero-logiei (Gefängniskunde) au considerat întotdeauna că detenția nu tre-buie să inducă disperarea totală, ci să-i lase omului o speranță, o ieșire. Cititorul s-a putut deja convinge că ITL-urile noastre nu făceau decît să îi aducă pe deținuți la ultimul grad de disperare.

Cehov avea dreptate cînd spunea: „Adîncirea în sine - iată cheia redre-sării”. Însă tocmai această adîncire în sine era lucrul de care se temeau cel mai mult organizatorii lagărelor noastre. Barăcile comune, brigăzile, colectivele de muncă erau menite tocmai să spulbere, să anihileze o asemenea primejdioasă preocupare.

Despre ce fel de redresare poate fi vorba în lagărele noastre? Ele nu fac decît să pervertească prin asimilarea ignobilei morale a șuților, prin transformarea moravurilor crude ale vieții de lagăr în regulă existențială (lagărele noastre sunt „spații criminogene”, ca să folosim limbajul car-cerologilor, adică școli de criminalitate).

I.G. Pisarev scria în 1963, la capătul unei lungi condamnări: „Lucrul cel mai rău este că ieși de aici mutilat nervos pentru totdeauna, cu sănăta-tea iremediabil distrusă de malnutriție și neconținută hărțuire la care ești supus. Aici, oamenii se pervertesc definitiv. Dacă înainte de judecată un individ îi vorbea și calului cu „dumneata”, acum nu mai găsești în sufle-tul lui nici un locșor unde să poți pune poansonul calității. Dacă vreme de șapte ani îl tratezi pe om ca pe un porc, va sfîrși prin a începe să grohăie... Numai primul an constituie o pedeapsă reală pentru deținut, ceilalți îl abrutizează: zekul se adaptează la mediu - și gata. Prin ter-menele lungi pe care le impune și prin cruzimea ei, legea pedepsește mai mult familia decît pe infractor.”

Iată o altă scrisoare: „O spaimă și o cumplită durere te încearcă la gîn-dul că vei părăsi această lume fără să fi văzut și fără să fi făcut nimic în viață, că nimănui nu-i pasă de tine, în afară, desigur, de

mama care te-a născut și care te așteaptă pînă la capătul zilelor ei."

Alexandr Kuzmici K. a reflectat și el îndelung la aceste lucruri. Iată ce îmi scria în 1963:

„Pedeapsa capitală mi-a fost comutată la 20 de ani de ocnă, dar, pe cu-vînt de onoare, nu consider acest lucru o binefacere... Am încercat pe pielea și oasele mele toate „greșelile”, cum sunt numite astăzi, și ele nu sunt mai puțin grave decît cele de la Maidanek și Auschwitz. Cum să distingi adevărul de mocirlă? Asasinul de educator? Legea de fărăde-lege? Călăul de patriot? -dacă el urcă în grad, devenind, din locotenent, locotenent-colonel? Cum aș putea eu, după 18 ani de pușcărie, să în-țeleg toate aceste șmecherlîcuri? Vă invidiez pe dumneavoastră, oa-menii școliți, cu minte suplă, care nu trebuie să vă bateți prea mult ca-pul pentru a ști ce trebuie să faceți și cum să vă adaptați - ceea ce, de fapt, pe mine nici nu mă tentează."

Minunat spus: „nici nu mă tentează!" Dar atunci este el reeducat în sen-sul atribuit de stat acestui cuvînt? Nicidecum: pentru stat, el e definitiv pierdut.

„Reeducarea" dorită (?) de stat nu va fi obținută nicicînd în lagăre. „Ab-solvenții" lagărelor nu învață decît fățarnicia - cum să facă pe reeducații

- și cinismul ca atitudine față de apelurile statului, față de legile și promi-siunile lui.

Dar dacă omul n-are nevoie de nici un fel de reeducare? Dar dacă, în general, nu este un delincvent? Dar dacă a fost închis pentru că se ru-ga lui Dumnezeu, pentru că a exprimat o opinie independentă, pentru că a căzut prizonier, ori pentru păcatele politice ale tatălui său, ori pur și simplu pentru realizarea planului de arestări - ce îi poate aduce unui asemenea om lagărul?

Inspectorul închisorilor de pe Sahalin îi spunea lui Cehov: „Dacă, în ce-le din urmă, dintr-o sută de ocnași, se întorc în viața liberă 15-20 de oa-meni onești, acest lucru nu se datorește atît metodelor de redresare morală pe care le folosim, cît tribunalelor rusești, care trimit la ocnă atît de multe elemente bune și de nădejde."

Ei bine, această judecată e perfect aplicabilă Arhipelagului, dacă ridi-căm cifra celor arestați fără vină pînă la, să zicem, 80 la sută, fără a

uita că în lagărele noastre coeficientul de depravare a crescut și el. Dacă, însă, ar fi să vorbim nu de mașina de tocat carne destinată mili-oanelor de indezirabili, nu de groapa cu lături unde un întreg popor e azvîrlit fără păs, ci de un sistem serios de redresare, am fi puși de înda-tă în fața unei probleme dintre cele mai complexe: cum e posibil ca, pe baza unui cod penal unitar, să se distribuie pedepse uniforme pentru toți? Căci pedepsele aparent egale sunt, de fapt, absolut inegale, cînd e vorba de oameni diferiți, mai curați din punct de vedere moral ori mai pervertiți, mai subțiri ori mai prost crescuți, mai instruiți ori mai puțin in-struiți, (v. Dostoievski, Amintiri din Casa morților, passim.)

Gîndirea juridică engleză pare a fi conceptualizat acest lucru și la ei se vorbește acum (nu știu în ce măsură ceea ce se spune se și aplică) de necesitatea ca pedeapsa să fie în concordanță nu numai cu gravitatea delictului, ci și cu personalitatea fiecărui delincvent.

De exemplu, pierderea libertății este mai puțin dură pentru un om cu o viață interioară intensă decît pentru un om puțin evoluat, la care biolo-gicul predomină. Acesta din urmă „are mult mai mare nevoie de impresii exterioare, instinctele lui îl împing mult mai imperios spre libertate” (P. Iakubovici). Primul suportă mai ușor și încarcerarea la secret, mai cu seamă dacă nu îi sunt interzise cărțile. (Ah, cum visau unii dintre noi la o asemenea recluziune, în loc de lagăr! Corpul este, ce-i drept, mai strîmtorat, dar cît spațiu pentru minte și suflet! Nikolai Morozov(2) nu se distingea prin nimic nici înainte, nici - ceea ce e mult mai de mirare - după pușcărie. Dar adîncirea în sine din închisoare i-a dat posibilitatea să imagineze structura planetară a atomului, încărcarea electrică dife-rită a nucleului și electronilor-cu zece ani înainte de Rutherford! Cît des-pre noi, nu numai că nu ni se ofereau creioane, hîrtie și cărți, ci ni se luau cu osîrdie.) Al doilea dintre cei aflați în discuție n-ar putea suporta nici un an de pușcărie singur în celulă, pur și simplu s-ar topi pe picioa-re, s-ar ofili. Dați-i pe oricine, numai să aibă un camarad. În vreme ce, pentru cel dinții, o companie dezagreabilă e mai rea decît solitudinea. În schimb lagărul (unde, oricum, ți se dă un pic de mîncare) e mai bine tolerat de al doilea decît de primul. Ca și baraca de 400 de oameni, un-de toți vociferează, debitează tîmpenii, se taie în cărți ori joacă domino, rîd în hohote și sforăie - vacarm dominat de un radio gîndit pentru

debili mintali. (Lagărele în care am stat eu au fost pedepsite cu privarea de radio - cred că asta m-a salvat!)

Așadar, sistemul ITL, care impune o muncă fizică disproporționată, obligându-i pe deținuți și să trăiască în mijlocul unei zgomotoase gloate degradante, s-a dovedit un mijloc mai eficace de anihilare a inteligenței-ei decât închisoarea. Și tocmai inteligența a fost nimicită, rapid și radi-cal, prin acest sistem.

Capitolul 3

O LIBERTATE CU BOTNIȚĂ

CHIAR și atunci când, în ce privește Arhipelagul GULAG, totul va fi fost scris, citit și conștientizat, se va realiza oare ce a însemnat „libertatea” noastră? Ce a reprezentat acea țară care, vreme de zeci de ani, a pur-tat în ventrele ei Arhipelagul?

Mi-a fost dat să port în corp o tumoare de mărimea unui pumn de bărbat. Această tumoare îmi tumefia și îmi deforma pîntecele, mă împiedica să mănînc și să dorm, se făcea simțită clipă de clipă (cu toate că, prin volum, nu depășea o jumătate de procent din organismul meu, în vreme ce Arhipelagul reprezenta circa 8 la sută din trupul țării). Dar cel mai îngrozitor nu era faptul că ea strîmtora și disloca organele înve-cinate, ci că secreta otrăvuri ce intoxicau întregul corp.

Întocmai la fel, și țara noastră a fost, puțin cîte puțin, otrăvită de toxinele Arhipelagului, care numai Dumnezeu știe dacă vor mai putea fi eli-minate vreodată.

Vom ști oare, ne vom încumeta oare să dăm în vileag toată mîrșăvia în care am trăit (și care, de altfel, diferă foarte puțin de cea de astăzi)? Da-că nu vom dezvălui pe de-a-ntregul această mîrșăvie, vom rămîne înnă-moliți în minciună. E motivul pentru care, în ce mă privește, consider că, în anii treizeci, patruzeci și cincizeci, noi nici n-am avut literatură. Căci nu există literatură fără întregul adevăr. Astăzi, această mîrșăvie ni se deconspiră cu țîrîta, numai în măsura în care o îngăduie moda, prin subînțelesuri, prin propoziții incidente, prin cîte o „șopîrlă”, după care se recade îndărăt în minciună.

Cu toate că nu acesta este obiectul cărții de față, vom încerca să enu-merăm succint acele trăsături ale libertății, care erau determinate de ve-cinătatea Arhipelagului ori alcătuiau împreună cu el o comunitate de stil.

Teama permanentă.

Așa cum cititorul a văzut deja, anii 35, 37 și 49 nu epuizează șirul contingentelor recoltate pentru Arhipelag. Recrutările nu au încetat niciodată. Așa cum nu există minut în care să nu moară ori să nu se nască cineva, nu exista minut în care să nu se facă arestări.

Uneori amenințarea arestării era iminentă, alteori mai îndepărtată, uneori omul se amăgea cu gândul că nu-l pîndește nici o primejdie, uneori devenea el însuși călău și astfel amenințarea slăbea, dar fiecare locuitor adult al acestei țări, fie el un colhoznic de rînd ori membru al Birou-lui Politic, a știut întotdeauna că ajungea o vorbă ori o mișcare imprudentă ca să se precipite fără întoarcere în abis.

Întocmai cum, pe Arhipelag, sub picioarele oricărui oploșit se căsca prăpastia (aducătoare de moarte) a muncilor comune, și în țară sub picioarele fiecărui cetățean se căsca prăpastia (aducătoare de moarte) a Arhipelagului. Aparent mult mai întinsă decît Arhipelagul, întreaga țară, cu toți locuitorii ei, e virtual suspendată deasupra fălcilor lui hulpave.

Nu întotdeauna teama era provocată de iminența arestării. Existau trepte intermediare: epurările, verificările, chestionarele - de rutină ori in-tempestive - concedierea, suspendarea dreptului de rezidență, deportarea sau exilul.* Chestionarele erau atît de amănunțite și de insinuante, încît mai mult de jumătate dintre cetățeni se simțeau în culpă și așteptau devorați de o chinuitoare neliniște momentul cînd vor trebui să le completeze. Cei care apucaseră să prezinte o autobiografie falsă se străduiau ulterior să nu se încurce în hățșurile ei. Dar năpasta te putea lovi fără veste: Igor Vlasov (fiul lui Vlasov din Kadîi) declarase întotdeauna că tatăl său era mort. Așa izbutise să intre la școala militară. Și deodată e convocat la cadre, unde i se cere ca în termen de trei zile să aducă certificatul de deces al tatălui. Poftim și descurcă-te!

Teama generalizată inducea sentimentul că ești un nimeni, că nu ai nici un drept. În noiembrie 1938, Natașa Anicikova a aflat că omul pe care îl iubea (nu erau căsătoriți cu acte în regulă) fusese întemnițat la Orei. S-a dus acolo. Imensa piață din fața închisorii era înțesată de căruțe - femei de la țară cu opinci și scurteici, avînd alături pachete pe care ni-meni nu voia să le ia în primire. Anicikova și-a vîrît capul în ghișeul din înfricoșătorul zid al închisorii. Cine ești

dumneata? a întrebat-o un glas aspru. Au ascultat ce le-a spus. Uite ce-i, tovărășică dragă, îți dau un sfat: suie-te mata pe tren și întoarce-te chiar astăzi la Moscova, pentru că la noapte sigur vor veni să te ia! Un străin n-ar înțelege nimic din toate astea: de ce, în locul unui răspuns oficial, cekistul livrează un sfat care nu i s-a cerut? Ce drept avea el să-i indice unei cetățence libere să părăsească imediat orașul? Cine avea să vină noaptea să o ia și de ce? Dar care cetățean sovietic va pretinde că nu pricepe ori că e un caz ne-verosimil? După un asemenea sfat, sigur că ți-e teamă să mai faci pu-rici într-un oraș străin.

N.I. Mandelstam observă cu deplină îndreptățire că viața noastră e atât de impregnată de ideea închisorii, încât cuvinte cu înțelesuri multiple, ca „a lua”, „a ridica”, „a zăcea”, „a scăpa”, au dobândit o semnificație unică.

Lipsa de griji e o stare pe care cetățenii noștri n-au cunoscut-o nicidecum.

Priponirea. Dacă oamenii și-ar fi putut schimba lesne localitatea de re-ședință, dacă ar fi putut pleca din locurile unde se simțeau amenințați - debarasându-se astfel de frică și revenindu-și în fire - s-ar fi manifestat mai curajos, ar fi putut chiar să riște. Dar, vreme de lungi decenii, noi

*Plus alte forme de intimidare mai puțin cunoscute, ca desfacerea contractului de muncă urmată de expedierea celor puși pe liber în lagăre, cu statut de muncitori civili. Așa a fost deportat în 1938 Stepan Grigorievici Onciul. Firește, astfel de oameni erau considerați foarte nesiguri, în timpul războiului, Onciul a fost trimis într-un batalion de muncă, unde a și murit

am fost încătușați de reglementarea potrivit căreia nimeni nu-și putea părăsi de capul lui locul de muncă. În plus, prin autorizația de rezidență, toți erau priponiți de anumite localități. Ca să nu mai vorbim de locuință, care nu putea fi nici vîndută, nici schimbată, nici închiriată. De aceea îți trebuia un curaj demential ca să protestezi acolo unde locuiai ori unde munceai.

Disimularea, suspiciunea.

Aceste stări de spirit au înlocuit franchisea și ospitalitatea de odinioară (care supraviețuiseră anilor '20). Aceste stări de spirit reprezentau mijlocul natural de apărare al fiecărei familii și al fiecărui om, în condițiile în care nimeni nu-și putea părăsi locul de muncă, plecînd unde i-ar fi con-venit. Și pentru fiecare fleac erai

spionat ani de-a rîndul, trăiai înconjurat de priviri suspicioase și urechi la pîndă. Disimularea, la omul sovietic, este departe de a fi superfluă, ea constituie o necesitate, deși unui stră-in i se poate părea, uneori, că ea excede condiția umană. Fostul ofițer țarist K.U. a scăpat teafăr, nefiind niciodată arestat, numai pentru că, după ce s-a căsătorit, nu i-a dezvăluit soției trecutul său. A fost, în schimb, arestat fratele lui, N.U., a cărui soție, profitînd de faptul că, în momentul arestării, ea și N.U. locuiau în orașe diferite, a ascuns întem-nițarea soțului de tatăl și sora ei, pentru ca aceștia să nu o trădeze. A preferat să le spună, lor și tuturor (asumîndu-și apoi, pentru multă vreme, acest rol), că soțul o părăsise! Acestea sunt secretele unei familii, povestite acum, după 30 de ani. Dar ce familie, din ce oraș nu avea astfel de secrete?

În 1949, studentul V.I. află că tatăl unei colege fusese arestat. În ase-menea împrejurări, toți dădeau din colț în colț, atitudine considerată nor-mală, dar V.I. nu i-a întors fetei spatele, i-a exprimat deschis compa-siunea lui și a încercat s-o ajute. Însăpăimîntată de un comportament atît de bizar, fata i-a respins ajutorul și simpatia, mințindu-l că nu crede în sinceritatea tatălui ei, care, neîndoios, și-a ascuns toată viața față de fa-milie crimele comise. (Nu s-a explicat decît o dată cu venirea epocii hrușcioviene: crezuse atunci că V.I. era ori turnător, ori făcea parte din-tr-o organizație antisovietică în căutare de nemulțumiți.)

Această suspiciune generală și reciprocă adîncea groapa comună a robiei. Dacă vreunul îndrăznea să se exprime deschis, toți ceilalți se distanțau înfiorați: „provocare!” Astfel, orice protestatar sincer era con-damnat la izolare și ostracizare.

Ignoranța generală.

Ascunși și suspicioși unii față de alții, noi înșine am contribuit la insta-larea în societate a acelei intransparențe absolute, a acelei dezinformări absolute, care constituie cauza cauzelor tuturor celor întîmplate: mi-lioanele de arestări și aprobarea lor la scară de masă. Cum nu comu-nicam între noi, nu urlam și nu gemeam, cum nu aflam nimic unul des-pre altul, am ajuns la discreția ziarelor și a oratorilor oficiali. În fiecare zi ni se livra cîte o știre bulversantă, cum ar fi deraierea unui tren la 5 mii de kilometri distanță (atribuită,

firește, unui sabotaj). Dar ceea ce ar fi trebuit să știm, ce s-a întâmplat astăzi pe palierul de alături nu aveam de unde afla.

Cum să devii un cetățean autentic, dacă nu știi nimic despre lumea în-conjurătoare? Numai când vei fi tu însuși prins în capcană vei afla, dar prea târziu.

Ciripitoria de proporții inimaginabile.

Sute de mii de „agenți operativi”, în birourile lor oficiale ori în încăperi aparent benigne ale clădirilor publice, în apartamente clandestine „de serviciu”, fără a cruța hîrtia, fără a-și cruța timpul, vid de altminteri, recr-utau neobosiți, convocau la raport și incitau la delațiune un număr de ci-ripitori care depășea cu mult necesitățile lor informative. Se ambiționau să recruteze chiar persoane în mod evident lipsite de utilitate pentru ei și manifest reticente, cum ar fi religioasa văduvă a predicatorului baptist Nikitin, mort în lagăr, care a fost interogată de mai multe ori, fiind ținută ore întregi în picioare. A fost și arestată, apoi trecută, la fabrica unde lu-cra, la o muncă mai prost plătită. Unul dintre obiectivele acestei recru-tări masive era, în mod evident, să se facă în așa fel, încît fiecare supus să simtă asupra-i răsuflarea canalelor informate, ca în fiecare societa-te, în fiecare birou ori atelier de lucru, în fiecare apartament ori să exis- te un ciripitor, ori toată lumea să se teamă că există.

Cu titlu de ipoteză, voi formula o evaluare aproximativă: din patru-cinci locuitori ai orașelor, unuia i s-a propus cel puțin o dată în viață să devină ciripitor. Dar proporția poate fi și mai mare. În ultima vreme, am întreprins unele investigații atît printre foștii deținuți, cît și în rîndul unor oameni care n-au fost nicicînd arestați, întrebîndu-i dacă, în ce condiții și cînd s-a încercat recrutarea lor. Și s-a dovedit că, de exemplu, între cei cîțiva oameni adunați în jurul unei mese, nu exista nici unul care să nu fi fost contactat măcar o dată în acest scop!

N.I. Mandelstam conchide pe bună dreptate că, în afară de slăbirea re-lațiilor interumane, aceste recrutări urmăreau și altceva: ca, ulterior, cei care cedaseră, avînd a se teme de o demascare publică, să fie intere-sați în menținerea solidității sistemului.

Disimularea și-a întins tentaculele înghețate în toate straturile demogra-fice, insinuîndu-se între colegi de muncă și vechi prieteni, între studenți, între soldați, între vecini, între adolescenți și chiar în

anticamerele NKVD — între femeile venite să aducă pachete pentru soții lor.

Trădarea ca formă de existență.

Trăind ani de zile cu teama pentru sine și pentru ai săi în suflet, omul devine tributar fricii, vasalul ei. Și cea mai puțin primejdioasă formă de existență i se pare a fi trădarea permanentă.

Cea mai benignă, dar și cea mai răspîndită formă de trădare era ca în aparență să nu faci rău nimănui, dar să fii orb la suferința celui ce pierde lîngă tine, să nu-l ajuți, să te întorci cu spatele. A fost arestat un vecin, un coleg de muncă sau chiar un prieten apropiat. Dar tu taci, te faci că n-ai băgat de seamă (cum ți-ai putea permite să-ți pierzi locul de muncă?). La adunarea generală se anunță că cel disparat ieri e un înrăit dușman al poporului. Douăzeci de ani v-ați ros coatele de aceleași birouri, dar acum, prin nobila ta tăcere (dacă nu chiar printr-un discurs acuzator), trebuie să arăți că n-ai nimic de-a face cu crimele lui (ești dator cu acest sacrificiu iubitei tale familii, celor apropiați! ce drept ai avea să nu te gîndești la ei?). Dar cel disparat a lăsat în urmă-i o soție, o mamă, niște copii - poate o să-i ajuți cu ceva? Nu, nu, e prea periculos: căci ei sunt soția unui dușman, mama unui dușman, copiii unui dușman (iar ai tăi au în față încă lungi ani de școală)!

Cînd a fost arestat inginerul Palcinski, soția lui i-a scris văduvei lui Kropotkin: „Am rămas de izbeliște, nimeni nu mă ajută cu nimic, toți se feresc de mine, le e frică... Abia acum am văzut ce înseamnă prietenii. Excepțiile se pot număra pe degete.”*

Oferi adăpost - ești dușman! Întinzi o mîna de ajutor - ești dușman! Ră-mîi fidel prietenului tău-ești dușman! Și telefonul familiei proscrise amu-țește. Nu mai sosesc scrisori. Pe stradă, nimeni nu-i mai cunoaște, nu li se întinde mîna, nici măcar nu li se mai dă binețe. Și, cu atît mai mult, nimeni nu-i mai invită acasă, nu le împrumută bani. În tumultul unui ma-re oraș, oamenii se simt ca în pustiu.

Asta și voia Stalin! Rîde pe sub mustață, lustragiul! (1)

După ce eminentul său frate a fost trimis la moarte, academicianul Ser-ghei Vavilov(2) a acceptat să devină președintele-fantoșă al Academiei (altă mișcare făcută în derîdere de poznașul cu mustață, căruia îi plăcea să se joace cu sufletele oamenilor). Contele sovietic

A.N. Tolstoi se ferea nu numai să viziteze familia fratelui său, victimă a represiunilor, ci și să-i dea vreun ajutor bănesc. Leonid Leonov i-a interzis soției lui, născută Sabașnikova, să frecventeze familia fratelui ei, S.M. Sabaș-nikov, care fusese arestat. Iar legendarul Dimitrov, leul ce înfiorase cu răgetele lui procesul de la Leipzig, n-a mișcat un deget ca să-i salveze pe prietenii lui Popov și Tanev, când, eliberați de un tribunal fascist, au încasat pe pământul sovietic fiecare câte cincisprezece ani pentru „aten-tat la viața tovarășului Dimitrov” (condamnarea și-au ispășit-o la Kras-lag).

Situația familiilor deținuților e binecunoscută. V.I. Kaveșean din Kaluga scrie: „După arestarea tatălui meu, toți fugeau de noi ca de niște ciu-mați; eu a trebuit să renunț la școală, căci copiii îmi făceau viața iad (Trădători în creștere! Călăi în creștere!), iar mama a fost dată afară din

*Scrisoare din 16.08.29, Secția de manuscrise a Bibliotecii „Lenin”, fond 410, col. 5, doc. 24.

serviciu. Am ajuns să cerșim”.

La Moscova, niște milițieni au dus la gară, pentru a o trimite în exil, familia unui cetățean arestat în 1937, mama și copiii. Deodată, pe când traversau peronul, unul dintre puști (avea vreo opt ani) a dispărut. Milițienii au răscolit toată gara, dar nu l-au găsit. Familia a fost expe-diată în exil fără el. Băiețașul se strecurase sub pînza roșie ce acopea-re pedestalu înalt al bustului lui Stalin, unde a și stat ascuns pînă a trecut primejdia. Apoi s-a întors acasă - apartamentul era sigilat. S-a dus la vecini, la cunoscuți, la prietenii tatălui și ai mamei, dar nu numai că nimeni nu l-a primit în familie: nu i s-a oferit nici măcar adăpost pen-tru o noapte! Și băiatul s-a dus să se predea la o școală de copii or-fani... Contemporani! Compatrioți! Vă recunoașteți mutrele?

Și întoarcerea spatelui e încă doar prima treaptă, cea mai puțin nocivă, a trădării. Dar câte alte trepte ispititoare există și cîți oameni le-au cobo-rît? Oare cei ce au dat-o afară din serviciu pe mama lui Kaveșean n-au făcut decît să-i întoarcă spatele, sau și-au adus propria contribuție? Dar cei care, prompti la apelul ofițerului operativ, au trimis-o pe Nikitina la dîrvală, pentru ca ea să accepte mai repede să devină ciripitoare? Dar redactorii care se grăbeau să pună la index numele unui scriitor arestat cu o zi în urmă?

Mareșalul Blücher - iată simbolul acelei epoci: s-a instalat ca o buhă în prezidiul tribunalului și l-a condamnat pe Tuhacevski (nu e mai puțin adevărat că Tuhacevski ar fi făcut la fel). După ce a fost împușcat Tuhacevski, i s-a luat capul și lui Blücher. Ori faimoșii profesori de me-dicină Vinogradov (3) și Șereșevski. Știm bine cum ei înșiși au semnat un denunț nu mai puțin criminal la adresa confrăților lor Peletniiov și Lavin. (Capul încoronat își făcea mîna cu suflete vii...)

Oamenii trăiau într-un câmp al trădării și cele mai bune argumente erau puse la bătaie pentru a o justifica. În 1937, un cuplu presimțea că va fi arestat, pentru că soția era venită din Polonia. Și au hotărît de comun acord ca, fără a mai aștepta arestarea, soțul să-și denunțe soția. Ea a fost arestată, iar el, „devenit curat” în ochii NKVD, a rămas în libertate. În același glorios an, un fost ocnaș politic de dinainte de revoluție, Adolf Dobrovolski, în momentul cînd era dus la închisoare, i-a spus unicei sale fiice, Isabella, pe care o iubea foarte mult: „Noi ne-am dat viața pentru puterea sovietică și vreau ca nimeni să nu se folosească de ultragiul ce ți s-a adus. Cere să fii primită în Comsomol”. Prin sentința tribunalului, lui Dobrovolski nu i se interzisese corespondența, dar Com-somolul a somat-o pe fiica lui să nu-i scrie, și ea, în spiritul sfatului părintesc ce i se dăduse, și-a renegat tatăl.

Și cîte asemenea renegări nu s-au făcut auzite atunci, rostite în public ori semnate în presă: „Eu, cutare, începînd din ziua cutare, îmi reneg tatăl și mama ca dușmani ai poporului sovietic”. Era prețul plătit pentru viață.

Celor ce n-au trăit acele vremuri (ori, astăzi, nu trăiesc în China) le este aproape imposibil să înțeleagă și să ierte aceste renegări. În societățile normale, omul își trăiește cei șaiszeci de ani sorociți fără a cădea vreo-dată în cleștele unei asemenea dileme, convins de onestitatea lui, așa cum vor fi și cei aleși să țină un discurs lîngă mormîntul lui. Omul păără-sește această viață fără să știe în ce abise ale răului ar fi putut să se prăbușească.

Rapănul generalizat al sufletelor nu năpădește societatea instantaneu. În toți anii '20 și la începutul anilor '30, se mai păstrau încă o structură sufletească și un număr de idei ținînd de vechea societate: să-i ajuți pe cei ajunși la necaz, să intervii în favoarea

celor năpăstuiți. În 1933, Nikolai Vavilov și Meister au făcut în mod deschis demersuri în favoarea tuturor membrilor VIR care fuseseră arestați. Există un grad minim de corupție, fără atingerea căruia mărețul Aparat nu poate veni de hac unui popor. Acest grad este determinat și de tinerețea eventualilor recalitranti. În Rusia, pentru a se trece acest prag, a fost nevoie de douăzeci de ani. Când, în 1949, asupra statelor baltice s-a abătut un val de arestări masive, trecuseră abia cinci-șase ani de guvernare sovietică - puțin pentru încetățenirea corupției - și acolo familiile ce căzuseră vic-time puterii se ajutau între ele. (De altfel, a existat și o altă cauză care a augmentat rezistența balticilor: persecuțiile sociale erau resimțite ca opresiune națională, și în asemenea cazuri popoarele sunt întotdeauna mai ferme în apărarea intereselor lor.)

Evaluând rolul anului 1937 pentru ceea ce reprezintă Arhipelagul, i-am refuzat încoronarea. Dar aici, vorbind de cei rămași în libertate, trebuie să-i așezăm pe frunte coroziva coroană a trădării: se poate spune că tocmai acest an a frînt, sub raport moral, coloana vertebrală a părții ră-mase libere din poporul nostru, corupînd-o pînă în străfunduri.

Dar nici chiar acest lucru nu a însemnat sfîrșitul societății noastre! (Așa cum se poate vedea astăzi, sfîrșitul nu a venit, de fapt, niciodată: în conștiința Rusiei a rămas întotdeauna un fir viu, fie el și subțire, care a dăinuit pînă au sosit zile mai bune, pînă în 1956, și de acum înainte e cu atît mai sigur că nu va pieri.) Rezistența nu s-a manifestat la lumina zilei, ea nu a marcat această epocă de degradare generală, dar în vini-șoarele ei firave sîngele cald n-a încetat să pulseze, să pulseze, să pul-seze, să pulseze.

În aceste vremuri cumplite, cînd în singurătăți febrile se ardeau fotogra-fii dragi, scrisori dragi și jurnale intime, cînd fiecare hîrtie îngălbenită din scrinul familial exploda brusc într-o inflorescență de foc a pierzaniei, ga-ta să se precipite ea însăși în sobă, cîtă bărbăție îți trebuia pentru ca mii și mii de nopți la rînd să păstrezi, să nu arzi manuscrisele unui condam-nat (ca Florenski) ori ale unui proscris notoriu (ca filosoful Fiodorov(4))! Și cît de antisovietică, clandestină, furibund subversivă va fi părut povestirea Lidiei Ciukovskaia, Sofia Petrovna! Ea a fost păstrată de Isidor Glinkin. În Leningradul blocat,

simțind apropierea morții, Glinkin s-a tîrît pînă în celălalt capăt al orașului pentru a o preda - salvînd-o astfel - surorii sale.

Fiecare act de rezistență cerea un curaj disproporționat în comparație cu propria lui importanță. Era mai puțin primejdios, sub Alexandru al II-lea, să păstrezi acasă dinamită decît, sub Stalin, să adăpostești copilul orfan al unui dușman al poporului. Și totuși cîți asemenea copii au fost culeși de pe drumuri și salvați (revine acelor copii datoria de a povesti cum a fost). Și ajutorul secret pentru familii a existat. Și s-a găsit întotdeauna cineva care, la poarta închisorii, să țină locul la o coadă de trei zile și trei nopți soției unui deținut, pentru ca ea să se poată încălzi și să poată dormi puțin. Cineva care, cu inima bătînd să-i spargă pieptul, să te anunțe că apartamentul tău e supravegheat și că nu e bine să te în-torci acasă. Cîte cineva a adăpostit, totuși, o fugară, cu prețul unei nopți de nesomn.

I-am mai menționat deja pe cei ce au refuzat să voteze pentru condam-narea Partidului Industrial. Au existat și dintre aceia care n-au ezitat să plece pe Arhipelag, pentru că luaseră apărarea unor colegi obscuri și ignorați de toată lumea. A existat și cîte un fiu demn de tatăl său, ca fiul lui Rojanski, care a suferit el însuși pentru că îl apăraseră pe colegul lui, Kopelev. La adunarea de partid de la Editura Detghiz din Leningrad, M.M. Meisner s-a ridicat să pledeze în favoarea „sabotorilor literaturii pentru copii”, după care a fost imediat exclus și arestat. Or, el știa ce riscă. O tînără funcționară de la cenzura militară (Reazan, 1941) a rupt în bucăți scrisoarea incriminatorie a unui soldat de pe front pe care nu-l cunoștea, dar a fost văzută cînd arunca bucățile de hîrtie la coș. Scrisoarea a fost reconstituită și fata a fost ea însăși arestată. S-a sacri-ficat pentru un necunoscut de cine știe unde! (Am aflat despre ea numai pentru că am locuit la Reazan. Dar cîte cazuri asemănătoare au rămas neștiute?...)*

Astăzi s-a îndătinat deprinderea comodă de a afirma (Ehrenburg) că arestările erau o loterie. Loterie-loterie, dar unele numere erau marcate cu grijă. Se aruncau năvoade mari, e adevărat, se aresta pe baza unor cifre de plan, dar orice protestatar public era umflat pe loc! Și ceea ce rezulta era o selecție de suflete, nu o loterie! Temerarilor li se puneă ca-pul pe butuc, li se făcea vînt pe Arhipelag, și nimic nu

mai tulbura tablo-ul monoton al supunerii celor rămași în libertate. Cei mai buni și cei mai puri nu puteau face parte din această societate, iar în lipsa lor ea se de-grada progresiv. Erau dispariții silențioase, putînd trece aproape neob-

*Deținem o mărturie despre un caz eroic de rezistență colectivă, dar ea ar trebui confirmată și de către altcineva: în 1930, cîteva sute de elevi ai unei școli de ofițeri ucrainene, care refuzaseră să reprime revoltele țărănești, s-ar fi înființat singuri pe Solovki, încolonați și fără escortă.

servate. Dar o dată cu ele murea sufletul unui popor.

Descompunerea într-o atmosferă dominată lungi ani la rînd de teamă și trădare, cei rămași nevătămați sunt teferi numai pe dinafară, corpul lor e teafăr. Dar ceea ce e lăuntric se descompune.

Iată de ce milioane de oameni au acceptat să devină ciripitori. Dacă în 35 de ani (pînă în 1953), Arhipelagul a înghițit, socotindu-i și pe cei ce și-au lăsat oasele acolo, vreo patruzeci de milioane de oameni (esti-mare modestă, n-am făcut decît să înmulțim populația GULAG-ului cu trei sau cu patru, or, în timpul războiului se murea ușor în proporție de un procent pe zi), un caz din trei sau - hai, fie - unul din cinci se baza pe denunțul sau pe mărturia cuiva. Ei sunt, toți, și astăzi printre noi, acești asasini cu penița. Unii își trimiteau aproapele la pușcărie din teamă - și asta nu era decît prima treaptă - alții din interes, iar alții - cei mai tineri la vremea aceea, iar acum în pragul pensiei - denunțau cu entuziasm, denunțau din fidelitate față de idee, uneori fără să ascundă acest lucru, căci denunțarea unui dușman era o virtute de clasă. Toți acești indivizi se află printre noi, cel mai adesea prosperă, iar noi îi mai și admirăm ca pe niște „simplici și bravi cetățeni sovietici”.

Cancerul sufletului lucrează pe ascuns și atacă de preferință zone unde te-ai aștepta să găsești gratitudinea. Fiodor Peregud îl încălzise la sîn pe Mișa Ivanov: omul n-avea unde lucra - îl plasase la atelierul de repa-rat vagoane din Tambov și-l învățase meserie; omul n-avea casă - îl găzduise ca pe o rudă. Și Mihail Dmitrievici Ivanov informează NKVD-ul că, la o masă familială, Fiodor Peregud lăudase tehnica germană. (Ar trebui să-l cunoașteți pe acest Fiodor Peregud; era mecanic, electronist, electrician, ceasornicar, optician, metalurg, modelier, ebenist, avînd vreo douăzeci de specializări. În lagăr, a deschis un atelier de mecanică fină. Cînd și-a pierdut un picior, și-a meșterit el însuși proteza.) Au venit să-l aresteze, ridicînd-

o cu această ocazie și pe fiica lui de 14 ani - și toate acestea din cauza lui Mișa Ivanov. Individul era negru la chip în timpul procesului: înseamnă că putreziciunea sufletului răzbate uneori în afară. Curînd a și părăsit atelierul, începînd să lucreze fățiș pentru GB. Ulterior, ca o nuliță ce era, a fost azvîrlit la un post de pază con-tra incendiilor.

Într-o societate descompusă, ingratitudea e o atitudine cotidiană, cu-rentă, care aproape că nu mai stîrnește mirare. După arestarea selec-ționatorului V.S. Markin, agronomul A.A. Soloviov și-a adjucecat fără să clipească sortul de grîu „Taiga-49” realizat de acesta.* Cînd a fost desființat Institutul de civilizație budistă (toți cercetătorii de valoare au fost arestați), iar conducătorul institutului, academicianul Șcerbațkoi, a

*Iar cînd, după 20 de ani, Markin a fost reabilitat, Soloviov nu a vrut să-i cedeze nici măcar jumătate din onorariu. „Izvestia”, 15.11.63.

murit, Kalianov, discipolul acestuia, s-a înființat la sărmana văduvă și a convins-o să-i predea cărțile și manuscrisele răposatului: „Altfel, o să fie de rău; Institutul de civilizație budistă s-a dovedit a fi un centru de spi-onaj”. Punînd mîna pe manuscrise, a publicat o parte din ele sub sem-nătura lui (ca, de altfel, și o lucrare a lui Vostrikov), ceea ce i-a adus ce-lebritatea.

Numeroase reputații științifice din Moscova și Leningrad sunt clădite în acest fel, pe sîngele și osemintele altora. Ingratitudea discipolilor, care a lăsat o dîră neagră în știința și tehnica din țara noastră în anii '30 și '40, are o explicație simplă: știința a trecut de sub egida savanților și in-ginerilor autentici în mîinile unor parveniți ignoranți și cupizi.

Astăzi sunt greu de identificat și de enumerat toate aceste lucrări și in-venții furate. Dar apartamentele celor arestați? Dar bunurile jefuite? Dar faptul că, în timpul războiului, această sălbăticie a devenit un soi de caracteristică națională? Cînd un om era lovit de năpastă, cînd casa îi era distrusă de bombe ori de incendiu, cînd era silit să se evacueze, ve-cinii mai fericiți, simpli și bravi cetățeni sovietici, se repezeau numai-decît să se chivernisească pe seama lui.

Tipurile de descompunere morală sunt foarte variate și n-avem nici o șansă de a le epuiza în acest capitol. Viața colectivă a societății în

ge-neral se caracteriza prin promovarea trădătorilor și triumful nulităților, în vreme ce tot ce avea ea mai bun și mai pur era făcut fărîme. Cine îmi va arăta, în perioada anilor '30-'50, fie și un singur caz din întreaga țară, cînd un om integru a pus cu botul pe labe, a anihilat, a concediat un intrigant mizerabil? Eu afirm că o asemenea eventualitate e imposibilă, cum imposibil este ca o cascadă să-și repeadă apele, cu titlu de excepție, în sus. Un om integru nu se adresa nicicînd GB-ului, în vreme ce mișelul avea într-acolo cale bătută. Și GB-ul nu dădea îndărăt din fața nimănui, dacă nu l-a oprit nici măcar reputația unui Nikolai Vavilov. Atunci de ce ar cădea cataracta în sus?

Acest triumf facil al lichelelor asupra oamenilor integri clipoceea ca o cloacă neagră și urît mirositoare în Capitala ticsită, dar împutea aerul și sub cinstitele viscole arctice, în stațiile polare (feblețea anilor '30), unde te-ai fi așteptat mai degrabă să vezi giganți din Jack London fumînd pipa păcii -duhoarea lui ajungea și acolo. La stația polară de pe insula Domașni (Severnaia Zemlea) erau trei oameni cu totul: șeful stației, Alexandr Pavlovici Bahici, reputat veteran al expedițiilor polare, ne-membru de partid; muncitorul necalificat Eriomin, singurul comunist — secretar de partid (!) al stației - și meteorologul Goreacenko, comsomo-list și secretar de comsomol, a cărui ambiție era să-și răstoarne șeful pentru a-i lua locul. El cotrobăie printre lucrurile lui Bahici, îi fură niște documente și începe să-l amenințe. În Jack London, ceilalți doi bărbați l-ar fi îngropat pur și simplu pe netrebnic sub ghețuri. Dar nu, se tele-grafiază directorului Căii Maritime de Nord, Papanin, cerîndu-se înlo-cuirea lui Goreacenko. Secretarul de partid, Eriomin, semnează tele-grama, dar numaidecît face act de căință în fața comsomolistului și, împreună, expediază acelui-ași Papanin o altă telegramă - partinică și comsomolistă - cu conținut diametral opus. Decizia lui Papanin: colectivul s-a destrămat, să fie aduși toți pe continent. Spărgătorul de gheață „Sadko” vine să-i ia. La bordul lui „Sadko”, comsomolistul nu pierde vremea: îi strecoară materialele pentru un dosar comisarului poli-tic al navei și Bahici e arestat pe loc (principala acuzație: a încercat să deturneze nava, pentru a o preda nemților - da, chiar nava care îi transporta în acel moment...). Pe țărm, Bahici e încarcerat într-un KPZ. (Să ne imaginăm pentru o clipă că acel comisar politic ar fi fost

un om cinstit și cu scaun la cap, că l-ar fi convocat pe Bahici, ascultînd și par-tea adversă. Dar acest lucru ar fi însemnat să dezvăluie secretul denun-țului în fața unui potențial dușman! și, prin intermediul lui Papanin, Go-reacenko l-ar fi băgat la închisoare pe comisarul însuși. Sistemul lucrează fără rateuri.)

Desigur, unii oameni, care n-au fost crescuți din fragedă pruncie în gru-pele de pionieri și celulele de comsomol, și-au păstrat sufletul curat. Într-o zi, într-o gară siberiana, un brav și zdravăn soldat vede sosind un eșalon cu zeki. Se repede să cumpere cîteva pachete de țigări și îndu-plecă escorta să le dea deținuților (în alte pagini ale acestei cărți vom mai descrie asemenea cazuri). Dar, cu siguranță, acest ostaș nu se afla în serviciu comandat, ci în permisie, și secretarul de comsomol nu era prin preajmă. În unitatea lui, nu s-ar fi încumetat la așa ceva, căci ar fi pățit-o. Cine știe, de altfel, dacă n-a avut nenorocul să fie înhățat de co-mandantul vreunei patrule locale.

Minciuna ca formă de existență.

Cedînd fricii ori lăsîndu-se acaparați de cupiditate și invidie, oamenii nu se pot prosti cu aceeași rapiditate. Dacă sufletele le sunt poluate, min-tea le rămîne destul de limpede. Ei nu pot crede că toată genialitatea din univers s-a condensat subit sub o singură scăfîrlie cu frunte îngustă și teșită. Ei nu pot crede că au devenit ființele neghioabe pe care le aud autoîmbrobodindu-se la radio, pe care le văd în filme ori despre care citesc în ziare. Nimic nu-i obligă să spună adevărul pe față, dar nimeni nu le îngăduie să tacă. Ei trebuie, deci, să vorbească, și ce să spună, dacă nu minciuni? Trebuie să aplaude cu frenezie; cît despre sinceritate, nimeni nu le pretinde așa ceva.

Și cînd citim acest mesaj, adresat de personalul didactic al unui institut de învățămînt superior tovarășului Stalin:*

„Întărindu-ne vigilența revoluționară, vom acorda tot sprijinul nostru glo-riosului serviciu de informații condus de fidelul discipol al lui Lenin, co-

*„Pravda”, 20 mai 1938.

misarul stalinist al poporului Nikolai Ejov în acțiunea de purificare a în-vățămîntului superior, ca și a întregii noastre țări, de rămășițele troț-kisto-buhariniste și de toate celelalte canale contrarevoluționare.”

Nu vom lua întreagă această adunare de o mie de oameni drept o tur-mă de idioți, ci vom ști că avem de a face cu tot atîția mincinoși abjecți, resemnați cu gîndul că ei înșiși vor fi, mîine, arestați.

Minciuna permanentă devine, întocmai ca și trădarea, unica formă ne-primejdioasă de existență. Fiecare mișcare a limbii, fiecare expresie a feței poate fi pîndită de cineva. De aceea fiecare cuvînt, dacă nu este în mod necesar o minciună patentă, trebuie, în orice caz, să nu contrazică minciuna generală. Există un set de fraze, un set de etichetări, un set de formule mincinoase gata pregătite și nu se poate concepe un discurs sau un articol, nu se poate imagina o carte științifică, un volum de publi-cistică, de critică sau o operă așa-zis „beletristică” în care să nu se re-curgă la această recuzită de fond. În cel mai științific dintre texte, va tre-bui să existe un loc unde să fie susținută o falsă autoritate ori prioritate, unde cutare sau cutare autor să fie ponegrit pentru că a spus adevărul: fără aceste minciuni nu poate vedea lumina tiparului nici o lucrare, fie ea și academică. Ce să mai vorbim de zbierătele de la mitinguri, de ief-tinele ședințe din pauze, unde trebuie să votezi împotriva propriei tale opinii, să ai aerul că te bucuri de ceea ce, în realitate, te supără (un nou împrumut de stat, o scădere a retribuiției, o contribuție pentru cine știe ce coloană de tancuri, o duminică de muncă patriotică ori angajamentul de a-ți trimite copiii în ajutorul colhoznicilor), și să-ți exprimi vehement mînia în legătură cu lucruri care nu te afectează defel (cum ar fi niște represiuni invizibile și impalpabile undeva în Indiile de Vest ori în Para-guay).

Tenno era cuprins de rușine cînd, în închisoare, povestea cum, cu două săptămîni înainte de a fi arestat, le ținuse marinarilor o conferință intitulată „Constituția stalinistă - cea mai democratică constituție din lume” (conferință care nu conținea nici un cuvînt sincer).

Nu există om care să fi publicat o singură pagină și să nu fi mințit. Nu există om care să fi urcat la o tribună și să nu fi mințit. Nu există om care să se fi apropiat de un microfon și să nu fi mințit.

Și dacă te-ai putea mărgini la atît! Dar dansul continuă: fiecare discuție cu șefii, fiecare convorbire la secția de cadre, orice dialog cu un alt om sovietic implică minciuna: uneori sfruntată, alteori circumspectă, alteori condescendent-aprobatoare. Și dacă, între

patru ochi, un imbecil îți spune că ne-am retras pînă la Volga pentru a-l ademini pe Hitler cît mai adînc în teritoriile noastre și că gîndacul de Colorado a fost aruncat asupra cîmpiilor țării de către americani, trebuie să-l aprobi, să-l aprobi neapărat! Căci dacă ai clătinat din cap a îndoială, te poate paște Arhi-pelagul (să ne amintim de arestarea lui Ciulpeniov, Partea întâi, capitolul 7).

Dar nici asta nu e totul: copiii tăi cresc! Dacă sunt deja mărișori, tu și soția ta nu trebuie să spuneți deschis în fața lor ceea ce gîndiți: căci fiecare dintre ei este dresat să devină un Pavlik Morozov și nu va ezita să repete fapta lui eroică. Iar dacă sunt încă mici, trebuie să vă decideți cum e mai bine să-i educați: să le prezentați din capul locului minciuna drept adevăr (ca să le faceți viața mai ușoară), ceea ce înseamnă să nu încetați a minți nici în prezența lor, ori să le spuneți adevărul, riscînd ca într-o bună zi să o sfeclească, să-i ia gura pe dinainte, caz în care vă veți simți datori să le explicați de la început că adevărul ucide și că, de îndată ce au pășit dincolo de pragul casei, trebuie să mintă, să mintă cît e ziua de lungă, așa cum fac tăticii și mămica.

O dilemă care te poate face să privești cu dezgust ideea de a avea copii.

Minciuna ca fundație durabilă a vieții.

La un institut din provincie vine să predea literatura tînăra profesoară A.K., o femeie inteligentă, care știe perfect cum stau lucrurile, cu dosarul la fel de nepătat ca și diploma ei nou-nouță de candidat în științe. Încă de la primul curs o reperează pe singura studentă membră de partid și decide că ea trebuie să fie ciripitoarea. (Căci nu există an de studii fără ciripitori, de asta A.K. e absolut convinsă.) Și se hotărăște să simuleze față de ea simpatia și amicitia, (în treacăt fie spus, o mare greșeală tac-tică din perspectiva Arhipelagului: ar fi trebuit, dimpotrivă, să-i trînteas-că niște note proaste: atunci orice denunț din partea ei ar fi trecut drept o răfuială personală.) Se întîlnesc și în afara Institutului, fac schimb de poze (studenta poartă fotografia profesoarei sub învelitoarea carnetului de partid). În vacanțe, schimbă scrisori afectuoase. Și A.K. își prepară fiecare curs avînd drept criteriu judecățile eventuale ale acestei studente cu patalama de partid. Trec 4 ani de umilitoare prefăcătorie, studenta termină institutul, A.K. nu mai are a se teme de reacțiile ei și, cu

prima ocazie, îi face o primire ostentativ rece. Supărată, fosta studentă își cere înapoi fotografiile și scrisorile și îi strigă în față (Lucrul cel mai amuzant, și trist totodată, în această istorie este că, probabil, ea n-a fost niciodată ciripitoare): „Cînd îmi voi termina aspirantura, n-am să mă agăț niciodată cu dinții de un amărît de Institut, cum ai făcut dumneata! Ce erau cursurile dumitale? Niște hîrîituri de flașnetă!"

Da! Sărăcindu-și, decolorîndu-și, coafîndu-și gîndurile după gustul unei potențiale ciripitoare, A.K. a masacrat niște cursuri cărora, altminteri, le-ar fi putut da strălucire.

Cum foarte inteligent spunea un poet, ceea ce am trăit noi nu a fost cultul personalității, ci cultul dedublării personalității.

Desigur, și aici trebuie distinse niște gradații: minciuna impusă de nece-sitate. Minciuna defensivă nu e totuna cu minciuna delirantă, neînfrîna-tă, în care au excelat mai cu seamă scriitorii: acea minciună care, în 1937(!) o făcea pe Șaghinian să scrie înduioșată că, vedeți dumnea-voastră, epoca socialismului a produs transformări pînă și în anchetele judiciare: potrivit anchetatorilor, acum cei arestați preventiv colaborează fără rezerve, povestind despre sine și despre alții tot ce trebuie.

Minciuna ne-a împins atît de departe de o societate normală, încît ne-am pierdut orice posibilitate de orientare: ceața ei sură și de nepă-truns nu lasă să se distingă nici un reper. Afli deodată, examinînd niște note, că volumul lui P. Iakubovici „În lumea proscrisilor" a fost tipărit chiar în perioada cînd autorul își trăia ultimele zile de ocnă, înainte de a pleca în deportare.* Ei bine, comparați! Comparați cu ceea ce se întîm-plă în vremurile noastre. Printr-un miracol, povestirea mea tardivă și ti-midă despre Ivan Denisovici a putut vedea lumina zilei, dar curînd după aceea toate barierele au fost coborîte, toate jaluzelele trase, toate șuru-burile strînse: e interzis să scrii nu numai despre contemporaneitate, ci chiar despre lucruri întîmplate cu treizeci și cincizeci de ani în urmă. Vom mai apuca oare să citim asemenea scrieri? Ai zice că ne e dat să murim mințiți și cufundați pînă la gît în minciună.

Și, de altfel, chiar dacă ni s-ar propune dezvăluirea adevărului, e sigur oare că acei ce încă se mai bucură de libertate ar vrea să-l audă? I.G. Oksmann(5) s-a întors din lagăr curînd după război, n-a

mai fost arestat și a trăit la Moscova. Prietenii și cunoscuții nu i-au întors spatele, l-au ajutat. Numai că nu voiau să asculte povestirile lui despre viața din la-găr. Căci, știind aceste lucruri, cum ar mai fi putut trăi?...

După război, era foarte popular cântecul „Nu se mai aude zgomot de oraș”. Soliștii cei mai mediocri culegeau, interpretându-l, aplauze freneti-ce. Direcția Gîndurilor și Sentimentelor nu i-a găsit la început nici un cusur, și dă-i cu transmisiile la radio, cu autorizațiile de a fi cîntat de pe scenă: doar era un cântec rusc, popular! Abia într-un târziu le-a căzut fisa și, încetul cu încetul, cântecul a dispărut din eter. Cuvintele lui vor-beau despre un captiv fără speranță, despre spulberarea unirii dintre două inimi. Nevoia de căință mai exista, totuși, cuibărită în conștiințe, ieșea din muțenie și oamenii otrăviți cu minciună puteau, măcar la auzul acestui cântec vechi, aplauda din tot sufletul.

Cruzimea.

Unde ați fi vrut ca, în prezența susziselor trăsături comportamentale, să se mențină bunătatea sufletească? Respingînd brațele întinse ale nau-fragiaților, cum să rămii om bun? Odată mînjit cu sîngele altora, nu poți decît să devii din ce în ce mai feroce. De altfel, cruzimea („cruzimea de clasă”) era exaltată, sădită în suflete. Și omul sfîrșea prin a nu mai ști pe unde trece linia de demarcație dintre bine și rău. Cînd bunătatea e luată în rîs, după cum luate în rîs sunt mila și caritatea, cine îi mai poate

*Și într-o perioadă cînd această ocnă exista! Tocmai de ocna de atunci e vorba în carte și nu despre una care „nu se va mai repeta niciodată”.

opri pe cei setoși de sînge?

O corespondentă anonimă (de pe strada Arbat 15) își pune întrebări despre „resorturile cruzimii” ce-i caracterizează pe unii „oameni sovietici”. De ce cu cît victima e mai lipsită de apărare, cu atît mai mare e cruzimea manifestată față de ea? Și dă un exemplu pe care, deși la prima vedere nu e dintre cele mai semnificative, îl vom reproduce: larna 43-44, gara din Celeabinsk, o copertină deasupra magaziei pentru bagaje de mînă. Sub copertină - ciment acoperit cu zăpadă adusă de vînt și bătucită apoi de tălpile cizmelor. La ghișeul magaziei - o femeie încotoșmănită într-o pufoaică, de ceastălaltă parte - un milițian bine hrănit și purtînd o scurtă îmblănită. Nu

observă nimic, ocupați cum sunt să flirteze și să glumească între ei. Or, alături zac întinși doi oameni, în niște hăinuțe de bumbac și zdrențe pămîntii, pe care dacă le-ai numi ponosite ar însemna să le înfrumusezezi peste măsură. Sunt niște băieți tineri dar extenuați, cu chipurile umflate și cruste pe buze. Unul din ei, avînd pesemne febră, s-a lipit cu pieptul gol de zăpadă și geme. Povestitoarea intră în vorbă cu ei și află că unul tocmai își terminase condam-narea într-un lagăr, celălalt fusese eliberat pe motiv de boală, dar la eliberare primiseră niște documente care nu erau în regulă și acum nu li se dădeau bilete de tren ca să se poată duce acasă. Iar să se întoarcă în lagăr nu mai au putere, epuizați cum sunt de diaree. Povestitoarea se apleacă, întinzîndu-le cîte o bucată de pîine. Deodată milițianul își curmă vesela flecăreală și o apostrofează pe un ton amenințător: „Ce-i, mătușica, îți găsiși neamuri pe-aici? Mai bine vezi-ți de treabă, că de murit, mor ei și fără dumneata!" Femeia s-a gîndit: „Dar dacă, nici una, nici două, mă arestează și pe mine?" (Într-adevăr, de ce nu?) Și a plecat în drumul ei.

Cît de tipic e aici totul pentru societatea noastră: și ce a gîndit femeia, și faptul că a plecat. Și cîinosul milițian, și cîinoasa magazioneră în pu-foaică, și cîinoasa casieră care a refuzat să le dea bilete de tren, și sora medicală care nu i-ar fi primit la spitalul orașenesc, și idiotul de civil ca-re le-a întocmit documentele la eliberare.

O viață plină de sălbăcie s-a înstăpînit peste țară, și nimeni nu-i va mai spune unui deținut, ca în Dostoievski, „sărmane", ci mai degrabă „tîrî-tură". În 1938, școlarii din Magadan aruncau cu pietre în coloanele de deținute ce treceau prin oraș (din amintirile Surovțevei). A mai cunoscut țara noastră vreodată, cunoaște oare astăzi vreo altă țară atîtea istorii oribile și sfîșietoare despre atîtea familii ori despre lo-catari ai aceluiași apartament comunal? Fiecare cititor ar putea povesti destule; vom menționa aici doar una, două.

Într-un apartament comunal din Rostov, pe strada Dolomanovo, locuia Vera Krasuțkaia, al cărei soț fusese arestat în 1938 și pierise în lagăr. Colocatară ei, Anna Stolberg, știa acest lucru și, vreme de optsprezece ani - din 1938 pînă în 1956 -s-a delectat cu puterea pe care o avea asu-pra vecinei, terorizînd-o cu amenințările ei: la bucătăria comună sau pe coridor, îi șuiera printre dinți: „Cît vreau eu,

poți rămîne aici; dar dacă-mi tună altceva, odată vine careta și te ia!" Abia în 1956 Krasuțkaia s-a ho-tărît să înainteze o plîngere procurorului. Stolberg și-a mai pus lacăt gu-rii. Dar au continuat să trăiască în același apartament.

Nikolai Iakovlevici Semionov a fost arestat în 1950 în orașul Liubim. În iarna aceluiași an, soția lui a dat-o afară din casă pe soacră-sa, mama lui Semionov: „Valea, vrăjitoare bătrînă! Fiul tău e un dușman al popo-rului!" (Peste șase ani, cînd se va întoarce din lagăr, femeia, ajutată de fiica lor mai mare, Nadia, acum adolescentă, îl va azvîrli în stradă și pe el, în plină noapte, numai în izmene. Nadia va arăta multă osîrdie, căci trebuia să facă loc în casă pentru soțul ei. Și, aruncîndu-i tatălui ei nă-dragii în față, avea să-i strige:

„Afară, reptilă bătrînă!"* Mama lui Semionov a plecat la fiica ei Anna, măritată dar fără copii. Curînd fetei și ginerelui li s-a acrit de ea. În zilele cînd nu era de serviciu, ginerele, Vasili Fiodorovici Metiolkin, pompier de meserie, îi prindea soacrei obrajii între palme, strîngîndu-i ca într-un clește, în așa fel încît ea să nu se poată întoarce, și o scuipa cu volup-tate în față, pînă i se termina saliva, străduindu-se să nimerească în ochi sau în gură. Cînd era mai întăritat, își scotea ștremeleagul, i-l vîra sub nas și hîrîia: „Na, suge și mori!" Sora îi explică fratelui reîntors: „Știi, cînd Vasea se mai aghesmuiește... Ce poți pretinde de la un om beat?" Într-o vreme, ca să obțină o locuință nouă, au început să se poarte mai cu mînuși („Ne trebuie baie, n-avem unde o spăla pe mama, care e bă-trînă: doar n-o s-o punem să alerge pînă la baia publică!"). După ce „pe mîna ei" au primit un nou apartament, l-au burdușit cu servante și cu șifoniere, iar bătrînei i-au lăsat o fîșie de 35 de centimetri lățime, între dulap și perete, ca să stea culcată acolo și să nu se arate la vedere. Nikolai Iakovlevici, care locuia la fiul său, a riscat, fără să întrebe, să-și aducă acolo și mama. Intră nepotul. Bătrîna se aruncă în genunchi dinaintea lui: „Vovocika, tu n-ai să mă alungi, nu-i așa?" Nepotul, cu un rictus": „În regulă, pînă mă însor, poți sta aici!" Nu strică să spunem o vorbă și despre nepoata ei, Nadia (Nadejda Nikolaevna Topnikova). Între timp, ea terminase Facultatea de istorie și filologie a Institutului Pedagogic din Iaroslavl, intrase în partid și obținuse postul de redactor-șef la ziarul raional din orașul Neia,

regiunea Kostroma. Cu veleități po-etice, în 1961, pe cînd se mai afla la Liubim, își expunea crezul vital în următoarele versuri:

Ei bine, dacă-i caft - caft să fie!

*O istorie asemănătoare din toate punctele de vedere povestește VI. Jukov din Kovrov: a fost alungat de soție („Roiu', că altfel iar te bag la bulău!" și de fiica vitregă „lați tălpășița, pușcăriașule!").

Babacu'? O scatoalcă și lui!

Morala? Tîra cu baliverne

Scornite de niște tehui!

Eu una prin viață voi trece

Cu pași ghidați de calcul rece!

Dar organizația de partid i-a cerut să-și „normalizeze" relațiile cu taică-său și, subit, ea a început să-i scrie. Bucuros, tatăl i-a răspuns printr-o scrisoare în care spunea că îi iartă totul și pe care ea a s-a grăbit să o prezinte la biroul de partid. Cei de acolo au bifat într-o rubrică. De atunci fata se mărginește să-i trimită cîte o felicitare de marile sărbători din mai și noiembrie.

Această tragedie are șapte personaje: o picătură în care se reflectă tot ceea ce a însemnat libertatea noastră.

Famiiliile mai subțiri nu-și aruncă rudele întoarse din lagăr în stradă nu-mai în izmene, dar le e rușine că au în sînul lor o asemenea oaie nea-gră, suportă cu greu concepțiile lor veninoase și „deformate".

Și enumerarea ar putea fi continuată. Se mai poate menționa:

 Psihologia de sclav.

Același nefericit Bahici, într-o declarație adresată procurorului: „îmi dau seama că războiul a pus pe umerii organelor puterii obligații mai seri-oase decît examinarea dosarelor judiciare ale unor persoane izolate".

Și se mai pot discerne alte și alte asemenea trăsături.

Dar să recunoaștem încă de pe acum: dacă lui Stalin toate astea nu i-au reușit de la sine, dacă el însuși le-a elaborat pentru noi, punct cu punct, ei bine - a fost un geniu!

Prin această lume fetidă și cenușie, în care prosperau doar călăii și cei mai inveterați dintre trădători, în care puținii oameni rămași onești o dă-deau pe pahar, neavînd destulă voință pentru nimic altceva, în care cor-purile tinerilor se bronzau în vreme ce sufletele lor intrau în

putrefacție, în care noapte de noapte o mînă verde-gri scotocea țara, înșfăcînd cîte o victimă și tîrînd-o de guler în dubă - în această lume rătăceau, orbite și buimace, milioane de femei ai căror soți, fii sau părinți fuseseră smulși din rădăcini și trimiși pe Arhipelag. Dintre toți, ele erau cele mai strivite sub călcîiul terorii: le era frică de tăblițele sclipitoare de pe ușile cabinetelor, de țîrîitul telefonului, de o bătaie în ușă, de factorul poștal, de lăptăreasă și de instalator. Oricine se simțea cît de cît deranjat de prezența lor le putea da afară din apartament, din serviciu, din oraș.

Uneori sperau cu naivitate că sintagma „fără drept de corespondență” trebuie înțeleasă literal și că, după zece ani, el le va scrie.* Făceau coa-

*Lagăre fără drept de corespondență au existat uneori: nu numai uzinele atomice din anii

1945-49, ci și, de exemplu, Novaia Zemlea; sau, la fel, lagpunktul 29 al Karlag-ului a fost privat de acest drept, în 1938, pentru șase luni.

dă la porțile închisorilor. Făceau sute de kilometri pentru a ajunge într-un loc unde se spunea că erau primite colete alimentare pentru deți-nuți. Uneori mureau ele însele înainte de întoarcerea captivului. Uneori, primind un colet retumat cu mențiunea „Destinatarul decedat la infirmerie”, aflau măcar cînd a murit. Uneori, ca Olga Ceavceavadze, bă-teau drumurile pînă în Siberia, ca să presare pe mormîntul soțului un pumn de pămînt natal. Numai că nimeni nu le putea spune sub ce movi-liță, împreună cu alți trei, e îngropat cel cu care-și împărțiseră viața. Uneori, ca Zelma Jugur, îi trimiteau scrisori injurioase unui oarecare Voroșilov, uitînd că, dacă a existat vreodată, conștiința lui Voroșilov s-a stins cu mult înainte de propria lui extincție.*

Acestor femei le creșteau copiii și pentru fiecare dintre ei venea timpul-limită cînd tatăl trebuia neapărat să se întoarcă, pînă nu era prea tîrziu, dar el nu se întorcea.

Un petic triunghiular de hîrtie, ruptă dintr-un caiet de aritmetică. Textul e scris, succesiv, cu albastru și roșu, pesemne copilul a pus la un mo-ment dat creionul deoparte, ca să-și odihnească mîna, apucîndu-l apoi de celălalt capăt. Un scris stîngaci, cu pauze uneori chiar înăuntrul ace-luiași cuvînt

Să trăiești ticule, am uitat cum se începe o scrisoare la școală merg numai cînd trece iarna vino acasă că e rău de noi fără tată mama

zice că ești în misiune sau bolnav ce mai stai fugi din spital Oleșka a fugit din spital. numai în cămașă mama o să-ți coasă pantaloni noi iar eu am să-ți dau centura mia oricum copiii se tem de mine numai pe Oleșka nu-l bat niciodată că vorbește adevărat și el e necăjit am fost și bolnav am derilat (delirat) am vrut să mor cu mama cu tot dar ea na vrut și atunci nici eu nam vrut uite că mă doare mîna te sărut de o mie de ori

băiețelul tău de 6 ani jumate

Am învățat să scriu și pe plic cînd vine mama de la servicii scrisoarea o să fie în cutie.

„Într-un discurs pe cît de pasionat, pe atît de scilpitor, Manolis Glezos(6) le-a vorbit scriitorilor moscoviți despre suferințele tovarășilor lui întemni-țați în Grecia.

— Știu că inimile vi s-au strîns ascultîndu-mă. E ceea ce am vrut. Am vrut ca inimile dumneavoastră să sufere pentru cei ce suferă în închi-sori. Ridicați-vă glasul pentru eliberarea patrioților greci! "***

Și acești vulpoi hîrșiți și-au ridicat, firește, glasul Căci în Grecia zăceau

în pușcării vreo douăzeci de deținuți! Poate că Manolis însuși nu și-a dat seama cît de nerușinat era acest apel, ori poate că în Grecia nu

*El n-a avut curajul să -l apere nici pe adjutantul lui cel mai apropiat, care a fost arestat și torturat.

**„Literaturnaia gazeta", 27.08.63.

există proverbul:

Nu vorbi de funie în casa spînzuratului.

În diferite locuri din țara noastră se pot vedea monumente reprezentînd un grănicer cu un cîine. Grănicerul e în plin avînt, gata să intercepteze un fugar. La Tașkent, un asemenea monument există cel puțin în fața școlii NKVD, iar la Reazan e un fel de simbol al orașului: singurul monument pe care-l întîlnești în cale venind dinspre Mihailov.

Și noi nu tresărim de oroare, ne-am obișnuit, găsim naturale aceste siluete ce asmut cîini asupra oamenilor.

Asupra noastră.

Capitolul 4 CÎTEVA DESTINE

DESTINELE deținuților menționați în această carte au fost pulverizate de mine, cu bună știință, în crîmpeie susceptibile să se supună planului lucrării-contururilor Arhipelagului. Am lăsat deoparte biografiile: înșira-rea lor ar fi păcătuțit prin monotonie, și apoi lucruri din acestea se scriu și se tot scriu, trecîndu-se povara muncii de cercetare pe umerii citito-rului.

Dar tocmai de aceea mă socot acum îndrituit să prezint destinele cîtor-va prizonieri ai GULAG-ului de la un cap la altul.

Anna Petrovna Skripnikova

Fiică unică a unui simplu muncitor din Maikop, s-a născut în 1896. Așa cum știm deja din istoria partidului, odiosul regim țarist zăvora dinaintea ei toate porțile spre învățătură, condamnînd-o la o viață famelică, de sclav. Ceea ce i s-a întîmplat într-adevăr, însă după revoluție. Pîna una-alta, a fost primită la gimnaziul din Maikop.

Ania era o fată destul de trupeșă, cu un cap mare și rotund. O colegă de gimnaziu a desenat-o numai din cercuri: capul - un glob (rotund din toate părțile), fruntea - rotundă, ochi rotunzi și parcă mereu nedumeriți. Lobii urechilor întîlneau linia obrazilor, formînd împreună cu ei o singură rotunjime. Umerii - rotunzi. Silueta - sferică. A început să gîndească prea devreme. Încă în clasa a treia de gimna-ziu, i-a cerut profesoarei permisiunea de a obține de la biblioteca școlii scrierile lui Dobroliubov(1) și Dostoievski. Profesoara a fost indignată: „Nu e cam devreme pentru tine?” - „Bine, dacă nu vreți, o să le iau de la biblioteca orășenească”. La treisprezece ani „s-a emancipat de Dum-nezeu” - a încetat să mai creadă. La cincisprezece, îi citea asiduu pe Părinții Bisericii, numai pentru a-l contrazice cu vehemență pe preot la orele de religie, spre satisfacția generală a colegelor.* Dar fermitatea schismaticilor de rit vechi a devenit pentru ea modelul suprem. De la ei a învățat ceea ce avea să constituie principiul ei de viață: mai bine să mori decît să îngădui să ți se frîngă statura spirituală.

Nimeni n-a împiedicat-o să primească medalia de aur binemeritată. În 1917 (iată un moment ideal pentru a-ți începe studiile) a plecat la Mos-cova și s-a înscris la cursurile superioare pentru tinerele fete ale lui Ceaplîghin, secția filosofie și psihologie. Ca medaliată cu aur, pîna la lovitura de stat din Octombrie a beneficiat de o bursă

acordată de Du-mă. Secția ale cărei cursuri le frecventa pregătea profesori de logică și

*Dar dacă, în vremea noastră, o școlăriță ar contesta cu aceeași vehemență bazele marxismului?

psihologie pentru gimnazii. De-a lungul întregului an 1918, dînd medita-

ții ca să cîștige un ban în plus, s-a cufundat în studiul psihanalizei. Ră-mînînd atee, simțea, totuși, în adîncul sufletului, cum

.. .neclintit, între roze de foc,

Altarul viu al Creației fumegă.

În treacăt, s-a lăsat atrasă de filosofia poetică a lui Giordano Bruno și Tiutcev(2). Într-o vreme chiar se considera o catolică de rit oriental. Își schimba credințele cu un fel de frenezie, poate chiar mai des decît toa-letele (nu prea avea haine și, de altfel, moda n-o interesa). Se socotea, deopotrivă, o socialistă și era convinsă că sîngele vărsat în răscoale și în războiul civil reprezenta un tribut inevitabil. Dar nu se putea împăca în ruptul capului cu teroarea. Democrație - da, atrocități - nu! „Poți să ai mîinile mînjite de sînge, dar nu de noroi!”

La sfîrșitul anului 1918, a fost nevoită să abandoneze școala (înseși cursurile vor mai fi dăinuit ele, oare?) și să se reîntoarcă, după o călă-torie presărată cu dificultăți de tot felul, lîngă părinți, unde foametea nu era chiar atît de cumplită. A ajuns, în sfîrșit, la Maikop. Aici se înființase un „Institut de învățămînt popular”, destinat atît tinerilor, cît și adulților. Anna a fost numită nici mai mult, nici mai puțin decît suplinitoare la ca-tedra de logică, filosofie și psihologie. Era foarte apreciată de studenți.

Dar albi iși trăiau, la Maikop, ultimele zile. Un general de 45 de ani se străduia să o convingă să fugă cu el. „Generale, i-a spus ea, sună sfîrși-tul paradei. Ia-o la sănătoasa, pînă nu vin să te aresteze”. În zilele ace-lea, la o serată a corpului didactic, un profesor de istorie de la gimnaziu a propus un toast în cinstea „glorioasei Armate Roșii”. Anna a protestat: „Pentru nirnic în lume!” Cunoscîndu-i vederile de stînga, prietenii ei au rămas interziși: „Asta pentru că... în pofida eternelor stele... execuțiile se vor înmulți pe zi ce trece”, le-a răspuns ea profetic.

Avea sentimentul că acest război îi secera pe cei mai buni, că numai oportuniștii rămîneau în viață. Presimțea că ceasul eroismului va suna curînd pentru ea, fără a ști încă ce forme avea el să îmbrace.

Cîteva zile mai tîrziu, roșiii și-au făcut intrarea în Maikop. La scurt timp după aceea, într-o seară, intelectualii urbei au fost convocați la o adunare. Pe scenă și-a făcut apariția șeful Secției speciale a Armatei a 5-a, un anume Losev, care, într-un discurs plin de grosolănie, frizînd obsce-nitatea, s-a apucat să blameze „putreda intelighenție”: „Așa, vasăzică! Stați cu fundul în două luntre? Ați așteptat să vă chem eu? De ce n-ați venit singuri?” Înfierbîntîndu-se tot mai mult, la un moment dat și-a smuls revolverul din toc și, agitîndu-l în aer, le-a strigat: „Toată cultura voastră e putredă. O vom face praf și pulbere și vom construi alta, no-ua. Iar pe aceia dintre voi, care vor încerca să ne împiedice, îi vom lichi-da fără cruțare!” După care a întrebat: „Cine dorește să se înscrie la cuvînt?”

În sală se așternuse o tăcere mormîntală. Nimeni n-a aplaudat, nimeni n-a ridicat mîna. (Sala tăcea înspăimîntată, dar exercițiul fricii nu exista încă: oamenii nu știau că aplauzele sunt obligatorii.)

Cu siguranță, Losev nici nu sconta pe vreo luare de cuvînt, dar Anna s-a ridicat în picioare: "Eu!" - „Tu? Bine, poftim pe scenă!” Și, traversînd întreaga sală, ea a urcat pe scenă. O femeie corpolentă, de 25 de ani, cu chipul rotund și chiar îmbujorat, lăsînd să transpară generoasa nату-рă rusă (pîine nu primea decît 50 de grame pe zi, dar tatăl ei avea o ex-celentă grădină de legume). Coade lungi pînă la genunchi, blonde, dar, ca o profesoară ce se respectă, nu putea umbla cu ele așa: etajîndu-le în rotocoale, își construisese un fel de al doilea cap. Și, cu glas sonor, a spus:

— Am ascultat discursul dumitale de ignorant. Ne-ați convocat aici fără să ne preveniți că suntem chemați la înmormîntarea mării culturi ruse. Așteptam un mesager al culturii, și am dat peste un gropar. Mai bine ne-ai fi înecat într-un potop de înjurături spurcate decît să spui ceea ce ai spus! Trebuie să înțelegem că vorbești în numele puterii sovietice?

— Da, a răspuns Losev, încă fudul, deși vizibil descumpănit.

— Ei bine, dacă puterea sovietică va avea drept exponenți niște bandiți ca dumneata, n-o să facă prea mulți purici!

Sala a izbucnit în aplauze (împreună, încă nu erau minăți de frică). Și cu asta adunarea a luat sfârșit, Losev a rămas fără replică. Anna a fost înconjurată de lume, în înghesuială i se strîngea mîna și i se șoptea: „Sunteți pierdută, au să vă aresteze. Dar vă mulțumim. Vă mulțumim. Ne mîndrim cu dumneavoastră, dar sunteți pierdută! Cum de v-ați încu-metat la așa ceva?”

Acasă o așteptau deja cekiștii: „Tovarășa profesoară! În ce sărăcie tră-iești: o masă, două scaune, un pat, nici n-am prea avut ce perchezi-ționa. N-am mai arestat asemenea oameni. Fată de muncitor! Fată să-racă și să te dai cu burjuii!” CEKA încă nu se instalase de-a binelea, așa că Anna a fost dusă într-o cameră de lîngă Secția specială, unde era deținut deja un colonel alb, baronul Biderling. (Anna a fost martoră la interogarea și la sfîrșitul acestui ofițer, iar mai tîrziu i-a spus soției lui: „A murit ca un om de onoare, puteți fi mîndră!”)

A fost dusă la interogatoriu într-o încăpere care era și locuința lui Losev, și biroul lui oficial. Cînd a intrat, el era așezat pe pat, în pantaloni de cavalerist, cu cămașa descheiată, și tocmai se scărpină pe piept. Anna i-a cerut imediat escortei: „Du-mă îndărăt!” Losev i-a spus rînjind: „Bine, mă spăl imediat, ba o să-mi pun și mănușile de gală în care se face revoluția!”

Vreme de o săptămînă, și-a așteptat, în extaz, condamnarea la moarte. Pîna astăzi, Skripnikova susține că a fost cea mai luminoasă săptămînă din viața ei. O afirmație căreia, dacă e înțeleasă cum se cuvine, i se poate da crezare. Este extazul ce coboară, compensatoriu, în suflet, cînd ai renunțat la orice speranță într-o salvare imposibilă și te-ai aban-donat integral eroismului. (Dragostea de viață spulberă acest extaz.)

Încă nu știa că intelighenția orașului depusese o petiție prin care se ce-rea grațierea ei. (La sfîrșitul anilor '20, un asemenea demers ar fi fost zadarnic, la începutul anilor '30 nimeni nu s-ar fi încumetat să-l între-prindă.) La interogatorii, Losev a început să se arate conciliant: — Multe orașe am cucerit, dar n-am mai întîlnit o smintită ca tine. Ora-șul e în stare de asediu, toată puterea e în mîinile mele și tu mă faci gropar al culturii ruse. În regulă, amîndoi ne-am înfierbîntat prea tare... Retrage-ți cuvintele „bandit” și „huligan”.

— Nu. E ceea ce gîndesc și acum despre dumneata.

— De dimineața pînă seara o mulțime de oameni mă asaltează, intervenind în favoarea ta. Ca să nu stric luna de miere a puterii sovietice, mă văd silit să-ți dau drumul...

A fost eliberată. Nu pentru că discursul ei ar fi fost considerat inofensiv, ci pentru că era fiică de muncitor. Unei fiice de medic nu i s-ar fi iertat așa ceva.*

Astfel și-a început Skripnikova cariera penitenciară.

În 1922, a fost întemnițată la CEKA din Krasnodar, unde a petrecut opt luni „pentru relații cu o persoană suspectă”. În închisoare era epidemie de tifos și o promiscuitate de nedescris. Deținuții primeau o optime de funt (cincizeci de grame!) de pîine pe zi, făcută dintr-un aluat amestecat cu tărițe. A văzut un copil murind de foame în brațele mamei lui, o veci-nă de celulă. Și-a jurat atunci ca, sub un asemenea socialism, să nu ai-bă niciodată copii, să respingă cu înverșunare tentația maternității.

Și-a ținut legămîntul: a rămas celibatară o viață întreagă, iar intranșigența ei, devenită destin, a avut ocazia să o reîntoarcă nu o dată în închisoare.

Începuse, chipurile, viața pașnică. În 1923, Anna a plecat la Moscova, să se înscrie la Institutul de psihologie al MGU. Completînd un chesti-onar, a scris într-o rubrică: „Nu sunt marxistă”. Cei de la secretariatul facultății au sfătuit-o, binevoitori: „Dumneata ți-ai pierdut mințile? Cine scrie așa ceva? Declară că ești marxistă și gîndește cum te taie capul”. „Dar eu nu vreau să înșel puterea sovietică: nici măcar nu l-am citit pe Marx...” „Cu atît mai mult!” „Nu. Cînd am să studiez marxismul și dacă o să mă convingă, am să ader la el...” Pînă una-alta, s-a angajat profe-soară la o școală pentru copii handicapați.

În 1925, soțul uneia dintre prietenele ei apropiate, un socialist-revoluți-onar, presimțind că va fi arestat, a fugit din oraș. Pentru a-l forța să se întoarcă, GPU le-a luat ostatece (în plin NEP - ostateci!) pe soția lui și pe prietena ei, adică pe Anna. La fel de trupeșă, cu chipul la fel de ro-tund, cu coadele pînă la genunchi, a trecut pragul unei celule de la Lu-

* În ce-l privește pe Losev, acesta a fost împușcat în 1920, în Crimeea, pentru banditism și viol.

bianka. Aici a încercat anchetatorul acela să-i bage mințile în cap:

„Mai lasă naibii chichițele astea de doi bani ale intelighenției ruse! Sunt de mult desuete. Ocupă-te numai de dumneata!" De această dată, nu a stat în închisoare decât o lună.

În 1927, participarea la o societate muzicală a cadrelor didactice și muncitorilor, pe care autoritățile intenționau să o disperseze, considerînd-o un virtual cuib de gîndire emancipată, i-a adus o nouă arestare, a patra deja! A încasat 5 ani, pe care i-a făcut pe Solovki și la Belomor.

După 1932, multă vreme a fost lăsată în pace. De fapt și ea începuse să dea dovadă de mai multă prudență. Din 1948, însă, a fost dată de cîteva ori afară din serviciu. În 1950, Institutul de psihologie i-a returnat teza, deja acceptată („Conceptia psihologică a lui Dobroliubov"), pe motiv că, în 1927, fusese condamnată pe baza articolului 58. În această perioadă, foarte dificilă pentru ea (era deja în al patrulea an de șomaj), cel ce i-a întins o mîină de ajutor a fost... GB-ul! Sosit la Vladikavkaz ca împuternicit al centralei MGB, un anume Lisov (Dar ăsta e Losev! Așadar, mai trăiește? O mărunță schimbare, acolo, o biată literă! Atît că nu-și mai poartă capul pe sus, ca un elan, ci umblă cu pași repezi și fu-rișați, ca o vulpe.(3)) l-a propus să colaboreze, urmînd ca, drept răspla-tă, să capete un loc de muncă și posibilitatea de a-și susține disertația. Ea a refuzat cu mîndrie. Drept care i s-a fabricat în viteză un act de acuzare, potrivit căruia, cu 11 ani în urmă, susținuse că:

- suntem slab pregătiți pentru război (și nu avea dreptate?);
- trupele germane staționează la granița noastră, iar noi le furnizăm cu ghiotura grîu (și nu chiar așa stăteau lucrurile?).

De data asta a încasat 10 ani (a cincea condamnare) și a nimerit în La-gărele Speciale, la început la Dubrovlag, în Mordovia, apoi la Kamîșlag, gara Suslovo, regiunea Kemerovo.

Simțind că are în față un zid impenetrabil, i-a dat prin cap să trimită plîn-geri nici mai mult, nici mai puțin decât... la ONU. În timpul vieții lui Stalin, a expediat trei asemenea petiții. Nu era o simplă formalitate, nu. Aceste discuții imaginare cu ONU aduceau într-adevăr o ușurare sufletului ei veșnic în clocot. În aceste decenii de canibalism, ONU rămăsese pentru ea singura lumină în beznă. În plîngerile ei, stigmatiza monstruosul ar-bitrar ce domnea în URSS și cerea organizației mondiale să intervină pe lîngă guvernul sovietic

pentru ca ori să i se reexamineze dosarul, ori să fie împușcată, căci ea nu mai poate trăi sub o asemenea teroare. Plicurile le adresa „personal” diferiților membri ai guvernului, rugându-i să transmită petiția la ONU.

La Dubrovlag, a fost convocată în fața unui conclav de șefi furibunzi:

— Cum îndrăznești să scrii la ONU?

Skripnikova se ținea ca întotdeauna dreaptă, mare, impozantă:

— Nici Codul Penal, nici Regulamentul Lagărelor, nici Constituția nu-mi interzic acest lucru, în schimb, dumneavoastră n-ar fi trebuit să deschi-deți niște plicuri adresate, personal, unor membri ai guvernului!

În 1956, în lagăr a început să lucreze o comisie „de descongestionare” a Sovietului Suprem. Singura ei sarcină era să elibereze cât mai mulți zeki în cel mai scurt timp posibil. O procedură expeditivă, care nu cerea decât ca zekul să murmure, cu capul plecat, câteva cuvinte de scuză. Nu și Skripnikova! Eliberarea ei personală nu însemna nimic față de cauza justiției generale. Cum putea să prezinte scuze, când era nevinovată?

— Nu vă bucurați prea tare, le-a spus. Mai devreme sau mai târziu, toți agenții teroarei staliniste vor trebui, obligatoriu, să răspundă în fața po-porului. Nu știu ce ați fost sub Stalin dumneavoastră personal, cetățene colonel, dar dacă ați fost un agent al teroarei, veți ajunge și dumneavoastră pe banca acuzaților.

Membrii comisiei simțeau că se îneacă de furie, au început să țipe că, în persoana lor, ea ultragiază Sovietul Suprem, că asta avea s-o coste, că o să-și ispășească pedeapsa pînă la ultima zi...

Și într-adevăr, pentru credința ei puerilă în justiție, avea să facă încă trei ani de lagăr.

Din Kamîșlag a continuat să scrie, sporadic, la ONU (în total, în 7 ani, pînă în 1959, a trimis 80 de plîngeri la diferite instanțe). În 1958, dato-rită acestor petiții, a fost expediată pentru un an la închisoarea politică de la Vladimir. Regulamentul închisorii permitea expedierea, din zece în zece zile, de petiții indiferent la ce foruri. În jumătate de an, Skripnikova a trimis de aici 18 petiții la diferite organe, inclusiv 12 la ONU.

Și a obținut - nu împușcarea, ci revizuirea condamnărilor din 1927 și 1952. Anchetatorului i-a declarat: „Ce vreți? Plîngerile la ONU repre-

zintă singurul mijloc de a produce o breșă în zidul de beton al birocrăției sovietice, de a te face auzit de o Femidă lovită de surditate".

Anchetatorul a țîșnit îii picioare și a început să strige, bătîndu-se cu pumnii în piept:

— Toți agenții „teroarei staliniste” - cum numești dumneata, nu se știe de ce(!) perioada cultului personalității - vor da socoteală în fața poporului? Dar eu, de exemplu, pentru ce să dau socoteală? Ce altă politică aș fi putut face pe vremea aceea? Aveam o încredere absolută în Stalin. Cît despre celelalte lucruri, eu unul nu știam nimic.

Dar Skripnikova a continuat să-l încolțească:

— Nu, nu, cu asemenea subterfugii n-o să ieșiți basma curată! Pentru fiecare crimă, cineva trebuie să răspundă! Cine va da socoteală pentru milioanele de victime nevinovate? Pentru floarea națiunii și a partidului? Stalin, care e mort? Beria, care a fost împușcat? În vreme ce dumneata ai să faci carieră politică?

(Cît despre ea însăși, tensiunea arterială îi urcase aproape de cota fata-lă: închidea ochii și totul începea să se rotească în juru-i în cercuri de foc.)

Autoritățile ar mai fi ținut-o în închisoare, dar în 1959 asta ar fi putut părea deja bizar.

În următorii ani (Skripnikova trăiește și astăzi) și-a consacrat timpul și eforturile intervențiilor în favoarea prietenilor ei rămași în detenție, în deportare sau împovărați de condamnări nesuspendate. Datorită ei, unii au fost eliberați, alții reabilitați. Intervine, de asemeni, în apărarea concitadinilor ei. Temîndu-se de penița ei și de petițiile pe care le trimite la Moscova, autoritățile orașului mai cedează în unele privințe.

Dacă toți ar fi manifestat măcar pe sfert intransigența Skripnikovei, alta ar fi fost soarta Rusiei.

Stepan Vasilievici Loșcinin

S-a născut în 1908 în Povoljie. Tatăl lui era muncitor la o fabrică de hîr-tie. Foametea din 1921 l-a lăsat orfan. Copil, nu era prea dezghețat, dar pe la șaisprezece ani intrase deja în Comsomol, iar la optsprezece a fost admis la o școală pentru tineretul sătesc, pe care a terminat-o la 21 de ani. Pe vremea aceea, comsomoliștii erau

trimiși să strângă cotele de grâu. În 1930 a participat, în satul lui natal, la campania de deschiabu-rire. N-a mai rămas, însă, și la întemeierea colhozului: înarmat cu o adeverință de la sovietul sătesc, s-a dus la Moscova. Cu greu a reușit să se angajeze ca muncitor necalificat pe un șantier (era șomaj, iar Moscova fusese invadată de oameni veniți din toate colțurile țării). După un an a fost luat în armată, unde a devenit candidat și apoi membru de partid. Demobilizat la sfârșitul lui 1932, s-a întors la Moscova. Cum nu mai voia să lucreze ca muncitor necalificat, a cerut comitetului raional de partid o recomandare ca să fie angajat ucenic într-o uzină. Era, pesemne, un comunist cam stângaci, căci a fost refuzat. În schimb i s-a propus să intre în miliție.

Asta, însă, a refuzat el. Dacă ar fi procedat altfel, nu am fi avut prilejul să scriem această biografie. Dar el a refuzat net.

Băiat tânăr, îi era rușine de fete că rămăsese muncitor necalificat, că nu apucase să învețe nici o meserie. Dar unde s-o fi învățat? Și la uzina „Kalibr” a fost primit tot ca muncitor necalificat. Aici, la o adunare de partid, a intervenit cu candoare în apărarea unui muncitor pe care, pe-semne, biroul hotărîse dinainte să-l excludă. Muncitorul în cauză a fost exclus, așa cum se stabilise. Cît despre Loșcinin, băiatul a început deo-dată să aibă necazuri. La cămin, i s-au furat cotizațiile de partid, pe care el le colecta. Din leafă, n-a putut acoperi suma. A fost exclus din partid și amenințat cu tribunalul (să fie pierderea cotizațiilor de partid un caz penal?). Zdruncinat sufletește, Loșcinin a lipsit într-o zi de la slujbă. A fost concediat pentru absențe nemotivate. Cu asemenea patalama, nu se mai putea angaja nicăieri. A fost anchetat la miliție, apoi lăsat în pa-ce. Aștepta să fie judecat - nimic. Brusc, a primit o decizie dată în urma unei judecăți în contumacie: șase luni de muncă obligatorie cu reținerea a 25% din leafă, de ispășit prin intermediul Biroului orășenesc pentru munca forțată de reeducare (BITR).

În septembrie 1937, într-o după-amiază, Loșcinin a intrat în bufetul din gara Kiev. (Ce știm despre viața noastră? Dacă ar mai fi răbdat cinci-sprezece minute ori s-ar fi dus la alt bufet... Poate că avea un aer de om rătăcit ori lăsa impresia că ar căuta pe cineva? Nu știe. A fost inter-ceptat de o tânără femeie în uniformă NKVD. (E asta o

ocupație pentru o femeie?): „Cauți pe cineva? I-a întrebat ea. Unde mergi?” - „La bufet”. Femeia i-a arătat o ușă:

„Intră aici!” Loșcinin s-a conformat, firește. (Ia să i se fi spus așa ceva unui englez!) Era biroul Secției speciale. La masă stătea un milițian. „Reținut la ultimul rond”, i-a spus femeia, și dusă a fost. Loșcinin n-avea s-o mai revadă niciodată. (După cum nici noi nu vom mai afla nicicând nimic despre ea...). Fără măcar să-l invite pe Loșcinin să se așeze, milițianul l-a luat la întrebări. I-a confiscat toate actele pe care le avea asu-pră-i și l-a expediat în camera rezervată celor reținuți. Acolo se aflau deja alți doi bărbați și, după cum precizează Loșcinin, „de data asta fără a mai cere permisiunea, m-am instalat lângă ei pe un scaun liber”. N-au schimbat nici un cuvânt între ei, deși au rămas acolo destul de multă vreme. Apoi au venit niște milițieni și i-au dus pe tustrei la KPZ. Unul dintre ei i-a cerut să-i predea toți banii pe care-i avea, pentru că, spu-ne-a el, în celulă oricum îi vor fi luați (ce convergență de atitudine între miliție și borfași!). Loșcinin a mințit că nu are bani. Au început să-l percheziționeze și banii i-au fost confiscați pentru totdeauna. În schimb, mahorca i-au dat-o îndărăt. Cu acele două pachetele de mahorcă a și intrat Loșcinin în prima lui celulă. Le-a pus pe masă. Bineînțeles, nimeni altcineva nu mai avea tutun.

O singură dată a fost scos din celulă și dus la interogatoriu. Anchetatorul l-a întrebat dacă nu se ocupă cu furatul. (Ce colac de salvare! Ar fi trebuit să răspundă: „Da, însă pînă acum n-am mai fost prins”, în cel mai rău caz, ar fi fost expulzat din Moscova.) Dar Loșcinin a răspuns cu mîndrie: „Nu, trăiesc din munca mea”. Nu i s-a mai prezentat nici un cap de acuzare, cu asta ancheta s-a terminat. Și n-a avut loc nici o judeca-tă!

Zece zile a rămas la KPZ, apoi, într-o noapte, toți au fost duși la MUR pe strada Petrovka. Aici era deja înghesuială, te sufocai, n-aveai unde pune un ac. Stăpînii locului erau borfașii, care luau cu japca lucrurile ce-lorlalți deținuți, pierzîndu-le apoi la cărți. Aici, pentru prima oară, pe Loș-cinin l-au frapat „straniul lor tupeu, maniera lor de a afișa o superioritate de neînțeles pentru ceilalți”. Într-o noapte, au fost duși la închisoarea de tranzit de pe Stretenka (acolo se afla, înainte de a fi mutată la Krasnaia Presnea). Aici înghesuiala era și mai mare - oamenii ședeau cu rîndul, cînd pe

podea, cînd pe priciuri. Milițienii le dădeau un fel de opinci și haine milițienești ponosite celor pe jumătate dezbrăcați (de către bor-fași). Printre colegii de detenție ai lui Loșcinin erau mulți cărora, întocmai ca și lui, nu li se prezentase nici un act de acuzare și nici nu compăruseră în vreun proces, dar erau ținuți împreună cu cei judecați. Într-un tîrziu, au ajuns la Pereborî, unde au fost luați în evidență cu acte și unde Loș-cinin a aflat pentru prima oară pe baza cărui articol era închis: SVE - Element Socialmente Periculos, patru ani. (Și astăzi se mai întrebă: tatăl meu era muncitor, eu muncitor - atunci de ce SVE? Măcar niscaiva comerț dacă aș fi făcut...)

Volgograd... Tăieri de pădure, program de muncă de zece ore, nici un fel de zile libere în afară de 7 noiembrie și 1 mai (asta cu trei ani înainte de război). La un moment dat, și-a rupt un picior; intervenție chirurgicală, 4 luni de spital, 3 - în cîrje. Apoi din nou la tăieri de pădure. Și așa - patru ani la rînd. A început războiul și, cum își ispășise condamnarea și nu era considerat Cincizeci și Opt, în toamna lui 1941 a fost eliberat. Chiar înainte de eliberare i s-a furat pufoaica de lucru, care era trecută în in-ventarul lui de efecte. Oricît s-a rugat de oploșiți să-i caseze cumva blestemata aia de pufoaică - degeaba, nimănui nu i-a fost milă de el. Din „indemnizația de eliberare” i s-a reținut prețul pufoaicei, și încă du-blu - or, la prețul oficial, comoara aceea de vată zdrențuită costa mult! - Și, în toamna rece, a ieșit pe poarta lagărului numai într-o cămașă de bumbac și aproape fără bani, fără o bucată de pîine ori un hering ca merinde. Santinelele l-au percheziționat la ieșire și i-au urat drum bun.

Furat în ziua eliberării, cum furat fusese în ziua arestării.

În momentul cînd șeful URC îi întocmea actele de eliberare, Loșcinin a izbutit să citească, pe dos, mențiunea trecută în dosarul lui: „Reținut în gară, la un rond”.

S-a dus la Sursk, un oraș de pe meleagurile lui. Bolnav, a fost scutit de serviciul militar. Spre nenorocul lui! În toamna lui 1942, în baza decre-tului nr. 336 al ministrului apărării, comisariatul militar i-a mobilizat pe toți bărbații care atinseseră vîrsta încorporării și erau apti de muncă fizi-că. Loșcinin a nimerit într-un detașament de muncă al KEC de pe lîngă garnizoana Ulianovsk. Ce fel de detașament era acela și cum erau tra-tați oamenii acolo ne putem lesne imagina aflînd că în efectivele lui erau vărsați numeroși tineri

din Ucraina de Vest, pe care autoritățile apucaseră să-i mobilizeze cu puțin înainte de începutul războiului, dar pe front nu-i trimiteau, pentru că nu erau siguri. Loșcinin s-a regăsit, așadar, într-un lagăr militarizat, fără escortă, care nu era decît o vari-antă a Arhipelagului, fiind și el destinat exterminării, prin stoarcerea din oameni a ultimei picături de vlagă.

Zi de muncă de zece ore. În cazarmă, priciuri cu două etaje, nici un fel de lenjerie de pat (cînd plecau la lucru, cazarma părea nelocuită). Pur-tau, la muncă și în cazarmă, numai hainele personale, cu care veniseră de acasă cînd fuseseră mobilizați. Lenjerie - la fel; nu tu baie, nu tu schimburi. Li se plătea o retribuție redusă, din care li se făceau rețineri pentru pîine (600 de grame), pentru mese (două feluri mizere, de două ori pe zi), ba chiar, cînd li se dădeau, pentru opincile ciuvașe.

Dintre băieții din brigadă, fuseseră numiți un comandant și un șef de lu-crări, dar aceștia n-aveau nici un drept. Toată puterea era în mîinile unui anume M. Jeltov, șeful biroului de reparații și construcții. Un soi de cneaz, care făcea totul după bunul lui plac. Din dispoziția lui, unii erau privați de pîine și de mese cîte douăzeci și patru de ore la rînd. („Există o lege care să permită așa ceva?" se mira Loșcinin. Nici măcar în lagăr n-am văzut una ca asta!") Și totuși, în acest detașament erau vărsați și soldați aflați în convalescență după rănile căpătate pe front. Doctorița detașamentului avea dreptul să prescrie spitalizarea, dar Jeltov îi inter-zicea să o facă. Și femeii îi era frică de el, plîngea, fără să-și ascundă lacrimile de băieții din detașament (Iată libertatea! Asta a însemnat libertatea noastră!) Oamenii se umpleau de păduchi, paturile - de ploș-nițe.

Bine, dar asta nu era un lagăr! Oamenii aveau dreptul să se plîngă! Și se plîngeau. Trimiteau sesizări la ziarul regional și la comitetul regional de partid. Nici un răspuns, de nicăieri. Numai serviciul sanitar al orașu-lui a reacționat: a tras o dezinfecție sănătoasă, i-au dus pe toți la baie și, în contul retribuției(!) li s-a dat cîte un schimb de lenjerie de corp și de pat.

În iarna 1944-45, la începutul celui de al treilea an de muncă în detaș-a-ment, Loșcinin s-a trezit într-o bună zi că încălțările cu care venise de acasă nu mai erau bune de nimic și a refuzat să iasă la lucru. A fost imediat condamnat pentru absențe nemotivate: trei luni

de muncă obli-gatorie în același detașament, cu 25 la sută reținere din leafă.

Prin mocirlele primăverii, Loșcinin n-a mai putut umbla nici în opinci, și din nou a refuzat să iasă la lucru. A fost din nou judecat (pentru a patra oară, dacă socotim și condamnarea în contumacie) la colțul roșu al cazărmii și sentința a fost: trei luni privare de libertate.

Dar... n-a fost arestat. Căci guvernul n-avea nici un interes să-l ia pe cheltuiala lui și, de altfel, nici o închisoare nu putea fi mai rea decât detașamentul acela de muncă!

Era în martie 1945. Și totul s-ar fi oprit aici, dacă, anterior, Loșcinin nu s-ar fi plîns în scris la KEC de faptul că Jeltov nu-și ținuse promisiunea de a da fiecărui membru al detașamentului cîte o pereche de cizme din efectele deja folosite. (Făcuse această plîngere în nume personal, pen-tru că petițiile colective erau strict interzise. Considerate acte ce contra-veneau spiritului socialismului, ele puteau atrage o condamnare pe baza lui 58.)

Și a fost convocat la serviciul de cadre: „Predă echipamentul!” Loșcinin a scos singurul lucru pe care îl primise în acești trei ani - un tialat din pînză de salopetă - și, fără o vorbă, l-a pus pe podea. În încăpere se afla și un milițian de la postul din cartier, chemat de KEC. Acesta l-a condus pe Loșcinin la post, iar seara - la închisoare, dar gradatul de serviciu de aici a găsit că hîrțile însoțitoare nu erau în regulă și a refu-zat să-l primească. Milițianul a trebuit să-l conducă din nou pe Loșcinin spre post. În drum, au trecut pe lîngă cazarma detașamentului. Și milițianul i-a spus: „Du-te să te odihnești puțin, oricum de noi n-ai cum să scapi. Așteaptă-mă, că vin să te iau în zilele următoare”.

Luna aprilie se apropia de sfîrșit. Legendarele divizii roșii ajunseseră la Elba și începuseră să asedieze Berlinul. În fiecare zi, țara trăgea salve de salut, inundînd cerul cu rachete roșii, verzi și aurii. La 24 aprilie, Loș-cinin a fost dus la închisoarea regională din Ulianovsk. Celulele erau la fel de ticsite, ca în 1937. Cinci sute de grame de pîine, o zeamă din gulii furajere, iar cînd se făcea din cartofi, aceștia erau pricăjiți, necurățați și prost spălați. Ziua de 9 mai a petrecut-o în celulă (vreme de cîteva zile n-au știut că războiul se terminase). Începutul războiului l-a prins pe Loșcinin după gratii, sfîrșitul războiului - la fel.

După sărbătorirea Victoriei, ukazniki, adică cei condamnați pentru delic-te minore (absențe nemotivate de la serviciu, întârzieri, mici furtişaguri din producție) au fost expediați într-o colonie. Lucrări de terasament, construcții, descărcări de barje. Hrană proastă, era un lagpunkt nou, fără doctor, nu exista nici măcar o infirmieră. Loșcinin a răcit, a făcut sciatică, dar a fost scos în continuare la lucru. Ajunsese la capătul pute-rilor, picioarele i se umflaseră, avea friguri, dar era trimis zilnic la mun-că.

La 7 iulie 1945, a explodat vestea despre faimoasa amnistie stalinistă. Dar Loșcinin a așteptat în van să fie eliberat pe baza ei. I s-a dat drumul abia la 24 iulie, când i-a expirat pedeapsa de trei luni închisoare.

„Și totuși, spune Loșcinin, în sufletul meu am rămas bolșevic. Când am să mor, considerați-mă un comunist”.

O fi glumind, n-o fi glumind?

Nu am, acum, la dispoziție suficient material pentru a încheia acest capitol așa cum aş fi vrut, relevînd interferențele frapante dintre desti-nele rusești și legile Arhipelagului. Nu am nici speranța că voi putea să fac, fără grabă și în condițiile de securitate necesare, o nouă revizie a acestei cărți, adăugind biografiile care lipsesc.

Cred că aici și-ar avea locul, între altele, o prezentare a vieții și a morții, după lungi persecuții, închisori și lagăre, a părintelui Pavel Floreuski, poate unul dintre oamenii cei mai remarcabili pe care Arhipelagul i-a înghițit pentru totdeauna. După spusele unor specialiști competenți, a fost un savant excepțional pentru secolul XX, stăpînind, de o manieră profesionistă, numeroase domenii ale științei. De formație matema-tician, a cunoscut în tinerețe o profundă zguduire sufletească de ordin religios, devenind preot. Cartea lui din tinerețe, Fundamentul și Coloana de susținere ale adevărului, primește abia în zilele noastre aprecierea pe care o merită. A lăsat numeroase lucrări de matematică (teoreme topologice, demonstrate cu mult mai tîrziu în Occident), de estetică (iconografia rusă, acțiunea liturgică), filosofico-religioase. (Arhivele lui s-au păstrat, dar n-au fost publicate și n-am avut acces la ele.) După revoluție, a fost profesor la Institutul de energetică. În 1927 a lansat u-nele idei care le anticipau pe cele ale lui Winner. În 1932, în revista „Reconstrucția

socialistă și știința", a publicat un articol despre mașinile de calcul, foarte apropiat de spiritul ciberneticii. Curînd după aceea a fost arestat. Nu cunosc, din periplul lui penitenciar, decît cîteva puncte, pe care le menționez fără prea multă siguranță: exilul în Siberia (aici a elaborat o serie de lucrări pe care le-a publicat sub pseudonim în ana-lele Expediției siberiene a Academiei de Științe), lagărul de pe Solovki (unde a înființat, se pare, o brigadă care se ocupa cu extragerea iodului din alge), iar după lichidarea aceluia lagăr - Extremul Nord și Kolîma. Și acolo s-a ocupat cu studiul florei și al mineralelor (după ce își petrecea ziua dînd cu tîrnăcopul). Nu se știe nici cînd, nici unde a murit (Potrivit unui zvon, ar fi pierit în 1938 pe Kolîma, la mina „Piatiletka”. Alții spun că nici nu ar mai fi ajuns pe Kolîma, ci s-ar fi înecat la naufragiul navei care-l ducea într-acolo.)

Eram ferm hotărît să prezint aici și viața lui Valentin I. Komov, din jude-țul Efremov, împreună cu care am petrecut anii 1950-52 la Ekibastuz, dar amintirile mele sunt nesigure. Ar trebui mai multe amănunte. În 1929, la 17 ani, îl ucisese pe președintele sovietului sătesc local, după care fugise. Pentru a subzista în clandestinitate, a fost nevoit să fure. De mai multe ori, a fost închis pentru furt. În 1941, a fost eliberat. Nemții l-au dus cu ei în Germania - credeți că a colaborat cu ei? Nu, a evadat de două ori, drept care a ajuns la Buchenwald, de unde a fost eliberat de aliați. Credeți că a rămas în Occident? Nu, sub numele lui adevărat („Patria te-a iertat, patria te cheamă!”), s-a întors în satul lui, s-a căsătorit, a început să lucreze în colhoz. În 1946 a fost întemnițat pe baza lui 58, pentru un delict comis în 1929. A fost eliberat în 1955. Desfășurată în detaliu, biografia lui ne-ar putea spune multe despre destinele rusești din acele decenii. În plus, Komov a fost un tipic brigadier de lagăr, un „fiu al GULAG-ului”. (Chiar și la ocnă, nu i-a fost frică să-l întrebe pe comandant la o percheziție generală: „De ce în lagărul nostru sunt rîn-duieli fasciste?”)

În sfîrșit, ar fi fost foarte potrivită pentru acest capitol prezentarea unui socialist exemplar (prin calitățile lui personale și fermitatea convingeri-lor) -evocarea încercărilor prin care un asemenea om a trecut vreme de mulți ani, aflat la voia capriciilor Marii Pasiențe.

S-ar fi putut, de asemenea, adăuga biografia unui emvedist inveterat - a unui Garanin, Zaveneaghin ori a altuia, mai puțin cunoscut.

Dar după cît se vede, nu-mi va fi dat să împlinesc tot ce mi-am pus în gînd. Întrerupînd această carte la începutul anului 1968, nu cred că voi mai avea ocazia să revin asupra temei Arhipelagului. De fapt, ajunge: am fost împreună douăzeci de ani.

Sfîrșitul Părții a Patra

CONȚINUTUL CAPITOLELOR

Partea a TREIA - EXTERMINAREA PRIN MUNCĂ

Capitolul 1 - DEGETELE AUROREI

Cînd au apărut lagărele de concentrare sovietice? - Exigențele leniniste privind sistemul represiv - Cît ne-au costat represiunile interne de după Octombrie - Cîteva cifre referitoare la vechea Rusie - Nemulțumirea lui Lenin față de amploarea inițială a represiunilor - Carențele primelor închisori sovietice - Reciclarea personalului penitenciar anterevoluționar - Lovitura de stat de la 6 iulie 1918 - Munca forțată de la Marx la Vîșinski - Instrucțiunile de la 23 iulie 1918, apariția Arhipelagului - Pri-măvara anului 1919: VȚIK înființează rețeaua lagărelor de muncă forțată - Decretul privind Teroarea Roșie de la 5 septembrie 1918 și în-stituirea lagărelor de concentrare - Întemnițarea pe baza dreptului cap-turării - Ce fel de oameni erau închiși în lagărele de concentrare - Unde erau amenajate acestea - Regimul de detenție în lagărul de concentrare de la Reazan, în 1921 - Statistici de lagăr din 1920 - Precedența lagărelor de muncă forțată - Statistici din 1922 - Sistemul GUMZak - Paragină, foamete, moarte - Paza lagărelor - Preponderența spațiilor de detenție închise și a izolatoarelor - Exigențe privind expansiunea lagă-relor - Modificări administrative în organismele centrale

Capitolul 2 - ARHIPELAGUL SE NAȘTE DIN MARE

Insulele Solovki. - întemeierea și prosperitatea Mînăstirii Solovki. - Folosirea ei în chip de cetate. - Temnița mînăstirii. - Legende sovietice despre practicarea torturii în această temniță. - Exploatarea mînăstirii în primii ani ai puterii sovietice. - Incendierea și jefuirea ei. - Alungarea monahilor. - Sosesc cekiștii. - Primele Lagăre cu destinație specială.

Tranzitul din Kem și moravurile lui. - Legendarul rotmistru Kurilko. - Spre Solovki, pe gheață și cu vaporul. - Spiritul solovcean - germenii Arhipelagului. - Carcerele și scara de pe Colina Sekirka. - Alte atrocități solovcene. — Fantasticul solovcean. - Chitanțe cu valoare monetară. - „Cultura” pe Solovki: revista, teatrul, societatea de etnografie. — Nici un glonte irosit. - Execuții în plină zi, sub clopotniță. - Aleea împușcaților. - Cum înfruntau moartea ofițerii. - Expansiunea lagărului Solovki. - Stăpîniți-i prin teroare! - Deținuți din

elită. - Comportamentul de bonton. - Ultimele zile ale lui Gheorghi Osorghin. - Atmosfera confuză de pe Solovki: oamenii nu realizează că sunt, cu toții, condamnați la pieire. - Gardiștii albi în conducerea lagărului. – Conflic-tul dintre Secția Administrativă, fieful gardiștilor albi, și Secția de Anchetă și Informații, dominată de cekiști. - Demascarea ciripitorilor. - Formula lui Naftali Frenkel.- Decăderea economiei solovcene sub administrația cekiștilor. - Alimentație mizeră, scorbut, vicisitudini și batjocuri îndurate de zeki în viața de zi cu zi. - Asasinatele de pe colina Golgofskaia. - Istoria schi-tului Golgofsko-Raspiatski. - Epidemiile din 1928 și 1929. - Conturarea trăsăturilor viitoare vieți cotidiene de pe Arhipelag. - Taberele de muncă îndepărtate. - Trecerea lagărului Solovki pe baze economice. – Traiec-tele continentale. - Execuții în grup pentru neîndeplinirea normelor. – Condițiile de muncă. - Măsuri pentru instalarea înstrăinării între „civili” și zeki. - Evadări de pe Solovki. - Cărți despre Solovki în Europa. - Gorki descinde pe Solovki. - Episodul de la Kem. - Vizitarea lagărului. – Puș-tiul care iubea adevărul. - Elogiile lui Gorki la adresa lagărului Solovki. - O motivație a atitudinii lui? - Execuțiile în masă de la 15 octombrie 1929. - Fiul părintelui Uspenski. - Groapa comună după 45 de ani. - Epoca Zarin. - Exterminarea pravoslavnicilor de rit vechi pe insula Malîi Zaiatki. - Afluxul de borfași pe Solovki. - Hoațe și prostituate. - Minorii. - „Reforjarea”. - „Întrecerile și mișcarea frunțașilor în producție” pe Solovki. - „Comuna” șuților. - „De la noi - totul, nouă - nimic”. - Cincizeci și Opții rămân în afara „colectivelor muncitorești”. - Cincizeci și Opții sunt expediați în Siberia. - Zekii de pe Novaia Zemlea.

Capitolul 3 - ARHIPELAGUL FACE METASTAZE

Arhipelagul dobândește valoare economică. — Hotărîrea SNK (1928) privind extinderea lagărelor și neplata muncii forțate. - Cancerul solov-cean năpădește Nordul. - Înființarea celor mai faimoase lagăre. – Orga-nizarea administrativă. - Lagăre în toate regiunile URSS. - Unii - în lagă-re apropiate, alții - în lagăre îndepărtate. - Atenuarea și dispariția trep-tată a muncii ocnașilor în ultimele decenii ale Rusiei țariste. – Raționa-litatea muncii deținuților din acea vreme. - Înăspririle din epoca sovieti-că. - Naftali Frenkel. - Biografia lui înainte și după lagăr. -Statuarea prin-cipiilor de căpătîi ale GULAG-

ului. - Personajul. - O carte sovietică des-pre Belomorkanal. - Istoria ei. - Cum a decurs excursia celor 120 de scriitori. - Cîțiva autori. - Explicațiile de ordin estetic ale lui Gorki. - Pun-ctul de vedere al autorilor. - Repetarea aiuristicelor legende oficiale. - Glorificarea cekiștilor sus-puși de pe Canal. - Gorki și cekiștii. - Pe șan-tier nimeni nu moare. - Materia primă umană. - Ce l-a împins pe Stalin să decidă construirea canalului Marea Albă-Marea Baltică. - Ritmuri. - Volumul lucrărilor. - Nici o copeică valută. - Victime nepregătite pentru moarte. - Condițiile de muncă. - Tehnică din era cavelor. - O deose-bire față de construcția piramidelor. - Inventivitatea inginerilor. - Presiu-nile lui lagoda. - Propaganda și întrecerile socialiste. - Borfașii ca punct de sprijin împotriva elementelor socialmente ostile. - Triumful șuților. - Viață cotidiană haotică, haotice puseuri productive. - Tuhta - o armă a contrarevoluției. - Asalt după asalt - Inaugurarea Canalului. Vizita con-ducătorilor. Și a scriitorilor. - Belomorul văzut de veteranii de pe Solovki. - Și de refugiații din Ucraina - Viteza de exterminare. - Efectivul de zeki pe Arhipelag la începutul anului 1933. - Un tablou crepuscular în viziunea lui Vitkovski. - Cum se făceau economii la Belomor. - Eterni-zarea asasinilor. - O călătorie în împrejurimile Povenetului. - Convorbire cu un paznic. - Inutilitatea și ineficienta Canalului. - Lucrul cel mai dificil la canale: mimarea vieții obștești. - Declarații privind obiectivele educa-tive. - Canalul Moscova-Volga, întrecerile și mișcarea fruntașilor. - „Vol-ga nu are zile libere.” - Educația politică. - Munca forțată ca... necesitate interioară. - Tehnica pe Volgokanal. - Consfăturile fruntașilor. - Dar să nu supraevaluăm lagărul! - Stimulentele materiale ale îndoctrinării. - Dispense pe criterii de clasă. - Autopermanentizarea în disperare de cauză. - Costurile subterane ale tapajului făcut pe seama întrecerilor. - Absurdul caz al fierarului Paramonov. - Lucrătorii din justiție condamnă dispensele. - Represalii în loc de privilegii. - Răspunderea colectivă. - Ce reprezintă în realitate brigada. - Colectivele muncitorești la Volgo-kanal. - Epurări în colectivele muncitorești. - Cîntecele „ostașilor cana-lului”. - Ce înseamnă „a lătra”.

Capitolul 4 - ARHIPELAGUL ÎMPIETREȘTE

Stalin, 1933: să lichidăm rămășițele claselor agonizante. - Intrarea în socialism prin maxima consolidare a închisorilor. - Anul 1937 a fost

pre-zis public. - Explozie demografică pe Arhipelag. - Înăsprirea definitivă a regimului de lagăr în 1937. - Militarizarea pazei. - Desființarea comisiilor de supraveghere. - Autoritățile lagărelor devin independente de planurile economice, - „În cutii de conserve am să te încălț!” – Epidemiile. – Deținuții de drept comun - batalioanele de asalt ale lagărelor. - Să fie redus numărul de deținuți. - Kolîma - polul ferocității pe Arhipelag. - Ce e capabil să mănânce un zek. - Pedepsele administrate celor ce nu-și îndeplineau normele. - Careta morții. - Un izolator din Kolîma. - Pur și simplu cu un glonte de revolver în ceafa. - Numirea lui Garanin. — Noi înăspiri de regim. - Execuțiile Garanin. - Execuțiile de pe Serpantinka. - Noi termene de condamnare. - Martorii Kolîmei. - Cum s-a repercutat pe Arhipelag începutul războiului sovieto-german. - „Până la o nouă dispoziție specială”. - Și după dispoziția specială. - Hrana în timpul războiului. - „Cine n-a făcut lagăr în timpul războiului nu știe ce-i acela lagăr.” - False justificări ale privațiunilor. - Administrarea de noi condamnări. - Trimiteți-ne pe front! - Inimi largi. - Exploatarea patriotismului. - Lagărul lui Mamulov de la Hovrino. - Răfuiala cu inginerul-șef. - Viața nesigură și mizeră din lagărele situate în împrejurimile Moscovei. - Metastazele proliferază vertiginos. - Norilag-ul. - Lagărele din Kazahstan. – Lagă-rele siberiene. - Lagărele Nordului. - Pretutindeni - lagăre. - Sate întregi în lagăr. - Misiunea încredințată de Stalin lui Frenkel. - GULJDS. — Restructurarea GULag-ului pe ramuri productive. - Diseminarea centra-lei în timpul războiului. - Frenkel. Trăsături comportamentale. - Călăii mor înconjurați de onoruri.

Capitolul 5 - PE CE SE SPRIJINĂ ARHIPELAGUL

Țesarevici - Svobodnîi. - Necesitatea economică a lagărelor. - Fundamentarea lor teoretică, începînd de la Marx. - Nu vină, ci cauzalitate de clasă. Nu pedeapsă, ci măsuri de apărare socială. - Și totuși, cum se poate îmbina asta cu reeducarea. - Reeducarea nu e pentru toți. - O legendă: Codul reeducării prin muncă. - Articolele privind interzicerea persecuțiilor. - Miopia observatorilor străini. - O fetișcană pedepsită la postul de gardă. - Focul. - Iobagii și zekii, o comparație a vieții de zi cu zi. - Ea nu e în favoarea zekilor. - Semnificația siglei VKP(b). - Căutarea unor stimulente pentru muncă în comunism. - Cele trei balene pe care se sprijină Arhipelagul. - Marmitele și semnificația lor. - Și cei ce refuză orice stimulente? -

Brigăzi și brigadieri. - Întrajutorare reciprocă în unele brigăzi. - Ce calități trebuie să întrunească brigadierul. - Ce altceva s-ar putea face? - Sistemul dublei conduceri. - Particularitățile fiecăreia dintre ele. - Când două planuri se bat cap în cap. - Coabitarea pașnică a celor două conduceri. - Normele oficiale și tuhta. - Zekii din aparatul tehnic și producția de tuhtă. - Cum s-a descurcat în lagăr V.G. Vlasov. - Scamatoria lui cu arborii netăiați. - Cum se produce tuhtă în brigăzile integrate. - Proliferarea tuhte. - N-ar fi fost tuhta și amonul, nu s-ar fi făcut Canalul.

Capitolul 6 - AU ADUS FASCIȘTI! .

Vara, străbătînd în camion împrejurimile Moscovei. - Lumea văzută de zeki. - Cincizeci și Optii - „fasciști”. - Zona micului lagăr din Novii Ieru-salim. - Prima întîlnire cu viața de lagăr. - „Cine nu muncește nu mănîn-că!” - Prima zi de lagăr. - O numire după alura militară. - Posturile de comandă în armată și în lagăr. - Răfuiala borfașilor cu Akimov. - Nu știu să „dirijez”. - Visînd la o viață bucolică. - Ortodoxa Matronina. - Sunt pus pe liber. - Unde duce orgoliul uniformei militare. - Ingal și El Cam-pesino. - „Eu milă de la voi...” - „Comunii” amnistiați își așteaptă schim-bul. - Un sistem incompatibil cu mărinimia. - Marea amnistie stalinistă de la 7 iulie 1945. - Dezertorii și combatanții din perspectiva amnistiei. - Cazul soților Zubov. - Ca răspuns la amnistie - să dublăm productivita-tea. - Eliberarea „comunilor” din Novii Ierusalim. - Regina atelierului. - Cu vagonetele la uscătorie. - „Pe șantier nu plouă niciodată”. - Visul ba-ronului Tusenbach. - Tineretul în Vest și în Est. - Argila de mare. - Escortați în beznă.

Capitolul 7 - VIAȚA DE ZI CU ZI A DEȚINUȚILOR

Munci de lagăr. - La tăiat de pădure. - „Execuția uscată”. - Cît de greu a fost în „Casa morților”? - Normele la decembriști și la Șalamov. - Tăieri de pădure la lumina proiectoarelor. - Muncind la minus 50°. - Subpro-dusele în alimentația de lagăr. - Marmitele. - „Nu rația mică te omoară, ci rația mare.” -La apel, fuga-marș! - Alimentația în ocnele anterevolu-ționare. - Dar colhoznicii îi invidiază pe deținuți... - Autofinanțarea. - Cum sunt îmbrăcați băștinașii Arhipelagului. - Încălțăminte. - Figuri din lagăr în prim-plan. - Barăci și în loc de barăci. - Încăperi în care nu se poate trăi. - Insectele. - Pîinea brigăzii - sub escortă. - Instabilitatea vieții de lagăr: etapări,

permutări, percheziții. - Viața individului în briga-dă. - Indistincția. - Înființarea unui lagăr nou, în plină iarnă. - Abrutizarea ființei umane. - Ce înseamnă Foamea. - Mierlitorii. - Cum se moare. — De ce să ne amintim? - Un mierlitor teoretician. - Moartea - soarta țara-nului. - Scriind la această carte: trăiri și ambianță. - La noi, cele mai importante cărți nu sunt cunoscute la timp. - Șalamov și eu: două expe-riențe față-n față. -Deosebiri de vederi privind secția sanitară. - Secția sanitară din lagăr - o verigă în lanțul opresiunii. - Medicul și carcera. - Medicul și accidentele de muncă. - Comisiile. - Limitarea grupei „C” și căi de eludare. - Starea mizeră a spitalelor de lagăr. - Cum stăteau lucrurile pe vremea lui Dostoievski. - Secția sanitară și alimentația din lagăre. - Secția sanitară și munca: nu există opoziție, - Ivan Denisovici nu are altă soluție decît să muncească. - Punctele de odihnă și nedrep-tățile legate de ele. - Modalități de „ajustare”. - Instrumentarea invalizi-lor. - Șuții milionari se răscumpără. - Cincizeci și Opții nu se instrumentează. - Moartea ca formă de eliberare. - Cît se murea. - Cum sunt „prelucrate” cadavrele. - Însmormîntări fără sicriu și fără lenjerie de corp. - Cimitirul distrus de la Kenghir. - Dosare arse. - A face din păr de cîine sită de mătase. - Totul pentru sine. - Prietenia în lagăr. - Soții de lagăr. - Și cea legiuită - În vizită. - Femei ajunse în lagăr după Decret. - Nastea Gurkina și geamantanele străinilor. - Contabilul Șitariov. -Condamnări pentru cartele de pîine.

Capitolul 8 - FEMEIA ÎN LAGĂR

Glezne și pantofi de femei pe un colț de asfalt. - Cum suportă femeile închisoarea. - Șotii. - Insanitatea lagărelor. - Oploșiții își dispută pros-pătura. - Căi lesnicioase, căi dureroase. - „Aici toți trăiesc așa”. - Cum a cedat M. - O tigaie cu cartofi prăjiți. - „Colibara”. - Cloaca din baraca fe-meilor de la Krivoșceokovo. - Bolile venerice. - „Tramvaiul” din Kolîma. - Munca femeilor în brigăzi mixte, în brigăzi și lagpunte feminine. - Nudism sub escortă. - Femei- edecari. - Cum se desfigurează femeia în lagăr. - Macaragiul Napolnaia. - Cînd tinerețea se consumă în lagăr. - Instrucțiuni pentru tribunale privind divorțul de soțul arestat. — Perse-cutarea concubinilor. - Subterfugii ale iubirii de lagăr. - Risc și recom-pensă. - Nu pentru toți. - Cînd iubirea de lagăr răzbate prin sîrma ghim-pată. - Despărțirea prin maternitate. - Deformări depreciative în limba

zekilor. - Nou-născutul în primul an de viață. - Casă de copii sau casă? - Avorturile sunt profitabile pentru lagăr. - Problema maternității pentru o zekă. - Botezuri. - Amnistii parțiale pentru mame. - „Mamka” din gara Tașkent. - Separarea bărbaților de femei în anii de după război. - Munca femeilor devine și mai grea. - Numărul gravidelor crește. - Uniuni matrimoniale prin sîrma ghimpată. - Se construiesc ziduri despărțitoare. - Corespondență între necunoscuți. - Căsătoria cu necunoscuți. - Lesbi-enele. - Noi sentimente față de „oper”. - Perimetre de muncă mixte ca stimulent de producție.

Capitolul 9 - OPLOȘIȚII

Ce sunt oploșiții. - Cît de mulți sunt ei. - Tocmai oploșiții sunt cei care supraviețuiesc. - O clasificare nu tocmai tranșantă. - Avantajele inten-denței. - Scala de valori în lagăr. - Oploșiții din zonă și privilegiile lor. - Oploșiții din producție. - De ce trebuie expediați Cincizeci și Optii la muncile comune. - De ce trebuie reinstalați pe posturi de oploșiți. — „Va fi utilizat numai la muncile comune”. - „Manifestul comunist” este exce-dat. - Condiția de oploșit din perspectivă morală. - O discuție despre oploșiți și pălmași. - Pavel Ciulpeniov sau 7 ani la tăieri de pădure. - Are un pălmaș dreptul să nu-și iubească munca? - Cine prezervă lanțul lui Kașcei? - O problemă a întregii societăți. - Oploșiții din zonă selectați după principiul cîinoșeniei. - Tipuri. - Dar și oploșiții sunt siliți să fure de către autorități. - N-au luat pe față - au folosit pe din dos. - Cum s-a ajuns? Cum s-a purtat cu ceilalți? Dacă n-a făcut rău, a făcut vreun bine? - Supraviețuirea pe seama altuia. - Atestarea prin prisma propriu-lui meu caz. Cum am devenit „șef de producție” și cum am fost scos din pîine. - Camera monștrilor. - Generalul Beleaev. - Țîfnele primei gene-rații. - Generalul MVD Zinoviev. - Sub o aripă ocrotitoare. - Doctorul Pravdin și spaima endemică. - Intelighenția în accepție sovietică. - Cine este cu adevărat intelectual? - Inginerul Oracevski. - Un fluture supra-viețuiește gerului. - Întemnițat pentru un zîmbet. - Mujicul Prohorov, încarcerat pentru compasiune față de semeni. - Și eu eram un monstru. - Cum a sfîrșit generalul Beleaev. - Moscova la picioarele noastre. - Vizitînd astăzi micul lagăr de la Bariera Kaluga. - Kukos, un inginer din prima promoție sovietică. -

Cum s-au prăsit și ce e de capul lor. - O es-capadă în vreme de război. „Un mic dejun ușor”.

Capitolul 10 – ÎN LOC DE POLITICI

Abolirea politicilor. - Poporul ca dușman al poporului. - Cazuri anecdotice de arestări pe baza lui 58. - Propagandiști analfabeți și surdo-muți. - Maximov din Vetluga. - Copiii. - O ședință de spiritism. - Sensul teroarei de masă. - Acuzații fantasmagorice. - Setul standard de acuza-ții. - Delațiunea ca superarmă. -Recuzita agitatorică. - Alineatul 10, la îndemâna tuturor. - Alineatul 12 - „ai știut și n-ai spus”. - Cazul profeso-rului Juravski. - Cazuri, cazuri... - Proletara Grușa. - Recitind din Ese-nin. - Pilotul de pe „Douglas” și Ehrenburg. - Și altele. - Marx în apăra-rea cetățeanului. Când va crede Europa. - Drojdia politică. - O lume pestriță. - Articolul 58 — cea mai simplă metodă de a scoate un om din circulație. - CIS - familii întregi întemnițate. - Articolul Cincizeci și Opt devine tot mai cenușiu și mai anodin. - O reeducare lipsită de obiect. - Bazele teoretice ale tratamentului aplicat Cincizeci și Optilor în lagăre. - Procedee practice. - O turmă de inocenți. Opresiune și dezbinare. –Pe-gra politică. - „Gîndește-te numai la dumneata!” - Ofițerii japonezi de la Revuci. - N-am fost lăsați să realizăm cine suntem. - Momentul dispariți-ei politicilor coincide cu momentul reapariției lor. -Creștinii din lagăre. - Ei au murit neștiuți de nimeni. - Arhiereul Preobrajenski. - Voino-lasenețki - Episcopul Luca. - Inginerul Palcinski. - Academicianul Vavi-lov. - Profesorul Rodionov. - Enigma lui Iakov Pocitar. - Tineretul politic după 1944. - Astăzi, politiciii au nevoie de mai mult curaj decît înainte de revoluție. - Grupul Bakst-Tarantin. - Cei curajoși trebuie căutați în închisori. -Troțkiștii. Cum se fereau de socialiști. - Patetismul sfîșietor al protestelor din lagăre. - Greva și greva foamei organizate de troțkiști pe Vorkuta, în 1936. Cum au fost înșelați. - Greva foamei de la Mina 8 de pe Vorkuta. - Duplicitatea borfașilor.

Capitolul 11 - LOIALIȘTII

Sunt bungînditorii, comuniștii devotați, adevărați deținuți politici? - Comuniști lipsiți de orgolii răutăcioase și fără pretenția de a fi tratați ca excepții. -Avenir Borisov. - Boris Vinogradov. - Nikolai Govorko. - Cei căzuți. - Cei calpi. - Ortodocșii nu sunt mai niciodată pălmași. - Un fost procuror al republicii. - Năpăstuiți de ai lor! - Procesele-

verbale ale con-gresului stahanoviștilor. - Fiica ei nu va putea trăi fără Komsomol. — Fi-delitate ori capete pătrate? - Contingentul '37 și legenda anului '37. - P. Postîșev despre politica represivă. - „Cine e în spatele loviturii de stat?” - Cum își explicau ei arestările. - Stalin - un soare ce nu poate fi eclipsat. - „Să citezi cât mai multe nume”. - Cum contribuiau ei înșiși la arestări. - Justiția tardivă a istoriei. - Din lista principalilor protagoniști. - Nici unul nu a luptat împotriva partidului. - Comuniștii au distrus tradițiile politicilor. - Cu ce ochi au privit zekii proaspătul contingent '37. — Inca-pacitatea și refuzul de a învăța din experiența vieții. - Cereri de grație. - Nivelul lor de analiză. - Impenetrabilitatea capetelor pătrate. - Dialog cu un profesor de marxism. - Jocul „de-a tovarășii”. - Atitudinea bungînditorilor față de regimul de lagăr. - Nici nu voiau, nici nu puteau să lupte. - Tifle din fundul buzunarului. - Raporturile lor cu autoritățile lagărelor, întotdeauna aranjați ca oploșiți. - Ei înșiși recunosc deschis acest lucru. - Ortodocșii aprobă munca de sclav din lagăre, dar nu și cînd e vorba despre ei. - Exemple de oploșiți. - Comunistul Diakov despre sine. — Nicăieri, nici unul nu e arătat făcînd o muncă utilă. - Ortodocșii nu eva-dează și condamnă evadările. - Se distanțează de Cincizeci și Opti și chiar îi urăsc. -Toate căile lor duc la ciripitorie. - Kadar, Gomulka, Husak sunt din același aluat.

Capitolul 12 - CIRIP... CIRIP... CIRIP...

Seksotul. - Ciripitorul. - De ce trebuie cunoscuți ciripitorii. - Cît de simplu ar fi dacă ar avea clopoței. - Denunțul ca „ajutor” dat individului și socia-lismului. - Procedee tehnice de recrutare și contactare. - Setul de chei fixe al recrutării. - Stepovoi, soldat MVD. - Mențiunea „A nu se încerca recrutarea.” - Rarele răfuiele cu ciripitorii în lagăre. - Cît de naiv eram la început. - Cum am fost recrutat - Cît de greu e să devii om. - Și o reci-divă, cînd deja totul devenise comic. - Cheia cea mai eficace: soarta fa-miliei. - Cerînd sfaturi de la însuși subiectul viitoarelor denunțuri. — Eli-berare prin repulsie. - Eliberare prin invocarea lui Crist.

Capitolul 13 - ȘAPTE PIEI ȘI ÎNCĂ ȘAPTE

A doua condamnare. - Lovește în cel căzut! - Regenerarea termenelor de condamnare - formă de viață specifică Arhipelagului. - Administrarea mecanică, fără anchetă, a celei de a doua condamnări. - În timpul răz-boiului, anchetele de lagăr erau salvarea

„cumetrilor”. - Pretutindeni comploturi! - Cum a fost anchetat Alexandr Babici. - Sunt preferați zekii influenți. - Lotul de „agitatori” de la Burepolom. - Condamnare pentru Gorki. Condamnare pentru Pușkin. - Chiar și arestarea din lagăr e o încercare dură. - Închisori de lagăr. „Numărul 30” de ge Vorkuta. - „Cortul de anchetă.” - Închisoarea de instrucție de la Orotukan. - Înghe-suiala de la Serpantinka. - Tribunalul de lagăr. - Și din nou la muncă. - Execuțiile din lagăre în 1938: execuțiile Kașketin, execuțiile Garanin. La Vechea Fabrică de cărămidă. - Batjocurile la care se dedau borfașii. - O fantezie pentru execuțiile ce aveau să urmeze. - Cei ce au fost cruțați. - Execuții în grupuri mici. - „Dacă scapi vreodată de aici, povestește!” - Execuțiile din rîpa de lîngă Ușa. - Cum au sfîrșit călăii și Kașketin în-suși. - Adak: oameni îngropați de vii.

Capitolul 14 - SCHIMBĂ-ȚI SOARTA!

„Procurorul verde”. - Evadările nu conțin — energia zekilor nu a secat. - Tentațiile din primul an de lagăr. - O cifră întîmplătoare. - O da-tă cu proliferarea Arhipelagului și a punctelor de lucru îndepărtate, paza slăbește. - UstVîmLag, 1939. - Evadări chiar și la Moscova. - Lanțurile care-l rețin pe deținut: resemnarea; foamea; amenințarea unei noi condamnări. - Face să evadezi, dacă ești hoț? - Fantezii ale borfașilor despre evadări care n-au avut loc niciodată. - Dispensa de escortă - o piedică în calea evadărilor. - Într-o vreme, iakuții îi scoteau pe zeki din Kolîma. - Ostilitatea populației din împrejurimi față de evadați. - Recom-pense pentru capturare. - Geologii trădători. - Batjocurile la care sunt supuși cei capturați. - Ciomăgiți, schilodiți, uciși. - Răfuiala cu Piotr Lo-maga. - Și cine te va ajuta la capătul drumului? - Cu bușteanul pe Indi-ghirka. - Moartea în taiga. - Provocarea evadărilor - în folosul operilor. - Dar evadații pot fi și periculoși. - Dezarmarea escortei. - Evadarea în grup de lîngă gara Reșotî. - Despre evadări reușite după capturări tîrzii. - La braț cu un pilot prin fața pazei. - Pe jos, din Perm pînă în Letonia. - Evadarea bătrînelului închis pentru o anecdotă: prin dușumeaua vago-nului, din mersul trenului. - Evadarea lui Cebotariov de lîngă Balhaș. - Viața de om hăituit, strădania de a găsi ascunzișuri, căutarea celor apropiați. - Condamnat la împușcare din cauza a două cuvinte chine-zești. - Pentru contribuția la construcția bombei atomice -pe Kolîma. - O evadare reușită încă nu înseamnă libertate.

- Evadări peste graniță. - Evadare pe ruta Taișet-Krasnovodsk-Viena. - Și cum s-a ales praful din atâtea eforturi. - Meandrele vieții inginerului Anikin. - Evadări în grup. — Un inventar al tuturor evadărilor e o întreprindere imposibilă.

Capitolul 15 - ȘIzo, BUR, ZUR

Renunțarea solemnă la carceră în primii ani ai puterii sovietice. - Pentru ce ești trimis la ȘIzo. - Sancțiuni disciplinare cu termene de pînă la un an. - Ce înseamnă ȘIzo. - Carceră într-o cocioabă de bîrne și carceră într-o groapă. -Unde oamenii zac dezbrăcați. - Privilegiile borfașilor. - BUR și clientela ei. - BUR - baracă și BUR - închisoare de piatră. - Un BUR la Ekibastuz. - Să înghiți o lingură, să încerci să te spînzuri, să-ți provoci o cangrenă. - Caracteristicile ZUR. - Munci disciplinare. - Pentru ce erau expediați zekii în zone disciplinare. - Impresiile Irinei Nagel. — Zone disciplinare și zone sub supraveghere. - Hoțul de mînă de hoț moare. Fabrica de var de pe Vorkuta. OLP-ul Revuci. - Cînd Cincizeci și Opții își puteau permite să-i ucidă pe borfași. - Atmosfera de la Re-vuci. - Canibalism.

Capitolul 16 - SOCIALMENTE APROPIAȚII

Exaltarea borfașilor în literatura mondială. - Și, firește, în cea sovietică. - Cîntărețul borfaș de la Bariera Kaluga. - Înainte de revoluție: „înco-voiați-i sub jugul de fier al legii!” - Eliberările masive din primul an al re-voluției. — Sosesc întăriri masive: copiii străzii și orfanii războiului civil. - Cekiștii și delincvenții de drept comun: cine pe cine a reeducat? - Repere ale psihologiei borfașilor. - De ce nu fură șuții de la stat. - Cum au fost instigați să fure de la particulari. - Statul socialist împotriva calu-lui și a cîinelui. - Dar, în general, trebuie capturați hoții? Trebuie trimiși în judecată? - Amnistia din 1953 - libertate pentru șuți. - „Limitele legiti-meii apărări”. - Statul nu-și asumă răspunderea de a-și apăra cetățenii. - Cum îi ajută pe infractori teama de transparență a statului sovietic. - „Lipirea” de infracțiuni nesăvîrșite. - Cazul lui Piotr Kizilov. - Cine inter-vine pentru dreptate se va căi o viață întreagă. - Cum sunt deduși „socialmente apropiații” din teoria de clasă. - Cum sunt îndoctrinați. - „Să fie folosite cele mai importante potențialități ale borfașilor”. - Borfașii - stăpîni pe viețile noastre. - Borfași în administrație, în locul cekiștilor. - În producție - trăind pe seama Cincizeci și Opțiilor. - Beregovaia de la Volgokanal. - Atrocitățile „hoților cinstiți”. - Trecînd

pragul scelerării. - Un cuvînt în apărarea borfașilor. - De ce nu pot borfașii profita de roadele nesupunerii lor. - Născuți pentru a trăi. - Tatuaje. - Stupefiant. - Totul le aparține. - Cît de departe se merge la jocul de cărți. - De ce să le placă munca? - Borfașii în Războiul de apărare. - Onoarea borfășească: nu vor pune umărul la întărirea închisorilor. - O relatare a lui Thomas Sgo-vio. - O răfuială la postul de gardă. - Ce fel de romane le plac borfașilor. - Fals și delir în dramaturgia lui Pogodin. - Ierarhia caizilor. - Pricele - tribunalele șuților. - Incompatibili cu „lumea fraierilor”. - „Fermoarele” frîng coloana vertebrală a lumii interlope.

Capitolul 17 - CHIȘTOCII

Anii '20. închisori pentru minori, comune de muncă, FZU speciale. - Pedepse penale de la 12 ani. - Jumătate din populația Arhipelagului e alcătuită din copiii lui Octombrie. - Stalin introduce, pentru copiii de 12 ani, „tariful maxim” și împușcarea. - Șir de decrete vizînd înăsprirea pedepselor. - Pentru o șotie copilărească - pînă la pedeapsa capitală. - Unde erau ochii liderilor stîngii engleze? - Spice, cartofi. Boabe de grîu scurse din caroseriile camioanelor. - Mere din grădină. - Ce îndură un minor în primele șase luni. - Originea cuvîntului „chiștoc”. - Integrarea în viața de lagăr. - Devenind animal de pradă. - Două modalități de încar-cerare a chiștocilor. - Povestea lui Iura Ermolov. - Jefuirea și oprimarea chiștocilor de către educatori. - Chiștocii acționează ca o trupă. - Pro-paganda le trece pe lîngă ureche. - Impunitatea protestelor. - Tupeul. - Erotism precoce. - Condițiile din coloniile mixte. - Idealul: să devii hoț. - Băiețașul din Kiev. De ce nu fura sub nemți. - Invincibilitatea haitei. - Jefuirea bătrînilor. - Comerțul cu civilii. - Distracții dinamice. - Batjocori-rea invalizilor. - Modalitatea optimă de a abrutiza un copil. - Primul pas e mai greu. - Recidiviștii. - 20 de ani de legi staliniste. - Chiștoci condamnați pe baza lui 58. - Un băiat de șase ani. - Fetițele de la Eisk. - Orfanii de la Hostin. - Galia Venediktova. - „Fiică de trădător de patri-e”. - Copii rămași pe drumuri după arestarea părinților. - Copii pe urme-le părinților. - Pervertitorii de suflete. - Dîrzenia Zoiei Leșceva. - Capul lui Stalin în țărîină. - Arată-te, țară...

Capitolul 18 - MUZELE în GULAG

Nimeni, niciodată n-a fost reeducat prin grija KVC. - Misiunea KVC. - Funcțiile educatorului. - Deținutul trebuie, chiar și în lagăr, „să trăiască viața națiunii”. - Un optimism de bîlci. - Muza lozincilor. - Gazete vivan-te, scheciuri, brigăzi de agitație. - Tribunalele tovărășești. - Deținutul nu trebuie lăsat singur cu sine. - Gazete de lagăr. - Totul s-a sfîrșit. Glacia-țiunea. - Rondurile moarte de pe Vorkuta. - „Noi cui să scriem?” - Ce a mai rămas din KVC. - Invențiile ca formă de evadare. - Trușleakov. – Depozițiile tehnice silite ale prizonierilor germani. - Un politic inventînd sisteme de pază a lagărelor. -Proiectul RAIA. - Alexandr Cijevski. – Konstantin Strahovici și soarta lui în lagăr. - Pe ceilalți - cum i-am putea cunoaște? - Luminița KVC. - Liova G-man. - Profesorul Dovatur. – Ca-mille Gontoire. - Pictorii în lagăr. - „Lanț de ocnă - muzica dumitale!” – Poeți scriind texte pentru caricaturi. - Epitaful prozei ruse. - Patru sfere virtuale ale literaturii mondiale. - O osmoză fără precedent a experien-țelor și extincția ei. - Activitatea artistică de amatori. - Corul. - Artiștii io-bagi. - Ce îi atrage. - „Numai în interiorul GULAG-ului.” - Un scandal pa-triotic la montarea unei piese patriotice. - Destinul lui Nikolai Daviden-kov. - Nici un fel de „îndoieli”! - „Și cine ne judecă?” - Trupe și teatre iobăgești. - Destinele unor cunoscuți artiști sovietici. - Dubla reîncarnare a actorului-zekc. - Trupa Direcției Lagărelor din Moscova. - Dansul Isol-dei Glaznek. - Osvald Glaznek plîngîndu-și viața distrusă. - Niciodată nu știm unde ne așteaptă șansa și unde - pierzania. - Artiștii amatori de la Bariera Kaluga.

Capitolul 19 - ZEKII CA NAȚIUNE

Clasa zekă. - Un tip biologic zek - Definiția națiunii după Stalin. - Zekii îi satisfac cu prisosință exigențele. - Sudalma ca matrice a limbii. – Pro-blema natalității. - Originea cuvîntului „zek”. - Clima Arhipelagului. – Înfățișarea exterioară a băștinașilor. - Felul de a vorbi al zekilor. - O lim-bă energică. Maniere care te amuțesc. - Sonor, gracil și transparent. - Tipul național zek. - Atitudinea față de munca oficială. - Codul de con-duită al zekilor și vechile zicale iobăgești. - Atitudinea față de autorități. - Zekii nu aleargă după laude. - O scară de valori răsturnată. - Nu-și iu-besc insulele. - Importanța exagerată acordată rației de pîine, mahorcăi și fierturii. - Renunțarea la viața de familie. -Virtuozi ai somnului. – Pre-siunea

vitală. - Conștiința? - Mi-a rămas la dosar. - Îmbrobodirea. - Conștiinciozitate în execuția comenzilor particulare. - Disimularea. - „Le-gea e taiga” - Fiii GULAG-ului. - Preceptele zekilor. - Nu-ți vîrî nasul în gamela altuia. Cum trebuie înțeles acest precept - Nu te încrede în nimeni, nu te teme de nimeni, nu te ruga de nimeni. - Echilibrul spiritual. - Întotdeauna, zekul pune răul în față. - Atrofierea simțurilor. - Fatalis-mul. - Dragostea de viață. - „Dea Domnul așa viață tuturor și fiecăruia!” - Credulitatea. - Credința în Amnistie. - Setea de dreptate. - Mitul privind grațierea Fanyei Kaplan. - Povestirile despre trecut: „Cum am fost ares-tat”. - Imuabilitatea trecutului. - Legende despre ingeniozitatea zekilor. - Umore. - Urșii și socialismul. - Limbajul borfașilor contaminează limba zekilor. - Limba zekilor contaminează limba societății. - Unele rădăcini ale argoului zek coboară în limba de dinainte de revoluție. - Din partea lui Fân Fanîci. .

Capitolul 20 - DULĂII LA LUCRU

O slujbă legată de cîini. - Cum să-i numim? - Generalii GULag-ului. - Zaveneaghin Antonov. - De ce nu merită atenție temnicerii. - Contrase-lecția morală în MVD. - Sfatul ipocrit al lui Dzerjinski. - „Un bătrîn cekist”. - Deosebirea dintre un cekist și un lagherschik. - Cum au fost instruiți lagherșciki în anii '20 și '30. - Nici urmă de „dragoste de oa-meni”. - Trăsături caracterologice generale. - Puteri discreționare. - Țîf-na. - Stupiditatea. - Am moșia mea și sunt proletar. - Nulitatea. - Des-potismul. - Lecții de canto de la un iobag. - Instinctul feudei. - Cupidi-tatea. - Privilegii în virtutea slujbei. - Servitori din lagăr; servicii din lagăr. - Furturi din rația deținuților. - Furturi din gospodăria lagărului, folosirea în interes personal a serviciilor de intendență. - Furturi din producție. - Lubricitatea și posibilități de a o satisface. - Răutatea și cruzimea. - „Pî-nă aici firele de telegraf nu mai ajung.” - Sadismul. - De ce au o expre-sie de oameni veșnic nemulțumiți. - Cu cîtă artă sunt aleși din grădina lui Dumnezeu. - Răfuiala dulăilor cu infirmiera de la Ahtme. - O listă de călăi. - Trofee de război și orgiile lui Mamulov. - Excepții: exemple. - Locotenent-colonelul Țukanov. - O mărturie despre colonelul inginer Malțev. - „Cumsecădenia” în accepția bungînditorilor. - „Cumsecade” ar fi ca dulăii înșiși să înfunde lagărele. - Gradații GULag-ului. - Aceleași caracteristici la scară redusă. Gardieni capabili de

compasiune. – Gar-dieni veterani. - Gardieni mobilizați în timpul războiului. - Majurul Tkaci de la Ekibastuz. - VOHRA și serviciile ei. - Oricine trage a fost în drept să o facă. - Singurul drept al deținuților: supunerea oarbă. - Arbitrariul ofițerilor din VOHRA. Cum au ars, cu zeki cu tot, lagpuntele de pe râul Vișera. - Cum sunt selecționate trupele VOHRA de către comisariatele militare. - Slăbirea efectivelor VOHREI în anii războiului sovieto-ger-man. - Soldatul Samșel. - Slujba în escortă văzută ca o „condamnare”. - Escorta și femeile din lagpuntele feminine. - Autoescorta și cruzimea ei. - Kuzma. - Lunin.

Capitolul 21 - LUMEA DIN JURUL LAGĂRELOR

Zona de transmisie din jurul lagărelor. - Asimilarea elementelor nocive ale lagărelor de către stat în întregul său. - Așezările din jurul lagărelor și destinul lor. - Kizelul. - Karaganda. - Configurația socială a lumii din jurul lagărelor. - Ce fel de „civili” sunt atrași de această lume. - Civili-păl-mași. Servicii și contraservicii între zeki și civili. - Când reședința lagă-rului e un oraș mare. - Încă o dată despre „banii cu două etaje”. - Șefii de echipă civili. - Fiu de bețivan și fiu de „chiabur”. - Fiodor Muravliov, președintele comitetului sindical. - Șeful de lucrări Buslov. - Fiodor Gor-șkov, un bătrîn șef de echipă. - Amintiri despre rînduielile de dinainte de revoluție. - Demarcații produse de invidie în rîndul protipendadei din așezările limitrofe lagărelor. - Pasiunile unei vieți anoste. - Aceeași su-praveghere, același arbitrar. - O capitală a Rusiei văzută de un iakut.

Capitolul 22 - CONSTRUIM

Este munca deținuților profitabilă pentru stat? - O declarație a lui Molotov. - Descompunerea problemei în părțile componente. - Rațiuni politice și sociale. - Economicul prevalează asupra politicului. - Pentru munci înjositoare, deosebit de grele ori lipsite de orice suport tehnico-economic. - Directivă: să se asigure autofinanțarea lagărelor. - Cum a fost impusă autofinanțarea la începutul anilor '30. - Impedimente. Indo-lența zekilor. - Furtișagurile civililor. - Cheltuielile pentru aparatul lagă-relor. - Mofturile inginerilor. - Inadvertențele Direcțiilor. - Capriciile plani-ficării socialiste (Talaga, Ust-Vîm). - Căi ferate abandonate. - Când e mai avantajos pentru lagăr ca deținuții să fie declarați bolnavi. - Stăpîn în propria lui feudă. - Cum se poate ocoli „greabănul” lui Frenkel. – Du-minici de muncă în zonă. - Brațe de muncă fictive în zona de producție. - Un serviciu de intendență

clădit pe furțișaguri. - Avantaje pentru păl-mași. - Miracolele serviciului de intendență de la Kenghir. - Cum con-struiau străbunii și cum construim noi. - Și totuși, se-nvîrte! - Crochiul unei liste a obiectivelor economice construite de zeki. - Ar trebui o hartă a Arhipelagului, dar poate fi ea întocmită? Mii de lagpunkte necunoscute.

Partea a PATRA - SUFLETUL ȘI SÎRMA GHIMPATĂ

Capitolul I - ELEVATIE...

O durată perceptibilă numai pentru meditație. - Muștrări de conștiință nu există pe Arhipelag. - Conștiința cvasigenerală a inocenței. - Frecvența redusă a sinuciderilor în lagăre. - Cîteva cazuri. - Voință puternică ori lipsă de voință? - Sentimentul oamenilor că au dreptate, că se află în fața unei calamități naționale. - Purificarea spirituală în anii de închi-soare. - Urcînd spre dreapta, coborînd spre stînga... Directiva „Rezistă!” - Cei ce refuză schimbarea. - Regenerări benefice în închisoare. - Dar în lagăr? - Seminariile muribunzilor. - Dacă iubești viața, iubește-o și cînd se preface în urgie. - Cînd gîndul la libertate devine silnic. - Liber-tatea de a nu mai cultiva ipocrizia oficială. - Libertatea față de grijile existențiale. - Numai rezultatul contează? - Nu, ceea ce contează e spi-ritul! - Fațetele acestei probleme în lagăr. - Mîndria pentru lucrul făcut de mîinile tale și pacea pe care ea ți-o coboară în suflet. - Simțămintele se dezvoltă într-o direcție neașteptată. - Urcăm. - Nu te bucura cînd gă-sești, nu te întrista cînd pierzi. - Reconsiderarea vieții anterioare. - Ulți-mele cuvinte și moartea lui Boris Kornfeld. - Se poate conferi cuvintelor lui valoarea unei legi universale a vieții? - Sensul suprem se dezvăluie întotdeauna tardiv. - Demarcația dintre Bine și Rău. - Religiiile și revo-luțiile. -Ideile trebuie judecate, nu oamenii. - Reflecții dureroase asupra propriului destin. - Binecuvîntată fii, pușcărie!

Capitolul 2-...ORI DEPRĂVARE?

Șalamov despre extincția sentimentelor umane în lagăr. - În închisoare: șansa travaliului spiritual, absența concurenței pentru supraviețuire. - În lagăr: cloacă, ură. Invidia. - Spaima. - „Pecinginea sufletească”. - Cît de numeroase sunt cazurile de contaminare. - Chiar și cînd asta nu aduce nici un folos (Ciulpeniov). - Autoescorta. - Autoreprimarea. - Cu adevă-rat interesante sunt excepțiile de la regulă. - Stoicismul credincioșilor. - Tușa Dusea Cimil. - Grigori

Ivanovici Grigoriev. - Cei ce au un nucleu sufletesc puternic nu pot fi pervertiți. - Nu există depravare fără elevație. - „Corijare?” - Dar nu în lagărele sovietice. - Dar dacă omul nu are de ce să se corijeze? - Inegalitatea pedepselor „egale”.

Capitolul 3-O LIBERTATE CU BOTNIȚĂ

Ce înseamnă să porți în corp o tumoare. - Semnele distinctive ale „liber-tății” din acei ani. - Teama permanentă de arestare. Epurări, persecuții, chestionare. - Sfat de cekist printr-un ghișeu. - Priponirea. - Disimularea - salvarea omului sovietic. - În ascuns față de soț, în ascuns față de propriul tată. - Când gesturile oneste nu se bucură de crezare. - Când sinceritatea e considerată provocare. - Ignoranță generală, intransparență absolută. - Recrutarea ciripitorilor - Cu mult peste necesitățile in-formative. - Ce se urmărește prin asta. - Trădarea ca formă de exis-tență. - Celor persecutați toți le întorc spatele. - Destinele unor cele-brități. - Băiețașul care a fugit din gară. - Favorizînd persecuțiile. - Tră-darea în familie. - Nu orice pămîntean are parte de o asemenea dilemă. - 1937 — coroana corozivă a trădării. - Rezistenți neștiuți din acele tim-puri. - Cazuri devenite cunoscute. - Nu „loterie”, ci selecție de suflete. -Proporțiile delațiunii. - Trădare în loc de grațitudine. - Plagiaterile discipo-lilor. - Vecini chivernisindu-se pe seama vecinilor. - Onestitatea nu putea învinge: de ce? - Arestarea lui Alexandr Babici. - Gesturi nobile departe de slujbă. - Minciuna - singura formă neprimejdioasă de existență. - Pregătirea propriilor copii pentru minciună. - Cursuri universitare deva-lorizate din teamă. - Minciunile delirante ale scriitorilor sovietici. - Vom muri mințiți. - Măcar să aplaudăm un cîntec din bătrîni. - Cruzimea la oamenii sovietici. - Lîngă magazia de bagaje din gara Celeabinsk. - Nu „sărmane”, ci „tîrîtură”. - Apartamentele comunale. - Descompunerea morală nimicește instituția familiei. -Psihologia de sclav. - Toate acestea au venit de la sine, ori au fost „elaborate”? Milioane de femei debu-solate. - Scrisoarea unui copil. - Statuia Grănicerul și cîinele.

Capitolul 4 - CÎTEVA DESTINE

Anna Petrovna Skripnikova. - Stepan Vasilievici Loșcinin. - Părintele Pavel Florenski. - Valentin Komov. - Și cîți alții...

ABREVIERI ȘI SIGLE

AC - Adniinistrativnaia ceast' (Secția administrativă).

BAM - Baikalo-Amurskaia (jeleznodorojnaia) maghistrat' (Magistrala feroviară Baikal-Amur).

BBK - Belomorsko-Baltiiskii Kanal (Canalul Marea Albă-Marea Baltică).

BITR - Biuro isprav-trudrabot (Biroul pentru muncile reeducative).

BUR - Barak usilennovo rejima (Baracă disciplinară cu regim înăsprit).

FZO -Fabricino-zavodskoe obucenie (învățămînt pentru fabrici și uzine).

FZU -Fabricino-zavodskoe ucenicestvo (Ucenicie pentru fabrici și uzi-ne).

Glavlit - Glavnoe upravlenie po delam literaturi i izdatelstv (Direcția generală pentru problemele literaturii și editurilor).

GOLP - Golovnîe otelnîe laghernîe punktî (Lagpunkte „avansate”, create pentru a deschide noi tronsoane de lucru).

Gosizdat - Gosudarstvennoe izdatelstvo (Editura de stat).

GUITL - Glavnoe upravlenie ispravitelno-trudovîh lagherei (Administra-ția generală a lagărelor de reeducare prin muncă).

GUITU - Glavnoe upravlenie ispravitelno-trudovîh ucirejdenii (Adminis-trația generală a instituțiilor de reeducare prin muncă).

GULGMP — Glavnoe upravlenie lagherei gorno-metallurghiceskoi pro-mîșlennosti (Administrația generală a lagărelor din industria extractivă metalurgică).

GULJDS - Glavnoe upravlenie lagherei jeleznodorojnogo stroitelstva (Administrația generală a lagărelor de construcții feroviare).

GUMZAK - Glavnoe upravlenie mest zakliuceniia (Administrația centrală a locurilor de detenție).

GUPR - Glavnoe upravlenie po prinuditelnomu trudu (Administrația ge-nerală pentru munca forțată).

ISC - Informaționno-sledstvennaia ceast' (Secția de anchetă și infor-mații).

ITK - a) Ispravitelno-trudovoi kodeks (Codul reeducării prin muncă).
b) Ispravitelno-trudovaia koloniia (Colonie de reeducare prin muncă).

ITL - Ispravitelno-trudovoi lagher' (Lagăr de reeducare prin muncă).

ITR - Injenerno-tehniceskie rabotniki (Personal tehnico-ingineresc).

KEC - Kvarirno-ekspluataionnaia ceast' (Serviciul pentru cantonamen-te).

KOLP - Komendantskie otdelnîe laghernîe punktî (Lagpunkte speciale cu comandament propriu).

KRTD - Kontrrevoliuionnaia troțkistskaia deiatelnost' (Activitate contra-revoluționară troțkistă).

KVB - Kulturno-vospitatelrite boetociki (Posturi de luptă cultural-educa-tive)

KVO - Kulturno-vospitatelnîi otdel (Sectorul cultural-educativ).

Lagpunkt - laghernîi punkt („Filială" a unui lagăr, organizată de obicei în apropierea unui loc de muncă îndepărtat și dispunînd de structuri spe-cifice proprii).

MGU - Moskovskii gosudarstvenrii universitet (Universitatea de stat din Moscova).

MIFL - Moskovskii institut istorii, filosofii i literaturi (Institutul de istorie, filosofie și literatură din Moscova).

MUT - Moskovskii institut injenerov jeleznodorojnago transporta (Institu-tul de ingineri de căi ferate din Moscova).

MOPR - Mejdunarodnaia organizația pomoști borțam revoliuții (Organi-zația internațională pentru ajutorarea luptătorilor revoluției).

MTS - Masinno-traktornaia stanfiia (Stațiune de mașini și tractoare).

MUR - Moskovskii ugolovnîi rozîsk (Miliția judiciară din Moscova).

NEP - Novaia ekonomiceskaia politica (Noua politică economică).
Apli-cată de Lenin începînd din 1921, pentru a înlocui „comunismul de răz-boi".

NKIU - Narodnîi komissariat iustiții (Comisariatul poporului pentru jus-tiție).

NKO - Narodnîi komissariat oboronî (Comisariatul poporului pentru apărare).

OP - Otdîhatelnîi punkt (Punct de odihnă).

Oper - operupolnomocennîi (ofițer operativ al CEKA).

ORS - Otdel rabocego snabjeniiia (Biroul de aprovizionare a oamenilor muncii).

PVC - PoUtiko-vospitatelnaia ceast' (Secția politico-educativă).

Seksot - sekretnîi sotrudnik (colaborator secret, informator).

Spețpereselenet - spețialrii pereselenet (deportat cu domiciliu forțat).

Șlzo, Șizo - Ștrafnoi izoleator (Izolator disciplinar).

TON - Tiurma osobogo naznachenii (închisoare cu destinație specială). Torgsin - Torgovlea s inostranțami (Centrala unională de comerț exte-rior).

ȚGAOR - Țentralnîi gosudarstvennîi arhiv Oktiabrskoi Revoliuții (Arhiva Centrală de Stat a Revoluției din Octombrie).

ȚK - Țentralnîi Komitet (Comitetul Central).

ȚKK - Țentralnaia kontrolnaia komissiia (Comisia centrală de control).

UITLK - Upravlenie ITL i kolonii (Administrația lagărelor și coloniilor de reeducare prin muncă).

UNRRA - United Nations Relief and Rehabilitation Agreement (Acordul pentru ajutorarea națiunilor care au avut de suferit ca victime ale războiului). Inclusiv organizația creată de Națiunile Unite în virtutea acestui acord.

URC - Uceotno-raspredelitelnaia ceast' (Sectorul de evidență și repar-tizare).

USLON - Upravlenie severnîh (solovețkih) lagherei osobogo naznachenii (Administrația lagărelor cu destinație specială (Solovki) din Nord).

VIR - Vsesoiuznîi naucino-issledovatel'skii institut rastenievodstva (Insti-tutul unional de cercetare științifică pentru cultura plantelor).

VKP(b) - Vserossiiskaia Kommunisticeskaia Partia (bolșevikov) (Parti-dul Comunist Panrus (bolșevic)).

VNUS - Vnutrenniaia slujba (Serviciul interior).

VTUZ - Vîssee tehničeskoe učeбноe zavedenie (Institut tehnic de învă-țămînt superior).

VȚSPS - Vsesoiuznîi țentralnîi sovet professionalnîh soiuzov (Consiliul unional central al uniunilor profesionale).

NOTE

Partea a TREIA EXTERMINAREA PRIN MUNCA

Capitolul 1 - DEGETELE AUROREI

1. Faimoasă închisoare din Petrograd (Leningrad).
2. Termenul zek (z/k) - abreviere a cuvîntului rusesc zakliucionnîi (dețî-nut) -care a făcut carieră internațională, este amplu comentat de autor în cap. 18.
3. E vorba de numărul de ostateci împușcați în urma unui atentat terorist.
4. Armatele din Ural și Ucraina care, la propunerea lui Trofici, fuseseră menținute sub drapel și reorganizate în vederea îndeplinirii unor misiuni civile: munci agricole, forestiere, miniere etc.

Capitolul 2 - ARHIPELAGUL SE NAȘTE DIN MARE

1. Prișvin, Mihail Mihailovici (1873-1954), scriitor, autor, între altele, al unor cunoscute cărți de călătorii.
2. Platină - una din cele cinci subdiviziuni administrative ale Novgoro-dului în secolul al XV-lea.
3. Kolîciiov, Fiodor Stepanovici (mitropolitul Filip) (1507-1569), adversar al lui Ivan cel Groaznic, cleric la Solovki, apoi mitropolit al Moscovei; a-sasinat.
4. Palițîn, Averki Ivanovici (numele religios Avraam, m. 1626), nobil că-zut în dizgrație, monah.
5. Hannibal, Pavel Isakovici, fratele mamei lui Pușkin, deportat la mî-năstirea Solovki în anii 1827-1832.
6. Adică anterioare domniei Elisabetei I (1741-1761).
7. Ceaikovski, Nikolai Vasilievici (1850-1926), militant narodnic în Nor-dul Rusiei. În anii 1918-1919, șef al unui guvern antibolșevic.
8. Vridlo - abreviere a expresiei vremenno ispolniaiushcii doljnost loșadi (loctiitor vremelnic de cal).
9. Rus. sekira = secure.
10. U-SLON - Aici siglă pentru Upravlenie solovețkih lagherei osobogo naznachenii (Administrația lagărelor cu destinație specială Solovki). Inițialele ultimelor patru cuvinte alcătuiesc cuvîntul slon (elefant).
11. Gardiști albi emigrați în Turcia.

12. În limba rusă, nariadcik. Lucrător al Secției de evidență și repartizare, numit, de regulă, dintre deținuții de drept comun și însărcinat cu repartizarea muncilor de lagăr.
13. Diminutiv de la rus. zaiat = (iepure).
14. Florenski, Pavel Alexandrovici (1882-1943), eclesiast, filosof și sa-vant, profesor la Institutul de electrotehnică din Moscova, mort în lagăr.
15. Germ. Kunst = artă.
16. Rus. iagoda = „bacă”.
17. A lagher com a lagher (A la guerre comme a la guerre) - „La război ca la război” - transcripție rusă (contrasă) a expresiei franceze, și joc de cuvinte: lagher = lagăr (rus.).
18. În limba rusă, voințe. Textual, cuvântul înseamnă „oameni liberi”, în argoul de lagăr, sunt numiți astfel angajații civili ai administrației și ne-pușcăriașii în general.
19. Întreprinzători particulari din perioada NEP.
20. V. Abrevieri și sigle.
21. V. Abrevieri și sigle.
22. Al căror șef era un anume Ciubarov.
23. Kontrik — diminutiv batjocoritor pentru „contrarevoluționar”.
24. V. Partea întâi
25. În original: SLON; vezi mai sus nota 10.
26. Localitate situată în vestul peninsulei Kola.
27. Johnson, Hewlett (1874-1966), demnitar al Bisericii Anglicane, de-can de Canterbury în perioada 1931-1963, faimos pentru prosovietismul său.
28. „Drapelul roșu”, organ al partidului comunist german în anii '20.
29. Solz, Aaron Alexandrovici (1872-1945), bolșevic, jurist, arestat în 1938, apoi eliberat.
30. Aluzie la două poeme în proză ale lui Gorki: Șoimul și Albatrosul, în care aceste păsări simbolizează Revoluția și Libertatea.
31. Stih celebru din romanul în versuri al lui Pușkin ”Evgheni Oneghin” (cap. VIII). Autorul relatează cum, în vizită la liceul din Țarskoe Selo, venerabilul poet Derjavin a salutat pe demnul său succesor.
32. Acuzație adusă frecvent studenților de către autoritățile țariste.

33. Kojevnikov, Innokenti Serafimovici (1879-1931), șef militar în timpul războiului civil, în 1921 a fost ministru adjunct al Afacerilor Externe al Republicii Extrem-Orientale.
34. Republică provizorie (1920-1922), cu capitala la Verhne-Udinsk și apoi la Cita
35. Bniaslavți - cei ce slăvesc numele Domnului.
36. Femei condamnate „pentru motive religioase”.
37. În limba rusă, perekovka. Procesul de „reeducare” și rezultatul lui.
38. Metrii cubi de săpături prescriși de normele de muncă.
39. Tuhta - termenul, care ar putea fi tradus prin „cacealma”, semnifică, în argoul lagărelor, o muncă raportată, dar neexecutată. Pentru detalii privind această „categorie” a GULAG-ului, v. cap. 5 al prezentului vo-lum.

Capitolul 3 - ARHIPELAGUL FACE METASTAZE

1. Pluralul românizat al sintagmei laghernîi punkt. („filială” a unui lagăr, organizată de obicei în apropierea unui loc de muncă îndepărtat și dis-punînd de structuri specifice proprii).
2. Alîmov, Serghei Iakovlevici (1892-1948), poet conformist
3. Spre deosebire de șeful de lagăr, ofițer al CEKA, „comandantul” de lagpunkt era un deținut, însărcinat de administrația lagărului-părinte cu menținerea ordinii și disciplinei.
4. Create pentru a deschide noi tronsoane de lucru.
5. În noaptea de 6 noiembrie (24 octombrie pe stil vechi) 1917 a început Revoluția din octombrie.
6. V. Partea întâi, cap. 2.
7. Stradă din Moscova, cîndva celebră prin magazinele ei de modă.
8. Sistem de evidență în virtutea căruia depășirile de normă se tradu-ceau în reduceri ale termenului de condamnare.
9. Colecție - una din multele de acest fel patronate de Gorki - menită să reconstituie, printr-o serie de opere, istoria principalelor întreprinderi industriale din URSS.
10. „La postul literar”.
11. Șklovski, Viktor Borisovici (1893-1984), scriitor, specialist în știința și teoria literaturii, unul din fondatorii formalismului. Nuvele pe teme is-torice. Scenarii. Lucrări de teorie a literaturii. Memorialistică.

12. Ivanov, Vsevolod Viaceslavovici (1895-1963), scriitor, autorul unor povestiri și piese de răsunet pe tema războiului civil (Trenul blindat 14-69, 1922).
13. Inber, Vera Mihailovna (1890-1972), poetă.
14. Kataev, Valentin Petrovici (1897-1986), romancier, autor al mai mul-tor opere reprezentative ale așa-zisului realism socialist.
15. Zoșcenko, Mihail Mihailovici (1895-1958), celebru umorist și satiric al anilor '20. Frecvent criticat în anii '30. Ostracizat în 1946 de Jdanov.
16. Lapin, Boris Matveevici (1905-1941), scriitor, autor de reportaje, co-respondent de război, mort pe front.
17. Nikulin, Lev Veniaminovici (1891-1967), scriitor conformist, autor de romane de spionaj și aventuri.
18. Zelinski, Kornei Liuțianovici (1896-1970), critic literar, memorialist, teoretician al constructivismului în anii '20.
19. Iasenski (Jasienski), Bruno (1901-1941), poet polonez și rus, iniți-ator al futurismului; în perioada 1926-1929 trăiește la Paris, apoi emi-grează în URSS, unde aderă la VKP(b); supranumit „bolșevicul poeziei polone", arestat în 1936, este reprimat, apoi reabilitat post-mortem.
20. Gabrilovici, Evgheni Iosifovici (1899-1990), scriitor și scenarist.
21. Tihonov, Alexandr Nikolaevici (1880-1956), publicist, editor, colabo-rator al lui Gorki.
22. Finn (Sin-Haflin), Konstantin Iakovlevici (1904-1975), scriitor și sce-narist.
23. CEKA fusese transformată în GPU încă în februarie 1922.
24. În primii ani ai secolului al XVIII-lea, navele flotei ruse din Baltica erau construite la Arhanghelsk, ceea ce presupunea transportul lor pe uscat la Sankt-Petersburg.
25. Barajul și hidrocentrala de pe Nipru - primul mare șantier al primului cincinal sovietic.
26. Membri ai VOHRA, paza paramilitară a lagărelor.
27. Vagonka - sistem de paturi din scînduri, suprapuse pe două nivele, fiecare pentru cîte doi deținuți.
28. Pogodin (Stukalov), Nikolai Fiodorovici (1900-1962), dramaturg con-formist, autor de piese despre Lenin și Belomorkanal (Omul cu arma, Aristocrații).

29. Țigările „Belomor” erau foarte populare în URSS.
30. Stalin lucra mai cu seamă noaptea.
31. Serviciul de cenzură pre- și posteditorială.
32. Înaintarea gărzilor albe ale lui Denikin a avut loc în septembrie-octombrie 1919. Insurecția antibolșevică a marinarilor din Kronstadt a izbucnit în prima jumătate a lui martie 1921, iar tulburările țărănești din regiunea Tambov s-au produs în anii 1920-21.
33. Numele și numele patronimic ale lui Vîșinski.
34. Vers dintr-o poezie de Boris Pasternak
35. În limba rusă, otkazcik — deținut care, dintr-un motiv sau altul, refuză să iasă la lucru.
36. Aluzie la mult vehiculată teză materialist-dialectică privind „libertatea ca necesitate înțeleasă”.
37. Kabalevski, Dmitri Borisovici (1904-1991), compozitor mai mult sau mai puțin oficial.
38. Schechter, Boris Semionovici (1900-1961), compozitor.

Capitolul 4 - ARHIPELAGUL ÎMPIETREȘTE

1. În limba rusă există expresia „a ține cu mânuși din piele de arici”, cu semnificația „a ține din scurt”. Pe de altă parte, numele de familie al lui Ejov vine de la cuvântul ioj - arici.
2. În limba rusă, dohodeaga. Textual: „om cu un picior în groapă”
3. În virtutea apropierii de Alaska.
4. Aici, în sens de zvon alarmist.
5. Republica autonomă a germanilor de pe Volga (la sud de Saratov) a fost, în timpul războiului, lichidată, iar locuitorii ei au fost deportați în masă.
6. În 1937 au fost arestate și numeroase vîrfuri ale protipendadei bolșevice.
7. Denumirea oficială a orașului Viatka, începînd din 1936.

Capitolul 5 - PE CE SE SPRIJINĂ ARHIPELAGUL

1. Țesarevici - denumirea oficială a moștenitorului tronului în Rusia imperială; Svobodnîi - Orașul liber.
2. Stucika, Piotr Ivanovici (1865-1932), revoluționar, jurist, comisar al poporului pentru Justiție. În 1918, șeful efemerei republici sovietice din Letonia.
3. Bosch, Evghenia Bogdanovna (1879-1925), militantă bolșevică.

4. Aluzie la deportarea în masă a unor populații, cum au fost germanii de pe Volga, calmucii, cecenii, tătarii din Crimeea.
5. Expresiile „a expedia pe lună” și „a expedia la Schmidt” însemnau, ambele, „a trimite la moarte”. În lagărul Norilsk, execuțiile aveau loc la poalele colinei Schmidt.
6. Aluzie la un poem în proză al lui Turgheniev, intitulat Pragul. O tânără fată stă în fața unei porți simbolizând intrarea în viața de revoluționară-teroristă. E prevenită asupra tuturor încercărilor ce o așteaptă, inclusiv asupra obligației de a ucide, dar ea persistă în hotărârea de a intra, în acest moment răsună două voci. Una spune „E o nebună!”, iar cealaltă - „E o sfântă! Să intre!”.
7. Prima mențiune documentară despre Moscova datează din 1147.
8. În limba rusă, meseacina. Plată lunară în natură, constând în alimente și îmbrăcăminte, acordată de moșieri țăranilor iobagi
9. Krizanic, Iuri (1618-1683), eclezias, savant și scriitor croat, trimis în misiune de Vatican în Europa de Est, precursor al slavofilismului, areștat și deportat în Siberia.
10. Fonvizin, Denis Ivanovici (1744-1792), clasic rus, autor de comedii de moravuri (Neisprăvitul, Brigadierul) și însemnări de călătorie, etc.
11. Șaghinian, Marietta Sergheevna (1888-1982), prolifică romancieră, deținătoare a celor mai înalte distincții și premii literare sovietice.
12. Tess (Sosiura), Tatiana Nikolaevna (1906-1996), scriitoare și ziaris-tă.
13. Iobagii uzinali erau afectați - sate întregi - pentru munca în mine ori în fabrici (ale statului sau private). Neavînd pămînt, întreaga lor subzis-tență depindea de patron.
14. „Coloniile militare” create în 1810 de generalul Alexei Andreevici Arakceev(1769-1834), ministru de război sub Alexandru I, considerat un simbol al reacțiunii brutale, erau constituite din întregi regimente insta-late pe domeniile statului care combinau munca agricolă cu serviciul militar.
15. În limba rusă, Vtoroe Krepostnoe Pravo (bolșevikov).
16. Rabsila - abreviere pentru raboceia sila (forță de muncă).
17. Amestec de nitrat de amoniu și de aluminiu, folosit ca exploziv.

Capitolul 6 - AU ADUS FASCIȘTI!

1. Mînăstire situată la 60 de kilometri de Moscova, pe șoseaua Voloko-lamskului, în apropiere de localitatea Istra.
2. Vasiliev, Pavel Nikolaevici (1910-1937), poet, acuzat că i-ar fi idealizat pe chiaburi; lichidat.
3. În limba rusă, raboteaga. Cuvîntul e folosit pentru a-i desemna pe lucrătorii de la muncile comune, în opoziție cu oploșiții.
4. Predecesorii lui Beria în fruntea GPU-NKVD, pînă în 1938.
5. Belinkov, Arkadi Viktorovici (1921-1970), scriitor și istoric al literaturii ruse. După numeroși ani de lagăr, a emigrat în Statele Unite, unde a și murit.
6. Versuri de Boris Pasternak.
7. Una din intrările de sud ale orașului Moscova.
8. Pavilionul canceroșilor.
9. Personaj din piesa Trei surori de Cehov.

Capitolul 7 - VIAȚA DE ZI cu ZI A BĂȘTINAȘILOR

1. OSO (osobîe sovesceania) — „conferințele speciale” (de fapt comisii speciale deliberative pe lîngă GPU-NKVD) erau alcătuite din trei mem-bri.
2. Volkonskaia, Maria Nikolaevna (1805-1863), prințesă, soția decem-bristului Serghei Volkonski; și-a urmat soțul în Siberia, unde a trăit pînă în 1855. Autoarea unor memorii celebre.
3. Nuvela O zi din viața lui Ivan Denisovici.
4. Termenul e preluat de Soljenițîn (cf. cap. 11) din romanul lui George Orwell 1984, apărut în românește în traducerea lui Mihnea Gafița (Edi-tura Univers, 1991).
5. Biriukov, Pavel Ivanovici (1860-1931), prieten, discipol și biograf al lui Lev Tolstoi.
6. E vorba de confiscarea romanului Primul cerc, în 1965.
7. Ajustor, ajustare - Termenii rusești sunt mostîrșcik și, respectiv, mos-tîrka. În argoul de lagăr, ajustor este numit un deținut care-și provoacă voluntar, dar ascunzîndu-și cu abilitate intenția, leziuni interne sau externe, pentru a nu fi scos la muncile comune. Ajustarea este operația în sine.
8. Cartea la care se referă autorul e Vițelul de aur, scrisă de celebrii co-autori de romane satirice Ilf și Petrov și publicată în 1931.

Capitolul 8 - FEMEIA ÎN LAGĂR

1. Adică un ofițer superior. De la un anumit grad în sus, broderia aurită de pe epoleții ofițerilor era dispusă în trei benzi longitudinale. Cele două spații dintre aceste benzi sunt numite aici „ferestre”.

Capitolul 9 - OPLOȘIȚII

1. Șuhov, eroul nuvelei O zi din viața lui Ivan Denisovici.

2. Lakșin, Vladimir Iakovlevici (1933-1993), critic literar la revista „Novii mir”, autor al mai multor studii despre opera lui Soljenițin.

3. Adică pe mujicii iobagi.

4. Erou al basmelor populare ruse, care trece printr-un șir întreg de aventuri. Un „lanț al lui Kașcei” este o secvență de acțiuni care se succed logic.

5. Ghebist, emvedist — persoane din aparatul GB (Gosudarstvennaia bezopasnost - Securitatea de stat) și MVD (Ministerstvo vnutrennih del - Ministerul Afacerilor Interne).

6. Fadeev, Alexandr Alexandrovici (1901-1956), cunoscut scriitor, auto-rul faimosului roman Tînăra gardă, secretar general și președinte al Uniunii Scriitorilor în anii 1946-1954, principalul executant al epurărilor literare de după război. Se sinucide după Congresul al XX-lea al PCUS.

7. Omul în carapace, celebră nuvelă de Cehov, în care eroul, institutorul Belikov, se face odios celor din jur prin felul lui închis și tiranic de a fi.

8. Personaj din Suflete moarte de Gogol

9. Aluzie la relația dintre numele Pravdin și substantivul rusesc pravda (adevăr).

10. Termen specific societății ruse, desemnând stratul cultivat - și conștient - al populației, în opoziție cu vulgul.

11. Cu englezii. Aluzie la cunoscutul om politic englez J. R. MacDonald (1866-1937), lider al Partidului laburist și al Internaționalei a II-a, fost prim-ministru în guvernele laburiste din anii 1924 și 1929-1931.

12. Devenite, ulterior, „Colinele Lenin”. Aici se înalță, între altele, marele edificiu al Universității de stat din Moscova.

13. Sediul unui azil de alienați mintali.

14. Renumită mînăstire de călugărițe din Moscova (fondată în 1524).

15. Academia Militară, care purta numele lui Frunze, Mihail Vasilievici (1885-1925), bolșevic, militar și om politic, succesorul lui

Troțki la Comi-sariatul poporului pentru apărare, mort în cursul unei operații chirurgicale, impusă de Stalin.

16. Abreviere de la specialiști - specialiști de origine burgheză, folosiți de puterea sovietică în anii '20, în lipsa unui aparat tehnic „cu origine sănătoasă”.

17. În realitate, o biografie romanțată a scriitorului francez, scrisă de A.K. Vinogradov (Cunoscută în versiune românească sub titlul Viața romanțată a lui Stendhal, Editura pentru literatură Universală, București, 1962).

18. Mari hoteluri și restaurante din Moscova.

19. Veche stradă comercială din Moscova

Capitolul 10 - ÎN LOC DE POLITICI

1. V. Partea întâi, cap. 2.

2. Se are în vedere consonanța existentă în limba rusă între sintagma *konnîis milițoner* (milițian călare) și cuvântul *kontrevoluționar* (contrare-voluționar).

3. Celebră formulă a lui Stalin, extrasă din raportul acestuia la primul congres al stahanoviștilor din Uniunea Sovietică (noiembrie 1935).

4. Subscripțiile la împrumuturile de stat erau obligatorii, reprezentînd minimum 10% din salariu.

5. Aici cu sensul „privare de drepturile civile”.

6. Cernov, Viktor Mihailovici (1876-1952), lider și teoretician al socialiștilor-revoluționari. Emigrat în 1920.

7. Congresul al XVII-lea al PCUS a avut loc în 1939, iar al XVIII-lea abia peste 13 ani, în 1952, or, statutul prevedea ținerea congreselor din patru în patru ani.

8. Documentul cunoscut sub această denumire și conținînd judecăți severe la adresa lui Stalin, a fost publicat abia în 1956.

9. Kropotkin, Piotr Alexeevici (1842-1921), prinț, remarcabil geograf, sociolog și publicist. Discipol al lui Bakunin și teoretician al anarhismului.

10. Krijanovski, Gleb Maximilianovici (1872-1959), președintele Gos-planului în anii 1921-1930.

11. Gherșuni, Vladimir Lvovici (n. 1930), nepotul lui Grigori Andreevici Gherșuni (1870-1908), unul din fondatorii Partidului Socialist-Revoluționar. Membru al mișcării democratice din URSS, a fost arestat în 1949 și condamnat la 10 ani de lagăr.

12. Numele trimite la cuvîntul truten (trîntor).
13. Denumirea poliției secrete țariste începînd din ultimul sfert al seco-lului al XIX-lea.

Capitolul 11-LOIALIȘTII

1. V. vol. I, Partea întii, cap. 4, nota 4.
2. Cf. Matei, 18.6.
3. Organism colegial care a funcționat pe lîngă Comisariatul poporului pentru armată și marină în anii 1918-1934.
4. Iakir, Ionas Emmanuilovici (1896-1937), general-colonel, membru al Consiliului Militar Revoluționar; împușcat
5. Așadar, niște mareșali fuseseră condamnați de alți mareșali.
6. Spiridonova, Maria Alexandrovna (n. 1884), revoluționară. A tras, în 1906 asupra unui polițist dintre cei veniți să reprime tulburările țără-nești. Condamnată la ocnă. Lider al socialiștilor-revoluționari de stînga, moartă în lagărele sovietice.
7. Referire la Stalin, fost seminarist la Tifiis.
8. Idem.
9. Idem.
10. Krupskaia, Nadejda Konstantinovna (1869-1939), soția și colabore-toarea lui Lenin.
11. Acest Soviet, de fapt un comitet de grevă al muncitorilor din oraș și din împrejurimi, a fost primul Soviet din istoria Rusiei.
12. Poezie de Lebedev-Kumaci, devenită cîntec și popularizată cu insis-tență pe vremea lui Stalin.
13. Gorbatov, Alexandr Vasilievici, general, arestat în 1939, deportat pe Kolîma și eliberat în 1941. Autorul unor memorii de lagăr scrise în linia oficială.
14. Personaje din O zi din viața lui Ivan Denisovici.
15. Instituție de învățămînt superior (1921-1931) pentru formarea profe-sorilor de științe sociale, a cercetătorilor și cadrelor administrative din aparatul partidului comunist și al statului.
16. Malenkov, Gheorghi Maximilianovici (1902-1988), secretar al lui Stalin și succesorul lui, în 1953, în fruntea guvernului. Marginalizat în 1957.
17. Panin, Dmitri (n. 1911), inginer, camarad de „șarașka” cu Soljenițîn; autor al unor memorii despre anii săi de detenție.

18. Instituție de învățământ pentru formarea de teoreticieni marxiști, lichidată în 1936.

19. 1 pud=16,38 kg.

20. Todorski, Alexandr Ivanovici (1894-1965), șef militar (roșu) în vre-mea războiului civil. A petrecut în lagăre anii 1938-1953; reputat „erou al lagărelor” în perioada hrușcioviană.

21. Istoria Partidului Comunist (bolșevic) din Uniunea Sovietică. Curs scurt (1938). Elaborat sub îndrumarea lui Stalin - iar, după unii, chiar de către Stalin în persoană - acest manual constituia materie obligatorie de studiu în multe instituții de învățământ.

22. Combatant din armata generalului Vlasov, alcătuită din prizonieri sovietici căzuți în mîna germanilor, care, în al doilea război mondial, a luptat împotriva Armatei Roșii, alături de Wehrmacht.

Capitolul 12 - CIRIP-CIRIP-CIRIP...

1. Colaboratori secreți, informatori, turnători.

2. Morozov, Pavel Trofimovici, zis Pavlik Morozov (1918-1932); pionier, și-a denunțat tatăl ca fiind chiabur. A fost ucis de un grup de țărani. Erou al colectivizării, multă vreme propus ca model tineretului sovietic.

3. Luptători din detașamentele naționalistului ucrainean Bandera.

4. Impozit pe producția obținută pe loturile individuale ale colhoznicilor, introdus în 1939, an în care ministru de finanțe era Zverev.

5. Oper - abreviere pentru operupolnomocennîi (ofițer operativ al CEKA).

6. Lașis, Vilis, scriitor și om politic leton, primul șef de guvern al Letoniei sovietice. Romanul său Spre țarmuri noi (premiul Stalin pe anul 1952) ilustrează „drumul parcurs de poporul leton spre comunism”.

Capitolul 13 - ȘAPTE PIEI ȘI ÎNCĂ ȘAPTE

1. Formațiuni militare a căror misiune era capturarea dezertorilor.

2. Mannerheim, Cari Gustav (1867-1951), comandant suprem al armatei finlandeze în anii 1939-1940 și 1941-1944; șef de stat în perioada 1944-1946.

3. Evocare ușor distorsionată și ironică a ultimelor cuvinte rostite de celebrul rezistent comunist ceh Julius Fucik, executat de germani în 1943: „Oameni, frații mei, eu v-am iubit... Fiți vigilenți!”

4. Frațiune a partidului bolșevic care se situase pe poziții liberale în cursul marilor dezbateri din noiembrie 1920 privind sindicatele.

Capitolul 14 - SCHIMBĂ-ȚI SOARTA!

1. Marcenko, Anatoli Tihonovici (n. 1938), muncitor, autor de memorii despre lagăre.

2. Rîu din Nord-Estul Mongoliei, în perioada mai-septembrie 1939, aici au avut loc lupte înverșunate între sovietici, secondăți de aliații lor mon-goli, și armata japoneză.

3. KVJD (Calea ferată a Estului chinez) a constituit, în 1929, obiectul unui conflict armat între chinezi și sovietici.

Capitolul 16 - SOCIALMENTE APROPIAȚII

1. Erou al faimoasei nuvele omonime publicată de Maxim Gorki în 1895.

2. Erou ale cărui isprăvi sunt descrise în Povestiri din Odessa de Isaak Babel.

3. Vișnevski, Vsevolod Vitalievici (1900-1951), dramaturg, autorul unor cunoscute piese despre flota revoluționară (Tragedia optimistă).

4. Leonov, Leonid Maximovici (1899-1994), remarcabil romancier, eșuat cu timpul în conformism.

5. Selvinski, Ilya Lvovici (1899-1968), poet, reprezentant al construcți-vismului, autor de drame în versuri despre istoria revoluției.

6. Nekrasov, Viktor Platonovici (n. 1911), nuvelist și romancier, autor, printre altele, al celebrului roman de război în tranșeele Stalingradului (1946). Emigrat.

7. Tendriakov, Vladimir Fiodorovici (1923-1984), prolific nuvelist, dramaturg și scenarist.

8. Urusov, Alexandr Ivanovici (1843-1900), jurist și avocat.

9. Peliculă de Nikolai Ekk (1931), unul din primele filme sovietice vor-bite.

10. Expresia rusească este vorî v zakone, însemnînd, textual, „hoți în lege”, adică tîlhari „consacrați”, supuși legilor lumii interlope.

11. Un fel de miliții civile recrutate din rîndul membrilor organizațiilor de tineret și avînd sarcina de a preveni și de a ajuta la reprimarea aten-tatelor la ordinea publică.

12. Refren dintr-o celebră poezie scrisă de cunoscutul poet simbolist rus Valeri Briusov (1873-1924), în care se invocă vechi inscripții ale

re-gilor asirieni.

13. Personaje din cîntecele borfașilor.

14. Aristocrații, 1934.

Capitolul 17 - CHIȘTOCII

1. Vers din poemul Horoșo de Maiakovski

2. Kosmodemianskaia, Zoia Anatolievna (1923-1941), eroină a rezistenței în Războiul de Apărare. arestată, torturată și executată de germani.

Capitolul 18 - MUZELE ÎN GULAG

1. Calendarul aniversărilor revoluționare.

2. Preziua atentatului contra lui Kirov.

3. Din Moscova.

4. Țiolkovski, Konstantin Eduardovici (1857-1935), inventator, pionier al astronauticii.

5. În patria lor. (în limba germană în text.)

6. Interzis, (în limba germană în text.)

7. În limba rusă, Raspad Atomnogo ladra.

8. Koroliov, Serghei Pavlovici (1906-1966), specialist în rachete, constructorul primului satelit. A petrecut mulți ani în lagăr.

9. Landau, Lev Davidovici (1908-1968), fizician celebru. A petrecut un an în închisoare.

10. Kapița, Piotr Leonidovici (1894-1987), fizician atomist. În perioada 1921-1934 este profesor la Universitatea din Cambridge, Marea Britanie. Revenind în URSS în 1935, cu ocazia unei vizite, este reținut, bucu-rîndu-se ulterior de toate onorurile și titlurile științifice (Erou al muncii socialiste, academician etc.).

11. Proclamații, redactate într-un stil colorat și dramatic, afișate la Mos-cova înainte de sosirea francezilor, în 1812, de către contele Rostopcin, guvernatorul orașului.

12. În limba rusă, ejovșcina. Denumire dată anilor de teroare 1937-1938, cînd la conducerea NKVD se afla Ejov.

13. Răspîntie din Leningrad, unde converg cinci străzi; aici locuiau scrii-torul Kornei Ciukovski și fiica sa, Lidia Ciukovskaia.

14. Lidia Korneevna Ciukovskaia.

15. Monolog din piesa lui Griboedov Prea multă minte strică.

16. Leskov, Nikolai Semionovici (1831-1895), romancier, adeseori con-testat de intelighenția progresistă a timpului său.

Capitolul 19 - ZEKII CA NAȚIUNE

1. Nume derivat din Ivan Ivanîci și evocînd, în limba rusă, un soi de pro-vincial naiv, rătăcit într-o lume străină și malițioasă.
2. Vorbire presărată cu înjurături obscene, printre care predomină cele de mamă.
3. Textul rusesc în transcripție și sensul argotic aproximativ:
 - sblocivai lepen (descarcă-ți sufletul!);
 - ia eșcio klîkaiu (încă o mai duc);
 - dat' naboi (o dom) (a vinde un pont);
 - lepit' ot fonaria (a turna brașoave);
 - petușok k petușku, rakovîe seiki v storonu \ (Petușok este un soi de suzetă în formă de cocoș, iar „gîturile de raci” sunt bomboane glasate. Expresia înseamnă ceva în genul „Așezați-vă pe căprarii!”)
4. Formula rusească este lișonnîe svobodî.
5. În limba rusă, zakliucionrîe.
6. În limba rusă - zapolearnîe komsomolțî.
7. În limba rusă, „e” dur e scris ca un epsilon invers, spre deosebire de „e” moale, scris ca atare și care provoacă înmuierea consoanei prece-dente.
8. Lupta pentru existență, (în limba engleză în original.)
9. Muzeu de artă țărănească din epoca iobăgiei, situat în partea de nord a Moscovei.
10. Casa mea e castelul meu. (în limba engleză în text.)
11. Șevcenko, Taras Grigorievici (1814-1861), poet național al Ucrainei, deportat ca simplu soldat pe țărmul Mării Caspice în anii 1847-1857.
12. Matei, 7, 1.
13. O eventuală amnistie era așteptată cu ocazia sărbătorilor de 7 Noiembrie și 1 Mai.
14. Termenii din proximal paragraf sunt prezentați după următoarea schemă: termenul rusesc în transcripție, sensul literal (dacă este con-semnat în dicționarele clasice) - sensul argotic aproximativ.
15. Pușkin a fost rănit mortal în duelul cu ofițerul Dantes, la 27 ianuarie (8 februarie) 1837. Punctul de plecare al acestui duel l-a constituit o anonimă prin care poetul era înștiințat că devenise membru al „Ordinului încornoraților”.
16. „Mărar Tomatîci”.

Capitolul 20 - DULĂII LA LUCRU

1. Metter, Israel Moiseevici (n. 1909), scriitor și scenarist, autorul unor cărți despre miliție.
2. „Băgători de seamă” ai lagărelor.
3. Deținut în lagăr.
4. Temnicer.
5. Întemnițat.
6. Aksakov, celebră familie de intelectuali slavofili din Moscova secolului al XIX-lea, reprezentată mai cu seamă de Serghei Timofeevici (1791-1859), scriitor și memorialist, și de cei doi fii ai săi: Konstantin Sergheevici (1817-1860), poet, lingvist și prozator, și Ivan Sergheevici (1823-1886), publicist și remarcabil militant pe țărîm obștesc.
7. Beria.

Capitolul 21 - LUMEA DIN JURUL LAGĂRELOR

1. Apare sub numele de Vasili Onufrievici Brîlov, maistru turnător, în piesa Olen i Șalašovka (Renul și colibara).
2. Cele două nume evocă, în limba rusă, primul - noțiunea de animal de pradă, iar al doilea pe aceea de știucă.

Capitolul 22 – CONSTRUIM

1. Jukov, Iuri Alexandrovici (n. 1908), ziarist, multă vreme corespondent al „Pravdei” la Paris, comentator de politică externă.
2. Formulă lansată sub Hrușciiov și ulterior abandonată.

Partea a PATRA

SUFLETUL ȘI SÎRMA GHIMPATĂ

Capitolul 1-ELEVAȚIE...

1. În virtutea acestui articol, după încheierea cercetărilor, deținutul avea dreptul să ia cunoștință de conținutul dosarului său.
2. Pisarev, Dmitri Ivanovici (1840-1868), critic literar radical, încarcerat vreme de patru ani la fortăreața Petropavlovskaia.
3. „Mesagerul temnițelor”.
4. Faimoase tipuri de proprietari. Cel dintîi, deținător al unor mine de fier în Ural, în secolul al XVIII-lea, a existat în realitate. Ceilalți sunt perso-naje literare, create, de către A.N. Ostrovski (Furtuna) și, respectiv A.P. Cehov (În rîpă).
5. Serafimovici (Popov), Alexandr Serafimovici (1863-1949), scriitor și dramaturg realist. Și-a dobîndit faima de clasic al literaturii

proletare mai ales cu romanul Torentul de fier (1924), capodopera vieții sale.

6. Personaj din romanul lui Lev Tolstoi Război și pace, simbol al înțelepciunii și abnegației poporului.

Capitolul 2 -... ORI DEPRĂVARE?

1. E vorba de reformele introduse de țarul Alexandru al II-lea, între care reforma sistemului juridic e considerată drept una dintre cele mai eficace.

2. Revoluționar rus, narodnic. A ispășit o pedeapsă de paisprezece ani de închisoare în fortăreața Petropavlovskaja.

Capitolul 3 - O LIBERTATE CU BOTNIȚĂ

1. În limba rusă, termenul este gutalinșcik și reprezintă porecla dată în lagăre lui Stalin, care, prin înfățișarea lui, amintea de asirienii stabiliți în Caucaz, dintre care mulți exercitau îndeletnicirea de lustragiu.

2. Vavilov, Serghei Ivanovici (1891-1951), fizician, director al Institutului de fizică, apoi președinte al Academiei de Științe.

3. Vinogradov, Vladimir Nikitîci (1882-1964), profesor de medicină; martor al acuzării într-unul din celebrele procese din 1938. Implicat, la rîndul său, în 1952, în „complotul medicilor”. Salvat de moartea lui Stalin.

4. Fiodorov, Nikolai Fiodorovici (1828-1903), filosof și gînditor religios.

5. Oksmann, Iulian Grigorievici (1894-1970), istoric al literaturii ruse, deținut vreme de mulți ani în lagăre.

6. Glezos, Manolis (n. 1921), comunist grec, erou al rezistenței.

Capitolul 4 - CÎTEVA DESTINE

1. Dobroliubov, Nikolai Alexandrovici (1836-1861), critic literar radical, socotit, alături de Cernîșevski, unul din părinții spirituali ai mișcării revo-luționare ruse.

2. Tiutcev, Fiodor Ivanovici (1803-1873), poet, clasic al literaturii ruse.

3. Trimitere la cuvintele rusești los (elan) și lisa (vulpe).

SUMAR

Partea a TREIA - EXTERMINAREA PRIN MUNCĂ

Capitolul 1 - Degetele Aurorei.....	7
Capitolul 2 - Arhipelagul se naște din mare.....	18
Capitolul 3 - Arhipelagul face metastaze	52
Capitolul 4 - Arhipelagul împietrește.....	84
Capitolul 5 - Pe ce se sprijină Arhipelagul.....	102
Capitolul 6 - Au adus fasciști!	121
Capitolul 7 - Viața de zi cu zi a băștinașilor	144
Capitolul 8 - Femeia în lagăr	166
Capitolul 9 – Oploșii	184
Capitolul 10 - În loc de politici	216
Capitolul 11 – Loialiștii	239
Capitolul 12 - Cirip-cirip-cirip	263
Capitolul 13 - Șapte piei și încă șapte	280
Capitolul 14 - Schimbă-ți soarta!.....	294
Capitolul 15 - ȘIzo, BUR, ZUR.....	311
Capitolul 16 - Socialmente apropiații	319
Capitolul 17 – Chiștocii	336

Capitolul 18 - Muzele în GULAG	352
Capitolul 19 - Zekii ca națiune	377
Capitolul 20 — Dulăii la lucru	403
Capitolul 21 - Lumea din jurul lagărelor	426
Capitolul 22 – Construim	437
Partea a PATRA - SUFLETUL ȘI SÎRMA GHIMPATĂ	
Capitolul 1 – Elevație	453
Capitolul 2 - ... Ori depravare	468
Capitolul 3 - O libertate cu botniță	479
Capitolul 4 - Cîteva destine	498
Conținutul capitolelor	511
Abrevieri și sigle	526
Note	529